

G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ - YAYIN NU: 2

I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu

12-13 EKİM 2004
KIRŞEHİR

Hazırlayan: **M. Fatih KÖKSAL**

T.C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ
AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ

T.C.
KIRŞEHİR VALİLİĞİ

KIRŞEHİR VALİLİĞİ
ve
G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ

**I. AHI EVRAN-I VELİ VE AHİLİK
ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU**

12-13 Ekim 2004
G.Ü. Ahi Evran Kampusu / KIRŞEHİR

BİLDİRİLER
CİLT : II

Hazırlayan:
M. Fatih KÖKSAL

Kırşehir, 2005

DÜZENLEME KURULU

Onursal Başkanlar

Selahattin HATİPOĞLU
Kırşehir Valisi

Prof. Dr. Mehmet GÜNAY
G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dekanı

Başkan : Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL

G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Müdürü

Doç. Dr. Erol SEYFELİ
Yard. Doç. Dr. Selahattin BEKKİ
Öğr. Gör.Özgen KORKMAZ
Mustafa KARAGÜLLÜ

Doç. Dr. H. Hüseyin DİLAVER
Dr. Orhan KURTOĞLU
Okt. Mahmut SEYFELİ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Kadir ARICI
Prof. Dr. Mikâil BAYRAM
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR
Prof. Dr. Osman HORATA
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Prof. Dr. Faruk TOPRAK

Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY
Prof. Dr. Ahmet MERMER
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Prof. Dr. Nâzım H. POLAT
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Prof. Dr. Kemal YAVUZ

SEKRETERYA

Başkan: Dr. Orhan KURTOĞLU

Okt. Mahmut SEYFELİ
Öğr. Gör.Özgen KORKMAZ
Sultan ZÜRAR

Haberleşme Adresi

İletişim: ahilik@gazi.edu.tr
Web: http://www.ahilik.gazi.edu.tr

Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi
Güldiken Mah. İmam Hatip Cad. Nu: 52
40200 KIRŞEHİR

Tel: (0 386) 213 75 75

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / VII

PROTOKOL KONUŞMALARI

Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Müdürü **Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL**'ın Sempozyumu Açılış Konuşması / IX

Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dekanı **Prof. Dr. Mehmet GÜNAY**'ın Açılış Konuşması / XII

Kırşehir Belediye Başkanı **Halim ÇAKIR**'ın Açılış Konuşması / XV

Kırşehir Valisi **Selahattin HATİPOĞLU**'nun Açılış Konuşması / XVII

BİLDİRİLER

Ali ACAR

"Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirimi" / 1-13

Metin AKKUŞ

"Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnâmesinde Ahi Tipinin Özellikleri" / 15-25

Osman AKKUŞ

"Ahilik Teşkilatlarına Tarihi Perspektiften Bir Bakış" / 27-41

Ali AKPINAR

"Fütüvvetin Dinî Temelleri" / 43-61

Baki Yaşa ALTINOK

"Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî ve Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi" / 63-77

Nuran ALTUNER

"Süleymaniye Kütüphanesinde Yazma Üç Fütüvvetname" / 79-99

İbrahim ARSLANOĞLU

"Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname" / 101-118

Namık ASLAN

"Don Değiştirme Motifi ve Ahi Evran'ın Yılan Donuna Girmesi" / 119-127

- Muharrem BAYAR**
“Bolvadin Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı” / 129-161
- Salahaddin BEKKİ**
“Ahiliğe Giriş Törenlerinin Bilmecelerle İlişkisi” / 163-176
- Mahmut BOLAT**
“Şer’iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Antakya’da Ahilik” / 177-186
- Metin BOZKUŞ**
“Ahilikte Mezhep Olgusu ve Ahi Evran’ın Mezhebi Görüşleri” / 187-199
- Durdu Mehmet BURAK - Nazmi ÖZÇELİK**
“Ahiliğin Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitime Yansıması” / 201-212
- Kâmil BÜYÜKER**
“Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Ahilik ile Alakalı İki Belge” / 213-221
- Ömür CEYLAN**
“Fütüvvetnâme Muhtevalı Bir Manzume Şerhi” / 223-247
- Muharrem ÇAKMAK**
“Ahiliğin Dinî - Tasavvufî Temelleri” / 249-260
- Nihat ÇALIŞKAN - Rüştü YEŞİL**
“Evrensel Değerler Açısından Ahi Evran’ın Didaktik Anlayışı ve Türk Mesleki Eğitim Sistemine Yansımaları” / 261-268
- İsmet ÇETİN**
“Ahilik ve İdeal İnsan Arayışı” / 269-275
- Salih DEMİRBİLEK**
“Ahi Kelimesinin Kökenine Dair” / 277-283
- Ömer DEMİREL**
“Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri” / 285-297
- Recep DİKİCİ**
“Ahi Evran ve Çağdaşı Bazı Meşhur Şahsiyetler” / 299-310
- Aslıhan DİNÇER**
“Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’nde Ekonomi İle İlgili Kavramlar ve Bunlara Dilbilimsel Açıdan Bir Yaklaşım” / 311-322
- İsmail DOĞAN**
“Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Ahilik” / 323-335
- Muvaffak DURANLI**
“Saha Türklerinde Şaman ve Üstlendiği Meslekî Fonksiyonlar” / 337-348
- Bilal ELBİR - Hatice SARGIN**
“Çankırı Yârenlik Kültürü İle Ahilik Arasındaki İlişkiler” / 349-357

Ali ERBAŞI - Süleyman ERSÖZ

"AB Programına Uyum Çerçevesinde KOBİ'lerin Rekabet Gücü ve Kalitesindeki Artı Değerler Adına: Ahilik" / 359-369

Ramazan ERDEM

"Ahilik Sisteminin Yönetsel Sonuçları -Bugün İçin Alınacak Dersler-" / 371-379

Orhan ERDEN

"Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları" / 381-397

Âlim GERÇEL

"Kayseri'de Yaşayan Ahilik" / 399-406

Kâmil Ali GIYNAŞ

"Sıdkı Bey'in Eserine Göre Gedikler ve Gedik Kurumu" / 407-412

Ahmet GÖKBEL

"Sivas'ta Ahilik Geleneği" / 413-420

Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

"16. Asır Tahrir Defterlerinde Geçen 'Ahi' Kelimesine Adbilimsel Bir Yaklaşım" / 421-426

İsmail GÖKTÜRK - Mehmet YILMAZ

"Hayatın Anlam Bilgisine Dair Yahut Çağımız Ahi Kişiliği Üzerine Bir Deneme" / 427-440

Ali Rıza GÖNÜLLÜ

"Alanya'da Yemencilik Zenaati" / 441-450

Tuncer GÜLENSOY

"Ahi mi, Akı mı?" / 451-452

Necla GÜNAY

"Bursa'da Meslekler ve İş Kolları" / 453-463

Ahmet GÜNDÜZ

"Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasi Rolü" / 465-491

Harun GÜNGÖR

"Dinî Kavramlar Etrafında Oluşmuş Ticarethane Adları" / 493-498

Ahmet GÜNŞEN

"Garib-nâme'de Ahilik İzleri" / 499-510

Mehmet GÜRDAL

"Ahilik Kültür ve Felsefesinin Meslek Etiği ve İş Ahlakı Açısından Turizm Sektörüne Uygulanabilirliği Konusunda Bir Araştırma" / 511-517

Abdurrahman GÜZEL

"Ahilik Sisteminde Sanat ve Ticaret Ahlâkına Kısa Bir Bakış" / 519-525

Osman HORATA

"Osmanlı Toplum Yapısının Temel Dinamikleri: Mevlevîlik, Ahilik ve Bektaşîlik" / 527-539

Mehmet İNBAŞI

"Kayseri'de Ahiler ve Ahi Zâviyeleri (XV.-XVI. yy.)" / 541-551

İhsan KAHVECİ

"Fütüvvetnâmelerin Dini Dayanakları -Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi Özelinde-" / 553-563

Şükür Tekin KAPTAN

"Ahi Evran'ın Öğrettiği Meslek: Yeşilyuvada Debağat ve Ayakkabıcılık" / 565-576

Mustafa KARAGÜLLÜ

"Kırk Yıllık Ahilik Serüvenim" / 577-584

Ahmet KARTAL

"Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ında Yer Alan Fütüvvetle İlgili Manzumesi" / 585-595

Turhan KAYA –Suna KORHAN

"Erzincan'da Ahi Kültürü ve Esnaf Şairler" / 597-614

M. Akif KILAVUZ

"Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı" / 615-628

Emin KIRKIL

"Ahiliğin Dinî-Mistik Boyutu" / 629-634

İbrahim KOCABAŞ

"Çağdaş Yönetim Düşüncesi Işığında Ahilik Teşkilatı" / 635-642

Hasan KÖKSAL

"Ahilik Kurallarının Kavşak Noktası: Kıssalarımız" / 643-652

M. Fatih KÖKSAL

"Klâsik Türk Şiirinde Ahi Evran, Ahi ve Ahilik" / 653-662

Erol KÜRKÇÜOĞLU

"Ortaçağ Erzurum'unda Ahilik Teşkilâtı" / 663-671

Hasan Basri ÖCALAN

"Bursa'da Ahi Zaviyeleri" / 673-684

Murat ÖZAYDIN

"Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı" / 685-712

Kadir ÖZDAMARLAR

"Kahramanmaraş'ta Ahilik Teşkilâtının Uzanlıları" / 713-729

Öznur ÖZDARICI

"Ahmet Hamdi Tanpınar'da İktisadi Zihniyet Meselesi" / 731-737

Kadir ÖZKÖSE

"Ahiliğin Tasavvufî Boyutu" / 739-749

Bilgehan PAMUK

"XVI. ve XVII. Asırlarda Erzurum'da Ahilik ve Esnaf Teşkilâtı" / 751-773

Erkan PERŞEMBE

"Günümüz Türk Toplumunda Meslek Ahlâkını Geliştirmede Ahilik Kültürünün Önemi" / 775-784

Mustafa SEVER

"Küreselleşme Sürecinde Ahilik" / 785-790

Erol SEYFELİ

"Kırşehir'de Ahilik Ahiliğin Ahlâk ve Gençlik Üzerine Etkileri, Günümüze Yansımaları" / 791-800

Mahmut SEYFELİ

"Ahi Evran Veli İle İlgili Kırşehir'de Anlatılan Efsane ve Menkabeler" / 801-820

İhsan SOYSALDI

"Fütüvvet ve Ahilik Ekseninde Günümüze Bir Bakış" / 821-828

İbrahim ŞAHİN

"Orhan Pamuk'un 'Cevdet Bey ve Oğulları' Adlı Romanında Esnaf Zihniyeti" / 829-836

Mehmet ŞEKER

"Fütüvvetnâmeler ve Ahilik -Burgâzî Fütüvvet-nâmesine Göre-" / 837-850

Hüsamettin TAT

"Ahilik ve Denizli Tarihinde Ahiler" / 851-858

Mustafa TEKİN

"Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri" / 859-876

Vedat Ali TOK

"Ahilik Prensipleri Açısından Risâle-i Bey' u Şirâ" / 877-884

Dursun Ali TÖKEL

“İbn-i Batuta Seyahatnamesi ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin İstanbul Bölümüne Göre Ahiler ve Ahilik” / 885-897

Abdurrahim TUFANTOZ

“Orta Asya Türk Kültürünün Anadolu ve Balkanlar'da Yansımaları” / 899-908

Muhammed TURHAN

“Toplam Kalite Yönetiminin Temel İlkeleri Bağlamında Ahilik Teşkilatı” / 909-920

Fikret TÜRKMEN - Mehmet TEMİZKAN

“Şamanizmden Günümüze Temel Değerlerimiz ve Ahilik” / 921-930

Cem TÜYSÜZ

“Bir Civanmerd Ebü'l-hasan el-Harakânî ve 'Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk' Adlı Risalesi” / 931-938

İbrahim TÜZER

“Anlamli Çalışma Alanı Olarak Ahilik ve 'Dönemeçte' Romanının Fakir Halit'i” / 939-950

Rabia UÇKUN

“Gagauz Halk Kültüründe Yer Alan Meslek Adları ve Kullanımı” / 951-963

Aygün ÜLGEN

“Ahi Evran Zaviyesi ve Türbesi” / 965-970

Erol ÜLGEN

“Kırşehirli Şairlerin Dilinde Ahilik” / 971-998

Kemal YAVUZ

“Gölşehrî'nin Ahi Bîşr Hikâyesi” / 999-1010

Işlay Pınar YILDIRIM

“Eşref b. Ahmed'in Fütüvvet-nâme'si” / 1011-1021

Harun YILDIZ

“Hacı Bektaş Vîlâyetnâmesi'nde Ahi Evran” / 1023-1042

Adnan YILMAZ

“Düzensizliğin İçerisinde Dirlik ve Düzenlik Adamı Olarak Ahi Evren ve Ahilik” / 1043-1076

SEMPOZYUM PROGRAMI / 1077-1088

KATILIMCILAR / 1089-1091

SUNUŞ

12-13 Ekim 2005 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz sempozyumda söz verdiğimiz gibi bildirileri “iki, en geç üç ay içinde” yayınlama gayreti içindeydik. Ne var ki bazı katılımcıların hâlâ bildirilerini teslim etmemiş olması bu çıkışı biraz geciktirdi. Fakat yine de altı ay içinde basılabilmiş olması da bir kazançtır diye düşünüyoruz.

Sempozyumumuza katılacağını bildirerek isimlerini programa aldırarak katılımcı sayısı 112 idi. Bu katılımcılar toplam 103 bildiri sunacaklardı. Mazeretleri bize ulaşmayan Prof. Dr. Sadettin Kocatürk, Prof. Dr. Hasanbala Sadıkov, Doç. Dr. Kenan İnan, Yard. Doç. Dr. M. Emin Ertan, Yard. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı, Yard. Doç. Dr. Naci Şahin, Dr. Adil Şen, Fehmi Genç ve Mikâil Arslan’ı da aramızda görmek isterdik.

Programa dahil oldukları hâlde mazeretleri dolayısıyla katılamayacaklarını bildiren Doç. Dr. Mehmet İnbaşı, Doç. Dr. Ömer Demirel, Yard. Doç. Dr. Hasan Köksal, Yard. Doç. Dr. Nuran Altuner, Ali Rıza Gönüllü ve Âlim Gerçel bildirilerini göndererek cismen olmasa da ismen bizimle birlikte oldular. Kendilerine teşekkür ederiz.

Yard. Doç. Dr. Sıddık Çalık, Dr. Yusuf Ekinci, Ar. Gör. Adnan Şimşek ve Şevket Bülent Yahnici ise Sempozyuma katılarak bildiri sundukları hâlde bildiri metinlerini şu ana kadar bize ulaştıramamışlardır. Bir kısım meslektaşımız sempozyumda sundukları bildirileri Merkezimizin yayın organı olan *Ahilik Araştırmaları Dergisi*’ne gönderdiler. Onlardan hakem onayı alanların (Doç. Dr. Şaban Sağlık, Yard. Doç. Dr. Ahmet Kolbaşı, Dr. Akın Marşap, Dr. Bayram Durbilmez, Ar. Gör. Haluk Gökalp, Yusuf Turan Günaydın ve Zofia Yükselova) bildirileri dergimizin 2. sayısında makale hâlinde yayımlandı. Derginin bu sayısı böylece bu yazılara ayrılmış oldu.

Sempozyum duyurusunda “atıf referansı” ve “kaynakça” gibi konularda bir kural belirlenmediği için bildiriler hâliyle çok farklı sistemlerde gönderildi. Biz bunları yayınlarken yazarın sistemine müdahale etmedik. Ancak çok gereksiz gördüğümüz koyu yazılımlar, büyük harfli vurgulamalar ve genel teâmüllere aykırı kimi hususlarda - birliktelik sağlayabilmek adına- müdahalelerimiz oldu.

Ahi Evran’ın hayatından fütüvvetnâmelere, Ahiliğin tarihsel meselelerinden günümüzdeki uzantıları ve tesirlerine, iktisadî yapılanmasından çağımız için neler ifade edebileceğine, din ve tasavvufla

alâkasından ahilik-edebiyat, ahilik-folklor ilişkisine varana kadar çok farklı alanları yoklayan bildirilerden 83 adedi burada yayımlanmış durumdadır. Her biri ayrı ayrı “cehd u gayret” eseri olan bu bildirilerden çok geniş bir kitlenin istifade edeceğine şüphe yoktur.

Şu meşhur sözün müspet tarafı bize hız veriyor: “Marifet iltifata tâbidir; iltifatsız metâ zâyidir.” Ne mutlu bize ki bizim metâmız ziyana uğramıyor. Gayretlerimizin semeresini elimizde somut olarak görmek bizi gövendiriyor. Bu itibarla, bugüne kadar olan bütün çalışmalarımızda bize “hız” veren bir isimden burada hassaten bahsetmek isterim.

Bir bütçesi olmadığı gibi herhangi bir geliri de olmayan birimizin bu faaliyetleri gerçekleştirebilmesinde Eğitim Fakültesinin katkıları ve rolü çok büyük. Sayın Dekan Prof. Dr. Mehmet Günay kurulduğumuz günden beri gayretlerimizi hiç karşılıksız bırakmadı. Ona kalbî teşekkürlerimi bir kez daha sunmak Türklük sevdalısı her yürek için olması gerektiği gibi benim için de bahtiyarlıktır.

Ayrıca ihtiyaç duyduğumuzda bizi yalnız bırakmayan valimiz Sayın Selahattin Hatipoğlu’nu da burada anmak isterim. Bu Sempozyumun gerçekleşmesinde de “düzenleyici” sıfatıyla bizimle birlikte oldular. Kendilerine de müteşekkirimiz.

Bu vesileyle bütün katılımcılara katkılarından ve üç gün boyunca Kırşehir’e yaşattıkları doyumsuz bilim ortamından dolayı bir kez daha teşekkür ediyor, 2006 yılının Ekim ayında düzenleyeceğimiz *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*’na şimdiden açık davet çıkarıyoruz.

Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL

**G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MÜDÜRÜ DOÇ. DR. M. FATİH KÖKSAL'IN**

SEMPOZYUMU AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Valim, Belediye Başkanım, Garnizon Komutanım, Dekanlarım, İlimizin idarî ve mülkî âmirleri, üniversitemiz birimlerinin kıymetli yöneticileri, saygıdeğer misafirler, Anadolu'nun dört yanından ve hatta daha ötesinden buraya Ahi Evran'ın seyrangâhına koşa koşa gelen kıymetli ilim adamları ve araştırmacılar, sevgili öğrenciler, hoş geldiniz diyor, hepinizi saygı ve sevgiyle selâmlıyorum.

Ahi Evran, Âşık Paşa, Hacı Bektaş, Yunus Emre, Süleyman Türkmanî, Gülşehrî ve Şeyh Edebalı'nın feyz alıp bereket sundukları topraklardaki şu gün tarihî bir gündür. Anadolu'nun bu mütevacı ilinde, bir Ahilik Bayramı Haftası'nda 110 ilim adamı ve araştırmacı Türkiye'nin her köşesinden zahmet etmiş gelmişler... Samsun'dan Adana'ya, İstanbul'dan Van'a, Erzurum'dan Muğla'ya varıncaya kadar ülkemizin 34 ilinden ve 32 üniversitesinden, ayrıca KKTC'den gelen konuklarımız iki gün boyunca üç ayrı salonda Ahi Evran'ı ve ahiliği anlatacaklar. Onları yeniden saygıyla selâmlamak istiyorum.

Biz, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu olarak görevimize başlayalı tam bir sene oldu. Önümüze koyduğumuz hedefler vardı, bunları birer birer gerçekleştirdik. Burada yaptıklarımızı uzun uzun anlatacak değilim. Kırşehirlilere bunları televizyon programları, gazete haberleri vs. yoluyla zaman zaman duyurabiliyoruz. Misafirlerimiz de iki veya üç gün boyunca bizimle olacak beraberliklerinde göreceklerdin yaptıklarımızı. Burada özellikle misafirlerimizi ve bütün ilim adamlarını ilgilendiren bir bilgiyle bu bahsi geçeceğim. Biz Merkez olarak, başta ve öncelikle Ahilik olmak üzere Ahilik ve Kırşehir üzerine yapılmış ciddî ve ilmî çalışmaları yayınlamayı da kendimize hedef seçmiş bulunuyoruz. Bu anlamda ilk kitabımız olan *Gedikler* bu ay içinde yayınlanmıştır. Yine bu ay içinde hakemli dergimiz olan *Ahilik Araştırmaları Dergisi*'nin de ilk sayısı çıkmıştır. Fakat ben burada imkân bulmuşken yaptıklarımızdan çok, yapamadıklarımızdan bahsetmek istiyorum.

Merkezimiz bünyesinde bir Ahilik ve Kırşehir Folklor Müzesi kurmak en önemli hedeflerimizden biri olduğu hâlde hâlen gerçekleştirebilmiş değiliz Kayseri'deki Ahi Evran Müzesi'ni gezdim. Burada çok daha zenginini kurmamız gerekir. Bunun için başta

Valiliğimiz ve üniversite birimlerimiz olmak üzere ilgili bütün kurum, kuruluş ve halk el ele vermelidir. Fakat esas mesele yer meselesidir ki, bu düşüğümün bize verilen sözler çerçevesinde birkaç ay içinde çözüleceğini ümit ediyorum.

Kütüphanemiz, bütün demirbaş kayıt ve tasnif işlemleri tamamlanarak bu hafta içinde hizmete girmiştir. Rektörlükçe en geç Kasım ayı içinde geleceği taahhüt edilen fotokopi makinesi gelirse daha iyi hizmet verebileceğiz. Fakat bir kütüphanecimizin olmaması yüzünden 6 bin ciltten fazla kitabıyla şehrimizin önemli kütüphanelerinden biri hâline gelen kütüphanemizin bir ayağı yok gibidir. Geçen öğretim yılı sonlarında olduğu gibi en azından öğretim yılı boyunca yapılacak bir geçici görevlendirme, öğrencilerimizin daha sağlıklı hizmet almalarını sağlayacaktır.

Sayın Valim, değerli konuklar,

Sempozyumumuzun birkaç özelliğini ifade etmek istiyorum. Öncelikle, bu sempozyum, Türkiye’de bir üniversite tarafından düzenlenen Ahilik konulu ilk ve aynı zamanda en geniş katımlı sempozyumdur. Diğer çoğu sempozyumda benim şahsen bir zaaf olarak tespit ettiğim ve eleştirdiğim, ana konuyla ilgisi bulunmayan bildirilerin sunulması bu Sempozyum’da görülmeyecektir. Yani bu Sempozyum’da, Ahilik konusunu ele almayan bildiriler kabul edilmemiştir. Buna rağmen bu kadar yoğun katılımın olması, kuşkusuz Ahi Evran ve onun ortaya koyduğu değerler manzumesinin önemi ve çeşitliliğinden ileri gelmektedir. Ahilik, dönem itibarıyla tarih, ortaya konan metinler itibarıyla dil ve edebiyat, konusu bakımından din, tasavvuf, iktisat, eğitim, felsefe, halkbilim gibi birbirine uzak gibi duran birçok bilim dalını kuşatmaktadır. Burada da ağırlıklı olarak bu alanlarla ilgili bildiriler sunulacaktır. Zorureten dolayı aynı anda üç salonda yapılan oturumların tarih ve saatlerini düzenlerken aynı sahada sunulacak

---

* Bu konuşmanın yapılmasından beş ay sonra, Merkez binamızın simetriği olan bitişliğimizdeki TSE Laboratuvarının kullanım süresinin dolmasının akabinde boşaltılarak kullanımımıza verilmesini umarken beklentimizin aksine 5 yıllığına tekrar TSE’ye verilmesi bizi ziyadesiyle üzmüştür. Kırşehir’in iftihar bir “müze” kurmak düşüncemiz vardı. “Müze kurmak” yerine “beton kırmak” tercih edildi. Bunu Ahilik kültürü, Kırşehir kültürü ve Türk kültürü adına bir kayıp olarak telakki ettiğimizi, başta bu karara vesile olanlar olmak üzere kamuoyuna esefle duyururuz.

bildirileri aynı oturumlarda toplamaya ve aynı yahut ilgili konulardaki bildirilerin sunum saatlerini çakıştırmamaya azami özen gösterdik.

Bildiriler bu açılış oturumu dışında üç salonda aynı anda iki gün boyunca sabah saat 09.00-17.30 arasında devam edecek olan oturumlarda sunulacaktır. Bildirilerin sunumu 15 dakikayla sınırlı tutulmak zorunda kalmıştır. Bu durumda çoğu katılımcı, meramını tam olarak ifade edebilme noktasında güçlük çekecek, bunun farkındayız. Fakat programa göz atıldığında zaman denen kavramın bizi bu hususta çaresiz bıraktığı fark edilecektir. Sunumların uzaması, yemek, sosyal programlar gibi öngörülen programların sarkmasına sebebiyet vereceğinden bu hususta salon başkanlarından ve hassaten katılımcılardan anlayış ve hassasiyet bekliyoruz. Zaten en geç 3 ay içinde Sempozyum bildirilerinin tamamı basılacağı için ifade imkânı bulamadığımız noktaları orada ayrıntısıyla açma fırsatımız olacaktır. Bu itibarla bütün katılımcıları bildirilerinin birer nüsha çıktılarını disketleriyle beraber Sempozyum Sekreteryası'na teslim etmeleri gerektiğini hatırlatmak istiyorum.

Bu cümleden olarak bu akşam ve yarın akşam saat 20.30'da bu salonda, Sempozyum Katılımcılarının onuruna düzenlenen programların öğrencilerimize de açık olduğunu duyurmak istiyorum.

Sözü daha fazla uzatmadan, ben bütün çalışmalarımızda olduğu gibi Sempozyum faaliyetimizde de maddî manevî yanımızda olduğunu bize hissettiren Sayın Valimiz Selahattin Hatipoğlu ile Kırşehir Eğitim Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Mehmet Günay başta olmak üzere, Sempozyum Düzenleme Kurulumuzun gayretli üyelerine, Bilim Kurulu üyesi hocalarımıza ve emeği geçen, katkısı bulunan herkese, özellikle de Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'ndeki sevgili öğrencilerimize teşekkür etmek istiyorum.

KIRŞEHİR EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANI SAYIN

PROF. DR. MEHMET GÜNAY'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Valim, Sayın Başkanım, yurdumuzun dört bir yanından, Ahilik gibi Türk kültürünün önemli bir hazinesini tartışmak üzere ilimize teşrif eden değerli akademisyenler, araştırmacılar, katılımcılar, beyefendiler, hanımefendiler, geleceğimizin teminatı gençler...

Bu manalı günde böyle bir güzide topluluk karşısında “hoşgeldiniz” konuşması yapmak benim için gurur ve kıvanç vesilesidir. Şehrimizi, birimlerimizi ve bizleri onurlandırmanızdan dolayı mutluluğumu ifade ediyor, bütün misafirlerimize saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

Ahilik örgütü, başlı başına bir yaşam biçimi oluşturmuş ve bu yönüyle başka kültürler ve devletlere ilham kaynağı olmuştur. Batılı bilim adamlarının Ahilikle ilgili araştırma ve incelemelere yönelmesi; hatta Batı dünyasının daha da ileri giderek sosyal yapılanmada ve sivil örgütlenmede Ahiliğin örgüt yapılanmasını model olarak benimsemesi bunun en önemli göstergesidir.

Günümüzün yükselen değerleri olan temel ilkeler, asırlar önce Ahiler tarafından vizyon haline getirilmiş ve üyeleri tarafından “vazgeçilmez” kabul edilmiştir. Bakın uçsuz bucaksız bir umman olan Ahiliğin temel prensiplerinden sadece bir kaçını hatırlatmak istiyorum.

- *Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak*
- *Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak,*
- *Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,*
- *Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak,*
- *Alçakgönüllü olmak, büyüklük ve gururdan kaçınmak,*
- *Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek,*
- *Hakka, hukuka, hak ölçüsüne riayet etmek,*
- *Yaradandan dolayı yaratıkları hoş görmek,*
- *Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak,*

- *Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak*
- *Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak,*
- *Hak için hakkı söylemek ve hakkı söylemekten korkmamak,*
- *Emri altındakileri ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,*
- *Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,*
- *İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,*
- *Âlimlerle dost olup dostlara danışmak,*
- *Örf, adet ve törelere uymak,*

İşte bütün bu sebeplerle Ahiliğe “insanlık bilimi” denmiştir.

O hâlde bizim, şairin o meşhur mısrasındaki “*O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*” dediği gibi kendi öz değerlerimize hep kayıtsız mı kalacağız? Geçmiş elbette ibret alınmak için de irdelenmelidir. Fakat unutmayalım ki Türk milletinin tarihi ibret levhalarından çok örnek alınacak güzelliklerle doludur. İşte Ahilik felsefesi de bunlardan biridir.

İki yıl öncesinden bu günleri hayal ederek başlamıştık; kolay değil tabii... Gazi Üniversitesi’nin Kırşehir birimleri olarak bu çapta olmasa da geçen yıl da bir sempozyum düzenlemiştik. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şoleni adı altında gerçekleştirdiğimiz bu organizasyon için çok olumlu tepkiler aldık ve hemen arkasından bu sempozyumumuzun hazırlıklarına başladık. Bu gün 100’ün üzerinde bilim adamı ve araştırmacının katılımıyla daha geniş bir organizasyonu gerçekleştiriyoruz. İnaniyorum ki Kırşehir’e layık bir sempozyum olacak. Bu beni çok mutlu ediyor.

Kırşehir seksen bin nüfuslu ufak bir Orta Anadolu şehri. Gönül isterdi ki sizleri daha iyi şartlarda ağırlayalım. Ama her şeyden önce size Ahilik gönlümüzü vermek istiyoruz, bizim için en önemlisi budur.

Kırşehir’de yaklaşık iki yıldır görev yapmaktayım. Allah nasip etti buraya geldik ve hizmet etmeye çalışıyoruz. Yaptıklarımız var yapamadıklarımız var. Günümüzü ilgilendiren iki icraatımızdan söz edecek olursak; biri içinde bulunduğumuz kampuse *Ahi Evran* isminin verilmesidir. İkincisi ise bu güzel programı tertip eden *Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi*’nin açılmasına vesile olmaktır. Bu ocak bir kez

ttmeye başlamıştır. İlelebet böyle başarılı hizmetlerle yaşamasını mit ederim.

Sayın Valim, Saygıdeğer Misafirler,

Programlarımız yoğun, vakit sınırlı. Ben sizi daha fazla meşgul etmeyeceğim. Üç gün boyunca zaten birlikte olacağız. Bu zaman zarfında bilimsel fırtına estirecek bilim adamlarımızın bir gönül kuşatmasını da gerçekleştirerek nice yeni dostluk köprüleri kuracaklarından eminim. Sözlerimi Ahi Evran-ı Veli'nin bir sözüyle tamamlamak istiyorum:

Hak ile sabır dileyip bizi geçen bizdendir

İlim ahlak ile çalışıp bizi geçen bizdendir

Türkiye'nin felsefesi bu olmalıdır.

Saygılarımla.

KIRŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

SAYIN HALİM ÇAKIR'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Valim, Sayın Garnizon Komutanım, Sayın Cumhuriyet Başsavcım, Sayın Belediye Başkanlarım, Sivil Toplum Örgütlerimizin Değerli Temsilcileri, Saygıdeğer Oda Başkanları, Kıymetli Daire Müdürleri, Saygıdeğer Konuklar ve Basınıımızın Değerli Temsilcileri,

Sözlerime geçmeden önce bu yıl 17'incisini düzenlediğimiz Ahilik Haftası ve 40. Esnaf Bayramına teşriflerinizden dolayı sizlere teşekkür ediyor, en kalbî duygularıyla saygı ve hürmetlerimi sunuyorum.

Değerli Konuklar,

Bilindiği üzere Kırşehir, başta Ahi Evran-ı Veli olmak üzere birçok alperene ev sahipliği yapmış, bir tarih ve kültür şehridir. Böylesine tarih ve medeniyet kokan bir şehrin Belediye Başkanı olmak son derece onur verici olduğu gibi bir hayli de zordur. Ahi Evran-ı Veli, Hacıbektaş-ı Veli, Yunus Emre, Aşıkpaşa, Ahmed-i Gülşehri gibi ilim yüklü gönül erlerini içinde barındıran Kırşehir, bu özelliği ile Orta Anadolu'da tam anlamıyla bir kültür birliğinin yaşanmasına ev sahipliği yapmış, ülkemizin en müstesna illerinden birisidir. Böylesine kültür yüklü bir tarih kenti olan Kırşehir'de sizleri aramızda görmekten dolayı son derece mutluluk duymaktayız.

Değerli Konuklar,

Ahilik, Selçuklu Türklerinde dini ve milli birliğin muhafazasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Osmanlı insanı'nın yetişmesi ve terbiyesinde büyük hizmetler gören içtimai bir teşkilattır. Ahilik 13.yy.da Anadolu'da yaşayan Türklerin esnaf ve sanatkarlarının birliğini çalışma esas ve usullerini teşkil eden sosyo-ekonomik bir Türk kurumudur.

Az önce de belirttiğim gibi Anadolu'nun kültür birliğine ulaşmasında etkili olan Kırşehir, bu özelliğine Ahilikle sahip olmuştur. Anadolu'ya Yesevi dervişleri ile birlikte gelen Ahiler, meslek sahibi olmaları nedeniyle kırsal alanlardan çok kentsel alanlara yerleşmişlerdir. Ahilik, bir meslek örgütü olmasının yanı sıra, davranış töreleri ve sırları olan bir kuruluştur. Anadolu Ahilerinin örgütlü bir güç haline gelmelerini, yine Hacı Bektaş-ı Veli gibi Horasan Erenlerinden olan Ahi Evran Veli sağlamıştır. Ahi Evran'ın şeyhliği altında 13. Yüzyılda Ankara ve Kırşehir'de toplanan Ahiler kısa sürede Selçuklu şehirlerine

yayılmışlar ve Osmanlı devletinin kuruluşunda oldukça önemli bir rol oynamışlardır.

Kıymetli Konuklar,

Ahilik, vurgun ve doyumsuzluğun yerine kanaati, haksızlık ve kaba gücün yerine adaleti, yalan ve hile yerine sadakati tercih etmiştir. Bu dünya’da değil, uhrevi saadeti de içine alacak şekilde bir dünya görüşü geliştiren Ahilik, tarihin derinliklerinden günümüze uzanan büyük bir zenginlik, önemli bir imkandır.

Bu imkanı değerlendirmek için mahalli imkanlarla evrensel imkanların buluşması yolunda, Kırşehir Belediyesi üzerine düşen görevi yapmaya hazırdır. Sayın Valimiz, Esnaf Odalarımız, Ticaret Odamız ve Üniversitemiz ile ele ele vererek bu hizmeti ifa etmekle kendimizi bahtiyar sayacağız.

Elini açık tut, Sofranı açık tut, Kapını açık tut, Gözünü bağlı tut; Eline, Beline Diline sahip ol diyen ve...

“Hak ile sabır dileyip

Bize gelen bizdendir.

Akıl ve ahlak ile çalışıp

Bizi geçen bizdendir. ”

ilkesini şiar edinen Ahilik örgütü, günümüzde varlığını yitirmiş olsa da her yıl Ekim ayının ikinci Pazartesi gününde başlayan Ahilik Kültürü Haftası’nda ,resmi olarak Kırşehir’de büyük bir coşku ve heyecanla kutlanmaktadır. Bu yıl kutlanmakta olan Ahilik Bayramı, geçtiğimiz yıllara oranla daha coşkulu geçmiştir.

Ahilik ve Esnaf Bayramı’nın ulusal televizyonlardan canlı olarak verilmesi de hem ülkemizde hem de yurtdışında yaşayan hemşehrilerimize ayrı bir heyecan kattığı gibi, Ahilik Bilimi tüm insanlığa aktarılmıştır. Kutlamaların gün geçtikçe daha coşkulu ve heyecanlı geçmesi bizleri son derece mutlu etmektedir. Bu anlamda, böylesine önemli bir sempozyumun düzenlenmesi, son derece önemli bir atılımdır. Emegi geçen ve katılımcıların hepsine en derin kalbi şükranlarını sunuyor, 18’inci Ahilik Kültürü Haftası ve 41. Esnaf Bayramı’nda buluşmak temennisi ile ‘ Ahi gibi kalın’ diyorum.

KIRŞEHİR VALİSİ

SAYIN SELAHATTİN HATİPOĞLU'NUN AÇILIŞ KONUŞMASI

Değerli Arkadaşlarım,

İlimize Teşrif Eden Değerli Akademisyenler,

Sayın Konuklar,

Değerli Basın Mensupları,

17. Ahilik Kültürü Haftası ve 40. Esnaf Bayramı etkinlikleri içerisinde Gazi Üniversitesi Kırşehir Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi'nin katkılarıyla düzenlenen **"1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu"**na hoş geldiniz der, hepinizi saygı ile selamlarım.

Değerli Konuklar,

Engin bir kültüre sahip olan milletimizin önemli değerleri halkımız arasında yaşatılarak günümüze kadar aktarılmıştır. Bu değerler zaman zaman küçük değişime uğrasa da, genellikle özünü, ana muhtevasını korumuştur. Bu değerlerden birisi de **Ahi Evran-ı Veli** tarafından, Müslüman-Türk halkının inanç, anane, örf-adetiyle yoğrulan ve biçimlendirilen Ahilik geleneğidir.

Ahi Teşkilatları, göçebe hayattan gelerek Anadolu'ya yerleşen Türk halkının, bölgede ticaret ve sanatı elinde bulunduran yerleşik gayri müslimler karşısında rekabet etmesini sağlamak amacıyla kurulmuş ve Anadolu'nun her köşesine yayılmıştır.

Ahi Evran-ı Veli, Ahilik teşkilatını Akıl, Bilim, Ahlak ve Çalışma prensiplerine dayandırarak, karşılıklı dayanışma, sevgi ve hoşgörü temelleri üzerine oturtmuştur. Avrupa'nın karanlık Ortaçağ dönemini yaşadığı bir zamanda, Ahilik Teşkilatları aracılığıyla, çalışma hayatına bu günkü manada, kaliteli üretim, standartçılık, bankacılık, tüketicinin korunması gibi düzenlemeler getirilmiştir.

Çalışanların hakları korunarak, esnaf ve zanaatkarlar arasında, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi oluşturulmuştur. Müslüman Türk halkının değerlerinden oluşan kuralları nedeniyle halk arasında büyük rağbet görmüş ve Anadolu'da günümüze kadar yaşatılmıştır.

Temeli nereye dayandırılırsa dayandırılsın, Ahilik, temelinde vatan ve millet sevgisi bulunan, Türk milletine has sosyo-ekonomik bir sistemdir.

İşte günümüzde ekonomik açıdan Dünya’da söz sahibi olan ülkelerin çalışma hayatının temelinde Ahilik sisteminin var olduğunu görüyoruz.

Artık sınırların kalktığı, ekonomik güç yarışının yaşandığı günümüzde, Ahilik sistemi gibi çalışma hayatımızı disiplin altına alacak yeni düzenlemelere ihtiyacımızın olduğunu düşünüyorum.

Ahilik sisteminin iyi analiz edilerek, günümüz şartlarına uyarlanması, yaşanan ekonomik sıkıntıların giderilmesinde faydalı olacağı inancındayım.

Değerli Konuklar,

Tarihimize ve kültürümüze yön veren değerlerimizin gün ışığına çıkarılması için bilim adamlarımızın yapacağı çalışmalar desteklenmeli, Osmanlı Devletini küçük bir beylikten Cihan İmparatorluğuna taşıyan Ahilik Teşkilatının her yönüyle araştırılması gerekmektedir.

İşte bugün, değerli bilim adamlarımızın Ahilik üzerine yaptıkları çalışmaları zevkle dinleyecek, onların değerli fikirlerinden istifade edeceğiz.

İki gün sürecek sempozyumun, hazırlanmasındaki katkılarından dolayı **Kırşehir Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Müdürü’ne** ve emeği geçenlere huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Sempozyumun, **Ahi Evran-ı Veli** ve onun felsefesinin iyi anlaşılmasına vesile olmasını diliyorum. Değerli hocalarımıza ilimize hoş geldiniz diyor, tüm katılımcılara saygılarımı sunuyorum

KAYSERİ'DEKİ AHİLER VE AHİ ZAVİYELERİ (XV-XVI. YÜZYIL)

Mehmet İNBAŞI*

Anadolu'nun en eski ve en önemli ticaret merkezlerine sahip olan Kayseri, bulunduğu coğrafi konumu sebebiyle bir çok devletin dikkatini çeken bir bölge olmuştur. Nitekim Kültepe Kanış-Karumu, Mazaka, daha sonra Kayseriya'daki ticaret kolonileri bunun en güzel örneklerini ortaya koymaktadır.

Kayseri şehri, ticaret, ekonomi ve haberleşmedeki önemini uzun süre korumuştur. Şehirdeki ticari malların yanında zirai ürünler de büyük bir önem arz etmekteydi. Kızılırmak tarafından sulanan ova zirai mahsullerin üretiminin yapıldığı en önemli yerdi.¹

Bizans'ın olduğu kadar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin de en önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Kayseri, kervan ticaretinin önemli uğrak yerlerinden birisi idi. Kayseri'nin doğusunda bulunan Pınarbaşı yakınlarındaki Yabanlu Pazarı, o zaman Anadolu'nun en önemli uluslar arası ticaret merkezi olup dünyanın sayılı pazar ve panayır yerlerinden birisi idi. Selçuklular zamanında limanları ve denize kıyıları olmamasına rağmen en fazla gelişme gösteren şehirler Konya, Kayseri ve Sivas olup bu gelişmelerini bünyelerindeki esnaf birliklerine ve sanayilerine borçludurlar.

Anadolu Selçuklu Devleti'ne kısa bir süre için başkentlik de yapmış olan Kayseri, en büyük gelişmesini Sultan Alaeddin Keykubad zamanında yaşamış bilim, kültür, sanat ve ticaret merkezi haline

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ERZURUM

¹ Ronald C. Jennings, "The Population Society and Economy of the Region of Erciyes Dağı in the Sixteenth Century", *Contributions a Histoire Economique et Sociale de L'Empire Otoman*, Paris 1983, s. 160, 188; R. J. Jennings, "Kaysariyya", *El. IV.*, s. 843; Claudi Cahen, "13. Yüzyılın Başlarında Anadolu'da Ticaret", *Cogito* 29, İstanbul 2001, s. 137.

gelmiştir. Bu dönemde Sultanın desteği ve etkisi kadar, aynı zamanda şehrin gelişmesinde en önemli rolü oynayanlar ahilerdi.

Ahilik teşkilatının temelini, bilindiği üzere Fütüvvet oluşturmaktadır. Bu teşkilatın Anadolu'daki kurucusu ise, Türkmen Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî'dir. Kirman Selçuklu Sultanı Turan Şah'ın oğlu olan Evhadü'd-din, babasının öldürülmesinden sonra, Bağdat'a kaçarak orada eğitimini tamamlamış, Fütüvvet Teşkilatını kuran Abbasi Halifesi Nâsır'ın himayesini görmüştür.² Halife Nâsır, siyasi ve sosyal durumu bozulan devletin otoritesini yeniden kurmak için fütüvvet birliklerini temel alan bir teşkilat kurmuş, fütüvvet-nâmelerde bu birliklerin ilkelerini tanzim etmiş, diğer İslam hükümdarlarına da elçi ve ferman göndererek fütüvvet teşkilatına girmeye davet etmiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, hocası Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a Halife Nâsır'a elçi olarak göndermiştir. Mecdüddin İshak dönüşünde Muhyiddin Arabî, Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî ve Şeyh Nasîrü'd-din Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî gibi büyük mutasavvıfları da beraberinde Anadolu'ya getirmiştir.³ Böylece 1205'te Fütüvvet Teşkilatı'nın lideri olarak Anadolu'ya gelen Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî ve halifeleri için, Sultan Keyhüsrev tarafından çok sayıda tekke ve zaviye yapılmıştır. 1234 yılına kadar Anadolu'da kalan Evhadü'd-din, çoğunlukla Kayseri'de ikamet etmiştir. Şeyh Evhadü'd-din aynı zamanda Anadolu'da Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu olan Ahi Evren'in de kayın pederidir.

Ahi Evren'in asıl adı, Nasîrü'd-din Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî olup 1171'de doğmuştur.⁴ Bazı araştırmalarda adı, Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud Ahi Evran b. Abbas olarak da kaydedilmiştir.⁵

² Mikail Bayram, "Devrinin Siyasî Olayları İçerisinde Seyyid Burhaneddin", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları Tebliğleri (7-13 Nisan 1987, Kayseri)*, Kayseri 1987, s. 87; Aynı yazar, "Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadî Dervişler", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000, Kayseri)*, Kayseri 2000, s. 43-44.

³ Mikail Bayram, "Anadolu Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Cogito* 29, İstanbul 2001, s. 67-68. Ziya Kazıcı, "Ahilik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) I*, İstanbul 1988, s. 540; Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito* 29, İstanbul 2001, s. 128-129; M. Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s. 36-37.

⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s. s. 49; A. Vehbi Ecer, "Ahi Evren'in Kayseri'de Yirmi Yılı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998, Kayseri)*, Kayseri 1998, s. 127; Ziya Kazıcı, "Ahilik", *DİA I*, s. 540.

⁵ İlhan Şahin, "Ahi Evran", *DİA I*, İstanbul 1988, s. 529.

Şeyhi ve kayınpederi Evhadü'd-din ile birlikte 1205'te Anadolu'ya gelen Şeyh Nasîrüddin, daha sonra Ahi Evren adını almıştır. 1206 yılında Kayseri'ye yerleşen Ahi Evren, şeyhi Evhadü'd-din Kirmânî'nin kızı Fatma Hatun ile evlenerek onun halifesi olmuş ve *Ahilik Teşkilatı* adıyla Fütüvvet Teşkilatı'nın şartlarını ihtiva eden yeni bir teşkilat kurarken, eşi Fatma Hanım da Kayseri'deki kadınları organize ederek *Bâciyân-ı Rûm* adı altında bir kadın teşkilatı kurmuştur.

İlk olarak Kayseri'de Anadolu Selçuklu I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında kurulan bu Ahilik ve Bâciyân-ı Rûm teşkilatı, buradan bütün Anadolu şehirlerine yayıldı. Sultan I. Gıyaseddin tarafından ahi ve bacı teşkilatı mensuplarına çeşitli iş kolları için ayrı bölümlerin yer aldığı bir sanayi sitesi kuruldu. Kendisi bir debbağ olan Ahi Evren'in evi bu sanayi sitesinin ortasında yer alan cami ve zaviyeye bitişikti. Şeyh Kirmânî de, Kayseri'de sur içindeki ahilere ait Debbağlar Çarşısı ile Külâh-dûzlar Çarşısı arasındaki mescide bitişik Hânîkâh'ta ikamet etmekteydi. Anadolu'daki ahilerin çoğu ona mensuptu.⁶

Sultan Gıyaseddin, kendisine karşı isyan eden veziri Sadettin Köpek'i öldürttüktan sonra, kendisine muhalif olarak gördüğü ahilere karşı sert tavır takınmış ve pek çok ahiyi hapsedtirmişti. Bunlar arasında Ahi Evren ve Ahi Mahmud da bulunmaktaydı. Buna karşı Ahi ve Türkmenlerin tepki göstermesi neticesinde 1240'ta, Türkmen Şeyhler tarafında çıkarıldığı için Babailer İsyanı da denilen Baba İshak isyanı patlak vermişti. Bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı harekete geçen Moğollar, Kösedâğ'da Selçuklu ordusunu mağlup edip Tokat ve Sivas'ı ele geçirdiler. Sivas'tan süratle harekete geçen Moğollar, Kayseri'ye hücum edip karargahlarını, bugünkü Talas Caddesi, Yoğunburç ve Han Camii civarı olan eski Debbağlar Mahallesi'nde kurdular. Teslim olmayan şehir, Kayseri'deki ahiler ve Emir Samsameddin Kaymaz tarafından müdafaa ediliyordu. Muhasaranın on beş gün süreyle uzaması neticesinde, Moğolların gitmeye hazırlandıkları bir sırada Haçikoğlu isimli bir Ermeni, Baycu Noyan ile anlaşarak Moğol ordusunun şehre girmesini sağladı. Sivas Kapısı'ndan şehre giren Moğollar, ahileri esir ettikten başka onlara ait ev ve dükkanları yağmaladılar.⁷

⁶ M. Bayram, "Evhadî Dervişler", s. 43-44; Aynı yazar, "Seyyid Burhaneddin", s. 87; Sebhattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1977, s. 18-19.

⁷ M. Bayram, "Seyyid Burhaneddin", s. 87; Aynı yazar, "Anadolu Selçukluları", s. 69; A.V. Ecer, "Ahi Evran", s. 128; Aynı yazar, "Onüçüncü ve Ondördüncü Yüzyıllarda Kayseri", *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu*, (30-31 Mayıs 1996, Kayseri), Ankara 1988, s. 17, 21; Mehmet Çayırdağ, "Vakıf Belgelerine Göre

Ahi Evren, Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin tarafından Konya’da hapsedildiği için bu katliamdan kurtulmuştu. 1246’da Sultan Gıyaseddin’in ölümü ile serbest bırakılan Ahi Evren, daha sonra 1247’de Kırşehir’e yerleşmiş ve ölümüne kadar on dört yıl bu şehirde kalmış, Kayseri’de kurduğu Ahilik teşkilatının bir benzerini de burada kurmuştu (öl. 1261).

Şeyhi ve kayınpederi Kirmânî ile birlikte Kayseri’ye yerleşen Ahi Evren, debbağ olduğundan hemen bir debbağ atölyesi kurmuştu. Anadolu’ya has adap ve erkânıyla yeniden organize ederek merkezî, bürokratik ve hiyerarşik bir teşkilat olarak Ahilik Teşkilatını kuran Ahi Evren, zamanla kurduğu debbağ atölyesinin büyümesi, işçi ve ustalarının çoğalması sonucu burada Debbağlar Mahallesi adıyla yeni bir mahalle kurulmuştu. Kayseri’de, devletin himaye ve desteği ile sanatkarların sanatlarını icra etmeleri için bir sanayi sitesi inşa edilmiştir. Debbağ unvanını alan Ahi Evren, bütün sanatkarların lideri olarak devletten aldığı yardımla tesis edip büyüttüğü bu sanayi sitesinde hizmet etmekteydi. Bu yüzden tarih boyunca debbağların pîrî ve otuz iki çeşit sanatkarlar zümresinin lideri olarak kabul edilmişti. Debbağlar Mahallesi’nde inşa ettirdiği zaviyeden Anadolu’daki ahileri idare eden Ahi Evren, bu yönüyle esnaf birliklerinin lideri ve şeyhi olarak görev yapmaktaydı.⁸ Kayseri’deki Müslüman Türk halkın, meslek ahlakı ve disiplini kazanmalarında en büyük rolü oynayan Ahi Evren ve eşi Fatma Sultan, Kayseri merkez olmak üzere Anadolu’nun hemen her tarafında Türk halk kültürü ve uç kültürünün yerleşmesini sağlamışlardır.

Selçuklu Devleti’nin Moğol tahakkümü altında kaldığı dönemlerde, Anadolu’daki diğer şehirlere paralel olarak Kayseri’nin de ekonomik ve iktisadî yönden sıkıntıya girdiği bilinmektedir. Buna rağmen Moğol etkisinin kaybolması ile birlikte Debbağlar Mahallesi’nin yeniden etkin bir rol oynamaya başladığı, bunun yanında yine ahilerin etkili olduğu Külâh-dûzlar Çarşısı, Kasaplar, Bakırcılar, Boyacılar ve Kuyumcular Çarşılarının eski önemlerini kazandıkları görülmektedir.

Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra Anadolu’da ahilerin etkisinin daha da arttığı ve şehrin hakimleri arasında oldukları kayıtlardan

Kayseri’de Ahi Evren ve Ahilikle İlgili Kayıtlar”, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 183.

⁸ A.V. Ecer, “Ahi Evren”, s. 132-133; Selahattin Döğüş, “Anadolu’da Ahiliğin Kuruluş ve Gelişmesinde Kayseri’nin Rolü”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003, Kayseri)*, Kayseri 2003, s. 153-154; Erdoğan Merçil, “Anadolu Selçukluları’nda Serbest Meslekler”, *Cogito* 29, İstanbul 2001, s. 146-147.

anlaşılmaktadır. Nitekim, 1332-33'te Aksaray'a gelen meşhur seyyah İbn Batuta, Eratna Devleti'nin hükümdarı Alaeddin Eratna'nın vekili Ahi Şerif Hüseyin'i ziyaret ederek onun misafiri olmuştur. Niğde üzerinden Kayseri'ye gelen İbn Batuta, Emir Eratna hakkında bilgi verdikten sonra, Ağa unvanı taşıyan eşi Toga Hatun'un vali sıfatıyla Kayseri'de bulunduğunu belirtmektedir. İbn Batuta, Toga Hatun tarafından iyi karşılandığını ve şehrin en büyük ahisi olan Ahi Ali'nin zaviyesinde misafir edildiğini ve kendisine ikram edilerek çok iyi ağırlandığını kaydetmektedir.⁹ Kayseri'yi Anadolu'nun en büyük ve gelişmiş şehirlerinden birisi olarak anlatan seyyah, şehrin ekonomik hayatında ahilerin çok büyük rolü olduğunu da belirtmektedir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan ve İbn Batuta'yı misafir eden Ahi Emir Ali'nin Eratna Devleti'nde önemli bir görevde bulunduğu anlaşılmaktadır. Zaviye ile ilgili olarak seyahat-nâmede, döşemlerinin güzelliği, kandillerinin parlaltısı, binanın sağlamlığı ve yiyeceklerinin bolluğu hakkında da bilgiler verilmektedir. İbn Batuta, şehirde hükümdar bulunmadığı zaman hükümeti ahilerin idare ettiğini, gelen misafirlere ikramda bulunduklarını, emirleri ve yasakları ile tıpkı hükümdara benzediklerini de kaydetmektedir.¹⁰

İbn Batuta'nın Aksaray, Kayseri ve Sivas'a yaptığı seyahat sırasında sürekli ahilerden bahsetmesi, bu şehirlerde ahiler tarafından karşılanıp misafir edilmesi bu dönemde de ahilerin şehrin idaresinde ne derece etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim Emir Ali Zaviyesi hakkında verdiği bilgiler, Ahi lideri olan bu şahsın şehirde hükümdar kadar etkili olduğuna işaret etmektedir.

Eratna Devleti'nin hakim olduğu topraklara sahip olan Kadı Burhaneddin Ahmed döneminde de, ahilerin Kayseri'de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde etkili olan Ahi İsa Zaviyesi'ni kuran şahsın 1392'de vefat ettiği ve pek çok vakıflar bıraktığı

⁹ Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994, s. 38-39; İsmet Parmaksızoglu, *İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, Ankara 1981, s. 20-21.

¹⁰ Osman Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, Kayseri 2000, s. 47, 49; Ahmet Akşit, "Selçuklu Devrinde Kayseri'nin Fizikî Yapısı", *II. Kayseri ve Yöresi tarih Sempozyumu Bildirileri*, (16-17 Nisan 1998, Kayseri), Kayseri 1998, s. 40-41; Hüseyin Salman, "İlhanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Kayseri (1308-1340)", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000, Kayseri)*, Kayseri 2000, s. 426; A

bilinmektedir. Yine Ahi Emir Ali'nin bu dönemde de etkisi devam etmektedir.¹¹

Osmanlıların Anadolu'ya hakim olup beylikten imparatorluğa geçtikleri XV. asır ortalarında Kayseri, ticari ve iktisadi yönden önemini devam ettirmiştir. Kervan ticaretinin önemli uğrak yerlerinden birisi olan Kayseri'de büyük çaplı pazar yerleri ve hanlar kurulmuştur.

Konya ve Diyarbakir gibi Kayseri'de de ahilerin öncülük ettiği debbağcılık / dericilik büyük mesafeler kat etmiş ve deri işletmeciliğinin ana merkezleri durumuna gelmiştir.¹² Kayseri ve civarında deri işletmeciliğine paralel olarak hayvancılık da gelişmiştir. Kayseri, pamuklu dokumalarıyla da Anadolu'nun önde gelen şehirlerindendi. Şehirde açık pazarlar ve toptan ticaret gelişmiş durumdaydı. Şehirde haftanın ve yılın belirli günlerinde büyük pazarlar ve panayırılar kurulmaktaydı. Bu kapan ve hanların büyük bir kısmı, günümüzde dahi hizmet vermektedir.

XV. yüzyılın sonlarında, Sultan II. Bayezid döneminde Kayseri Sancakbeyi olup Şehzade Mahmud'ud kızı ile evli olan Mustafa Bey'in, 903/1497 tarihli vakfiyesine göre Kayseri'de bugün de faaliyette bulunan Bedesten ile Kapalı Çarşı arasında 35 dükkan inşa ettirmişti. Bu bilgilerden Kayseri'de Osmanlı idaresinin henüz başlarında ticarete verdiği önem ve bir sancakbeyinin eski ticaret merkezlerine ilave olarak yeni bir bedesten ve çarşı yaptırmayı, canlı bir ticaretin olduğunu göstermektedir. Nitekim Bedesten kitabesinde, binanın halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yaptırıldığı kaydedilmiştir. Bu bedestenin karşısında Eratna emirlerinden Hızır Şah Bey'in kızı Şah Hatun tarafından yaptırılan Pamuk Hanı / Pembe Han bulunmaktaydı. Bedesten ve civarında haffaflar ve sarraflar yer almaktaydı. Piri Paşa Hanı ise, Yavuz ve Kanunî dönemi vezir-i azamlarından Piri Mehmed Paşa tarafından Konya'daki vakfına gelir olmak üzere inşa ettirilmiştir.¹³

913 / 1508 tarihli Seydi Mehmed Vakfiyesi'nde, Bezzazistan kapısında yapılan dükkanlar ile Debbağlar mahallesindeki dükkanların faaliyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

¹¹ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahilerin Faaliyetleri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003, Kayseri)*, Kayseri 2003, s. 272.

¹² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi (1453-1559) II*, İstanbul 1995, s. 209-211.

¹³ M. Çayırdağ, *Kayseri Tarihi*, s. 276-277; İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri V*, İstanbul 1983, s. 308.

936 / 1529 tarihli Hacı Hazma Vakfı'nda da, Büyük Çarşı, Saraçlar Çarşısı ve Hisar Önü'nde inşa ettirdiği dükkanların vakfedildiği belirtilmektedir.

966 / 1559 tarihli Kayseri Kadısı Bedreddin Mahmud'a ait vakfiyede, çok sayıda dükkanın inşa edilip vakfedildiği kaydedilmiştir.

1579'da Sucu Hacı Mehmed Efendi, Baldöktü Mahallesi'nde dükkanlar inşa ettirerek vakfetmişti.

1584'te vakıf kuran Nasrullah-zâde hacı Mehmed Efendi, Habbazlar çarşısı, Uzun Çarşı, Kürtüncüler Çarşısı, Eskiçiler Çarşısı'nda çok sayıda dükkan yaptırarak gelirlerini vakfetmişti.¹⁴ Görüldüğü üzere Kayseri'de Ahi Evren tarafından başlatılmış olan ahilik teşkilatının şehre kazandırdığı iktisadi ve ekonomik dinamizm, şehrin idarecileri ve zenginlerini de harekete geçirmiş, bunların vakıf yoluyla bir çok dükkan ve hanı inşa ederek şehrin ekonomisine kazandırmışlardır. Bunu tahrir defterleri ile şer'iye sicillerindeki kayıtlarda ve vakfiyelerde görmek mümkündür.

XVI. yüzyılın başlarına ait arşiv kayıtlarında, ahilerin etkisini hiç kaybetmeden şehirdeki etkilerini devam ettirdikleri görülmektedir. Nitekim XV-XVI. yüzyıla ait kayıtlarda, şehirdeki mahalle isimlerinin önemli bir kısmının diğer gelişmiş Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, meslek isimleri taşıdığı görülmektedir.

1500-1520 tarihli Kayseri Sancağı'na ait tapu-tahrir defterinde kayıtlı kırk mahalleden on bir tanesi meslek ismi taşımaktaydı. Bu mahalleler; Tavukçu, Deveciyan, Kabban, Tabbagın, Merkebcı, Kalenderhane, Eski Bedesten, Taceddin Halife, Elsem Paşa / Ahi Mahmud, Mescid-i Ahi İsa, Mumcu Halil idi. Şehirdeki mahallelerin % 10'unun meslek ismi taşıması, bölgedeki iktisadi ve ticari hayatı göstermesi bakımından manidardır.

1500-1520 tarihleri arasında bu mahallelerin durumları şu şekildedir:¹⁵

Tavukçu Mahallesi; 1500'de 76 nefer,

Mumcu Halil Mahallesi; Boyacı Kapısı'na bağlı olup 85 nefer,

¹⁴ M. Çayırdağ, *Kayseri Tarihi*, s. 276-277; Aynı yazar, *Kayseri'de Nasrullah-zâde Hacı Mehmed Efendi Vakfı (1584-1585, 1588)*, Kayseri 2000, s. 14-15.

¹⁵ Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 40-47.

Deveciyan / Şuturbanân Mahallesi; Kiçi Kapı'ya bağlı olup 155 nefer,

Kabban Mahallesi; Meydan Kapısı'na bağlı olup 273 nefer,

Mescid-i Merkebcî Mahallesi; Boyacı Kapısı'na bağlı olup 205 nefer,

Kalenderhane Mahallesi; Meydan Kapısı'na bağlı olup 295 nefer,

Taceddin Halife Mahallesi; 148 nefer,

Eski Bedesten Mahallesi; 193 nefer bulunmaktaydı.

Tabbağın Mahallesi; Adını şehirdeki en eski mesleki faaliyet olan dericilerden alan mahalle, Ahi Evren ve ona tabi derici esnafı tarafından kurulmuştur. Sivas Kapısı'na tabi olan mahalle, Moğolların Kayseri'yi işgal ettikleri sırada yağma ve talan edilmiştir. Daha sonra yeniden imar edilen mahalle, XVI. yüzyılda şehrin en büyük mahallesi durumuna gelmiştir. Yaklaşık 600 nefer nüfusu barındıran mahalle, son zamanlara kadar mevcudiyetini devam ettirmiştir. Ahi Evren'e ait zaviye ve mescit de bu mahallede idi.

Debbağ / Tabbağın Mahallesi'ndeki ahilere ait dergah, günümüzde Talas Caddesi Seyyid Burhaneddin Bulvarı'nın batısında Seyyid Hazretlerinin mescidi olarak kabul edilen Hakırdaklı Mescidi'nin güneyinde, Döner Kümbet'in güney batısında eski mahalle yıkılırken ortaya çıkmış olan kalıntıların bulunduğu yerdeydi. Çünkü burası Eski Debbağlar Mahallesi'nin devamı idi.¹⁶

Elsem Paşa / Ahi Mahmud Mahallesi; Kiçi Kapı'ya tabi olarak kaydedilen mahalle, kısa bir süre önce yıkılan Lala Mahallesi'nin güneyinde idi. XVI. yüzyıl başlarında mahallede 105 nefer ikamet etmekteydi.

Mescid-i Ahi İsa Mahallesi; Eratna Devleti ümerasından olan Ahi İsa'nın adına izafeten kurulan mahalle, Sivas Kapısı'na bağlı olup 78 nefer bulunmaktaydı.¹⁷

Belirtildiği üzere on bir mahallenin meslek gruplarına ait isimleri taşıması, Kayseri şehrindeki ekonomik ve ticari durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Üstelik bu mahallelerden ikisinin doğrudan Ahi

¹⁶ M. Çayırdağ, *Kayseri Tarihi*, s. 65, 134.

¹⁷ M. İnbaşı, *Kayseri*, s. 63-65

unvanını taşıması, ahilerin bu dönemde şehirde etkin bir role sahip olduklarını göstermektedir.

XVI. yüzyılda Kayseri’de zaviye sahibi bir çok kişi bulunmaktaydı. Bunlar, bu dönemde Anadolu’nun bir çok yerinde olduğu gibi tarikatların kontrolü altındaydı. Özellikle Kayseri’de etkin olarak faaliyet gösteren Mevlevilik, Ahilik, Bektaşılık, Kalenderilik, Halvetilik, Nakşibendilik tarikatları yaygın durumdaydı. Bu ve benzeri tarikatların temsilcileri çeşitli tekke ve zaviyelerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. XVI. yüzyıl başlarında Kayseri’de faaliyet gösteren ve devletin resmi kayıtlarına geçmiş yirmi bir adet zaviye vardı. Bunlardan ikisi ahilere ait zaviyelerdi.

Bu zaviyeler; Hoca Kutbeddin, Ali Fakih, Hasan Bey, Hoca Davud, Alameddin Kayser, Zeynelabidin, Hoca Menar, Bostancı Çelebi, Subur Almuş Hatun, Saru Şeyh, Emeleddin Mikail, Hacı Şad Geldi, Hangâh-ı Celaledin, Ebu İşhak, Hoca Devlet, Sırçalı, Rengan Şah, Alemdar, Seydi Halil, Ahi İsa, Ahi Devletyar zaviyeleridir.¹⁸

Ahi İsa Zaviyesi’ne iki adet zeminden elde edilen 930 akçe, Gesi Köyü’ndeki bir arsadan 300 akçe, Gülözü Köyü’ndeki bir arsadan 150 akçe, 1584 yılında ise toplam 850 akçe tahsis edilmişti.¹⁹ Ahi Devletyar Zaviyesi’ne ise bağ ve zeminlerden elde edilen 920, 1584’te ise Talas’taki bir bağın geliri olmak üzere 1180 akçelik gelir tahsis edilmişti.²⁰

Bunlardan başka 1584 tarihli defterde Ahi Bedreddin Mahmud isimli bir kimsenin adını taşıyan ahi zaviyesi bulunmaktaydı.²¹ Bu şahsın XVI. yüzyılda Kayseri’nin iktisadi ve ticari hayatında rol oynayan ve şehirde kadılık yapmış olan Bedreddin Mahmud’un olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 966 / 1559 tarihli olup Kayseri Kadısı Bedreddin Mahmud adını taşıyan vakfiyede şehirde çok sayıda dükkan, han, mağazalar, açık pazar yerleri, tüccara ait sandıkların konulup muhafaza edildiği Kazaz Çarşısı’nı, Bedesten’den Meydan Kapısı’na uzanan Tüccar Çarşısı, Keçeciler, Takyeciler, Saraçlar Çarşısı’nı, Boyacı Kapısı’ndaki dükkanları, Hatuniye Medresesi yanındaki hanı inşa

¹⁸ M. İnbaşı, *Kayseri*, s. 63-65.

¹⁹ Yasemin Demircan (Özırmak), Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları, *Kayseri* 1992, s. 88; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Tapu-Tahrir Defteri (TD)* 387, s. 220.

²⁰ *BOA. TD.* 387, s. 220; Y. Demircan, *Kayseri Vakıfları*, s. 103.

²¹ Y. Demircan, *Kayseri Vakıfları*, s. 103.

ettirmek suretiyle şehrin ekonomik ve sosyal hayatına çok büyük katkıda bulunmuştur.²² Şehrin kadısının ahi unvanını taşıması ve şehrin ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen bir eser vakfetmesi XVI. yüzyılda Kayseri'nin ekonomik yapısını ortaya koyması bakımından dikkate değer bir örnektir.

XVI. yüzyılda Kayseri'deki vakıf kurumları arasında dikkati çeken bir de Tabbağın Vakfı'dır. Deri işiyle uğraşan kimselerin bulunduğu bu müesseseye, Ağcakala mezrası ile bağ ve dükkan gelirlerinden 210 akçe, bahçe ve dükkan zeminlerinden elde edilen 45 akçe olmak üzere toplam 255 akçelik gelir vakfedilmişti.²³

Kayseri'de aynı zamanda kendilerine arazileri mülk olarak tasarruf etmek üzere verilen kimselerin arasında ahi unvanını taşıyanların da olduğu bilinmektedir. Bunlar;

Ahi Mustafa v. Şeyh Ahmed
281 akçe

Ağcain köyü

Ahi Ali b. Sıddık
150 akçe

İkiyüzlü mezrası

Hundî Paşa el-meşhur Ahi Yahşi Pala ve Sarımsaklı köylerinden
2400 akçe

Saru b. Gafur Ahi
300 akçe

Kırçalan mezrası

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Kayseri şehrinde mülk tasarruf eden kişilerin arasında ahi unvanını taşıyan kimselerin bulunması, bu dönemde de ahilerin etkisinin şehirde devam ettiğini göstermektedir.

XVI. yüzyılda Kayseri'de, belirtildiği gibi çok sayıda han, kapan, bedesten ve çarşıda inşa edilen dükkanlarda farklı meslekler icra edilmekteydi. Bu meslekler; berber, börekçi, kebapçı, kürtüncü, nalbant, demirci, keçeci, kömürcü, eskici, kazaz, attar, bezci, bakırcı, kuyumcu, bakkal, iplikçi, dikici, kahveci, keresteci, çerçi, sebzevatçı, katrancı, oturakçı, moytab, hallaç, debbağ, çullah, ayakkabıcı vb.

Anadolu kentleri içerisinde müstesna bir yere sahip olan Kayseri, XVI. yüzyılda Bursa ve Ankara gibi yüzyılın sonuna doğru hızlı bir ekonomik gelişme yaşamıştır. Hatta bir çok iş kolunda Balkanların en

²² Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Kadı Mahmud Vakfı*, Kayseri (Tarihsiz), s. 10 vd; Aynı Yazar, *Kayseri Tarihi*, s. 282.

²³ BOA. TD. 387, s. 221.

önemli kenti olan Selanik'i geride bırakmıştır. Dericiliğın önemli bir kolu olan sahtiyan üreticiliğı de Anadolu'da en fazla Kayseri'de yapılmaktaydı.²⁴

XVII. yüzyıl Kayseri'si hakkında Evliya Çelebi başta olmak üzere şehrin ekonomik ve sosyal yapısı hakkında geniş bilgiler veren seyyahlar vardır.

Günümüzde bile şehrin en modern semtleri hala Osmanlı döneminden kalan meslek isimleri taşımaktadır. Bunlar, Kağnı Pazarı, Düven Önü, At Pazarı, Boyacı Kapısı, vb. Bunlar da Kayseri'de daha XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Ahi Evren tarafından temelleri atılan esnaf birlikleri ve onların ticari ahlakı konusundaki etkilerinin günümüze kadar ulaştığını göstermektedir.

---

²⁴ Suraiya Faroqi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, çev. N. Kalaycıoğlu, İstanbul 1993, s. 204, 354-355.

FÜTÜVVETNÂMELERİN DİNÎ DAYANAKLARI

-Çobanoğlu Yahya b. Halil el-Burgâzî Fütüvvetnâmesi özelinde-

İhsan KAHVECİ*

Sayın Başkan, değerli katılımcılar ve kıymetli dinleyiciler. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlarım. Bana ayrılan süre içerisinde sizlere “Çobanoğlu Yahya el-Burgâzî’nin Fütüvvetnâme’si çerçevesinde Fütüvvetnâmelerin Dinî Dayanakları” konulu tebliğimi sunmaya çalışacağım.

GİRİŞ

İslam dünyasındaki sufiler ve sûfî düşünce ile yakın ilişki içinde gelişen fütüvvet anlayışının temel prensipleri ile adâp ve erkânını içeren fütüvvetnâmeler, fütüvvet ehlinin ve ahilik teşkilatı mensuplarının uymak ve uygulamak durumunda oldukları işbu prensip, adâp ve erkânın yer aldığı yazılı kaynakları temsil etmektedir.

Tarihi seyri içerisinde fütüvvet anlayışına dair pek çok eser yazılmış olup bunlardan ilkinin aynı zamanda bir sûfî olan Ebû Abdurrahman Muhammed b. es-Sülemî (ö.412/1021) tarafından “Kitâbü’l-Fütüvve” adıyla kaleme alındığı bilinmektedir. Sülemî’nin başlattığı bu geleneği yine bir sûfî olan Kuşeyrî (ö.465/1072) devam ettirmiş, ancak o bu konudaki açıklamalarını “er-Risâle” adlı eserinin bir bölümünde ortaya koymuştur. Bazı araştırmacılar fütüvvetnâme türünde yazılan eserleri birkaç kategoride değerlendirmiş ve fütüvvetin tarihi süreç içinde aldığı şekil, yöneldiği ve yönlendirdiği hedef kitle açısından fütüvvetnâmeleri sınıflandırmışlardır. Bu anlayışa göre IX-XIII. yüzyıllarda yazılan fütüvvetnâmeler sûfilere yönelik olarak kaleme alınmıştır. Yukarıda adı geçen Sülemî ve Kuşeyrî yanında Unsur el-Meâlî Keykavus b. İskender (ö.1082-83)’in “Kâbusnâme”sinin fütüvvete dair bir bölümü ve Hâce Abdullah-ı Ensârî (ö.481/1089)’nin “Fütüvvetnâme”si bu tür eserlerdendir. XIII-XIV. Yüzyıllar arası kaleme alınan bir kısım fütüvvetnâmeler ise fütüvvet teşkilatına ait fütüvvetnâmeler olarak görülür. Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö.623/1234)’nin “Risâletü’l-fütüvve”si, Ahmed b. İlyas en-Nakkâş el-

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ADAPAZARI. ikahveci@sakarya.edu.tr

Harpûtî'nin "Tuhfetü'l-Vesâyâ"sı¹ ve Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâeddîn'in "Miftâhu'r-Rekâik"ı bu türün örnekleri olarak öne çıkar. Bir diğer çeşit ise XIII-XVI. Yüzyıllara ait olup Ahi Loncalarına yönelik olarak yazılanlardır.²

Hangi amaç ve hedefe yönelik olursa olsun bütün bu fütüvvetnâmeler İslâm'ın temel referanslarını oluşturan Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini kendilerine dayanak yapmışlardır. Bu noktada fütüvvetnamelerde Sünnî ya da Şîî anlayışın yansımalarının gözlemlenmiş olmasının temel hedef ve yönelim açısından pek bir önemi olmasa gerektir. Diğer bir ifadeyle Sünnî ya da Şîî düşünceye ait bazı unsurların fütüvvetnamelerde kendisini göstermesi onun İslâmî karakterine bir eksiklik getirmiş olmaz. Zira biri diğerini benimsemese de her iki kesim de kendisine İslâm'ın temel referanslarını dayanak noktası yapma hususunda ittifak halindedir. Bu nedenle bu iki anlayış ve düşünce arasındaki çeşitli alanlara ait tartışma konularını bir tarafa bırakıp fütüvvetnamelerde atıfta bulunulan Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinin ne ölçüde yer aldığını, bunların yorumlanma biçimlerini ve özellikle hadisler hususunda güvenilirlik kriterine itibar edilip edilmediğinin ortaya konulmasının önemli olduğunu belirtmek isterim. Biz de bu tebliğde bu konuyu ele almaya çalışacağız. Ne var ki konuyla ilgili değerlendirmelerimizi Çobanoğlu Yahya b. Halil el-Burgazî'ye ait "Fütüvvetnâme" üzerinden yapacağız. Değerlendirmemize esas olmak üzere Çobanoğlu'na ait "Fütüvvetname"nin seçilmesinin sebepleri arasında, onun kesin olmamakla birlikte XIII. yüzyılda yazıldığıının genel kabul görmüş olması, Anadolu'da ve Türkçe olarak kaleme alınmış olması, daha da önemlisi Çobanoğlu'nun yaşadığı dönemin Ahiliğin Ahî Evran öncülüğünde daha bir gelişip teşkilatlandığı XIII. yüzyıla tesadüf etmiş olması yer almaktadır. Dolayısıyla bu fütüvvetname, Ahî Evran'ın öncülük ve gayretleri sonucu Anadolu'da ileri bir organizasyona ulaşan esnaf teşkilatı Ahiliğe mensup meslek erbabının eğitim, terbiye ve yetişmesinde uymak durumunda oldukları ilke ve prensipleri içine almaktadır. Bu yönüyle de o dönemin fütüvvet anlayışı ve ahilik düşüncesine ışık tutmaktadır.

¹Eser XIII. yüzyılın başlarına aittir. Bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", İ.Ü.İkt.Fak. Mecmuası, XI/I-IV, s. 105.

²Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", DİA, (İstanbul 199?), XIII, 264-265.

I. ÇOBANOĞLU YAHYA b. HALİL el-BURGÂZÎ ve FÜTÜVVETNÂMESİ

Çobanoğlu Yahya b. Halil adını taşıyan müellifin nisbesi kesinlik arzmemekle birlikte “Burgâzî” olarak kabul edilmektedir. Buna göre müellif, Edirne’ye bağlı İslimye livasındaki Burgaz kazasına nispetle Burgazî lakabını almıştır.³ Doğum ve ölüm tarihleri dahil hayatı hakkında pek bir bilgiye sahip olmadığımız müellifin, “Fütüvvetnâme”nin başında kaydettiği malumattan yirmi yaşına kadar okuma yazmayla ilgisinin bulunmadığı, ancak yirmi yaşından sonra okumayı ve yazmayı öğrendiği anlaşılmaktadır. Eserindeki bazı hatalı anlamalara ve kullandığı bazı mevzu‘ hadislere bakılırsa güçlü bir ilmi formasyona sahip olmadığı kolaylıkla anlaşılır.⁴ Bununla birlikte zamanında yaygın halde bulunan edep ve terbiye değerlerine sahip olduğu, bunun için sohbetlere katıldığı, Arapça’yı belli bir düzeyde bildiği de kabul edilebilir.

Yapılan araştırmalar sonucu Burgâzî tarafından kaleme alınan “Fütüvvetnâme”nin XIII. yüzyıla ait olduğu ortaya çıkmıştır. Eserde kullanılan dilin batı Oğuzca olması ise eserin kesin olarak Anadolu’da yazıldığını ortaya koymaktadır.⁵

Çobanoğluna ait “Fütüvvetname”nin birçok nüshası bulunmasına mukabil çoğunun istinsah tarihi yenidir. Bu nüshalar içinde bilinen en eski nüsha, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emîrî kitapları arasında bulunan 1154/198 numaralı nüshadır. Eser, yetmiş yapraktan ibarettir. Bunun yanında “Fütüvvetname”nin Beyazıt Devlet Kütüphanesi 5481 ve 5482 numaralarda kayıtlı iki nüshası daha vardır. Bunlardan birincisi otuzaltı yapraktır. Ne varki nüsha bu haliyle hem baştan hem de sondan eksiktir. İkinci nüsha ise otuz dört yaprak olup yine noksandır. Bir diğer nüsha ise Prof.Dr. Ömer Lütfi Barkan nüshasıdır ki diğerlerine nazaran tam ve sağlam bir nüsha olarak karşımıza çıkmaktadır. Tebliğimizi hazırlarken yararlandığımız nüsha ise, Ali Emîrî nüshasını esas aldıktan sonra eksik kalan kısımları Ö.Lütfi Barkan nüshasından tamamlayarak bunu kendi

³Butrus el-Bustanî, *Kitâbu Dâireti'l-Maârif*, Beyrut 1881, V, 336; Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgâzî ve “Fütüvvet-nâme”si”, İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 76-77.

⁴Bkz. Çobanoğlu Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, Millet Ktp. nr. 1154/198, vr. 7b, 5a; Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgâzî ve “Fütüvvet-nâme”si”, İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 79-80.

⁵Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgâzî ve “Fütüvvet-nâme”si”, İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 78-79.

tahlil ve değerlendirmeleri eşliğinde yayanlayan Abdülbâkî Gölpınarlı'nın makalesinde tam ve son şeklini alan nüshadır.⁶

Çobanoğlu "Fütüvvetname"sini kaleme alırken önceki fütüvvetnamelerden yararlanmış ve onları kaynak olarak kullanmıştır. Faydalandığı kaynakların başında yukarıda belirtilen Harpûtî'nin "Tuhfetü'l-Vasâyâ"sı gelmektedir.⁷ Bundan başka Kuşeyrî'nin "Risâle"sinin ilgili babı ile, Nâsırî'nin "Fütüvvetnâme"si ve Necm-i Zerkûb'un "Fütüvvetnâme"si de yararlanan kaynaklar arasındadır. Bu arada Çobanoğlu'nun başkaca fütüvvetnâmelerden, duyduğu rivayetlerden ve içinde yaşadığı çevrede hakim durumdaki geleneklerden de istifade ettiği söylenebilir.⁸

Çobanoğlu fütüvvetnâmesinin muhtevasına gelince, Burgâzî eserine fütüvvet yolunun bozulduğunu, muhtasar bir biçimde kitaplarda konu edildiği için fütüvvet erkânının unutulduğunu, Rûm ülkesinde (Anadolu'da) Türkçe konuşulduğu için de kitabını Türkçe kaleme aldığını açıklayarak başlamaktadır. Ardından her müslümanın bir şeyhi olması gerektiğini, yiğit, ahî ve şeyh kavramlarının aynı hedefe yönelik olduğunu, aralarındaki nüansı, Hz. Ali'ye neden yiğitlik payesinin verildiğini, incir ağacı, bazı peygamberler ve Ashâb-ı Kehf'in Kur'an'da yiğitlikle anılmasının sebebini, fütüvvete layık olmayan kimseleri, fütüvvet vasfının hangi hallerde düşeceğini, fütüvvetin ağaca teşbih edilmesini, fütüvvet kelimesindeki harflerin özel anlamlarını belirtir.⁹

Ayrıca müellif, Ahî'nin vasıflarını ve onun uyması gereken kuralları tek tek kaydeder. Buna göre Ahî'nin cömert olması, dünyaya bağlanmaması, kendi emeğiyle geçinmesi, alçak gönüllü olması, cinrilikten kaçınması, namazını kazaya bırakmaması, haya sahibi olması, helal gıdalar yemesi, helal yoldan geçimini sürdürmesi, helal kazanç sağlaması, bir sanatı, bir işi olması gerekir. Bunun yanında Ahî'nin sahip olması gereken azami imkanlara işaret eder. Ahî'nin onsekiz dirhem gümüşten fazla dünyalığı olmaması ve bundan fazla sahip olduğu herşeyi yoksullara vermesi gerekir. Diğer bir kural uyarınca Ahî'nin bilgi sahibi

⁶Gölpınarlı, Abdülbâkî, "Burgâzî ve "Fütüvvet-nâme"si", İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 76-148.

⁷Örnek ve karşılaştırmalar için bkz. Gölpınarlı, Abdülbâkî, "Burgâzî ve "Fütüvvet-nâme"si", İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 83-84.

⁸Gölpınarlı, Abdülbâkî, "Burgâzî ve "Fütüvvet-nâme"si", İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 83-85.

⁹Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/I-4), s. 112-120.

olması, bilginleri sevmesi, beylerin, uluların kapısına gitmemesi, aksine, padişahın bile onun ayağına gelmesi gerekir.¹⁰

Yiğit anlamında kullandığı Terbiye'nin, yani fütüvvet yoluna girmiş olan kişinin, üstleri konumundaki ahîsine ve şeyhine kul olması, onun her türlü sözünü kabul etmesi, ondan izin almadan hiçbir işte bulunmaması, hatta yanındayken tükürmemesi, sümkürmemesi, ahîsini, Ka'be gibi tavaf etmesi, sabırlı olması, ahîsinden dönmemesi de uyulması gerekli kurallar cümlesindendir.¹¹

Eserde fütüvvet ehli kavli ve seyfi olarak iki kategoride değerlendirilir. Kavli olan Hz. Ebû Bekir'den, Seyfi ise Hz. Ali'den gelir. Terbiye, önce kavli kola girer, yani ahî ve şeyh görmeden, erkâna girmeden ahîye bağlanır; sonra erkân görür ve seyfi olur. Ahî ona çerağ verir, onu kemale ulaştırır.¹²

Kitabın "adâp" kısmında ise yemek, içmek, hizmet etmek, elbise giymek, eve girmek, oturmak, hastanın halini, hatırını sormak, su dökmek, hamamda yıkanmak, yatmak kalkmak gibi muâşeret adâbı anlatılmaktadır.¹³

Adâp kısmını müteakip Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcaları, halaları, çocukları, hanımları, zırları, kılıçları...zikredilmiş, ardından Fütüvvet Şeceresi kaydedilmiş ve tuzlu su içme töreni bildirilmiştir.¹⁴

Eserin sonunda ise tıraş erkânı ile şeyhlik hakkında bilgi verilmiş¹⁵ ve böylece kitap sona erdirilmiştir.

¹⁰Gölpınarlı, Abdülbâki, "Burgâzî ve "Fütüvvet-nâme"si", İ.Ü.İkt.Fak.Mecmuası, XV/I-IV, s. 83-85.

¹¹Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 120-127.

¹²Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 127-129.

¹³Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 129-130.

¹⁴Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 130-136.

¹⁵Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 136-143.

¹⁶Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 146-148.

II. FÜTÜVVETNÂMENİN DİNÎ DAYANAKLARI

Fütüvvet anlayışı ve Ahilik teşkilatının temel hedefi, hangi meslek ve meşrepten olursa olsun kendi mensuplarının dürüst, olgun, içinde yaşadığı toplum ve coğrafyanın manevi değerlerine sahip, kendisine, ailesine ve toplumuna faydalı, kendi mesleğini en güzel şekilde icra eden, ustasına ve üstlerine saygılı ve itaatkar, içinde bulunduğu organizasyonun ahlakî ilke ve teşkilat adâbını şiar edinmiş, erkâna riayetkar bir kişilik kazanmasını sağlamak olduğu için İslamın insanlara temel kaynakları vasıtasıyla sunduğu ahlakî ilkeler ve yönlendirici prensipler, fütüvvet anlayışının çerçevesini çizen fütüvvetnâmeler için vazgeçilmez olmuştur. Fütüvvet anlayışının müslüman bir coğrafyada teşkilatlanması ve teşkilat müntesiplerinin müslüman olması, İslam'ın sunduğu bu ilke ve prensiplerin teşkilat mensupları tarafından daha rahat içselleştirilmesi, dolayısıyla fütüvvetnâmelerin onlar üzerindeki yaptırım gücünü artırması sonucunu doğuracağı açıktır. İşte bu ve benzeri sebeplerle fütüvvetnâme yazarları her fırsatta Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerine atıfta bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Hatta bazen durum o noktaya varmıştır ki, bazı sözler, hadis olmadığı halde fütüvvetnâmelerde hadismiş gibi sunulabilmiştir.

Burgâzî de Fütüvvetnâme'sinde benzer bir üslûbu benimsemiş, ele alıp ortaya koyduğu veya diğer fütüvvetnâmelerden derlediği konuları ayetler, hadisler veya aslında hadis olmadığı halde hadismiş gibi aktardığı sözler eşliğinde açıklamış veya pekiştirmiştir.

Burgâzî'nin atıfta bulunduğu ayetlerden birisi, “Biz, her elçiyi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara açıkça bildirsin...” ayetidir.¹⁶ Bunu Fütüvvetnâme'sini niçin Türkçe kaleme aldığına gerekçe olarak sunan Burgâzî, Anadolu halkının Türkçe'yi bildikleri ve Türkçe konuştukları için eserini o dille yazdığını belirtmiştir.¹⁷ Burgâzî'nin Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından anlaşılması ile kendi Fütüvvetnâmesinin hedef kitle tarafından anlaşılması arasında anlamlı bir benzerlik kurduğu dikkat çekmektedir. Onun bu benzetmeyi Kur'an üzerinden yapmasında, mensup olduğu din ve kültür çevresi ile eserini sunduğu hedef kitlenin aynı değerlere sahip olmasının ve bunun hedef kitle üzerinde etkili olmasını beklemesinin rolü büyük olsa gerektir.

¹⁶ İbrahim, 13/ 4.

¹⁷ Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 113.

Fütüvvetnâme gözden geçirildiğinde birçok vesile ile ayetlere atıflar yapılmaktadır¹⁸; bu atıfların bir kısmı fütüvvet, feta, ahi tutmak, şeyh, edep ve erkanla ilgili konular çerçevesinde görülmektedir. Örneğin Musâ (a.s.)'ın Hızır'a tabi olması onu ahî tutmak olarak nitelendirilmiş, ilgili ayetlerde geçen Musâ'nın onun ilminden istifade talebi¹⁹ edep ilminden istifade olarak yorumlanmıştır.²⁰ Hızır'ın peygamber olarak kabul edilmesinin İslamî kitabiyatla uyuşmaması bir yana, Musa (a.s.)'nın Hızır'a tabi olmasını onu ahî tutmak; onun ilminden istifade etme talebini ise ondan edeb ilmini öğrenmek şeklinde yorumlamak ayetin birinci dereceden ilgili olduğu bir anlam değildir; bu daha çok oluşturulmaya çalışılan bir geleneğe kendi dini referans çevremizden bir referans noktası bulma gayretinin bir sonucu olsa gerektir. Dinî kabullerle çatışmayan bu tip yorumların tefsir geleneğimizde hüsnü kabul görmesi söz konusu ise de, genel manada ayetin bağlayıcı boyutunu temsil etmediği de bir gerçektir. Dolayısıyla Kur'an'da geçen Hızır ile Musa (a.s.) kıssasından, "Evliya ve enbiyanın ahisi ve şeyhi var; o halde bütün müslümanların da edep ve erkân öğrenmeleri gerekir"²¹ gibi zorunlu bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Çünkü kesin olmayan bir önermeye dayanarak kesin bir sonuç çıkarılamaz. Kaldı ki Hızır'ın Tûr'da Musa (a.s.)'a kılavuzluk yaptığı bilgisi ise İslamî kaynaklarda hiç geçmemektedir.

Fütüvvetnâmede ayetlere atıflar yapılırken dikkat çeken bir husus da ayetleri bağlamı dışında kullanmak, bu suretle de verilmek istenen mesaja sağlam bir dayanak bulma çabasıdır. Örnek vermek gerekirse, "Mallalarını gece ve gündüz, gizli ve açık harcayanlar yok mu, onların mükafatları Rableri katındadır..." ayeti²² Hz. Ali ile irtibatlandırılmış, bu ayet ve nüzûl sebebi onun Peygamber (s.a.v.) ve sahabe tarafından fütüvvete kabul edildiğinin bir delili olarak sunulmuştur. Bu bilgilerle Burgâzî, Hz. Ali'nin fütüvvete layık görülmesini, onun cömertliğine bağlamış olmaktadır. Nitekim Hz. Ali elindeki dört akçasından birini gece, birini gündüz, birini açık ve birini de gizli olarak vermiş ve bu ayet

¹⁸ Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 114,115,116,117,118,120,121,123,124,125 vd.

¹⁹ Kehf, 18/66. Ayet, "Musâ ona: "Sana öğretilenlerden, bana da bir bilgi öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" dedi." şeklindedir.

²⁰ Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 114.

²¹ Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 115.

²² Bakara, 2/274.

onun hakkında nazil olmuştur.²³ Tefsir kaynaklarımızda bu ayet ve nüzül sebebi hakkında verilen bilgiler, Burgâzî'nin belirttiklerini doğrular nitelikte olmakla birlikte²⁴ bu ayetin Hz. Ali'nin fütüvvete kabulü ile ilişkilendirilmesi söz konusu değildir. Böyle bir ilgi sonradan kurulmuş, dolayısıyla ayet bu amaca uygun düştüğü için fütüvvetle meşgul olanlarca kullanılmıştır.

Yukarıdaki örneğe benzer örneklere fütüvvetnâmede özellikle de Tanrı'nın fütüvvetle andığı kişiler belirtilirken rastlamak mümkündür. Buralarda ayetlere referansta bulunulmuş, fakat bununla birlikte ayetlerde geçmeyen konuyla ilgili birçok ayrıntı başka kaynaklardan alınarak aktarılmıştır. Tefsir leteratüründe İslami çevreye Kitab-ı Mukaddes kültüründen, yani yahudi ve hristiyan kültür mirasından intikal ettiği için teknik ifadesiyle "İsrâîliyyât" şeklinde nitelendirilen bu bilgiler ayetlerle içiçe verilmiş, aralarında ayırım yapılmamıştır. Konuya dair kapsamlı bilgi sahibi olmayanların bunları birbirinden ayırması ilk anda mümkün görünmemektedir. Burada şunu vurgulamakta yarar var: Burgâzî Fütüvvetnâme'sinde dinin temel kaynaklarından ayet ve hadislerle atıfta bulunmakla birlikte bunların yanında belki onlardan daha fazla başka tamamlayıcı tarihi bilgi ve olaylara da yer vermiştir. Bu bilgiler genellikle yine ayet ve hadislerin değindiği konuları açmakta, ama ayet ve hadislerde olduğu gibi, tarihi açıdan muhtevasının doğruluğu ve güvenilirliği test edilememektedir. Burgâzî, yararlandığı kaynakları belirtirken bu kaynaklar arasında tefsirler, peygamber kıssaları, evliya tezkireleri, menakıp kitaplarına dair eserlerden istifade ettiğini bildirmiştir.²⁵ Bu nedenle anılan tamamlayıcı tarihi malûmat, bu eserlerden aktarılmış olsa gerektir. Çünkü söz konusu eserler, ayet ve hadislerle atıf yanında "İsrâîliyyat" kabilinden bilgilere de yer vermekte, bu konuda herhangi bir kısıtlamaya gitmemektedirler.

Sözümüzü bir örnekle açmamız gerekirse; örneğin Adem (a.s.)'in Cennet'e yerleştirildiğini "Dedik ki: "Ey Adem, sen ve eşin cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyecek, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz!" ayetine²⁶ dayanarak bildiren Burgâzî, daha sonra Adem peygamberin yediği ağacı buğday olarak, ağaçtan

²³ Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 115.

²⁴ Yazır, M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, II, 228.

²⁵ Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 113.

²⁶ Bakara, 2/25.

yedikten sonra avret mahallini kapatmak için kullandığı üç yaprağı da incir yaprağı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Burgâzî, incirin Adem peygambere üç yaprak, Havva anamıza beş yaprak vermekle fütüvvete layık görüldüğü, bu nedenle de üç yaprağın erkek kefen bezini, beş yaprağın ise kadın kefen bezini temsil ettiği sonucuna varmıştır.

Bu örnekte Adem peygamberin yediği ağacın cinsi, örtüldüğü yaprakların incir yaprağı olması ve bunların sayısı konusu, Kitab-ı Mukaddes kültürünün bir ürünü olup²⁷ ayet ve hadislere dayalı bilgilere dayanmamaktadır. Adem (a.s.) ve Havva anamıza yaptığı iyilik karşılığında incir ağacına tanınan ayrıcalıklar arasında onu yakmanın ve onunla yemek pişirmenin haram olduğu yolundaki yargı ise İslamî telakki ile bağdaşır nitelikte değildir. Ancak incirin diğer bazı özellikleri içinde kötü kokuları giderdiği ve bazı el, ayak ve parmak ağrılarına iyi geldiği şeklindeki yargıya dayanarak bütün ahîlerin incir gibi olmalarını tavsiye etmesi, Burgâzî'nin her ne tür bilgi olursa olsun bunları sonucuna göre değerlendirdiğini göstermektedir.

Burgâzî Fütüvvetnâme'sinde ayetler yanında pek çok yerde İslam dininin temel kaynaklarından hadislere de yer vermiş, onlardan da istifade etmiştir. Bu hadisler, hadis ilmi açısından ele alındığında bir kısmının sahih, bir kısmının uydurma, bir kısmının ise hadis kaynaklarında yer almadığı görülmektedir.

Birinci grupta yani sahih hadisler arasında yer alan hadislerle "İlim talep etmek, bilgiyi istemek her müslüman erkek ve kadına²⁸ farzdır"²⁹, "Utanmak, imanın iki parçasından biridir"³⁰, "Dünya, müminin zindanı, kâfirin cennetidir"³¹, "Utanmak imandandır"³² gibi hadisleri³³ örnek vermek mümkündür.

²⁷ Yazır, M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, I, 276.

²⁸ Bu hadis kaynaklarda "Bilgi sahibi olmak her Müslümana farzdır..." şeklinde geçmektedir. Bkz. Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, Mısır, 1321, II, 45.

²⁹ Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, II, 45.

³⁰ Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, II, 128.

³¹ Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, II, 14.

³² Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, II, 28.

³³ Hadislerin geçtiği yerler için bkz. Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 123, 125, 138.

İkinci grupta yani uydurma hadisler arasında yer alan hadisler ise “Şeyhi olmayanın dini de yoktur³⁴ ve kimin şeyhi yoksa o adamın şeyhi Şeytandır^{35,36}, “Ali’den başka yiğit, Zülfikar’dan başka kılıç yoktur³⁷ şeklindeki hadisler ve semâ ile ilgili hadisler³⁸ örnek verilebilir.³⁹

Hadis olarak aktarılan diğer bir kısım sözlere ise hadis kaynaklarında rastlamak mümkün olmamıştır. “Ben yiğitim, yiğit kardeşiyim, yiğit babasıyım”, “Her şey bir şeydir de bilgisiz adam hiçbir şey değildir” “Kendi kendini terbiye edip edep sahibi olmak, edebe ait ders almaktan hayırlıdır” gibi sözler⁴⁰ bu çeşit sözler arasındadır. Hadis kaynaklarında bulunamayan bu ve benzeri hadislerin ise uydurma olma ihtimalleri yüksektir.⁴¹

SONUÇ

Bütün bu bilgiler dikkate alındığında denilebilir ki, tasavvuf kültürünün de bir uzantısı sayılabilecek fütüvvet ve ahilik anlayışının yazılı kaynaklarını teşkil eden fütüvvetnâmelerde İslamın temel kaynakları olan ayet ve hadisler sıkça atıflar yapılmış, fütüvvetin menşei, kuralları, adâp ve erkânı bu referanslar eşliğinde ortaya konup açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bütün bu bilgi ve açıklamalarda ayetlerin anlam çerçevesinin dışına çıkılarak zorlama yorumlara gidilmiş,

³⁴ Akşemseddin bu rivayeti kaynak belirtmeden *Makâmât-i Evliyâ*’sında şeyhin önemini anlatırken zikretmiştir. Kaynağı bulunmadı. Kaynaklarda yer almayan rivayetin uydurma olma ihtimali yüksektir. Bkz. Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV, Ankara, 2000, s. 208.

³⁵ Birçok tasavvuf kitabında nakledilen ve şeyhin merkez bir kişi olduğuna vurgu yapan bu sözün Hz. Peygamber (s.a.v.)’e isnadı tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, bu sözün hiçbir sûfi tarafından Hz. Peygamber’e isnad edilmediğini, bazı tasavvuf eserlerinde (Kuşeyri, er-Resâle, II, 735; Sühreverdî, Avârif, 78) ise bunun Ebu Yezid el-Bistâmî (ö.261/874)’ye atfen kaydedildiğini belirtmişlerdir. Bkz. Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Konya, 2001, s. 307-308.

³⁶ Kur’an’a açıkça ters olan bu hadis, tarihi gerçeklikle de uyuşmamaktadır. Zira şeyhlik, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına değil, sonraki dönemlere ait bir olgudur.

³⁷ Sünnî hadis kaynaklarında “uydurma” kategorisinde değerlendirilen bu hadis (Aliyyülkârî, *Mevzûât-ı Kebîr*, İst. Matbaa-i Âmiri, 1289, s. 93), bazı Şîî hadis kaynaklarında yer almıştır. Bk. Küleynî, *el-Kâfî*, VIII, 110; *İrşâd*, I, 86, 87; *Bihârü’l-envâr*, XII, 426.

³⁸ Aliyyülkârî, *Mevzûât-ı Kebîr*, s. 63-64.

³⁹ Hadislerin geçtiği yerler için bkz. Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 114, 115, 136.

⁴⁰ Hadislerin geçtiği yerler için bkz. Çobanoğlu, Yahya b. Halil el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme*, (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İ.Ü.İ.F.M., XV/1-4), s. 114, 126, 138.

⁴¹ Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 208.

ayetlerde yer almayan ayrıntılarda “İsrâîliyyât” kapsamındaki bilgiler kullanılmış ve sahih hadislerle yetinilmeyip uydurma ve uydurma ihtimali yüksek hadisler de yer yer kullanılmıştır.

Bu noktadan bakıldığında Burgâzî Fütüvvetnâme’sinin muhtevasıyla İslamın temel kaynaklarındaki bilgiler arasında çoğu zaman aynılık ve paralellik ilişkisi kurmak mümkündür. Ancak bunu genelleştirip her bir bilgi ve açıklamanın böyle olduğunu söylemek ne doğru, ne de imkan dahilindedir. Kaldı ki, bazı yargı ve değerlendirmelerin İslam dininin temel kaynaklarındaki kabullerle bağdaştırılması imkansızdır. O halde fütüvvetnâmeleri, vaktiyle pek çok kültürün etkin olduğu bir coğrafyada İslam hakim olduktan sonra müslüman bir zihnin kurduğu ve geliştirdiği bir müessesenin mevcut kültür mirasının tamamından istifade edilerek düzenlenmiş nizamnameleri olarak değerlendirmek ve İslam’ın temel kaynaklarından saf olarak elde edilmiş bir bilgi hasılası olarak görmemek en uygun yaklaşım olacaktır. Aksi halde genelde bütün fütüvvetnâmelere, özelde ise Burgâzî’nin Fütüvvetnâme’sine İslam Dininin temel kabul ve kaynakları açısından pek çok eleştiri getirmek mümkündür.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.

**Ahi Evran'ın Öğrettiği Meslek:
YEŞİLYUVA'DA DERİ İŞLEME,
DEBAĞAT VE AYAKKABICILIK**

Şükür Tekin KAPTAN*

GİRİŞ:

Bildirimde, H.642 / M.1245 yılında Denizli'ye (Caesarea) gelerek kasabadan 1247 yılında Konya'ya geri dönen, Şeyh Nasirü'd-din Mahmud El Hoyi (Ahi Evran) ve onun beldede öğrettiği ve halen sürdürülen ahi sanat kollarından, deri işleme ve Debağlık sanatlarından söz edeceğim.

Bugün Türkiye'de tek meslek- tek sanat dalı olarak yüz yıllardır Acıpayam/ Yeşilyuva kasabasında sürdürülen Ayakkabıcılık mesleği nereden nereye ve nasıl geldi? nasıl öğretildi, öğrenildi, imalât ve pazarlama nasıl? teşkilatlanma teknolojinin neresinde? mesleğin üstadları kimler? halk bu sanata neden tek meslek halinde görüyor? sorunları, istekleri var mı? gibi sorulara cevap teşkil edecek anlatımları aşağıda görmek imkanımız olacak. Konular bildiri metnimizde, Yeşilyuva, Ayakkabıcılık tarihi, Ayakkabı çeşitleri, imalâta kullanılan madde ve malzemeler, İş bölümleri, Satış-Pazarlama başlıkları altında tasniflenmiştir.

Önce Ahi Evran'ın Denizli ile ilişkisine çok genel olarak göz attıktan sonra Yeşilyuva kasabasından birkaç söz ederek, dilerseniz ayakkabıcılık tarihine geçelim.

Ahi Evran (Evren) ve Denizli

Ahi Evran (Evren) (M.1171-1264) olarak şöhret bulan Şeyh Nasirü'd-din Mahmud El Hoyi Azerbaycan'ın Hoyi kasabasında 1171 yılında doğdu. Baba adı Ahmet olup, Türkmendir. Horasan Maverâünnehir'de büyük üstatlardan dersler aldı. İlim ve fikir adamı olarak Bağdat'ta yetişmesinin benliğinde büyük etkisi oldu. 34.Abbasi

---

* Araştırmacı-Yazar, DENİZLİ.

Halifesi En Nasır Li-Dinillâh'ın kurduğu Fütüvvet teşkilâtına girerek mertebe aldı ve yetişti. Tefsir, Kelâm, Hadis, Fıkıh ve Tasavvuf gibi ilimler yanında Felsefe ve Tıp alanında da kendini yetiştirerek eserler verdi.¹

20 kadar eseri bulunan, Ahiliğin kurucusu olarak gösterilen, Selçuklulardan sonra Orhan Gazi döneminde yaşıyıp, Orhan Gazi sohbeti ile şereflenmiş, Molla Hünkâr Şemsi Tebrizi, Sadrettin Konevi ile aynı meclislerde bulunmuş, debbağlıkla uğraşan ve ulu bir sultan olan² Ahi Evren'in yaşamında, Baycu komutasındaki Moğol ordusuna, Selçuklu İmparatoru Sultan 2.inci Gıyaseddin'in topladığı 80 000 kişilik ordu ile 1243 miladi yılında Kösedağ mevkiinde ağır bir yenilgiye uğratması önemli bir yer tutar. Bunun üzerine Moğol ordusu, Anadolu'ya ilerlemeye devam ederek, Kayseri'de karşılarında ahileri buldu. Ahiler şehri 15 gün müdafaa ettiler. Şehre girmeyi başaran Moğollar pek çok ahi'yi katlettiler. Ahilerin ev ve iş yerlerini yakıp, yıkıp, yağmaladılar. On binlerce Ahi ve Bacıyı esir alıp götürdüler. Bu sırada Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı'da Moğollara esir düştü.

Bu olayla Kayseri'de dağılan Ahi ve Bacı teşkilâtından ve 2.inci Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra H.642 / M.1245 tarihinde Denizli'ye (Dio Kayzerya-Yeşilyuva) gelen Ahi Evren'i, Konya'ya getirmesi için Sadrettin Konevi'yi Selçuklu Devleti saltanat naibi olan Celalettin Karatay, Denizli'ye gönderdiği ve birlikte Konya'ya bir buçuk sene kadar sonra Denizli'den döndükleri yazılı kaynaklarda³ kayıtlıdır.

Denizli'de (Yeşilyuva'da H.645/ M.1247) tarihine kadar kısa bir süre kalarak⁴: At eğeri, Kolan, Kayış, Kuskun, Ayakkabı, Tulum, Torba ile sivil yaşamda bir çok şeyin yapımında çok önemli yer tutan Debbağlık ve Deri işleme işçiliği ile Ahi sanat kollarını kısa sürede 32 yi, daha sonraları da yüzleri bulmak üzere öğretti. Böylece⁵ M.1247 tarihinde Şemsi Tebriz-i'nin öldürölme olayına karışarak Konya'dan Kırşehir'e yerleştiği H.659 / M.1264 yılında Kırşehir'de çıkan bir isyanda

¹) Doç. Dr. Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının kuruluşu. Damla Matbaacılık ve Tic. 1991- Konya.

²) Mehmet Zıllioğlu, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.2, Shf. 381.

³) Doç. Dr. Mikail Bayram, A.g.e.

⁴) Doç. Dr. Mikail Bayram A.g.e.

⁵) Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ahilik Kültürü, 1.Uluslar arası Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları.1798, Hagem Yayınları:225, Kasım.1996, Devrim Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti. Ankara.

öldürüldü. Mezarı Kırşehir'dedir.⁶ nolu kaynakta her ne kadar mezarının Denizli'de olduğu kayıtlı ise de asıl ile ilgisi bulunmamaktadır.”

YEŞİLYUVA (DİO CAESAREİA-KAI-ISSAR):

Denizli ilinin, Acıpayam ilçesine bağlı, ilçe merkezine 25 Km. uzaklıkta, 1154 rakımlı, Garbikaraağaç (Yeşil sahra) ovasının batı kesiminde, Elma dağı eteklerine M.Ö. V.Yüzyılda Roma İmparatoru Julius Caesar'ın hatırasına kutsal şehir adıyla kurulmuştur.

1997 yılı nüfus sayımına göre 6 990 nüfusludur. H.595 / M.1198 tarihinde Kayser kalesinin Bizanslılardan fethedilmesiyle Büyük Selçuklu İmparatorluğu sınırları içine girmiştir. 1863 yılında Konya vilâyetinin Isparta sancağına bağlı “*Kayser Karaağaç*” adıyla ilçe olan, 10 Aralık 1869 tarihinde ilçe teşkilâtı kaldırılarak kasaba haline dönüştürülen mekanda 1908 yılında Belediye teşkilâtı kurulmuş, “*Kayser*” adı 1925 yılında Belediye Meclisi kararı ile “*Yeşilyuva*” olarak değiştirilmiştir.

Çeşitli medeniyetlere ait tarihi ve kültürel eserleriyle dikkat çeken ve bir çok seyyahların eserlerine malzeme olan Yeşilyuva'ya ilk Yörük-Türkmen yerleşmesi 10. Y.yılda Müslüman arapların akınlarından sonra 1050 yıllarında görülmeye başladı. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'ya yeni gelen Oğuz oymak, aşiret ve cemaatlerinin uç bölgelere iskân edilmeleri ile nüfus ve etkinlikleri artmaya başlayan Türkmenlerin, bölgeninde fetih ve iskanından sonraki muharebeler sonrasında bölge XI11. Y.yıl ortalarında Türkmen beylerinin yönetimine geçmiş oldu.

Abu Fida'nın ve İbn-i Said Al Mağribi'nin tespitlerine göre Acıpayam ve havalisinde aynı dönemde Türkmenlerin 200 000 çadır sayılarının bulunduğunu tespit etmiş olmaları konuyu pekiştirmektedir. Böylece Türkmenler Anadolu'da ve yöremizde Orta Asya Türk kültürü içinde Kilimcilik, Demircilik, El sanatları, Semercilik, Nalbantlık ve Tarımla da uğraşmaları, bu dönemde yani 1245 yılında Yeşilyuva'ya gelip deri işleme sanatı, tabaklık ve ayakkabıcılık sanatını Ahi Evran'ın bölgede bir müddet kalarak yöre halkına öğretmesiyle bu sanat dalı günümüzde doruk noktasına ulaşmıştır.

Deri işleme, ayakkabı imali sanatı ve tek meslek halinde, gelişen teknolojinin sunduğu imkânlar da dikkate alınarak günümüzde kasabada; 1967 yılında Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifi, 1980 yılında T. Halk Bankası şubesi, 1984 yılında Yedesan Deri işleme fabrikasının faaliyete geçmesi, 2000 yılında 320 dükkanlı yeni Küçük Sanayi Sitesinin

⁶) Mehmet Zıllıoğlu, A.g.e.

işletmeye açılmalarıyla çalışma ve imalâтта yeni dönemler açmak suretiyle sürdürülmektedir.⁷

Yeşilyuva eskiden olduğu gibi zamanımızda; Türkiye’de ve Denizli ilinde sadece tek meslekle (*ayakkabıcılıkla*), Babadağ (*Dokumacılık-Tekstil*), Yatağan (*Bıçakçılık*), Serinhisar-Kızıllıhisar (*İp ve Urgancılık*) geçinen ve hayatlarını sürdüren dört yerleşim biriminden birisidir.

1. AYAKKABICILIK TARİHİ:

Tabakhanelerin ilk defa kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak hayvan derilerinin giyim eşyası olarak kullanılmasından çok sonra kurulduğu kabul edilir. Ayakkabı kullanımı mutlak olarak toprak ve hava şartlarına bağlıdır. Bu bakımdan Mezopotamya’da ayakkabı giyilmediğinin bilinmesine karşın, Mısır sanat eserlerinde Hükümdar ve tanrılar daima çıplak ayaklı görülmektedirler. “*Sandal*” tarzı ayak giyeceklerinin ise başlangıçta ev içinde giyildiği tahminden öteye geçmemiştir.

“Hititler; Anadolu’da kullanılan çarıklara benzer ayakkabı, Asurlular: çizme giymişler, İranlılar ise kabartmalı sanat eserlerinde ayakkabılı olarak tespit edilmişlerdir. Yunanlılarda çeşitli ayakkabıların bulunduğu, buna karşı Roma’da görev çeşitlerine göre; kürklü, sivri, köşeli, yuvarlak, burunlu, bağlı ve çeşitli terlikler ile kalkık burunlu ayakkabılar giyilmiştir.”⁸

Modern kimyanın kurucusu Cabir Bin Hayyan tarafından derilerin işlenmesinin icad edildiği⁹ ak deri ve dericilik işleme sanatının Orta Asya’da bulunarak buradan Anadolu’ya yayıldığı yazılı ve basılı kaynaklarda zikredilmektedir.

“*Sepicilik, meşin ve köseleyi imâl etmek için koyun, sığır, manda ve keçi derilerinin işlendiği meslek anlamına gelen “Debağat-Tabaklık” Kayser kalesi’nin H.595 / M.1198¹⁰ yılında Bizans’lılardan fethedilmesinden sonra, bölgeye yerleşen veya yerleştirilen Türkmenler tarafından Yeşilyuva’da başlatıldı.¹¹ M.1211 yılında¹² Selçuklu’larla*

⁷) Yusuf Aksoy, Esnaf Kefalet Koop. Başkanı- Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

⁸) Meydan Larousse Ansiklopedisi C.1.

⁹) İslam Alimleri Ansiklopedisi C.2, S.144.

¹⁰) Şükrü Tekin Kaptan, Denizli Günlüğü (Tarihi Kronoloji) B. Hazır.1996.

¹¹) Ali Vehbi, Acıpayam Tarihi, Çankaya Matbaası.1951- Ankara.

¹²) Prof. Dr. Tuncer Baykara, Denizli Tarihi, Fakülteler Matbaası 1969 –Ankara.

Bizanslılar arasında yapılan Alaşehir savaşından sonra, her iki taraf arasında 50 sene civarında süren bir dostluk devri başladı. Bu sırada Bizans bölgelerindeki Türkmenler arasında yoğun bir şekilde yerleşik düzene geçme hareketleri hızlandı. Türkmenler zaten, geldikleri yerlerde hayatlarını yalnızca akıncılıkla değil, hayvancılık, kilim dokumacılığı ve ticaretle, deri imalatçılığı işiyle de iştigal ediyorlardı. İşte bu yerleşmeden sonra da Türkmenler, aynı mesleklere yerleştikleri bölgelerde devam etmeye başladılar.

Yeşilyuva'da deri imalatçılığı, işçiliği ve debağat meslekleri Ahi Evran-ı'nı (*Gerçek adı: Seyh Nasirü'd-din Mahmud El Hoyi*) (M.1171-1264) Yeşilyuva'ya M.1245 yılında gelip 1-1,5 sene gibi kısa bir süre kalarak 1247 yılında Sadrettin Konevi Hz.nin bizzat Denizli'ye gelerek, oradan da Konya'ya götürmesiyle başlamıştır.¹³

Bazı yazılı kaynaklarda “*Deri işçiliği ve Tabaklık*” mesleklerinin yöre insanına “*Ahi Kayser*” adlı bir usta tarafından öğretildiği ve sanatın kasabada gelişmesine önderlik ettiği sanılmaktadır. Gerçek adı bilinmeyen bu deri ustasına yöre halkı tarafından “*Ahi Kayser*” lâkabı verilmiştir. Günümüzde bu sanatkârın hayatı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur.”¹⁴ denilmesi gerçekte ilgisi bulunmayan, noksan bir bilgiyi yansıtmaktadır. Bahsedilen zat: gerçek adı yukarıda zikredilen ve Azerbaycan'ın Hoyi kasabasında doğan Ahi Evran'dan başkası değildir. “*Kayser*” lâkabı ise yöre insanı tarafından, Kayseri'de Ahi teşkilâtının başı olmasından, adının kısaltılması sonucu verilen bir isimdir. Öte yandan Ahi Evran-ı Kayseri'nin Yeşilyuva'da ilk yerleşen Çelebiler'den olmadığı gibi kimsenin yanında da çırak olarak çalışmadığı belgeleriyle bilinmektedir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nde genellikle hayvan yetiştirilen her ilde bir veya birkaç tabakhane kurulması bir prensip haline gelmesiyle¹⁶ de kasabanın içinde dere kenarlarında bir çok tabakhaneler kuruldu. Ahi Evran-ı Kayser-i Kayser'de kaldığı süre içinde kasabada ayakkabı ve deri imalatçılığı sanatını yaparak usta ve çıraklar yetiştirdiği, at eğeri, kolan, kayış, kuskun, ayakkabı, tulum, torba imali ile Ahi sanat kollarından 32

¹³) Doç. Dr. Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının kuruluşu, Damla Matbaacılık ve Tic. 1991 – Konya.

¹⁴) Denizli Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 9, Yıl: 1997, S.15.

¹⁵) Doç. Dr. Mikail Bayram, A.g.e; Mehmet Zıllıoğlu, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.2, S.381.

¹⁶) Meydan Larousse Ansiklopedisi, C.1.

sini, daha sonra da yüzleri bulmak üzere¹⁷ öğrettiđi¹⁸ yazılı kaynaklarda belirtilmiştir.

Yeşilyuva'nın zaman içinde gelişip yerleşmesine paralel olarak, ayakkabı imalâtı ve deri işleme sanatı da (*Debağat*) gelişerek, sözkonusu tabakhanelerde işlenen çeşitli ebat, renk ve kalitedeki sahtiyan, gön ve meşinler Konya, İzmir, Antalya, Fethiye, Girit, Rodos, Muğla ve diğer bir çok¹⁹,²⁰ yerlerden gelen meslek mensuplarına toptan sıfatıyla satıldı. İlk madde olarak kullanılan ham deriler; Finike, Manavgat, Burdur, Isparta ile çevrelerinden satın alınarak yörede işlendi. Elde edilen mamüllerden kösele, gön, meşin ve sahtiyanlar sağlamlığı ve imalâtı ile ün kazanmış, bu arada sanatı kanıtlayarak, yüzlerce yıldır da bıkmadan usanmadan faaliyetini sürdürerek kasabanın tek geçim kaynağı ve mesleği olmasını sağlamıştır.

“Osmanlılar da deri işleme sanatının gelişmiş olması ve Yeniçeri Ocağı'nın at binmede geçerli olan yumuşak çizmelere gösterdiği ihtiyaç yüzünden ayakkabıcılık sanatı zaman içinde gelişti. Yüzyıllar boyu bir el imalâtı olarak yapılan ayakkabıcılık son yüz yılda bir sanayi kolu haline dönüştü. Türkiye'de ilk ayakkabı imalathanesinin İstanbul / Beykoz'da kurulmasının ardından Tabakhane'nin de 1810 yılında yine İstanbul'da Hamza Bey adlı bir şahıs tarafından kurulmasının akabinde Yeşilyuva'da da tabakhaneler bir biri ardınca kurularak beldenin Cıllannar ve Macar dereleri boyunca, daha sonraları da köy altı mevkiindeki “*Seyrekler Tepesi*” nde bu mesleğin doruk noktasına ulaşıldı.”²¹

“XV1.Yüzyıl kayıtlarında Ahi'leri gördüğümüz Karaağaç ovasındaki bazı yerleşim sanatlarının temeli, şüphesiz X111.Yüzyıldan gelmektedir. Ki Kayser'deki deri imalâtçılıđı²² bunlar arasındadır. Zamanla makinalaşmadaki fenni gelişmelere, teknik usullere ve çeşitliliğe ayak uyduramayan Yeşilyuva'daki Debağat sanatı, ulaşım imkânlarının da yetersizliği yüzünden 1940 lı yıllardan sonra tamamen tarihe mal olmuştur.

¹⁷) Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ahilik Kùltürü, Sempozyum Bildirileri. 1996- Ankara.

¹⁸) Mehmet Zıllioğlu, A.g.e.

¹⁹) Ali Vehbi, A.g.e.

²⁰) Bekir Caner, Yeşilyuva.1986, Belediye Kùltür Hizmeti.

²¹) Meydan Larousse Ans.

²²) Prof. Dr. Tücer Baykara A.g.e.

Bu arada 1915 ve daha sonraki yıllarda meşhur olan tabaklar “Debağat”²³,²⁴ Kel Hüseyin’lerin Hacı Mehmet ve Hacı Osman, Hopa’ların Ali, Kavcar’ların Hacı Himmet, Ali’lerin Ali dayı, Benli Hacı Veli, Veli’lerin Hacı Ömer, Kilci Ali Molla, Sarıca Hacı Molla ve Mehmet, kardeşi Hacı Hüseyin Ağa olarak sayılabilir. 1940 lı yıllar öncesinde ise; Ahmet Mısırlı, Hacı Hasan Ali, Kara Veli’ler, Kilci Kâmil, Hacı Ömer Efendiler, Gaykî Hafız, Yarım Deli Hafız Hoca, Çil Mustafa, Çırak Hafız ve Zehede Hafız Halil İbrahim²⁵ olarak son dönem deri tabakhaneleri sahip ve imalâtçıları olarak sayılmaktadır.

Temeli deri olan ayakkabıcılık mesleğinin, debağatla müştereken geliştiği, yüzyıllarca birlikte yürütülen her iki iş kolundan debağatın 1950 li yıllardan itibaren yerini ayakkabıcılığa bırakarak tarihe mal olurken, ayakkabıcılık Yeşilyuva’lıların benliğine işlenmiş, onun ayrılmaz bir mütemmim cüzü haline gelmiştir.

Genç-İhtiyar, Kadın-Kız yediden yetmişe halkının ayakkabı imalâtında çalıştığı Yeşilyuva’nın günümüzde tek mesleği ayakkabıcılık, kasabada her hangi bir eğitim ve öğretim kurumu olmamasına rağmen Usta-Kalfa, Çırak-İşçi düzeni içinde yürütülmektedir. Bir kişi yeteneğine göre birkaç yılda kalfa veya usta olabilmektedir.

Yakın zamanlara kadar ilkel usullerle yapılan ayakkabı imalâtı, elektriğin 1964 yılında ulusal şebekeye bağlanması ile üretim hızla modern hale gelmiştir. Daha önce ayakkabının her türlü aşamasını kendisi yapan ustalar bugün sadece belirli bir kısmını yapmaktadırlar. Freze, Fora, Kesim, Yapıştırma, Saya Traş makinalarının kullanılmaya başlanmasıyla da üretim makinalı hale dönüştürülmüş, bu sayede iş bölümü artmış, üretim miktarı hızlandırılarak günde 7500 çift ayakkabıya kadar çıkarılmıştır.²⁶

Üretim yaz ve kış aylarına, siparişe, ihtiyaca ve bayramlara göre artış gösterir. Kasaba halkının ürettiği ayakkabıların çok çeşitleri vardır. Bu çeşitler kullanılan malzemeye ve modeline göre adlar alır. Erkek ayakkabılarında saya kısmı ayağın üst kısmını örterse “İskarpın” ayak bileklerine kadar çıkarsa “Fotin”, diz kapağına kadar uzanırsa “Çizme” adını alır. Saya kısmı ince bandlardan yapılmış olanına “Sandal” denilmektedir. Kadın ayakkabıları, erkek ayakkabılarına göre daha fazla

²³) Ali Vehbi, A.g.e.

²⁴) Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu (Bildiriler) Denizli.1988.

²⁵) Bekir Caner, A.g.e.

²⁶) Osman Tezgin, Abdullah Oğlu, 1942 doğ. Foracı, Yeşilyuva Kasabası- Acıpayam.

çeşitlidir. Öte yandan ev içi ayakkabıları ile sokak ayakkabıları birbirinden tamamen ayrıdır. Ev içi ayakkabılarında daha çok kumaş, atlas ve kadife kullanılıp üstleri sırma ile işlenmiştir. Kışlık ayakkabıların içine çoğu zaman kürk geçirilmiştir.²⁷

1914 yılı öncesinde Acıpayam ilçesinde Kayser ve Serinhisar'da (*Kızılhisar*) ayakkabıların dikildiği, kundura ve papuç olmak üzere iki çeşit üretildiği, kunduraların ökçelerinin yüksek ve nalçalı veya kabrasız mabeyn biçiminde olduğu, bu nevi ayakkabıları Memurlar ile Devlet adamlarının giydiği, halkın ise genelde pabuç giydiği, bazı gençler ile mali durumu müsait olanların mestli kundura veya lâpçinli mest giydikleri, Yeşilyuva'da imal edilen kunduraların malzemelerinin kösele, sahtiyan ve meşinlerinde; alt derileri, kayışlık, taban astarı ve kösele gibi çeşitlere ayrıldığı bilinmektedir. Yüz derileri de: Videlâ, Glase, Vaketa, Süet, Meşin, Sahtiyan ve astarlık olarak çeşitlendirildiği kasabada ayakkabıcı ustası olarak da: Hasan Ali Çavuş, Ümmü'lerin Ömer ve Veli, Candan Hasan, Kara Yusuf oğlu Mehmet sayılabilir.²⁸

Bugün için kadın ayakkabısı imalatı çok az yapılan Yeşilyuva'da üretimin pazarlanması açısından 30 civarında toptancı tüccar olup, çırak ve işçi sayısı 1565 kişi, usta ve kalfa sayısı 1 250 kişi, imalat yapılan işyerleri sayısı evler hariç 725 dükkân, olup bu kadro ile günlük üretilen ayakkabı sayısı 7500 çift dolayındadır. Genelde kendi imalatlarını kendileri, Türkiye'nin her tarafına götürmek suretiyle pazarlayan 1.inci, 2.inci ve 3.üncü kalitede imalat yapan, imalaatta ve satışlarda büyük rekabet görülen Yeşilyuva'da yalnızca iskarpin ve kış aylarında da bot dikilmektedir.²⁹

Burada ayakkabı dikiminde kullanılan malzeme ve aletlerden bahsetmeden önce ayakkabı çeşitlerini kısaca tanımak yararlı olur düşüncesindeyim.

1.Çarık: Kenarları kıvrılıp, iki ucu dikilerek yapılan ham deriden köylü pabucudur. Çarık sığır veya iyilenmiş ham manda derisinden iki şekilde yapılır. Birincisi "*Kara Çarık*" tipidir. Bunda deri, ayağa göre kesilerek, kenarları kıvrılır ve iplerle ayak bileğine bağlanır. "*Dede Burnu*" adı ile tanınan diğer çeşidin Hitit ayakkabılarında olduğu gibi

²⁷) Yaşar Yayla, Ahmet Oğlu, 1948 doğ. Yeşilyuva Kasabası- Acıpayam.

²⁸) Veli Dündükcü, Süleyman Ali Oğlu, Yeşilyuva Kasb.-Acıpayam.

²⁹) Yaşar Yayla, A.g.k.

burnu yukarı kalkık, yanları deliklidir. Bu deliklere, deri şerit geçirilerek bağlanır.³⁰

2.Çizme: Koncu dize veya dizden yukarıya kadar çıkan, deriden veya lâstikten yapılmış ayakkabıdır. 2.dünya savaşından sonra köseleye nispetle çok ucuz olduğundan lâstik çizmeler kullanılmaya başlandı. Günümüzde Ordu'da, Süvari, Topçu ve Subaylar, sivil hayatta itfaiyeciler, jokeyler, avcılar ve işçiler tarafından giyilen çizmeler son yıllarda kadın moda dünyasında da yer aldı.³¹

3.Fotin-Potin: Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yarı tarafı lâstikli ayakkabılardır.³²

4.Sandal: Sadece taban kısmı bulunan ve ayağa kordon veya kayışla bağlanan bir nevi tip ayakkabıdır. Taban kısmından ve sadece parmakları ve ayağın arka kısmını örten bir yüzden meydana gelir. Üst kısmını açıkta bırakır. Günümüzde bazı kişiler tarafından sıcak yaz günlerinde giyilmektedir.³³

5.Sandalet: Yüzü, tabanına tutturulmuş kordonlardan meydana gelen hafif cinsten bir ayakkabı çeşididir.³⁴

6.Takunya: Tabanı tek parça tahtadan meydana gelen ve üstten bir kayışla ayağa takılması sağlanan basit ayakkabıdır. Halen ve daha ziyade camilerde ve hamam işletmelerinde kullanılmaktadır.³⁵

7.Terlik: Ev içinde giyilen geniş ve hafif ayakkabıdır.

8.İskarpin: Topuklu ve koncsuz ayakkabıdır. (*Genelde kadın ayakkabıları için bu tabir kullanılır.*)³⁶

Ayakkabı imalatında kullanılan malzemeler de: Deri, Kösele, Çivi, Yapıştırıcı, Taban astarı, Vinleks, Kalıp, Çiriş ve Ökçe olarak sıralanabilir. Yine ayakkabı dikiminde kullanılan alet ve makinalar ise; Tığ, Biz (*Tahta çiviye yer açan alet*), Çekiç, Danalya (*Deriyi çekmek için kullanılır.*), Kerpeten (*Dişli veya dişsiz*), Örs, Bıçak (*Falçata*), Kalıp, Kalıp çekeceği, Kesim makinası, Saya makinası, Tıraş makinası, Fora

³⁰) İsmail Berber, Ali oğlu. 1929 doğ. Yeşilyuva Kasabası- Acipayam.

³¹) Mustafa Çırpan, Ahmet Oğlu, 1916 doğ. Yeşilyuva Kasabası- Acipayam.

³²) Murat Gezgin, Mehmet Oğlu, 1951 doğ. Yeşilyuva kasabası- Acipayam.

³³) Halil Taşlı, H. Ali Oğlu, 1953 doğ. Yeşilyuva Kasabası- Acipayam.

³⁴) Cahit Yılmaz, Ahmet Oğlu, 1341 doğ. Yeşilyuva kasabası- Acipayam.

³⁵) Mustafa Çöllü, Hüseyin Oğlu, 1932 doğ. Yeşilyuva Kasabası- Acipayam.

³⁶) Veli Karadağ, Yeşilyuva kasabası- Acipayam.

(*Alt dikiş*) Dikiş Makinası, Yapıştırma Presi, Freze Makinası, Bileme taşı, Masat, Ege, Meziro (*Ayakkabıcılar için*), Islâmpa (*Enze*), Delgiç (*Delkebir*)³⁷, şeklinde³⁸ sayılabilir.

Daha evvel ilkel usullerde bir ev ve el işi şekliyle dikilen ve bir sanayi haline dönüştürülen Yeşilyuva ayakkabıcılığı gelişen teknolojiye yer yer ayak uydurmak suretiyle bugün yarı modern diyebileceğimiz şekle dönüşerek gelişmesini sürdürmektedir. Bu gelişmeye ayak uydurduğu taktirde ileri teknolojik usullerde ve günün koşullarında imalatının sağlanacağı ümidi içindeyim.

Bugün halen her hangi bir eğitim ve öğretim kurumundan geçmeden babadan oğula intikal eden, tanıdıklar yanında veya çırak-işçi şeklinde öğrenilerek yapılan ve dikilen ayakkabı imalatında üretim, gelişmeye paralel olarak çeşitli iş bölümlerinin de doğmasına sebep olmuştur. Bu nedenle bir ayakkabı imali çeşitli evrelerden geçmek suretiyle çeşitli kişiler tarafından tamamlanmaktadır. Şimdi de bu iş bölümlerinden bazılarını sırası ile aşağıda izaha çalışalım.

1.Saya Kesimi: Satın alınan mamûl ve dikime uygun deri, yüz ölçümü (*Desisi*) belli olması sebebiyle, tasarrufa riayet etmek, en az israfsız ve en ekonomik şekilde islâmpa (*Enze*) ölçüsüne uygun olarak derinin yüzeyine konulmak suretiyle bıçakla kesilir. Kesim işi saya kesim ustaları veya bu işi iyi bilen diğer ustalar tarafından yapılır. Ayakkabının maliyetini artıran en büyük etken saya kesimi işi olmaktadır. İçi ve dışı böylece kesilen deri, saya haline getirilmiş olur. Bir saya kesici ustası günde 60 çift saya kesimini dikkatlice yapabilmektedir.³⁹

2.Saya Tıraş Etme: Kesim ustaları tarafından kesilen sayaların kenarları bugün tıraş ustaları tarafından genelde tıraş makinaları vasıtasıyla tıraş yapılarak inceltirilip dikişe hazır hale getirilir. Önceleri elle ve keskin bıçaklarla yapılan tıraşlama işi bu gün makinalarla yapılmaktadır. Titizlik isteyen bir iş koludur.⁴⁰

3.Saya Dikimi: Kesilen ve tıraşlanan sayalar daha sonra dikimi için saya dikim ustalarına aktarılır. Bu iş ayakkabıyı dikime hazırlama işi olup saya parçalarını birleştirerek dikmek demektir. Bu işi yapanların

³⁷) Halil Sarı, İbrahim Oğlu, Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

³⁸)

³⁹) Halil Demircan, Saya kesim ve Dikimi, Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

⁴⁰) Osman Başaran, Musa Oğlu, Yeşilyuva kasabası- Acıpayam

kendileri yetişmiş, usta olmuş veya münhasıran sayacı ustası olarak yetişmiş bir kişi olmaları gerekir.

Yanlış dikilen sayalar, yenileri kesilmek suretiyle tekrarlanır. Çok dikkat ve titizlik isteyen bir iş bۆlümüdür. Sayalar gۆnümüzde artık, sayacılar da, saya dikim makinalarında dikilir. Bir sayacı gۆnde 80-120 çift arasında saya dikebilir.⁴¹

4.Ayakkabı Kasma: Kesilen, tıraş edilen sayalar kalıba kasmaya hazır haldedir. Usta, Kalfa ve çıraklar numaralarına gۆre ayrılmış sayaları, ۆnce yumuşatırlar. Daha sonra modellerine gۆre ağaç kalıplara bu sayaları geçirip, danalya aleti ile kenarlarından yırtmadan, leke yapmadan, çizmeden usulüne uygun olarak çekilerek 5 / 22 lik çivilerle kalıba tutturulur. Daha sonra taban yۆzeyindeki kirlenme ve artıklar bıçak ile kesilerek temizlenir.

Temizlenen yۆzeve kuvvetli bir yapıştırıcı sۆrölür. 10-15 dakika kurumaya bırakılır. Bilāhare iviler çekiçle eğilmek suretiyle taban astarı ile deri yapıştırılır. Daha sonra bu çiviler kerpetenle sۆkölür. Tekrar falata ile taban kısmı tıraş yapılır, temizlenir. Bunun ۆzerine tekrar hem kۆseleye, hem de ayakkabı altına yapıştırıcı sۆrölme suretiyle birbirine yapıştırılır. Kۆsele kenar artıkları ۆnc kez falata ile kesilerek temizlenir. Bu halde freze dikiş işlemi için kۆselenin i kenarlarına bıçakla “*Haroma*” açılır. Yani dikiş yerleri temizlenir. Sonra kalıptan, kalıp ekeeği ile usulüne uygun çekilerek çıkarılır.⁴²

5.For: Hazırlanan ayakkabının “*Haroma*” açılan yerlerinden dikimini yapmak ۆzere foracıya gۆnderilir. Fora makinalarında haroma yerleri açık ve gizli şekilde dikilir. Kasabada bu gۆn 8 işyeri fora dikimi ile iştigal etmekte olup toplam fora makinası sayısı 20 civarındadır.⁴³

6.Freze: Fora makinalarında kenarları dikilen ayakkabılar usta ve kalfalara getirilir. Ayakkabılar tekrar kalıplara çekilir. Fora dikiş yerleri yapıştırıcı sۆrölerek kapatılır. Sonra ۆkesi yapıştırılarak freze makinasına temizlik için gۆnderilir. Daha evvel falata ile kesilen ayakkabı kenarları freze makinasında bıçak ve zımpara işlemi ile temizlenir. Frezede temizlenen bu yerler rengine uygun biçimde boyanır.⁴⁴

⁴¹) Halil ırpan, Mustafa Oğlu, 1929 doğ. Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

⁴²) Mahmut nal, Saya Kesim ve dikimi, Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

⁴³) Mehmet zyurt, 1916 Doğ. Yeşilyuva Kasabası- Acıpayam.

⁴⁴) Hüseyin Helvacı, Mevlt Oğlu, 1952 doğ. Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

7.Bitim İşi: Frezeden getirilen ayakkabılar kalıbından çıkarılır. Ökçesi çivi ile içten çıkarılır. Ayakkabı içine taban astarı, üzerine vinleksten özel olarak kesilmiş forseke (*Patoz-iç astarı*) yapıştırılır. Tekrar ayakkabı gözden geçirilerek kusurlu yerleri giderilir. Boyanır, temizlenir. Böylece ayakkabı satışa hazır hale⁴⁵ gelmiş olur.

8.Satış: Kasabada böylece üretilen ayakkabılar toptan ayakkabı tüccarlarına satılır. Parakende satış kasaba içinde yoktur. Toptancılar aracılığı ile bu ayakkabılar yurt içinde çeşitli il ve ilçelerde veya bizzat imalâtçıları tarafından pazarlanır. Yurt dışı satışı- ihracatı henüz geliştirilememiştir. Satış için birlik ve kooperatiflerde bulunmamaktadır. Pazarlama açısından şimdilik her hangi bir sorunda yoktur.⁴⁶

Görüldüğü gibi kasabada ayakkabıcılık sanatı örgütlenmiş ve bu örgütlenme tüm kasabayı sarmıştır. Bu sanatta her ailenin birkaç ferdi çalışmaktadır. Sadece erkeklerin çalıştıkları, son zamanlarda ise kadın ve kızlarımızın da bu mesleğe merak sararak çalışmaya başladıkları görülmektedir. Bu ata mesleğinde dükkanlardan ayrı olarak hemen hemen her ev bir atölye durumundadır. Bu sanatın desteklenmesi, modernleştirilmesi, kaliteli ve yetenekli elemanlar yetiştirilmesi için eğitim ve öğretim kurumlarının açılması, bugün yıllık üretim miktarı 2 500 000 çift civarında⁴⁷ olan kapasitenin bilinçli şekilde artırılarak ülke halkının ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi, ülke ve Yeşilyuva ekonomisine önemli girdilerin daha çok sağlanması ümidimizdir.

SONUÇ

Günümüzde Orta Asya Türk Kültürüne dayalı olarak Anadolu'da, Yeşilyuva kasabasında Ahi Evran'dan öğrendikleri ayakkabıcılık mesleğini asırlardır sürdüren, yaşam kaynaklarının bir parçası halinde tek sanat dalı olarak gönülden destekleyen kasabadaki çalışmaları yukarıdaki bölümlerde açıklamaya çalıştım.

Kültür dünyamıza ışık tutacak bu müstesna Sempozyum vesilesiyle tüm katılımcılara, ilgilenenlere, misafirlerimize teşekkür ve şükranlarımı, arz ederim.

⁴⁵) İbrahim Güleç, Mehmet Oğlu, 1338 doğ. Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

⁴⁶) Cemil Dalboy, Sait Oğlu, Ayakkabı Pazarlamacısı, Yeşilyuva kasabası- Acıpayam.

⁴⁷) Şeref Kızıllıhisar, İmalât ve Toptancı, Yeşilyuva kasabası – Acıpayam.

KIRK YILLIK AHİLİK SERÜVENİM

Mustafa KARAGÜLLÜ*

Değerli Başkan, Muhterem Hazırın,

Tebliğ başlığıma her ne kadar “Kırk Yıllık Ahilik Serüvenim” demiş isem de aslında Ahilikle alakalı bilgi dağarcığım 1945’lerden itibaren, özellikle 1952 yılında esnaf teşekküllerinin kuruluş aşamasında gündemimizi hep işgal etmişti. Teşkilat kurma çalışmalarında esnaf ve sanatkârimıza “Sizler *Ahi* torunlarısınız, *Ahilik* ahlakı ile *esnaflık* sanatını birlikte sürdürmek zorundasınız. Alışverişlerinizde, müşterilerinizin veli nimet olduğunu bilerek... Altına attığınız imzanın ve verdiğiniz sözün sahibi olarak sadakatle sım sıkı sarılmalısınız il dışında özellikle İstanbul esnafından alıp Kırşehir’e getirdiğiniz emtialarından varsa borçlarını günlerinde mutlaka ödemeyi şiar edinmelisiniz. Kırşehir *Ahi* esnaflığının adını ve itibarını mutlaka koruyup kollamalısınız. Bu sizlerin ve esnaf haysiyetinin birer nişanesi olarak tesbit ve tescil edilecektir” diye esnafımıza daima telkin ve tenbihlerimizde bulunmak suretiyle vazifemizi yapmaya çalışırken onlarda oto kontrol sistemimize daima bağlı ve saygılı kalmışlar, bizleri teşkilat olarak il ve il dışı sadakatte. “Kırşehir, örnek, güvenilir esnaflar topluluğudur.” dedirtmişlerdir.

Bendeniz işte böyle bir teşkilatın kurucusu ve kadirbilir, vefakar müntesiplerini temsil etmekten onur ve şeref duyan biri olarak huzurlarınızı selamlamaktan bahtıyırım.

1952 sonrası ülkemizde gelişen Esnaf hareketi içinde Kırşehir Esnaflığı hep numuneyi misal olarak gösterilmiş, çoğu büyük iller de dahil olmak üzere teşkilatlanamayan, teşkilatlanmada zorlanan illere örnek olmuştur.

---

* Kırşehir Esnaf Kefalet Koop. Başkanı (**Ahi Baba**), KIRŞEHİR

Yıllar geçtikçe olgunlaşan, sorumluluk duygusu artarak gelişen Kırşehir Esnaf Teşkilatı, Türk büyüklerinin ahfadı, mirasçısı olmanın idraki içerisinde daima Kırşehir'in engin ve evrensel kültürüne de sahiplenmiştir.

1952-1960 dönemi bir takım siyasi çalkantılar ve çekişmelere rağmen Kırőehir Esnafı vakarı ile hep pozitif yönde tavır ve tarzını koya gelmiştir. 1963 yılı içerisinde Türk Dili ve Edebiyatının kurucusu ve savunucusu, saniyen "Garibname" gibi çok değerli bir Türkçe eserinin melli fi "Ălık Paőa'yı Anma Günü"n Ahilik günleri ile birlikte mütalaa ederek kültür etkinliklerimizi yoğunlaştırarak geldik. Merkezi Ankara'da olmak üzere, sonradan Kırőehir'i Sevenler Derneėi adını alacak olan derneğin Kırőehir şubesi tarafımdan temsil edilmiş, derneğin kurucusu Kırőehir belediye başkanımız, kültür çizgisinde refikimiz Rahmetli Refik Soykut ve Ankara'da mukim diğer değerli hemşeherlerimi bu vesileyle rahmet ve minnetle anıyorum.

Ahilik ve Esnaf Bayramı kutlamalarımızı resmen 1964 de başlatan teőkilatımız, aynı yıl Pir Ahi Evran'ın cami ve türbesinin etrafının Ahi Merasim Meydanı ve Parkı'na dahil edilmesi, şehir imar planında yapılan proje tadilatı sayesinde türbe etrafındaki 50 civarında çoğu metruk ev ve konakların çok zor ve ağır bir bedel ile kamulaştırılıp istimlak edilip tören alanına ve parkının kazanımında öncülük etmiştir.

1964 yılında Ahilik ve Ahi Evran Türbesi civarının peyzaj projesi çalışmalarımızı yaparken bir örnek vermek gerekirse, başkent Ankara'mızda Hacı Bayram Veli'nin metruk evlerle çirkin görünüm arz eden etrafının açılması ve peyzaj projesinin yapılması hayal dahi edilmiyordu.

Muhterem Hazırın,

Bugünkü Cacabey Meydanı'nın açılması ve peyzajının yapılması hadisesini Kale'nin Pir Ahi Evran'ın, Melik Gazi Camii ve türbesinin etrafının tarihi misyonuna yakışır tarzda planlanması müracaatımız ve ısrarlı takibimiz, o zamanki Gazi Üniversitesi Rektörü değerli gnldasımız Prof.Dr. şakir AKÇA'nın delaleti ile uygulama talimatı tarafımızdan sağlanmıştır. Bunları yüksek bilgilerinize sunarken asla ve katiyetle bir iş yaptığımız, bir hizmet başardığımız yorumu yapılacağından utanırım Kırşehir'in engin ve evrensel tarihi kültürünün varisi olmak sorumluluğu ve vebalinden daima korkmuş, ekinmişimdir. Bendeniz Kırőehirliilere Kırşehir tarihine elimden geldiğince hizmeti tabiri caizse boynumun borcu olarak kabullenmiş hizmeti yapamamanın sunamamanın bir acz olacağını peşinen kabullenmişimdir.

Aziz izleyicilerim, değerli konuklarımız, 1963'leri takip eden 25 yıl içinde Ahilik ve Esnaf Bayramı Kutlamalarının başında esnaf teşkilatımız ve onun kadirbilir mensupları lokomotif görevini üstlenmişlerdir. şüphesiz Valiliğimiz, Belediyemiz ilimizdeki kamu görevlileri ve diğer sivil örgüt temsilcileri, saniyen Ankara'daki değerli hemşehrilerimizin yakın ve candan madde ve manadaki destekleri bizlerin ilham kaynağı olmuştur.

Ahilikle alakalı Kültürel etkinliklerimiz 25 yıl boyunca her yıl belli tarihlerde kutlaya geldiğimiz Ahilik ve Esnaf Bayramımız sresi içinde yüzlerce değerli bilim adamları ve kıymetli araştırmacılarla yüz yüze tanışmak imkânı bulduk, hatta aile dostluğuna varan muhabbetler tesis ettik. Onlarca seminer, konferans, sempozyum vb. toplantılar tarafımızdan organize edilmiş, misafirlerimiz Kırşehir konukseverliğinin itina ve ihtimamı ile ağırlanmışlardır. Ülkemizde Ahiliğin engin ve evrensel tarihi ile alakalı eserlerin basılıp yayımlanması sağlanmış milli ve milletler arası kutlamalar büyük bir olgunluk ve doluluk içerisinde teati edilmiştir.

Ahilik Kültürü faaliyetimiz çoğu il teşkilatlarımızda büyük alaka ile benimsenmiş, biz de Ahilik ve Esnaf Bayramı'nı neden kutlayamıyoruz gibi samimi sorulara muhatap olmuşuzdur. Bundan esinlenerek hazırladığımız "Ahilik Kültürü ve Esnaf Bayramı Yönetmeliği" taslağımızı elimize alarak, Ankara yollarına düştük 10 Nisan 1986 Polis teşkilatımızın kuruluş yıldönümü kutlama törenleri sebebi ile meclise randevu saatinde girmemiz müşkül olmuştur. Meclise giderken Ankara Esnaf Teşkilatının kurucusu Ahi Dostumuz sayın Fehmi Genç, sayın Ali Paşa Aksu beylerle birlikte saat 15:00'de Mecliste zamanın iktidar partisinin gurup odasında eski Maliye ve Gümrük Bakanı Niğde milletvekilimiz, dostumuz Haydar zalp beyefendi bazı Ahi sevdalışı milletvekilleri ile mlaki olduk. Muhteremlerle "Ahilikte Devlet, Devlette Ahilik" ilkeleri ve beraberlikleri ile alakalı fikir teatisinde bulunduk; iddialarımız ve önerilerimiz kabul gördü. "*Madem bu tarih gerçekler muvacehesinde fikir birliğine varmış bulunuyoruz, dileğimiz, bdema Ahilik Kültürü etkinliklerimizi Kırşehirlilerin inançlı, imanlı ama fakir omuzlarına yüklemeyiniz; şu hazırlayıp sunduğum "Ahilik Kültürü ve Esnaf Bayramı Haftası Yönetmeliği"ni tetkik buyurunuz.*" dedik. Devamla: "Uygunluğunu kabulnz halinde Ahilik kutlamaları daha ekonomik, daha bilinçli, düzeyli platformlarda tartışılıp yorumlansın ve bugün dnden daha çok muhtaç olduğunuz Ahiliğin Türk'e özgü ilkeleri töreleri ve detleri ile adaptasyonu sağlansın. Yönetmelik taslağımız her ilde Valiliğimiz başkanlığında teşekkül edecek

kutlama kurulu marifetiyle her yıl ekim ayının 2. haftası pazartesi gününden itibaren 1 hafta boyunca kültür ağırlıklı olarak “devlet” düzeyinde kutlana gelmiş olsun.” dedik.

Netice itibariyle zamanın Kültür ve Turizm Bakanı sayın Mükerrerem TAŐÇİOĞLU gurup odasına davet edildi. Zaten Ahilik Kültürüne aşına, çoğu kutlamalarımızı bizzat törelerimize katılmak suretiyle bizleri onurlandıran değerli bakanımız hükümet üyesi olarak Ahilik Kültürü ile alakalı her türlü etkinlikleri üstlenmesi kabulü , grup odasındaki hazırunu ziyadesi ile memnun kılmışlardır. Derhal müsteşarı Prof.Dr. ULUŐ beyefendiye telefon ederek elimde yönetmelik taslağı ile kendilerine geleceğimi, bakanlık olarak Ahilik etkinliklerini üstlendiğini söylediler. Sayın ULUŐ’u makamında ziyaret ettim, uzun fikir teatisini müteakiben taslağımız “Ahilik Kültürü Haftası Yönetmenliğı” olarak Bakanlar Kurulunca kabul, tasdik ve tescilini takiben yürürlüğe girdi. Ne mutlu ki bugün, Ahilik Kültür Haftası’nın, 24’den fazla ilimizde devlet düzeyinde kutlanmasının mazhariyetine erişmiş durumdayız. Yayımlandığında bildirimizin ekinde yer alacak olan bu yönetmelik taslağını ayrıca okuyarak değerli vakitlerinizi almayacağım.

Aziz izleyiciler, ülkemiz genelinde ekonomik istikrarsızlık, saniyen sel, deprem afetleri vuku bulmamış olsaydı her il ve ilçemizde Ahilik Kültürü Haftası kemali ile kutlanıyor olacaktı. Yine teşkilat başkanlığı olarak Devletimize, Milli Eğitim Bakanlığı ve sonra Kültür Bakanlığına vaki yaptığımız müracaatlar Ahi kenti ilimiz Kırşehir’de Ahilik Kültürü Araştırma Enstitüsü’nün kurulması idi. Enstitü içinde Ahi Esnaf Sarayı’nda üst katında mülkiyeti KARAGÜLLÜ ailesine ait olan bir daireyi de tahsis etme kararı almıştık. Zamanın Kültür Bakanı sayın Refik KORALTAN da tahsis ettiğimiz mahalli görmüş, uygunluğunu kabul buyurmuşlardı. Girişimlerimiz devam ederken Refik KORALTAN’dan sonra sayın Cihat BABAN Kültür bakanımız oldu. Yarım kalan konumuzu makama arz ettik. Kabul buyurdular, sonra Başkanlığımıza yaptıkları yazılı bildirimde Kültür Bakanlığının mevzuatı gereğı “enstitü” kurma yetkilerinin olmadığını bildirdiler. Bunun üzerine Gazi Üniversitesi Rektörü yakın dostumuz Prof.Dr. Şakir AKÇA beyefendiye yazılı ve sözlü vaki müracaatlarımız vb...

Yoğun geçen zaman içerisinde Ahi Enstitüsü kurulması hususundaki ısrarlı girişimlerimiz, bunun hükümetimiz nezdinde kabul görüşü ve pozitif yaklaşımlar Valiliğimizin, Belediyemiz ve sivil kuruluşlarımızın sevk ve heyecanını artırmıştır. Yüksek okullar, fakülteler kuruluşları ile alt yapılaşma olumlu gelişmeler kazandı.

Gazi Üniversitesi eski Rektörü hemşehirimiz Sayın Prof.Dr. Rıza AYHAN, önceki valimiz sayın İrfan KURUCU, şimdiki Valimiz sayın Selahattin HATİPOĞLU'nun, Ahi Üniversitesi'nin kurulması için Eğitim Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Mehmet GÜNAY'ın kararlı, tutarlı tavırlarıyla kurulan diyalog ve atılan sağlam köprüler sayesinde önemli mesafeler alındı. Bu arada Gazi Üniversitesi Rektörlüğü ile kurulan sıkı ilişki ve girişimler neticesinde -şükürler olsun ki- bugün bu sempozyumu tertip eden Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi kurulması girişimleri de hep gündemimizdeydi. Böylece 20 yıldan beri üzerinde oturduğumuz Ahi Üniversitesi'ni şimdilik kaydıyla kuramamışsak da Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi'miz, Gazi Üniversitesi Senatosu'nun 24/12/2002 sayılı kararı ve Yüksek Öğretim Kurulunun 28/04/2003 tarihi 2003 tasdiki ile Ekim 2003'den itibaren fiilen faaliyetine başlamış oldu.

Merkezimiz Yönetim Kurulu, 8 değerli öğretim elemanı bir de bendeniz olmak üzere 9 yüeden teşekkül ettirilmiştiş..

Merkez Müdürümüz değerli dostum, kardeşim Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL olağanüstü bir vukuf ve zaman mefhumunu gözetmeksizin mesai vermek suretiyle çalışmalarına başladı. Ülkemiz genelindeki üniversiteler ile temaslar kurarak yüzün üstünde bilim adamı, araştırmacı ve değerli öğretim elemanlarını, Merkezimizin hazırlayıp sunduğu bu ilk Ahilik Sempozyumu'na celp etmeye muvaffak oldular. İşte bizler bu oluşumun, bu başarının birer ürünü olarak huzurlarınızda bulunuyoruz.

Üç ayrı kongre salonunda büyük bir olgunluk ve doluluk içerisinde bitmez tükenmez bir umman olan Ahilik Kültürü üzerine ayrı ayrı tebliğler sunuluyor ve tartışılıyor olması, benim gibi ömrünü Ahiliğe adanmış biri için ne büyük bir bahtıyarlıktır. Sanırım bu mutluluğu, hep birlikte yaşıyor ve paylaşıyoruz.

Muhterem Hazırın,

Aksaray İlimizden Bilkent Üniversitesi 1. sınıf öğrencisi bir kızımızın **Ahilik** Kültürü ile derinden ve özlemle nasıl ilgilendiğini başkanlığımıza gönderdiği -konu ve konferanslarımıza mevzu olan- anlamlı birkaç mektubundan öğrenmiş bulunuyoruz. Bu hanım kızımızın daha üniversite birinci sınıf talebesi iken **Ahilikle** alakalı konferanslar tertip etmek gibi yaşıtlarına örnek bir performans gösterdiği bilinmektedir. Mumaileyhinin başarılı etkinlikleri ile alakalı bilgi ve belgelerinin dergilerimizde yayımlanmasını isteğimi bildirmem üzerine gönderdiği mektup öğrenim gören ve **Ahilikle** ilgilenen (Mazrufu itibari ile) mektup metnini hazıruna sunuyorum.

"AHİ BABA' ya,

Bir Gönül Dostuna, Gönülden Merhaba.

Sizinle tanışmak hayatın bana sunduğu en ilginç ve en güzel sürprizler den biriydi.

Ahilik konusunda bir ödev hazırlamaya başladığımda yaşayan bir "ahi" ile karşılaşacağımı hiç düşünmemiştim. Büyük alevler için bir kıvılcım gerekirmiş önce. Bundan tam üç yıl önce, yani sizi tanıdığım anda bir kıvılcım düştü beynime ve yüreğime... Hayata gösterdiğiniz hoşgörü, ona verdiğiniz emek beni öylesine büyiledi ki... Ahiliğı sadece araştırarak değil, aynı zamanda yaşayarak öğrenmem gerektiğini anladım ve sizi tanıdıkça bilmediğim şeylerden utanmaya başladım. Çünkü siz aydınlığa ulaşmak için karanlığa katlanabilen ve daha önemlisi bundan hiç yakınmayan ender insanlardandınız...

Üç yıl öncesine kadar, benim için önemli olan ulaştığım sonuçları. Altına imza attığım başarıları bu inançla elde ettiğimi zannediyor ve her yeni başarıda ve her yeni ödülde bu inanca daha sıkı sarılıyordum. Oysa şimdi bunun ne kadar yetersiz olduğunu çok iyi anlıyor ve başkalarına da anlatmaya çalışıyorum. Bana asıl başarının amaç, ona ulaşmak için sarf edilen emek olduğunu öğrettiğiniz için minnettarım size.

(...) Sizinle tanıştığım günden bu güne dek yaşadıklarım, kazandıklarımı sormuşsunuz. Kısaca anlatmaya çalışayım. Üç yıl içinde en yoğun yaşadığım duyguların başında zafer geliyor sanırdım. Başladığım işleri zaferle yani istediğim, beklediğim sonuçlarla bitirdim. Bunların içinde 2 Türkiye birinciliğı ve sanırım 20' den fazla il birinciliğim var.

(...) Nadiren de olsa yaşadığım burukluklardan biri Aksaray'da Ahilik konusunu sizinle birlikte işleyememek oldu. Ama bundan hâlâ ümidimi kesmiş değilim. Bir gün Aksaray'a yeniden döndüğümde yarım kalan bu işi tamamlamak isterim. Sizin de böyle bir teklifi geri çevirmeyeceğinizi umuyorum. Kazandıklarımın bahsediyordum; kazandığım en büyük ödül sizsiniz. Bunu hiç tereddütsüz söyleyebilirim, çünkü öğrendiklerimin temelinde siz varsınız...

Sık sık dostlarımla paylaştığım ve sizinle anlam bulduğuma inandığım sözü yinelemek isterim : "Rollerine aşkla bağı olanlar, sahnenin ölçüleriyle ilgilenmezlermiş."

Niceliğı ve niteliğı itibari ile çok önemli ve köklü bir Türk Kültürü ve kurumunu, maalesef asırlar boyu unutulmuş, küllendirilmiş iken o ölküyü, ilkeyi tekrar kültürümüze, literatürümüze kazandırılması uğruna yıllardır madde ve mânâda hem de engin bir tevazu ile rolünüzü oynarken sahnenin ölçülerini nasıl da hiçe saydığımızı gördükçe, duydukça sizi daha çok takdir ediyor ve sizinle gurur duyuyorum..

Her türlü kültür faaliyetlerinizde elimden geldiğince yanınızda olacağımı bilmenizi isterim.

Ahilik deryasında var olmaya kararlıysak kazanmanın bedelini ödemekten de çekinmemeliyiz.

Değerli bir hocam derdi ki: “Uykularınızı kaçırma pahasına ‘inanıp’ yararlı işler yapmadıkça ‘iman’ ve kamil İnsan olma erdemini asla kazanamazsınız”

Yeni satırlarla yeniden görüşmek üzere...

Saygılar

.....

Kader BEKMEZCİ

Bilkent Üniversitesi

ANKARA

Muhterem başkan değerli hazurun,

40 yılı aşkın Ahilik Kültürü etkinliklerimiz 18 yıl önce Bakanlar Kuruluna vaki müracaatımız ısrar ile takibimiz neticesinde tesis edilen “**Ahilik Kültürü Haftası**” yönetmenliği ile daha akademik daha bilimsel bir platforma taşınmış bulunmaktayız. Sonraları Ahilik Kültürü etkinliklerimizin “Hafta Yönetmenliği” çerçevesine de sığmadığı gözlemlendi. Bunun üzerine 1993 yılı içerisinde üst kuruluşumuz ve ilgili parametrelerle yaptığımız temas ve demarjlarımız neticesinde bahse konu yönetmenliğin “Kanun Hükümü” haline getirilen taslağımız büyük ve zorlu bir mesaimizin ürünü olmuştur. Önemli Kanun taslağı maddelerimiz de: (yönetmenlikte uygulayıcı) hükümetimiz adına (Kültür Turizm Bakanlığı) yerine (Bakanlar Kurulu) ve 3. maddede Hafta iler ilgili ödenek (her yıl bütçeden ayrılır) gibi çok önemli değişiklikler ön koşullardandı..

Sonradan maalesef elimizde olmayan sebepler yüzünden ve T.B.M.M. tatile girmesi gibi dezavantajlar kanunumuzun yürürlüğe konulamamasına sebep olmuştur.

Bu önemli kanun taslağımız üzerinde ısrarla duruyor ve diliyorum ki Ahilik Kültürü Araştırma Merkezimiz ve onun değerli müdürü Dıç.Dr. M. Fatih KÖKSAL “gadük” olan Kanun taslağını tekrar gündeme taşıyacaktı; bundan asla şüphem bulunmamaktadır. Kanun metni ise önemine binaen Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Müdürlüğümüze ayrıca ve hassaten sunulacaktır.

Muhterem Hazırın,

Türk sanat ve ticaret yüksek ahlak nizamının banisi Hz. Pir Ahi Evran'ın manevi huzurunda onun sevdalılarından biri olarak daha nice “Ahilik Kùltürü Haftası'nı kutlamak, nice Ahilik Sempozyumlarını dolu dolu yaşamak dileğimi yüce Allah'tan niyaz ediyor, yüksek heyetinizi şahsım ve teşkilat başkanlığım adına selamlıyorum, efendim.

GÜLŞEHRÎ'NİN MANTIKU'T-TAYR'INDA YER ALAN FÜTÜVVETLE İLGİLİ MANZUMESİ

Ahmet KARTAL*

Bugünkü bilgilerimize göre XIV. asrın en eski şâirlerinden olan Gülşehrî, XIII. asrın sonunda ve XIV. asrın başında yaşamıştır. Kaynaklarda hayatına dair pek az bilgi olan Gülşehrî'nin 717/1317'de kaleme aldığı *Mantıku't-tayr*'da geçen bazı beyitlerden onun Kırşehir'de zaviye sahibi, müridi çok ve bütün şehir halkınca tanınan, evinde her gece sema yapılan, saygıyla eli öpülen meşhur bir şeyh olduğu öğrenilmektedir. Mutasavvıf bir şâir olan Gülşehrî, nazım tekniğine hâkim, dili ve aruz veznini iyi kullanan yüksek derecede bir sanatkârdır. Nitekim Gülşehrî hem döneminde hem de XV. asırda üstat olarak kabul edilmiş, birçok eserlerde adından saygıyla bahsedilmiştir.

Bizim burada bahsedeceğimiz şiir, Gülşehrî'nin Feridüddîn-i Attâr'ın aynı isimdeki eserini esas alarak meydana getirdiği, vahdet-i vücud inancını işleyen alegorik bir mesnevî olan *Mantıku't-tayr*'da geçmektedir. *Mantıku't-tayr*, Türk diliyle Farsçadan daha güzel bir eser yazılabileceğini ortaya koyma amacıyla kaleme alınmıştır. Attâr'ın eseri gibi aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılan mesnevînin beyit sayısı nüshalara göre 4931 ile 5029 arasında değişmektedir. Gülşehrî, eserine tevhid mahiyetinde bir manzume ile başlar. 17 beyitlik bu bölümü, manzumenin bir tahlili olan "*Hüdhüd ü kuşlar u sîmurga misâl / 'Akl u halk u Tanrı oldı zü'l-celâl*" beytiyle bitirir. Daha sonra "İbtidâ-i Dâstân-ı Sîmurg" başlığı altında kuşların padişahı olduğuna inanılan ve Kaf dağının arkasında yaşayan Sîmurg'un özellikleri belirtilerek hikâyeye başlanır. İsimleri zikredilen bülbül, tûtî (papağan), tavus, hüma, bat (kaz), şehbâz (doğan), kebk (keklik) ve bûm (baykuş) ile zikredilmeyen diğer kuşlar padişahlarını bulmak için toplanırlar. Bunlar içerisinde hüdhüd de vardır. Hüdhüd, kuşlara Tanrı'nın habercisi olduğunu, yaradılışın sırrını bildiğini, Hz. Süleyman'ın yoldaşı olup onunla bütün âlemi dolaştığını

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRIKKALE. ahkartal@yahoo.com

bunun için kendisinin ardından gelmeleri hâlinde Kaf dağının ardındaki padişahları, sîmurga ulaşabileceklerini söyler. Ancak yol uzun ve zahmetli olduğu için kuşlar, hüdhüde çeşitli sorular sorarak özür dilerler. Hüdhüd, soru soran bütün kuşlara cevap verir. Kuşlar hüdhüdün ardına düşerek yola çıkarlar. Yolda bitkin bir hâle düşen kuşlar, tekrar hüdhüdün etrafında toplanıp, yola devam için şüphelerinin giderilmesini isterler. Hüdhüd yine her birinin sorularına tek tek cevap verir. Önlerinde “istek, aşk, marifet, istiğnâ, tevhid, hayret ve fakr u fenâ” ismi verilen yedi vadi daha bulunduğunu, bunları geçince sîmurga ulaşacaklarını söyler. Kuşlar tekrar yola koyulurlar, ancak bazıları yolda kalır, bazıları yem bulmak için yere iner, bazıları da açlıktan ölür. Böylece kuşların çoğu telef olur ve ancak otuzu aradığı padişahın bulunduğu yere ulaşabilir. Karşılarına çıkan saraya, sîmurgu görmek için girdiklerinde kendilerinden başka kimsenin olmadığını görürler. Nihayet sîmurgun kendilerinden, kendilerinin de ondan başka bir şey olmadığını anlarlar. Gülşehrî eserinin sonunda telif tarihini (717/1317), adını ve yazılış sebebini açıklamıştır.

Devrine göre bilinçli bir şekilde Türkçe sade bir dil kullanan ve zengin bir muhayyileye sahip olan **Gülşehrî**’nin bu eserinin itinalı ve canlı bir anlatıma sahip olduğu görülmektedir. Eserde hissedilir bir lirizmin bulunduğu, en mücerret ahlâkî nasihatleri verirken bile müellifin okuyucuya bedîî bir heyecan verdiği de müşahade edilmektedir.

Gülşehrî, Attâr’ın eserindeki esas konuya sadık kalmakla beraber; onun eserinde geçen bazı manzumeler ile bazı kuşların özürleri ve hüdhüdün onlara verdiği cevapları ve hikâyeleri çıkararak eserine almamış, Attâr’ın eserinde olmayan bazı hikâyeler ile kuşların özürleri ve hüdhüdün onlara verdiği cevapları ise eserine eklemiştir. Gülşehrî, Attâr’ın eserini Türkçeye aktarırken onda geçen bir çok hikâyeyi çıkarmış, sadece yedi hikâyeyi eserine almıştır. Tespitlerimize göre; şair eserinde geçen hikâyelerden dördünü *Mesnevî*’den, birini *Kelîle ve Dimne*, *Gülistân* ve *Lema’ât*’tan almıştır. Bundan dolayı eser telif özelliği taşımaktadır. Gülşehrî eserinin çeşitli bölümlerinde kendi dönemini eleştirmesi, devrine ait bilimleri sayması, eserinde yer yer tabiat ve bahar tasvirlerine yer vermesiyle Attâr’dan ayrılmıştır. Gülşehrî eserinde hiçbir yerden almayıp kendisinin yazdığı *Altı Erenler Hikâyeti* başlığını taşıyan bir hikâyeye de yer vermiştir. Ayrıca Gülşehrî, Attâr’da olmayan ilim, âdil olma, gıybet, irfan, şeyhlik, sehâvet, gazap, ayyârlık, şeriat, tarikat, hakikat gibi konuları bir kuşun ağzından soru olarak sorup hüdhüdün ağzından cevaplandırarak halkı bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Bu tip konulardan biri de “fütüvvet” ile ilgilidir.

Adamlık, erlik manasına gelen “mürüvvet” kelimesiyle gençlik, yiğitlik, cömertlik anlamlarını ifade eden “fütüvvet” kelimesi esas itibariyle tasavvufa dayanmakla birlikte sanat erbabını da kavraması bakımından daha şümullü manalarda kullanılmıştır. Başlangıç itibariyle fütüvvet, ferdin mizacına müteallik bir ahlâkî kavram olarak kullanılırken, bir sosyal teşekkül hâlini aldıktan sonra iktisadî-ictimai-dinî-tasavvufî bir terim olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı fütüvvet kelimesinin manasında bir genişleme olmuştur. Fütüvvet ehli Arapçada “fetâ, fityân”, şeyhleri “ebu’l-fityân, seyyidü’l-fütüvve”; Farsçada ise “fütüvvetdâr, cüvân-merd, fetâ” adlarıyla anılmıştır. Türkçede de zikredilen bu kavramların dışında ilk dönemlerde **alp**, daha sonraları **er**, **yiğit**, bir hitap şekli olarak da **ahi** adları kullanılmıştır. Bunlar içerisinde özellikle **ahi** şekli yaygınlık kazanmıştır (Torun 1998: 65).

Gülşehrî, genel anlamıyla İslâmın tarif ettiği ahlâkî yaşama biçimi, bir hayat nizamı olarak nitelendirilen fütüvvet ile ilgili şiirini bir kuşun:

Biri şorâr kim fütüvvet ne durur

Bu ahlîlerüñ işi nite durur

Ne kıla kim er fütüvvet-dâr ola

N’ide kim ol işde berhurdâr ola

Şarţ var mı şofradan artuğ dağı

Bize bir bâıldan añlatğıl hâkı

Birbirin dilememek var mıdur

Yâ ahlîlik cenk ü şûr u şer midür

Biribiri perdesin yırtan ‘aceb

Kıla mı hergiz ahlîlîğı taleb

şeklinde *fütüvvet* ve *ahlîkin* ne olup olmadığı konusundaki sorusuna hüdhüdün ağzından cevap vererek oluşturmuştur. Bu kısım toplam 37 beyit olup aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılmıştır. *Kâbûs-nâme*’nin 44. bâbı olan *Der-Âyin-i Cîvân-merdî* [Civanmertlik Şartı Hakkında] (Keykâvus, 1368: 179-92) bölümünden

özellikle aşağıda vereceğimiz kısımdan hareket ederek ve o kısmı genişleterek yazmıştır:

...اگر طریق جوانمردی خواهی سبردن نا حفاظ مباح و مادام همه چیز بسته دار:

و دست و زبان از نا دیدنی و نا کردنی و نا گفتنی و سه چیز بر دوست و دشمن کشاده دار
چشم

در سرای و بند سفره و بند کیسه.... (Keykâvus, 1368: 190)

Eğer civanmertlik yolunu istiyorsan gözünü (haram) gözlemekten, elini (harama) el uzatmaktan, dilini (yalan) söylemekten koru. Evinin kapısını, sofranı ve kesenin bağını hem dostuna hem de düşmanına aç.

Bilindiği gibi fütüvvet erbabının âdâb ve erkanını, fütüvvet şartlarını anlatan mensur, kısmen de manzum eserlere **fütüvvet-nâme** ismi verilmektedir. Gülşehrî'nin bu şiiri de fütüvvet ehlinin âdâb ve erkanından bahsettiği ve fütüvvet şartlarını ihtiva ettiği için fütüvvet-nâme olarak nitelendirilecek bir özelliğe sahiptir. Gülşehrî şiirine fütüvvet ehlinin yani ahîlerin topluma karşı vazifelerini ve sosyal statülerini ifade eden üçü açık üçü de kapalı olan altı kapıyı sayarak başlar:

Hüdhüd eydür kim fütüvvetdârise

Ya tapu kılmakda şâdık erise

Anda üç nesne gerek açuk ola

Üç dağı bağlı gerekdür bu yola

Alını açuk gerek anuñ kişiye

Kim güneş gibi cihânda ışıya

Sofra bağı dağı hem açuk gerek

Ol kadar kim az degül hem çok gerek

Çapu dağı açuk olıcak tamām

Olur ol üç açuk anda ve's-selām

Dili ğaybetden anuñ bağlu gerek

Sözi şîrîn ü aşu yağlu gerek

Gözi hem bağlu gerek kim görmeye

Kimsenüñ ‘aybına ta‘ñe urmaya

Bağlulardan biri ilersügidür

Kim ol altıdan kâmadan yigidür

Kimde kim bu altı hâşiyet ola

Yavlag ol er lâyık ola bu yola

Kimde kim yokdur bu altı hâşiyet

Renci kâmuyla gide ‘âkıbet

Burada bahsedilen **alnı açık olmak**: şerefli bir hayata sahip olmak ve güler yüzlü olmaya; **sofranın açık olması**: aç geleni tok göndermeğe yani cömertliğe; **kapının açık olması** ise misafirperverlik ile hizmete işaret etmektedir. Kapalı kapılardan olan **dile sahip olmak**: kimseye kötü söz söylememeye, sır saklamaya ve gıybet etmemeye; **göze sahip olmak**: kimseye kötü bakmamaya ve kimsenin aybını görmemeğe; metinde **ilersük** (: uçkur)ün bağlı olması olarak belirtilen **bele sahip olmak** ise iffeti korumağa delâlet etmektedir. Gülşehrî bu altı “hâşiyet”e sahip olan kişinin fütüvvet yoluna uygun, sahip olmayanın ise uygun olmadığını belirtmektedir. Bu husus yaygın olarak “eline-diline-beline sahip olmak”, “alnı-sofrası-kapısı açık olmak” şeklinde sistemleştirilmiştir. Yalnız Gülşehrî şiirinde “el” yerine “göz”ün kapalı olmasını tercih etmiştir.

Bu açık ve kapalı kapıların sayısı fütüvvet-nâmelere göre üçle onüç arasında değişmektedir. Buna göre **kapalı kapılar**: Göz, dil, bel, buhl (: cimrilik), kahr (: zorlama, zorla bir iş gördürme), hırs ve hevâ, tokluk ve lezzet, halkdan ümîd, herze (: boş lâkırdı) ve harâbât, ef‘âl-i şeytân, kulak (yaramaz habare), hatır (kinden), mekr, ucb (: kendini beğenmişlik), el (hırsızlık ve harama), ayak (harama varmaktan), gönül (şevke ve hakdan gayriya). **Açık kapılar**: el, aln, sofrâ, kapı, sahâ (: cömertlik), lutf, kanaat ve rızâ, açlık ve riyazet, Hak’dan yana, zikr ü tilâvet, ef‘âl-i

Rahmân, hilm ü mülâyimet, kulak (faydalıya), dil (zikre), kadem (hizmete) (Torun 1998: 107-8).

Gülşehrî, yukarıda *Kâbûs-nâme*'den alarak saydığı fütüvvetin altı şartını *Bişr ü Yemlîhâ* hikâyesini anlatırken de aynen tekrarladığı görülmektedir:

Altı şartı var fütüvvet yolunuñ

Üçi açuk üç bağludur anuñ

Kapusı vü alnı vü sofra bağı

Ol üç açukdur budur sözünü sağı

Ol kim üç bağlu durur evvel dili

Gözi bağlu dahı arturur yolu

Hem ilersügi dahı bağlu gerek

Kim harâm odından yanmaya yürek

(Gülşehrî 1957: 199)

Gülşehrî açık ve kapalı kapıları saydıktan sonra fütüvvet ehlinin vasıflarını ele alıp değerlendirmiştir. Buna göre “bir adamın arkasından – işittiği zaman hoşlanmayacağı şeyleri- söylemek demek olan gıybet” zinadan daha büyük bir suçtur. Çünkü gıybet ne suretle olursa olsun haramdır ve insanın ahlâkî yükselmesine mani olan kötü bir şeydir. Bundan dolayı İslâmiyet gıybeti kesin bir şekilde yasaklamıştır. Mümin kardeşinin arkasından çekıştirmek onun ölüsünü çiğneyip yemek gibidir. Bu hususu “halk etini” yeme şeklinde ifade eden Gülşehrî, ayrıca büyüklerden birinin “itin gıybet eden kimseden daha iyi olduğunu” söylediğini de belirtmiştir. Ancak Gülşehrî'nin, bu kötü hasletin o dönem fütüvvet erbabında da bulunduğunu belirterek eleştirmesi dikkat çekmektedir:

Kim zinâdan gaybet eylemek dahı

Ulurağdur erde bir Tañrı haqı

Bir ağı göster kim ol gaybet dimez

Halk etini bal u yağ gibi yimez

Kocalardan bir söz işid iy yigit

Ėaybet iden kişiden yigrekdür it

Akabinde müridin (çırak, talip) oruç ve namazın rükünlerini, vaciplerini, farzlarını ve güzelliiklerini ve âdâb-ı muâşeretini ahîden öğrenmesini ister:

Terbiye şavm u şalât erkânını

Vâcibinün farz u istihsânını

Dükelin gerek ahîden öğrene

Kim şerî'atsuz 'amelden yigrene

Ahî katında bir â'îne ola

Şeyh katında hemân şaykal ola

Ne edeb varısa ahî göster

Aña vü şeyhi şafâsın artura

Loğmasını sofrada niçe yiye

Niçe otura vü tura vü diye

Niçe yürüye vü bağa vü selâm

Nice vire ala halka ve's-selâm

Fütüvvet ehlinde şeyhlik önemli bir yer tutar. Her talibin bir mesleği öğrenmek için bir şeyhe bağlanması gerekir. Şeyh, onun iş hayatında ustası, zaviye hayatında manevî terbiyecisidir (Sarıkaya 2002: 132). Gülşehrî, fütüvvet yolunda bulunan bütün edep ve erkanın **terbiye** yani talip tarafından öğrenildikten sonra ilmini ve amelini bunun üzerine bina etmesini ve şeyhin huzuruna hilesiz bir şekilde çıkmasını söyler. Ancak bu şekilde gönül saf kılınabilir. Bunun içinde biraz eziyet ve sıkıntı çekip uğraşmak gerekmektedir. İşte şeyh bu noktada talibin manevî terbiyecisi konumundadır. Gülşehrî tasavvufta yer alan "ilâhî

nurun yine sırayla topraktan madene, ondan bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan mahlûkatın özü (zübdesi) ve en şereflii olarak yaratılan insana intikal ederek onun suretinde ortaya çıkmasına ve insanın da insân-ı kâmil mertebesine yükselerek ilk zuhur ettiği asıl kaynağa, yaratıcısına dönmesi demek olan meâd” (Uzun 1994: 252) anlayışına uygun şekilde kişinin ahî yoluna girip onun terbiyesi altında yetiştikten sonra yaratıcısına ulaşabileceğini ifade etmiştir:

Ne edeb kim varı ol yolda ola

Dükelin âstânda hâşıl kıla

Anda çün hâşıl kıla ‘ilm ü ‘amel

Gele şeyhün tapusına bi-dağal

Âyine çünkim tamâm olmuş ola

Bir şafâsı yalañuz kalmış ola

Bu kabûle her kim ol maqbûl ola

Ol şafâya bir zamân meşğûl ola

Çün ma‘âdinden nebâta irişe

Kim biraz berk ü şebâta irişe

Cism-i nâmiiden geçüp hayvân ola

Çünkü hayvândan geçüp insân ola

‘Âkıbet devrânı seyrile felek

Eyleye ol âdemiği bir melek

Çün melekden dağı geçe bi-riyâ

Ahi tapusından ire Tañrıya

Gölşehrî şiirini ahînin bilgili ve görgölü olması gerekliliği üzerinde durarak bitirmektedir. Çünkü o terbiye edici, öğretici ve yetiştirici konumda olduğu için talibi yani terbiyeyi yanılıp onun hata yapmasına sebep olabilir. Onun için de ilim sahibi olması gerekmektedir:

Çün ahi bu didüğümi bilmedi

Şorarısañ biñde birin kılmadı

Terbiye ĥod bunu kanda kılsar

Ya bunuñ yüz biñde birin biliser

Çün ahi câhil ola vü bî-emân

Terbiye hem cehli öğrene hemân

Çün ahi bilmedüñ ola bu yolu

Terbiye kanda biliser iy ulı

Bir ahiye irmedük bu cûda cüst

Kim okıdı kul hüve'llāhu dürüst

Çün bu aña ol buña yavuz şana

İkisinüñ kavline kim inana

Biribirin çün ahiler öğeler

Müdde'ilerüñ depesin dögeler

Çün ulular biribirin sıyalar

Giceleri ne yola okıyalar

Biñ ahi terk itdi başın bu yola

Gelmedi bir terbiye ĥod ĥaşıla

*Degme kişi olduğuyıçun ahi
Oynayacak oldu ahilik dahu*

KAYNAKÇA

AKSEKİ, A. Hamdi (1977), *İslâm Dini*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 31/16, 28. Baskı, Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet (1989), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – Sa. 104, Ankara.

GÜLŞEHRÎ, *Mantıku't-tayr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kısım, Kayıt Numarası: 2557/2 [Millî Kütüphane, Mikrofilm Arşiv Numarası: A-942.

GÜLŞEHRÎ (1957), *Mantıku't-tayr* [Tıpkı Basım], (Önsözü Yazan: Agâh Sırrı Levend), Türk Dil Kurumu Yayınlarından-Sayı: 166, Ankara.

KARTAL, Ahmet (1999), *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri -Edebî Açından- (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı İle Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, Gazi Üni. SBE, Ankara [yayımlanmamış doktora tezi].

KARTAL, Ahmet (2004), “Attâr’ın *Mantıku't-tayr*’ı İle Gülşehrî’nin *Mantıku't-tayr*’ının Mukayesesî”, *1. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildiriler*, Hzr. Yard. Doç. Dr. Ahmet Günşen, Kırşehir, ss. 297-329.

KEYKÂVUS, Unsuru’l-me’âlî Keykâvus bin İskender (1368), *Kitâb-i Nasihat-nâme-i Ma’rûf be: KÂBÛS-NÂME*, (Musahhih: Sa’id Nefisî), Tehrân.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1970), *Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi*, Tahlili ve Tenkidi, Edebiyat Yayınevi, Ankara.

ÖZKAN, Mustafa (1996), “Gülşehrî (ö. 717-1317’den sonra)”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14, İstanbul, ss. 250-2.

SARIKAYA, Mehmet Saffet (2002), *XIII-XVIII. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre İnanç Motifleri*, Kùltür Bakanlığı Yayınları: 2800, Kùltür Eserleri Dizisi: 346, Ankara.

ŐENTÜRK, Ahmet Atillâ (2002), *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebi Tasvirler*, İstanbul.

ŐENTÜRK, Ahmet Atillâ – Ahmet KARTAL (2004), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TORUN, Ali (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Kùltür Bakanlığı Yayınları: 2109, Başvuru Kitapları Dizisi: 55, Ankara.

UZUN, Mustafa (1994), “Devriyye”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul, ss. 251-53.

ERZİNCAN'DA AHI KÜLTÜRÜ VE ESNAF ŞAİRLER

Turhan KAYA*

Suna KORHAN*

GİRİŞ

Doğu Anadolu'nun kavşak noktalarından biri olan Erzincan, tarih boyu önemli olaylara sahne olmuş, bir çok dönemde ticaret ve sanat alanında sesini duyurmuş yerleşim merkezlerindendir. Bilhassa bakırcılık, leblebicilik , dokumacılık, meyve ve sebzecilik, yörenin toplum hayatında önemli yer tutmaktadırlar.

Anadolu'da gelişen sosyal organizasyonlar içinde Ahilik de Erzincan'da teşkilatlanmaya kavuşmuş olup, Ahi zaviyelerinin varlığından İbn-i Battuta ve Evliya Çelebi bahs etmektedirler. Yaptığımız araştırmalar sonucu, kuvvetli bir Ahi kültürünün bir zamanlar var olduğu bu ilimizde , tanınmış esnaf şairleri de eserleriyle halen anılmaktadırlar.

Terzi Baba, Leblebici Baba ve Salih Baba , bugün bile halkın sözlü kültüründe yaşamaktalar. Bu bildirimizde Erzincan'daki Ahilik tartışılacaktır.

I. Erzincan

Antik çağda Erzincan"Aziris" adıyla anıldığı, XI. asırdan sonra Türkler tarafından"Ezirgan","Erzingan" olarak adlandırıldığı; zaman içinde bu söyleyişin bugünkü biçimi olan" Erzincan" a dönüştüğü, anlaşılmaktadır.

Türkler XI yüzyılda Anadolu şehirlerini fethedip buralara Türk kimliğini yerleştirdiler. Anadolu şehirleri, XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın ilk yarısında Türkleştiriler. Türk nüfusu, şehirlerde egemen hale

---

* Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ERZURUM. turkaya@atauni.edu.tr

* Atatürk Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Öğrencisi, ERZURUM.

geldi. Anadolu şehirlerinde Türklerin ekonomik altyapıyı tesis etmeleri ile Türk şehirleşmesi, XII. yüzyılın ortalarından itibaren gelişme süreci içine girdi. Bu süreç, XIII. yüzyıl içinde ivme kazanarak yüzyılın son çeyreğinde Selçuklular devrindeki en güçlü durumuna ulaştı. Moğol istilasısı ise Türk şehirleşme sürecine, XIII. yüzyıl sonundan itibaren büyük bir darbe indirdi. Erzincan şehri, Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki şehirleşme süreci ile Türk kimliğini kazanmış oldu. (DEMİR 2003:16)

Erzincan'da tarihte görülen depremlerin, yaşanan savaşların, uğranılan istilâların ve daha başka sosyal olayların etkisiyle; yerleşim birimlerinden sürekli insan göçünün olduğu kaynak taramalarımızdan, soruşturma ve gözlemlerimizden tespit edilmektedir.. Bu göç yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Halk türkülerine, hikâyelere ve diğer türlere yansıtılmış olan gurbet, hasret ve sıla temlerinin varlığı, görüşümüzü doğrulamaktadır.”*Bilim gözlemlerle başlar, vardığı sonuçların geçerliliğini ispatlamak için de tekrar gözlemlere döner*”(TÜTENGİL,1971: 81).

II.Ahilik

“**Ahi**” sözcüğünün kökeni konusunda dil bilimciler arasında görüş birliği yoktur.”Ahi” kelimesi, Arapça”kardeş” anlamına gelmektedir. Ancak, Divanu Lûgati't Türk'te”Ahi” kelimesi eli açık, cömert, yiğit anlamına gelen”aki” kelimesinden türediği kaydedilmektedir.

Terim olarak **Ahilik** ise, XIII. yüzyılın ilkyarısından XIX . yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'da, Balkanlarda ve Kırım'da yaşamış olan Türk halkının sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlâki yönden gelişmelerini sağlayan bir kuruluşun adıdır.

Organizasyon anlamı açısından **Ahilik**, Araplar arasında XI.asırdan itibaren kurulmaya başlamış olan fütüvvet teşkilatlarının Anadolu'daki kendine has değerleriyle biçimlendirilmiş evrensel örgüt adıdır.

Ahilik, ister aslı Arapça olan”ahi”den, ister Türkçe”aki”dan alınmış olsun, her ikisinin de anlamı birbirine yakındır. Bir başka ifade ile bu iki kelime anlamdaştır. Birincisi kardeş anlamındadır. Bu anlamda birbirini gözeten, kardeşinin her türlü ihtiyaç ve durumunu göz önüne alan kişi; ister aynı ana babadan dünyaya gelen kimseler olsun, ister bu anlayışı benimsemiş, kendisine kardeş olarak seçmiş olduğu kimselerin bir arada yaşamaları şeklinde ortaya çıkmış olsun kardeşi için her türlü fedakârlığı göze aldığından birinci anlamıyla kardeştir. İkinci anlamda da;”aki” kelimesi,”eli açık, cömert, yiğit” anlamındadır. Anadolu'da tıpkı Türkçedeki”daki”nın”dahi”ye dönüşmesi gibi,”aki”nın da”ahi”ye

dönüşmüş olması muhtemeldir. Bunun için hem anlam yakınlığı, hem de anlayış ve yaşayış bakımlarından eski Türklerdeki "akılı". Müslüman Türklerde Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren de "ahilik" tarzında devam etmiştir. (ŞEKER, 1996:599. 620)

Ahilik, XIII. yüzyılda Anadolu'da kurulan ve örgütlenmesi hızla yaygınlaşan, esnaf ve zanaatkarların ekonomik, toplumsal ve askeri dayanışma örgütüdür. Kurucusu Ahi Evran'dır. Özellikle 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da yok olan devlet otoritesinin yerini alarak, kentlerde ekonomik düzeni ve güvenliğı sağlamıştır. Bu savaştan sonra, Anadolu defalarca Moğollar'ın yağma ve katliamına uğramıştır. Selçuklu devlet otoritesi ve varlığı giderek yok oldu. 1308 yılında Moğollar'ın Anadolu'ya gönderdiğı valiler Selçuklular'ın siyasal varlığına tümüyle son vermiştir.

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu toplum hayatında önemli sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel faaliyetleri ile yer alan Ahiliğın, bir Türk kurumu olarak ortaya çıktığı kaynaklarda belirtilir. Gerek ilkeleri, gerekse teşkilatlanması ve faaliyetleri ile Türk toplumunun dinî, kültürel, siyasî ve iktisadî kıymetlerini yansıtmaktadır.(ÇAĞATAY, 1981:5)

Aşıkpaşazade, eserinde Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da Türkmen çevrelerde kurulan sosyal, kültürel ve siyasî kuruluşlardan biri olarak Ahi teşkilâtını (Ahiyan-ı Rum) anlatıp; Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacılar) diye Türkmen kadınlara mahsus bir örgütten de bahseder. Esasen bu iki teşkilat Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı yıllarında Selçuklu Devleti'ni yeniden yapılandırma çalışmalarının bir parçası olarak devletin destek ve himayesinde kurulduğı görölmektedir. Araştırmalar, Türkiye Selçukları Dönemi'nde Ahi teşkilâtının ilk olarak Orta Anadolu'da (Kayseri) XIII. yüzyılın başlarında ortaya çıktığını ve bu asır içinde bütün Anadolu'ya yayıldığını göstermektedir. Özellikle Türkmenlerin Uluğ Sultan diye andıkları I. Alaeddin Keykubad zamanında bütün Anadolu'ya yayılmış ve devletin yapısı içinde yer almıştır. O dönemde belediye ve emniyet hizmetleri bu iki kuruluşa gördürölmüştür. (BAYRAM, 1991:5-11).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu Türkleri'ne sanat, ticaret ve ekonomi alanlarında aşağı yukarı 630 yıl yön verip, ışık tutmuş olan Ahilik, örgüt olarak, kendi kural ve kurullarıyla, III. Sultan Ahmet dönemine dek sürmüştür.

1.ERZİNCAN İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Erzincan ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin batı kısmında, Yukarı Fırat Havzasında; 38° , 15' , 25" 40°, 46', 30" doğu meridyenleri ile 39° , 01' - 40", 04 ' 25" kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Doğusunda Erzurum, batısında Sivas güney batısında Malatya ve Elazığ, kuzeyinde Bayburtve Gümüşhane, kuzey batısında Giresun, güneyinde Tunceli illeri ile komşudur. Alanı 11.903 km² olup, kapladığı saha itibariyle Türkiye topraklarının % 1,5 'ini meydana getirmektedir.Yerleşim merkezleri itibariyle denizden yüksekliği 1.200 metrenin üstündedir. E 23 karayolu ile doğu- batı istikametinde, Trabzon - Malatya karayolu ile kuzey - güney istikametinde ve demiryolu ile de doğu - batı istikametinde önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. (C.A, C5, s.1307-1308; T.A.,C.2, s.354-362; Y.A., C.4, s.2584-2762 Erzincan Maddesi)

Tarih bilimine göre; Erzincan ve çevresinin genel dünya insan topluluklarının var olduklarından bugüne kadar geçirmiş olduğu her türlü olayı ve Anadolu tarihi içindeki yeri araştırılmıştır. *Erzincan'da yaşamış ve yaşamakta olan insan topluluklarının yapısı, tarih kaynaklarındaki bilgilere göre çok değişik karekterdedir. Anadolu'nun Türkleşmesi yıllarında; Oğuz boylarından değişik oymakların Erzincan çevresinde yurt tutmuş oldukları bilinmektedir. Uygur , Kargın, Bayındır oymakları, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri, Dede Korkut torunları bu bölgelerde ömür sürmüşlerdir. (Aksüt,1932: 90-105) Bu günkü halk da onların soyundan gelen insanların çocuklarıdır. Erzincan'ın tarihi, Doğu Anadolu içinde incelendiğinde, ilk çağlar hakkında yapılan arkeolojik araştırmalardan hareketle bilgiler edinilmektedir. (ÖZGÜÇ, 1969:5)*

M.Ö.1850-1180 tarihlerinde Hattuşaş'ı imparatorluğunun merkezi yapmış olan Hititlerin hâkimiyeti görülmektedir. Van'da merkezini kurmuş olan Urartular, M.Ö. 1200-600 yıllarında Erzincan'a da hâkim olmuşlardır. Medlerin hâkimiyeti M. Ö. 612'de, Perslerin hâkimiyeti, M.Ö. 550'de ve Büyük İskender'in bütün Anadolu ve İran'ı fethi ile de M.Ö. 334'te. Ezincan toprakları Makedonya Krallığının kontrolüne geçti. Roma imparatorluğunun doğuya yönelik seferi sonucu Heraklius M. Ö. 70'te Erzincan'ı Bizans hâkimiyetine kattı.(Şahin,1976: 23-79)

M.S. 655'te Erzincan ve civarı Halife Hz. Osman zamanında İslâm yönetimine katılmıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Mengücek Ahmetin hâkimiyeti 1288'e kadar sürmüştür. Anadolu Selçuklu hâkimiyeti, Moğolların 1243 Köseadağ savaşına kadardır. İhanlıların bölgeye girmeleri 1244'ten sonradır. Eratna Beyliği 1327-1380

yıllarında bölgeye hâkim oldu. Akkoyunlular ile bölgedeki mücadeleler 1445'e kadar sürdü. Fatih'in Uzun Hasan üzerine yaptığı sefer sonucu 1 Ağustos 1473'te kazanılan Otlukbeli zaferi ile Erzincan Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Doğu Anadolu toprakları üzerine yürüyen Şah İsmail, 1502'de Erzincan'a girdi. Yavuz Sultan Selim Çaldıran'da 23 Ağustos 1514'te Şah'ı mağlup edince, bölgenin hâkimiyeti Osmanlılarda kaldı. (TURAN, 1973:59)

Uzun yıllar süren Osmanlı hâkimiyetinde kara günler 1877-1878 ve 1916-1918 dönemlerinde yaşanmıştır. *Rus işgaline uğrayan Ezincan, 13 Şubat 1918'de hürriyete kavuşmuştur.* (AKSÜT, 1932: 9-20)

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te ilânından sonra Erzincan'ın gelişme ve şehirleşme hamleleri 1939 ve 1982 depremleri ile kesintiye uğramış olmasına rağmen, Devletimizin ve Milletimizin gayretleriyle yeniden yapılandırılarak, modern bir kent konumuna getirilmiştir.

2. ERZİNCAN COĞRAFYASINDA AHI KÜLTÜRÜ

Erzincan'da Ahi zaviyeleri içinde Nizameddin ve Ahi Ayna tarihi belgelerde yer almaktadır. Ahi zaviyelerinde konuk ağırlama hizmetleri yapıldığı gibi, gençlere, müderris, kadı, hatip ve emir gibi şehrin ileri gelenleri tarafından düzenli olarak dersler de verilirdi. Ahi zaviyeleri, mesleğinde başarılı olan zengin, iyi ahlâklı ve cömert kişiler tarafından kurulurdu. İşyerinde çalışması biten genç çıraklar, meslek eğitiminden sonra ahlâki eğitimi bu zaviyelerde görürdü. Aynı iş kolundaki sanatkarlar bir yerde toplanarak sanayi sitelerinin, iş merkezlerinin ve çarşıların kurulmasına imkan veriyordu. Bu dokunun eski Erzincan'daki durumunu dile getiren kaynaklar, seyahatnameler ve hatırat türü eserlerdir.

Tarih boyu esnaf ve sanatkar, Osmanlı düzeninde altın çağını yaşamıştır. Ahilik gelenekleri ve daha sonra kurulan güçlü lonca teşkilatları bu sınıfı gerek nitelik ve gerekse nicelik yönünden geliştirmiştir. Bu durum dünyanın en önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu'nun kavşak noktasında bulunan ve önemli ticaret merkezlerinden biri olan Erzincan için de geçerlidir.

Sanat ürünleri toplumun hayat tarzından soyutlanamaz. Bunlar toplumsal ilişkilerden doğan olgulardır. Her toplumun kendine, özgü bir iç dünyası vardır. Sanatçılar da eserleriyle toplumun kültürüne katkıda bulunurlar. Bu çerçevede Ahi kültürünün Erzincan'daki akisleri irdelenmektedir.

3. AHİLİK VE ERZİNCAN

Erzincan'ın siyasi, sosyal ve kültürel yönlerinin yanı sıra, Selçuklular ve daha sonra gelen yüzyıllar içerisinde Osmanlı döneminde; Erzincan'ın Anadolu'nun önde gelen ticari merkezlerinden biri olduğunu kaynaklardan belirleme olanağı vardır. O dönemler içerisinde ekonomik yaşamın temelini oluşturan faaliyetler açısından çağdaşı olan kentlerin pek çoğundan geri kalmadığı anlaşılmaktadır. *Erzincan'da XIII. ve XIV. asırlarda kumaş imalatının ileri bir seviyede olduğu bilinmektedir. Nitekim şehirde imâl edilen "buharin" kumaşları dünyaca meşhur olmuştur. Marco Polo da seyahatnamesinde burada gayet güzel kumaşların dokunduğundan bahseder. Öte yandan 1333'de Erzincan'a uğrayan İbn Battuta, şehrin büyük ve güzel olduğunu, işletilen bakır madenlerinden kıymetli eşya yapıldığını kaydeder. (MİROĞLU,1979: 25).*

İspanyol elçisi Klaviyo,. Erzincan tüccar ve memurlarının zenginliğinden bahseder; burası, İlhanlılar devrinde, milletlerarası büyük kervan yolu sayesinde kalkınmış bir şehirdir (TURAN, 1973:⁷¹)

Mengücek hükümdarı Behram Şâh ve oğulları döneminde Erzincan'da ağırlığı olan "Fütüvvet" ehlinin esnaf teşekkülü başkanı ise "Ahi Baba" diye tanınmaktaydı. Bütün iş hayatı Loncaların başındaki Ahî Baba (ahî-pîr) tarafından yönlendirilek, sıkı bir disiplin altında, sanayii mamullerine kadar hemen hemen halkın ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim ve zanaat faaliyeti vardı. Dinî akidelere sıkı sıkıya bağlı olan bu esnaf teşkilatında her meslek türü ayrı ayrı "Pirlerin başkanlığında faaliyet gösterirlerdi.

Erzincan esnafınca işletilen veya üretilen malın, ülke içindeki meydan pazarlarında, ticaret hanlarında veya dükkanlarda satıldığı ve maddelerin cinsine göre ayrı ayrı hanların inşa olduğu bilinmektedir. Öte yandan Erzincan, Irak'tan getirilen cam ve avize parçalarının işlenerek iç ve dış piyasalara sürülmekte olduğu bir hırfet merkeziydi.

Osmanlı İmparatorluğu,döneminde ziraat Erzincan'da gelişmiş olup, bu da ekincilik, bağcılık ve hayvancılık olmak üzere başlıca üç şekilde inkişâf göstermiştir. *Hamdullah Kazvinî Erzincan'da bol miktarda hububat, meyve, üzüm ve pamuk yetiştigiinden bahsder.* ^(TURAN,1973:72)

Evliya Çelebi'ye göre "bir bağ-ı irem" misâli olan Erzincan'da meyve ve sebze çoktur. Meyvelerinden yetmiş türlü armudu meşhurdur. Evenk üzümü yenisi çıkıncaya kadar kalır. Zerdalisi, armut kurusu, dut kurusunun sarısı, mor ve siyah dutu meşhurdur.

Çarşı ve pazarlarında dut kurusu sat gibi yük yük başka yerlere de götürürler. Oldukça leziz dut pekmezi yapılır. Erzurum'u meyve ile doyuran bu şehirdir. Kâtib Çelebi de Erzincan'da bol miktarda hububat, pamuk, üzüm ve meyve elde edildiğini kaydeder. Ziraî faaliyetlerin yanı sıra, sınaî ve ticari faaliyetler de, bu bölgede mühim biryer işgal etmekte idi.(MİROĞLU,1990:170-171)

Osmanlı döneminde Erzincan ve Kemah'ta dokumacılığın yine mühim bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Civarda ekilen pamuklardan kumaş ve bez imâl edilmekte idi. Nitekim Evliya Çelebi, *Kemah'ta dokunan ince ve zarif çadır bezlerinin pek meşhur olduğunu söyler*". Erzincan ve Kemah şehirlerinde birer boyahane bulunduktan başka bazı köylerde de boyahaneler mevcuttu.

Erzincan'daki meslek ve ticaret hayatına ait bilgilere, T.C. 1928 Büyük Ticaret Salnamesi'nde mesleklerin elli iki kısımda ayrıldığını görmekteyiz. Meslek ve ticaret mensubu kişilerin dağılımlarının o zamanki durumu şöyledir :Araba imal ve taciri : 1, Attar : 20, Ayakkabıcı, 2, Bakkal :50, Bakırcı: 6, Berber : 4, Cemiyet : 5, Cambaz : 4, Çarıkcı :7, Çilingir : 4, Çömlek ve destici:1,Debbağ: 8,Demirci ve demir taciri : 16, Doktor : 4, Ekmekçi : 7, Eczacı : 1, Fotoğrafçı : 1,Hamam ve hamamcı:1,İnşaatçı :11,Kalay tüccarı:1, Kasap : 9, Kantariye tüccarı : 33, Kunduracı : 30, Keresteci : 2, Köselecı : 1, Kuyumcu : 3, Leblebici : 3, Lokantacı : 5, Müteahhit : 10, Manifaturacı : 40, Marangoz:6, Eskici : 2, Mutalabiye (Komedyen): 4, Meyveci : 13, Nalbant : 9, Otelci : 3, Sadeyağcı : 7, Saatçı : 1, Sebzeci : 4, Saraç : 5, Sobacı : 3, Şekerci : 2, Tuhafiyeci :5, Tohum tüccarı : 3, Terzi : 11, Teneke kutu imalcısı : 3, Tütüncü : 2, Yemenici ve dikici : 14, Yorgancı : 2, Zahire ve hububat tüccarı :8. (ETSOR,1986: 49-61)

Yukarıdaki sayısal veriler değerlendirildiğinde; mesleklerin yıllar içinde çeşitlendiği, üye sayılarının da orantılı olarak çoğaldığı veya azaldığı görülmektedir. Nüfus oran ve hareketlerinin, meslekler ve sanatlar üzerine olan etkileri görülmekle beraber, çeşitli iş kollarında; toplumun ihtiyaçları ve ekonomik faaliyetlerin kuralları açısından, belli yönelmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Erzincan'da küçük sanayi sitesi ve organize sanayi bölgesinin faaliyete geçmesi sonucunda, sayıların daha da artacağı bir realitedir.

Modern Erzincan'da halk hayatının gerektirdiği iş bölümünün sonucu olarak, bugün bireylerin yapmakta oldukları değişik işler ; el sanatları ve zanaatları ile belli meslekleri vardır. *Küçük el sanatları ve bazı meslekler; çağdaş hayatın bütün teknik baskılarına rağmen, tek tük*

de olsa kıyıda bucakta hâlâ var olma mücadelelerini bugün bile sürdürmektedirler. Misal olarak "Kemaliye" ilçesinde ayakkabı ustasının yapmakta olduğu "simli gelin iskarini" tipik bir örneklemedir. (KAYA,1993:225)

4. ERZİNCAN'DA ESNAF ŞAİRLER

Ahmed Yesevî'den itibaren Anadolu'yu dolduran tarikat erleri; vb. Türkler arasında millî- dinî birlik ve beraberliğin tesisi için şiirler söylemişler, musikiye ayinlerde müsamaha göstermişlerdir. Tasavvuf vadisinde önceleri kuru olan söyleyişler, zamanla işlenerek Türk'ün millî dehâsını gösterecek derecede hususî bir mahiyette eserler ortaya konulmuştur (KÖPRÜLÜ,1975:2).

Anadolu'nun önemli bir geçiş noktasında bulunan Erzincan'da, çeşitli olaylar sebebiyle tarihî devamlılık, edebî kültürde aranan süreklilik unsuru, pek görülmemektedir. Bilhassa işgaller ve tabîî afetlerle tahrip olmuş şehir merkezinde; nice eserden hiçbir iz yoktur. Kenarda ve köşede korunabilmiş tek tük eserlerde, Erzincan'ın geçmişteki edebî çehresi hakkında bilgi kırıntılarına rastlanmaktadır. *İbn Battuta'nın eserinden öğrendiğimize göre; "Ahi Nizameddin" tekkesi XIII.-XIV. yüzyıl Erzincan'da dışarıdan gelenlerin kabul edildiği önemli bir yerdir. Bu zaviye, kendi örnekleri arasında en güzel yapıda olanlardan biri olduğu kadar, Nizameddin de Ahiler arasında en ileri ve en seçkin bir kişi olarak tanınmaktadır (PARMAKSIZOĞLU,1981:25)*

Divan edebiyatının ana kaynaklarından biri olan şuara tezkirelerinde esnaf teşkilatına mensup şairlerin oranı % 24.6 olarak verilmesine rağmen.(PALA 2002:19),.kaynaklarda Erzincanlı şairlere değinilmemiştir

Tekke ve saz şairlerinin şiirleri köylerde, kasabalarda ve Anadolu'nun bir çok şehrinde ise esnaf ve sanatkarlar arasında çok popüler idi. Tekke şiiri; düşünce, iman ve dinî birlik, seyr-i sülûk fikirlerini yayan, propaganda karakterli ve halk kütlesinin anlayacağı bir dilde yazıldığından ve bütün zümreleri bir araya getirici bir rol oynadığından çok hızla halk arasında yayılıyordu.

Halk kültürünü oluşturan folklor ürünleri, bir milletin ortak değerlerinden doğan sanat oluşumunun; nesillerden nesillere aktarılan dinamik biçimidir. Büyük kısmı sözlü, bir kısmı yazılı olan kültür kaynakları, doğrudan doğruya halk diline dayanmaktadır. *Folkloru şekil veren ve millilik vasfı kazandıran unsurların başında, şüphesiz ki halk dili gelmektedir. Bilhassa anonim türlerde, mahalli ağızların paralellik içinde*

olduğu görölür. Bu bakımdan halk dili; folklorik ögeler taşımakta olan söyleyişe dayanır. Bu noktadan hareketle, genel dil yapısı içinde folklor ürünlerinin yazı dili ile de paralelliklerinin varlığı söz konusudur.(KORKMAZ , 1995:156).Mahalli ediplerin ürünlerindeki dil özellikleri, Erzincan ağzının karakteristik yönlerini Terzi Baba, Leblebici Baba ve Salih Baba 'nın eserlerinde görmek mümkündür

4.1.TERZİ BABA (Muhammed Vehbi Hayyat)

Erzincan'ın Sarıgöl köyünde ikâmet eden Fazılzade Abdurrahman Efendinin oğludur. Şevkistan adlı yazma eserde. doğum tarihinin 1779 olduğu yazılıdır(AKTEPE: 1979:1). . Ailesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Bir rivâyate göre, Fazlızâde bilinmeyen bir sebepten ötürü Erzurum'dan Erzincan'a hicret etmiş ve Sarıgöl köyüne yerleşmiştir. Bu olay sırasında Muhammed Vehbi onbeş yaşları civarında bulunmaktaymış .(Aka : 1972:3)

Terzi Baba'ya ait en geniş bilginin" Şevkistan" adlı el yazması eserde bulunmakta olduğunu, O.Aktepe, anılan eserden naklen yazmaktadır. Bu eserin baş kısmında Muhammed Vehbi için şöyle denilmektedir :” Hazreti Kavs-ı Azam Erzincan asıllıdır. Hane-i şerifleri Erzincan'ın Camii Kebir ile Kurşunlu Camii Şerifleri arasındadır”. Kendisinin üç kardeşi daha bulunmaktadır.

Tahsili ve yetişmesi hakkında.sınırlı kaynaktan alınan bilgilere göre;” Ümmi” olduğu söylenirse de, gençliğini Kadirî tarikatı zikir halkasında geçirmiş, geleneksel tekke kültürü ile olgunlaşmıştır. Anadolu insanını yetiştiren halk kültürünün önemli bir mektebi olan tekkelerin verdiği bilgilerin, fertlerin hayatındaki yeri ve önemi gereğince araştırılmış bulunmaktadır (Kara, 1977: 12).

Terzilikle uğraştığı dükkânı eski Erzincan'da Taşhan civarında kasaplar çarşısında bulunmaktadır Günlük işleri içinde halkla pek haşır neşir olmaz, sessiz ve sakin bir hayat içinde herkese iyilik yapmayı seven, diktığı elbiselerin en ufak parçasına kadar sahibine iade eden bir meslek anlayışı ile çalışırken, ezan sesini duyunca elindeki işini bırakıp, sonuna kadar ezanı dinlemektedir. Bu anlayışla yıllar içinde, olgunluğa ulaşmış ve kırk yaşları civarında bir gün Nakşibendi tarikatına girmiştir. (AKTEPE,1992:3)

Terzi Baba irşad faaliyetlerini sürdürürken, 1848 yılında 52 yaşında irtihal etmiştir. Mezarı kendi tekkesinin bulunduğu yerdedir. Burası bugün şehir mezarlığı olup, kendi adıyla anılan türbesinde

medfundur. Erzincan'ın manevî hayatında Terzi Baba'nın önemli bir yeri vardır.

Terzi Baba, devrinde bir mürşid olarak bilinmiş, onun zikir halkasında yüzden fazla halife yetişmiştir. Bir din büyüğü kişiliğinde, temel unsur olarak; tasavvufun ne şekilde yaşandığı ve eser olarak da yansıtıldığını Terzi Baba'da görmekteyiz. Bir manzumesinde şöyle demektedir:

*“Terzi miskinim gezerim edeb ü erkân ile
Gelmeselerdi yanıma, gitmem elin yanına
Değseler de keyfine, ben değmem elin keyfine”*

İnsanlara bakışında ise ölçü açıkça şu mısralarda görülmektedir :

*“Sakin bir kimseye hor bakma zinhar
Hudâ'nın kudretini etme inkâr
Ararsan ayıbını gel nefsinde ara
Deme bir kişiye bu kul avara”.*

Terzi Baba'nın insana düşman olan unsurları da şöyle ifade ettiğini görüyoruz :

*“Bir insanın ulu düşmanı dördtür
Ana kim ki mukabil olsa merttir
Biri nefis, biri şeytandır anın
Kötü yâren, birisi dünya anın”.*

Terzi Baba gönül ehli birisi olarak, tarikata girenlere gerekli bilgileri öğretmek üzere mensur olarak bir kitap meydana getirmiş olduğunu şu ifadeden anlamaktayız :

*“Kimi söyler Arapça hem meramın
Kimi Faris, kimi Türkçe kelâmın
Bu bende, iktidarım yok Arapça?
Lisan-ı Türkî ile dedim acebce”.*

Eserin kolay okunması için halifelerinden Rüşdi Efendi tarafından tanzim edildiği kitabın sonunda kayıtlıdır.

*“Meğer günlerden bir gün Hak inayet
Kılıp söyledi Vehbi bî nihayet
Coşup ışka gelip bir beyane
Meariften söyledi âşikâne*

*Cevahirler buyurdi kıldı tefhim
 Bu asi Rüşdi kıldı anı tanzim
 Denildi ana hoşça bir güzel ad
 Kılıp" Miftahu Kenz"iyle anı yad
 Dahi mensuri hem" Kenzu'l-Futuh'tur
 İkisi bile hem cism hem ruhtur".*

İkiyüz yılı aşkın bir zamandan beri Terzi Baba'nın Erzincan'da bir tarikat şeyhi olarak etkili olduğu görülmektedir. Bölge âşıkları üzerinde de tesiri vardır. Deliktaşlı Ruhsatî bir deyişinde şöyle seslenmektedir :

Tarikatım Nakşibendi, Terzi Baba sultanım

Şeyh Şakir efendi gelse tazelenir imanım".

Ayrıca Uğru ile Kadı manzumesinde geçen bir başka ifadesi de şöyledir :

*"Şakir efendiden aldım edebi
 Çalarım başımı taşa divara".*

Tekke müntesibi âşıkların şiirleri ile diğer şairlerin şiirlerini mukayese eden KÖPRÜLÜ şu görüşü ileri sürmektedir : "Âşıkın şiiri, Allah kelâmının tefsiri olduğu halde, şairinki sarmısak buharı gibidir. Mutasavvıflar ilâhî aşkı dile getirirken, alelâde şairler, beşerî aşkı işlerler .(KÖPRÜLÜ ,1975:129). Bu açıklamaya göre; mutasavvıflar, halka ilâhî hakikatleri söylemek için şiiri bir araç olarak gördükleri , teyid edilmektedir.

Terzi Baba'nın Erzincan dışında da müridleri olduğunu ; bugün Elazığ ilinin Günütaşı köyünde müridlerinden Hacı ömer Hüdâî hazretlerinin külliyesinin yapıldığı bilinmektedir. Erzincan'da Şemsi Hayal ve Hafız Rüşdi Efendi'nin, Terzi Baba için yazdıkları manzumeleri, çeşitli Yunus divanlarının kenarlarında veya sonlarında görmek mümkündür. Bayburtlu İrşâdi Baba da, Terzi Baba'dan etkilenmiştir.

Günümüzde Hayyat Vehbi adı artık unutulmuştur. Terzi Baba adı yaygın şekilde anılır olmuştur. Türkiye Diyanet Vakfı, Erzincan'da Terzi Baba Camiî ve külliyesinin temellerini 1991 'de atmış; cami 1999 yılında. ibadete açılmıştır.

4.2. Leblebici Baba(Şemsi Hayal)

Erzincan'ın merkez köylerinden Zetkiĝ (Deĝirmenk y)'de 1806 yılında dünyaya gelmiş olan Leblebici Baba'nın asıl adı Süleyman'dır. Yaptıĝı işten dolayı çevrede" Leblebici Baba" olarak tanınmıştır. Terzi Baba'nın m ridlerindendir. Babası Abdurrahman Efendidir. Köyde bir süre sıbyan mektebine devam etmiş, fakat burayı tamamlamadan ayrılıp, geçimini leblebicilikle sürdürmüştür (AŐKUN, 1956:26).Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır .

Erzincan yöresinde, o yıllarda Terzi Baba'nın tarikatı çok kişiye kendine  ektiĝinden, gençlik yıllarında Süleyman da bu yola girmiştir. Geleneksel halk kültürünü tarikat yoluyla bu dönemde almış olan Leblebici Süleyman, daldıĝı taavvufi  lemdede cezbeye tutulmuş, bir süre bu hali devam etmiştir. Leblebici Baba'nın bu dönemine kendisi"delilik zamanım" adını vermiştir(AKSÜT,1932: 264).

Erzincan'ın tanınmış mahallelerinden Gerek Gerek'te sade bir hayat geçiren Leblebici Süleyman, 1874 yılı ramazanın yirmi yedinci gecesi olan Leyle-i Kadir akşamı, yetmiş yaşında Hakk'a kavuşmuştur. Terzi Baba mezarlıĝının girişinde saĝ tarafta mezarı bulunmaktadır.

Yakın dostlarından Hilmi Efendi, şiirlerini aldıĝı işaret üzerine bir mecmuada toplamıştır. Divan enin sonundaki manzumeden bunu  ĝrenmekteyiz." Tuhfetu'l-Uşşak" adı verilen divan ede yüz on beş manzume bulunmaktadır. 1863'te tamamlanıp, 1878'de eski harflerle basılmıştır. Bu dev n e 1990 'da yeni Türk harfleriyle basılmıştır (Toparlı ,1990:1)Aynı isimde tarihçi  li Efendi'nin, Emir Hüsrev Dehlevi'nin" Matla 'l-Env r" eserine nazire makamında bir eseri vardır.

Şiirlerinde" Şemsi Hayal" veya" Hayali Şems" mahlasını kullanan şairin ,küçük divan esinde aruz ve hece ile yazılmış deĝiřik tarzdaki manzumelerde, tasavvufi konular dile getirilmiştir. Bu manzumelerinde Vehbi Hayyat'tan övgüyle bahsetmesi, yetişmesinde şeyhinin etkisinin derecesini göstermektedir. Mutasavvıfların dünya hayatına ve insanlara bakışını şiirlerinde çok açık olarak görmekteyiz. İnsanın görevi, nefsini terbiye etmek, dünyaya geliş gayesini anlayıp, herkesle hoş geçinmek şeklinde bir dünya görüşüne sahip olduĝu tesbit olunabilir

Şemsi Hayal, çevresindeki insanların deĝer verdiĝi şeyleri kendince eleştirmekte olduĝunu bir şiirinde şöyle yansıtır :

"Dünya için okuyan

Maksadı ot, ya saman

Bir kalaylı koz gibi

İçi çürük bir palan”

İlmi ile kendilerine bir gururlanma payı çıkaranları da şöyle hicvetmektedir :

“İlmine mağrur olan

Bir kuruca ad ve san

Kürsüde vaaz eylese

Sanki öter saksagan”

Şemsi Hayal, insanların kendilerini düzeltmeleri için irşada muhtaç olduklarını, bunun için de bir tarikata bağlanmalarının gerekli olduğunu şiirlerinde dile getirmektedir. Bu tarz şiirleriyle bir Yunus takipçisi sayılabilir

Şu mısralar bunu gösteriyor :

“Tarikaktan sor sen, bir haber verem

Bir kâmilin emrine kıl teşebbüs

Yeter Şems-i Hayal sen beyan ettin

Tarikat şeriat hep ayân ettin”

Erzincan coğrafyasında, insanların mutluluğu için fikirlerini şiirle halka ulaştıran, gönül erlerinden Şemsi Hayal'in divançesinde güzel deyişler okunabilir.

4.3. Salih Baba(Tüfekçizade)

Erzincan merkezinde imamlık yapan Mustafa efendinin, eşi Âtike hanımdan 1846 yılında oğlu Salih dünyaya gelmiştir Kaynaklardan ve yayınlanmış divânından taramalar sonucu elde ettiğimiz bilgilere göre, şu dörtlük doğum tarihini göstermektedir :

“Salih'em usandım dâr-ı fenâdan

Bir an kurtulmadım renc-i ânâdan

Bin ikiyüz altmış üçte mev'adan

Bir beşer suretlû hana gelmişem”.

Ayrıca başka bir beyitte de doğum tarihi ebced olarak şöyle verilmektedir :

*“Darb-ı darbdan tarih-i tevellüdüm olmuşdur benim
Müddet-i ömrüm erişti şimdi cana çare ne ?”*

Bu beyitteki” Darb-ı darban = 1263/1846 tarihini karşılamaktadır.

Erzincan'ın tanınmış ailelerinden” Tüfekçigil” sülalesinden Halim ve Mustafa efendilerin dükkânlarında çalışarak, o da iyi bir tüfekçi ustası olmuştur. Tahsili ve yetişmesi hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamasına rağmen, okur yazar olduğunu Abdurrahman Tüfekçi'nin bir mektubundan öğrenmekteyiz (Kuyumcu.1979:34)

Salih ustanın aile hayatı hakkında edindiğimiz bilgilere göre iki kere evlenmiştir. ilk evliliğinden iki erkek çocuğu, ikincisinden de bir oğlu olmuştur. Fakat bunların soyundan hayatta kimse kalmamıştır. Sülâlesinden Ahmet Cemil Tüfekçi 'nin Ankara'da, Abdurrahman Tüfekçi 'nin de İstanbul'da ikamet etmekte olduklarını kaynaklardan çıkarmaktayız. (Kuyumcu,1979:33).

Nakşi şeyhi Piri Sami Efendinin müridlerinden olan Salih Babanın, tarikata girişi ile ilgili olarak iki rivayet anlatılmaktadır. Arkadaşı müezzin, Salih ile tarikat şeyhleri üzerine konuşurken, hangisinin şeyhinin daha etkili olduğunu tesbit için sırayla sohbetlere gitmeyi kararlaştırırlar. Kırtıloğlu tekkesi şeyhi Piri Sami Efendinin sohbetine giderler. Ertesi günü de Tüfekçi Salih'in şeyhine gidecekleri yerde, tekrar aynı şeyhe giderler. Bu gidişten sonra Salih artık tekkenin müdavimi olur.

Birgün Salih usta dükkânında çalışırken, şehrin tanınmış meşayihinden Piri Sami Efendi içeri girer; Salih, hemen buyur edip, yer gösterir. Bir süre sohbet ederler. şeyh kalktığı esnada tezgâhta duran bir demir parçasını eline alıp :” Evlâdım Salih, şundan bizim tekkeye bir bıçak yap” der. Salih usta, bu ham demirden bıçak olmayacağını hürmetle söyler. şeyh de : Evlâdım, sen yap, o olur” karşılığını vererek ,oradan ayrılır. Bunun üzerine Salih usta ocağı yakar, demiri ateşe atar, öreste dövmeye başlar. Bir de ne görsün, ham demir çelikten daha güzel olmuş. Bu olay üzerine Salih can evinden vurulmuşa döner. Dükkânını kapayıp, tekkeye bıçağı götürür. Böylece Piri Sami hazretlerine intisab eder. Bu duruma şu dörtlük de bir delildir :

*Masivadan ref eyleyüp gönlümü
Cemaline müştak ettin aynımı
Evladü iyalden kesüp meylim*

Düşürdün bir acep sevdaya bizi”.

Tarikata girişindeki bu iki olaydan sonra, bir şiirinde de şeyhi için şöyle demektedir :

*“ Salih'em ben bu esrara ermedim
Bağı vahdet güllerini dermedim
Çok meşayih devir ettim görmedim
Piri Sami gibi bir sahibi irşad”.*

Bu şiirlerde tarikattaki sohbetlere devam ettiğini anlamakta olduğumuz Salih ustanın, şiire başlaması ile ilgili olarak da anlatılan bir rivayet şöyledir : Piri Sami tekkesinde tasavvufî sohbetlerde konuya uygun hikmetli sözlerin okunduğu bir gün, aktar Hacı İbrahim efendi.” Şeyhim, bizim kolun büyüklerinde de şairler olsaydı, onların şiirlerinden okuyup, kendi usul ve âdâbımızın safası ile aydınlanmış olsaydık”. Bu söz üzerine Piri Sami :” Oğlum, bu bir hikmet ve zuhurat işidir, şiiri bizim Salih bile söyler” buyurarak, arka taraflarda yer arayan Salih ustayı işaret etmesiyle, o anda müritte meydana gelen iç değişikliği sonucu, irticalen şiir okumaya başlar.

Salih Baba'nın ölümü hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ölüm tarihi olarak 1907 gösterilmektedir. Abdurrahman Tüfekçi'nin mektubunda doksan yaşına kadar yaşamış olduğu yazılı olmasına rağmen, doğum ve ölüm tarihleri hesaplanınca, bu tarihin tutmadığı görülmektedir. Mezarı Kırtıoğlu tekkesi yanındaki Ak mezarlıktadır.

Salih Baba divânı” Rabıta-i Nakşi Hayal” adıyla eski harflerle tanzim olunmuştur. divânını, arkadaşlarından ve Piri Sami Efendinin de müridlerinden Adnan Efendi yazıya geçirmiştir. Divandaki son şiirinde yer alan :”Tarih edüben Rabıta-ı Nakşi Hayal/ İsmiyle müsemma oluben buldu kemali” beyti, ebced hesabıyla 1319/1902 tarihini vermektedir. Ölümünden beş yıl önce divânın tertip olunduğu anlaşılmaktadır. (Kuyumcu.1979:35)

Salih Baba divânının orjinal nüshasının Şeyh Piri Sami Efendinin oğlu Selahattin Kırtıoğlu'nun özel kitaplığında bulunduğunu, Orhan Aktepe'den öğrendik. Çeşitli yerlerde şahısların özel kitaplıklarında bu nüshadan istinsah edilmiş üçten fazla divânın bulunduğunu da Ahmet Doğan'ın çalışmasından anlıyoruz (DOĞAN,1988:5).

SONUÇ

Anadolu'daki Ahi ocakları, her yaş ve her sınıftaki insanların eğitildikleri birer kültür ocakları oldukları realitesini insanlık âlemine

belgelerle sunmaktadır. Bu kùltür ocakları, Anadolu Tùrk toplumunun hem dini ve ahlaki kurallara bağlılıklarının ruhlarını beslerken, hem de toplum hayatını düzenleyen kurallara bu insanların nasıl uyacaklarını da hem öğretmiş, hem de göstermiş oluyorlardı.

Ahi kùltürü çerçevesinde, leblebicilik ve bakırcılıkta, ipek kumaşta Erzincan'ın adının anıldığı pek çok kaynak vardır. İpek Yolu'nun kavşak noktasında bulunan ve önemli ticaret merkezlerinden biri olan Erzincan'da, bakırcılık, kuyumculuk, dokumacılık gibi bazı el sanatlarında üretim bugün de devam etmektedir

Erzincan'da Ahi zaviyeleri içinde Nizameddin ve Ahi Ayna, tarihi belgelerde yer almaktadır. Ahi zaviyelerinde konuk ağırlama hizmetleri yapıldığı gibi, gençlere öğretmen, müderris, kadı, hatip ve emir gibi şehrin ileri gelenleri tarafından düzenli olarak dersler de verilirdi. Zaviyelerin yakınında evler yapılıyor, iş yerleri açılıyordu. Aynı iş kolundaki sanatkarlar bir yerde toplanarak sanayi sitelerinin, iş merkezlerinin ve çarşıların kurulmasına imkan veriyordu.

Yüzlerce yıl boyunca Erzincan'da Ahilik prensiplerine tam olarak uyulmuş, devletin verdiği narhların dışına çıkılmamış ve her alandaki üretim standartlara uygun olarak yapılmıştır. Her ne kadar bugün artık bir teşkilat olarak Erzincan'da Ahilikten söz etmek mümkün olmasa da, onun ciddiyet, doğruluk, sözde durma, yardımlaşma ve dayanışma gibi temel prensiplerinin Erzincan esnafı tarafından bugün de yaşatılan değerler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz

Medenî dũnyanın gelişen iletişim vasıtaları, en ücra yerleşim birimlerine kadar girmiş olduğundan; yerleşim birimlerinde dernekler, kooperatifler, vakıflar kurularak, daha iyi bir hayat için durmaksızın uğraşlar verilmektedir. Bu noktaya gelmede Ahi kùltürünün esnaf şairleri olan Leblebici Baba, Terzi Baba ve Salih Baba'nın, hatıralarıyla, menkıbeleri ve şiirleriyle ildeki uygulamalarının bir sonucu olduğu söylenebilir.

Ahilik sosyal ve ekonomik hayatta gücüne inanma ve kendine güven, iş bölümü ve iş birliği sonunda âdil paylaşma olarak tezahür eder. Ahilik tahrip edici rekabet ve çatışmayı kontrol ederek sosyal barış ve uyumu gerçekleştirir. Ferdi maddî tatminin ötesinde manevî tatmine ve nefis terbiyesine yònelterek fert-cemiyet bütünüleşmesini, nihaî olarak sosyal bütünüleşmeyi kolaylaştırır. Kùltür atlasımızdaki bu ve benzeri kurumların toplumdaki yerleri ve önemleri ciddiyetle ortaya konmalıdır. Bu durum, öncelikle, insanlarımızı ve gençlerimizi, bilmediğinin dışmanları olmaktan kurtaracak, daha sonra da, toplumumuzun önemli

kültür taşlarından biri olarak tanıyacakları Ahi ocaklarının yapılanmasından yararlanarak, gelecekte daha iyilerini yapabilme azim ve irâdesini ortaya koyacaktır.

KAYNAKLAR

AKA,İdris,Terzi Baba ve Miftah-ı Kenz, Erzurum 1972
(Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, Atatürk Üniversitesi, K.K.E.F.)

AKSÜT, Ali Kemali, Erzincan Tarihi, İstanbul, 1932.

AKTEPE, Orhan, Miftahü'l Kenz, Erzincan, 1979.

ALANGU, Tahir, Türkiye Folkloru El Kitabı, İstanbul ,1983.

AŐKUN, Vehbi, Cem,Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri, Eskişehir,1956.

ATACAN , Fulya,Cerrahiler, İstanbul, 1990.

ATALAY , İbrahim , Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1989.

BAYRAM, M. Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991.

BOZYİĞİT , A. Esat, *Ahilik ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası* Ankara, 1989.

ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Konya, 1981.

DEMİR,Mustafa,"*Anadolu'da Selçuklu Dönemi Şehirleşmesi Mustafa Demir*"*academical. org/dergi/16.sayı*.

DOĞAN, Ahmet Salih Baba,Hayatı ve Eserleri, Ankara, 1988.

DOGANAY, Hayati Türkiye Beşeri Coğrafyası, Erzurum, 1989.

KARA, Mustafa,Tekkeler ve Zaviyeler,İstanbul,1977.

KAYA,Turhan, Halk Bilimi Açısından Erzincan, 1993.Erzurum(Doktora Tezi).

KORKMAZ,"*Zeynep, Folklor Mahsüllerinde Üslup Özellikleri*", II.UTFK Bildirileri, Ankara,1978.

KUYUMCU, Fehmi, Salih Baba Divanı, Ankara,1979.

ÖZGÜÇ, Tahsin, Altıntepe,1-II, Ankara, 1969.

PALA, İskender,"*Divan şiiri Beyanındadır*", Aksiyon Dergisi, 2002, İstanbul.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Ankara,1981.

ŐAHIN, Tahir Erdogan, Erzincan Tarihi, c. I, Erzincan. 1985.

ŞEKER , Mehmet,"*Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kùltürel Hayatındaki Yeri*", Erdem-Tùrklerde HořĐörü Özel Sayısı II Cilt 8, Sayı 23, Ankara 1996 ss. 599. 620.)

TOPARLI ,Recep -M.S.Çöğenli-Y.Şafak,Tuhfetü'l Uőőak, Erzurum,1990.

TURAN, Osman, Doğu Anadolu Tùrk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973

TÜTENGİL, Orhan Cavit, Sosyal Bilimlerde Metod, İstanbul, 1971.

AHİLİK KURUMUNDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ ANLAYIŞI

M.Akif KILAVUZ*

GİRİŞ

Ahi birlikleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkmenler arasında yer alan çok sayıdaki sanatkara iş bulmak, bu kişilerin Anadolu'daki yerli Bizans sanatkarları ile rekabet edebilmesini sağlamak, üretilen malların kalitesini korumak, savaşlarda devletin silahlı kuvvetleri yanında ülkeyi savunmak, sanat ahlâkını hakim kılmak ve yerleşim bölgelerinde Türk-İslam kültürünü yaymak amacıyla kurulmuştur.

Ahi birlikleri zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamaya çalışan bir kuruluştur.¹

“Kardeşlik” ya da cömertlik anlamına gelen ahilik, Selçuklular döneminde ortaya çıkmış ve Osmanlı Devletinin ilk yüzyıllarında etkili olmuş önemli bir yaygın eğitim kurumudur.²

Ahiliğin kurucusu kabul edilen Ahi Evren, Horasan, Maverâünnehr ve Bağdat gibi dönemin bilim merkezlerinde eğitim görmüş, özellikle Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh, ve Tasavvuf gibi dinî bilimlerde; Felsefe ve Tıp sahasında da eserler vermiştir.³ Teşkilatı bünyesindeki eğitim ve öğretim sistemini kuran Ahi Evren'in eserlerinde, dinî-ahlâkî eğitim ve öğretim ile ilgili çok geniş bilgiler bulunmaktadır.⁴

Asıl adı Nasıruddin Mahmud b. Ahmed (1171-1262) olan Ahi Evren, insan nefsinin bir ejder gücünde olduğuna ve nefsini yenen kişinin

* Yard. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Böl., BURSA. makilavuz@uludag.edu.tr, makifikilavuz@.

¹ Ekinci, Yusuf, Ahilik ve Meslek Eğitimi, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1980, s. 22.

² Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Kültür Koleji Yay., İstanbul, 1993, s. 45.

³ Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya, 1991, s. 80-81.

⁴ Bayram, age, s. 150.

dünya hırslarından, kininden ve maddî isteklerinden ayrılacağına inanmıştır. Onun “nefs” denen benlik yılanını içinden söküp atarak bir kamçı gibi elinde taşıdığı söylenmiş ve bu sebeple kendisine “Yılanlı Ahi” anlamına gelen “Ahi Evren” denilmiştir.

Dericilik mesleği ile iştigal eden Ahi Evren’in deri terbiye etmenin, türlü uğraşılardan sonra deriyi kullanılabilir hale getirmenin, onun kokusuna dayanmanın, insanı olgunlaştırmak kadar güç olduğunu bildiği için bu mesleği seçtiği söylenir.⁵ Bu açıdan onun esnafılık alanında seçmiş olduğu mesleği ile eğitim anlayışı arasında yakın bir ilişki olduğu da söylenmektedir.

Ahiler, üretim ve ticarete verdikleri önemle ekonominin büyümesine, eğitime verdikleri önemle de bilimin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Ahiliğin uzun yıllar etkin bir kurum olarak hayatîyetini devam ettirmesinde eğitim politikasının önemli bir rolü vardır. Bu tebliğde İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemi olan ahiliğin din ve ahlâk eğitim anlayışı ele alınacaktır.

A. AHI EĞİTİM SİSTEMİNİN AMACI VE ÖZELLİKLERİ

Türkler, yerleşik hayata geçmeden önce düzenli bir eğitim anlayışına sahip değildi. Çevrelerindeki toplumlarla sürekli savaşmak zorunda kalan Türkler daha ziyade askerî eğitim ve meslekî yaygın eğitime önem ve ağırlık vermişlerdir.⁶ Yerleşik hayata geçişle birlikte düzenli eğitime ihtiyaç duymuşlardır. Bu aşamada ahiler, düzenli eğitimle desteklenen bireyin, kendi gelişimine ve dolayısıyla toplumsal gelişime ve üretime daha fazla katkıda bulunabileceği gerçeğinin farkına varmışlardır.

İnsan eğitimin önemini kavrayan ahiler; ferdin ahlâkî, dinî ve meslekî bilgi ve becerilerini artırarak bireyi bu yönde yetiştirmeyi amaç edinmişlerdir. Onlar dünya ve ahirette mutlu olacak insan yetiştirmeye ve bireyleri bu noktaya ulaştıracak nitelikleri kazandırmaya çalışarak insanın mükemmelleşmesini eğitimin amaçlarından birisi haline getirmişlerdir.

Ahilik teşkilatında verilen eğitimin gayesi, İslâm eğitim esaslarıyla paralellik gösterir.⁷ Bu esaslar, bireylere kendilerini tanıma ve ifade etme

⁵ Gülerman, Adnan – Taştekil, Sevdâ, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s. 26.

⁶ Akyüz, age, s.3-4.

⁷ Sarıkaya, Saffet, XII-XVI Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 68.

yollarını göstermek, insanın fıtratını koruyarak şahsiyetli insan yetiştirmek, fertteki gizli kabiliyetleri ortaya çıkarak bu kabiliyetlere yön vermek, sözle davranışı bütünleştirmek, evrensel ahlâkı ve tevhid inancını hakim kılmaktır.⁸ Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için ahiler, gençlik sorunlarına ve eğitimine önem vermişler, gençlerin toplumda yeteneklerine uygun konuma ulaşmaları için gayret göstermişlerdir. Çocuk ve gençleri hayata hazırlayarak, başkasına muhtaç olmadan hayatını devam ettirebilecek bilgi ve becerileri kazandırarak bu bilgi ve becerilerin uygulanmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede, teşkilat tarafından gençlere bir taraftan meslekî eğitim, öte yandan da ahlâkî ve dinî eğitim verilmiştir.⁹

Üyelerinin çevreye uyum sağlayabilmelerini amaçları arasında gören ahilik, davranışlarında dengeli hareket etmesini bilen ve başkalarının haklarına riayet eden insan yetiştirme gayreti içinde olmuşlardır. Ahilik, İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemi olarak insanı her şeyin üstünde tutmuş ve “insan-ı kamil” denilen bir ideal insan tipi meydana getirmek istemiştir. Ahiler, kişiyi eğitip, üretici ve faydalı hale getirmek suretiyle onu toplumda layık olduğu en uygun yere ulaştırmaya çalışmışlardır.¹⁰

Ahiler eğitim sisteminde amaçlarını gerçekleştirebilmek için insanı bir bütün olarak ele alarak meslekî, dinî ve içtimâî bilgiyi aynı anda vermeye çalışmıştır. Ayrıca ahiler eğitimi ömür boyu süren bir faaliyet olarak görerek iş başında yapılan eğitimin, iş dışında yapılan eğitimle bütünleşmesini sağlamışlardır.¹¹

B. İNSAN BİR BÜTÜN OLARAK ELE ALINMIŞTIR.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde özellikle yetişkin eğitiminin önem kazanmasında ve yetişkinlerin eğitime katkı sağlayan kurumlar arasında ahiliğin önemli bir yeri vardır.¹² Çünkü ahiler, bireylerin mal ve hizmet üretebilmeleri için bilgi ve sistemli düşünme yeteneğine sahip olmaları gerektiğine inanmışlardır.

⁸ Bayraklı, Bayraktar, İslâm'da Eğitim, İstanbul, 1980, s. 262-283.

⁹ Gülerman - Taştekil, age, s. 6.

¹⁰ Gülerman - Taştekil, age, s. 4.

¹¹ Ekinci, age, s. 36-37.

¹² İslamiyet'in ilk yıllarında da Hz. Peygamberin eğitim açısından öncelikli hedef kitlesi yetişkinlerdi. Hz. Peygamberden sonra da Camiler, medreseler, Enderun Mektebi, tekke ve zaviyeler, kahvehaneler ve ahilik teşkilatı yetişkinlere din eğitimi hizmeti sunan kurumlar olarak işlev görmüşlerdir.

Ahiler; çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitilmesine öncelikle önem vermiş, insanlara eğitim hizmeti götürme konusunda “yaş”ı bir ölçü olarak almamış, eğitimi beşikten mezara kadar devam eden bir süreç olarak görmüşlerdir. Günümüzde “hayat boyu eğitim” şeklinde tanımlanan eğitim anlayışı yüzyıllar önce ahi birlikleri tarafından uygulanmıştır.¹³

Ahiler amaçlarını gerçekleştirebilmek için mensuplarına eğitim vermenin gerekli olduğuna inanmışlardır. Çünkü ahi anlayışına göre, tarikata girebilmek için az çok eğitim görmek gerekiyordu. Bu açıdan ahi zaviyelerinde okuma yazma bilmeyen esnaf, yaşları epey ilerlemiş olmasına rağmen okuma yazma öğrenme ihtiyacı duyuyordu. Hatta, bunlar arasında Divan yazacak kadar olgunluğa erişenler de vardı. Bursa’da Kara Dede isimli bir ahi, 60 yıl debbağlık yapıp sanatında ün yaptıktan sonra bir yılda Kur’an’ı öğrenmiş, Bursa’daki Muradiye Medresesinde müderris olmuş ve “Dede Cöngü” isimli kitabı yazmıştır.¹⁴

Ahiler eğitilebilir durumda olan her bireye eğitim hizmetlerinin götürülmesi gerektiğine inanmışlardır. Bu açıdan ahiler kötü davranışlar ortaya koyan insanların da eğitilebileceğine inanan iyimser bir eğitim anlayışına sahip olmuşlardır. Ahi zaviyelerinde suçluların eğitilerek topluma kazandırıldığını Evliya Çelebi’nin şu sözlerinden anlıyoruz: “İstanbul’un debbağ kârhaneleri (işyerleri) vardır. Bunların içinde nice şahbaz işçiler vardır ki âdem ejderhasıdır. Eğer içlerine bir kanlı yahut bir haricî düşse asla hakime teslim etmezler. Ol kanlı, erenlerin elinden halas dahi olamaz. Bîçareyi köpek necisi idman etmeye tayin ederler; ister istemez tâib (tövbekar) ve tâhir (temiz) olup nihayet bir kâr (iş) sahibi olur.”¹⁵

¹³ Tarihî süreç açısından baktığımızda önceleri, yetişkin eğitiminin çocuk ve gençlerin eğitiminden daha ön plana çıktığı görülmektedir. XII. yüzyıldan itibaren mekteplerin açılması sonucunda çocukların eğitime daha çok önem atfedilmeye başlanmıştır. Günümüzde artık eğitim dendiğinde genellikle insanların aklına gelen ilk hedef kitle, çocuklar ve gençler olmaktadır. Eğitim Bilimleri alanında gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar açısından bakıldığında bu bilimlerin önce çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemi ile ilgili araştırmalar gerçekleştirdiğini görüyoruz. Daha sonraki yıllarda yetişkinlik ve yaşlılık dönemi ile ilgili çalışmalar yapılarak “Yetişkin Eğitimi” ve “Okul Sonrası Devam Eden Eğitim” (Continuing Education) alanı giderek artan bir şekilde ilgi görmeye başlamıştır. Bkz. Elias, John, L., The Foundations and Practice of Adult Religious Education, Robert E Krieger Pub. Company, Florida, 1982, s. 3-4.

¹⁴ Çağatay, Neşet, Ahilik Nedir, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 81. Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, AÜİF Yay., Ankara, 1974, s. 141.

¹⁵ Evliya Çelebi, Seyahatname, C. I, s. 494’ten naklen Sarıkaya, age, s. 72.

C. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ BİR BÜTÜN OLARAK ELE ALINMIŞTIR.

Ahiler tespit ettikleri hedefe, sağlam bir teşkilatlanma modeli yanında, köklü bir eğitim sistemi ile ulaşmaya çalışmıştır. Ahilik teşkilatının üyelerine meslekî bilgilerin yanı sıra, dinî, ahlâkî ve içtimaî bilgiler kazandırmayı amaçlaması günümüz eğitim anlayışına ışık tutacak bir özellik taşımaktadır.

Ahilikte meslek eğitimi, din ve ahlâk eğitimi ile askerî eğitim olmak üzere üç eğitim bir arada verilirdi. Toplum içindeki tutum ve davranışlar hakkında bilgi ile ahlâk ve âdâp eğitimi ahi birliklerinin tesis ettikleri zaviyelerde, meslekî eğitim de atölye ve dükkan gibi işyerlerinde verilirdi. Ayrıca belli aşamaya gelenler askerî eğitim de alırlardı. Esnaf ve sanatkarlara iş yerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisine göre mesleğin incelikleri öğretilirken kabiliyetli çırak, kalfa ve ustaların elinden tutularak medreselerde eğitim görme fırsatı verilir ve gerektiğinde kendilerine orta sandığından maddî destek sağlanırdı.¹⁶

Ahilikte üretme ve kazanma anlayışı ile inançlar ve değerlerin dengede tutulması, işbaşındaki eğitim ve iş dışındaki eğitimin iki ayrı yerde verilmesine karşın birbirlerini tamamlar nitelikte olması, ahilerin din ile dünya işlerini bir arada yürüten kişiler olduğunu göstermektedir.¹⁷

Ahilikte eğitim programlarının meslekî, ahlâkî ve dinî bilgileri içermesi dinin ve hayatın bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığını ortaya koymaktadır. Ahilerin eğitimi bu biçimde ele alması, günlük hayatta karşılaşılan sorunların çoğuna çözüm getirme imkanı sağlamıştır. Bu açıdan ahilik, müntesiplerinin günlük hayatla ilgili motivasyonlarını ve ilgilerini hesaba kattığı için eğitimsel çabalarda başarılı bir kurum olma özelliği kazanmıştır. Bu anlayış “dinin, insanların sadece Allah’la olan ilişkilerini düzenlemekle kalmadığı aynı zamanda insanların tabiatla, hayvanlarla ve diğer insanlarla ilişkilerini de düzenlediği” şeklindeki anlayış ile uyumluluk göstermektedir. Çünkü din, bireylerin yaşanan hayatla ilgili tutum ve davranışlarının oluşmasını etkilemekte, günlük hayatta karşılaştıkları sorunlarına çözüm getirmektedir.¹⁸

¹⁶ Gülerman - Taştekil, age, s. 6.

¹⁷ Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 102; Anadol, Cemal, Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 79.

¹⁸ İslâm’ın eğitim anlayışı hayatın tüm alanlarını kapsamaktadır. İslâm dini, insanı ontolojik ve teolojik boyutuyla ele alan, yani dünya hayatı ile birlikte bu hayatın öncesi ve sonrasını da hesaba katan bir eğitim anlayışına sahiptir. Kur’an’ın bütün dokusu, hemen

Ahiler gerçeği ve hayatı, “kutsal” ve “din dışı” olmak üzere bir ayırım yapmaksızın düşünmelerinden ötürü, dinin gerçek hayatla, günlük hayattaki yaşantılarımızla ilgili olduğuna inanmışlardır. Bu anlayışta, hiçbir şeyin hiçbir şeyden tamamıyla bağımsız olmadığı, bireyin kendisiyle, yaratıklerle, insanlarla olan ilişkilerini düzenlemede Allah’ı varlığın merkezinde olduğunu kabul etme esası yatmaktadır. Bu açıdan ahiler işlerini sadece meslekî ve manevî konularla sınırlamamış, insanların günlük ihtiyaçlarına da çözümler getirmeye çalışmışlardır. Onlar insanların ihtiyaç duyduğu sosyal konularla ilgilenerek, bu sorunlara çözümler getirmek için işbirliğine gitmek suretiyle sadece insanlar için değil, Allah için de hizmet etmişlerdir. Ahi önderleri dine hizmet etmeyi bir bakıma insanlığa hizmet etme biçimi olarak değerlendirmişlerdir. Bu açıdan bilgiyi, mesleklerin icrasını ve insanlara götürölen her türlü hizmeti kutsal olarak görmüşlerdir. Bir başka deyişle Allah’a kulluk, kullara insanlık yapmaya çalışmışlardır.

Ahilik ahlâk, bilim ve çalışma esası üzerine kurulmuş bir teşkilattır. Ahiler çalışarak meslek sahibi olmak suretiyle üretim yaparak, topluma ekonomik yardımda bulunurlar ve bunun karşılığında da kazanç elde ederlerdi. “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış” ilkesini kendilerine rehber edinen ahilere göre Allah dünyayı çalışma, gayret ve geçim için uğraşma yeri, ahireti ise mükafat ve ceza yeri olarak yaratmıştır. Bu anlayışa göre dünya geğimine dalıp ahireti unutmak tasvip edilmediği gibi tamamıyla ahireti düşünöüp dünyayı unutmak da uygun görölmemektedir.

Ahilere göre, dinî olan görevlerden başka kişilerin, Allah’ı hoşnut etmek için yaptığı her fiil de bir ibadettir. Bu amaçla fert ve toplum yararına geręekleřtirilen her olumlu davranış dinî ve manevî bir anlam kazanır. Bu anlayış sebebiyle iş yerleri, onların ibadet yerleri olarak bilinir. Ahinin iş yeri Hak kapısıdır. Bu kapıdan hürmetle girilir, saygı ve samimiyetle çalışılır, helalinden kazanılır ve helal yerlere harcanır. Teşkilat mensupları dünyada yaşamak için bilgi, ahlâk, sanat, karşılıklı yardım ve sosyal dayanışmanın, Ahiret için de takva ve iman esaslarına sımsıkı sarılmanın gerekli olduğunun bilinci içindedir.

1. İş Dışında Eğitim

Ahi teşkilatlarında içtimaî, ahlâkî ve dinî eğitim zaviyelerde verilirdi. Zaviyeler, Selçuklu Devleti zamanında kurulmaya başlanan ve

---

hemen baştan sona kadar insanın iç ve dış dünyasını konu alan ve bunları Allah ile irtibatlandıran âyetlerle öröölüdür. Bkz. Gündüz, Turgay, İşlâm, Gençlik ve Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi, 2002, s. 19.

Osmanlı döneminde de yapımı süren, yolculara ve misafirlere karşılıksız yiyecek, içecek ve yatacak yer temin eden “konuk evleri”ydi. Ahi zaviyelerinde konuk ağırlama hizmetleri yapıldığı gibi, gençlere yönelik eğitim hizmetleri de verilirdi. İşyerinde işi biten genç çıraklar meslek eğitiminden sonra dinî ve ahlâkî eğitimi bu zaviyelerde görürdü.¹⁹

Çocuk ve gençlere ilk terbiyeyi veren kişilere “muallim ahi” veya “emir” denirdi. Ahi zaviyelerinde çocuk ve gençlere eğitim veren muallimler yanında, iş sahibi üstadlar, müderrisler, kadılar, hatipler ve yüksek devlet adamları gibi şehrin ileri gelenleri tarafından düzenli olarak dersler de verilirdi.²⁰ Ahi zaviyelerinde verilen eğitim sadece gençlere yönelik olmayıp, her yaştan insanların istifade edebileceği özellikteydi. Bu mekanlarda öğretilen ahlâk kuralları daha sonra da tüm toplumun ortak değerleri olarak hayata geçiriliyordu.

Ahilik sisteminde gençlere ahlâk ve meslek eğitimine ait usul ve âdâp kuralları eğitim müfredatına göre düzenlenirdi. Gençlere yaşlarına ve öğrenim sürelerine göre verilecek bilgiler de programlanmıştı. Öğrenci olgunlaştıkça ve sanattaki yetenekleri arttıkça bilgiler, belirlenen ölçülerde tedrici bir şekilde arttırılırdı.²¹

İş yerlerinde çıraklar, mensup oldukları meslek dalı içerisinde uygulamalı bilgileri edinmiş olduklarından, zaviyelerde meslek bilgilerinin yerine birinci aşamada teşkilata yeni giren gençlere okuma yazma, Kuran bilgisi, Türkçe, Matematik ile toplum içerisinde yaşama kuralları, sosyal kaideler ve davranış kurallarını içeren bilgiler öğretilirdi.

Zaviyelerde Ahi Evren’in kitapları yanında Ahiliğin Ahlâk Nizamnamesi olarak bilinen Fütüvvetnameler de okutulurdu. Fütüvvetnameler ahiliğin âdâp, töre ve kaidelerini didaktik bir metotla açıklayan, İslam tasavvufunun geliştirdiği Kur’an ve Hadislere dayanan güzel ahlâk ve ideal insan tipini belirleyen birincil kaynaklardır.²² Bu eserler yalnız gençlerin değil, toplumun tamamının uyması istenilen ahlâkî kuralları içerirdi.

¹⁹ Şeker, Mehmet, İbn Batuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik, Kültür Bakanlığı, Yay., Ankara, 1993, s. 74.

²⁰ Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 102; Sarıkaya, age, s. 69; Bayram, age, s. 150.

²¹ Sarıkaya, age, s. 72; Bayram, age, s. 149.

²² Sarıkaya, Saffet, “Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi”, İslâmiyat, S. 3, 2003, ss.93-110. Bir çok fütüvvetnamede yer alan “soru cevap” kısmı fütüvvet ile ilgili çeşitli esasların daha kolay öğrenilmesine imkân sağlamaktadır. Bkz. Sarıkaya, age, s. 216.

Zaviyelerde eğitim alan çıraqlara ilk aşamada dinî ve ahlâkî bilgiler yanında yeteneklerini geliştirmek için Türkçe konuşma ve Edebiyat dersleri de verilirdi. Bir saraç çırağı iken bu tür bir eğitimden geçen Bâki, Divan Edebiyatımızın büyük şairlerinden birisi olmuştur.²³ Ayrıca ahi zaviyelerinde eski Türk kültürünün kaynakları olan eserler gençlere okutulur ve öğretilirdi. Ahiliğe yansıyan birçok kaideler bu eserlerden esinlenerek oluşmuştur. Zaviyelerde ikinci aşamada tasavvuf, mûsıkî, Arapça ve Farsça dersleri de okutulurdu. Bu aşamada mürit ayrıca askerî eğitim de alırdı. Üçüncü aşamada müritten benliğini öldürmesi, ululara hizmet etmesi ve cahil insanların laf atması karşısında sükut etmesi istenirdi. Ahilik anayasasına göre ancak bunların tamamlanmasından sonra Hakikat'e ulaşılması ve insanın kemale ermesi mümkün olurdu.²⁴

Zaviyelerdeki eğitimde, teorik bilgilerden ziyade insanî değerlere ve ahlâka yönelik uygulamalı eğitim tercih edilirdi. Düzenli dersler dışında çalışanlar arasında dayanışmayı sağlamak ve destek vererek verimliliği artırmak için toplantılar düzenlenirdi. Yemekten sonra dinî, ahlâkî ve meslekî konularda eğitici kitaplar okunur, sohbetler edilir, üretimin arttırılması için gerekli olan teknikler gibi bazı konularda tartışmalar yapılır, şarkılar söylenir ve ilahiler okunurdu.²⁵ Bu durum bize ahilerin din ile dünya işlerini bir arada yürüten kişiler olduğunu gösterir. Akşama kadar kafa ve kol gücü ile çalışan ahi, ertesi gün aynı işi aynı istekle sürdürebilmesi için maddî ve manevî desteğe ihtiyacı vardı.²⁶ Buralarda stres atılır, bilgi ve tecrübeler artırılır, ertesi gün büyük bir moralle motive olarak işe başlanırdı.

Zaviyeler dışında özellikle köy ve ücra yerlerde tesis edilen “yaran odaları” adı verilen misafirhaneler de eğitim etkinliklerine katkı sağlayan kuruluşlardır.²⁷ Yaran odalarında, daha çok uzun kış gecelerinde yapılan toplantılarda, köyün ve köylünün sorunları konuşulduğu gibi, dinî ve millî kitaplar okunur, meslekî ve ahlâkî konuda sohbetler edilirdi. Okula gidecek öğrencinin, askere gidecek gencin, evlenecek kişinin

²³ Ekinci, age, s. 37.

²⁴ http://historicalsense.com/Archive/ahilik_2.htm; Anadol, age, s. 96.

²⁵ Çağatay, Ahilik Nedir, s. 33, 81; Şeker, age, s. 74; Sarıkaya, age, s. 70-71.

²⁶ Anadol, age, s. 79; Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 102.

²⁷ Çağatay, Ahilik Nedir, s. 51; Gülerman - Taştekil, age, s. 6.

problemlerine çözümler aranırdı.²⁸ Bu odalarda oturma, konuşma, terbiye ve nezaketin korunması, ahi zaviyelerinde olduğu gibi yaran başı ve onun yardımcısı “oda başılar” ca sağlanırdı.

2. İşbaşında Eğitim:

Tasavvufi eğitimde şeyhe intisab etmeden irşadın mümkün olmayacağı gibi ahilikte de üstadın el almadan veya üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir.²⁹ Fütüvvet ehlinde her öğrencinin bir mesleği öğrenmek için bir üstada bağlanması gerekir. Fütüvvetnamelerde üstada bağlanmanın gerekliliği “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” sözüyle delillendirilir. Üstad kendisine gönül vermiş talebesinin terbiyesini üstlenerek onun yetişmesini sağlar. Üstad öğrencinin iş hayatında ustası, zaviye hayatında manevî terbiyecisidir.³⁰

Yaşı ortalama 10-12 olan çocuk, velisi tarafından kabiliyetleri doğrultusunda, herhangi bir sanat dalında faaliyet gösteren, elinde ustalık belgesi olan bir ustanın yanına belli bir süre çalışmak ve mesleği öğrenmek üzere verilirdi. İşe yeni başlayan öğrencinin eğitimi için ustasından başka iki tane kalfa “yol kardeşı” (yiğit başı) olarak seçilirdi. Ustalar, yanlarında çalışan çırak ve kalfaların arkadaş seçimine dikkat ederlerdi. Çünkü iyi arkadaşların, iyi bir sanatkâr olmada olumlu katkıları olacağına inanılırdı. “Yol kardeşlik” gençlerin ömürleri boyunca sürerdi. Bu süre içerisinde gençlerin ahilik kaidelerine bağlılıkları kontrol edilirdi. Gençler arasında ahilik prensiplerini ihmal edenler veya hatalı davranışlarda bulunanlar müteselsilen birbirinden sorumlu tutulurdu.³¹

Yanında çalışmaya başlayan çocuğun başarısını, kabiliyetini küçük işler yaptırmak suretiyle gözlemleyen usta, yeni çırağın dürüstlüğü hakkında da kanaat sahibi olmak isterdi. Bu kısa gözlemlerden sonra çocuk kabiliyetli, çalışkan, dürüst ve güvenilir bulunursa o iş yerinde çırak olarak çalışmasına izin verilirdi. Böylece 3 yıldan 5 yıla kadar değişen bir zaman zarfında ustası, çırağın hem meslekî hem de manevî hocası konumunda olurdu.

Ustalığa yökselebilmek için üç yıl kalfa olarak çalışmak gerekirdi. Bu süre içinde, hakkında şikayet olmayan, kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getiren, özellikle çırak yetiştirme hususunda gereken

²⁸ Çağatay, Ahilik Nedir, s. 59-61.

²⁹ Bayram, age, s. 149; Ekinci, age, s. 25.

³⁰ Burgazî, 114; Milli Ktb., B 346/33, v. 238b’den naklen Sarıkaya, age, s. 132.

³¹ Gülerman - Taştekil, age, s. 62; Ekinci, age, s. 25.

özeni gösteren, diğer kalfalarla iyi geçinen, müşterilere karşı iyi davranan, bir dükkan idare edebilecek duruma gelen kalfalar özel bir merasimle ustalığa yükselirdi.

İşyerinde sadece meslekî bilgiler değil, dinî ve ahlâkî eğitim de verilirdi. Öğretmen ahi, öğrenmesi için yanına verilen çırağa, meslekî bilgilerin yanı sıra, namaz, oruç gibi İslam'ın şartlarını öğretir, ahi ahlâk kurallarını kapsayan fütüvvetnamelerin belirttiği insanlık yöntemlerini de pratik olarak belletirdi.³² Ayrıca usta, o sanat dalındaki manevî liderleri, meşhur şahsiyetleri ve onların hayat hikâyelerini zaman zaman çocuğa aktararak, onun bu meslek grubunun bir üyesi olmasına yardımcı olurdu. Bu açıdan işe başlarken mesleğin pîrinin saygıyla anılması, uyulması gereken kuralların başında gelirdi. Böylece manevî bir alanın denetimi ve himayesinde ekonomik hayat, ahilik çerçevesinde düzen altına alınmış olurdu.

Çıraklıkta ustayı gözleme ve model alma yoluyla öğrenme önemli bir meslekî ve ahlâkî eğitim şeklidir. Öğrenci işyerindeki eğitime üstadıyla birlikte katılmakta, din ve ahlâka dair bilgiler elde etmektedir. “Şakird görmeyince öğrenemez” kuralı gereğince Fütüvvetnamelerde üstadın dinî ve ahlâkî açıdan mükemmel olması ve öğrencinin de üstadını kendine örnek alarak dinî, ahlâkî ve meslekî açıdan kemale ermesi istenirdi.³³ Bu açıdan fütüvvetnamelerde “Ahi, terbiyesine (öğrencisine) öğreteceği şeyi kendi yapı ki terbiyesi de görüp öğrene.” denir.³⁴

Ahilikte ustanın öğrencisini dinî ve ahlâkî değerleri öğretmesinde - fikirlerin, sembollerin ve doktrinal önerilerin tartışılması yoluyla öğrenilmesinden ziyade- ilişkilere dayalı bir öğrenme anlayışının varlığına tanık oluyoruz. Bu tür öğrenme şeklinde öğrencilerin bir grup içinde olmalarıyla şekillenen sosyal çevre, ders konularının öğrenilmesiyle meydana getirilen etkiden daha olumlu tesirler meydana getirebiliyordu. Böylece dinî ve ahlâkî değerler öğrenciyle birlikte ilişki içinde bulunmak suretiyle gerçekleştiriliyordu. Bu açıdan ilişkilere dayalı olarak öğrenilen bilgiler ve tecrübeler, bir konunun içeriğinin zihinde tutulmasıyla öğrenilen bilgilerden daha kalıcı olabiliyordu.

Ustanın din konusundaki bilgileri bir medrese hocası kadar olmasa da dinî ve ahlâkî değerleri çırak tarafından benimseniyordu. Çünkü etkili

³² Çağatay, Ahilik Nedir, s. 80. Sarıkaya, agm, s. 72.

³³ Torun, Ali, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, s. 118.

³⁴ Sarıkaya, age, s. 72.

öğretim, muhtevadan çok öğrenmenin süreci ve öğrenci öğretmen arasındaki ilişkilerin niteliği ile daha yakından ilgilidir. Belli bir süreç içinde oluşan bu tür bir öğrenme biçimi de geçmişten miras alınarak geleceğe aktarılıyordu.

İş başındaki meslekî eğitimde çıraklığa alınan gence, bilgiler, maharetler, hüneler, ve ahlâkî değerler basitten zora doğru uzanan bir yöntemle kazandırılmaya çalışılırdı.³⁵ Öğrenci olgunlaştıkça ve yetenekleri arttıkça bilgiler belirlenen ölçülerde arttırılırdı. Mesela çıraklık süresince en az 124 âdâp ve erkan kaidesi öğretilirken, ustalık, pirlik ve üstatlıkta 740 âdâp ve erkanın bilinmesi gerekirdi.³⁶

Ahi birliklerinde çıraklık, ustalık, yol atası ve yol kardeşi edinme, yol sahibi olma, icazet, şed bağlama, peştamal kuşanma, şerbet içme,

³⁵ <http://www.tesob.org.tr/ahi.htm>

³⁶ Bu 124 edeb kuralı ve sayıları şöyledir: Yemek yemek 12, su içmek 3, söz söylemek 4, elbise giymek 5, evden çıkmak 4, yol yürümek 8, mahallede yürümek 4, pazarda yürümek 5, eşya satın almak 3, eve eşya getirmek 3, eve girmek 5, oturmak 3, misafirliğe gitmek 3, beyler katına varmak 5, teferrüce varmak 3, âdem okumak 3, hamama gitmek 6, tuvalete gitmek 10, hasta ziyaretine gitmek 5, gazaya varmak 6, türbe ziyaretine gitmek 4, yatmak 4, yataktan kalkmak 3, bardağa su koymak 2, ayakkabı çevirmek 2, mescide girmek 3, mescide oturmak 3, mescidden çıkmak 3. Geniş bilgi için bkz. Torun, age, s. 243-244; Sarıkaya, agm, s. 124-127. Fütüvvetnamelerde bahsedilen uyulması gereken dinî ve ahlâkî kurallardan bazıları şunlardır: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etmek; temizliğe riâyet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, Ramazan orucunu tutmak, maddi durumu müsait olursa hacca gitmek, Allah Teâlâ'ya, peygamberine ve mu'minlere samimi davranmak, ana-babaya iyilik ve ihsanda bulunup, yakın akrabayı ihmal etmemek, arkadaşlarına ve komşularına iyi davranmak, sabah ve akşam zikirlerine müdâvim olmak, riâyı terk etmek, Allah'ın hoşnut olduğu ahlaka ulaşmak için çalışmak, büyüklere karşı hürmetli olmak, suçları affetmek, kendisinden aşağıda bulunanlara şefkatli davranmak, sözünde ve içinde adalet üzere olmak, yumuşak sözlü olup ehl-i hakla oturup-kalkmak ve hüsn-i zanda bulunmak. İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak. İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak. Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak. Sözünü bilmek, sözünde durmak. Hizmette ve vermede ayırım yapmamak. Yaptığı iyilikten karşılık beklememek. Güler yüzlü olmak. Tatlı dilli olmak. Hataları yüze vurmamak. Dostluğa önem vermek. Kötülük edenlere iyilikte bulunmak. Hiç kimseyi azarlamamak. Dedikoduyu terk etmek. Komşularına iyilik etmek. İnsanların işlerini içten, gönülden yapmak. Başkasının malına hıyanet etmemek. Sabır ehli olmak. Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak. Daima hakkı kullanmak. Öfkesine hakim olmak. Suçluya yumuşak davranmak. Sır saklamak. Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek. İçi, dışı, özü, sözü bir olmak. Kötü söz ve hareketlerden sakınmak. Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek. Elini, kapısını, sofrasını açık tutmak. Dilini, gözünü, belini bağlı tutmak. Makam ve mevki sahibi iken mütevazî olmak. Güçlü ve kuvvetli olunca affetmek. İkranda ve iyilikte bulununca başa kakmamak. Bkz. Akkuş, Mehmet "Farklı Bir Ahilik İcâzetnâmesi", Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi, S. 21, Bahar, 2002 ss. 95-100; Çağatay, Neşet, Ahilik Nedir, s. 72; Torun, age, s.101-113, 423-434.

şalvar giyme törenleri yapılırdı.³⁷ Bu merasimler büyük bir manevî atmosferde gerçekleştirilirdi. Törenlerdeki manevî hava çalışanların din ve inançlarına olan bağlılığını kuvvetlendirerek iş ahlâkına önem verilmesine ve topluma bağlanmada olumlu etkiler meydana getiriyordu.

Merasimin yeri, esnaf odası, mescit ya da cami olarak belirlenirdi. Fütüvvet ehlinin merasimlerini icra ettikleri mahfillerden birisi de “ırşad mahfili”dir. Genellikle Cuma akşamları fütüvvet ehlini eğitmek maksadıyla yapılırdı. Bu toplantılarda Kur’an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, geçmiş fütüvvet ehli ahlâkıyla ilgili kıssalar ile Fütüvvetname gibi dinî ahlâkî konularda yazılmış kitaplar okunurdu³⁸

3. Askerî ve Siyasî Eğitim

Ahiler yalnızca ekonomik örgütlenmeyi değil, Ortaçağ Avrupası’nın Şövalye tarikatları gibi dinî-askeri bir örgütlenmeyi de gerçekleştirmişlerdir. Anadolu’da süratle yayılan, köylerde ve uç bölgelerde büyük nüfuza sahip olan bu teşkilat, Anadolu’da özellikle de XIII. yüzyılda devlet otoritesinin zayıfladığı bir dönemde, şehir hayatında sadece iktisadî değil, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Bu teşkilatın çatısı altına giren esnaf ve sanatkârlar, meslekî, dinî, ahlâkî eğitimden ayrı olarak, askerî eğitim de görmüşlerdir. Örgüte kabul edilen müride, bir profesyonel asker kadar değilse bile, kendini savunmayı bilecek kadar silah kullanma sanatı da öğretilirdi.³⁹ Savaş zamanlarında teşkilat halinde savaflara da katılan ahiler, bellerinde kama ve hançer taşırlardı.⁴⁰ Bu gelenek Mısır’da kurulan Fatımî Fütüvvet örgütünden bu yana devam etmekteydi.

Ahi teşkilatı yurt savunmasında önemli görevleri üstlendiği için her zaman sportif faaliyetlere de büyük önem vermiştir. Bu sebeple Ahi teşkilatında spor eğitiminin ayrı bir yeri ve önemi vardı. Çırak ve kalfaların eğitimleri süresince meslekî ve ahlâkî açıdan olgunlaşmalarına çalışılırken, kalfalar kılıç kullanmak, ata binmek, ok atmak gibi sportif

³⁷ Anadolu, age, s. 96-101; Gülerman - Taştekil, age, s. 4; Sarıkaya, agm, ss. 93-110; Ekinci, age, s. 39-43.

³⁸ Gülerman - Taştekil, age, s. 4; Bu hususta fütüvvetnamelerde şunlar söylenmektedir: . “Her kişi yerlü yerine kondurup kendi mertebesince hizmeti eda idüp karar kıldıktan sonra sohbet kılalar. Kalamullah okına, kıssa-i enbiya, menakıb-ı evliya, eimme-i Huda, esrar-ı fukara, süluk-ı züheda okına.” Bkz. Torun, age, s. 171.

³⁹ Çağatay, Ahilik Nedir, s. 47, 64.

⁴⁰ Bayram, age, s. 132.

manada askerî eğitime tabi tutulurdu.⁴¹ Bütün bu eğitimleri başarı ile tamamlayan kalfa, ustalığa yükselmek için imtihana girerdi. Diğer bir deyişle kalfanın usta olabilmesi için devrin sporlarını da başarılı bir şekilde yapabilmesi gerekirdi.

Ahilere askerlik bilgisi, bazı şartları üzerlerinde taşıyan kişilerce verilirdi. Bu dersleri verecek kişide ahi görmek, şeyh görmek, bir adayı eğitip yetiştirmiş olmak gibi deneyimler aranırdı.⁴² Ahi ve şeyh gözetiminde eğitim almayanlar bu alanda öğretmen olamazlardı. Bu da Ahilerin eğitime ve deneyime ne ölçüde değer verdiklerini göstermektedir. Ahilikte silah eğitimi de dinî bir anlama sahipti. Ahiliğin etkisiyle “yay” dinî anlamlarla sembolleştirilmiş, din adamları ve ahiler ok meydanlarında ok atıp menzil taşı dikmişlerdir. Bu menzillerden birisinin adı da “Ahi Menzili”dir.

Ahilikteki bazı törenler güreş ve okçuluk sporunda da vardır. Güreşlerde dinî törenlere de yer verilirdi. Güreşe giriş ve çıkışlarda, pehlivanların davranışlarında kendini gösteren özelliklerin birçoğu ahilikle bütünleşmektedir. Sporcular abdestsiz kispet giymezler, yay tutmazlar ve meydana inmezler, ok atışlarına ve güreşe besmelesiz başlamazlardı. Rekorları erişilmesi imkansız sporcuları yetiştiren üstadların, en fazla önem verdikleri konu eğitim ve egzersizdi. Sürekli ve düzenli bir eğitim en kaliteli sporcuların yetişmesi için vazgeçilmezdi. Çünkü daha o dönemde “sen idmanı bir gün bırakırsan, idman seni yirmi gün bırakır” ilkesi her sporcuya benimsetiliyordu.

Okçulara verilen talimatnamede düzenli çalışılması ve tekniğe önem verilmesi şu cümlelerle ifade edilirdi. “Her gün meydanda 300 kez sabah, 300 kez öğleden sonra ve 300 kez de akşama yakın atasın. Bir ay böylece idman edesin ve bir gün ara vermiyesin”⁴³

SONUÇ

XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahi birlikleri Müslüman Türk toplumunun meslekî, dinî ve ahlâkî eğitiminde önemli rol oynamıştır. Ahi teşkilatı sosyo ekonomik işlevi yanında medreselerin yeni kurulmaya başladığı ve yaygınlık kazanmadığı, eğitimin bir devlet görevi olarak

⁴¹ Gülerman - Taştekil, age, s. 6.

⁴² Çağatay, Ahilik Nedir, s. 80.

⁴³ Güven, Özbay, “Geleneksel Okçuluk ve Güreş Sporunda Ahiliğin Etkileri”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 27, Güz 2003, ss. 69-107.

kabul edilmediği bir dönemde zaviyelerde formal ve informal öğretimin yapılabilmesini sağlayacak eğitim sistemini kurmuştur.

Ahiler ırak-kalfa-usta, talip-yol kardeşleri ve ata-yol hiyerarşisi içinde okul dışı eğitim ile okul içi eğitimi birbirinin tamamlayıcısı olarak görmüşlerdir. Böylece üretim faaliyetlerinin hizmet içi meslek eğitimi ile bütünleşmesini sağlayarak uygulamalı bir eğitim vermiş, diğer taraftan da mensuplarını güçlü iç disiplini ve sosyal baskı sistemiyle kontrol altına almışlardır. Ahi birliklerinde insan bir bütün olarak ele alınıp ahlâkî, meslekî ve genel eğitim birlikte yürütölmüştür. Ahiler alışanların sadece iyi birer sanatkar olmalarını değil aynı zamanda iyi bir insan, iyi bir Müslöman ve iyi bir vatandaş olarak yetişmeleri için gayret sarf etmişlerdir.

Günöümüzde de ıraklara meslek dersi yanında genel bilgi dersi de verilmesi benimsenmiş olmakla birlikte ahlâk eğitimine yeterli oranda gereken önem verilmemektedir. Halbuki eğitimcilerimize düşen ilk görev, bireylerin yetişmesinde bedensel ve zihinsel gelişimlerine önem vermek kadar, karakter gelişimlerine de önem vermek olmalıdır. Ahilik teşkilatının üyelerine meslekî, dinî, ahlâkî ve içtimaî bilgiler kazandırmayı amaçlaması, teşkilat mensubunun hayat tarzının teşkilatta öğretilen ahlâkî kurallar doğrultusunda şekillenmesi günöümüz eğitim anlayışına ışık tutacak bir özellik taşıdığı söylenebilir.

Ahi teşkilatında eğitim alan genç, teşkilattan öğrendiği meslekî, dinî ve ahlâkî kuralları tatbik ederek toplum içinde örnek şahsiyet olmuşlardır. Ayrıca bu tür bir eğitim sonucunda yetişen esnaf, dinî ve ahlâkî esasların eğitim öğretim yoluyla halka benimsetilip yaşatılmasına da katkı sağlamıştır.

Ahiler böyle bir eğitim anlayışı sonucunda, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği yüce insanlık niteliklerinden ve İslam dininin yüce ilkelerinden yararlanarak dünyada insanca yaşayarak bu değerleri çevresindekilere, milletine ve hatta bütün insanlığa yaşatmayı bilmişlerdir.

AHİLİĞİN DİNİ-MİSTİK BOYUTU

Emin KIRKIL*

Melamî Fütüvvet

Ortaçağ İslam dünyasında Arap kültüründen mülhem *feta* idealine dayalı ortaya çıkmış olan fütüvvet düşüncesi, misafirperverlik, cömertlik ve kahramanlık gibi faziletlere dayanmaktadır. Bu idealleri benimseyen kişilerin oluşturduğu gruplar ortaçağ Arap kültüründe özellikle yönetimin aciz kaldığı şehir merkezlerinde etkin roller üstlendiler¹. Zayıflayan merkezi yönetimlere karşı etkin bir mücadele başlatan Karmatî hareketi şii/ismailî kimliği ile fütüvve sistemi üzerinde etkili olmuştur. Karmatilik etkisindeki bu dönemde fütüvvenin, ehli-sünnet İslam geleneği karşısında aykırı duruş çizgisinin temsilcileri arasında sayabiliriz.

Bu tarihi gelişimine rağmen fütüvve geleneği esas teşkilatlanmasını İran coğrafyasında gerçekleştirmiştir denilebilir². Fütüvvenin gelişimindeki ikinci dönem olarak tanımlaya bileceğimiz bu devrede gelişen sufi hareketlerinin özellikle de melamilik düşüncesinin etkisi ile dinî/mistik bir karakter kazanmaya başlayan hareket tedricen tarikat yapısına dönüşmeye başlamıştır.

Fütüvve özellikle IX. yüzyılda sufilikle iç içe girmiş ve ilk sufi eserlerinde tasavvufun bir cüzü olarak tanımlanmıştır. Burada fityan ile sufilerin son gayelerinde bir farklılık göze çarpar. Fityanın son gayesi insanların övgüsünü kazanmak iken sufilerin nihayi hedefleri Allahın

* Yard. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, MANİSA. eminkirkil@myynet.com

¹ Fütüvvenin bu boyutu ile, ortaçağ Arap kentlerinde karşımıza çıkan ahdas teşkilatı arasındaki ilişki ayrıca incelemeye değer bir konudur. İbni Bibi'de Konya ahileri hakkında verilen bilgilerde de ahilerin ahdas benzeri bir rol oynadıkları görülmektedir ki bu henüz ahi teşkilatının esnaf tarikatı halini almadan önceki durumu ile ilgilidir. Bkz., İbn-i Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiye, I-II*, çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara 1996, I: 52, 53, 140, 232, 249, 252; II: 99, 118, 205, 209, 210, 213.

² Franz Teaschner, *İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)*, İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4, (Ekim 1953-Temmuz 1954), 8, 12.

tahsinini kendilerine celbedebilmektir³. Bu süreçte özellikle melametiyye benimsediği ahlakî değerlerle fütüvvetin iktisadî hayatla ilişkisini ve hatta yer alışı tayin etmiştir. Melametiyyenin ideolojisine göre; nefsi yenmek ve terbiye etmek esastır. Bütün sufi tasavvufî gruplarca da benimsenen bu amaca ulaşmak için melametiyye diğerlerinden farklı olarak, herkesin kendi gücü ölçüsünde geçine bilmesi için bir işle, bir zanaatla meşgul olması prensibini benimsemiştir. İşte başlangıçta iktisadî hayatla ilişkisi oldukça az olan fütüvvet teşkilatı melamilğin etkisiyle bu hayatın içerisinde yer aldığı gibi süreç içerisinde bir iktisadî teşkilata dönüşmüştür⁴.

Fütüvvetin bu yeni dönemdeki esas gelişimi Halife Nasır döneminde, saraya bağlı ve aynı zamanda sufilikle örtüşen düzenleme ile sağlanmıştır. Böylece neredeyse tam bir tarikat haline gelen hareket sufi hususiyetini tamamlamış ve geniş kitlelerin ilgisini çekmiştir. Nasır döneminde fütüvvet teşkilatının yeniden düzenlenmesinde dönemin ünlü şeyhi Suhreverdî'nin önemli katkısı olmuştur. Kendisi Şafî mezhebine mensup bir sufi olan Suhreverdî, yaptığı düzenleme ile teşkilatı sufilik ile sünnilik ve ılımlı şiîliğin (imamiye) birarada yaşadığı tarikata dönüştürmüştür. Böylece eklektik bir özellik kazanmış olan fütüvvet Nasır'ın dinî politikalarını destekleyen bir tarikat şekline dönüşmüştür. Suhreverdî'nin eserlerinde, hilafet, sufilik ve fütüvvenin birbirinden ayrılmaz, hatta birinin diğerlerini de ihtiva eden kavramlar olduğu vurgulanmaktadır⁵. Böylece, başlangıçta fityan karakteri ile merkezi otoritenin boşluklarını değerlendirdiğini bildiğimiz fütüvvet teşkilatı İslam dünyasında merkezi otoriteyi desteklemek ve takviye etmek gibi yeni bir görev yüklenmiş oldu. Bu amaçla Halife Nasır, fütüvve şeyhi Abdulcabbar el-Bağdadî'nin icra ettiği törenle fütüvve kuşağını kuşanmak sureti ile fütüvvete dahil olduğu gibi⁶, kendisinin yüksek otoritesini tanımış olan hükümdarları da fütüvvet libasını giymeye davet etti.

Ahilik ve Sufizm

Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus, Sinop fethini haber vermek üzere Bağdad'a gönderdiği elçisi vasıtası ile Halifeden fütüvvet şalvarı talep etmiştir. Bu isteği olumlu karşılayan Halife Nasır fütüvvet

³ F. Teaschner, 6.

⁴ Ahmet Demir, *Fütüvvet Teşkilatının Kökeni, Teşekkülü ve Türkiye Selçuklularındaki Durumu*, *Türkler*, VII, 268.

⁵ F. Teaschner, 15.

⁶ F. Teaschner, 13.

şalvarı ile bir fütüvvet menşurunu Sultan İzzeddin'e göndermiştir⁷. Budönemde, Türkmen asıllı Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmanî'yi *Şeyhu's-Şuyuhi'r-Rum* unvanıyla Anadolu'ya göndermiştir. Dönemin ünlü şair-mutasavvıflarından olan bu zat fütüvvet teşkilatını Anadolu'da organize eden kişi olup Ahi Evrenin kayınpederidir⁸. Melamî sufizmini benimsemiş olduğu anlaşılan Şeyh Evhadü'd-din fütüvvetten ahiliğe kayan değişimin zeminini de hazırlayan kişi olarak görülüyor. Zira onun temas halinde olduğu mutasavvıflar çoğunlukla Horasan-Azerbaycan sufizminin temsilcileri idi⁹.

Kirmanî'nin tarikat silsilesinde yer alan şeyhlerinin hemen hepsi sünnî olup şeriat kaidelerine bağlı kimselerdir. Kendisi de amelde Şafîî, itikatta Eşarî mezhebine mensuptur. Buna rağmen, kendisinin mensup olduğu mezhebin esaslarına bütünüyle bağlı kaldığı ve şeriata mutabık olduğunu söylemek zordur. Kirmanî, fukahanın ortaya koyduğu prensiplere itibar etmemekte ve selefî bir tavır içerisinde bulunmaktadır. Hatta mistik söyleminde bile silsilesinde yer alan şeyhlere de bütünüyle uymamakta, bu yönü ile o yeni bir tarikat ortaya koymaktadır¹⁰.

Tasavvuf yolunda ilerlemek için tatbik edilen eğitim metodlarından birisi *seyr-i sülûk-i âfâkî*dir. Bu metotta mürit eşyanın ve tabiatın esrarını anlamaya çalışır. Kişi kendisini de eşyadan bir parça olarak görür. Eşyanın muhabbeti gönle nakşedilmeye ve bu muhabbet vasıtası ile Allah'a bir yol bulmaya çalışır. Zira inanışa göre Allah sıfat ve fiilleri ile eşyada tecelli ettiğinden, eşyanın tezekkür ve tefekkürü insanı Ona vuslata götürür. Bu âfâkî eğitim dışı dönük bir metottur. Âfâkî metodu benimseyenlere göre; *herşeyde Allah'a bir işaret bulunmakta ve her işaret O'nun birliğine delalet etmektedir*¹¹.

Kirmanî'nin en önemli yönlerinden biri de aşırı derecede melamî oluşudur. Bilindiği gibi melamet felsefesinde iyi ve güzel davranışlar Allah'ın eseri, kötü ve çirkin davranışlar da nefislerin eseridir. Çünkü Allah kötülük değil iyilik ve güzellik diler. Bu nedenle melamiler

⁷ İbn-i Bibi, *el-Evami'rü'l-Alaiye*, I, 175-179. Burada fütüvvet mektubunun metni de mevcuttur.

⁸ Mikail Bayram, *Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler, Türkler*, VII, 320-321, [Evhadî].

⁹ Bu isimler için bakınız, M. Bayram, *Evhadî*, 322-324; Taptuk Emre ile Şeyh Evhadü'd-din arasında bir münasebetin kurulduğu da görülmektedir. Evhadî ve tarikatı hakkında daha geniş bilgi için bakınız Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmanî ve Evhadiyye Hareketi*, Konya 1999.

¹⁰ M. Bayram, *Evhadî*, 325.

¹¹ M. Bayram, *Evhadî*, 325-326.

yaptıkları güzel davranışları gizleyerek bu davranışlarından dolayı beğenilmek takdir edilmek gibi menfaatler edinmemek suretiyle nefislerini terbiye ederler. Buna karşın kötü ve çirkin davranışlarını da gizlemeyerek nefislerini tahkir ve tazyif yoluna giderler. Zaten melamet kelime olarak da yermek anlamına gelir.

Ahililik mensuplarının melamî meşrepli oluşları büyük ölçüde Evhadü'd-din'den kaynaklanmaktadır. Zira Selçuklular döneminde Anadolu ahileri ona mensup idiler. Ahilik ülküsünde kendisini topluma adama, karşılık beklemezsizin yolcuya-düşküne-muhtaca yardım edip onu yedirip-içirme ve barındırma melamet dolayısıyla da fütüvvet geleneğinin ahilik teşkilatı üzerindeki etkisini gösterir. Mistik düşünce itibarı ile kendisinde farklı düşünceleri gördüğümüz Kirmanî'nin ahilik üzerindeki etkinliği dikkate alınacak olursa, bu teşkilatın mistik geleneğindeki eklektik gelişmeyi kavramak daha kolay olacaktır. Fakat bu gelişmeyi bütünüyle *evhadî* hareketiyle izaha kalkışmak doğru olmasa gerektir.

Anadolu'da ahiliğin gelişmesinde etkin isim olarak bilinen Ahi Evren mistik düşünce itibarı ile Evhadü'd-din'in takipçisidir. Ahi Evren, insanın birçok ihtiyacı olduğunu kimsenin bu ihtiyaçlarını tek başına karşılamasının mümkün olmadığını belirterek, toplumsal bir iş bölümü çerçevesinde çeşitli mesleklere ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Yine ona göre; *Birçok insanın bir arada çalışması sanatkarlar arasında rekabet ve münazaaya sebep olabilir çünkü bunların her biri kendi ihtiyacına yönelince menfaatler çatışması ortaya çıkar. karşılıklı hoş görü ve affetme olmadığı zaman münazaa ve ihtilaf zuhur eder. O halde bu insanlar arasındaki ihtilafı halledecek kanunlar koymak gereklidir. Bu kanun şeriatı uygun olmalı ki ona uyulsun ve insanlar arasındaki ihtilafın halline vesile olsun. İhtilafsız bir ortam yaratılınca herkes rahatça umduğunu elde eder. İhtilaf zuhurunda ise bu kanuna müracaat ederek ihtilaflar ortadan kaldırılabilir. Peygamberlerin şeriat koymaları bundandır*¹².

Moğol istilasını Anadolu'nun siyasî yapısında olduğu, hatta ondan daha fazla, sosyal yapısında önemli değişikliklere yol açtı. Göç dalgaları yeni kimlikteki topluluklarla birlikte yeni düşünce, inanış ve bilgi birikimlerinin de Anadolu'ya akışını gerçekleştirdi. Bu gelişme Anadolu'da sosyal boyutu çok geniş olan değişim dönemini de başlatmıştır ki bu değişim kendisini daha ziyade sufi-mistik hareketlerde

¹² Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi*, *Türkler*, VII, 261. [Ahiliğin Doğuşu].

göstermektedir. Genelde Horasan kökenli mistik tasaffuv tarikatlarının ve hatta heteredoks inanışların Anadolu'da etkinlik kazanması da bu dönemin sonucudur. Ahilik de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Moğol istilası öncesinde, ahi geleneğinde de etkin olduğunu gördüğümüz aklî ilimlerle uyumlu ve hatta eşyanın sırlarını inceleyip araştırmayı esas alan âfakîlik tasavvuf geleneğinde etkinken, istila sonrasında mistisizm cereyanları etkin olmuştur.

Kösedağ hadisesi sonrasında İlhanlı emirleri ile işbirliği içerisinde olan bazı Selçuklu ümerasının ahi ve Türkmen zümreleri üzerinde baskı politikaları izlemeleri bu zümrelerin uc bölgelerine göç etmelerine yol açtı¹³. Bu durumda Ahiler, Bektaşî, Babaî, Haydarî ve hatta Mevlevî tarikatları ile ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu çok yönlü ilişkiler ahiliğin bulunduğu muhite göre yeni bir yapılanma içerisine girişini de beraberinde getirmiştir. Nitekim İbn-i Batuta'nın verdiği bilgilere göre, Denizli ve Bursa ahilerinin ritüelleri arasında raks ve sema yer almakta, hatta Bursa ahi zaviyesinde aşure günü törenleri yapılmakta idi¹⁴. Aksaray Ahi reisi Şerif Hüseyin Eretna Beyinin şehirdeki naibi iken¹⁵ Konya ahilerinin reisi fütüvvede kendisini Hz. Ali'ye bağlayan bir kadı idi¹⁶. Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi şehirlerde ise esnaftan ahi şeyhleri karşımıza çıkmaktadır¹⁷. Ahilik için yeni dönem diye nitelendirdiğimiz bu dönemde ahilik eklektik bir görünüm kazanırken, en azından ideolojik bağlamda şiî söylemi muhafaza etmiş görülür. Rivayetlerde Şiî söylem öylesine benimsenecektir ki bizzat Ahi Evren bile şecere itibarı ile Peygamberin amcası Abbas'ın soyuna bağlanacaktır. XV. yüzyıldan sonra yazılmaya başlayan Türkçe Fütüvvet-Namelerde, Hz. Adem'den başlayan fütüvvet emanetinin izlediği silsile Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye intikal etmekte, onun takipçisi olarak da Selman Farisî gösterilmektedir¹⁸. Hemen belirtelim ki motiflerdeki bu benzerlikler bu teşkilatı bir şiî kuruluşu olarak tanımlamamızı gerektirmez¹⁹. Ancak

¹³ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, 117-120.

¹⁴ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Hr. İ. PARMAKSIZOĞLU, Ankara 1981, 13,39; Mehmet ŞEKER, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahilik*, Ankara 1993, 82.

¹⁵ İbn Batuta, 21; Mehmet ŞEKER, 82-83.

¹⁶ İbn Batuta, 18.

¹⁷ Mehmet ŞEKER, 72.

¹⁸ Ali TORUN, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara 1998, 155-170. Burada incelenen fütüvvetnamelerden yalnızca birisinde Hulefa-yı Raşidin sırası ile sayılırken, Burgazî fütüvvetnamesinde de Hz. Ali'den önce yalnızca Hz. Ebubekir'in ismi zikredilir.

¹⁹ Ahmet Yaşar OCAK, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, 187-188.

gerek fütüvvet teşkilatındaki karmatî-melametiyye geleneği ve gerekse Anadolu'da etkin Horasan sufilik geleneğinin bu tür motiflerin oluşumunu etkilediği de şüphesizdir. Osmanlı Devletinin merkezileşme politikaları çerçevesinde loncalara dönüşen ahiliğin dağılış sürecinde Bektaşî ve Melamî tarikatlarla örtüşmeyi tercih etmesi aralarındaki bu tarihî mistik bağla ilgilidir²⁰.

Sonuç

Bilindiği gibi tarihî gelişim sürecinde ahilik teşkilatı ile fütüvvet teşkilatı; fütüvvet ile de Karmatî hareketi arasında bir ilişki vardır. Fakat bu ilişki Anadolu ahiliğini bütünüyle Karmatî hareketine dayandırmak için yeterli değildir. Öyle anlaşıyor ki aralarında inorganik bir ilişki kurulabilse bile ahilik, karmatîlikle temellendirilen Irak fütüvve geleneğinden ziyade Horasan-Azerbaycan bölgesinden beslenen sufi tasavvuf hareketleriyle daha yakın ilişki içerisinde olmuş ve hatta onlardan oldukça fazla etkilenmiştir. Anadolu ahiliğinin tarikat geleneğinde örgütlenmesi de bu ilişkinin sonucudur. Buna rağmen bütünüyle bu çizgiden beslendiğini söylemek de yanlış olsa gerektir. Esasen Anadolu ahiliğinin en belirgin özelliği aynı dönemlerde bile tekdüze bir geleneği yansıtmamasıdır. Nitekim genelde esnaf teşkilatı olarak tanımlanan bu teşkilat mensupları arasında işsiz-güçsüz kimseler bulunduğu gibi zanaat faaliyetlerinin bulunmadığı köylerde de ahi teşkilatının karşımıza çıkması onun bölgelere göre farklılıklar gösterebilen geniş yelpazeli oluşumundan kaynaklanmaktadır. Nitekim İbn-i Batutayı misafir etmek için Denizlide mevcut iki ayrı ahi grubunun birbirleriyle kavgaya tutuşması, aralarında direkt bir bağın olmamasıyla izah edilebilir.

²⁰ Abdulkaki GÖLPINARLI, *İslam-Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*, İktisat Fakültesi Mecmuası, XI/1-4, (Ekim 1949-Temmuz 1950), 66-67.

ÇAĞDAŞ YÖNETİM DÜŞÜNCESİ İŞİĞİNDA AHİLİK TEŞKİLATI

İbrahim KOCABAŞ*

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde insana ve onun oluşturduğu topluma bakış açısı köklü değişimler geçirmiştir. Bu değişimler gerek bilim gerekse sanat alanında hala yaşamımızı derinden etkileyen bazı paradigmaların ortaya çıkışını desteklemiştir. Geniş insan topluluklarının bir minyatürü olarak nitelendirilebilecek örgütler ve onların yönetimi de ciddi dönüşümler geçirmiş ve yeni yönetim anlayışları ortaya çıkmıştır. Bir zamanlar insanı ekonomik-ussal bir varlık ve makinanın dişlisi olarak gören yönetim felsefesinden, insanı üretim ve hizmetin merkezine alan çağdaş yönetime olan dönüşüm bunun en açık göstergesidir.

Çağımızda örgütler her şeyden önce insanlardan oluşan sosyal varlıklardır. Kuruluşların başında bulunan yöneticiler de, grup halinde bir araya gelmiş ve belli bir amaç için örgütlenmiş olan bu insanları, hedefe ulaştırmak için ahenkli bir şekilde ve işbirliği içinde etkili ve verimli yönetmek sorumluluğunda olan kişilerdir. Çünkü örgütlerin ve yönetimin hammaddesi insandır; insanı verimli yönetmek esastır (Aytürk, 1999: 2).

Örgütlerdeki yönetim anlayışı, bireyin yaşam kalitesini ve çalışma yaşamının kalitesini etkilemektedir. Üretimde verimlilik teknolojiden yararlanmaya çalışanların yeteneklerine çabalarına olduğu kadar örgütün yönetim anlayışına da bağlıdır (Uysal, 2004). Ahilik teşkilatı üzerine yapılan araştırmalarda, bu sistemdeki temel düşüncenin, çağdaş yönetim anlayışına benzer şekilde insanın merkeze alınması ve her şeyin onun mutluluğu için yapılması anlayışını ortaya koymuştur. Ahilik teşkilatında, insana ve insani değerlere verilen önem, insanın entelektüel yönünün vurgulanması, teşkilatın sosyal sermayeye ve erdemli olmaya yaptığı yatırım, değerlendirme ve geribildirim sistemi gibi unsurlar çağdaş

---

* Dr., Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Böl., ELAZIĞ.
ikocabas@firat.edu.tr

yönetim anlayışının temelindeki fikirlerle benzerlik göstermektedir. 13. yüzyılda böyle bir düşünce sistemine sahip kurumun yönetsel açıdan incelemeye değer olduğu düşünölmüştür. Bu çalışmada; çağdaş yönetim düşüncesi ve Ahilik felsefesi arasındaki benzerlikler ortaya konulacak ve karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Ahilik Nedir?

Ahilik 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş, esnaf ve sanatkarların karşılıklı yardımlaşmasından, sosyal güvenliklerine kadar, onların hizmet içi eğitimlerinden, ürettikleri malların kalite ve standartlarına kadar birçok konuda faaliyet göstermiş bir teşkilattır.

XI. yüzyıldan itibaren göç dalgaları şeklinde Anadolu'ya gelen Türkler, bu toprakları vatan yapmak amacıyla sadece siyasi hakimiyetlerini değil aynı zamanda kendi sosyal yapılarını da getiriyorlardı. Bu yüzdendir ki yeni yerler fethedildiği zaman ilk iş olarak buralara cami, medrese ve zaviye gibi yapılar inşa ederken, ticaret ve sanat erbabını da buralara yerleştiriyorlardı.

Anadolu'da yerleşik hayat gerçekleriyle karşı karşıya gelen Müslüman Türkler zayıflayan aşiret yapılarının yerine geçecek bir teşkilatlanmaya zorlanmışlardır. Türklerin kitleler halinde yerleşik hayat tarzına geçmesi ekonomik yapıda da önemli değişikliklere yol açtı. Türkler Anadolu'daki şehirlere yerleşirken bu bölgede el sanatları ve ticaret özellikle Bizans'ın geliştirdiği loncalara bağlı Rum ve Ermenilerin tekelindeydi. Asya'dan gelme sanatkâr ve tüccar Türklerin, yerli tüccar ve sanatkarlar karşısında tutunabilmeleri, onlarla yarışabilmeleri, ancak aralarında bir teşkilat kurarak dayanışma sağlamaları, bu yolla iyi, sağlam ve standart mal yapıp satmaları ile mümkündü. Ahi birlikleri bu şartların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Ekinci, 1991: 9).

Ahîlik, Selçuklular devrinde ortaya çıkmış, Osmanlı Devletinin ilk yüzyıllarında da etkili olmuş çok önemli bir yaygın eğitim kurumudur. 13. yüzyılda Kırşehir'de yaşayan Ahi Evran Ahîliğin kurucusu kabul edilir. Diğer bir deyişle ahîlik, küçük esnaf, usta, kalfa ve çırakları içine alan, onların dayanışmaları kadar mesleklerini dürüstlük ve özenle yapmalarını, ayrıca eğitilmelerini amaçlayan bir yapılanma olarak tanımlanabilir (Akyüz, 1999: 45).

Çağdaş Yönetim Düşüncesi ve Ahîlik Felsefesi

Ahîlik İslâm inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sisteminde insan, sistemin ortasına oturtulmuş olup, her şey onun dünya ve ahîret mutluluğu için

düzenlenmiştir. Hiçbir şeye eşref-i mahlukât kabul edilen insandan daha fazla değer verilemez. Bu anlayış ahiliğin bütün faaliyetlerinde hakim olan bir unsurdur (Ekinci, 1991: 17). O halde ahilik düşüncesinde temel alınan nokta insandır ve tüm faaliyetlerde insandan yola çıkılır.

Yeni yönetim düşüncesi incelendiğinde, ahilik felsefesindeki fikirlere çok benzeyen ifadelerle karşılaşılmaktadır. Buna göre yapılan her şey insan (müşteri) için yapılır. Bu düşünce sistemi toplam kalite yönetimindeki müşteri odaklılık anlayışının doğmasına yol açmıştır. Diğer taraftan yeni yönetim düşüncesindeki insana ve insani değerlere verilen önem “sosyal sermaye” ve “entelektüel sermaye” kavramlarını açığa çıkarmıştır.

Müşteri Odaklılık ve Ahilik

Müşteri odaklılık kavramı kısaca “kaliteyi müşteri belirler” ifadesi ile açıklanabilir. Bu ilke, çağdaş yönetim anlayışındaki unsurların önemli bir bölümünü içine alan Toplam Kalite Yönetiminin en önemli ve uygulanması en zor olan ilkesidir. Toplam Kalite Yönetiminde, müşteri ihtiyaçlarının sürekli olarak izlenmesi, değerlendirilmesi ve bu ihtiyaçlara cevap verebilecek ürünlerin sunulması şarttır. Müşterilerin teknolojik, ekonomik ve diğer nedenlerden dolayı sürekli değişen istek ve ihtiyaçlarının takip edilmesi, talep edilen kalite, fiyat ve teslim ölçülerine bağlı olarak bu istek ve ihtiyaçların karşılanması yeni yönetim düşüncesinin temel hedefidir (Şimşek, 2002: 145). Kısaca müşteri odaklılık, müşterilerin yönetimin odağında olması ve her türlü karar ve eylemlerin onlara göre yönlendirilmesidir.

Ahilik düşüncesinde de, çağdaş yönetim anlayışına benzer bir şekilde müşterileri memnun etme ve bunun içinde kaliteli mal üretme fikri vardır. Bu fikri açıklayan en güzel örnek, Ahilerin dükkânlarına aştığı şu satırlardır:

“Müşterimiz velinimet, yaranımız, yarımız.

Ziyadesi zarar verir, kanaattir kârımız.” (Ekinci, 1991: 63).

Bu satırlar, bugün bile bazı esnaflarımızın duvarlarındaki “Müşteri Velinimetimizdir” yazılı levhalara kaynaklık etmiştir.

Yönetim kuramlarını birbirinden ayıran en belirgin özellikler insana bakış açılarıyla ilgilidir. İnsanı üretim sürecinin sabit bir fonksiyonu ve bir makinenin dişlisi olarak gören Taylorist yönetim ve insani duygu ve düşünceleriyle bir bütün olarak gören 21. yüzyılın yönetimi arasındaki temel fark budur. Ahilik ise bu farkı 13. yüzyılda keşfetmiş bir kurumdur.

Entelektüel Sermaye ve Ahilik

Günümüzde kurumların sahip oldukları en önemli değerler bilgi ve öğrenme kapasiteleridir. Bu yüzden çağdaş yönetim anlayışında bilgi yönetilen bir olgu olarak görölmektedir. Ancak sadece bilgiye sahip olmak başarı için yeterli olmamakta, bu bilgiyi katma değere yönlendirecek başka unsurlara ihtiyaç duyulmaktadır. Entelektüel sermaye anlayışı kurumlara sadece para sermayeleri ile değer biçilemeyeceğini savunmaktadır. Buna göre kurumların sahip olabilecekleri en değerli üç sermayeleri vardır. Bunlar; insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi olarak ifade edilmektedir. İnsan sermayesi bir kurumun çalışanlarının sahip oldukları bilgi ve becerilerin toplamıdır. Yapısal sermaye çalışanların entelektüel çabalarının sonuçlarıdır. Kurumun sahip olduğu patentler, süreçler, modeller bunlardan bazılarıdır. Müşteri sermayesi ise müşterilerin kuruma duydukları sadakat, güven ve bağlılıktır (Alpay, 2001). Günümüz yönetim anlayışında bu üç değer kurumlar açısından çok önemli görölmektedir.

Örgütün çalışanlarına bakış açısı, entelektüel sermayeye yapacağı yatırımların da bir işaretidir. Örgüt çalışanı değerli bir entelektüel varlık kabul edip, katılımcı bir yönetim modeliyle düşüncelere değer vererek, bunların uygulanmasına fırsat tanıyarak bilginin paylaşımını sağlıyorsa etkin bir entelektüel sermaye yönetiminden söz edilebilir. Aksi durumda, çalışanlar eğitilmezlerse, bilgi paylaşımını kolaylaştırmak için kaynakların oluşturulması gereklidir (Yenikalan ve Ener, 2004).

Ahilik teşkilatına bu üç sermaye türü açısından bakıldığında, her birine yüksek düzeyde ilgi gösterildiği görölmektedir. Ahilik, bireyi çocuk yaşlarda çırak olarak alıp, onu yetişkin bir insan haline getirerek kendi insan sermayesini oluşturmaktaydı. Bu süreçte bireye işle ilgili kritik bilgiler bütünüyle öğretilmekte ve bireyin bir alanda uzmanlaşmasını sağlamak için sanatını bırakarak başka bir sanata yönelmesine sıcak bakılmazdı. Yapısal sermaye açısından bakıldığında, ahilik teşkilatındaki her ustanın kendine has bir işçiliği vardı. Ürünün bazı niteliklerine bakılarak kim tarafından yapıldığı kolaylıkla anlaşılabilirdi. Diğer yandan, ahilik teşkilatına bağlı bir ustalarla müşterileri arasında sıkı sıkıya bir güven ve bağlılık söz konusuydu. İnsanlar bu esnaflardan gönül rahatlığıyla mal alırlardı.

Sosyal Sermaye ve Ahilik

Sosyal sermaye ve ahilik arasındaki ilişkileri açıklamadan önce sosyal sermayenin tanımını yapmak gerekir. Sosyal sermaye; bir kişinin

sahip olduğu etik değerler ve güvenilir olma gibi insani ilişkilerde tutkal vazifesi gören özellikler olarak tanımlanabilir. Sağlıklı bir toplumu oluşturup devam ettirecek değerler ve normlar bütünü sosyal sermaye olarak ifade edilebilir. Sosyal sermaye bireyleri ortak bir amaç etrafında toplamayı sağlayan ve bu amaçlara ulaşabilmek için işbirliğini olanaklı kılan bir olgudur. “Kavrayamadığımız Zenginlik” olarak ifade edilen sosyal sermayenin biriktirilmesi çok zor olmasına karşın, kaybedilmesi oldukça kolaydır (Uzunoglu, 2003). Sosyal sermaye daha çok güven temeline dayanmaktadır. İnsanlardaki yardımseverlik, fedakârlık, emniyet, güvenilirlik sosyal sermayenin diğer bileşenleri olarak ifade edilebilir.

Kurumların ve toplumların başarılı olmalarında en önemli sermaye olan sosyal sermayenin ahilik teşkilatında oldukça gelişmiş olduğu görölmektedir. Ahilik teşkilatı yönetiminden, usta ve çırağına kadar örnek bir insan modeli geliştirmiştir. “İnsan-ı kâmil” olarak ifade edilen bu ideal insan profilinin temel nitelikleri doğruluk, dürtürlük ve güvendir. Ahîlerin bazı özellikleri şu şekilde sıralanmıştır (Ekinci, 1991: 19):

- Doğruluktan ayrılmamak,
- Cömert olmak,
- Alçak gönüllü olmak,
- İyi huylarını geliştirmek,
- Kendisini halka adamak,
- İnsanları iyi yola yöneltmek,
- Utanma duygusuna sahip olmak,
- Hile yapmamak,
- Yalan söylememek,
- Dedikodu yapmamak, kimseye karşı düşmanlık ve kin duymamak.

Ahi Birlikleri’nce muhafaza edilen ahlâkî değerlere bakıldığında, gelenekler ile İslâmın kaynaşmasına şahit olunur. Ahi Birlikleri; birbirlerini korumak, yardımlaşmak, dışarıdan gelebilecek etki ve tehlikelere birlikte karşı koyabilmek, kendilerinden yardım bekleyenlere karşı ırk ve din farkı gözetmeksizin yardım etmek gibi geleneksel değerlerin yanında “Fütüvvet adabı”na da sıkı sıkıya bağlıdır. Ahîlerin hayata ve insana bakış tarzları, inançları, davranışları ve kıyafetleri hakkında bilgilere ulaştığımızda Fütüvvetnamelere göre ahi; nefesine hâkim olmak, iyi huylu olmak, Allah’ın emirlerine uymak, cömert olmak, insanları sevmek, hile yapmamak, yalan söylememek, âdil olmak, zulme

ve haksızlığa karşı koymak, mazlumu korumak .... vb. gibi prensiplere uygun yaşamak zorundadır (Kaya, 2002). Bu özellikleriyle ahi birlikleri bir ahlâk mektebi niteliğindedir.

Göröldüğü gibi ahilerin faziletlerini açıklayan bu özellikler, bu kurumda oldukça yüksek bir sosyal sermayenin olduğunu ve sosyal sermayeye verilen yüksek düzeyli önemi göstermektedir. O halde ahilik ve sosyal sermaye arasında yakın bir ilişki bulunduğu söylenebilir.

Örgüt Kültürü ve Ahilik

Örgütler belli bir amacı başarabilmek için insanların oluşturdukları gruplardır. Bu grupların amaçlarını başarabilmeleri için onları bir arada tutan ve bulundukları örgütün karakteristiklerini yansıtan kültürel unsurlara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda her kurum olumlu veya olumsuz bir kültür üretir. Bu kültür, örgütün tarihi, gelenekler, törenler, hikayeler, semboller ve sembolik etkinlikler gibi unsurlarla kendini gösterir.

Örgüt kültürü, örgüt üyelerinin paylaştığı duygular, normlar, etkileşimler, ekinlikler, beklentiler, varsayımlar, inançlar, tutumlar ve değerlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda örgüt kültürü, örgütün sembolik temellerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Örgüt kültürü, örgütün tarihi, örgütün değerleri ve inançları, örgütü açıklayan hikayeler ve mitler, örgütün kültürel normları, gelenekler, törenler, adetler ve örgütün kahramanları boyutlarından oluşur (Çelik, 2000: 46).

Ahilik kurumu pozitif kültür üreten bir kurum olarak değerlendirilebilir. Ahiliğin kendine has değerleri ve normları bulunmaktadır. Bunlar ise daha çok ahiliğin ideal tip insan tanımını yansıtan niteliklerdir. Kahramanlar açısından yaklaşıldığında ahiliğin kurucusu Ahî Evran ve diğeri sanat pirleri (ahilikte her sanat dalının bireri piri bulunmaktadır) tüm kurum tarafından benimsenmiştir. Ayrıca ahilik kurumunun törenleri zengin bir görünüm arz etmektedir. Bunlar ıraklık, kalfalık ve ustalık merasimleri, ziyafet toplantıları, üçgünler toplantısı, yaren sohbetleridir. Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde ahilik kurumunda pozitif bir örgüt kültürünün geliştirildiği ve örgüt kültürüne önem verildiği söylenebilir.

Ahilikte Kalite ve Standart Anlayışı

Kalite ve standart 21. yüzyılı yönetiminin en çok üzerinde durduğu konular arasındadır. Kalitenin; müşteri ihtiyaç ve beklentilerine uygunluk, iyileştirilebilen her şey, müşterilerin tatmin edilmesi gibi çok farklı tanımları mevcuttur. Standart ise üretilen bir mal ya da hizmetin kalite parametreleri olarak tanımlanabilir.

Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi üzerine yapılan çalışmalar, ekonomik ve teknolojik iyileştirmelerin yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bundan sonra dikkatler çalışma yaşamına, çalışan insanların niteliğine yönelmiştir. Örgüt düzeyinde yapılan çalışmalar, çalışanlara daha insancıl ve sağlıklı çalışma ortamının sağlanması, örgütlerde çalışanların niteliğinin yükseltilmesi ve bu doğrultuda örgütlerin uzun dönemli etkinliklerinin ve verimliliğinin sağlanması için daha iyi çalışma ortamının oluşturulmasını ve ağdaş yönetim anlayışını kapsamaktadır (Uysal, 2004).

Ahilik teşkilatında her ahı belirli kalite ve miktarda mal kullanır, belirli üretim tekniklerine bağlı kalarak mal üretir ve imal ettiği eşyayı belirli fiyata satardı. Bu hususta değişik usullere başvuranlar derhal cezalandırılırdı. Meslek adap ve erkanının yitirilmesine sebep olacak şekilde üretimin geliştirilmesi ve fazla kâr sağlama gayelerine itibar edilmezdi. Buna dayalı olarak ahilikteki ahlak ve iktisat anlayışı sanatkarların işleri ile bütünleşmesini sağlayarak işin zevk olduğu çalışma şartlarını meydana getirmiş; bunun sonucu olarak, üretilen eşya sanatkar için iktisadi değerinin üzerinde bir mana taşımıştır. Sanatkarın işine kendi ruhunu yansıttığı bu anlayışta, üretim rekabeti; daha fazla mal üretme şeklinde değil, daha mkemmел eser yapma şeklinde oluşmaktaydı (Ekinci, 1991: 48; şimşek, 2000: 134). Kısaca belirtmek gerekirse ahilikteki kalite ve standart anlayışı ahı ahlak ve normlarının bir sonucu olarak oluşturulmuştur.

Ahilik teşkilatında üretilen mallarda standart arama tüketicinin korunması bakımından son derece önemli idi. Her birlik, üyelerinin ürettiği malın standardına göre fiyatlarını tespit ederdi. Mesela, bir ayakkabı alan insan, ödediği fiyata göre bunu ne kadar zaman giyebileceğini bilirdi. Belirtilen zamandan önce ayakkabı kullanılamaz hale gelirse, ayakkabıyı aldığı sanatkara götürerek parasını geri alırdı. Standartlar ve narh konulmakla kifayet edilmemekte, uygulama devamlı gözetim altında bulundurulmakta idi. Konulan nizamı uymayanlar sularına göre ibret verici cezalara arptırılırlardı (Ekinci, 1991: 71). Konulan bu standart ve narhlar zaman zaman padişahların padişah fermanı haline getirilmiştir.

Sonuç

13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş olan ahilik teşkilatı, yönetsel açıdan incelendiğinde, bugün değerini yeni yeni anlaşılan bazı fikirleri yüzyıllar önce idrak etmiş bir kurum özelliği taşımaktadır. Kurumda insana ve insani değerlere verilen önem, ahlak anlayışı, kültürel

değerler, kalite ve standardın korunmasına yönelik çabalar, bilgeliğin ve sanatın vurgulanması, insanın entellektüel yönünün ne çıkarılması ve müşteri odaklı düşünme noktasında kendi çağındaki benzer kurumların çok çok ötesinde ve bugün bile bize ışık tutabilecek düzeydedir.

Böyle bir teşkilatın tüm fikirlerini ve uygulamalarını aynen bugüne aktarmak veya böyle bir iddiada bulunmak ütopik bir düşünce olabilir. Çünkü geçen tarihsel süreç çok ciddi dönüŐümleri beraberinde getirmiştir. Ancak insan özde deęiŐmemiŐtir. Bu nedenle ahilik teşkilatının insana bakış açısı doğru Şekilde analiz edilerek bugünkü karar ve eylemlere yansıtılırsa, yönetimde daha doğru sonuçlar elde edebiliriz.

Kaynaklar

Akyüz, Y. (1999). **Türk Eğitim Tarihi**. Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Alpay, C. (2001). **Entellektüel Sermaye**. (16.08.2004'de indirildi). <http://www.sitetky.com/frameset/iky/ikymain05.html>

Aytürk, N. (1999). **Yönetim Sanatı**. Yargı Yayınları, Ankara.

elik, V. (2000). **Okul Kültürü ve Yönetimi**. Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Ekinci, Y. (1991). **Ahilik**. Sistem Ofset, Ankara.

Kaya, Y. (2002). **Model, Şahsiyet ve Davranış Kültürü Olarak Ahilik**. (18.08.2004'de indirildi). <http://tarihim.tripod.com/Ahilik.htm>

Şimşek, M. (2002). **TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik**. Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Uysal, G. (2004). **aędaŐ Yaşamın Kalitesi ve aędaŐ Yönetim**. (01.09.2004'de indirildi). www.isguc.org/gull1.htm

Uzunğlu, S. (2003). **Sosyal Sermaye**. (17.08.2004'de indirildi). http://www.cvtr.net/makale/haber.asp?id=26060&kose=aydin_gozuyle

Yenikalan, N. Ve Ener, M. (2004). **İŞletmelerde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamasının Entellektüel Sermaye Yönelimli Manifestosu**. (1.09.2004'de indirildi). www.bilgiyonetiimi.org/cm/pages

AHİLİK İLKELERİ VE KISSALARIMIZIN KAVŞAK NOKTASI

Hasan KÖKSAL*

Anadolu’da XIII. Yüzyılda Türkler tarafından kurulmuş “Ahilik” teşkilatı adını, Arapça sözcüğün, daha doğrusu Türkçe’de cömert, eli açık anlamına kullanılan “Akı” kelimesinin terimleşmesinden almıştır. Bu teşkilatın eğitim ve görgü ilkeleri; halk arasında anlatılan kıssalarda, daha sonra meramımızı anlatmanın perçini, fikirlerimizin süsü diyebileceğimiz kalıp sözlerde yer almaktadır.

Asıl konumuz olan ve “Ahilik ilkeleri”ni içeren kıssalarımıza geçmeden önce XIII-XIV. Yüzyıl Anadolu’sunun sosyo-kültürel durumuna bir göz atalım:

Malazgirt zaferinden (1071), özellikle Sultan Melikşah’ın cülusundan itibaren Oğuz Türkleri Anadolu’ya sistemli bir şekilde yerleşmeye başlarlar. Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve I. Kılıç Arslan dönemlerinde Türk birliği, Haçlı ordularıyla karşı karşıya gelince, gaza ruhunun hakim olduğu savaşçı bir topluluk oluşmaya başlar. Bu süreçte Selçuklu Devleti İznik’i kaybeder ve merkezini Konya’ya taşır(1116). Harzemşahlar Devleti’nin dağılmasından sonra birçok Türk-Moğol grubu Anadolu’ya yerleşir. Diğer yandan Bizans İmparatoru kendi sınırları içinde yaşayan gayri-Müslim Türk gruplarını hem Selçuklulara hem de Moğol güçlerine karşı tampon bölge oluşturmaları için doğudaki sınır bölgelerine yerleştirir. Neticede Anadolu, kesif bir Türk nüfus yerleşimine sahne olur.¹

XIII. yüzyıla kadar, Anadolu’nun fikri yapısını belirleyen en güçlü unsur, dini-tasavvufi düşüncedir. Özellikle Maverâünnehr, Harezm, Horasan ve Azerbaycan bölgesinden gelen dini-tasavvufi düşünceler ile

---

* Yard. Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., LEFKE / KKTC. hkoksal944@hotmail.com

¹ Geniş bilgi için bkz. Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti nin Kuruluşu, (3. Baskı) Ankara 1998, s.39-45; Dr. İsmet Çetin, Tursun Fakih (Hayatı-Edebi Şahsiyeti-Mesnevileri), Ankara 2002, s.1-6

bunlara katılan Mısır, Suriye ve Irak üzerinden gelen düşünceler, Türkiye’de dini yaşama ve algılama bakımından farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olur.²

Osmanlı Devleti’nin kuruluş sürecinde ve sonrasında Anadolu’nun değişik bölgelerine yerleşen Ahiler, Fakihler, Şeyyadlar ve Şeyhler, varlıklarını imtiyazlı bir şekilde sürdürürler. Merkezi otorite ile iç içe olan bu kurumlar, bir yandan kitabi anlamda dini bilgilere sahip olmayan toplumu bilgilendirirken, bir yandan da henüz fethedilen beldelerin ilk sakinleri olarak, bir öncü kuvvet rolünü üstlenirler. Bu gruplar: Abdalan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum ve Gazıyan-ı Rum’dur.³

Böylece Selçuklular döneminden başlayarak ilim, kültür ve fikir hareketleri bakımından Türkiye’nin temellerini atan bu Türk grupları içinde ilim adamları, mutasavvıflar, savaşçılar ve çeşitli meslek grubuna mensup insanlar yer alırlar.

Bu kısa tarihi bilgilerden sonra şimdi asıl konumuz olan kıssalara geçebiliriz:

Türk Halk Edebiyatı ve Folklörü, didaktik mahiyetteki kıssalar yönünden çok zengin ve renkli örneklerle doludur. Bun lar, “Ahilik ilkeleri” ile kavşak noktası teşkil ederler.

Bin yılı aşkın bir süreden beri yaşayan bu toplumsal değerlerdeki değişmez yapı, bizi biz yapan unsurdur. Yeni yetişmekte olan kuşaklar, bunlardan bihaber yaşamakta; onlara “Muaşeret kuralları”, “Batı kültürü” öğretisi olarak enjekte edilmektedir. İşte bu gerçekleri bir kez daha açıklığa kavuşturmak bu incelemenin konusu olacaktır.

Gözlem ve tecrübelerden arta kalan kültür tortuları nesiller arasında çeşitli şekiller kullanılarak aktarılmaktadır. Başta Atasözleri ve Kıssalar olmak üzere tek cümleden uzun bir şiire kadar değişik vasıtalar halinde sözünü ettiğimiz bu tortular, pedagojik amaca uygun olarak uygulanmaktadır.

Bu tür sadece bizde değil bütün dünyada aynı gelişme çizgisinde ve aynı fonksiyonu ifa ederek yaşamaktadır. Mesela ilk çağlardan beri öğretici vasıfta söylenen hayvan hikayeleri(fabl) böyledir. Bilindiği gibi Klasik Edebiyat’ta “Pendnâmeler”, Modern Edebiyat’ta “Vecize (Maxime)ler” aynı amaçlı ürünlerdir.

² A. Yaşar Ocak, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C:II, İstanbul 1998, s.121; Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjina Sufilik: Kalenderiler, Ankara 1992, s.65

³ Dr. İsmet Çetin, A.g.e. ,s.4-5

Şimdi biz, en zengin ve sosyal yönden fonksiyonu en önemli olan Halk Edebiyatı'ndaki "Kıssalar" ile "Ahilik ilkeleri" arasındaki pedagojik değerlere geçebiliriz:

"Ahilik" bir teşkilattır ve tüzüğünü Fütüvvetnameler teşkil eder. Başka bir deyişle Fütüvvetnamelerde, Ahilik'in esasları, kaideleri, merasimleri, adet ve öğütleri yazılıdır. Fütüvvetnameler, Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah Ebu'l-Abbas Ahmet zamanında resmi otorite tarafından örgütlenen fetalar (gençlik örgütleri) için hazırlanmıştır.⁴ Ahiler bu fütüvvetnameler çerçevesinde bir örgütlenme modeli geliştirmişlerdir. Ancak, tüzükleri bakımından fütüvvetçilikle bazı benzerlikler göstermesine rağmen ahilik, Türk konukseverliğinin, yiğitliğinin ve başkalarına yardım duygusunun bir ürünüdür. Anadolu'da ardı arası kesilmeyen tarihi olaylar, bu bölgede sosyo-ekonomik dengeyi iyice bozmuştur. Bu dengenin sağlanması amacıyla Ahilik teşkilatı gelişip örgütlenmiştir.⁵

Bu teşkilatın kurucusu Ahmed bin Nasır'd-Din Mahmud (Ahi Evren), ahlakla sanatın ve konukseverliğin uyumlu bir birleşimi olarak kurduğu "Ahilik"i o derece itibarlı bir duruma getirmiştir ki bu kurum, yüzyıllar boyunca bütün esnaf, san'atkar ve meslek sahiplerine yön vermiş, çalışmalarını düzenlemiş; devlet adamları, hükümdarlar bile bu kuruluşa girmeyi şeref bilmişlerdir. Mesela, Osmanlı Hükümdarı Orhan Gazi (saltanatı:1326-1359), "şed" kuşanarak Ahi olmuş, kendisi de başkalarına şed kuşatmış, yani "Ahilik"e sokmuştur.⁶

Ahi Evren, Anadolu'nun onurlu Türk halkına, emeği ile geçinme, kendine güvenme, cesaretli olma yeteneğini kazandırmıştır. Letaif-i Hikmet adlı siyaset-namesinde şu öğütler yer almaktadır:

"Allah, insanları yemek, içmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Durum böyle olunca demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi bu mesleklerde, birtakım alet ve edevatı tedarik için de ayrıca çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Bu bakımdan insan (toplum) için gerekli olan

⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Teşkilatı" Bölümü, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları, 12. Cilt, İstanbul 1989

⁵ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1952, C.I, Sayı: I, ss.58-68

⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevladan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1953, s.275; Tarih Vesikaları Dergisi, C.I, S.I, s.243

bütün sanat kollarının yaşatılması ve bu işe yeterli miktarda insan yönlendirmek lüzumludur.”⁷

Bu öğütlerde, değişik sanat dallarında ve mesleklerde insan yetiştirmenin önemi vurgulanmış oluyor.

Ahi Evran, büyük bir ekonomist olduğu kadar büyük bir sosyoloğdur. Teşkilatının devamlı olması için Ahilik’i tekke ve zaviyelere bağlamıştır. Tekke ve zaviyeler o devrin birer açık üniversiteleridir. Özellikle Tasavvufi Halk Edebiyatı’nda bir grubun, bir tarikatın “adab ve erkânı”nı öğreten başta “nutuk” olmak üzere; “devriye”, “cumhur”, “hikmet” vb. türler, bir bakıma resmi bilgileri öğreten şiirlerdir. Bu şiirlerde uyarıcılık ve öğreticilik esastır. Tarikatlerin şeyhleri ve tanınmış büyükleri tarafından kaleme alınan bu eserlerde “züht ve takva”, “yaratılış”, “tecelli”, “nefy ü isbat”, “seyr ü süluk”, “meratib” gibi konular işlenir.

Ahi teşkilatlarında esnaf ve san’atkarlar yanında meslek erbabından olarak şunlar sayılıyor: Müderrisler, öğretmenler, kadılar, hatipler, türlü bilim dalı ile uğraşan bilginler, hükümdarlar, emirler vb. kişiler.

İşte Ahilik’in, tekke ve türbelerde çöreklenip el açarak, halkın kutsal duygularını sömürerek onların sırtından bedava geçinen asalak tarikatçılardan ayrıcalığı buradadır.

Bu öğüt geleneğinin tipik ve ilk örneğini Dede Korkut’ta görüyoruz. Hikayelerin girişinde Dede Korkut’un ağzından, nesirle söylenen ve secili sözlerden meydana gelen bir öğüt kısmı mevcuttur:

“...Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, toplar, talep eyler, nasibinden fazlasını yiyemez. Gürüldeyip sular taşsa deniz dolmaz. Kibirlik eyleyen Tanrı sevmez, gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz. El oğlunu beslemekle oğul olmaz, büyüyünce bırakır gider, gördüm demez. Kül tepecik olmaz, güveyi oğul olmaz. Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydirdiysen hanım olmaz....”⁸

Aynı öğütleri Ahi Evran, müritlerine altı esas halinde telkin eder:

1. Elini açık tut, cömert ol.
2. Sofranı açık tut, açları doyur.

⁷ Dr. Mikail Bayram, Bacıyan-ı Rum (Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ders Notları, s.37

⁸ Prof. Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000.

3. Kapını açık tut, misafirperver ol.
4. Gözünü bağlı tut, kötölükleri, etrafında dönen dolapları görme.
5. Dilini bağlı tut, kötü söz söyleme, aniden sinirlenme; hırsla kalkan zararlar oturun, sonradan pişman olma.
6. Belini bağlı tut, cinsi duygu ve düşüncelerine hakim ol, kendini firenele.

Bu genel düşturları belirledikten sonra fikirlerimizin özü, isteklerimizin köşebendi olan kıssaları Ahi ilkeleriyle birlikte ele alalım:

Ahiler, bozuk, sakat, hileli malı kat'iyen satmazlar, satanları ise meslekten men ederlerdi. "Pabucunu dama atmak" deyimini de buradan ortaya çıkmıştır. Bu kıssaların bir kısmının nereden gelip, dilimize nasıl yerleştiğini biliriz ama, önemli bir kısmının da tarihçeleri çoğumuzca meçhuldür. "Pabucu dama atıldı" tabirinin dayandığı kıssa şöyledir:

"XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu Türkleri arasında görölen ve hem dini, hem de iktisadi bir mahiyet taşıyan teşkilatın adı "Lonca"dır. Bugünkü manada Ticaret ve Sanayi Odaları'nın hizmetini görmekteydi. Her iş kolunun ayrı bir birliği, düzeni ve töresi vardı. Fatih Sultan Mehmet tarafından yapılarak, bir kaç defa yanan ve yeniden yaptırılan İstanbul Kapalı Çarşısı'nın inşasında Lonca teşkilatı daha da önem kazanmış ve dağınıklıktan kurtularak derli toplu bir tatbikat sahasına, bir Külliye veya Site'ye kavuşmuştur.

Esnaf, Loncalardan başka bir de "Gedik" usulüne bağlıydı. Sayıları muayyen bir esnaf topluluğunda bulunan kimselerin elde tuttıkları iş sahasına, dükkan ve tezgah sayısına "Gedik" denirdi. Bunların yaptıklarını başkası yapamaz, sattıklarını başkası satamazdı. Ölüm ve sair sebeplerle açılan bir "Gedik"e ihtiyar heyeti kararıyla bir başkası alınırdı.

Mesela: Kendi sanat kolunun, diyelim ki pabuççular esnafını ve imal ettikleri malları kontrol eden bir Yiğitbaşı (Kahya'dan sonra gelen kişi), şayet pabuçların kalitesinde hile karıştırıldığını anlarsa, evsafına uygun olmayan bu malları derhal müsadere ettirir ve ihtiyar heyeti kararıyla "dam" denilen rutubetli bir dehlize attırırdı. Bu mallar, orada çürümeye terk edilirdi. Bu arada, kalitesiz malları imal eden ustanın Loncadaki siciline "Harif" tabiri işlenirdi. "Harif" demek, hakikati tahrif ettiren, doğruyu tahrif eden, eğrilten, iyi, temiz ve sağlamlar yerine adilerini yutturmaya çalışan kimse.

İşte böyle bir olay meydana geldiğinde, esnaf arasında ağızdan ağıza şöyle konuşmalar duyulurdu:

-Yahu, haberin var mı? Hasan Usta'nın pabuçları dama atılmış?

-Yaaa, Allah Allah, demek o da harif çıktı. Cenab-ı Allah bizleri doğruluktan ayırmasın. Biz buranın Gediklisiyiz. Şerefimiz, itibarımız var. Yazık etmiş..."⁹

İşte bu temiz cibilliyet ve dürüst zihniyet bizleri altı asır gibi uzun bir süre ayakta tutmuştur. Ne zaman ki insanlar, dolayısıyla kurumlar yozlaşmaya başlamış, her şey tersine işler duruma gelmiştir.

İnsan hayatında üç unsur çok önemlidir. Bunlar: Sevgi, dürüstlük ve cesarettir. Bu üç kavram da birbiriyle ilişkilidir; sevmezseniz dürüst olamazsınız, dürüst olmazsanız cesur olamazsınız... Bu üç sacayağı, hayata sıkı sıkıya bağlanmayı ve başarıyı beraberinde getirir.

"Aklı kesmek" deyiimi, İbni Sina veya Farabi'ye atfedilen bir kıssanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰ Kıssayı hatırlayalım:

"Medresede öğrenim gören bir kişi, öğretilen dersleri kavrayamayınca bulunduğu yerden kaçmaya karar verir. Yolda giderken çok yorulur ve bir su kuyusunun yanına varır, su içmek ister. Kuyunun çıkığına bağlı ipin, inip-çıkarken kuyunun ağzında yer alan taşı aşındırdığını görür. Kendi kendine:'bu, kendir olduğu halde sert bir cisim olan taşı zamanla kesebilmiş. Ben de geri döneyim, sabredeyim; şimdilik aklımın kesmediği derslerimi, zamanla öğrenebilirim...' demiş"

Bu kıssadan, "Zor olan her şey mutlaka altedilir, yenilir" hissesini almaktayız.

Bazı kıssalar, değişik sonuçların doğmasına sebep olmaktadır. "Ben sana, vali olamazsın demedim, adam olamazsın dedim..." kıssasında öğütlenen; insanın, ne kadar yükselirse yükselsin babasına hürmet etmesi gerektiği, "Vali olmak" ile "Adam olma"nın ayrı şeyler olduğudur.

Yukarda da belirttiğimiz gibi Ahi esnaf teşkilatlarında sadece mesleki eğitim verilmez, bunun yanında cıraklar, ahlaki bir eğitime de tabi tutulurlardı. Ancak eğitimin verildiği yerler zaviyelerdi. Bu ocakta

⁹ Osman Çizmeciler, Ünlü Deyimler ve Öyküleri, Demir Kitabevi Yayınları, No:34, İstanbul 1974, s.169

¹⁰ Yrd. Doç. Dr. Hasan Köksal, "Halk Edebiyatında Didaktik Şiirler" IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 11-13 Mayıs 1989, Eskişehir. (Eskişehir Valiliği Yayınları 13, 1989, ss.237-246'da yayımlanmıştır.)

görgüsüzlere görgü, bilgisizlere bilgi ve gençlere İslam terbiyesi öğretme esas alınmıştır. Zaviyelerde ırak, kalfa, usta, san'atkar, muallim, müderris, kadı, hoca, tüccar, bey ve sultanlar beraber bulunur, sohbetlere katılırlardı.¹¹ Fatih Sultan Mehmet'in inşa ettirdiği Fatih Medresesi'nde çıraklara yer tahsis edilmesi ve şairler Sultanı Baki'nin bir saraç ıraklığından sonra büyük bir ünvana kavuşması dikkatimizi çeken örnekler arasındadır.¹²

Ahilik ilkelerinin sözde kalmayıp "Fütüvvetname" adıyla hazırlanmış birçok töre kitaplarında da yer aldığını görüyoruz. Bunlardan en meşhuru Halil Oğlu Yahya imzalı "Vatikan Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları" kısmında 337 numarada kayıtlı olan "Fütüvvetname"dir.¹³ Türkçe yazılmış bu eserde Ahilik ilkeleri şöyle sıralanmıştır:

- İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak,
- İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak,
- Yalan söylememek, kin, hasetlik ve gıybetten kaçınmak,
- Ahinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
- Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak,
- şefkatli, merhametli, adaletli, faziletli, iffetli ve dürüst olmak,
- Cömertlik, ikram ve kerem sahibi olmak,
- Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak,
- Alçak gönüllü olarak büyüklük ve gururdan kaçınmak,
- Ayıp ve kusurları örtmek, gizlemek ve affetmek,
- Hataları yüze vurmamak,
- Dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güler yüzlü ve güvenilir olmak,
- Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- Herkesi iyilik yapmak, iyiliklerini istemek,
- Yapılan iyilik ve yardımı başa kakmamak,
- Hakka hukuka hakkaniyetle riayet etmek,

¹¹ Yaşar alışkan-M. Lütfi İköz, Kültür ve Medeniyetimizde Ahilik, Ankara 1993, s.12

¹² Prof. Dr. Fuad Köprülü, Baki, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1979, C.2, s.343

¹³ Yaşar alışkan-M. Lütfi İköz, A.g.e., s.21

- İnsanların işlerini içten, gönülden ve güleriyüzle yapmak,
- Daima iyi komşulukla, komşunun eza ve cahilliğine sabretmek,
- Taratandan dolayı yaratıkları hoş görmek,
- Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak,
- İyilerle dost olup, kötülerden uzak durmak,
- Fakirlerle dostluktan, oturup-kalkmadan şeref duymak,
- Zenginlerle zenginliğinden dolayı itibar etmekten kaçınmak,
- Allah için sevmek, Allah için nefret etmek,
- Hak için hakkı söylemekten korkmamak,
- Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,
- Açıkta ve gizlide Allah'ın emir ve yasaklarına uymak,
- Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,
- İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
- Hakkı korumak, hakka riayetle haksızlığı önlemek,
- Kötülük ve kendini bilmezliğe iyilikle karşılık vermek,
- Bela ve musibnetlere sabır ve tahammüllü olmak,
- Müslümanlara lütufkar ve hoş sözlü olmak,
- İnanç ve ibadetlerinde ihlaslı olmak,
- Fani dünyaya ait şeylerle öğünmemek, böbürlenmemek,
- Yapılan iyilik ve hayırda Hakk'ın hoşnutluğundan başka şey gözetmemek,
- Alimlere dost olup dostlara danışmak,
- Her zaman her yerde yalnız Allah'a güvenmek,
- Örf, adet ve törelere uymak,
- Sır tutmak, sırları açığa vurmak,
- Aza kanaat, çoğa şükür ederek dağıtmak,
- Feregat ve fedakarlığı daima kendi nefsinden yapmak.

Bu 42 madde, aynı zamaanda insanlık erdemidir. Toplumda huzur, saadet ve refah, fertlerin bu ilkelere bağıllığı ile sağılanmış olacaktır.

Sosyo-ekonomik yaşantıyı düzenleyen bu ilkeler, yer yer halk anlatmalarının ve kıssaların konusu olmuştur.

Halk arasında “Alnım açık, yüzüm pak” deyiminin dayandığı ilke; işinde ve hayatında doğru ve güvenilir olmaktır. Kıssa şöyledir:

“Eski devirlerde suç işleyenlerin, cezalarına göre alınlarına kızgın demirle damga vurulurmuş. şimdiki gibi Adli Siciller, Ceraim (suçlar) defterleri ve Nüfus kayıtları olmadığından, herhangi bir kimsenin ne mal olduğu alnının lekeli veya lekesizliğinden bir bakışta anlaştırılmış.

Alnında sabit bir damga olan insanlar bunu saklamak için, k lahını, takkesini alnına kapatarak gizlermiş.

Bazen de yere bakıyormuş gibi yaparak yüzünü ve dolayısıyla alnını aşağı eğermiş. Hayatı temiz geçmiş olanlar 'Benim alnım açık' diye iftihar edermiş.”¹⁴

Cumhuriyetimizin Onuncu yılında bestelenen marşımızdaki “ ıktık açık alınla, on yılda her savaştan” ifade, kutsalı olan ve bunun peşinde koşan bir milleti tasvir etmektedir.

Ahilerin yaşama düsturu haline getirdikleri; “eline, diline, beline sahip ol” sözü, kıssalarda benzer anlatımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. “ izmeyi açma ( izmeden yukarı çıkma)” sözünün dayandığı anlatmayı hatırlıyalım:“On dokuzuncu yüzyılda, Fransız romantik ressamlarından Delacroix, Paris'te bir resim sergisi açmış.

Sergiye gezen ziyaretçiler arasında bir adam, büyücek bir şövalye tablosunun önünden uzun müddet ayrılmamış. Geri çekilir bakarmış, yandan bakarmış, yakından bakarmış ve beğenmeyen bir tavırla kafasını sallarmış.

Bu hal, sergi sahibi ressamın gözüne ilişmiş, ziyaretçinin yanına yaklaşarak sormuş:

-Bu tablo çok ilginizi çekti galiba?

-Evet, şövalyenin  izmesindeki körük kıvrımlarında hatalar var.

-Siz ne iş yaparsınız?

-Ben kunduracıyım, çizme dikerim.

Bunu duyan ressam koşup fırçasını ve tuvalini getirmiş, adamın tarif ettiği şekilde çizmeyi düzeltmiş. Çizme bu durumu ile hakiki şekline

¹⁴ Osman  izmeciler, A.g.e., s.18

uymuş ve daha güzel görünmüş.Ressam, adama teşekkür etmiş. Fakat adam yine tablonun başından ayrılmazmış. Bu defa da şövalyenin pantolonunda ve kemerinde hatalar olduğunu ileri sürüp, ukalalık etmeye başlayınca, ressam dayanamamış:

-Bak dostum, sen kunduracısın, çizmeden yukarı çıkma!”¹⁵

Hata ve kusurları daima kendi nefsinde arayıp, karşısındakinin kusurlarını görmemeyi ilke edinmek çatışmaları önler.

“İflas topunu atmak(dikmek)” sözünün kaynağı da Ahilik nizamı ile birleşmektedir:

Bahtın yaver gitmemesi ve elde olmayan sebeplerle borçlanan ve işi yürümeyen bir esnaf, diğer esnaflar tarafından kurtarılmaya çalışıldı. Ancak, netice hasıl olmazsa mevcut malı borçlularına yettiği kadar, nisbetine göre verilir, sonunda iflas ettiği, top atılarak ilan edilirdi. İflası ilan edildikten sonra alacakları kendisini rahatsız etmezlerdi.”¹⁶

Netice olarak Ahilik ilkeleri ve kıssalarımızın içeriği; ahlaki yönden ideal insan yetiştirmek olduğu gibi, sosyal yönden de milletin ahenk ve nizam içinde yaşayışını temine yöneliktir.

Ahilik, kuruluşundan itibaren ülke aleyhine hiç bir faaliyetine rastlanmayan, sapık cereyanlara kapılmayan, aksine ehl-i sünnet yolunda gençleri değerli usta yanlarında, dergah ve zaviyelerde olgun, iş ehli birer insan olarak yetiştiren bir teşkilattır.Kıssalarımızda da ortaya koyulduğu gibi; ne söylediğini bilen, ne yapacağını önceden düşünen insan, başarılı, saygın olmaya hak kazanır. Aksi halde dilimize doladığımız ve düşünmeden sarfettiğimiz sözler bizi zor durumlarda bırakabilir.

Özellikle günümüzde ahlaki değerlerin bağlayıcılığının azalması, herkesin tutturabildiğine iş gördüğü bir piyasa ortamının doğmasına yol açmıştır. Bu olumsuzluklardan kurtulmanın tek yolu; dilimize, sanatımıza, edebiyatımıza, müziğimize, gelenek ve göreneklerimize sıkı sıkıya bağlanmaktır. Bu değerler, gelecek kuşaklara ya doğrudan doğruya yada değişik halk anlatımlarıyla belirli periyotlar halinde ve değişik iletişim araçlarıyla verilmelidir. Birçok tarihi mirasımızı, çağımıza aktarmaya çalışmak, yeni nesilleri geçmişi ile gururlanarak, gelecekte daha iyilerini yapabilmek azim ve iradesi içinde olmalarına yarayacaktır.

¹⁵ Osman Çizmeciler, A.g.e., s.51-52

¹⁶ Yaşar Çalışkan-M.Lütfi İkiz, A.g.e. ,s.56

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE AHİ EVRAN, AHİ ve AHİLİK

M. Fatih KÖKSAL*

GİRİŞ

Türk kültür hayatının en önemli kurumlarından olan Ahilik, 13-17. yy.a kadar olan dönem daha kesif olmak üzere 19. asrın sonlarına kadar Türk kültür hayatında ve bütün bir Anadolu coğrafyasında müessir olmuş bir yapılanma modelidir. Günümüzde dahi kimi illerimizde tesirlerini devam ettiren Ahilik kültürünün¹ toplum, iktisat ve de bir dönem siyaset hayatımızda çok ciddi ve mühim yeri olmuştur. Şüphesiz böyle bir tesir dairesi, beraberinde kesafeti nispetinde bir edebiyat da vücuda getirecekti. Meseleye bu açıdan baktığımızda Ahilik öğretisinin temel kitapları olan “fütüvvetnâmeler”i bu telif faaliyetinin en belirgin numuneleri olarak görürüz.

Fütüvvetnâmeler, gerek şekil, gerek muhteva yönünden birbirinden ciddi farklılıkları olan eserlerdir. Esasen manzum olanları dahi bir edebî eser ortaya konmak gayesiyle kaleme alınmamıştır. Şu hâlde fütüvvetnâmeleri “muhatabında bir beğenme, takdir yahut heyecan hissi uyandıran sözlü veya yazılı ürünler”den oluşan edebiyatın dar mânâlı tarifiinden çok “bir milletin yazılı ve sözlü bütün ürünlerini ihtiva eden” geniş mânâsıyla edebiyatın çerçevesinde değerlendirmek icap eder.

Peki, fütüvvetnâmeleri bu kayıtla dışarıda tuttuğumuzda Ahiliğin yada ahilerin bir edebiyatı var mıydı? Varsa bu edipler kimlerdi ve hangi ürünleri ortaya koymuşlardı? Bu sorulara cevap aradığımızda bir “ahilik edebiyatı”ndan söz edilemeyeceğini tespit ediyoruz.² Hatta mevcut

---

* Doç. Dr., G.Ü. Kırşehir Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., KIRŞEHİR. mfkoks@kgsz.edu.tr, mfatihkoks@hotmil.com

1 Bu Sempozyuma sunulan bildiriler arasında Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kayseri, Kırşehir, Denizli ve Sivas gibi muhtelif yörelerimizde hâlâ yaşayan yahut izlerini devam ettiren Ahilik kültürünün tanıtılıyor olması bu tesirin boyutlarını gösterir mahiyettedir.

2 Bu tespiti “Klâsik şiirimiz” çerçevesinde yaptığımız göz ardı edilmemelidir. Değilse özellikle Ahiliğin tanınmaya / tanıtılmaya başladığı yıllardan itibaren hassaten Kırşehirlî

kaynaklar çerçevesinde hangi şairlerin “ahi” olduğu bilgisinden de bugün için mahrumuz.³

Ahiliğin köklü ve yaygın bir müessese ve öğreti olmasına rağmen böyle bir gerçeğe karşı karşıya olmamız ilk bakışta garip gibi görünebilir. Bu bilgi yoksunluğunu şöyle açıklamak mümkündür: Ahilik, tasavvufu hayli itibatlı ve çokça benzerlikleri olan bir yapılanma modeli olmakla beraber esas itibarıyla bir tarikat değildir. Şuarâ tezkireleri yahut şairler hakkında bilgi bulabildiğimiz diğer eski kaynaklarda çoğu şairlerin mensubu oldukları tarikatlerin de zikredildiği hâlde Ahilikten yahut Ahilik mensubiyetinden söz edilmemesinin temel sebebi bu olmalıdır. Ancak Klâsik edebiyatımıza mensup esnaf şairlerin çoğunun Ahilik teşkilâtıyla ilişkisi olduğu muhakkaktır.

Bu bildirimizde, eski şiirimizde Ahi Evran ve Ahiliğin izleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

A. Klâsik Şiirimizde Ahi Evran

Klâsik Türk şiirinde şahısların yer alışı, âdeta belirli kaidelerle sınırlı gibidir. Bir şahıs adının Klâsik şairlerimizin şiirlerinde yer bulabilmesi için belli sıfatları taşıması gerekir. Bu şahısları şu ana başlıklar altında toplayabiliriz:

- a) Peygamberler
- b) Diğer din büyükleri
- c) Mitolojik kahramanlar
- d) Efsane, hikâye masal kahramanları
- e) Büyük sûfiler
- f) Devlet erkânından kimseler
- g) Meşhur Arap ve İran şairleri
- h) Anadolu evliyâsından tarikat kurucusu bazı kimseler

şairlerin kaleminden “Ahilik” konulu birçok şiir kaleme alınmıştır. Nitekim Sayın Erol Ülgen’in bildirisinin bu zenginliği ortaya koyacağını birlikte müşahade edeceğimizi ümit ediyorum.

3 Ancak Eğridirli Hacı Kemâl’in Mecma’u’n-nezâ’ir’inde Ahi mahlaslı bir şairin şiirlerinin bulunmasını dikkat çekici bir not olarak kaydetmek gerekir. Bu şairin adı geçen mecmuadaki iki şiiri de ahilikle ilgili değildir. Fakat şairlerin mahlas edinme geleneği göz önünde bulundurulduğunda kaynaklarda adı geçmeyen Ahi mahlaslı meçhul şairin bu mahlası almasının “Ahi”likle ilgili olduğunun güçlü bir ihtimâl olarak kaydedebiliriz. Bkz. Eğridirli Hacı Kemâl, *Câmi’u’n-nezâ’ir*, Beyazıt Kütüphanesi, Nu. 5782, vr. 143, 270b.

- i) Şairin çağdaşı şairler
- j) Meşhur Türk şairler
- k) Meşhur ressam, hattatlar vb. sanatkârlar
- l) Bilginler
- m) Birtakım hususî sebeplerle yer bulmuş kimseler (Çoğunlukla şairin yakınları olan bu kimseler doğum, ölüm, mansıp alma vs. sebeplerle tarih düşürülen manzumelerde yer bulurlar)

Ahi Evran'ın şiirimizde yer alışı bu grupların herhangi biriyle doğrudan doğruya irtibatlandıramayız. Bu açıdan bakıldığında onun Klâsik şiirimizde yer alması, üzerinde durulmasını gerektiren bir hadisedir.

1) 9 Ahî Evran'ın eski şiirimizde yer aldığı en önemli eser, şüphesiz ki Kerâmât-ı Ahî Evran adlı mesnevidir. Adından da anlaşılacağı üzere bu mesnevi Ahi Evran'ın kerametlerini ihtiva etmektedir. Remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında yazılmış eser 167 beyit tutarındadır. Eserin müellifinin kim olduğu konusu ihtilafıdır. Bir görüşe göre bu mesnevi 13. yüzyıl şairi Gülşehrî'ye aittir. Bu görüşü savunanların başında eseri yayınlayan⁴ Franz Taeschner gelmektedir. Buna mukabil başta Abdülbaki Gölpınarlı⁵, Âgâh Sırrı Levend⁶ ve Mikâil Bayram olmak üzere bazı ilim adamları, eserin Gülşehrî'ye aidiyetini reddetmektedirler.

2) Türk edebiyatı tarihinin en önemli kaynaklarından olan şuarâ tezkirelerinden Âşık Çelebi'nin kaleme almış olduğu Meşâ'iru's-şuarâ'da da Ahi Evran anılmaktadır. Âşık Çelebi, eserinin uzun

4 Franz Taeschner, *Gülschehris Mesnevi auf Achi Evran der Heiligen von Kirscheir und Patron der Türkischen Zünfte*, Wiesbaden 1955.

5 Gölpınarlı, eseri kitapçı Raif Yelkenci'nin uyarısıyla şairin Mantku't-tayr'ıyla karşılaştırdıklarında bu mesnevinin Mantku't-tayr'daki fütüvvet bahsindeki beyitlerin bazılarının aynen alınarak genişletilmiş şeklinden başka bir şey olmadığını, fakat eserin Gülşehrî'ye değil, -Hacı Bektaş Velâyetnâmesindeki bir cümleye istinaden- kim olduğu bilinmeyen Sadrüddîn-i Semerkandî'ye ait olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, s. 97.

6 Gülşehrî – *Mantku't-tayr*, (Tıpkıbasım), İstanbul 1957, Âgâh Sırrı Levend'in önsözü, s. 13-14.

mukaddimesinde Tuna nehrini öven bir şiir kaleme almıştır. Kaside tarzındaki bu şiirin bir beyti řöyledir⁷:

Kanda gerd-âlûde dâmen var ise yur arıdur

Pâk-bâz olmakda gûyâ Ahi Evran'dur Tuna

(Her nerede toz bulaşmış bir etek varsa yıkar, temizler. Tuna nehri temizleme hususunda âdeta Ahi Evran gibidir)

Âşık Çelebi bu beyitte Ahi Evran'ın debbağ oluşuna telmihte bulunmaktadır. Derinin işlenmesi sırasında safhalar boyu süren temizleme iři, uzun, yorucu, aynı zamanda sabır ve azim isteyen bir ameliyedir. Fakat Ahi Evran'ın yanına gelenlerin manevî anlamda temizlendiklerine de burada işaret edildiğini dűřünüyoruz. Debbağlık, pislikler içindeki şeylerden didinerek, uzun zaman ve emek sarf ederek kullanışlı, yarayışlı ve tertemiz şeyler üretmek olduğuna göre, örnek olması ačíısından Ahî Evran'ın bu mesleği bilerek ve özellikle seçtiği de şöylenebilir. Bu şiirde Ahî Evran'ın Tuna nehrine değil, Tuna nehrinin temizleyicilik hususunda Ahi Evran'a benzetildiğine özellikle dikkat çekmek isteriz.

Meşâ'iru'ş-şu'arâ gibi 16. yy.da yazılmış bir başka eser olan Hüsn ü Dil mesnevisinde de Ahi Evran'dan (Ahi Evren) bahsedilmektedir. Hüsn ü Dil, kahramanlarını, insan organları ve duyguları ile bazı eşyaların oluşturduğu temsili (alegorik) bir eserdir. Olayın bir yerinde padişah Akıl, oğlu Dil'i (gönül) eğlenceye ve işret meclislerine tiryaki hâle getirmekle suçlanan çalgı aletlerini bir bir sorguya çeker. Bunlardan biri olan "Def" sorgu esnasında üzerine bir post giydirdiklerini, ondan sonra diyar diyar gezdiğini, ta Ahi Evren'in (diyarına gelene kadar bir yerde mesken tutmadığını anlatır⁸:

7 Filiz Kılıç, **Âşık Çelebi Meşâ'iru'ş-şu'arâ (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara 1994, s. 92.

8 Yenipazarlı Vâlf, **Hüsn ü Dil**, Hazırlayan: M. Fatih Köksal, İstanbul 2003. s. 349-351.

*Bir pûst geyüp müsâfir oldum
Etrâf-ı bilâdi sâyir oldum*

*Oldum niçe rûz câvidâne
Tebdîl-i hevâ diyü revâne*

*Bir gûşede tutmadumdı mesken
Tâ şeh-r-i diyâr-ı Ahi Evren*

Kendisini Ahi Evran'ın koruyup kolladığını, gelişiyile çok mutlu olduğunu söyledikten sonra onun sularında tertemiz yıkandıktan sonra soyunup pîrin (Ahi Evran'ın) önünde soyunduğunu ifade eder:

*Ol pîr baña idüp riâyet
Kıldı beni lutf ile himâyet*

*Çeşmi kademiyle Rûşen oldı
Sığmadı derisine şen oldı*

*Girdüm sularında pâk yundum
Pîrûñ öñine varup soyundum*

Ondan sonrası Bektaşî-Kalenderî zümresinde daha çok görülen âdetlerdendir:

*Ebrûmı trâş idür ser-â-ser
Virdi baña hilye-i Kalender*

*Takdı kulağuma sîm halka
Tevkîrûmi zâhir itdi halka*

Def bu uzun savunmasının devamında daha sonra Ahi Evran'dan ayrıldığını, ancak ondan ayrılınca başına birçok felaket geldiğini, başına gelenlerin o pîrden ayrıldığından olduğunu neden sonra anladığını bildirir.

Bu metinde Kalenderîlik ve Bektaşîlik'te görülen kaş tıraşı ve kulağa halka takma âdetlerine yer verilmesi ve bunları yapanın Ahi Evran olması şayan-ı dikkattir. Gerçi burada konuşanın "def" olduğu düşünüldüğünde hadise normal görünmektedir: Asıl sanatı debbağlık olan Ahi Evran bir deriyi önce yıkamış, soymuş, tıraş etmiş, sonra kulağına gümüş halka (Def'in zilleri) takmıştır.

Fakat şunu hatırdan çıkarmamak gerekir ki, Divan şairleri boş, dayanaksız ve temelsiz benzetme yapmazlar, yapamazlar. Burada defi tıraş eden pîr Ahî Evran ise bu tercih veya tespit tesadüfî değildir ve mutlaka tutarlı bir mesnedi olmalıdır. Peki, ahilerde zaman zaman bu tür törenler oluyor muydu? Ahiliğin temel kaynakları olan fütüvvetnâmelere baktığımızda bu hususta iki farklı görüş tespit ediyoruz. Birine göre tarikatta tıraş vardır ve bu normaldir.⁹ Çünkü tokluk gereği olan “tecrîd” ve “tefrîd”i elde etmek esastır. Bunun öncelikli yolu yücelmeye mani olan her şeyi –bu arada vücutta ağırlık yapan kılları da- atmak gerekir. Fütüvvetteyse bu yoktur. Çünkü fütüvvet ehline, faziletleri ve güzel huyları elde etmek gerekir. Buysa varlığı gerektirir.¹⁰ Buna karşılık kimi fütüvvetnâmelerde “tırâş erkânı”ndan söz edilir. “Pîr tutma” merasiminde son safha talibin şeyhin önüne iki dizi üstünde çökerek saçlarını kazıtmasıdır. Tıraştan sonra talip şeyhten itibaren herkesin elini öper.¹¹ Yenipazarlı Vâlî’nin mesnevisinde geçen bu beyitler de böyle bir törenin varlığını teyit eder durumdadır.

✎ Vardar Yenicali Hayâlî Bey (öl. 1557), 16. yüzyılın en önemli şairlerinden biridir. Tahsilini tamamlamamış olmasına rağmen üstün şiir istidadıyla sarayın takdir ve desteğini almasını bilmiştir. Divan’ındaki bir gazelinde¹²

*Ol cevânmerde n’ola ehl-i fütüvvet der isem
Varını bezl etmede Rûm’un Ahî Evran’ıdır*

Bugünün diline “O civanmert kişinin fütüvvet ehlinde olduğunu söylersem şaşmamalıdır. Çünkü o, bütün varını yoğunluğunu dağıtmak - cömertlik- konusunda Anadolu’nun Ahi Evran’ı gibidir” şeklinde çevrilebilecek beytiyle Ahi Evran’ı anan Hayâlî, onun ahiliğin de temel esaslarından biri olan “cömertlik” tarafını işlemiştir. Beyitte Ahi Evran’la birlikte “fütüvvet”, “civanmertlik” gibi ahilik kültürüyle alâkalı başka kelimeler de geçmektedir.

✎ 13. yüzyılda ömür sürmüş birinin 16. yüzyılda klâsik şiirimize ait edebî metinlerde yer alıyor olması sıradan bir hadise değildir. 200’ün

9 Meselâ Seyyid Muhammed’in Kitâbu Miftâhu’l-dakâyık fî Beyânî tütüvveti ve’l-hakâyık adlı fütüvvetnâmesinde “tırâş erkânı”, “pîr tutma” töreninin bir gereği olarak nakledilir. Nakîb, tâlibi şeyhin yanına götürünce şeyh tâlibe öğüt verir. Okunan manzum “tercüman”dan sonda nakîb tâlibi şeyhin önüne diz çöktürüp tıraş eder. Bkz. Gölpınarlı, s.g.m., s. 53. Tıraş erkânı Burgâzî Fütüvvetnâmesi’nde de vardır.

10 A. Gölpınarlı, a.g.m., s. 39.

11 A. Gölpınarlı, a.g.m., s. 53.

12 Ali Nihad Tarlan, **Hayâlî Beg Dîvânı**, İstanbul 1945, s. 132.

üzerinde divan metni, onlarca mesnevi, tezkire ve sair eserler üzerinde yaptığımız taramada Ahi Evran-ı Velî'nin isminin anıldığı bu kadar metin tespit edebildik. Şüphesiz daha da vardır. Bunlar dahi Ahi Evran'ın toplumda ne derece sevildiğinin, ona değer ve önem verildiğinin ve onun tesirlerinin yüzlerce yıl nasıl devam ettiğinin edebî metinlerle delâletidir. Doğrudan ahilik ve Ahi Evran'la ilgili metinler olan "ahi şecereleri"nde de Ahi Evran'dan bahseden çoğu aruz bir kısmı hece vezniyle kaleme alınmış irili ufaklı manzume örnekleri vardır. Yazımızın konusu klâsik şairlerimizin Ahi Evran'ı nasıl ele aldıkları olduğundan bu metinler bu yazının alanı dışında tutulmuştur.

B. Ahi-Ahilik

Klâsik Türk edebiyatının çerçevesi içerisinde değerlendirebileceğimiz edebî metinlerimizde "ahî" kelimesine iki temel biçimde rastlıyoruz. Birinci ve daha çok olanı Arapça, "kardeşim" demek olan "ahî"dir. Bu anlamdaki "ahî" kelimesine mesnevilerden özellikle ahlâkî ve nasihat konulu mesnevilerde sıkça karşılaşmaktayız. Kelimenin bu mânâda kullanılışı konumuz dışı olduğu için onları çalışmamızda değerlendirmedik.

Ahilik kavramına adını veren bir terim olarak "ahî" kelimesine edebî metinlerimizde, yukarıda değindiğimiz "kardeşim" anlamında bir hitap olan "ahî"den çok daha az rastlıyoruz. Terim mânâsıyla "ahî" kelimesine daha 13. ve 14. yüzyıl metinlerinde, yani aşağı yukarı Ahi Evran'ın çağdaşı şairlerin eserlerinde rastlıyoruz. Gülşehrî'ye atfedilen yukarıda değindiğimiz Kerâmât-ı Ahî Evran mesnevisinden başka, onun şairin Mantıku't-tayr'ında da ahilik mevzuu uzun uzadıya ele alınır. Değerli bir meslekdaşımız tarafından bu Sempozyum'da başlı başına bir bildiri konusu olarak ele alındığını öğrendiğimiz bu hususun ayrıntısını bildiri sahibine bırakarak Gülşehrî'nin ahilikle ve Ahî Evran ile olan yakın münasebeti dolayısıyla şairin Ahî Evran'ın halifesi olduğu fikrinin de ileri sürüldüğünü nakledeyim.¹³

Ahilikten bahseden bir başka şair Kırşehir'de medfun Âşık Paşa (ö. 1332)'dir. Meşhur mesnevisi Garîb-nâme'de Âşık Paşa ahî kelimesini kullanmakla kalmamış ahiliğin düsturlarından da bahsetmiştir¹⁴:

13 Aziz Merhan, "Ahi Evran ve Şair Gülşehrî", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2004), s. 93-103.

14 Kemal Yavuz, "Âşık Paşa'da Ticaret Fikri", *İlmî Araştırmalar*, S. 16 (Güz 2003), s. 117-124.

Ol dahi bitdi bu kez gel ahıyâ

Kulluğ it ihlâs-ıla kulma riyâ

Berk kuşan ol kapuda sen er gibi

Güç götürgil sabr idüp şol yir gibi

Mâluñı terk it yüzüñ döndermegil

Geleni hoş dut kuru göndermegil

....

Kim ahı her dem saña alkış çala

Hem dahi senden Çalab hoşnûd ola

Yine Türk edebiyatının en önemli simalarından ve Âşık Paşa muasırı Yunus Emre'nin şiirlerinde de "ahî" kelimesi birkaç kere geçmektedir. Bu şiirlere dayanarak Yunus'un bir "ahî" olduğuna dair görüşler ileri sürülmüşse de bahis konusu şiirlerde geçen "ahî"lerin tamamı konumuz olan "ahî" değil, "kardeşim" mânâsına olduğundan bunun etraflı inceleme yapılmadan alelacele verilmiş ve ilmî olmayan bir hüküm olduğu kanaatindeyiz.

Yunus gibi Kadı Burhaneddin'in de "ahî / ahı" redifli şiirleri vardır ki biri şudur:¹⁵

Egerçi derdini çekdük şifâya irdük ahı

Cefâ ucına irişdük vefâya irdük ahı

Bizi nişe taş ile taşlaya bu yârenler

Hicâza varmaduğ ise safâya irdük ahı

Hilâl olmuşıduh va'desiyle yillar

Haka şükür yine bu bedr aya irdük ahı

Adûnun atlusı ger sığındı bir tağa

Arasını kesiben biz yayaya irdük ahı

Gözüm yaşı deniz olursa dahi kaygısı yoh

Ki el ü ayağ urup âşinâyâ irdük ahı

¹⁵ Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İÜEF Yay., İstanbul 1980, s. 67.

*Dilegiyile gelen dileğin revâ kılduh
Cihân içinde rızâ-yı huzâyâ irdük ahı*

*Gözi ohına didüm oh cânım sana kurbân
Bir oh ile hele şol koşa yaya irdük ahı*

Kadı Burhaneddin Divanı'nda oldukça fazla sayıda geçen "ahı" ya da başka bir okuyuşla "ahı" kelimesinin kimi yerlerde yazımıza konu olan mânâsıyla anlaşılması gerektiği açıktır. Meselâ

*Gözlerünün gûşesini ben niçe diyem ahı
Bencileyin sad hezârân rindi ol mihmân ider (G 405/6)*

([Ey] 'ahı' [gibi misafirperver olan sevgili] ben senin gözlerinin köşesine nasıl anlatayım. Benim gibi yüz binlerce misafiri vardır.) beytinde kastedilen budur.¹⁶

Nitekim şairin şu beyitlerinde geçen "ahı"yı aynı mânâda görüyoruz:¹⁷

*İy ışk-ı muhtesib kanısın gel bu halkaya
Kim kem dutar gör ahı bu bâzâr keylini*

*Hüsnünün konuğuyam çâh-ı zenahda susamış
Ne revâ ola ahı ki ola mihmân teşne (G 1094/10)*

Kadı Burhaneddin'in

*Gözün ohtyile yüregi yaz ahı noldı
Hattunla gamum şerhini bir yaz ahı noldı*

matlarıyla başlayan bir de "ahı n'oldı" redifli gazeli¹⁸ vardır.

İfade ettiğimiz üzere Divan şiiri metinlerinde, hususiyle mesnevilerde ilânihaye "ahı" tabiri geçmektedir. Fakat bunların neredeyse tamamı "kardeşim" mânâsına seslenme edatı olarak kullanılmıştır.

SONUÇ

Tespit edebildiğimiz bu beyitlerden şu sonuçları çıkarabiliyoruz:

¹⁶ . Muharrem Ergin, a.g.e., s.162.

¹⁷ . Muharrem Ergin, a.g.e., s.374,

¹⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 162

1. Ahi Evran, “temizlik” ve “cömertlik” özellikleriyle Divan şairleri arasında unutulmamış ve tesirleri yüzlerce yıl sürmüştür.

2. “Ahi / ahi” ve “fütüvvet” kavramları, özellikle de birincisinin bu edebiyatın kurulum ve oluşum dönemlerinde daha sık görülmesini bu hareketin 13 ve 14. yüzyıllardaki gücü ve tesiriyle ilişkilendirmek mümkündür. Yunus Emre, Kadı Burhaneddi ve Ahmedî’nin şiirlerinde “ahi” kelimesininin fazlaca kullanılmasını dikkate değer buluyoruz.

3. Ulaşabildiğimiz biyografik kaynaklarda, şairlerin Ahi teşekküllerine mensubiyetlerine dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak, kimi şairlerin şiirlerinde bu kavramların çok ve –özellikle- geçmesini onların ahi veya ahiliğe yakından ilgi duyan kimseler olduklarının işareti olarak yorumlayabiliriz.

ORTAÇAĞ ERZURUM'UNDA AHİLİK TEŞKİLÂTI

Erol KÜRKÇÜOĞLU*

Selçuklu Türkiye'sinin kuruluşundan XIII. asrın başlarına kadar olan hayatı, gerek siyasi durumu ve gerek iktisadi faaliyetleri bakımından, ortaçağ devletleri arasında önemli bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Bilhassa zamanın kısalığına rağmen, büyük çoğunluğu göçebe olarak Anadolu'ya giren Türklerin şehirlere, kasabalara ve köylere yerleşerek ileri bir cemiyetin bütün müesseselerini yaratmakta ve onları idare etmekte gösterdikleri ustalık, akıllara hayret vermektedir. Geniş ölçüde ticari faaliyet dolayısıyla, büyük yollar boyunca vücuda getirilen kervansaraylar ve buraları idare edecek mükemmel müesseseler, kalabalık şehirler ve kasabalardaki sınaî, ticari gelişmelerin yarattığı önemli miktardaki esnaf, usta ve çırak (işçi) ların meydana getirdikleri “ihvân” ve “fityân” yani “Ahîlik”¹ teşkilâtı, çeşitli içtimai yardım müesseseleri, artık Anadolu'da diğer Türk kavimlerini hayli geride bırakmış, bütün kalkınma özellikleriyle kendisini diğer İslâm sahalarından belirli surette ayırmış bir devletin tarihi bir vakıa olarak varlığını bize kabul ettirmektedir. Şu halde insan cemiyetlerinin son sosyal gelişme merhalesi olan “kavmi hayat”tan “millet hayatı”na geçişi Türkler Anadolu'da süratle başarmışlardır. Mesela Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd (1220-1237) artık bir kavmin veya aşiretler topluluğunun değil, millet hayatını idrak etmiş olan Anadolu Türk halkının milli sultanıydı.²

* Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ERZURUM.

¹ “Ahi” sözcüğü, Arapça'da “kardeşim” anlamına gelmektedir. Anadolu'da XIII. yüzyılda Türkler tarafından kurulmuş olan “Ahîlik” örgütü adım adım bu Arapça sözcüğün daha doğrusu Türkçe'de cömert, eli açık, mert anlamına gelen “Akı” sözcüğünün terimleşmesinden almıştır. Bkz.: Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1974, s.3; *Divanü Lûgat-it-Türk*, I, çev.: Besim Atalay, Ankara, 1992, s.90.

² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976, s.211-213; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdi ve İçtimai Tarihi I (1243-1453)*, İstanbul, 1995, s.53.

Anadolu Selçuklularında sosyal ve iktisadi refah XIII. yüzyıl başlarında I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubâd zamanlarında zirveye ulaşmıştı. Bu yüzden XIII. yüzyıl Ortaçağ Avrupa yazarları Türkiye'yi “efsanevi zenginlikler diyarı” olarak göstermişlerdir.

Şüphesiz iktisâdi refah, sosyal refahı da beslemekteydi. Bunun için iktisadi güvenlik ve refahı arttırmaya yönelik yatırımlardan kaçınılmıyordu. Bu yatırımlardan kervansaraylar nasıl yolcuları parasız misafir ediyor ve besliyorsa ülkenin her tarafındaki imaretler, misafirhaneler ve çeşitli adlar alan zaviyeler de bu tür sosyal hizmetler görüyorlardı. Ahî teşkilatı da ülkenin sanayi ve ticaret hayatını teşkilâtlandırması yanında etkin bir sosyal hizmet kurumu oluşturmuştu.³

Türkistan'dan Anadolu'ya göç ederek yerleşen çok sayıdaki Türk esnaf ve sanatkâra kolayca iş bulabilmek, yerli Bizans sanatkârları ile rekabet edebilmek; tutunabilmek için ürettikleri malların kalitesini korumak; üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkârlarda sanat ahlâkını yerleştirmek; Türk Milletini ekonomik yönden bağımsız hale getirmek; ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek; ülkeye yapılacak olan yabancı saldırılarda devletin silâhlı kuvvetleri yanında savaşmak, sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerde milli heyecanı yaratıp ayakta tutmak gerekiyordu. İşte bu mecburiyet dini, ahlaki kuralları “fütüvvetnâmeler”de mevcut olan bir esnaf ve sanatkârlar dayanışma ve kontrol kuruluşunun, yani ahiliğin kurulması sonucunu doğurdu.⁴

Neşet Çağatay, Ahiliğin yabancı bir teşkilât olmadığını, bilâkis Anadolu'da Türklerin biçimlendirip kendi milli damgalarını vurdukları bir teşkilât olarak kurulduğuna dikkati çekmektedir.⁵

Ahî Birlikleri'ni Anadolu Türk toplumuna özgü bir sentez olarak ele almak gerekir. Çünkü Türk kültürü bu birliklerde yer alarak özgün bir sentez oluşturmuştur.

Ahiliğin Anadolu'da kökleşip yayılması şu sonuçları doğurmuştur.

³ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 1997, s.96; Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya, 1991, s.5-6.

⁴ Cemal Anadol, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara, 1991, s.48; Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, İstanbul, 1981, s.176-177; Vladimir Aleksandroviç Gordlevskih, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev: Azer Yazar, Ankara, 1988, s.196-197.

⁵ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s.52.

1. Anadolu Türklerinin göçebe yaşamından yerleşik yaşama geçişini hızlandırmıştır.

2. XIII. yüzyıla kadar çoğunlukta yerli Müslüman olmayan halkın elinde bulunan sanat ve ticaret yaşamına Türklerin katılmaları ile, bu alanlarda büyük kalkınma olmuştur.

3. Türk esnaf ve sanatkârları aralarında sıkı işbirliği ve karşılıklı yardım ilişkilerini kurmuşlar ve iyi ahlâk ilkelerini halka yaymışlardır.⁶ Ahiler Selçuklular ve İlhanlılar zamanında kurdukları “**Âhî Birlikleri**” ile iktisadi ve siyasi alanlarda etkili oldukları gibi, ülkedeki politik olaylara da yön vermişlerdir.

Türklüğe yücelik ve uzun ömürlülük kazandıran müesseselerin başında Ahilik gelmektedir. Ahiliğin dört umdesi; devletin gerçekten kurabildiği dört ortamda yani “**adalet-emniyet-eğitim-hükümet**”in bulunduğu ülkelerde yeşerip gelişmiştir. Keza bir ülkede devletin devletliği yani; “**akıl-ahlâk-bilim-çalışma**”nın işlerlik ve geçerliliği ile hayat bulmaktadır. Ahiliğin tarihte devletler kurdurup yaşatmasındaki özellikleri işte bu karşılıklı ilişkilerden (Ahilik-Devlet) kaynaklanmış olmalıdır.⁷

1202 yılında Rûkn-ed-Dîn Süleymanşah, Erzurum’u feth ederek, bütün Saltuk-ili’ni Anadolu Selçuklu hakimiyeti altına aldı.⁸ Erzurum, Anadolu Selçuklu hakimiyeti döneminde Anadolu’nun refah seviyesi en yüksek ticari merkezlerinden biri haline gelmişti.⁹

Selçuklular zamanında Erzurum, doğu-batı ve kuzey-güney ticari yollar üzerinde bulunması şüphesiz hem şehrin iktisadi açıdan gelişmesine zemin hazırlamış hem de Ahi Teşkilâtı vasıtasıyla üretimin çok yüksek olduğu bir şehir konumuna gelmiştir. Bu çağlarda Erzurum’da gerek ticaretle uğraşanların, gerekse esnaf ve sanatkârların mesleklerini icra edebilmeleri için yeterli müesseseler mevcuttu.¹⁰

⁶ Mahmut Tezcan, “Ahilik Çerçevesinde Oluşan Türk Kültürünün Temel Taşları” *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Ekim 1999, Kırşehir, s.287.

⁷ Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik*, Ankara, 1980, s.20.

⁸ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmereü'l-Ahbâr*, çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 2000, s.24; İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, XII, çev: Ahmet Ağırakça-Abdulkerim Özaydın, İstanbul, 1987, s.146-147; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, II, Haz: Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s.93.

⁹ Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, Beyrut, 1399/1979, s.150.

¹⁰ M. Heyd, *Yakan Doğu Ticaret Tarihi*, çev: Enver Ziya Karal, Ankara, 1975, s.51; Faruk Sümer, *Yabunlu Pazarı*, İstanbul, 1985, s.4; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, 2000, s.119; Ahmet Zeki Validi, “Mogollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi

Yalnız Erzurum'da değil, bütün Anadolu'da ilk Müslüman-Türk eserleri arasında yer alan Kale Mescidi, Tepsi Minare, Ulu Cami, Emir Saltuk Kümbeti ve benzeri abideler, Saltuklular döneminde şehrin ticari ve ekonomik durumu hakkında belli bir fikir vermektedir. Zaten Rükneddin Süleymanşah'ın Saltukluları ortadan kaldırmasında diğer faktörlerin yanı sıra, şehrin önemli bir ticaret merkezi oluşunun payı büyüktü.¹¹

Claude Cahen'ın belirttiği üzere Anadolu'daki ticari gelişmelerden en çok yararlanan Selçuklu şehrinin Erzurum olduğu görülmektedir. Uzak Doğu'dan Avrupa'ya uzanan, İtalya ile Tebrizi birleştiren uluslararası ticaret yolu, hem Akdeniz, hem de Karadeniz üzerinden Erzurum'a uğramak zorundaydı. Tebriz'den gelen kervanlar ya Erzurum üzerinden Trabzon limanı ile Karadeniz'e veya yine Erzurum üzerinden Erzincan, Sivas yoluyla Ayas (Yumurtalık)tan Akdeniz'e açılmaktaydı.¹²

Selçuklu sanayi sistemi, Ahiler tarafından teşkilâtlandırılmıştı. Şehir ahilerinin yani esnaf birliklerinin temelini deri işleyiciler (debbağlar) oluşturuyor idi. Deri ve dokuma sanayii birçok yan sanayi kollarıyla birlikte en önemli sanayi dallarıdır. Bu sanayiinin ürünlerine dış pazarlarda yüksek bir talep olduğunu, pamuklu, yünü, ipekli dokumalar, birçok çeşitleriyle dünya pazarlarında aranan mallardı. Selçuklularda en önemli ihraç mallarını dokuma ürünleri oluşturmaktaydı. Erzurum'da dokunan halılar Avrupa ve İslâm ülkelerine ihraç ediliyordu.¹³

1236 yılında Erzurum'a gelerek şehirde bir süre ikâmet eden Kazvinli Şems ed-Din Ömer, Erzurum hakkındaki fikir ve düşüncelerini şöyle nakletmekte idi: *Ticaret yapmak amacıyla 1236 yılında Erzurum'a geldim. Burada bir süre ticaretle meşgul oldum. Şehrin ticaret yapmak için çok elverişli bir merkez olduğuna tanık olunca kendi kendime bu şehirde oturmalısın. Yüce cennetin kışkandığı bu yeri mesken tutmalısın diyerek, hemen o gurbet ilini kendime yurt seçtim. Birçok vefalı dost edindim. Yolculuk defterini dürerek, güzellikleriyle dolu bu şehirde yaşamaya başladım. Geçimimi arzuladığım şekilde temin ederek uzun*

Vaziyeti", I, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul, 1931, s.16; Hayati Doğanay, *Erzurum Kent Coğrafyası*, Erzurum, 1982, s.198 (Basılmamış Doçentlik Tezi).

¹¹ Osman Gürbüz, *Anadolu Selçukluları Döneminde Erzurum (1202-1318)*, Ankara, 2004, s.120.

¹² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul, 1984, s.313.

¹³ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s.102; Abdurreşid el-Bakuvi, *Kitab Telhis el-Asar ve Ecaib el-Melik el-Gehhar*, Arapça çev: Ziya Bünyadov, Bakü, 1992, s.128.

*süre Erzurum'da ikâmet ettim. Burada çok miktarda mala, kumaşa ve nimete sahip olarak zengin oldum.*¹⁴

Erzurum 1242 yılında Moğol ordusu kumandanı Baycu Noyan tarafından muhasara ve zaptedilmiştir. Şehir bu esnada Moğol ordusunun tahrip ve yağmasına maruz kalmış, ahalinin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da esaret altına alınmıştır.¹⁵

Erzurum, bundan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar (1308) Moğollara bağlı bir vilayet olarak yeniden iskân edilmiş, ancak Moğol ordularının bir uğrak yeri olduğu için daima zarar görmüştür. Selçuklu hanedanının yıkılışı neticesinde Erzurum İlhanlılarının Anadolu vilâyetine bağlı bir merkez haline getirilmiştir. İlhanlılar'ın hâkimiyeti döneminde tekrar eski önemini kazanmaya başlamıştır.

İlhanlılar zamanında (1256-1336) Erzurum kültürel, siyasi, ticari ve sosyal alanlarda çok büyük bir gelişme kaydetmiştir. Erzurum, Şâhrah-ı Garbi denilen “**Batı Ana Yolu**” üzerinde bulunmuş ve iktisadi bakımdan da refaha kavuşmuştur. İlhanlıların son devresinde, han, kenvansaray ve köprüler de yapılmış ve bu güzergâh işlerlik de kazanmıştır.

İlhanlılardan Olcayto Han zamanında Erzurum'da bir kenvansaray daha yapılarak şehrin ticareti bir kat daha artmıştı. Erzurum'un bu refah ve zenginlik içinde yaşaması, birçok medeni müesseselerin de kurulmasına neden olmuştur. Şüphesiz şehrin ticari alandaki gelişmelerinden dolayı kısa zamanda nüfusu yüz bine ulaşan kalabalık bir şehir konumuna yükselmişti.

Moğol egemenliği altında Anadolu Selçuklu sultanlarının vilâyetlerde otoritesi iyice zayıflamış bulunuyordu. Bu yüzden, şehirlerde bazı kamu görevlilerinde özellikle güvenlik işlerinde, devletin temel

¹⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Alai'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk name)* I, çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s.448.

¹⁵ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Ankara, 1987, s.53; N.N. Şengeliya, “Uçastie Armyano-Gruzinskih Voysk v Kosedagskoy Bitve” *Problemi İstorii Turtsii (Sbornik Statey)* Moskova, 1978, s.6-7; M. Edvar Dulaurie, “Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar”, *Türkiyat Mecmuası*, II, İstanbul, 1928, s.178; M. Hüseyinzade, “Mongol İstilası Dövründe Anadolu'nun İctimai-İktisadi Vaziyeti ve Cimri İsyanı”, *Voprası Turetskoy İstorii*, Baku, 1972, s.7; İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, II, s.62-64; Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi*, çev: Hrand D. Andreasyan, İstanbul, 1954, s.15; Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, 2001, s.301; Abdulkadir Yuvah, *İlhanlılar Devri I Kuruluş Devri*, Kayseri 1997, s.37; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara, 1993, s.65.

fonksiyonlarını esnafın başı sayılan Ahi babaların üstlendiği görmekteyiz. Şehir nüfusunun büyük kısmını esnaf ve lonca mensuplarının oluşturduğu ve bu halkın zaviyeleri etrafında örgütlenmiş bulunduğu düşünülürse, ahilerin gücü anlaşılmaktadır. Her büyük şehirde en nüfuzlu ahî reisi, şehir belediye başkanı veya emir gibi hareket etmişlerdir.¹⁶

Ortaçağ Erzurum’u çeşitli el sanatlarının gelişmiş olduğu bir şehir haline gelmiş, çok makbul bıçakçılık, kuyumculuk, Erzurum taşı denilen kara taştan yapılmış süs eşyaları, dericilik, dokumacılık ve bu arada ince yün dokumacılığı, bakırcılık bakımından Anadolu’nun en gelişmiş şehirlerinden birisi idi. Erzurum’da Ahî Teşkilâtına bağlı 22 çeşit esnaf ve sanatkâr, sanatlarını icra ederek bu şehrin kalkınmasına hizmet etmişlerdir.

İktisadi faaliyette tekелci bir zümre teşkil eden esnaf ve sanatkârlar kendi aralarında “**fütüvvet**” denen dini-iktisadî bir birlik içinde birleşmiş olup, üyelerin dernekteki yerleri yukarıdan aşağıya Ahî Baba-Ahîler-Yiğitbaşılar-Genç İşçiler olarak sıralanmaktadır.¹⁷ Ahîler üretim faaliyetleri yanında, devletle esnaf arasındaki ilişkileri de düzenlemekle yükümlü idi. Ücretlerin tayini, mal cinslerinin, standartlarının ve fiyatlarının tespiti de hep esnaf birliğine aitti.¹⁸

Erzurum’da debbağlar şeyhinin esnaf üzerinde nüfuz ve icraatı mutlak bir surette idi. Sanatında sahtekârlık eden esnafın dükkânı kapatırılır, çürük ve hileli yaptığı iş ibret olmak üzere, dükkânının kapısı üstüne çivilenerek teşhir edilirdi. Bu yüzden sanatkârların iyi yetişmesi, sağlam ve kaliteli malların üretilmesi, Ahilerin denetimi sayesinde mümkün olmuştur.

Ahi Evran’ın neslinden gelen Ahiler, her yıl Erzurum’a gelerek Ahi Evran’ın Kırşehir’deki türbesinde bulunan kuyudan bir testi suyu getirerek, Mehdi Abbas’ın¹⁹ Mescidi üzerinde yapılan caminin

¹⁶ Halil İnalcık, “Âhîlik, Toplum, Devlet”, *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Ekim 1999, Kırşehir, s.191-192.

¹⁷ Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimâî Tarihi*, I, s.21.

¹⁸ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s.105.

¹⁹ Haşım Karpuz, Mehdi Abbas Künbeti’nin Sultan Melik Mahallesinde yer aldığı ve diğer adının da Emir Şeyh Künbeti olduğunu yazmaktadır. Ahilerin her yıl Ahi Evran’ın türbesinde bulunan kuyudan bir testi suyu getirerek minaresine astıkları cami ya künbetin kuzeyinde yer alan Emir Şeyh Camii, ya da künbetin yaklaşık 300 metre doğusundaki Sığırık Camii’dir. bkz: Haşım Karpuz, *Erzurum’da Türk-İslâm Yapıları*, Ankara, 1976, s.13; Rahmi Hüseyin Ünal, “Erzurum İli Dahilindeki İslâmî Devir Anıtları Üzerinde Bir İnceleme” *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, sayı: 6, Nisan 1973, Erzurum, 1974, s.108-109.

minaresine asarlar. Böylece şehirde sığırcık kuşlarının çoğalması ve bu yüzden Ahi Evran'ın duasının bereketiyle çekirge afatından şehrin korunması temin olunurdu. Ahi Evran'ın dostları her sene Erzurum'a gelişlerinde debbağlar tekkesinde Ahi reislerinin katılımı ile Abdurrahman Gazi Türbesindeki Sultan Sekisi'nde bir tören düzenlenir, yenilen yemek sonrası ustalığa terfi edenlere burada yapılan tören sonrası ustalık belgesi ve izni verilirdi.²⁰

Fas'ın Tanca şehrinden olan Arap Seyyahı İbn Battûta, 732/1332 yılında Anadolu'yu gezmeye başlar. İbn Battûta Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Erzurum hakkındaki izlenimlerini seyahatnamesinde şöyle nakletmektedir: *Irak hükümdarının hakimiyeti altında bulunan Erzurum, geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Ama iki Türkmen grubu (Akkoyunlu-Karakoyunlu) arasında baş gösteren uzun savaşlar yüzünden şehrin her tarafı harap hale gelmiştir. Erzurum'da "Ahîyetü'l-Fityân" (Kardeş Yiğitler) adını verdiği bu zümrenin zaviyelerinden bahseden İbn Battûta Anadolu'da her Türkmen kasabasında, köyünde bunlara tesadüf edildiğini yazmaktadır. Ahilerin şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkiyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma gibi konularda Ahilerin eşine dünyada rastlanmadığını, onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini dünyada görmediğini yazmaktadır. İbn Battûta Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Erzurum'da da Ahi büyüklerinden ve bunların halk üzerinde kazandığı nüfuz ve itibardan bahsetmektedir. Erzurum'a geldiğinde şehirde Ahî Toman²¹ adlı 130 yaşındaki bir şahsa misafir olduğunu ifade etmektedir.²² Gerçekten de gerek toponomi tetkikatı, gerek kitâbeler ve mezar taşları, vakfiyeler, resmi kayıtlar, muhtelif tarihi kaynaklar bu teşkilâtın Anadolu'nun her tarafına yayıldığını göstermektedir.²³*

Anadolu'da Ahî teşkilâtının kuruluş amaçlarından biri de ilmi, çeşitli sanat alanında uygulamaya koyarak, toplumu bundan

²⁰ Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi*, Ankara, 1936, s.191.

²¹ Tuman adı Oğuz boylarından biri olan Kayılar arasında Türkmen beylerine verilmekte idi. Ahî Tuman, İlhanlı beylerinden Ebu Said Bahadır Han zamanında (ölmü 1335) yaşamış bir Ahi Reisi idi. bkz: *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Haz: Zuhâl Kargı Ölmez, Ankara, 1996, s.252-255; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1992, s.123-124; Faruk Sümer, *Şahıs Adları*, I, İstanbul, 1999, s.144.

²² İbn Battûta, *Rihlatü İbn Battûta*, Beyrut, 1384/1964, s.298; Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi*, Ankara, 1936, s.191.

²³ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s.110.

yararlandırma ülküsünün pratiğe dönüşmesini sağlamaktır. Ahî teşkilâtı Anadolu'da tabiat ilimleri alanındaki çalışmaların ışığında kurulmuştur. Selçuklular zamanında ahilik bilimsel bir temele dayanmakta ve bilimin verilerinden pratik hayatta yararlanmayı esas almıştır.²⁴

Ahîlik İslâm inancıyla, Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşüncedir. Bu düşünce sisteminde, insanın bir bütün olarak ele alındığı bu anlayış, Ahîliğin eğitim faaliyetlerinin de hakim unsurudur. Ahîliğe girebilmek için az çok o çağın şartları gereği modern eğitim almaları ve bilgi donanımına sahip olmaları gerekiyordu.²⁵

Türk insanı Malazgirt Savaşı sonrası Erzurum'u fethetmekle yetinmemiş, fetih sonrası Erzurum'u tarihi, kültürü, medeniyeti, insanı ve Türk kimliği ile kısa sürede Türk vatani haline getirmiştir. Saltuklular, Anadolu Selçukluları ve İlhanlılar zamanında ticaret yolları kavşağında yer alan bu şehir kısa zamanda bir ilim ve kültür merkezi haline getirilmiştir. Anadolu Selçukluları'nın kısa süren hakimiyetleri devrinde 1202-1242 yılları arasında ve İlhanlılar devrinde (Moğollar dönemi dahil) 1242-1336 yılları arasında yapılan Çifte Minare (Hatuniye), Yakutiye, Ahmediye ve Sultaniye Medreseleri²⁶ devirlerinin birer fakülteleri idi. Bu medreseler dini, sosyal ve fen bilimleri sahalarında, çağın gelişmeleri ışığında eğitim ve öğretim hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Şüphesiz devrin en modern eğitim kurumlarının Erzurum'daki varlığı, Ahîlik teşkilâtının kurulması ve gelişmesini sağlamışlar ve bölgenin iktisadi kalkınmasına önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Çünkü Ahî Teşkilâtına girebilmek, herhangi bir esnaf birliği içinde yer alabilmek için, o kişinin belli bir eğitim alması gerekiyordu. Gerçekten de Erzurum'da Ahi Teşkilâtı ile eğitim kurumları birbirlerini destekleyerek ve tamamlayarak bölgenin kalkınması ve iktisadi gelişmesine ön ayak olmuşlardır. Ortaçağ Erzurum'unda Ahîlik teşkilâtının çok ileri seviyede olması ve bölgenin siyasî, iktisadî, kültürel gelişmesinde bu teşkilâtın üstlendiği misyonun temel dayanağı Erzurum'un jeostratejik konumundan dolayı önemli ticaret yolları üzerinde yer alması,

²⁴ Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya, 2003, s.64.

²⁵ Yusuf Ekinci, "Eğitimdeki Eğilimler ve Ahilik", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Ekim 1993, Ankara, s.64.

²⁶ Ünal, "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", s.85-94; Karpuz, *Erzurum'da Türk İslam Yapıları*, s.7-11; Hamza Gündoğdu, "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar", *Şehr-i Mübârek Erzurum*, Ankara, s.167-172.

Selçuklular ve İlhanlılar döneminde Erzurum'un bir ilim ve kültür merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

Türk Ahîliği, Ahî Evran'dan beri mensup olduğu devletin varlığının yegâne teminatı olmuş, Türk Devletinin ebed-müddet yaşaması gibi kutsal bir mücadelenin de içerisinde yer almıştır.

Türk Ahîliği, Selçuklu ve Osmanlı hakimiyetleri dönemlerinde gittiği ölkelere uygarlıklar götüren, üç kıt'ada sevgi-acıma-bağışlama tohumları eken, hak ve adaletin bayrağını yükselten; emek-sermaye ahengi kuran; güçlü devletler kurup sosyal adalet ve barışı sağlayan, bin yıllık Anadolu'daki Türk varlığının tarihi süreci içinde Müslöman-Türk esnafliğında kendini bulmuştur.

BURSA'DA AHI ZAVİYELERİ

Hasan Basri ÖCALAN*

Yerel tarih araştırmaları gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu tür araştırmaların yapılmasında şüphesiz ki en mühim husus, kaynak konusudur. Yerel tarih ile ilgili kaynakların ekseriyeti kendi bölgelerinde bulundukları için, genellikle, o bölgede araştırma yapan tarihçiler tarafından kullanılabilir. Bu tebliğe konu yapılan "Bursa'da Ahi Zaviyeleri" için de büyük oranda yerel kaynaklar kullanılmıştır. İstifade edilen kaynakların ekseriyeti yazma halinde olup, sınırlı araştırmacı tarafından kullanılmaktadır. Bildiride öncelikli olarak bu kaynaklar hakkında bilgi verilecek; daha sonra da bu kaynakların ışığında bildirinin konusu açıklığa kavuşturulacaktır.

1-Tahrir Defterleri

Osmanlı tarihi için vazgeçilmeyen arşiv malzemelerinden birisi tahrir defterleridir. Çeşitli dönemlerde, farklı nedenlerle yapılan sayımlarda -özellikle XV. ve XVI. yüzyıllar Osmanlı toplumunun demografik ve ictimai yapısı, tabakalaşması, geçim vasıtaları, ekonomik kapasiteleri ve hususiyetleri, toplumun hiyerarşisi, şehir, kasaba, köy, mezra, yaylak-kışlak mahallerinde yaşayanların isimleri, hukukî ve iktisadî statüleri, alınan vergilerin cins ve miktarları, toprağı tasarruf şekilleri ve mülkiyet-vakıf sistemi hakkında bilgi bulmak mümkündür.

Osmanlı dönemi tarih araştırmacıları tarafından kullanılan tahrir defterlerinde, tahririn yapıldığı dönemde mevcut olan zaviyelerin vakıf kayıtlarında zaviye adları, kendilerine vergi muafiyeti sağlanan zaviye şeyhleri, zaviyelerin bulunduğu yer, buralarda görev yapan şeyhler tespit edilebilir¹.

---

* Dr. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, BURSA. habasri@uludag.edu.tr

¹ Emecen, M. Feridun, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, (28-29 Mayıs 1990), İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi, İst. 1991, s. 143-162.

2-Şer'iyye Sicilleri

Osmanlı tarihinin XV. asrın ikinci yarısından XX. asrın başlarına kadarki dönem için en önemli kaynaklardan olan şer'iyye sicilleri, bulundukları şehrin sosyal, iktisadî, hukukî ve din tarihi açısından oldukça önemlidir². Hakkında yazıldığı şehrin sosyal, kültürel, ekonomik, dinî.. vb konularda önemli belgelerin bulunduğu sicillerde o şehirde kurulan Ahi zaviyeleri hakkında da bilgi bulmak mümkündür. Zaviyeye şeyh tayini ile ilgili berat kayıtları, mülk satışlarında sınır tayini yapılırken zaviye adının geçmesi, vakıflarla ilgili mahkemeye başvurulması esnasında zaviyeden bahsedilmesi, kurulan vakfın vakfiye kayıtları için kadiya gidilerek tescil yapılması... gibi hususlarda zaviyeler hakkında bilgi bulunmaktadır. Bir şehre ait siciller iyi bir şekilde tarandığı zaman, şehrin tasavvuf tarihi ile ilgili hayli belgenin bulunacağı kesindir.

İstanbul şer'iyye sicillerinden sonra sayı ve içerik bakımından 1000'i aşkın defterle Bursa Şer'iyye sicilleri ikinci sırada yer almaktadır. Asılları Ankara Milli Kütüphane'de bulunan sicillerin, Bursa Büyükşehir belediyesi Şehir Kütüphanesi'nde mikrofilmleri ile bazı defterlerin fotokopileri bulunmaktadır³.

3-Vefeyâtnâmeler

Bir şehirde vefat eden meşhur şahısların hayatının anlatıldığı vefeyâtnâmeler, Bursa tarihi için oldukça önemli kaynaklardır. Bursa ile ilgili on vefeyâtnâme bulunmakta ve bunlardan Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliya*⁴, İsmail Belig'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişevrân-ı Nâdiredân*⁵ ile Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsi*⁶ adlı eserleri dışındakiler henüz yazma halindedir. İsmail Belig'in eseri ise Arap harfleri ile basılmıştır. Bu sayılanların dışında Derviş Hasan'ın *Bazı Menâkıb-ı Meşayih-ı Salife*⁷, Süleyman Halis'in

² Akgündüz, Ahmet, *Şer'iye Sicilleri*, İstanbul 1988, I, s. 11.

³ Hızlı, Mefail, "Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S.1 (2003), s. 369.

⁴ Baldırzade Selisî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliya*, haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Bursa 2000.

⁵ Hüdavendigâr Matbası, 1302.

⁶ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa 1997.

⁷ Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Şer'iye nu. 1064.

*Vefeyatnâme*⁸, Eşrefzade Şeyh Ahmed Ziyaeddin'in *Gülzar-ı Suleha ve Vefeyat-ı Urefa*⁹, Gazzîzâde Şeyh Abdullatif'in *Ravzatü'l-Muflihun*¹⁰ ile *Hulasatu'l-Vefeyât*¹¹ Bakırcı Raşid Mehmed'in *Zübdetü'l-Vekâyi der Belde-i Celîle-i Burusa*¹², Mehmed Fahreddin'in *Gülzâr-ı İrfân*¹³ adlı eserler de Bursa hakkında yazılan vefeyatnâmelere¹⁴.

Bu kaynaklarda Bursa'da vefat eden zaviye şeyhlerinin hayatları ve görev yaptıkları zaviyeler hakkında bilgi bulunmakta ve Bursa tasavvuf tarihi açısından önem taşımaktadırlar.

4- Seyahatnameler

Bursa, Osmanlı devrinde birçok seyyah tarafından gezilmiş bir şehir olup, bu seyyahlar tarafından kaleme alınan seyahatnamelerde şehir hakkında bilgi verilmiştir.

Heath W. Lowry yazdığı "*Seyyahların Gözüyle BURSA 1326-1923*"¹⁵ adlı eserinde, 180 seyyahın Bursa'yı gezdiğini ve şehir hakkında eserlerinde bilgi verdiğini tespit etmiştir. Bunlar arasında Bursa'yı en erken ziyaret eden İbn Battûta'dır. XVII. yüzyılda Bursa'ya gelen Evliya Çelebi de diğer şehirlerde olduğu gibi Bursa'daki sufiler, tasavvufî hayat ve zaviyeler hakkında kayda değer bilgiler vermektedir.

5- Yerel Kaynaklar

Bunların arasında Kâmil Kepecioğlu tarafından arşivler taranarak hazırlanan ve henüz basılmayan *Bursa Kütüğü* adlı eser oldukça önemli bir kaynaktır. Tek nüshası Bursa Yazma ve Eski Basma Esreler Kütüphanesi'nde bulunan bu dört ciltlik eser Bursa için 'Kırk Ambar' niteliğinde olup, yayına hazırlandığı halde basılacak bir kurum bulunamamıştır.

⁸ Süleyman Halis, *Vefeyatname*, Mustafa Kara özel kütüphanesindeki fotokopi nüsha.

⁹ Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BYEBEK), Orhan Böl. nu. 1018/2.

¹⁰ BYEBEK, Orhan Böl. Nu.1041.

¹¹ BYEBEK, Orhan Böl. Nu. 1016.

¹² İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tarih nu. 89.

¹³ İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nu. 1098.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Bursa 1998.

¹⁵ Çev. Serdar Alper, İstanbul 2004. Lowry'nin listesinde Bursa hakkında önemli bir seyahatname olan Mehmed Ziya'nın *Bursa'da Konya'ya Seyahat* adlı eser bulunmamaktadır.

Bunun dışında çeşitli tarihlerde yazılan *Salnâmeler*, Hasan Taib Efendi tarafından yazılan *Hatıra Yâhud Mir'ât-ı Burusa* adlı çalışma bu kalemdede sayılabilir.

6-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Arşivler , tarihinin her dönemi ile ilgili araştırma yapacak kimseler için oldukça zengin malzeme ihtiva etmektedir. Merkezde yerel bölgeler ile ilgili alınan kararlar, merkezden taşraya yapılan yazışmalar, bölgenin tarihi için oldukça mühimdir.

BURSA'DA AHI ZAVİYELERİ

Orhan Gazi tarafından fethedilen Bursa, kısa sürede Türkmenler'in ilgi odağı olmuştur. XIV. yüzyılda Bursa'yı gezen ünlü Arap seyyahı İbn Battuta, Bursa'da Ahi zaviyelerinde kalmıştır. Bilahare bu zaviyelerin arttığını gerek arşiv belgelerinde, gerekse Bursa ile ilgili yazılı kaynaklardan bunların Bursa'nın sosyal ve ekonomik hayatına katkıları olduğunu biliyoruz.

Bu bildiride *Tahrir Defterleri*, *Şer'iyye Sicilleri* merkezli, *Bursa Vefeyatnâmeleri* ve diğer kaynaklar da incelenerek Bursa'daki Ahi zaviyeleri incelenmiştir.

Dergâhların kuruluş amacı anlatılırken "âyende vü revendeye" hizmet etmek olduğu anlatılır. Bu hizmetlerin başında şüphesiz ki gelen giden yolculara yemek vermek ve dinlenmelerini temin etmek gelmektedir. Hatta Osmanlılar devrinde birçok Ahi zaviyesi birtakım imtiyazları böyle bir hizmeti yerine getirmek için elde etmişleridir¹⁶. Bursa'ya bağlı Burak Köy'de bulunan tekkenin ise bu amaç için kurulduğu bir belgede şöyle ifade edilmektedir:

"...karye-i mezburede vaki' âyende vü revendeye it'am olunmak üzere bina olunan Tekye gallsine meşruta vakf olan Enarlıdere Köyü'nde iki kıt'a beş dönüm mezraaya mutasarrıf iken vefat eden Ma'den nam kimesne...(1085)"

Anadolu'yu gezen ünlü seyyah İbn Batuta; uğramış olduğu zaviyelerle ilgili bilgi verirken, her zaviyenin bir hizmetkârı olduğunu ve bu kişinin sabah erkenden zaviyeye gelerek, burada bulunan fakirlere yemek dağıttığını yazmaktadır. Ayrıca zaviyelerde kalanlara yaz ve kış olmak üzere iki sefer elbise ve ayrıca harçlık verildiğini de yazmaktadır.

¹⁶ Barkan, Ö. Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizasyon Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, (1942), 292.

“ Onlar (yani Ahiler), Anadolu’ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebepler haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.”¹⁷

Bursa civarında ilk zaviyeler fetihten önce Buhara’dan göç edip gelen ve Abdal olarak bilinen dervişler veya onlar adına devletin ileri gelenleri tarafından kurulmuş olup, bu dervişlere vakfedilmiştir. Orhan Gazi (1326-1359), Bursa fethine katılan ve manevî desteğini aldığı Abdal Musa için bir zaviye yaptırmıştır¹⁸. Aynı şekilde Orhan Gazi’nin Geyikli Baba ile olan münasebeti ve kendisine İnegöl civarında araziler vakfettiği, ayrıca bulunduğu yere bir tekke yaptırdığı Osmanlı kroniklerinde anlatılmaktadır¹⁹. Daha sonra Bursa’da, Orhan Gazi kale dışında, Ahi Hasan Hisar’da, Alâeddin Bey Kükürtlü civarında ve Nilüfer Hatun da Hisar’ın dibinde birer zaviye yaptırmışlardır²⁰. Bu tarihten itibaren Bursa’da çeşitli tarikatlara ait olmak üzere birçok zaviye inşa edilmiştir.

1-Ahi Ali Zaviyesi

Bursa’da Ahmed Daî Mahallesi’nde bulunan zaviye Belediciler Tekkesi olarak da kayıtlarda geçmektedir²¹. Bazı kayıtlarda dergâhın Kayganoğlu mahallesinde bulunduğu da belirtilmiştir²².

Bu zaviye kayıtlarda Ahi Ali b. Şerafeddin Zaviyesi adıyla²³ ve Ahi Ali Dede Zaviyesi olarak da kaydedilmiştir²⁴.

¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyehatnamesi*, Çeviri: A. Sait Aykut, İstanbul 2004, I, 404.

¹⁸ Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, İstanbul, 1989, I, 104.

¹⁹ Taşkörolüzâde, *eş-Şakâiku’n-Nu’mâniyye fî-Ulemâi Devleti’l-Osmaniyye*, neşr. Ahmet Suphi Furat, İstanbul 1985, s. 11; Aşıkpaşzâde’nin bu tekkenin kuruluşu ile ilgili ifadesi şöyledir: “Orhan Gazi ol dervîşün üzerine kubbe yaptı. Yanında tekye yapıverdi. Ve dahi Cum’a mescidi yaptı. Şimdiki vakıtda üzerinde ihyâ olunub beş vakitte padişahlara du’â ederler kim dâıym anarlar. Ol zâviyeye Geyikli Baba tekyesi derler.” Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul 1947, s. 122; İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdavendigâr Matbası, 1302, s. 220; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi I*, 23.

²⁰ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I, 294; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi I*, 104.

²¹ BŞS, B 103, 7a, 120b; 121a. Zaviyenin bulunduğu bu mahalle günümüzde Dayıoğlu Mahallesi olarak bilinmektedir.

²² BŞS, A 133, 4a; B 103 120b; B 17, 45a; A 11, 99b; A 199, 137.

Zaviyenin 1559-1563 yıllarında yapılan vakıf muhasebe kayıtlarında adına rastlanılmış ve bu tarihlerde aktif olduğu tespit edilmiştir. Bu tarihten itibaren Beledicyân esnafının *taâm* ihtiyacı için zaviye bünyesinde vakfin oluşturulduğu ve XVIII. yüzyılda da vakfin devam ettiği görülmüştür²⁵.

Dergâh daha çok dokumacı esnafı olan kişilerin gitmiş olduğu bir yerdir. Zira “Cullâh” denilen bir dokumacı esnafı ile “Belediciler” tabir edilen başka bir esnaf grubu arasında tekkenin kimin tasarrufunda olduğu konusunda çıkan bir takım anlaşmazlıklar mahkemeye intikal etmiştir. Bu tartışmalardan birisi; ordu-yı hümayun sefere çıkarken Bursa’da yola çıkan askerler için taşınacak olan sancak, Ahi Ali Zaviyesi’nde bulundurulduğundan bu sancağın hangi esnaf grubu tarafından götürüleceği konusundaydı. Yapılan tahkikat sonucu, konu “cullâh” adı verilen dokuma esnafı lehine sonuçlanmış ve sancağın bunlara tarafından götürülmesine karar verilmiştir.²⁶

Bir başka şikâyet konusu ise aynı esnaf grupları arasında tekkenin kimin tasarrufunda olduğu konusunda olmuştur. Mahkeme ise burasının eskiden beri “Cullâh” esnafının tasarrufunda bulunduğuna, bundan sonra da aynı şekilde tasarruf edilmesine karar vermiştir²⁷.

Diğer bir kayıтта ise “cullâh” taifesi mahkemeye başvurarak “...eskiden beri Burusa’da Ahi Ali Dede adlı tekkede müstakil teferrüc oluna gelub tekke taifenin meşrutaları olub...”²⁸ diyerek dergâhın bir dinlenme ve gezinme yeri olarak kullanıldığını bildirmişlerdir.

Bursa şer’iyye sicillerinde geçen bir kayıтта da, onyedinci yüzyılda Ahi Ali Zaviyesi’nde görevli bulunan şeyhin senede 720, mütevellinin 720, câbinin 360, nâzırın 360 ve çeşmecinin 340 akçe ücret aldığı tespit edilmiştir²⁹.

²³ Cafer Çiftçi, *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, Ankara 2001, s. 85; Kepecioğlu, *BK*, III, 208, IV, 261.

²⁴ Bursa Şer’iyye Sicilleri’nde geçen bir kayıтта “cullâh” taifesi mahkemeye başvurarak “...eskiden beri Burusa’da Ahi Ali Dede adlı tekkede müstakil teferrüc oluna gelub tekke taifenin meşrutaları olub...” diyerek burasının bir dinlenme ve gezinme yeri olarak kullanıldığını belirtmiştir. *BŞS*, B 90, 127a.

²⁵ Cafer Çiftçi, *Bursa’da Vakıfların İşlevleri*, s. 272.

²⁶ *BŞS*, B 90, 72a, (1082/1671).

²⁷ *BŞS*, B 103, 7a, (1085/1674).

²⁸ *BŞS*, B 90, 127a.

²⁹ *BŞS*, B 135, 22b.

Dergâhlarda yemek pişirilmesi için vâkıflar tarafından özel olarak para ayrıldığını tespit etmek mümkündür. Nitekim bir kayıтта Şeyh Ahi Ali Zaviyesi'nde aşure pişirilmesi için yıllık 360 akçe ayrıldığı kaydedilmiştir³⁰.

2-Ahi Şemseddin Dergâhı

Bu dergâh Kasab Cömerd Tekkesi, Ahi Şemseddin Zaviyesi³¹ ve Kasaplar Tekkesi adlarıyla bilinmektedir.

Orhan Gazi tarafından fethedilen Bursa, Anadolu ve Orta Asya'dan gelen dervişlerin, özellikle Ahilerin merkezi olmuştur. 1331 tarihinde Bursa'yı ziyaret eden İbn Battûta, şehirden "muazzam, caddeleri geniş, çarşıları güzel, bahçeler ve gür çaylarla çevirili" olarak bahsetmiştir.

İbn Battûta, Seyahatnamesinde, Bursa'yı ziyareti esnasında, yiğitlerin büyüklerinden olarak nitelendirdiği, Ahi Şemseddin'in zaviyesinde konakladığını, orada misafirken "Aşûre Günü" olması hasebiyle zaviye şeyhinin büyük bir ziyafet düzenlediğini, ziyafete ordu komutaları ile halkın davetli olduğunu, burada beraber iftar edildiğini, hafızlar tarafından Kur'an okunup, vaaz edildiğini, ardından da dervişler tarafından semâ ve raks yapıldığını yazmaktadır³².

Alacamescit Mahallesi'nde bulunan dergâhın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Bursa'nın fethinden hemen sonra kurulduğu, İbn Battûta tarafından ziyaret edildiğinden anlaşılmaktadır.

1544 tarihli vakıf muhasebe kayıtlarında da zaviyenin adına rastlanılmaktadır³³. Ancak dergâhta Ahmed Efendi'nin (öl. 1086/1675) şeyh olmasından itibaren daha net ve açık bilgiler bulunmaktadır. Bundan önce de *Bursa Şer'îye Sicillerinden* tespit edilen bir belgede 1053/1643 tarihinde burada Şeyh Halil Efendi b. Ebubekir adlı birisinin şeyh olduğu tespit edilmiştir³⁴. Dergâhın bilinen diğ er şeyhleri ise şunlardır:

³⁰ BŞS, B 135, 22b.

³¹ BŞS, C 2, 115b. (1052/1642 tarihli).

³² İbn Battûta *Seyahatnamesi*, I, 428.

³³ Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların İşlevleri*, s. 302.

³⁴ Söz konusu belgeye göre zaviye-nişin olan Şeyh Halil Efendi mahkemeye başvurarak, zaviyenin şeyhlerine meşrut olan evin harap olduğunu ve vakfın mütevellisi olan el-Hac Süleyman b. Ali'den alınan para ile yeni bir ev yaptırdığını bildirmektedir. BŞS, C 2, 115b; Kapecioğlu, *Bursa Kütüğü*, II, 166.

Şeyh Ahmed Efendi (öl. 1086/1675)³⁵.

“Kadirî” mahlâsıyla yazdığı şiirlerden bir beyti şöyledir:

Vâkıf-ı esrâr-ı ma'nâyım dime ey Kâdirî

Gark-ı bahr-ı vahdet olan bildiler ma'nâ nedir

Şeyh Mehmed Efendi (öl. 1118/1706)³⁶, Abdülkadir Efendi (öl. 1118/1706), Abdullah Efendi (öl. 1206/1791), Mehmed Esad Efendi (öl. ?), Yakub Efendi (öl. 1217/1802), Osman Efendi (öl. 1219/1804), Hafız İsmail (öl. ?), Mehmed Said Efendi (1220/1805) ve Abdullah Efendi (öl. 1260/1844)³⁷.

Adı geçen dergâh bu tarihten sonra adından dolayı kasapların koyun kesim yeri olarak kullanılmış, daha sonraları ise Belediye tarafından temizlik arabaları için depo olarak kullanılmaya başlanmıştır³⁸.

3-Ahi Mahmud Efendi Dergâhı

Bu dergâh, kurucusu Açıkbâş Mahmud'un adından dolayı Açıkbâş Mahmud Dergâhı ve bağlı olduğu tarikattan dolayı da Nakşibend-i Atik Dergâhı olarak da bilinmektedir. Dergâh, 1426 tarihinden önce Fatih'in süt annesi Daye Hatun tarafından yaptırılmıştır³⁹.

Dergâhta sırasıyla şu kimseler görev yapmıştır:

Açıkbâş Mahmud Efendi

Dergâha adını veren Açıkbâş Mahmud'un asıl adı Seyyid Şeyh Mahmud Efendi b. Seyyid Ahi Mahmud b. Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed'dir. Diyarbakır'da doğmuş, Diyarbakır'da Urmiye Şeyhi olarak bilinen ve 1639'da IV: Murad'ın emriyle idam edilen Şeyh Mahmud'un yeğenidir. Bu idam olayından sonra Diyarbakır'ı terk eden Mahmud Efendi, dönemin ilim merkezlerden başta Kahire ve Bağdat olmak üzere birçok yerler dolaşarak buradaki alimlerden ders okumuştur⁴⁰. Bursa'ya gelerek bazen Daye Hatun Camii'nde, bazen de Ulucami'de vaaz etmeye

³⁵ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 150; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 467.

³⁶ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 468.

³⁷ Hacıbeyzade, *Bursa Sergisi Rehberi*, s. 56; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 470.

³⁸ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 469.

³⁹ Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1981, s. 115.

⁴⁰ Bruinessen, M. Van, “The Naqshbandi Order In 17th-Century Kurdistan”, *Naqshbandist*, ed.: Marc Gaboriau, Alexandra Popovic et Thierry Zarcone, İstanbul-Paris 1990, s. 352.

başlamıştır⁴¹. Hakkındaki şikayetlerden dolayı bir müddet hapsedilmiştir⁴². Bir başka meseleden⁴³ dolayı da. bulunduğu yerden sürgün edilmiştir⁴⁴.

1077/1666 tarihinde vefat eden Açıkbaş Mahmud Efendi, Daye Hatun Camii haziresine defnedilmiştir⁴⁵.

Açıkbaş Mahmud'un vefatıyla yerine kardeşinin oğlu Ahi Mahmud Efendi postnişin olmuştur. Bu tarihten itibaren zaviyenin Ahi Mahmud olarak da geçtiği tahmin edilebilir.

Ahi Mahmud Efendi, doğum yeri olan Van'da ilim tahsilinden sonra Bursa'ya gelerek amcasının yanında tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Amcasının vefatıyla yerine söz konusu olan dergâhta şeyh olmuştur. 1090/1679 tarihinde vefat ederek amcasının yanına defnedilmiştir.⁴⁶

Şair "Tablî" Ahi Mahmud Efendi'nin vefatına şu tarihi düşürmüştür:

İşidüp Tablî-i dil-haste fevtin didi târîhin
Cinânın ola Ahî Mahmûda menzil ü me'vâ (1090)

4-Ahi Hasan Zaviyesi

Saray Mahallesi'nde Ahi Hüssam adıyla bir zaviyenin olduğunu sicillerden tespit etmiş olmamıza rağmen⁴⁷, bunun dışında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak Saray Mahallesi'nin kale içinde bulunmasından hareketle⁴⁸, burada bu isimle veya buna yakın bir adla

⁴¹ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 154; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, 113a; Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l-Vekayi*, s. 411; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 14; Yılmaz, Hasan Kâmil, "Açıkbaş Mahmud", *DİA*, I, 332.

⁴² İsmail Belig, *Güldeste*, s. 155.

⁴³ Kepecioğlu, *BK III*, 182, 189; Kara, *Bursa'da Tarikatlar I*, 72.

⁴⁴ BŞS, B 130, 87a, 96b.

⁴⁵ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 154; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, 113a-b; Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l-Vekayi*, s. 411; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 561; Damar, *Bursa'da Nakşibendiye Kültürü ve Ahmed İlâhî Tekkesi*, s. 34. Açıkbaş Mahmud ile ilgili geniş bilgi için bakınız. Hasan Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, s. 143-145.

⁴⁶ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 159; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, 162b; Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l-Vekayi*, s. 444; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 564.

⁴⁷ BŞS, B 34, 29b, (1024/1615); Kara, *Bursa'da Tarikatlar I*, 184.

⁴⁸ Köseoğlu, *Bursa Mahalleleri*, s. 32.

anılan başka bir zaviye olabilir. Bu durumda aynı mahallede bulunan ve Ahi Hasan⁴⁹ tarafından kurulan zaviyenin⁵⁰ burası olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zaviye, Sürmeli Mescit veya Tefsirhan Mescidi olarak da bilinmektedir.

Ahi Hasan Şeyh Edebalı'nın kardeşinin oğlu ve Bursa'nın fethi sırasında burçlara tırmanıp ilk ezanı okuyan Orhan Gazi'nin emirlerindendir. Bazı kitaplarda Ahi Şemseddin'in oğlu olduğu belirtilmektedir⁵¹. Bursa'nın fethinden önce Orhan Gazi'nin daveti üzerine Atranos'a (Orhaneli) gitti ve burasının fethinden sonra Bursa muhasarasına katıldı. Fetih esnasında burcun üzerine çıkarak ezan okumuştur. Kurmuş olduğu Zaviye, Bursa Sarayı'na yakın bir yerde idi. Oğlu Ahi Paşa da 1390 tarihinden vefat etmiş ve Pınarbaşı mezarlığına defnedilmiştir⁵². Diğer bir oğlu Ahi Mehmet ise, 788/1386 yılında vefat etmiş, o da kardeşi Ahi Paşa'nın yanına defnedilmiştir⁵³. Zaviyenin 1520 tarihinde de mamur olduğu bilinmektedir.

5-Ahi Kirdeci Zaviyesi

884/1479 tarihli bir belgede adı geçen zaviyenin Maksem civarında bulunan Ali Paşa Camii yakınında olduğu bildirilmektedir⁵⁴. 1479'da var olduğu bilinen dergâhın⁵⁵, 1490'da da ma'mur olduğu ve Bekir oğlu Şeyh Bedreddin ile Mevlana Nurettin Mehmet'in şeyhlik yaptığı kayıtlarda geçmektedir⁵⁶. Bursa Şer'iyye sicillerinde bu dergâh hakkında değişik belgeler bulunmaktadır⁵⁷.

6-Ahi Yakup Zaviyesi

Bu zaviyenin adına Bursa Şer'iyye Sicilleri arasında yer alan vakıf muhasebe kayıtlarında rastlanılmaktadır. 1559 tarihle muhasebe kayıt

⁴⁹ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I, 294.

⁵⁰ Aşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Çiftçiöğlu N. Atsız, İstanbul 1947, s. 115; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi I*, 49.

⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1982, I, 106.

⁵² Taşköprülüzâde, *eş-Şakaiku'n-Nu'maniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, nşr.: Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1985, s. 6; Aşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr.: Âli Bey, İstanbul 1332, s. 36; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I, 98; II, 195, BŞS, B 104, 131b.

⁵³ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III, 210.

⁵⁴ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, III, 124. Kirde; ince pide, fodla anlamında bir kelimedir.

⁵⁵ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, IV, 261.

⁵⁶ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III, 115, IV, 261.

⁵⁷ BŞS, A 8, 20b, 150b; a 11, 253a.

defterinde zaviyenin vakıflarının işler durumda olduğu görülmektedir⁵⁸. Ayrıca Ahi Yakub, Sultan II. Murad'ın tahta geçmesinden sonra Bursa üzerine yürüyen Şehzade Mustafa'ya gönderilen elçilerden biridir. Bir diğeri de Ahi Hoşkadem'dir. Bu durum Ahilerin siyasi nüfuz bakımından da önemli bir konumda olduğunu göstermektedir⁵⁹.

7-Ahi Mehmed Zaviyesi

Hakkında fazla bilgi bulunmayan Bursa'daki zaviyelerden biri Ahi Mehmed Zaviyesi'dir. Kayıtlardan zaviyenin şeyhi olan Fahreddin Halife'nin vefat ettiğini, yerine ise Sinan b. Ahmed'in berat ile tayin edildiğini tespit etmekteyiz⁶⁰.

Bunlardan başka kayıtlarda Ahi sıfatıyla anılan başka isimler de tespit edilmiştir.

Ahi Çelebi

Hacı İvaz Paşa'nın oğludur⁶¹. İvaz Paşa'nın babası da Ahi Bayezid'dir.

Ahi Çelebi tarafından kurulan vakfın *zerde pişirmek ve dağıtmak* için 1775-76 tarihinde 65,5 kuruş harcadığı vakıf muhasebe kayıtlarındaki bir belgeden anlaşılmaktadır. Bu para o dönem vakıf harcamaları için önemsenecek bir miktardır⁶².

Ahi Yusuf

Asıl adı Ahi Yusuf b. Cunejd et-Tokadî'dir. II. Bayezid döneminde yaşamış, Merzifon, İstanbul, Bursa'da ilim tahsilinden sonra, Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde müderris olmuştur. Bilahare değişik şehirlerde müderrislik yaptıktan sonra Bursa'da Sultaniye Medresesi'nde görev yapmış, İstanbul'da vefat etmiştir⁶³.

Ahi Hoca Beyi

⁵⁸ Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların İşlevleri*, s. 302; Ahi Yakup Medresesi adıyla bir medrese bulunmaktadır Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü* I, 309; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nr.: Âli Bey, s. 100. İsmail Belig, *Güldeste*, s. 44

⁵⁹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1982, I, 391.

⁶⁰ BŞS, A 154, 173a, (1011/1602); Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III, 208.

⁶¹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, II, 370-372; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 397.

⁶² BŞS, B 208, 86b'den aktaran Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların İşlevleri*, s. 146. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III, 208,

⁶³ Taşköprülüzâde, *eş-Şakaiku'n-Nu'maniyye*, s. 275.

Ahi Hoca ismi kaynaklara geçmesine rağmen hakkında bilgi bulunamamıřtır⁶⁴.

Ahi Kadem

Yukarıda hakkında bilgi verilen Ahi Yakub ile beraber şehzade Mustafa'ya gönderilen Ahi Hoşkadem'dir⁶⁵

---

⁶⁴ Kepecioğlu, *Bursa Ktėė*, IV, 261; BŞS, A, 22, 24

⁶⁵ İsmail Beliğ, *Güldeste*, s. 44; Aşıkpaşazde, *Tevrih-i l-i Osman*, nşr.: li Bey, s. 100; Kepecioğlu, *Bursa Ktėė*, III, 208; Baykal, *Bursa Anıtları*, 79; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, II, 297, Mehmed Neşri, *Kitb-ı Cihan-Nm*, Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, Ankara 1982, I, 142; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 391.

FÜTÜVVET ve FÜTÜVVET AHLÂKI

Murat ÖZAYDIN*

‘Fütüvvet’, lugatta cömert ve asalet sahibi olmak, yiğitlik, delikanlılık¹ anlamlarına gelmektedir. Genç insana da aynı kelime kökünden ‘Feta’ denilmektedir.

Fetâ’nın Arapça’da çoğulu, fityân ve fitve’dir. Eski Araplar fetâ terimiyle, zihninde yaşattığı asil ve tam mânasıyla ideal insanı ifade ederdi. Fetâ’nın konukseverliği ve eli açıklığı, sonuna yani kendisinin hiçbir şeyi kalmayınca ve tamamen fakir düşünceye kadar sürer. Mücadelede de fetâ, arkadaşları uğruna canını feda eder. İşte konuk severliğin ve yiğitliğin, fedakarlığın en yüksek mertebesine fütüvvet denmiştir. Eski Arapça’da bu anlamı veren fütüvvet kelimesi, tasavvufun da özel bir terimi olmuştur. Fütüvveti kendilerine şiâr edinen bir topluluğun, daha hicretin ikinci yüz yılında varlığını biliyoruz. Halife Nâsır Li-dînillah, bu topluluğu kendine bağlamış ve buna âit şalvarı giyerek seyyidu’l-fityân (Gençlerin efendisi) olmuştur.

Kur’ân-ı Kerim’de, kendilerine herhangi bir tebliğ ulaşmadığı halde, küfre ve zulme boyun eğmeyen Ashab-ı Kehf’in kıssasına yer verilmiştir. Allahû Teâla (c.c)’ya isyan eden güçlere (tâğûtî iktidarlara) boyun eğmemek için kavimlerinden uzaklaşan ve bir dağın mağarasına gizlenen bu gençlerle ilgili olarak: *"Şüphesiz ki onlar Allahû Teâla (c.c)’ya iman eden genç yiğitlerdi (fityetûn). Biz de onların hidayetini artırmıştık."*² buyurulmuştur. Bu âyette geçen fityetûn kelimesi, feta’nın çoğuludur. Şimdi bu kelime üzerinde duralım. Müfred olarak asâ vezninde fetâ, delikanlı, civan, sahi, kerim ve civanmert kimse; çoğulu fityan, ubuvva vezninde ise fütüvve şeklinde, kerem ve mürüvvet sahibi, civanmertlik mânâsına gelmektedir.

* Ar. Gör. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, DİYARBAKIR.

¹ Âsım Efendi, Kamûs Tercümesi, İst.1305 ("Fetâ" ve "Fütüvve" maddeleri).

² Kehf suresi, 18/62

Mağaraya sığınan insanların en önemli özelliklerinin ‘İmanlı Gençler’ olması gençlere verilen öneme işaretidir. Kıssanın bütününden, bu gençlerin yaşadıkları müşrik toplumda Tevhid mücadelesi verdiklerini, ölümle burun buruna gelmelerine rağmen imanlarını gereğini yapıp son bir gayretle yaşadıkları toplumdan hicret ettiklerini anlıyoruz. Tarih boyunca görülen bütün hicretler gibi bu hicret de meyvesini vermiş, Allah (c.c.) onların şahadetlerini yeni bir doğuşa çekirdek yapmıştır.

İslâm’da, fütüvvet, ‘mekârim-i ahlâk’ deyimiyle anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) mekârimi ahlâkı tamamlamak için gönderildiği gibi, Allah’ın birliğini yerleştirme uğrunda canını ortaya koymaktan çekinmeyen kâfir ve zâlim Nemrut’un putlarını kıran, Hz. İbrâhim de fetâ olarak nitelendirilmiştir. *“Onları (putlarımızı) diline dolayan bir fetâ (genç) işittik, kendisine İbrâhim deniliyormuş.”*³

Hz. Mûsâ’nın beraberinde giden, yardımcısı Yuşâ da fetâ olarak anılmıştır: *“Fetâsına, yiyeceğimizi getir, gerçekten biz bu yolculuğumuzdan epey yorgunluk çektik, dedi.”*⁴

Dînleri uğruna müşrik kavimlerinden ayrılıp mağaraya sığınan Ashâb-ı Kehf de fetâ’nın çoğulu “fitye” olarak anılmıştır: *“Onlar Rablerine inanmış fetâlardı. Biz de onların hidâyetlerini artırmıştık.”*⁵

Kezâ Yûsuf’un zindan arkadaşları fetâ’nın ikilik bildiren tesniye kipiyle “feteyân” kelimesiyle anılmışlardır: *“Kendisiyle beraber zindana iki fetâ girdi.”*⁶ Yusuf başbakan olduktan sonra kendisinin özel hizmetçileri de fetâ çoğulu olarak “fityân” ile anılmışlardır: *“Fetâlarına: onların paralarını yüklerinin içine koy!”*⁷ dedi.

Peygamberimiz (s.a.v.)’in çocukluğu ve gençliği temiz ve iffetli bir şekilde geçmişti. Peygamberlikten sonra nasıl bir ahlâka sahip ise, kırk yaşından önceki hayatı da öyle temiz ve nezih idi. Halbuki gençlik yıllarını geçirdiği Mekke şehri, o zamanlar o kadar karışıktı ki, Mekkeliler arasında yaşayıp da cahiliye çirkinliklerine bulaşmamak adeta mümkün değildi.

³ Enbiya Suresi, 21/60

⁴ Kehf Suresi, 18/13

⁵ Kehf Suresi, 18/13

⁶ Yusuf Suresi, 12/16

⁷ Yusuf Suresi, 12/62

Peygamberimiz bu dikenli ve tehlikeli yollardan hiç yara almadan alnı ak, yüzü pak olarak kurtuldu. Başkalarına bulaşan kötü hallerden bütünüyle uzak kaldı. Çünkü Cenâbı Hak O'nu Cahiliye devrinin her türlü çirkinliklerinden nefret duyacak bir yetenekte yaratmıştı.

İslâmî istilâhta fütüvvet; insanları, dünya ve ahirette, kendi nefesine tercih etmektir. Bu, kelime-i şehadete dayanan ve toplumu ihya eden bir edeptir.

İnsanların birbirleriyle olan münasebetlerinde dünya görüşlerinin ve inançlarının büyük rolü vardır. İslâm dini, kelime-i şehadet getiren her mükellefin, birbirleriyle kardeş olduğu esasını getirmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in *"Sizden hiçbiriniz kendi nefsi için istediğini, din kardeşi için de istemediği müddetçe (kâmil mânâda) iman etmiş olmaz"*⁸ buyurduğu bilinmektedir. Feraset sahibi mü'minler bu hadis-i şerifteki muhtevayı tefekkür ettikleri zaman, hallerinden şüpheye düşerek titremişlerdir. Nitekim Seriyu's-Sakati (r.a) dostlarına: *"İşlediğim bir hata sebebiyle tam otuz senedir tevbe etmekteyim"* diye itirafta bulunmuştur. Dostlarından birisi merakla: "Bu hatanın mahiyeti nedir?" diye sorunca şu cevabı verir: "Bağdat çarşısı yanıyor diye bağırıldılar. Heyecanla koştum ve benim dükkânımın yanmadığını görünce el-Hamdulillah dedim. Daha sonra kendi menfaatimi, diğer kardeşlerimin menfaati üzerine tercih ettiğimi hatırladım. Heyecanla söylediğim o söz sebebiyle tam otuz senedir. Rabbimden affetmesini ve o günahımı örtmesini dilemekteyim."

Hesap gününü düşünen her mükellef, Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in: *"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahû Teâla (c.c)'ya yemin olsun ki, arzusunu İslâm'a tâbi kılmayan kimse iman etmiş olmaz."*⁹ mealindeki mübarek tespiti üzerinde düşünmek mecburiyetindedir. Kardeşini, kendi öz nefesine tercih etmek (fütüvvet ahlâkı) Sahabe-i Kiram'ın temel vasfıdır. Şimdi Peygamber efendimizin (a.s) huzurunda cereyan eden bir hadiseyi naklederek, fütüvvet ahlâkının mahiyetini ortaya koymaya gayret edelim. Hz. Sabit b. Kays b. Şemmas (r.a) huzur-u saadete gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü!.. Açlıktan takatım kesildi" diyor ve içinde bulunduğu hâli ifade ediyor. bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v) hanımlarına (hâne-i saadete) haber salar ve yiyecek bir şeyler göndermelerini istirham eder. Fakat hâne-i saadette yiyecek bir şey yoktur. Durum anlaşıncı Resûl-i Ekrem (s.a.v): Bu kardeşinizi misafir edip de Allah-û Teâla (c.c)'nın rahmetine mazhar olmak isteyen yok mu? sualini tevcih eder. Ensardan Ebû Talha (r.a) ayağa kalkarak "Ben

⁸ Sahih-i Müslim, İst.1401, Çağrı Yay, c. sh.66, Had. No: 71.

⁹ İbn-i Kesir, Tefsir-ül Kur'an'il Aziym, Beyrut 1969, c. III, sh.490.

hazırım ya Resûlullah!" cevabını verir. Daha sonra doğruca evine gider ve hanımına:"Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in misafirine yemek hazırla!.. Sakın hiçbir şeyi gizleme" istirhamında bulunur. Hanımı "Vallahi çocukların yiyeceğinden başka birşey yok!.." diyerek, içinde bulundukları hâli ifade eder. Hz. Talha (r.a): "Öyle ise çocukları oyalay ve uyut!.. Ben misafiri getirince onu sofraya oturturuz ve yan odaya geçeriz. Bir şeyler yiyormuş gibi yaparız. Bu gece Resulullah'ın misafirine ikram için, kendimiz aç yatarız." diyerek nasihat'ta bulunur. Nitekim ikram hadisesi Hz. Tallia'nın çizdiği plan içerisinde gerçekleşir. Sabah olunca Hz. Talha (r.a) misafiri Hz. Sâbit b. Kays b. Şemmas (r.a) ile birlikte Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in huzuruna varır. Resûl-i Ekrem (s.a.v); "Bu gece misafirinize yaptığınız muameleden Allahû Teâla (c.c) râzı oldu ve şu âyet-i kerimeyi inzâl buyurdu: "Onlardan evvel (Medine'yi yurt ve iman (evi) edinmiş olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyaç (meyli) bulmazlar. Kendileri fakr-ü ihtiyaç içinde olsalar bile (onları, hicret edenleri öz canlarından daha üstün tutarlar. "*Kim nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte onlar muratlarına erenlerin ta kendileridir.*"¹⁰

Fütüvvetin fedâkarlık ve îsar (başkalarını kendi nefesine tercih) gibi düşünceleri, geniş ölçüde Neysâbur tasavvuf okuluna sirayet etmiş ve orada tasavvufi bir nitelik kazanmış, bu suretle fütüvvet, evvelce sosyal hayatta bir ideal iken tasavvufi hayat bakımından da bir ideal olmuştur.

Sûfilere göre fütüvvet, peygamberlerin ahlâkıdır. Fütüvvet konusunda ilk eseri yazan Ebû Abdu'r-Rahmân es-Sülemî'ye göre Hz. Âdem'den, son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar tüm peygamberler, fütüvvet ahlâkının temsilcileridir:

Fütüvvet davetine ilk koşanların, mürüvvet ahlâk ve şerefini koruyanların ilki, (yeryüzü anlamındaki) edîm'den gelen Âdem'dir ki, ismi irade mahallinde sabit, cismi haşmet evinde sakin, nurlarla ve masumlukla desteklenmiş, keramet tâcıyla taçlanmış, selâmet evine girmiştir. Fütüvveti Kabil kovunca Hâbil onu kabul etti, Şît onun hakkını yerine getirdi, onu her türlü çirkin şeylerden korudu, İdris de onunla yüksek mekâna çıkartıldı, İblis'in tuzağından kurtarıldı. Fütüvvet sevgisiyle Nuh, çok inledi ve üzerinde fütüvvetin nuru parladı.

Âd onunla isimlendirildi, kibre dönmedi. Fütüvvet ile Hûd, ahitlere güzel vefa gösterdi, fütüvvetle Salih, kötülüklerden kurtuldu, İbrahim

¹⁰ Haşr sûresi: 9

Halîl fütüvvetle nâm alıp putların ve heykellerin başlarını kırdı, fütüvvetle İsmail yüce Padişah'ın emrine kurban oldu, fütüvvetle Lût inişi olmayan yüce makama çıktı, fütüvvetle İshak da buluşma gününe kadar (ibadetle) kaim oldu, Ya'kub (fütüvvet) sebeplerine yapıştı, fütüvvetle Eyyûb'un hastalığı açıldı. Fütüvvetle doğru Yusuf, yoların en güzeline yürüdü, onunla her zaman başarıya ulaştı. Zülkiflî, fütüvvetin yüce rütbesine uyup güzel, hoşnut edici işlerini yaptı. Şu'ayb onun (yarış alanındaki) kamlarını kaparak (erlikte birincilik) aldı, her şüpheden ve kusurdan uzak kaldı. Musa fütüvvet kaftanını giyip çalındı, Hârûn ona uyup güzel söz söyledi. Ashâb-ı Kehf ve Rakîm onunla şereflendi, kurtuldu ve nimet evine erdi; Dâvud'un kalbi onunla hayat buldu; fütüvvet yüzünden kendisine rûkû ve sücud tatlı geldi. Fütüvveti Davud'dan Süleyman aldı, insanlar ve cinler fütüvvet yüzünden Süleyman'ın emrine verildi. Fütüvvet şartları kendisine sahih yapılan Yûnus, fütüvvetin gereklerine uydu. Zekerîyya fütüvvetle safâ yurduna girdi. Yahya fütüvvete sadık olup tasadan kurtuldu, zor şartlarda fütüvvete sarıldı da üzüntüye ve ızdıraba düşmedi. As'as İsa onunla açık bir nur alıp parladı, Ruh ve Mesih onunla ünvan aldı. Fütüvvetle Muhammed (s.a.v)'e açık fetih verildi, iki kardeş (Ebubekir-Ömer)'i ve amcası oğlu Ali'yi fütüvvet emini yaptı.

Fütüvvet terimi Selçuklular döneminde kurulan Anadolu Esnaf Teşkilatı için kullanılmıştır.

İslâm Ahlâkında fütüvvet, başkalarına oranla kendisinde olan üstünlük ve gücü görmemek, kimsenin hata ve kusurlarını başkalarına söylememek, her şeyi Allah'tan bilmek, kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermek gibi faziletli davranışları içine alan bir erdemdir. Fütüvvet insani derecelerin en yükseğidir. Çünkü diğer derecelerin sahipleri, yaptıkları ibadet ve hizmetleri, ya Allah'ın fazl ve keremine ulaşmak veya azaptan, ceza görmekten kurtulmak üzerine yerleştirip ona göre hareket ederler. Halbuki fütüvvet sahipleri, yaptıklarını yalnız Allah için ve Allah sevgisi için yaparlar.

Allah (c.c.) kullarına bu vücudu hastalıklardan arınmış ve tertemiz olarak ihsan buyurdu. Kullara ve fütüvvete uygun olan da o vücudu hastalıklardan arınmış olarak iade etmektir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (r.a.) bir gün sokakta giderken birisine kolu dokunur. O insan da Ebu Hanife'yi tanımadığından bir tokat vurur. Ebu Hanife: 'Ben senden intikam almaya ve sana dersini vermeye gücüm yeter. Fakat müsterih ol! Dünyada sana bir yapmayacağım gibi, ahirette

de Cenab-ı Hak beni Cennetine koyarsa sensiz girmeyeyim.' Buyurdu. Adam Ebu Hanife'yi tanıyınca özür diler ve bağışlanmasını ister.

Şurası muhakkaktır ki, İslâm dininin getirdiği fütüvvet şuuru, Medine'de kurulan ideal devletin temelini teşkil etmiştir. Hicretten sonra, İslâm'ın temel hedeflerinin gerçekleşmesi için kardeşlik antlaşmasını kabul etmeleri ve muhacirleri öz nefislerinden üstün tutmaları, önemli bir hâdisedir. Resûl-i Ekrem (s.a.v): *"Bir kimse din kardeşinin ihtiyaçlarını görmek için ona yardım ettiği müddetçe, Allahû Teâla (c.c) daimi bir şekilde ona yardım eder"*¹¹ müjdesi sarihtir. Medine'de bu müjde gerçekleşmiştir. Fütüvvet şuuru İslâmî hareketin vazgeçilmez bir rûknüdür. Bu hakikat asla unutulmamalıdır.

Asr-ı Saadette Fütüvvet Anlayışı

Fütüvvet, asıl tanımını Hz. Ali'den alır. Feta (genç) şeklinde isimlendirilen ilk kişi, Hz. Ali'dir. Uhud harbinde gösterdiği kahramanlıklardan dolayı, Hz. Peygamber, *"Ali gibi genç, Zülfikar gibi kılıç yoktur."* demiştir. Yeniçeriler arasında Hz. Ali, *"Koca Leşker"* (büyük asker) olarak bilinmektedir. Bir Yeniçeri şairi olan Fakir Edna, gönülden bağlı olduğu Hz. Ali'yi bu lakapla anmaktadır:

Koca Leşker! Sen Kırkların Pirisin

Kırkların birine neşter urursun

Selman Faristedir kanın görürsün

*Bir damla kan geldi al Koca Leşker*¹²

Hz. Ali'ye göre fütüvvet; güçlü olduğu yerde affetmek, öfke anında yumuşaklıkla muamelede bulunmak, düşmanları hakkında bile hayırhahlıktan geri kalmamak, ihtiyaç içinde kıvrandığı durumlarda bile isar ruhuyla hareket edip, başkalarını düşünmektir. *Haydar-ı Kerrâr*, hayatı boyunca hep, fütüvvet şuurunun örneklerini göstermiştir. İbni Mülcem hakkındaki muamelesi, muharebede yere yıktığı düşmanını affetmesi, sahabeden kendisiyle harp etmiş bir hasmının öldürülmesi karşısında duyduğu teessür, elindekini başkalarına vermesinden dolayı kış günü yazlık elbise içinde tir tir titremesi, fütüvveti tarif etmemize imkân veren yiğitlik örnekleridir. Allah'ın Arslanı, Allah için yaşamış ve yine Allah için şehit olmuştur.

¹¹ Sahih-i Buhari, K. Rikak: 7. Ayrıca, Sahih-i Müslim, K. Birr:15.

¹² Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ankara, 1999, Ardic Y., c. 3, s. 360.

*"Bu yüzden fütüvvet şeceresinin kökü, 'Allah'tan başka ilah yoktur' kelimesindeki kuvvettir. Fütüvvet, tevhid kelimesinden kaynağını almaktadır."*¹³

Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali'ye nispet edilen fütüvvet anlayışının şartları da, Hz. Ali'nin hal ve hareketleri esas alınarak belirlenmiştir. Yazarı belli olmayan bir fütüvvetnâmeye göre bu şartlar altıdır: Birincisi; tövbe, ikincisi; teslim, üçüncüsü; ölmeden önce ölme, dördüncüsü; takva, beşincisi; kanaat, altıncısı; uzlet.¹⁴ Şartların her biri dini ve ahlaki bir nitelik taşımaktadır. Fütüvvet yoluna giren birisi, bu şartları yerine getirmeye yolun hakkını vermiş sayılmaz. Dolayısıyla, fütüvvet mesleğini benimsemek, aynı zamanda dini ve ahlaki ilkeleri de yerine getirmeye talip olmak anlamına da gelmektedir. Asıl hedef; olgun bir mü'min, Müslüman ve genç olmaktır. Kimseye zulüm ve haksızlık yapmayacak kadar merhametli ve adil, ama kimse tarafından zulme uğratılmayacak ve haksızlıklara alet edilmeyecek kadar da cesaretli bir birey haline gelmektir.

Fütüvvet anlayışında Hz. Ali'nin kılıcı "*Zülfikar*"'ın da önemli bir yeri vardır. *Zülfikar*; doğruluğun, adaletin ve Hakk'ın simgesidir. Bektaşî inanişine göre; Allah'ın Arslanı Hz. Ali'ye Hz. Peygamber tarafından adaleti temin etmesi için verilmiştir.

Osmanlı'da ve Yeniçeri Ocağında Fütüvvet Anlayışı

Gençlik ve yiğitlik anlamlarına gelen fütüvvet, hak ve hakikati korkusuz ifade etme, mazlumlara karşı şefkatli ve alçakgönüllü olma, nefsinin ise unutmak makamıdır. Mutasavvıflar bu makamı tarif ederken,

*"Gerçekten onlar, Rabb'lerine inanmış yiğitlerdir. Biz de onların hidayetlerini artırdık ve kalblerini irtibatlandırarak metanetleştirdik de o zaman baş kaldırıp: Bizim Rabb'imiz bütün semavat ve arzın Rabb'idir dediler."*¹⁵ ayetinden hareket ederler

Tasavvuf erbabınca fütüvvet; kimseye düşman olmamak, nefsinden vazgeçmek, adil ve insaflı hareket etmek ve ayırt etmeyi terk etmektir.¹⁶ *İ'lay-ı kelimetu'llah* ve adaleti temin için gösterilen cesaret, şecaat ve

¹³ S. Kocatürk, *Bir Fütüvvet Şeceresi Üzerine*, Erdem, Ankara, 1996, Atatürk Kültür Merkezi Y., c. 8., S. 24., s. 872.

¹⁴ İbrahim Arslanoğlu: Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname. Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1997,

¹⁵ Kehf, 18/13,14.

¹⁶ Kuşeyri, *Tasavvufun İlkeleri*, s. 362, 363.

kahramanlık da, fütüvvet anlayışının bir gereğidir. Mutasavvıflar tarafından bir ağaca benzetilen fütüvvet, doğruluk yerinden biter. Gövdesi, insanda bulunmaktadır. Budakları temizliktir; doğru yolu bulmaktır. Yaprakları, edeptir, hayadır. Kökü, Allah'ı bilmektir. Yemişi evliya sohbetidir. Suyu, rahmettir. Bu ağaç, yiğidin gönlünde biter, yapraklanır ve yücelir.¹⁷

Şurası muhakkaktır ki Yeniçeri Ocağına kahramanlık ve civanmertlik duygularını kazandıran temel anlayış “fütüvvet”tir. Genel olarak tasavvuf düşüncesinde yerini bulan, Bektaşilikte ise hakim bir anlayış olan fütüvvetin, Yeniçeri Ocağı ile olan bağlantısı ile birlikte izah edilmesi konunun anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

Fütüvvet geleneğinin yaygın olduğu bir dönemde her meslek ve sanat kolunun bir Pir'inin bulunmasının şart olduğu şeklindeki yaygın inanç, Yeniçeriliği “*erenler serveri ve gaziler serdari*” sayılan Hacı Bektaş Veli gibi bir din büyüğünün ruh ve dinamizmi ile şekillendirmek istemiştir.¹⁸

“*Rum erenleri bu makamı birisine vermek istedi, her biri bir eli tuttu. Bense yedi yıldır senin ve soyunu ruhlarını velayet kabzasında saklayıp durmadayım.*”¹⁹ dediğine inanılan Hacı Bektaş Veli, Osman Gazi'ye ve onun şahsında bütün nesline sahip çıkmış olmaktadır. Pek tabii olarak bu sahiplenme, hem Yeniçeri Ocağında Osmanlı Devletine karşı, hem de Osmanlı Devleti'nde Bektaşiliğe karşı bir vefa ve bağlılık duygusu meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti, Bektaşî tekkelerine gönülden bağlı ordusuyla Hacı Bektaş Veli'nin duasını doğrularcasına asırlarca fetihten fetih'e koşturmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin söz ve icraatlarında fütüvvet şuuruna pek çok örnek bulmak mümkündür:

“*Kendi ayıbını görür ol! Kendi nefsinin emrinden kaçın! Kendini kendi halinden gafil tutma! Düşman hakir olsa da hor tutma!*”²⁰ İsar etmek dostluktur. İncinsen de incitme. İyiliğe karşı kötülük hayvanlıktır.

¹⁷ İbrahim Arslanoğlu, *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname*, Ankara, 1997, Kültür Bakanlığı Y., s. 14.

¹⁸ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara, 1994, Selçuk Y., s. 154, 155.

¹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı: *Velayetnâme*. İnkılap Y., İstanbul 1958.

²⁰ Hacı Bektaş Veli, *Kitabü'l-Fevid*, Ankara, Ayyıldız Y., s. 56, 57.

*Fenalığa karşı iyilik insanlıktır. Fenalığa karşı fenalık köpekliktir. İyi tabiatlı olmak selamettir.*²¹

Onun vasiyetnâmesindeki bu tavsiyelere benzer ifadeleri, diğer Bektaşî Babalarının vasiyet ve risalelerinde veya velayetnâmelerinin muhtelif yerlerinde de görmek mümkündür.

Mesela; *Kaygusuz Sultan Risalesi*'ndeki,

*"Ayıp görürsen ört! Gururlu ve kibirli olma! Kendi ilminden söz etme! Arif ol ve nasihate kulak ver! Eğer insanlık hakikatini bilmiyorsan, var olduğun sürece onu araştı. Enbiya ve evliyanın huyunu kendine örnek al!"*²² tavsiyeleri, fütüvvet anlayışına güç kazandıran sözlerdir.

Hacı Bektaş Veli, bir taraftan civanmert, alçak gönüllü ve bağışlayıcı olmak anlamlarındaki fütüvvet anlayışını meydana getirecek tavsiyelerde bulunurken, diğer yandan da gerektiği zaman adaletin ve hakkın yerini bulması maksadı ile girişilecek savaşa da dervişlerini hazır tutmak istemiştir. Şehadet mertebesini öyle bir anlatır ki, serdengeçtiler ölüme, adeta bayram yerine koşar gibi giderler:

*"Eğer kâfir seni veya sen kâfiri öldürürsen cennet vacip olur. Öldürürsen gazi, ölürsen şehid olursun. O halde kâfir nasıl tehlikeli düşman olur ki? Şehitlerin mertebeleri, Peygamberlerin mertebelerinden beş derece fazladır. Bu mertebelerden birincisi; Peygamber ölünce yıkanır, şehitler ölünce yıkanmaz. İkincisi; öldükleri zaman Peygamberlerin elbiseleri çıkarılır, şehitlerinki çıkarılmaz. Üçüncüsü; Peygamberleri kefene sararlar, şehitleri sarmazlar. Dördüncüsü; Peygamberler ahirette seçerler, sonra şefa'at ederler, şehitler ise mahşer gününde, kendi kavim, kabile, hısım, akraba, kardeş ve yanlarına her kim gelirse hepsine şefa'at ederler. Hakk Teala, birinin yüzü suyu hürmetine diğerlerini affeder, hepsini cennete yollar. Beşincisi; Peygamberleri yılda bir defa, şehitleri her gün ziyaret ederler."*²³

Bu şuurla hareket eden Bektaşî dervişleri, Tuna'dan Budapeşte ve Viyana'ya, Arap Yarımadası'ndan Bağdat ve Hicaz'a ve oradan Cezayir, Mısır ve İran'a kadar fetihten fetihe, zaferden zafere koşmuşlardır.

²¹ H. B. Veli, a.g.e., s. 54, 55.

²² Raşit Tanrıkulu, *Kaygusuz Sultan Risalesi*, Ankara, 2000, Ayyıldız Y., s. 58, 59.

²³ Hacı Bektaş Veli, *Makalat*, Ankara, 1996, Kültür Bakanlığı Y., s. 55, 56

Fütüvvetin Tarihi Seyri

Ciddi anlamda gençleri derleyip toparlayan ve onları belli bir mesleğe yönlendiren fütüvvet hareketi, zamanla “seyfi” ve “kavli”²⁴ olmak üzere iki kola ayrılmış, kavli kol Hz. Ebu Bekir’e, “seyfi” kol’da Hz. Ali’ye bağlanmıştır. Fütüvvetin Anadolu’da “Ahilik” olarak ortaya çıkan şekli ise İslam iktisadi hayatının müesseseseleşmiş bir örneği olarak görülmektedir. “Ahilik” Arapça “kardeşim” anlamına gelen “ahi” kelimesinden alınmadır. Ayrıca bu kelimenin Türkçe’de cömert anlamına gelen “akı”dan türetildiğini söyleyenler de vardır. Mesleki. Ahlaki ve iktisadi bir kurum olan “Ahilik” Anadolu’ya münhasır bir teşkilattır.

Fütüvvet teşkilatı ile sufiyye arasında ilginç bir benzerlik söz konusudur. Sufilerin giydikleri “hırka” yerine fetalar “şalvar” giyerler, “tac” yerine de “şedd” (kuşak) kuşanırlar. Fütüvvet erbabı, genç meslek sahipleri olduğundan, onlara şalvar giydirilip şedd kuşatılması, suflı duygularına sahip; nefislerine hakim olmayı sembolize etmektedir.

Fütüvvet ehlinin nizamnameleri, başlangıçtan beri fütüvvetnamelerdir. Bugün elimizde mevcut fütüvvetnamelerin ilki Ebu Abdurrahman es-Sülemi’ye²⁵ (ö.412/1021) aittir. Fütüvvetnamelerde, fütüvvetin esasları, ahlaki ve sosyal prensipleriyle, fütüvvete kabul şartları yazılıdır. Fütüvvet ehli olan kimsenin; vefa , doğruluk, emniyet, cömertlik, nasihat, tevazu ve tevbe gibi esaslara riayet etmesi, içki, zina, livata, yalan, gıybet ve hile gibi kötülüklerden sakınması gereklidir. Bu prensipler genel hatlarıyla “eline, beline ve diline sahip olmak” şeklinde özetlenmektedir. Ahinin sofrası, alını ve kapısı daima açık olmalıdır. Ahi cömert olmalı, dünyaya bel bağlamamalı ve on sekiz dirhemden fazla malı olmamalı varsa dağıtmalıdır. İlmi ve ilim adamlarını sevmeli, beylerin ve zenginlerin kapılarında dolaşmamalıdır. Konulan bu prensip şartlarına uymayan kişi fütüvvetten düşerdi.

Fütüvvet teşkilatının ilk defa Abbasi Halifelerinden Nasır li-dinillah²⁶ (1180-1225) tarafından sosyal bir düzene sokulduğu bilinmektedir. Devletin siyasi ve içtimai düzeni bozulunca Nasır, fütüvvet birliklerinden yararlanarak sosyal dengeyi yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Merkezde yani Bağdat’ta önce devrin “Şeyhler şeyhi” ünvanını taşıyan Şihabüddin Sühreverdi (ö.632/1240)’ye bir kitab-ul

²⁴ H.K.Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar Ensar Neşriyat İst. Nisan 2000

²⁵ Sülemi, Tabakatu’s-sufiyye

²⁶ a.g.e.s:245

fütüvve yazdırmış ve tüm fütüvvet birliklerini kendisine bağlamıştır. Komşu İslam devletlerine elçiler ve fermanlar göndererek onları da fütüvvet teşkilatına girmeye çağırmış ve özellikle Anadolu Selçuklu devletiyle bu anlamda bir takım diplomatik temaslar sağlanmıştır. Hatta Şihabüddin Sühreverdi, halife Nasır tarafından Konya'ya gönderilmiştir. Bu dönemden itibaren Anadolu'da "fütüvvet birlikleri" , "ahilik" birlikleri olarak teşkilatlanmaya başlamıştır. Yine bu yıllarda "Ahi Evran" diye anılan İranlı Şeyh Nasiruddin Mahmut (ö.660/1262)'un, I. Alaeddin Keykubat'ın himayesinde Ahiliğin teşkilatlanmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Diğer tüm Batını örgütlenmelerde olduğu gibi Fütüvvette de derecelere dayalı bir sistem esastı. İsmaililik 7 derece iken, fütüvvet 9 derece üzerine örgütlendi. Fütüvvet teşkilatının ilk derecesi²⁷ Nazil, ikincisi Tim Tarık, üçüncüsü Meyan Beste derecesi idi. 4. derece Nakip Vekili, 5. derece Nakip ve 6. derece de Baş Nakip dereceleri idi ki, bu derece müntesiplerinin en önemli görevleri askeri örgütlenmeyi düzenlemek ve her türlü töreni yürütmektir. 7. derece saliklerine kardeş anlamına gelen "*Ahi*" adı verilirdi. Türkler arasında yaygınlaşan Fütüvvetin yan kuruluşu Ahiliğin, adını bu kaynaktan aldığı sanılmaktadır. Fütüvvet içinde Ahilerin görevleri şeyh yardımcılığı mertebesindeydi. 8. derece, her biri kendi teşkilatının başında olan şeyhlerin derecesiydi. 9. derece ise, tıpkı İsmaili örgütlenmesinde olduğu gibi sadece bir tek kişiye, şeyhlerin şeyhine verilirdi. Tüm Fütüvvet teşkilatının lideri olan ve sadece devlet başkanı konumundaki Şeyh el Cebel'e karşı sorumlu olan bu kişinin unvanı "*Şeyhüssüyun*" idi. Diğer Batını ekoller gibi Fütüvvetin öncelikli amacı, saliklerini *İnsan-ı Kamil* yapmaktır.²⁸ Olgun ve mükemmel insan olmak için bu 9 basamaktan geçmek gerekiyordu. Bu kuruluş sistemi daha sonra, Selahattin Eyyubi döneminde Sünni Müslümanlarca da benimsendi ve aynı adlı örgütlenmeyi Sünniler de uyguladı.

Bir süre sonra, fütüvvet ilke ve esaslarını kapsayan fütüvvetnameler yazılarak, sistemin tüm Müslüman dünyasında aynılaştırılması çabaları başladı. Sözüde durma, doğruluk, güven verme, eli açıklık, alçak gönüllülük, bağışlayıcılık, hoşgörü gibi fütüvvet kurallarına uyma, fütüvvet sahibi ve olgun kişi olma gibi yetenekleri benimseten kuralları kapsayan ilk fütüvvetnamenin 1145 yılında İran'da doğan Abdullah es Suhreverdi, tarafından kaleme alındığı görülmektedir.

²⁷ Çağatay, Neşet: Ahilik nedir? TESK Yayınları

²⁸ Gener, Cihangir: Ezoterik-Batını Doktrinler Tarihi

Bu ilk fütüvvetnamede, fütüvvet sisteminin kökeninin tasavvuf inancı olduğu açıkça belirtilmektedir.

Fütüvvetnamelerde, Alevi-Bektaşî etkisi açıkça kendisini göstermektedir. Bu fütüvvetnameye göre de fütüvvetin temelini tasavvuf oluşturmaktadır.

Bektaşîliğin yanı sıra, Batını doktrinin Anadolu'daki diğer kurumlaşması, Ahilik örgütü vasıtasıyla meydana gelmiştir. Mısır Fütüvvet örgütü Türkler arasında Orta Asya'da yaygınlaşmış ve "*Ahilik*" adını almıştır. Anadolu'ya Yesevi dervişleri ve İsmailî Dai'leri ile birlikte gelen Ahiler, meslek örgütü mensubu olmaları nedeniyle kırsal alanlardan ziyade, şehirlere yerleştiler. Anadolu Ahilerinin örgütlü bir güç haline gelmelerini Horasan erenlerinden bir Yesevi olan Ahi Evren Veli sağlamıştır. Bu, onun lakabıdır. Onun, tam künyesi Nasıruddin Mahmud B. Ahmed'dir. (1171-1262)

Ahi Evren yüzyıllardır savaşçılık ve dinî-ahlâkî bilgiler vermekte büyük ve önemli görevler yerine getirmiş bulunan fütüvvet teşkilatından ve fütüvvetnamelerden yararlanarak Ahi teşkilâtını kurmuştur. Ahi Evren yaşadığı dönemde ahlakla sanatın ahenkli birleşimi olan Ahiliği öylesine itibarlı duruma getirmiştir ki, bu kurum yüzyıllar süresince bütün esnaf ve sanatkâra yön vermiş, onların işleyişini düzenlemiş, yeniçeriliğin kuruluşunda, Hacı Bektaş töreleriyle birlikte önemli rol oynamış, devlet adamları bu kuruluşa girmeyi şeref saymışlardır.²⁹ Ahi Evren'in fütüvvetçiliğe getirdiği en büyük yenilik, Ahi olmak için bir meslek ya da sanat sahibi olma zorunluluğu yoktur. Ahi zaviyelerine işçi ve çıraklardan başka, öğretmenler, müderrisler, kadılar, hatipler, vaizler, emîrler, yani bölgenin saygılı ve ulu kişileri devam ederdi. Ahiliğe kabul şartı, iyi ahlâklılık, yardım severlik ve cömertlik olduğundan teşkilâta girenler, temiz, ahlâklı ve iyilik sever kişilerdi. Ahiler arasından yüksek sırada yöneticiler, tabipler, valiler, komutanlar, müderrisler ve kadılar yetişmiştir.

Ahi Evren'in şeyhliği altında Ahilik teşkilatı kısa sürede tüm Selçuklu şehirlerine yayılmış ve Babailer İsyanı sırasında Batınilere elden gelen tüm yardımı yapmıştır. Ahilikte temel ilke, örgüte üye olanların kesin eşitliğidir. Üyelerin hepsi birbirinin kardeşidir. Ancak, aşama bakımından küçükten büyüğe doğru sonsuz bir saygı vardır. Ahiliğe girecek olanlarda belli nitelikler aranır. Üyelik için kişinin, örgüt bünyesinden birisi tarafından önerilmesi zorunludur. Küçültücü işlerle

²⁹ Eyuboğlu, İsmet Zeki: Tasavvuf, tarikatlar, mezhepler tarihi: Der Yayınları 1990

uğraşanlar, çevresinde iyi tanınmayanlar, örgüte kötü söz getirebileceği düşünölenler Ahi olamazlar. Örneğin insan öldürenler, hayvan öldürenler (kasaplar), hırsızlar, zina ettiği ispatlananlar örgüte katılamaz. Kasapların insan öldürenler ile aynı kategoriye konulması Batını inançtan kaynaklanmaktadır.

Takipçisi olduğu Fütüvvet gibi Ahilik de 9 dereceli bir sisteme dayanır. Her kapı üç dereceyi içerir. Bu dereceler şöyle sıralanır:

- 1-Yiğit
- 2-Yamak
- 3-Çırak
- 4-Kalfa
- 5-Usta
- 6-Nakip
- 7-Halife
- 8-Şeyh
- 9-Şeyh ül Meşayih

Ahilik Anadolu'da hızla yayılma zemini buldu. Şehirlerden köylere varıncaya kadar pek çok bölgede ahi zaviyeleri açıldı. Ahilik iktisadi hayatın yanı sıra zaman zaman siyasi faaliyetlere de katıldı. Özellikle XIII. Asır'da siyasi otoritenin zaafa uğradığı zamanlarda şehirlerin düşman istilasından korunması, bazı isyanların bastırılması gibi olaylarda da etkili oldukları görölmüşür.

Büyük şehirlerde bulunan Ahi birliklerinin her birinin ayrı zaviyesi vardı. Küçük şehirlerde ise muhtelif meslek grupları tek bir birlik meydana getirmekteydi. Anadolu Selçukluları zamanında ahi birlikleri mesleklere ait problemleri halletmekte ve devletle olan ilişkileri düzenlemekteydi. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti bu birliklerin göreviydi. Mesleğin geleceği açısından çırakların en iyi şekilde yetiştirilmesine çok önem verilirdi. Anadolu'da köylere kadar yayılan Ahilik , pek çok devlet ve ilim adamıyla askeri zümre mensuplarını bünyesine alarak güçlenmiştir. XIV. yüzyıl'dan sonra ise organize esnaf birlikleri halini almış, sosyal ve siyasi gücü biraz zayıflamıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devletinin kuruluşunda ahilerin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali ve devletin kuruluşunda rol oynayan pek çok paşa ve ilim adamı Ahilik mensubuydu.

Sultan Orhan'ın ahilikte "ihtiyaru'd-din" makamında bulunduğu, Sultan I: Murat'ın ise "ahi şeyhi" olduğu bilinen tarihi gerçektir.

Zamanla tamamen iktisadi bir kurum haline gelen ahilik bünyesi içindeki esnaf birlikleri, ustalar, kalfalar ve çıraqlardan oluşuyordu. Çıraklıktan itibaren yükselmek için mesleki ehliyet ve liyakat şarttı. Çıtaklar mesleği çok iyi öğrenmedikçe dükkan açamazlardı.

Esnaf ve dükkan sayıları sınırlı olduğu gibi, mal üretimi de ihtiyaca göre yapıldı. Ahilikte yol kavramları, tasavvuftaki kavramlara benzerdi. Tarikatta yolun başında olan talib-mürid denildiği gibi, ahilikte yiğit; yine tarikatta yolda ilerleyene salık, ahilikte ahi; tarikatta yolu tamamlayana vasıl, ahilikte "şeyh" adı verilirdi. "ahi baba" ve "Ahi Şeyh" en büyük şeyh demekti. Bazen bu anlamda "kıdvetü'l-fıtyan" tabiri de kullanılırdı.

Melamilik-Fütüvvet ve Ahilik Arasındaki İlişki

Melamilik iki kavramın, Fütüvvet ve Ahilik kavramlarının anlam kazanmasına ve yine Horasan Erleri vasıtasıyla Anadolu'ya taşınmasına aracılık etmiştir. Fütüvvet, "yiğitlik" demektir. Ama aslında bütün iyi huyların toplamıdır. En önemlileri ise, civanmertlik, cömertlik ve cesarettir. İnsanı insan yapan, başkalarından farklı görevler yürütmesini sağlayan bu özellikleridir. Fütüvvet, taa Hasan Basri'ye dayanır. Fütüvvet ehli, sözleri ile değil amelleri ile tanınır. Fütüvvet'in esası, kendini tek faziletli kişi diye bilmemektir. Kendini kul, yani daima başkasının, toplumun emrinde ve hizmetinde bilmektir. Fütüvvet, putu kırmaktır!.. Her insanın putu da kendi nefsidir. Her kim kendi heva ve hevesini yenerse gerçektir Fütüvvet ehli olur. Fütüvvet, Japonya'daki Samuraylar gibi toplum içindeki bir zümrenin bir başkasına üstünlüğü değil, tam tersine bir zümrenin bütün diğerlerinin hizmetinde olmasıdır. Cüneyd-i Bağdadi, "Fütüvvet Şam'dadır, din Irak'tadır, hakikat Horasan'dadır,"³⁰ demiştir ama bu Arap usulü Fütüvvet idi. Aslında hilafet ve şekilci dindarlık Irak'ta, gerçektir insanlık ve hakikat Horasan'daydı.

Ahilik, kardeşlik (eski Türkçe'de akı) demektir. Fütüvvetin Anadolu'ya intikalinden sonra aldığı addır. XI. Asırdan itibaren göç etmekte olan Türkler, sıkıntılarını bu kardeşlik anlayışı ile atlattılar, ahlak ve ölkü birliğini yine bu Ahilik ile sağlamışlardır. Ahilik anlayışının yerleşmediği yerlerde Türkmen isyanları çıkmıştır. Aslında XIII. Asırda Anadolu'nun hemen her yerinde ahi zaviyeleri olduğunu, kendisinin de buralarda misafir edildiğini İbn-i Batuta detaylı şekilde

³⁰ www.angelfire.com.tr

anlatır.³¹ Ahi Evran ile Hacı Bektaş'ın birbirine çok yakın yerlerde konaklamış olmaları da ayrı bir tetkik konusudur.

Ahilik zamanla, özellikle devlet idaresinin zayıfladığı istilalar döneminde bir meslek teşkilatına dönüşmüş, varlığını bu kez esnaf arasında sürdürmüştür. Ahilik bundan 800 yıl önce şimdiki meslek odalarından, barolardan çok daha başarılı bir teşkilat idi. Ahlâksız kişi, hangi mesleğe mensup olursa olsun cezalandırılır, halkın dürüst esnafla iş yapması sağlanırdı.

İşte Melâmet-Fütüvvet-Ahilik esasları, Bektaşiliğin inanç manzumesini teşkil etmiştir. EDEB anlayışı, mertlik kavramı gibi o dönemin bütün Türklerinin meziyetleri Bektaşiliğin prensipleri olup çıkmıştır. Bu da, işin aslında, Sünnilik-Alevilik farkı olmadığını bir başka delilidir.

Ahi teşkilatı sadece "sonradan denetim" ile değil, daha öncesinden "eğitim" ile de ilgilenirdi... Yani Türkiye'nin bugün bile sorunu olan meslek eğitimi, Ahilik içinde çözülmüştü. Kişiler çıraklıktan başlar, ustalığa kadar ahilik ile pişerdi.

Fütüvvet ve Ahilik

Ahilik, ihtiva ettiği hizmetler bakımından cömertlik, mertlik ve mürüvvet manalarına gelen fütüvvet teşkilatının daha da gelişmiş bir şekli olarak görülmektedir. Sonraları esnaf ve sanatkarlar birliğine unvan olarak verilmiştir. On birinci asrın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya girmeye başlayan Müslüman Türkler (Selçuklular), Türkistan'da ticaret ve sanayi merkezlerinde yaygın fütüvvet ilkelerini de beraberlerinde getirdiler. Bu ilkeler arasında bilhassa; Müslüman kardeşinin işini görmek, onun yardımında bulunmak, hata ve kusurlarını affedip, husumet ve düşmanlık beslememek, ayıp ve kusurlarını örtmek, kendisini başkasından üstün görmemek, musibete uğrayan düşman bile olsa sevinmemek başta gelmektedir. Ahilerin yönetmeliğine göre, ahinin üç şeyi açık olmalıydı:³² Eli açık, yani cömert olmalı; kapısı açık, yani misafirperver olmalı; sofrası açık, yani aç geleni tok göndermeli. Üç şeyi de kapalı olmalıydı: Gözü kapalı olmalı, yani kimseye kötü nazarla bakmamalı; kimsenin ayıbını görmemeli; dili bağlı olmalı, yani kimseye kötü söz söylememeli; beli bağlı olmalı, yani kimsenin namusuna ve şerefine göz dikmemeli. Ahilik mensuplarının, takdir edilmelerinin yanında cezalandırıldıkları da olurdu. Fütüvvetnamelerde şu on sekiz

³¹ aynı eser.

³² www.halimcakil.sitemynet.com.tr

şeyin ahiyi ahilikten çıkarma sebebi olduğu ayrıca Cehennemlik yapacağı yazılıdır:³³ 1) Şarap içmek, 2) Zina yapmak, 3) Livata yapmak, 4) Dedikodu ve iftira etmek, 5) Münafıklık etmek 6) Gururlanıp kibirlenmek, 7) Sert ve merhametsiz olmak, 8) Hased etmek, kıskanmak, 9) Kin tutmak, affetmemek, 10) Sözünde durmamak, 11) Kadınlara şehvetle bakmak, 12) Yalan söylemek, 13) Hıyanet etmek, 14) Emanete riayet etmemek, 15) İnsanların ayıbını örtmeyip, açığa vurmak, 16) Cimrilik etmek, 17) Koğuculuk ve gıybet etmek, 18) Hırsızlık etmek.

Yine ahi yönetmeliği olan fütüvvetnamelere göre; ahi, helalinden kazanmalıdır. Hepsinin bir sanatı olmalıdır. Yoksul ve düşkünlere yardım etmeli, cömert olmalıdır. Alimleri sevmeli, hoş tutmalıdır. Fakirleri sevmeli, alçak gönüllü olmalıdır. Temiz, iyi kimselerle sohbet etmeli, namazını kazaya bırakmamalı, haya sahibi olup, nefsine hakim olmalı, dünyaya düşkün olanlarla beraber düşüp kalkmamalıdır. Bunlar asırlarca Osmanlı insanının ahlakının temel taşı olan hasletler haline geldi.

Osmanlı Devletinin bünyesinde bu hizmetleri hakkıyla yapmış sanat ve ticaret hayatını Osmanlının maddi ve manevi yapısına göre düzenlemiş olan ahilik teşkilatı diğer kıymetli müesseseler gibi bilhassa İngilizlerin desteklediği Mustafa Reşit Paşanın hazırladığı Tanzimat Fermanından sonra, büyük bir sarsıntı geçirmiş ve eski fonksiyonunu kaybetmiştir.

Fütüvvet Ahlakı

Ahi birliklerinde iktisadi hayatın düzenlenmesi için fütüvvet teşkilatı, esaslı kaideler ve sağlam bir disiplin getirmiştir. Fütüvvet felsefesinde her mesleğin ulu kişilerinden bir Piri vardır. Meslek erbabı, pirlerini aşırı hürmetle anarlar. Debbağların piri de Ahi Evran'dır.³⁴

Gençlerin yeteneklerini geliştirmek için eğitim programlarına, güzel yazma, musiki dersleri, davranış kaideleri, askeri bilgi ve spor eğitimi dersleri de konulmuştu. Zaviyelerde eski Türk destanları, Kutadgu Bilig ve Ahi Evran'ın kitapları yanında Fütüvvetname denilen, Ahiliğin Ahlak Nizamnamesi olarak bilinen kitaplar okutulurdu. Fütüvvet kitapları bir bakıma İslam tasavvufunun geliştirdiği Kur'an ve Hadislere dayanan güzel ahlak ve ideal insan modelini belirleyen kitaplardı. Bu eserler yalnız gençlerin değil toplumun tamamının uyması istenilen ahlaki kuralları içerirdi.

³³ aynı eser.

³⁴ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ankara, 1999, Ardıç Y., c. 3, s. 360.

Ahlâk Eğitimi:

Ahi kardeş, yaren, dost, yiğit anlamında kullanılır. Ahilik, birbirine saygı duyan, yardım eden, fakiri gözeten, yoksulu barındıran, ilmi ve çalışmayı ibadet sayan, din ve ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağı esnaf-sanatkarların teşkilatı anlamını ifade eder.

Ahilik çalışmayı, ibadet ve dürüstlüğü bir bütün olarak ele almış, ahlâka büyük önem vermiştir. Ahiliğe göre güzel ahlâkın olduğu yerde kardeşlik, eşitlik, özgürlük, sevgi, hak ve adalet vardır.

Ahi teşkilatlarında ahlâki eğitim zaviyelerde verilirdi. Ahi zaviyelerinde verilen eğitim sadece gençlere yönelik olmayıp, her yaştan insanların istifade edebileceğı özellikteydi. Bu nezih mekanlarda öğretilen ahlâk kuralları daha sonra da tüm toplumun ortak değerleri olarak hayata geçiriliyordu.

Ahilikte, Meslek Eğitimi ile Ahlak Eğitimi olmak üzere iki eğitim bir arada verilirdi. Ahlak ve adap eğitimi, Ahi Birlikleri'nin tesis ettikleri Ahi zaviyelerinde, mesleki eğitim de atölye ve dükkan gibi işyerlerinde verilirdi. İşbaşındaki eğitim ve iş dışındaki eğitim iki ayrı yerde verilmesine karşın birbirlerini tamamlar nitelikteydi...

İş dışında Eğitim ise, genel eğitim niteliğinde olup ferdi gelişmeye yöneliktir. Ahi zaviyelerinde (terbiye ocağı) öğretmen tarafından teşkilata yeni giren gençlere önce okuma yazma öğretilirdi. Gençlere ilk terbiyeyi veren kişilere muallim denilirdi. İlmi sahada söz sahibi müderris ve kadırlara da ders verdirilirdi. Dini ve ilmi bilgiler yanında konuşma, edebiyat dersleri verilirdi. Ahi zaviyesindeki çıraklar zaten mensup oldukları sanat dalı içerisinde tatbiki bilgileri edinmiş olduklarından, zaviyelerde fen ve sanat yerine cemiyet içerisinde yaşama kuralları, sosyal kaideler öğretilirdi.

Gençlerin yeteneklerini geliştirmek için güzel yazma, musiki dersleri, davranış kaideleri, askeri bilgi ve spor eğitimi dersleri konulmuştu. Zaviyelerde eski Türk destanları Kutadgu Bilig ve Ahi Evran'ın kitapları yanında Fütüvvetname denilen, Ahiliğin Ahlâk Nizamnamesi olarak bilinen kitaplar okutulurdu. Fütüvvet kitapları bir bakıma İslam tasavvufunun geliştirdiğı Kur'an ve Hadislere dayanan güzel ahlâk ve ideal insan tipini belirleyen kitaplardı. Bu eserler yalnız gençlerin değil toplumun tamamının uyması istenilen ahlâki kuralları içerirdi.

Bu anlamdaki Fütüvvet ahlakını tespit etme çalışmaları Abbasi Halifesi Nasır Li-dinillah zamanında başlanmış ve ilk Fütüvvet Kitabı

olan Fütüvvetname yayınlanmıştır. Bundan sonra ilk Türk Fütüvvetnamesi Alp'lik kavramıyla birleşerek Yiğit Ahi şeklinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Ahiler'in El kitabı olan ilk Türk Fütüvvetnamesi Burgazi tarafından gençlere, terbiye kurallarından bazılarını anlatmaktadır:

Bu kurallar, daha önce Türkler tarafından tertip edilen büyük toylarda, şölenlerdeki yemek yeme adaplarının devamı niteliğindeki kurallardır.³⁵

Su içmede üç edep vardır:

1. Bardağı iki elle tutmak
2. suyu üstüne dökmemek
3. suyu dinlene dinlene içmek

Elbise giyerken beş, evden çıkarken dört, mahallede yürürken dört, pazarda, çarşıda yürürken, alışveriş yaparken dört, misafirlikte üç, hasta ziyaretinde beş, tuvalete ve hamama giderken sekiz, yatarken dört olmak üzere birçok kural tespit edilmiştir.

Burgazi Fütüvvetnamesi'nde Ahi ahlakını meydana getiren kurallar şöyle sıralanmaktadır.³⁶

-Ahiler birkaç iş veya sanatla değıl yeteneklerine en uygun olan tek bir iş veya sanatla uğraşmalıdır.

- Ahi'nin emeğini değılendirecek ve onurunu koruyacak bir işi özellikle bir sanatı olmalıdır.

- Ahi doğıru olmalı, emeğıyle hakettiğınden fazlasını kazanma yoluna sapmamalıdır.

- Ahi işinin ve sanatının geleneksel pirlerinden kendi ustasına kadar bütün büyüklere içten bağılanmalı, sanatında, davranışlarında onları örnek almalıdır.

-Ahi bilgi sahibi olmalı, bilginleri sevmeli, onlara karşı küçük düşmemeli, aldığı bilgileri yerinde ve zamanında kullanmalıdır.

13. yüzyılda Burgazi tarafından kaleme alınan Burgazi Fütüvvetnamesi'ni, daha sonra diğerkleri takip etmiştir. „Ahi Ahlakı"nı

³⁵ www.kirder.com.tr.

³⁶ Aynı eser.

meydana getiren Fütüvvet kaideleri öğrencilere anlayacakları tarzda öğretilirdi.

İlk Türk fütüvvetnamesi, alplik kavramıyla birleşerek yigit-ahi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu fütüvvetnamelerden, yazarı belli olmayan yüzlerce Türkçe fütüvvet kitabı yazılmıştır. Ahilerin el kitabı olan ilk Türk fütüvvetnamesinde, Burgazi, gençlere, terbiye kurallarından bazılarını şöyle anlatmaktadır:³⁷

“... *Taam (yemek) yemekte yirmi erkan vardır.*” Yani yemek yemeye ait yirmi kaide olduğunu söyleyip, bu kurallardan bazıları da şöyle sıralanabilir:

-Sofraya oturmadan önce ve yemekten kalktıktan sonra elleri yıkamak

-Yemek yenilen yere ayakkabı ile girmek,

-Yemeğin dürüstlük ile kazanıldığından emin olmak,

-Yemeğe büyüklerden önce başlamak ve yemeğe tabağın kenarından başlamak,

-Yemek yerken konuşmamak, ağzından tükürük saçmamak, kaşınmamak,

-Yemek yerken öksürük tutması halinde ağzı elle değil, mendille kapatmak,

-Yemekte küçük lokma almak, başkasının yediğı lokmaları gözetmemek,

-Yemekte ağzını şapırdatmamak,

-Yemekte etin kemiklerini sofradakilere göstermeden tabağın arkasına saklamak vb.

Söz söylemekteki edepler dört tanedir:

-Sert konuşmamak,

-Konuşurken sağa-sola bakmamak,

-Sen-ben değil de siz-biz olarak hitap etmek,

-El kol hareketleri ile bir şey ifade etmemek.

Evden çıkmaktaki edepler:

³⁷ Virani Baba Risalesi, çev. Mustafa Erbay, Ankara, 1994, Ayyıldız Y, s. 11

- Çıkarken sağ ayakla çıkmak,
  - Endişeli çıkmamak,
  - Çıkarken yukarı bakmamak.
- Yürümekteki edepler:
- Sert yürümek,
  - Çukurlara basmamak,
  - Yanlara bakarak yürümek,(dikkatli olmak)
  - Taştan taşa sıçramamak,
  - Kimsenin ardınca bakmamak,
  - Büyüğünün önünde yürümek.

Bu kuralların dışında elbise giyerken beş, pazarda, çarşıda yürürken, alış veriş yaparken dört, misafirlikte üç, hasta ziyaretinde beş, tuvalete ve hamama girerken sekiz, yatarken dört olmak üzere bir çok kural tespit edilmiştir.

Burgazi fütüvvetnamesi'nde Ahi ahlâkını meydana getiren kurallar şöyle sıralanmaktadır.³⁸

1- Ahiler birkaç iş veya sanatla değil, yeteneklerine en uygun olan tek bir iş veya sanatla uğraşmalıdır.

2- Ahinin emeğini değerlendirecek ve onurunu koruyacak bir işi, özellikle bir sanatı olmalıdır.

3- Ahi doğru olmalı, emeğiyle hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmamalıdır.

4- Ahinin işinin ve sanatının geleneksel pîrlerinden kendi ustasına kadar bütün büyüklere içten bağlanmalı, sanatında, davranışlarında onları örnek almalıdır.

5- Ahi bilgi sahibi olmalı, bilginleri sevmeli, onlara karşı küçük düşmemeli, aldığı bilgileri yerinde ve zamanında kullanmalıdır.

13. yüzyılda Burgazi tarafından kaleme alınan Burgazi'nin Fütüvvetnamesi'ni, daha sonra diğerleri takip etmiştir. Ahi ahlâkını meydana getiren fütüvvet kuralları, öğrencilere anlayacakları tarzda öğretilirdi.

³⁸ a.g.e.s.28

Bu kurallar;

- 1-İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak,
- 2-İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak,
- 3-Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
- 4-Sözünü bilmek, sözünde durmak,
- 5-Hizmette ayırım yapmamak,
- 6-Yaptığı iyilikten karşılık beklememek,
- 7-Güler yüzlü olmak,
- 8-Tatlı dilli olmak,
- 9-Hataları yüze vurmamak,
- 10-Dostluğa önem vermek,
- 11-Kötülük edenlere iyilikte bulunmak,
- 12-Tevazu sahibi olmak,
- 13-Hiç kimseyi azarlamamak,
- 14-Anaya ve ataya hürmet etmek,
- 15-Dedikoduyu terk etmek,
- 16-Komşularına iyilik etmek,
- 17-İnsanların işlerini içten, gönülden ve güler yüzlü yapmak,
- 18-Başkasının malına hıyanet etmek,
- 19-Sabır ehli olmak,
- 20-Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,
- 21-Daima hakkı kullanmak,
- 22-Öfkesine hakim olmak,
- 23-Suçluya yumuşak davranmak,
- 24-Sır saklamak,
- 25-Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- 26-İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
- 27-Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,

28-Mahiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek.

(...)

Yukarıda sadece bir kısmına yer verdiğimiz Ahiliğin 124 altın kuralı vardır.

Ticaret Ahlâkında Yasaklanan Hususlar

Ticaret ahlâkında yapılması istenmeyen şeyler ise şunlardır:

1. Hileli ve çürük mal satmayacaksın,
2. Müşteriden fazla para almayacaksın,
3. Bir başkasının malını taklit etmeyeceksin,
4. Noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın,
5. Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin

Ahiliğin açık ve kapalı olmak üzere 6 şartı vardır.

Açık olanlar:

- 1-Elini açık tut : Cömert olmak, düşkünlere yardım etmek için,
- 2-Kapını açık tut : Konuksever ve misafirperver olmak için,
- 3-Sofranı açık tut : Yoksullara, yemek yedirmek, misafire ikramda bulunmak için.

Kapalı olanlar:

- 1-Elini bağlı tut : Hırsızlık, zorbalık ve kötülük etmemek için,
- 2-Dilini bağlı tut : Dedikodu, yalan, iftira ve gıybetten uzak durmak,
- 3-Belini bağlı tut : Kimsenin namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemek için.

Ahiler kız çocuklarına da şu öğütleri verirlerdi:

- 1- İşine dikkatli ol : Ailenin ve evinin işini ihmal etme,
- 2- Aşına dikkatli ol : İyi yemek pişir, iktisatlı ol,
- 3- Eşine dikkatli ol : Her türlü şartlar altında eşine sahip ol,

Örnek Olay

Ahilik teşkilatının yüksek ahlki değerleriyle yetişen Osmanlı esnaf, sanatkar ve tüccarı Batılı devletler nazarında çok önemli bir yer edinmiştir.

Alman Başbakanı Bismark "Türkler, Asya'nın centilmenleridir" sziyle Ahilik kültüründe yetişen Türk insanını tanımlıyordu...³⁹

Ayrıca İngiliz Ticaret Odalarının birinde asılı bulunan levhada "Her zaman Türk tüccarları ile alışveriş et" sözünün yer alması Türk esnafının, tüccarının ve sanayicisinin dn sahip olduğu ve bugün terk ettiği Ahilik kültürünü ifade etmektedir.⁴⁰

Ahiliğin en önemli özelliklerin birisi; teşkilata mensup kimselerin, yani esnaf-sanatkar ve çalışanların manevi ihtiyaçlarına cevap verecek bir inanç ve ahlk anlayışına sahip olmalarıdır. Bu özelliği ile Ahilik temel kurallarını Ftvvetilikten almıştır.

Fütüvvet Arapça bir kelime olup, sözlükte cömertlik, gençlik, yiğitlik, kahramanlık, alçak gönüllülük, diğergmlık gibi anlamlara gelir. Ftvvetten bahseden eserlere bakılırsa, bu kavramın içinde neredeyse, İslamiyet'in telkin ettiği bütün güzel ahlk esaslarını bulmak mümkündür. Mutasavvıflara göre fütüvvet, peygamberlerden kalma bir ahlk yoludur.

Sülemi'nin Fütüvvet Kitabı'ndan şu hususları başlıklar halinde sunabiliriz.⁴¹

- Kötülüğe iyilikle karşılık vermek,
- Yaptığı işten karşılık beklememek,
- Gücü varken affetmek,
- Başkalarının kusurlarını bırakıp, kendi kusuruyla uğraşmak,
- şefkatli olmak, başkalarını kendisine tercih etmek,
- Hiçbir durumda yaltaklanmamak,
- Zenginse, fakiri hiçbir sebeple hizmetinde kullanmamak,
- Halka tenezzül etmemek, yüz suyu dökmemek,
- Verenin de, alanın da Allah olduğunu bilmek,

³⁹ Bedri Noyan:Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik. Ardıç Y.,Ankara1999

⁴⁰ a.g.e.s.359

⁴¹ Virani Baba Risalesi,ev.Mustafa Erbay, Ankara,1994,Ayyıldız Y, s.11,14,18,27.

- Kerem sahibi olmak,
- Alçak gönüllü olmak, kendini beğenmişlikten kaçınmak,
- Hiç kimseyi azarlamamak,
- Sır saklamak,
- Hizmette ve vermede ayırım yapmamak.

Sadece bazılarını saydığımız bu fütüvvet prensipleri, netice olarak, insanı başı dik gönlü dok olmaya, alıcı değil verici durumda bulunmaya, dolayısıyla üreticiliğe, bütün varlıklara karşı sevgi ve şefkat beslemeye ve manevi olgunluğa yönelten hususlardır.

Bu ve benzeri güzelliklerin laf olarak sıralanması kolaydır, fakat asıl olan uygulamadır. İşte Ahilik, iyi bir organizasyonla, mesleki ve teknik faaliyetler yanında, bu prensipleri derece derece tatbik sahasına koyan kurumdur. Böyle bir sistemde, tabi olunan tasavvuf terbiyesi ve ulaşılacak manevi olgunluk sonucu, önce kişinin kendi kendini kontrolü söz konusudur. Öyle ki Ahi sanatkar, yaptığı bir işi kurallardan önce Allah'ın beğenmesine önem verirdi. Otokontrolün kâfi gelmediği durumlarda ise, Ahi teşkilatının güçlü iç disiplini ve sosyal baskı ile, sayılan ilkelerin yaşanır hale gelmesi mümkün olmuştur.

Şanlıurfa'da Yaşayan Ahilik Kültürü

Köklü bir dini geçmişe sahip Şanlıurfa halkında, sosyal yardımlaşma ve dayanışma esaslarına dayanan birçok gelenek ve görenekler bütün canlılığıyla yaşamaktadır. Bu geleneklerden biri Ahilik geleneği esaslarına göre Halıcı Pazarı'nın açılışında her sabah okunan dua geleneğidir.

Urfa'da Aşağı Çarşı diye adlandırılan mevki gerek mistik, gerekse otantik havası nedeniyle, buraları dolaşanları çok etkilemektedir.

Bu yöredeki esnafın çoğu gün kazanıp gün yer, sabah erken gelir, akşam ikindiden sora dükkanını kapatır. Akşam ezanında hemen hemen açık dükkan bulamazsınız.

Bu çarşılardaki esnaf misafirperverdir, müşterilerinin çoğuna Acı kahve (Mırra) veya Çay içirmeden bırakmaz. Sempatiktir, cana yakındır. Dürüstlüğü ve iş ahlakı da ayrıca kayda değer bir husustur.

Esnafın hemen hemen tamamı usta çırak geleneğine göre yetişmiş ve yıllardır o mesleği yapan insanlardan oluşur. Babası çocuğunu aynı meslekten bir ustanın yanına "Eti senin kemiği benim" diye koyar. Usta,

çocuğa babasından daha yakındır. Mesleği ile ilgili incelikler başta olmak üzere hayattaki birçok muaşeret kuralını mesleği ile ilgili birçok geleneği ve kuralı çocuk ustasından öğrenir. Askere gidip geldikten sonra ustasının öğrettiği kurallar çerçevesinde mesleğine kendi başına devam eder. "Bir yiğit bir kilit" deyimini halen geçerliliğini korumaktadır.Bu nedenle kalfa, askerliğini yaptıktan sonra kendi adına bir işyeri açar. Kendisi usta olsa dahi ustasını gördüğünde hürmette kusur etmez. Her gördüğünde elini öper ve hayır dualarını alır.

Esnaf arasında güçlü bir dayanışma vardır. Esnafın ileri gelenlerinden oluşan bir heyet ve bu heyetin başında Başkanı (Şeyhi) vardır.

Gelenek ve göreneklerin halen canlı olarak yaşatıldığı bir esnaf gurubu Halıcı Pazarı (Sipahi Pazarı) esnafıdır. Halıcı Pazarında karşılıklı olarak yaklaşık elli dükkan bulunur ve dört kapısı vardır. Bu çarşının bir kapısı neçek ve dokuma işlerinin satıldığı Bedesten'e çıkar. Bir kapısı İsoçu pazarına bir kapısı ise Eskici pazarına, bir kapısı ise Sobacı pazarına çıkar. Bu çarşıda halı kilim ve diğer ev sergileri,kürkten yapılmış giyim eşyaları ve halı yastıklar alınıp satılır.

Halıcı Pazarında alışveriş, sabahleyin, Esnaf ve halıları sırtında gezdirerek satan Dellal'ların katıldığı "Dua Töreni"yle açılır.

Bu esnafın bir başkanı (Şeyhi) birde idare heyeti vardır. Bu pazarda alışverişler belirli kurallara bağlıdır. Bu kurallara uymayanlar idare heyeti ve Şeyh tarafından çeşitli cezalara çarptırılır.

Halıcı Pazar'ında alışveriş her sabah dua ile açılır. Delalal başı dua etmek üzere "Haydi kardeşler mezat başına" diyerek Dellalları çarşının girişine çağırır. Yanlarında da esnafın Şıhı vardır. Tellalbaşları ellerini kaldırarak yüksek sesle duaya başlar " Evvela, Euzubillahimineşşeytanirrecim Bismillahirrahmanirrahim. Ehli İman ve ehli İslam ervahı şerifleri için, Allah rızası için inayet'il el Fatiha.." Hazır bulunanlar Fatiha suresini okuduktan sonra duaya devam eder "Yarabbi Herleri fethedesen , şerleri defhedesen, münkir, münafık zalımın şerrinden hefzemin edesen. Gözedin kefil, almadan, parasını vermeyin mal sahibinin herci unutmayın, cümleten heyirli işler" diyerek duayı bitirir. Böylece dua ile açılan mezat başlar. Malını satmak üzere pazara getirmiş olanlar, malını orada bulunan bir esnaf aracılığıyla bir dellala vererek satılığa çıkarır.

Esnaf mezattan kendi adına aldığı malın satışından kar ederek geçimini sağlar. Kendi adına aldığı malın sermayesi sorulduğunda

sermayesini doğru olarak söylemek zorundadır. Sermayesini doğru okumayan (söylemeyen) esnaf, Şeyh tarafından cezalandırılır. Esnaf kanaatkar olduğu ve müşteriye aldatma gibi bir düşüncesi olmadığı için, çekinmeden sermayesini doğru olarak söyler ve çoğu zaman müşteriye "Ben malı şu kadara aldım sen ne kar veriyorsan ver" der. Müşteri de günün şartlarına göre uygun bir kar vererek malı alır. Bu pazarda malın satışı ve alışı, paranın alınışı, mala para söylenişı gibi hususlar belirli kurallara bağılıdır. Bu kurallar herhangi bir dellal veya esnaf tarafından ihlal edilirse, esnaf idare heyeti aracılığıyla çarşının Şeyhi o kişinin "Harcını keserek" ceza verir. O esnafın harcının kesilmesi demek, harcının kesildiği gün kadar kendisine Dellal tarafından mal getirilmemesi demektir.

Malı satan Dellal malın eskiliğini, yırtık, yanık gibi arızalarını para söyleyen esnafa söylemek zorundadır.Yine esnaf malını müşteriyle satarken malının arızasını söylemek zorundadır. Arızasını bilerek para söyleyen esnaf, mal kendisinde kalınca bu malı almak zorundadır. malı almaktan kaçınırsa bu esnafa ceza verilir.

Aynı esnaf arasında büyük bir dayanışma ve yardımlaşma da vardır. Esnafın fakirleri gözetilir, giydirilir, evinin ihtiyaçları karşılanır. Bir ihtiyaç olduğunda Şeyhin emri ile hemen esnaftan para toplanır ve ilgili hayır işine sarf edilir. Esnaf buna itiraz etmez, memnuniyetle katılır. Dellalbaşı buna bir örnek olarak; halıyı satarken düşüp ölen fakir bir dellal arkadaşlarının cenazesini esnafın kaldırdığını, yine esnafın cenaze masrafları karşıladığını ve ailesine de bir miktar yardım yaptığını nakletti.

Yine esnaf yılın belirli günlerinde "Tirit" denen yemek yaparak fakir fukaralara dağıtır.

İşte; Fütüvvet ve tasavvuf anlayışına dayalı olarak 13.Yüzyılda Anadolu Selçuklu Döneminde ortaya çıkan Ahi'lik geleneği bütün canlılığıyla başta Şanlıurfa Halıcı Pazarı olmak üzere diğer çarşı esnafımız arasında bütün canlılığıyla yaşamaktadır.

Ekonomik menfaatler ve şahsi çıkarların ön planda olduğu, "Serbest Piyasa Ekonomisi" deyip her türlü alışveriş tarzının mübah sayıldığı, sırf para kazanmak uğruna her türlü hilenin, sahtekarlığın yapıldığı, insanların aldatıldığı günümüzde, Şanlıurfa Halıcı Pazarı'ndaki iş ahlakı ve dayanışma örneği insana çok şeyler anlatmaktadır.⁴²

⁴² www.abuzerakbiyikcom.tr

BİBLİYOGRAFYA

A. De Lamartine: Aşiretten Devlete. Tercüman Y.

Abdölbaki Gölpınarlı: Velayetnâme. İnkılap Y., İstanbul 1958.

Abdölkadir bin Ahmed: Menakıb-ı Koyun Baba. sad. Şakir Çıplak, Horasan Y., İstanbul 2001.

Abdölkadir Sezgin: "Osmanlı ve Cumhuriyet'in Kuruluşunda Bektaşiler ve Günümüzde Bektaşilik" Hacı Bektaş Veli Dergisi 5: 103-117.

Ahmedi Cemaleddin Çelebi: Müdafaaname. İstanbul 1992.

Ahmet Yaşar Ocak: Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler. Türk Tarih Kurumu Y., Ankara 1992,

Alper Çağlayan: "Cibali Sultan ya da Cebe Ali Bey" Hacı Bektaş Veli Dergisi 13: 89-95.

Arif Erkan: Tasavvuf ve Tarikatlar. Sağlam Y., İstanbul

"Arnavutluk Devlet Arşivinde Bulunan Osmanlı Belgelerinin Listesi" Hacı Bektaş Veli Dergisi 15: 31-68.

Âsım Efendi, Kamûs Tercümesi, İst.1305 ("Fetâ" ve "Fütüvve" maddeleri).

Baha Said Bey: Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri. Kültür Bakanlığı Y., Ankara 2000.

Bedri Noyan: Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik. Ardıç Y., Ankara 1999.

Cumhuriyetin 50. Yılında esnaf ve sanatkar. TESK Yayınları 1973

Çağatay, Neşet: Ahilik nedir? TESK Yayınları

Ebu'l Hayr-ı Rumi: Saltukname.Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1988.

Ethem Ruhi Fığlalı: Türkiye'de Alevilik Bektaşilik. Selçuk Y., Ankara 1994.

Eyuboğlu,İsmet Zeki:Tasavvuf,tarikatlar, mezhepler tarihi: Der Yayınları 1990

Fiş. Radi: Bir Mutasavvuf, bir Ahi hümanisti Mevlana. Yön Yayınları 1990

Friedrich Karl Kienitz: Büyük Sancağın Gölgesinde. çev. Seyfettin Halit Kakinç, Tercüman Y.

Fuat Köprülü: "Abdal Musa" Abdal Musa Sultan ve Velayetnâmesi. Can Y., İstanbul 1990: 59-73.

Gener, Cihangir:Ezoterik-Batını Doktrinler Tarihi. Gece Yayınları.1994

Hacı Bektaş Veli. Kitabü'l- Fevaid. Ankara, Ayyıldız Y.

Hacı Bektaş Veli. Makalat. Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1996.

Hacı Yılmaz: "Çorum'dan Bir İcazetname" Hacı Bektaş Veli Dergisi 17: 139-147.

İbrahim Arslanoğlu: Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname. Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1997,

İsmail Belig: Güldeste-i Riyazi-i İrfan. Bursa 1257.

İsmail Özmen: Simgeler Kenti Bektaşilik. Ankara 2000.

Kuşeyri: Tasavvufun İlkeleri. Tercüman Y., İstanbul 1978.

"Şucaeddin Veli Velayetnâmesi" Alevi Kaynakları I., Kaynak Y., İstanbul 1996: 128-148.

Nejat Birdoğan: Alevi Kaynakları I. Kaynak Y., İstanbul 1996.

Ömer Lütfi Barkan: "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri" Vakıflar Dergisi 2 (1942): 32-43.

Raşit Tanrıku: Kaygusuz Sultan Risaliyesi. Ayyıldız Y., Ankara 2000.

S. Kocatürk: "Bir Fütüvvet Şeceresi Üzerine" Erdem 1996.

Seyyid Ali Sultan Velayetnâmesi. haz. Bedri Noyan, Ankara, Ayyıldız Y.

Uşaklı Ali bin Hacı Mustafa: Velayetnâme-i Kolu Açık Hacım Sultan. Ankara, Ayyıldız Y.

Veli Baba Menakıbnamesi. haz. Bedri Noyan, Can Y., İstanbul 1993.

Virani Baba Risalesi. çev. Mustafa Erbay, Ayyıldız Y., Ankara 1994.

KAHRAMANMARAŞ'TA AHİLİK TEŞKİLATININ UZANTILARI

Kadir ÖZDAMARLAR*

GİRİŞ

Müslüman Türk'ün Anadolu'daki tarihî seyrinde sekiz yüz yıldan beri en çok etkilendiği sosyo-kültürel kurumlardan biri ahiliktir. Ahiler “*Bilad-ı Rum'da sakin Türkmen akvamının her vilayet ve belde ve karyesinde*” mevcut olan teşekküllerdi.¹ Bu teşkilat, Anadolu'da Türk millî ruhundan doğmuştur.

Türkiye'de son yirmi beş yıldan beri çeşitli sempozyumlarda bu kurum dinî-tasavvufî, sosyo-ekonomik ve siyasal-kültürel boyutları ile ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmış² ve bu değerlendirmeler küçümsenmeyecek bir biçimde toplanıp yayınlanmıştır. Bazen aynı konu etrafında müstakil çalışmalar da olmuştur.³

Ahilik teşkilatının Anadolu'da tam etkisini belirleyebilmek için ciddi şehir monografilerine ve ahilik teşkilatının şehirlerimizdeki uzantılarını ele alıp, inceleyen çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar tamamlanmadan, arşivlerdeki ve eldeki mevcut belgeler tek tek kültürümüze kazandırılmadan bu konunun eksik kalacağı tabiidir.

---

*Yard. Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, KAHRAMANMARAŞ,
ozdamarlarkadir@mynet.com

¹ ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umuru Belediye*, c.1, İstanbul, 1995, s.514.

² Böyle bir değerlendirme için bakınız.BODUR, H.Ezber, “Ahilik ve Türk Girişimcilik Kültürünün Oluşmasına Katkıları”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1999, s. 58-70.

³ Bu konuyla ilgili olarak; Muallim Cevdet, *Ahiyyet-i Fıtyan*, İstanbul, 1932; ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara, 1947; BAYRAM, Mikail, *Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi*, İstanbul, 1988; ANADOL, Cemal, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara, 1991, vb. eserlere bakılabilir.

Bugüne kadar tarihî kültür değerlerimiz ve dolayısıyla şehir ticaret hayatının vazgeçilmezleri olan kervansaraylar, hanlar, hamamlar, kapalı çarşılar, bedestenler, camiler, imarethaneler vb. eserler zaman zaman sanat tarihi ve mimari açıdan incelenmiş ve bu araştırmalarda ahiliğe de kısmen yer verilmiştir.⁴ Hatta çeşitli zamanlarda; adana, Ankara, Denizli, Develi⁵, Gaziantep, Isparta, Kayseri, Kırşehir, Konya, Manisa, Sivas, Trabzon, ve Şanlıurfa gibi il ve ilçelerimizde ahiliğin etkileri ele alınıp yazılmakla beraber bu tür ciddi çalışmalar tamamlanamamıştır.

Türkiye'nin on altıncı gelişmiş şehri olan Kahramanmaraş da bu önemli kültür birikimi ilgisizlikten nasibini almıştır. Bizim Ahilik açısından Kahramanmaraş'ı ele alan bu çalışmamız bu konuda ilktir. Bu konuda emin kaynaklardan salnamelerde⁶ ve il yıllıklarında da ticarî mekânlar ile ticari hayatı hakkında az çok bilgi gelmekle beraber ahilik konusu ile ilgili bilgiler hiç yoktur. Kahramanmaraş Esnaf ve Sanatkarlar Odası tarafından da bu konuda ne bir araştırma ne de bir etkinlik söz konusudur. Bu bakımdan bu incelememizde bazı konuların yeterince değerlendirilmemesi bilgi eksikliğindendir.

Kahramanmaraş'ta Ahilik Uzantıları konusunu ele alırken zaman zaman bölgenin ekonomik yapısını değerlendiren eserlerden yeri geldikçe yararlandık. Özellikle ahiliğin Kahramanmaraş'taki Kültürel Fonksiyonlarını ele alınıp incelenmeye çalıştık. Bu çalışmada elbette bazı eksiklikler olacaktır. İnaniyoruz ki zamanla bu eksiklikler bilimsel çalışmalarla tamamlanacak, kültürümüze kazandırılacaktır.

I. MARAŞ'IN TARİHİ VE TİCARİ HAYATI

Kahramanmaraş adı Asur kitabelerinde *Markasi*, Romalılar'da *Germanikeia*, Araplar'da *Mar'aş* şeklinde geçer. Evliya Çelebi'ye göre *Mar-ı İş'ten* galat *Mar'aş*'tır.⁷ Cumhuriyet döneminde ise *Maraş* olmuştur.

⁴ Örnek olması bakımından bkz. : ÖZKARCI, Mehmet, "Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi Ticaret Yapılarının Türk Mimarisindeki Yeri ve Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999*, Ankara 2002. Ayrı Basım.

⁵ Bkz. ÖZDAMARLAR, Kadir, "Develi'de Ahilik Teşkilatının Uzantıları Üzerine Bir Deneme", *Prof. Dr. Saim Sakaoglu'na 55.yıl Armağanı*, Kayseri 1994, s.259-268.

⁶ Maraş, Osmanlı idari yapısında hep Halep'e bağlı kalmıştır. Bu bakımdan Maraş ile ilgili tüm bilgiler *Halep Vilayet Salnâmesi*'nde yer almaktadır. 1288, 1293, 1313 ve 1318 tarihli Halep Salnâmelerini incelemek için kütüphanesini açan sayın Yaşar Alpaslan Bey'e teşekkür ediyorum.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, C-XIII, İstanbul 1971, s. 197

Kahramanmaraş, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının birbirleriyle karşılaştıkları bölgede yer alır; Anadolu gibi çeşitliliklerin ülkesidir. Öyle ki, tarihindeki, kültüründeki çeşitlilik coğrafyasında da sergilenir.⁸

Maraş Anadolu fatihi Süleyman Şah'ın başkumandanlığındaki Türk-Selçuklu orduları tarafından 1085 yılında fethedildi. Zaman zaman Haçlılar, Ermeniler tarafından ele geçirildi. 27 Kasım 1114'te korkunç bir deprem geçirdi ve şehirde 40.000 kişi öldü.

Şehir 1297 yılında kesin olarak Memluklara geçti ve Hristiyan hakimiyeti kati olarak tarihe karıştı.

XIV. asrın ikinci yarısında Maraş, Moğollar istilasını önünde Anadolu'ya sürülen Türkmen oymakları ile doldu. Bunlardan en kuvvetli boy olan Dulkadiroğulları reisi Zeynettin Karacabey, Maraş ve Elbistan bölgesinde iki asra yakın devam eden bir beylik kurdular: Dulkadiroğulları.⁹

Bölge zaman zaman Memluklar Türk İmparatorluğu'na zaman zaman da Osmanlıların hakimiyeti arasında el değiştirdi. Yine Şah İsmail'in kanlı Maraş seferi unutulamaz. Fakat Osmanlılara dört gelin veren ve onlara düğün olan Dulkadirli 1515 de Yavuz Sultan Selim Osmanlılara kesin olarak bağladı. 1522'de de Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey'in idamından sonra Maraş ve çevresi Osmanlı topraklarına katıldı. Bu bölgede Zulkadiriya Eyaleti kuruldu.¹⁰ Bundan sonra Maraş, Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanında oğlu İbrahim Paşa tarafından on dokuz ay işgal edildi.

Maraş, 1531 tarihinden beri müstakil beylerbeyi iken Tanzimattan sonra bir sancak merkezi olmuştu. Bir ara Maraş vilayeti kurulduysa da ilga edildi ve Maraş, Halep vilâyetinin üç sancağından birine merkez oldu.

XIX. asrın sonlarında Maraş'ta yüzyıllardan beri mevcut dokuma ve dericilik sanayi çöktü. XIX. asrın sonlarında 60.000 olan nüfus, 1. Cihan Harbi'nde 33.000'e düştü. Bunun 8.000'i Ermeni idi.

⁸ ÖZKARCI, *agm*, s. 1213

⁹ Maraş tarihi için bkz. YINANÇ Rafet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989

YINANÇ, M. Halil, "Dulkadirîliler" mad., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, s. 655, ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul, 1339

¹⁰ BARKOT, Besim, "Maraş" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, VII, İstanbul, 1993, s.311

1. Cihan Harbi'nden sonra İngilizler, daha sonra da Fransızlar Maraş'ı işgal ettiler. Ermenileri de silahlandıran Fransızlar bölgede çok zulüm yaptılar. Meşhur Şütçü İmam Olayı bu karanlık günlerin aydınlık habercisidir.

Sonuçta “*Maraş bize mezar olmadan düşmana gülzar olamaz*” diyen Maraşlılar evlerini yakarak, 250'ye yakın şehit vererek, dehşetli bir çete savaşı ile 12 Şubat 1922'de düşman işgalinden kurtuldu.

Kahramanmaraş oldu. Tek madalyalı şehir oldu, Anadolu tarihinde şanlı ve şerefli yerini aldı.

Maraş hakkında bilgi verecek muhtemel sayısız belgeler ve maddi kültür değerleri şehrin yakılması sırasında ve ihmalkârlıklar yüzünden çoğu kaybolmuştur.

Kahramanmaraş'ta ticari hayata gelince şunlar söylenebilir.¹¹

Şüphesiz konumuzu ilgilendiren en önemli zamanlar Dulkadirîler zamanıdır. Şehir savaşının en kanlısını gören bu şehir korkunç yangınlara rağmen ayakta kalan tarihi camiler, medreseler, bedestenler, tekkeler, kapalı çarşılar, hanlar ve hamamların çoğu Dulkadiroğullarına aittir. Sonradan ihtiyaca göre Osmanlılar döneminde de bu binalara ekler yapılmıştır.

Kaynaklarda Maraş çarşılarının zengin, bedestenlerinin işlek olduğu belirtilerek, çeşitli yerlerden gelen kervanların mallarını indirip tekrar şehirde üretilen ürünleri yükledikten sonra ülkenin dört bucağına dağıldıkları belirtilir. Maraş Osmanlı ordularının Suriye, Mısır, Arabistan, Irak ve İran'a yaptığı seferlerde büyük bir üs ve ulaştırma merkezi olarak görev yapardı ve ordunun ihtiyaçları şehrin çarşılarından karşılanırdı.¹²

Kayıtlardan aldığımız bilgilere göre; Katip, Taş, Tuz, Hışır, Acem ve Müftü hanları, Mevlevi Tekkesi ile dört cami ve Tüfekçiler hamamı yanında Alacacı (değişik renkli kumaş dokuyanlar), abacı, kazzaz (ipekçi), saraç, demirci, kazgancı (bakırcı), külahlı, semerci, külekçi, keçeci, köğüşken (köşker), culfa (yatak mefruşatı), çıkırıkçı, mazman (keçi kılından kıl çuval, yem torbası, göçebe çadırı vb. dokuyanlar), hallaç (pamuk ve yün atanlar), haphapçı (nalın takunya yapan), nalbant,

¹¹ Bu konuda, SOLAK, İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara, 2004 DEDEOĞLU, Mesut, *Kahramanmaraş Ekonomisi*, Ankara, 1996, ANONİM, *Cumhuriyet'in 80. Yılında Kahramanmaraş Ekonomisi ve Sosyal Altyapısı*, (Kahramanmaraş) 2003, adlı eserler ile İl Yıllıkları'na bakılabilir.

¹² ÖZKARCI, a.g.m., 1214, DİKER, H., “Kahramanmaraş'ta Ticari Hayat”, *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi*, VII/1990, s.41

bıçakçı, kalaycı, boyacı, şem'i (mumcu), kirişçi, mavrumcu (bez dokuyan), marangoz, tabak, attar ile çeşitli gıda ürünlerinin satıldığı çarşılar külliyesi vardır.¹³ Çarşılar da satılan ticari mallara göre ad almışlardır: Demirciler, Bakırcılar, Semerciler, Köşkerler Çarşısı gibi.

İslam kültüründe dünya ile ahiret bir bütün olarak ele alınır. Dünyasız bir ahiret, ahiretsiz bir dünya düşünülemez. Bu yüzden peygamber şehri Medine'de olduğu gibi, Müslümanların kurduğu şehirlerin merkezinde cami ve çarşı bulunur. Ulu Cami ve Kapalı Çarşı'da olduğu gibi. Cami çarşısı, çarşı da camii dünya ile ahiretin birbirini tamamladığı gibi tamamlar ve bütünler."¹⁴ Maraş çarşılarının kompleksinde Ulu Camii ile dört camii ve iki hamam yanında, Mevlevî Tekkesi ile Kapalı Çarşı'nın güney ucunda yer alan ve "Dua Kubbesi"¹⁵ diye tanımlanan yapı hep bu duyguların ürünüdür ve bedestenler çevresinde şekillenmişlerdir.

Kahramanmaraş'taki el sanatlarının listesini veren bir yazıda¹⁶ elli sekiz el sanatının adı belirtilmektedir. Bunlar içerisinde dünya markası olan, dokumacılık, ağaç oyma, bakırcılık,¹⁷ sim-sırma¹⁸, tabaklık, kuyumculuk, dondurma yanında; saraçlık¹⁹ bekerecilik, tabaklık, külekçilik, culfacılık, hallaçlık kavaflar, kavezler, masmalacılar (zeytinyağı, sabun yapılan yer), sarraflar, yazmacılar, yemeniciler, çömlekçiler, edikçiler / yemeni vb.²⁰

Maraşlı esnaf çalışkandır. Bugün el sanatlarının en yoğun devam ettirildiği G.Antep, Erzurum, Denizli gibi birkaç şehrimizden biridir. Yukarıdaki liste de bunu gösteriyor.

¹³ ÖZKARCI, *agm*, 1215, ve 10 no'lu nottaki kaynaklar yanında; YALMAN Ali Rıza, "Maraş Papuçları, Maraş'ta Köşker Esnaf Teşkilatı", *İçel Dergisi*, 3 (28), Mersin/1940

¹⁴ GÜRDOĞAN, Prof. Dr. Nazif, "Veren El Olmada Çarşının Yolunu Öğrenme ya da Girişimcilik", *Çetem Dergisi*, 1 (1), 12.12.2003, 10-12

¹⁵ ÖNGE, Yılmaz, "Türk Çarşılarında Dua Kubbeleri", *Önasya*, VI/63 (1970), s.6-7

¹⁶ ANONİM, "Belli Başlı El Sanatları", *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi* 70. Yıl, VII/1990, s. 42

¹⁷ YANIK, Ahmet, *Kahramanmaraş'ta Bakırcılık ve Kuyumculuk Sanatları*, Kahramanmaraş, 2001, KSÜ İF Basılmamış Bitirme Tezi.

¹⁸ CANSEVER, Tuğba, *Kahramanmaraş'ta Sim-Sırma (Maraş İşi) İşlemciliği Sanatı*, Kahramanmaraş, 2003, KSÜ İF Basılmamış Bitirme Tezi. MARKOLOĞLU, Şehdade, "Kahramanmaraş'ta Maraş İşi İşlemeler", *Kültür Sanat*, X/1991, Ankara, s.37-40

¹⁹ SAKAT, Mehmet, *Kahramanmaraş'ta Köşgerlik ve Saraçlık Sanatları*, Kahramanmaraş, 2001, KSÜ İF Basılmamış Bitirme Tezi.

²⁰ DİLİPAK, H. Muharrem, "Edikçilik", *Kurtuluş Dergisi*, 12.02.2001, s.46-50.

İleride örneklerini vereceğimiz gibi bu mesleklerin insanlar üzerindeki etkileri şiirleşmiş, birçok deyim ve atasözlerinde de yerini almıştır.

II. AHİLİK VE AHİLİK TEŞKİLATI

Ahilik terim olarak esnaf ve sanatkarlar birliği, teşkilatta da; Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkar kuruluşlarına eleman yetiştirme ayrıca işleyiş ve asayişini teftiş eden bir müessesedir.²¹

Ahi birlikleri, köklü toplumsal değişikliğin yaşandığı 12.-13. asırlardaki Anadolu’da zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat şekline uygun, koruyucu değerler koymak, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplumun huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amaçlarıyla kurulmuştur.

Ahilik, 13. asırdan 20. asra kadar Anadolu’da varlığını sürdürmüş ve özellikle Osmanlı Devleti’nin kurulmasında önemli görevler yerine getirmiş, dolayısıyla Müslüman Türk toplumunun sosyo-ekonomik ve kültürel hayatının düzenlenmesinde etkili olmuş esnaf ve sanatkâr birlikleridir.

Bu teşkilatın kurucusu ve sistemleştiricisi *Ahi Evren Şeyh Nasîrüddin-i Mahmut bin el-Hoyî*’dir. (1171 (?)-1261) Kayseri’ye gelip yerleşmiş ve ahiliğin temellerini atmıştır. Kısa zamanda Ahi Evren’in eşi Fatma Bacı da, sosyal tarihimizde “*Bacıyan-ı Rum*” adıyla anılan bir teşkilatlandırma ile kadın gücünü iktisadi hayatımıza sokmuştur. Nitekim Kayseri’de olduğu gibi kadınların ürettiklerini sattıkları pazarlar oluşmuş ve bunlara bedestenlerde özel yer verilmiştir. Bu yerlere de “*Kadınlar Pazarı*” denmiştir.

Ruhi Fırlalı’nın dediği gibi ahilik, göçebe Türkmenleri iş sahibi yapmak, yerleşik hayata geçişlerini kolaylaştırmak, daha doğrusu yerinden yurdundan kopup Anadolu’ya gelen göçebeleri geçici de olsa ağırlamak, barındırmak ve yeni geldikleri bu topraklara alıştırmak mecburiyetinden doğmuştur.

Böylece ahilik birlikleri ister istemez ahlaki, sosyal ve siyasal görevler yüklenmişlerdir. Bu teşkilatın kendine mahsus kıyafetleri ve özel merasimleri, bir hayli değişikliğe uğrayarak günümüze kadar uzanmıştır.

²¹ 3 no’lu nottaki kaynaklar yanında, KOMİSYON, Türk Kültürü ve Ahilik, *XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri Kırşehir, 13-15 Eylül 1985*, İstanbul, 1986, KOMİSYON, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü, Sempozyum Bildirileri, 13-15 Ekim 1993*, Ankara, Ankara 1996

Ortaçağ boyunca Anadolu'nun içtimai hayatının düzenlenmesinde önemli görevler yüklenen bir teşkilat olan ahiliğin başlangıcında fütüvvet teşkilatı kökenli özellikleri hakim iken, sonraları millî özellik almıştır. Nitekim fütüvvet-nâmelerde²² bu konuda bir çok özellikler tesbit etmek mümkün. Ayrıca pend-nâmelerde özellikle Zarifî'nin Pend-nâme'si ile henüz ilim alemine sunulmamış Daredevî Hamza Efendi'nin *Risale-i Bey' ü Şira*,²³ 1043/1634 adlı eserlerde bunların birçok özelliklerini tesbit ederiz. Mesela Daredevî Hamza Efendi, diyor ki: "*Ahi nefsin cehaletten halas idüp tarik-i ilimden olmak için bir üstad idüp her gün talim-i ilm üzere ola*" ve bu görüşünü de hadis-i şeriflerle destekliyor.

Zarifî Pend-nâmesi'nde:

Komşu hakkı ulu hakdır ey ahi

Koşnud eyle kâfir olursa dahi

derken insana kimliği ne olursa olsun Allah'ın yarattığı şerefli bir kişi olarak hoşnut edilmesini, saygı gösterilmesini arzu ediyor.

Ahiler gerek *ziyafet toplantıları*, gerek *üçgenler toplantıları*, gerekse *yâren sohbetleri* ile içtimai, ekonomik ve dayanışma konularında örnek davranışlar sergilemişler ise de bu teşkilatın değişen dünya şartları içerisinde; yenileşemediği, değişen ticari şartlara uyamadığı, üretim organizasyonu ile ilgili geleneksel kuralların çığnemesi sebebiyle çözülmeye ve bozulmaya başladığı görülmüştür. Yani pabuç dama atılmaya başlanmıştır diyebiliriz.

Bakınız birçok esere alınmış olan K.Maraşlı ünlü tok sözlü şair Sümbülzâde Vehbi'nin şu beyitleri bu çözülmeyi ne güzel anlatır:

Sınıf-ı esnafta yoktur insaf

Yani nadir bulunur sinesi saf

İderek hileyi sarf-ı mechûd

Anların aklı olur akl-ı yahud

Bezî ider mel'anete makduru

Ustadan öyle alır düsturu

²² ALİ, Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara, 1998, KOCATÜRK, Sadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik*, s. 13-48

²³ KÖKSAL, Fatih'in özel kütüphanesinde.

*Kızbi sermaye edip hileyi kâr
Düşürür dâmene enva-ı şikâr*

*Nazarı dirhemi-i dinardadır
Çıkacak iki gözü kârdadır.*

Bu tanımla yukarda tanımını kısaca verdiğimiz esnafın artık ne ahilikle ve ne de ahlaklı üretim organizasyonu ile uzaktan yakından ilgisi yoktur.

III. MARAŞ'TA AHİLİK UZANTILARI

Osmanlı hukuk sistemine göre bir yerin şehir veya kaza sayılabilmesi için oranın “*Cuma namazı kılınır, bazarı durur*” yer olması ile mümkündür.²⁴ Kahramanmaraş da böyle önemli bir şehrimizdir.

Kahramanmaraş'ta Ahilik geleneği ilk olarak Ahî Evren'in de asıl mesleği olan debbağlıkla (dericilikle) yerleşmiştir. Teşkilatını Kayseri'de olgunlaştıran Ahi Evren'in ilkeleri, Kayseri ile sıkı kültürel ve ticari ilişkileri olan K.Maraş'a çok erken devrede girmiş olmalıdır. Bu arada Dulkadiroğullarının bir müddet Kayseri'ye de egemen olduğunu unutmayalım.

Yakın zamanlara kadar ahilik adetlerine göre bu meslek Dabakhane denilen yerde, Dabakçılar tarafından yürütülmüştür. Ancak gön debbağlığı ile deri debbağlığı farklı zenaatlar olarak hayatını devam ettirmiştir. Bugün de dericilikle uğraşan esnafın teşkilatlanmasını Tabaklar Odası üstlenmektedir. Debbağlık yani dericiliğin Maraş'ta yeri başkadır. Saraciyede birinci sınıf esnaflar yetişmiş ve bunların çarşısı ve camileri vardır. Besim Atalay yüz yetmiş derici dükkanından bahsediyor. Genelde Maraşlıların ahlakından bahsederken; “*...Ahalisinin büyük bir kısmı ahlak itibarı ile temiz ve lekesizdir. Bunların ahlaklarını şu kelimelerle hülâsa edebilirim: Metanet, sebat, inanç, doğruluk, iffet, teslimiyet, kanaat, ümit, iman vs.*”²⁵ Ayrıca “*Avam halk hiç su katılmamış, bozulmamış, her mikyası ile tam bir Türktürler. Sade yaşarlar. Basit ve doğru düşünürler, açık söylerler.*”²⁶ Yazar sanki bize

²⁴ ERGENÇ, Ö, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II*, Ankara, 1981, 1265.

²⁵ ATALAY, age, s.87

²⁶ ATALAY, age, s.91

ahilik ahlakını anlatmaktadır. Bu temiz ahlaklarıyla debbağhanelerdeki verimin artmasını aynı zamanda hem deri sanayisinin hem de boyahanelerin gelişmesini sağlamışlardır.

Ahilikte doğruluk ve açıklık son derece önemlidir. Bezirganlar Çarşısı'ndaki bazı esnafın yerleşim düzeni ahiliğin bu özelliklerini yansıtmaktadır. Bu dükkanların esnafları zeminden 0,50-0,60 m kadar yüksekte bir peyke üzerinde oturmakta ve müşterileriyle alış verişlerini bile bu oturuş şeklini bozmadan sürdürmektedir.²⁷ Böylece alıcı, ne ve ne kadar aldığını görmektedir.

Ahiliğin kuruluş amaçlarından biri de yolcuların dinlendirilmesi, fakirlerin doyurulması, yeni gelen göçebelerin geçici de olsa barındırılması ve misafirlerin yatırılmasıdır. Bunun için ecdâdımız birçok vakıflar ve zaviyeler kurmuşlardır. Zaten zaviyeler ahilerin eğitim kurumlarıdır. Akşamları burada toplanırlar, eğlenirler ki bunlara "yâren" Maraş'ta ise "ede" denmektedir. Cumhuriyete girerken yedi han vardır. Yeni gelen memur ve eşrafı Maraşlılar bu hanlarda bırakmayıp eşraf konaklarında misafir etmişlerdir. Bugün dahi bu gelenek bazı çözülmelere rağmen devam etmektedir.

Ahi teşkilatı eğitiminin asıl gayelerinden birisi ferdi sosyalleştirmek, şahsiyet haline getirmek ve üstün insan kılmaktır.²⁸ Bunun için ahiler arasında çırak, kalfe/kalfa, usta ilişkileri son derece önemlidir. El sanatlarında çıraklık son derece önemlidir. Ahilikte çıraklık ciddi bir eğitim ister. Doğruluk, sebat, verimli olma gerektirir. Kendisiyle görüştüğümüz 80 yaşında bir saraç bu konuda şunları söyledi²⁹:

"Bir kere herkes çırak olamazdı ve alınmazdı. Çırak alınacak kişinin soyu araştırılırdı. İtimat edilen aile çocukları çırak alınırdı. Çıraklar ciddi eğitilirdi. Sanata ısınmalarını sağlamak için ustalarımız örnek davranışlarda bulunur, gerektikçe öğüt verirdi, öncülük ederlerdi. Hatalı tutumlarda kulaklar çekilirdi. Genelde ustalarımız tek kalem mal üretirlerdi. Ama kaliteyi çok yüksek tutarlardı. Mal sahibinin canı çıkmaz ise el adamının teri çıkmaz. ilkesi hakimdi. Bu bakımdan çırakların eğitime önem verirdi. Birbirlerinin çıraklarını kayartanlara çok kızarlar ve "kilap/köpek" diye hakaret ederlerdi. Nadir

²⁷ ÖZKARCI, agm, s.1222

²⁸ GÖLPINARLI, Abdulbaki, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", İÜ, İktisat Fakültesi Mecmuası, c.11, İstanbul, 1950.

²⁹ Bu alan araştırmasında bana yardım eden mühendis Cuma Tahiroğlu'na teşekkür ederim.

ıylardandı ama genelde korkularından kolay kolay veya danışmadan ıraklar yer değiştiremezlerdi.”

Ahilikte önemli konulardan biri de; esnafın düzenli bir eğitimle, sosyalleşmesi ve olgun bir kişiliğe kavuşturulmasıdır. Bunun için esnaflar arası toplu geziler ve yemekli toplantılar yapıldı. Bunların uzantılarından en önemlisini Maraş düğünlerinde verilen “velime” Anadolu’nun çoğu yerinde “güvey başı” adıyla anılan toplu yemeklerde görürüz.³⁰ Şimdilerde ise esnaf odalarının kendi üyeleri arasında özellikle Ramazan ayı içerisinde verdikleri “iftar yemeği”nde görüyoruz. Eğlence bakımından; Abarabaşı’nda, bugünkü orta okulun yerinde kurulan panayırların eğlence kültüründeki yerini unutmayalım.³¹

Maraş’ta uzun bir müddet Ermeniler ve Yahudiler Türklerle beraber yaşamışlardır. Sabah dükkanlar açılırken; Ermeniler: “*Vakitler hayırdır dostum.*”, Yahudiler: “*Hayırlı işler Müslümanlar*”, Müslümanlar da “*Selamun aleyküm*” diye selam verirlermiş.³² Huzur ve güvenin egemen olduğu devrelerde bunlar gönül güzelliklerinin olumlu ve güzel tezahürüdürler.

Bir kaynakta, “1526-1563”de muaf zümrelerin büyük kısmını sipahizadelerin oluşturduğu görülmektedir” diyor.³³ Ahilik teşkilatının bozulmasında “çift bozan” köylülerin şehirlere gelmeleri yanında önemli ölçüde sipahi ve yeniçerilerin ticarete atılmalarının rolü vardır. Yıllar içerisinde kuvvetle çarşıya egemen olduklarından birçok kapalı çarşıda “*Sipahi Pazarı*” adıyla bir çarşı oluşturmuşlardır. Maraş’ta da böyle bir çarşı olmalıdır. Ama gözüküyor. Bu konu mutlaka araştırılmaya geçecektir.

Zaman içerisinde, 1563’te Maraş’ta bulunan 24 mahallelerden bazılarına meslek adları verilmiştir. Bu da ahiliğin bir tezahürüdür: Ferrâs, Bostancıyan, Dükkancıyan, Kolanlu, Zırh-hâne, Ahi Bey...³⁴ özellikle Ahi Bey adı dikkat çekici.

Maraş’ta esasta Ahiliğin net uzantısı çarşının batı bölümünde Aşağı Bedesten, Kapalı Çarşı, Alacalılar Çarşısı, Taş Han’ın güney

³⁰ PAKÖZ, Oğuz, “Bizim İller Bizim Düğünler”, *Alkış Dergisi*, 2 (II), 9-10/2003, 3-5

³¹ AVGIN, Ali-KAPANOĞLU, Salman, “Bakırcılık Üzerine Şaban Gemci İle Söyleşi”, *Tarihi Uzunluk Dergisi*, Şubat, 2003, s.55

³² Ziver Tekerek ile 21.9.2004 tarihinde yapılan görüşme.

³³ SOLAK, İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara, 2003, s. 179

³⁴ SOLAK, İ. *age.*, s.42-43

ucunda yer alan ve XVII. asrın başında yapıldığı sanılan “*Dua Kubbesi*”³⁵ ile görüyoruz. Burası “*Kapalı Çarşı ve arasta düzenindeki çarşılarda, eskiden esnafın dükkanlarını açarken topluca dua ettikleri özel mekanlar... Ahiliğin Türk mimarisine bir hediyesi olarak*”³⁶ tanımlanmaktadır.

Ahilikte her esnaf topluluğunun bir şeyhi vardır. Her sabah namazından çıkan esnaf, şeyhi başkanlığında dua kubbesinin altında toplanır toplu dua edilirdi. Bu duanın ip uçlarını bir kaynaktan³⁷ şöyle buluyoruz: “*Eûzubillahi mine’s-şeytanir-racîm. Ehl-i iman ve ehl-i islâm ervâh-ı şerifleri için, Allah rızası için inâyeti'l-Fâtiha*” Fâtiha okunduktan sonra şöyle devam edilir: “*Ya Rabbi hayırları fethedesin, şerleri defedesin, münkir, münafık, zalimin şerrinden hıfz u emin eylesin. Gözedin, kefilî almadan parasını vermeyin malı, harcı unutmayın cümleten hayırlı olsun.*” Bu duanın ardından da alış veriş başlardı.

Ahiliğin kültürel göstergelerinden biri de esnaf dükkanlarındaki asılı levhalar, mısralardır. Genelde bu özlü sözler ve mısralar ünlü hattatların elinden çıkmıştır. Bu özlü sözlerden ve mısralardan âhilik felsefesinin birçok unsurlarını buluruz.³⁸ Bir şekerci dükkanında söyleyeni belli olmayan şu bendi görüyoruz.

SAHİP OL

Cemiyet içinde diline sahip

Sırrını verme ilmine sahip ol

Muhaneti düşün işine sahip ol

Adamı tanı müşteriye sahip ol

diyerek Ahilikteki eline, beline, diline sahip ol ilkelerini açık bir biçimde vermektedir. Yine bir dükkanda rastladığım levha Maraş esnafının hangi moral değerlerine sahip olduğunu göstermektedir;Hz. Ali’ye ait olduğu söylenen bu şiir şöyle:

Yükseklik istedim alçakgönüllülükte buldum

³⁵ ÖZKARCI, M., *agm*, s. 1216-1232

³⁶ ÖZKARCI, M., *agm*, s. 1232

³⁷ TENİK, Ali, “Ahiliğin Tasavvûfî Boyutu ve Şanlıurfa’da Ahilik İzleri” *Marife*; 2(2), Güz/2002, 152

³⁸ EKER ÖĞÜT, Gülin, İletişimde Yüklendiği Fonksiyonla Türk Kültürü İçinde Esnaf Dükkanlarındaki Levhalarda Ahilik Gelenekleri” *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Ekim 1999, Kırşehir, Ankara, s. 113-116

Baş olmak istedim bilgi sahipliğinde buldum

Keramet istedim takva ve ibadette buldum

Rahat istedim kıskançlığı bırakmakta buldum

Yardım istedim sabır ve tevekkülde buldum

Şükür istedim rıza ve kanaatte buldum

Bir başka dükkanda ise şöyle bir levhayı tesbit ediyoruz:

Alim olmak istersen eliften başla

Zengin olmak istersen uykuyu boşla

Tam adam olmak istersen inadı boşla

Çok yaşamak istersen yaylada kışla

Görüldüğü gibi K.Maraşlı bir esnaf bilgili olmayı, çok çalışmayı, ve güvenilir adam olmayı belirtiyor.

Maraşlı verimli olmayı seviyor. Bir özlü sözünde:

“Kim götürmezse evine zembil

Sen onu er değil zen bil”

diyerek çalışmaktan ve evine bağlı olmaktan yana tavrını kor.

Ayrıca:

“Çağrılan yere erinme

Çağrılmayan yere görünme”

hikmetli sözleriyle de şahsiyetli ve onurlu bir kimliğin kodunu verir. Ayrıca Maraşlı için adam olmak önemlidir. Ayrı bir meziyet ister. Bir berber dükkanında tesbit ettiğimiz şu beyit bunu dile getirir.

“Abdal ata binmeyinen ağa oldum zanneder

Şalgam çorbaya girmekle yağ oldum zanneder.”

Ahiliğin piri her ne kadar Ahi Evren ise de, her mesleğin bir piri, üstadı vardır. Çoğu da peygamberlere dayanır. Adem Peygamber’in çiftçi, İlyas Peygamberin çulha, Nuh Peygamber’in marangoz, İdris Peygamber’in terzi, Hz. Muhammed’in tüccar esnafının piri olması gibi.

Bir mahalle terzisi dükkanında asılı duran ve bazı illerimizde de görülen:

“Her seherde besmeleyle açılır dükkanımız

Hazret-i İdris nebi pirimiz, üstadımız "

beyti, her mesleğin pirinin adını zikrederek, Türk kültüründeki ahd ü vefayı, üstatlara karşı duyulan saygıyı belirtir.

Ahilik ölçüleri içinde bölgede kullanılan bazı deyim ve atasözlerine bir göz atmak faydalı olacaktır..Zira atasözleri bir milletin dünyaya bakışının felsefesidir.Dolayısıyla bu deyim ve atasözleri Maraşlı' esnafın ticaret zihniyetini, beğenilerini, tercihlerini ortaya koyması bakımından önem taşır.Tesbit ettiklerimizden bazılarını veriyoruz :

Damgalı eşeği alem tanır

Dirlik nerde devlet orada

Dünyada rızkı varsa,değirmenin boğazına koysan diri çıkar

Enek/Sermaye

Eşegini övmeyen çerçi olamaz

Eldes/Yarenlik ettiğin insan

Fiili bozuk olanın insanın elifi yanlış gelir

Güvenme varlığa,düşersin darlığa

Güzellik görenin gözündedir

Hamam ötünde kil sat

Her boyaya boyanmak

Semeriyle seksene çıkmak

İşi olmayanın aşısı olmaz

İki at bir kazığa bağlanmaz

İnsan bir malı can için bir de dost için kazanır

İş ayağa düşmek

İş bitirenin işi de biter

İyi ve kamil insanı güneş uykuda görmez

Kabı olmayanın kazancı olmaz

Bu deyim ve atasözlerinde Maraşlı esnafın ruh dünyaları, ticaret anlayışları ve olumlu dayanışmaları, verimlilikten yana oluşları gözlenir. Bugün düşünce ve teşkilat olarak esnaf odaları tarafından kontrol edilmekle beraber görüldüğü gibi ahilik prensipleri Maraşlının

duygu, düşünce ve hayat biçiminde devam etmektedir. Elbette bu konu daha geniş ve daha araştırmaya dayalı bir biçimde ele alınabilir. Konumuzu Kahramanmaraş'ın çok önemli iki ticari sahası olan bakırcılık ve edikçilik/yemeni üzerine yazılan iki şiiri ticari mesleklerin edebiyatımıza yansımaları göstermesi bakımından önemli görüyor ve aşağıya alıyoruz..

BAKIRA ÖVGÜ

*Daha gün doğmadan uyanır Maraş
Uyanır da mor dağlara dayanır
Kurt bakışlı bir Selçuk şehzadesi
Bir kumru hu husu ve ezan sesi
Ökkeş baba sabah bakır dövüyor
Bir bakır sini de güneş doğuyor
Çekiç sesiyle alın teriyle
Küçük dükkanlara rahmet yağıyor*

*Biraz bakır biraz sabır biraz ter
Bakırı kuş yapar sihirli eller
Bu ibrik güvercin bu güğüm kuğı
Hişt desek uçacak konduğı raftan
Bir mesih nefesi körük soluğı
Değdiğı her şeye can veriyor can
Kapkara kömürler şimdi mercan
Sinide Ökkeş'in gönöl bolluğı*

*Ninemin çeyizi tasla tabaklar
Aydınlık çağların anası bakırı
Bu çanaklar nice hatıra saklar
Altın,gümüş soylu bakırım haki
Bir türkü tutturur sevda üstüne
Ökkeş'in dilin de bülbüller çakır
Nasıl konulacak dağ dağ üstüne
Ökkeş'im sevdalı Ökkeş'im fakir*

*Ökkeş'in sırtında yamalı aba
Yanağı al kaşı kartal kanadı
Gönlü tülde ince giyimi kaba
Ellerine baktım içim kanadı
Felek onu döne döne sınıadı
Ökkeş sabah sabah bakır dövüyor
Bir bakır sinide güneş doğuyor
Bu sini evlere nasıl sığıyor
Ali AKBAŐ*

EDİK

*Hey ağıalar bunu sizde biliniz,
Çok hoştur kışın siz de bunu giyiniz,
Çamurlukta konçlusunu bulunuz,
Alnında püskülü vardı Ediğın.*

*Derileri tabaklarda bulunur,
Ekseriya çocuklara alınır,
İllâda dolak ile giyilir,
Uzunca bir koncu, vardır Ediğın.*

*Takur tukur seslerini sevdiğim,
Küçük iken benim bile giydiğim,
Karda kışta çok günün gördüğüm,
Pek meşhurdur kara rengi Ediğın.*

*İç yağı ile yüzü gözü yağlanır,
Boğazcığı sıkı sıkı bağlanır,
Eskiince yenileri sağlanır,
Kıvrıkça bir burnu vardır Ediğın.*

*İçeceğine bir de astar çekilir,
Onunla düşeğe pirinç ekilir,
Çalı çırpı hepsi onda irkilir,
Sahası çamurluk yaşlık Ediğın.*

*Mütevazi kendi boynun eğmiştir,
Şehitler savaşta onu giymiştir,
Çok yerde çizmeye dersler vermiştir,
Tarihlerde yeri vardır Ediğın.*

SONUÇ

Ahi birlikleri insanlar arasında kardeşliğı oluşturma çabasındadır. Türk illerinde yayılmış bulunan dinî-mesleki karakterli kurumlardır. Bu birlikler, başta mensupları olmak üzere, geleneksel kabile dayanışmasının yerine herhangi bir kargaşaya fırsat kalmadan insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma kurmaya çalışmışlardır.

Ahi birliklerinden günümüz dünyasına nelerin, hangi değerler ve yapısal özelliklerin taşınabileceğı araştırıldığında karşımıza Ahi ahlakının yöneldiğı temle erdem olan dayanışma yanında; üretici olmak ve uzmanlaşmak karşımıza çıkar.

Tükiye'nin on altıncı büyük şehri olan Kahramanmaraş'ın gerek ülke ve gerekse dünya çapında ün yapmış ürünleri kırmızı biber, pamuk, çeltik, tekstil ürünleri ve dondurmadır. El sanatları olarak bakır işleri, ağaç oymacılık ve kuyumculuk işleri başta gelmektedir.

Bugün Kahramanmaraş esnaf ve sanayicisi, ziraat toplumundan sanayi toplumuna geçişin sıkıntılarını yaşıyor. El sanatlarının en güzel örneklerini veren K.Maraş'ta el sanatları birçok dalda; küçük işletmeden, el sanayinden o işlerin modern sanayine geçemeyişin sıkıntılarını yaşıyor.

Bu sanatlardan bazıları bugün güncelliğini kaybederken, bazıları günümüze kadar gelmeyi başarmıştır: Saraciye, ağaç oymacılığı, bakırcılık, kuyumculuk, semercilik, soğuk demircilik ve kavafiye gibi.

Küresel ekonominin olanca ağırlığını duyan bir Türk ekonomisinden, K.Maraş esnaf ve sanayicisi de nasibini alıyor. İşte burada ahiliğın vazgeçilmez değerleri olan dayanışmacı ve işbirliğı kültürü değerleri organize edilerek devreye girilebilir. Hem bir Türk

kültürü olan ahilik kültürü yaşatılmış olur, hem de uzmanlaşan ve üretimi artıran kadrolarla K.Maraş'ın ekonomisi daha da canlanır, verimin artması sağlanabilir.

Unutmayalım ki önümüzdeki yıllarda örgütler gibi ülkelerin üretim gücü, parasal kaynaklardan önce bilgi ve insana yapılan yatırımlardan gelecektir. Zaten bir toplumun üretici gücü, toplumun fiziksel, finansal ve kültürel kaynaklarının en verimli bir biçimde değerlendirilmesine dayanır.Zira biz kültür4el değerlerimiz ile modern değerlerin sentezine gitmek zorundayız.

Sonuçta; ahiliğe tarihini doldurmuş toplumsal kuruluş olarak değil, iş ve dayanışma esasını benimsemiş ahlâki bir kurum olarak baktığımızda, tarihi güzel geleneklerimizden faydalanma yollarının da olumlu tecrübesini yaşamanın zevkini alırız.

AHMET HAMDİ TANPINAR'DA İKTİSÂDÎ ZİHNİYET MESELESİ

Öznur ÖZDARICI*

Edebiyatın diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisi farklı disiplinlerin ve yeni çalışma alanlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Edebiyatın diğer bilimlerle olan bu yakın münasebetleri edebî metne farklı açılardan bakabilme imkânını da beraberinde getirir. Edebiyat ilminin sosyoloji, psikoloji, felsefe, iktisat v.s. gibi alanlarla olan ilişkisi farklı alt disiplinlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki edebiyat-sosyoloji ilişkisi edebiyat sosyolojisini, edebiyat-psikoloji ilişkisi edebiyat psikolojisini v.s. doğurmuştur. Burada amaç bir edebiyat eserinden sosyolojiye, psikolojiye, felsefeye, iktisada veya herhangi bir alana ait malzeme çıkarılıp çıkarılamayacağıdır. “Acaba edebiyat eseri diğer disiplinler için malzeme olarak kullanılabilir mi?” sorusu edebî esere bu dikkatle yaklaşmayı da beraberinde getirir. Bir edebiyat eserinden felsefeci, psikolog, sosyolog, iktisatçı, tarihçi veya diğer çalışma alanlarına ait herhangi bir araştırmacı nasıl malzeme çıkarıyorsa edebiyatçı da söz konusu çalışma alanlarının verilerinden kendine uygun malzemeyi çıkarma şansına sahiptir.

Genel olarak edebiyat, özel olarak roman zihniyet araştırmaları için malzeme olarak kullanılabilir. Burada esas olan devri ve kahramanı vermektir. Sabri Ülgener, zihniyet araştırmalarında Weber’in geliştirdiği çalışma yöntemini esas alır ve dikkatini Osmanlı toplum yapısı üzerine yoğunlaştırır. Bu dikkatle Osmanlı’da kapitalizmin gelişme sebeplerini araştırmaya yönelir. Ona göre Osmanlı Devleti siyasî ve coğrafi açıdan üstün olduğu bir dönemde iktisadî yönden çözülmeye başlamıştır. Bu çözülüşün sebeplerini ise zihniyet alanında aramak gerekmektedir. Çözülme devri Osmanlı iktisat zihniyetinin en belirgin niteliğini tüketim zihniyeti olarak belirleyen Ülgener’e göre söz konusu zihniyet yaşama tarzı olarak durgun-atıl bir hayat anlayışını da beraberinde getirmiştir. O,

---

* Ar. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRIKKALE. oznur_ozdarici@hotmail.com

çözülme devri Osmanlı toplumunun zihnen ve iktisaden bir “ortaçağlaşma” ve “esnaflaşma” yaşadığını gözlemlemiş ve Batı ile Osmanlı arasındaki farklılığın sebeplerini bu noktada aramak gerektiğine dikkat çekmiştir (Özkiraz 2000:13-14).

Zihniyet araştırmaları tarih, iktisat, sosyoloji, ilahiyat, v.s. gibi pek çok çalışma alanını içine alır. Ülgener, her şeyden önce “iktisat ahlâkı” ve “iktisat zihniyeti” kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Ona göre iktisat ahlâkı “*uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi*”, “iktisat zihniyeti ise “*gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı*” dır (Ülgener 1991:21). Ülgener, “zihniyet” i *din, iklim, coğrafya, tarih, v.s. gibi etkenlerin biraraya gelerek oluşturduğu kültürel bir bileşim* olarak görür (Özkiraz 2000:14).

Bilinç ya da görüş tarzı olarak da ifade edilen “zihniyet” kavramının kökü “zihin” kelimesidir. Bilindiği üzere zihin algılama, hatırlama, düşünme, değerlendirme ve karar verme gibi süreçlerin olduğu yetenekler bütünüdür. Hayatımızı devam ettirecek önemli komutların verildiği bir merkez işlevi görür. Fakat zihin ile zihniyet arasında küçük bir farklılık vardır. Zihniyet zihinsel olmanın yanında aynı zamanda toplumsaldır. Öyleyse zihniyet analizi yapmak bir bakıma sosyal yapıları analiz etmeyi de beraberinde getirecektir (Özkiraz 2000:132-133).

Bu dikkatle Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Huzur” adlı romanına baktığımızda burada da iktisat ilmine malzeme oluşturabilecek verilerin varlığına rast geliriz. Söz konusu bu veriler roman kahramanı İhsan’ın ağzından, onun düşünceleri olarak okuyucuya aksettirilir. İhsan, Tanpınar’ın iktisada ilişkin bu düşüncelerinin bir bakıma sözcüsü durumundadır.

Romanın ana kahramanı Mümtaz’ın amcasının oğlu olan İhsan, lisede tarih öğretmenidir. İlgi alanını tarih ve iktisat üzerine yoğunlaştırmıştır. Büyük bir Türk tarihi yazmak istemektedir. İhsan, kronolojik bir tarih olmasını istediği bu eseri, Osmanlı İmparatorluğu’na Bizans’tan kalan iktisadî şartlardan başlatıp bulundukları âna kadar getirmeyi planlamıştır. Türk toplumunun Tanzimat’tan itibaren hedefi doğu medeniyet dairesine mensup olmakla asırlar boyu oluşan değer yargılarını Batı medeniyeti dairesinden aldıklarıyla yenilemek ve Tanpınar’ın ifadesiyle “*bir rönesans yaratmak*” tır. Tanpınar’a göre bu rönesans hem millî hem evrensel olacaktır.

İhsan bu konulardaki teorik fikirlerini bulunduğu ortamlarda anlatma imkânı bulur. Onun bu fikirlerinin pratik karşılıkları ise Mümtaz ile Nuran'ın gezdiği herhangi bir kültürel mekânda karşılığını bulmaktadır. İhsan, bir bakıma yeni Türkiye'nin gençlerini yetiştirmek ile vazifeli yeni devrin Türk öğretmenidir: *"İhsan, tip olarak, hem Türk aydınının, hem Türk toplumunda norm olan aile babasının, hem de yüklendiği büyük mesuliyetleri yiğitçe taşımasını bilen, yeni Türkiye'nin geleceğini emanet edeceği gençleri yetiştirmeyi şeref bilen Türk öğretmenin sembolüdür."* (Kantarcıoğlu 2004:11).

O, geçmişi ve hali bir sentez fikri ile zihninde yoğurmuş olan insandır. Ona göre huzura ulaşmak hayata ve ölüme iman seviyesinde bakabilmek ile mümkündür. Maddî olan ile manevî olan arasındaki dengeyi kurabilmiş, inandığı değerler uğruna yaşayan, hayatını da buna göre şekillendiren insan mutludur. Önemli olan bu dengeyi kurabilmektir. Sonunu bile kendini idrak etmek aynı zamanda insanın yaşama iradesinin, cesaretinin bir göstergesidir. O, bunu şu cümlelerle ifade eder: *"Bugün varız ama yarın olmayabiliriz. Ya da yarın bir bunak olarak yaşamaya devam edebiliriz. Fakat asıl olan şimdi varolmaktır, varlığımızı, uzviyetimizi sevmektir."* (Huzur, s. 244).

İhsan Batı medeniyetini çok iyi tanımış, ondan öğrenmesi gerekeni öğrenmiş aynı zamanda da millî değerlere yabancı olmayan biridir. Her iki medeniyete de yabancı olmayan İhsan, bu iki medeniyetin sentezini yapmak ister. Bir toplumda ekonomik çıkmazların giderilmesi o toplumda önce toplumun kendi hüviyetini bulması ile mümkündür. Yıkılmış bir imparatorluğun külleri arasından bir milleti ayakta tutan geleneksel değerleri çekip çıkarmak, bunları çağın gereklerine göre yenileyerek yolumuza devam etmek gerekmektedir. Tanpınar'ın ifadesi ile *"değişerek devam etmek devam ederek değişmek"* tir burada söz konusu olan. O, böyle bir kültür zemininin toplumu ekonomik refaha götüreceği kanaatindedir. Ona göre kişinin kendini tanıması ve sevmesi şarttır. İnsanı bulmak ve "kendî" olabilmek ancak bu şekilde mümkündür. Bir medeniyet krizi içinde olduğumuzun ve bu krizi atlatabilmek için iktisâdî bir reforma ihtiyacımız olduğunun farkındadır. Bunu şu cümlelerle ifade eder: *"Biz bir taraftan bir medeniyet ve kültür buhranı içindeyiz; diğer taraftan bir iktisâdî reforma ihtiyacımız var. İş hayatına açılmamız lâzım. Bunların birini öbürüne tercih edecek vaziyette değiliz. Buna hakkımız yok. İnsan birdir. Çalıştıkça ve birşey yarattıkça kendisini bulur, iş mesuliyeti, mesuliyet düşüncesi insanı doğurur."* (Huzur, s. 246).

İhsan, Türk toplumunun içinde bulunduğu sıkıntılı halin farkındadır ve bu durumdan kurtulmanın tek yolunun mesuliyet düşüncesini zihninde taşıyan insanın çalışması ve birşeyler üretmesi ile mümkün olacağını bilir. Onun bu konudaki düşünceleri Tanpınar'ın *"Hakikat şu ki, bütün bu müşahedeler, ayrı ayrı dikkatlerin ayrı ayrı noktalar üzerinde durması, tek bir gerçeği kendi temayüllerine göre, nüfuz kabiliyetlerine göre tefsir etmeleridir. Bu gerçek, cemiyet olmak haysiyetiyle en büyük yapıcıdan mahrum olmamızdan, gereği gibi çalışmamamızdan, yaşadığımız zamanların icap ettirdiği mânada müstahsil olmamaklığımızdan gelir. İnsan gerek fert, gerek cemiyet hayatında çalıştıkça, faydalı şekilde çalıştığını bildikçe mesuttur. Nerede ki içtimaî buhran vardır; orada hakikî istihsalin, değer istihsalinin azlığına hükmedebilirsiniz, orada insan cemiyet hayatındaki Tanrı Alet, yaratıcı hareket rolünü az çok kaybetmiş kendini işe yaramaz görmeye başlamıştır."* sözleri ile doğru orantılıdır (Mücevherlerin Sırrı 2002:72).

Tanpınar, "İş ve Program-I" başlıklı yazısının ilerki satırlarında insanı *"çalışan, çalıştıkça gelişen mahlûk"* olarak nitelendirir ve *"çalışma ateşi, istihsal mücadelesi, topluluk hayatının biricik revnakı, manivelâsı, manevî kıymetleri geliştiren, derinleştiren tılsımlı aynasıdır"* der (Mücevherlerin Sırrı 2002:73).

İhsan'a göre "eski" ye bizim olduğu için eski gözüyle bakmak "yeni" ye ise yeni olduğu için yabancı kalmak ve bu arada da insan faktörünü ihmal etmek yanlıştır. Önemli olan maddî hayatı tanzim edebilmektir: *"Evvelâ bunu yapabilmemiz için işin açılması, genişlemesi, cemiyetin ve hayatın yaratıcı vasıflarını tekrar kazanması lâzım. Sonra böyle de olsa hayatı yine serbest bırakamazsın. Tehlikeli olur. Eski her zaman yanibaşımızda duruyor. Bir yığın yarı ölü şekiller hayata müdahaleye hazır bekliyor. Diğer taraftan yeni ile, garpile münasebetimiz sadece akan bir nehre sonradan eklenmekle kalıyor. Halbuki su değiliz; insan cemaatıyız; ve bir nehre katılmıyoruz. Yeniye başından itibaren bizim olmadığı için şüphe ile, eskiye eski olduğu için işe yaramaz gözüyle bakıyoruz."* (Huzur, s. 246).

Fethi Naci "Huzur" başlıklı makalesinde eski-yeni karşıtlığı üzerinde durur. "yeni" "Batı medeniyeti" nin, "eski" ise "Doğu medeniyeti" nin yani "kendi geçmişimiz" in karşılığıdır. "eski-yeni" çatışmasını ortadan kaldırmaya çalışan İhsan, bu soruna iki çözüm yolu üretir: Bunlar Türk insanını aynı fikir etrafında birleştirmek ve maziyi ihmal etmemektir (Uçman/İnci 2002:196). Bu durum romanda şu satırlarda ifadesini bulur: *"Evvelâ insanı birleştirmek. Varsın aralarında hayat standardı yine ayrı olsun; fakat aynı hayatın ihtiyaçlarını"*

duysunlar... Birisi eski bir medeniyetin enkazı, öbürü yeni bir medeniyetin henüz taşınmış kiracısı olmasınlar. İkisinin arasında bir kaynaşma lâzım.

Sonra, mazi ile alâkamızı yeni baştan kurmak lâzım. Birincisi nisbeten kolaydır; hayatın maddî şartlarını az çok değiştirmekle bunu elde edebiliriz. Fakat ikincisi ancak nesillerin çalışması ile elde edilebilir. Maziyi ihmal edersek hayatımızda ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkinin içine ister istemez sokacağız.” (Huzur, s. 251).

Peki “Doğu” ile “Batı” arasında görülen temel farklılık nedir? “...iki zihniyetin eşya ve madde karşısındaki davranışları” na dikkat çeken Tanpınar’a göre temel fark “eşyaya tasarruf etme” kabiliyetindedir: “Şark, maddeyi olduğu gibi yahut ilk rastlayışta ona verdiği değişiklikle kabul eder. Telkin ettiği ilk hususiyetlerle yetinir.(...) Garp ise onu daima elinde evirir çevirir, zihninin karşısında tutar, onda birtakım başka hususiyetler ve mükemmelleşme imkânları arar, onun hakkında en etraflı bilgiye sahip olmağa çalışır ve bu gayretler sayesinde sonunda bu maddeyi başka bir şey denecek hale getirir. Denebilir ki, Şark eşyaya ancak umumî şeklinde tasarruf eder. Hattâ bazen onu tabiattan sanki ödünç alır. Garp ise bünye mahiyetini anlamak ve bütün imkânlarını yoklamak suretiyle onu tam benimser.” (Yaşadığım Gibi, 1996:24).

İhsan kurumları, kuruluşları, insanı ve ekonomisi ile temelleri atılmış genç Türkiye Cumhuriyeti’ni geleceğe taşıyacak olan şeyin kendi iradesi ile yakından ilişkili olduğunun farkındadır. Peki bu yeni devletin ortaya koyduğu insan tipini, kurumları, kuruluşları kim belirleyecektir? Buna cevap vermez ama bildiği bir tek şey vardır o da gidilen bu yolda birtakım köklere dayanmanın zaruri olduğudur. Türk aydınının bir kısmı geçmişe bir kısmı da şimdiki zamana reaksiyoneldir. İhsan’a göre doğu-batı sentezi yapmak isteyen Türk aydını öncelikle reaksiyonel olmaktan vazgeçmelidir. Ama o, bu dengeyi kurmanın kolay olmadığını bilir: “Fakat imkânsız değil. Biz şimdi bir aksülâmel devrinde yaşıyoruz. Kendimizi sevmiyoruz. Kafamız bir yığın mukayeselerle dolu; Dede’yi, Wagner olmadığı için, Yunus’u, Verlaine, Bakî’yi, Goethe ve Gide yapamadığımız için beğenmiyoruz. Uçsuz bucaksız Asya’nın o kadar zenginliği içinde, dünyanın en iyi giyinmiş milleti olduğumuz hâlde çırcıplak yaşıyoruz. Coğrafya, kültür, her şey bizden bir yeni terkip bekliyor; biz misyonlarımızın farkında değiliz. Başka milletlerin tecrübesini yaşamaya çalışıyoruz.” (Huzur, s. 252).

Selâhattin Hilâv, “Tanpınar Üzerine Notlar” başlıklı makalesine Huzur’dan alıntılardığı *“İstanbul ve vatanın her köşesi bir istihsal programı istiyor.”* epigrafı ile başlar ve Tanpınar’ın ekonomik kalkınma için üretim, emek ve ekonomik şartlar üzerinde ısrarla duruşuna dikkat çeker. Hilâv, söz konusu yazısında *“Tanpınar’a göre, kültür ikiliğinin ve yırtılışının aşılması, yeni bir yaşama ve değer sisteminin getirilmesi, yani gerçek bir sentezin yapılması sadece fikir plânında ve manevî dünyada gerçekleşecek birşey değil. Tanpınar, üstyapıyla ilişkili bu sorunların altında maddî şartların ve üretimin yattığını sezmiş.”* tir demektedir (Uçman/İnci 2002:201).

Yeniden yapılanmak isteyen Türk milleti için İhsan’a göre bunu istemek ve insanını sevmek yeterli değildir. Bu fikri ve duyguyu canlı bir şey gibi yaşamayı bilmek gerekir. O, Türk aydınının kendisini ideolojilerin soyut dünyasından kurtarmasını ve bütün benliği ile gerçeği kavramasını ister. Şu cümleler onun gerçek ile ifade etmek istediği şeyi açıklar niteliktedir: *“Ben Türkiyeyim. Türkiye benim adesem, ölçüm ve realitemdir. Kâinata, insana her şeye oradan, onun arasından bakmak isterim.”* (Huzur, s. 255).

Berna Moran’ın, *“Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesini durdurmak için bir çare olarak görülen Batılılaştırma hareketi, özellikle Tanzimat’ın programsızlığı, bilgisizliği yanı sıra gittikçe hızlanan ekonomik çöküntü yüzünden, bir kültür ve uygarlık buhranıyla sonuçlandı. Hayatımız ikiye bölündü. Batı’nın sanatı, ev eşyası, eğlence tarzları, muâşeretı bizimkilerin yanibaşında yer aldı.”* (Uçman/İnci 2002:301) sözleri toplum olarak yaşadığımız medeniyet krizini açık bir şekilde gözler önüne serer. İçinde bulunulan bu sıkıntılı durumdan çıkmanın tek yolu ise Tanpınar’a göre bir program dahilinde ilerlemektir. “Memleket Realiteleri” başlıklı yazısında bunu şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Evet, kim ne derse desin, vatan, memleket kelimeleri benim kulağıma değer değmez gözümün önünde derhal bir ihtiyaçlar listesi ve onu karşılayacak program teşekkül ediyor. Ve manevî vatani, tarihi hüviyetimizi hakikî millet varlığımızı ancak onun sayesinde sağlayacağımıza inanıyorum.”* (Mücevherlerin Sırrı, 2002:69-70).

Öyleyse “yeni hayat şekilleri” ortaya koymak, zorluklar karşısında çeşitli hayat stratejileri geliştirerek hayatta kalmayı hem fert hem de toplum bazında bilmek gerekmektedir. “yeni hayat şekilleri” söz grubu aynı zamanda yaşama arzusunun ve iradesinin ifadesidir ve beraberinde üretimi getirir. Tanpınar’a göre bütün bunlar büyük çaplı bir istihsal hareketi ile mümkün olacaktır. “istihsâl” bir bakıma maddî ve manevî olanın birbiriyle kurduğu dengeyi işaret etmektedir. Tanpınar, çalışmayı

seven, mesuliyet duygusu olan insanın ve bu tür insanlardan oluşan bir cemiyetin geçmişini de inkâr etmemek kaydıyla içinde bulunduğu bütün sıkıntıların üstesinden gelebileceği kanaatindedir. Bu konudaki düşüncelerini roman kahramanı İhsan'ın ağzından edebî metnin kendisine has iklimi içerisinde okuyucuya aksettirir

KAYNAKLAR

KANTARCIOğLU, Sevim, *Ahmet Hamdi Tanpınar – Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

ÖZKİRAZ, Ahmet, *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*, A Yayınevi, Ankara, 2000.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yay., İst., 2002.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yay., İst., Ekim 1996.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Mücevherlerin Sırrı –Derlenmiş Yazılar, Anket ve Röportajlar-*, (Haz: İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), YKY, İst., Kasım 2002.

UÇMAN, Abdullah-İNCİ, Handan, *“Bir Gül Bu Karanlıklarda” – Tanpınar Üzerine Yazılar-*, Kitabevi Yay., İst., 2002.

ÜLGENER, Sabri F., *İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Dergâh Yay., İst., 1991.

AHİLİĞİN TASAVVUFİ BOYUTU

Kadir ÖZKÖSE*

Ahilik teşkilatının Anadolu'da kurumsallaşmasını sağlayan ve yayılmasında öncülük yapanların genelde mutasavvıflar olduğu görülmektedir. Zira, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sıkıntılı ve buhranlı dönemlerinde özellikle tekke ve zaviyeler, insanların en önemli sığınak yeri olmuş ve insanlar teselliyi buralarda aramışlardır. Baba İlyâs, Hacı Bektâş-ı Velî, Evhâdiddün-i Kirmanî, Fahreddin Irakî, Ahi Evrân ve Mevlânâ gibi mutasavvıf şahsiyetler, farklı usul ve faaliyetlerle halkın manevi dinamizmini canlı tutmaya çalışmışlardır. Bozulan devlet yapısını düzeltmek ve merkezî otoritenin hakimiyetini sağlamak amacıyla fütüvvet teşkilatına giren Halife Nâsır Lidînillah (1180-1225), Fütüvvet teşkilatına resmî bir hüviyet kazandırmış, Müslüman hükümdarlara elçiler göndererek, onları fütüvvet teşkilata intisaba davet etmiştir. Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillah'ın kendisine bağlı hükümdarlara gönderdiği elçilerin ise İbn Arabî (ö.638/1240), Evhâdüddin-i Kirmânî (ö. 635/1237), Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234), Mecdüddin İshak (ö.606/1209) ve Ahi Evrân (ö.660/1261) gibi sûfî şahsiyetler olduğu bilinmektedir. Özellikle Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdî, fütüvvet idealinin yayılmasında halifeye önemli yardımlarda bulunmuştur. Bu dönemde kendisi şeyhu's-şuyuh, yani Bağdat'ın resmî şeyhi olmuştur. Mısır ve Suriye'nin Eyyûbî hükümdarları ile Anadolu Selçuklularına elçi olarak görevlendirilmiştir. Halife fütüvvet teşkilatına resmi hüviyet kazandırırken, Sühreverdî'nin düşünce ve prensiplerini benimsemiştir.¹

Ahiliğin tasavvufî çehresinde en önemli unsur, Ahi Evrân-i Velî'nin kimliğidir. Ahiliğin kurucusu, pîri ve şeyhi kabul edilen Ahî Evren, Selçuklular devrinde yetişmiş güçlü bir ilim ve fikir adamıdır. Büyük bir halk düşünürü olup pek çok eserler vermiştir. Devrinin siyasî

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SİVAS. kozkose@cumhuriyet.edu.tr, ozkosekadir@hotmail.com

¹ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, ter. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 243.

ve fikrî akımları içerisinde önemli ve etkili fonksiyonları icra etmiş bir şahsiyettir. Horasan ve Maverâunnehir’de eğitim gören, Fahreddin Razi’ye talebelik yapan, ilk tasavvufî terbiyesini Yesevî mürşitlerinden alan, bir müddet Bağdat’ta hizmet veren, fütüvvet teşkilatının bir üyesi olarak Bağdat’tan Anadolu’ya gelen Ahi Evrân, Evhâdiyye tarikatının şeyhi Evhâdüddîn-i Hâmid el-Kirmânî’nin hem önde gelen müridi hem de damadıdır. Tarikatına ve şeyhine son derece bağlı kalan Ahi Evrân, şeyhini “şeyh-i yegâne” ve “şeyhu’l-vâhid” diye anmaktadır.² Anadolu’ya geldikten sonra sanat erbabı ve meslekî zümreleri teşkilatlandırmaya başlayan Ahi Evrân, Ahi teşkilatının teşekkülüne ve yapılanmasına öncülük etti. Şöhreti ve saygınlığı ile ilgi uyandırıp dericilerin pîri ve 32 çeşit esnaf ve sanatkarlar zümresinin lideri oldu. Moğol istilası karşısında sarsılan Anadolu esnafını bir birlik etrafında toplayarak sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici menfaatlerini güven altına aldı, bu vesileyle olumsuz koşullar altındaki Anadolu insanına yaşama ve direnme gücü verdi.³

Ahi Evrân, tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhibler arasındaki ilgiyi iş yerlerine uygulayarak bu iş ocaklarında çalışan usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki münasebeti tarikatlardaki esasa göre düzenlemiştir. Aynı şekilde iş yerlerindeki işçilerin terbiye, eğitim ve öğretimlerini de bir tarikat usul ve disiplini şeklinde düzenlemiştir. İş yerlerindeki işçileri dinî ve ahlâkî yönden eğitmek için basitten mürekkebe doğru bir tertip içinde halk tipi eserler yazmıştır. Eserlerinde tasavvuf yoluna girmenin zorunlu olduğunu ve bu yolda bir şeyhe bağlanmanın şart olduğunu savunmuştur.⁴

Ahiler, Evhâdiyyeden başka Anadolu’da birçok tarikatla da içli dışlı yaşamışlardır. Fütüvvet kuralları ve Sühreverdi’nin *Avârifü’l-Maârif*’indeki tasavvufî prensip ve kurallarla hemen aynı olduğu görülen Ahilik, usul, âdâb ve erkânlarında dış görünüş itibariyle Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Rifâiyyeden pek çok ıktibasta bulunduğu gibi, değişik noktalarda Mevlevîlik, Bektâşîlik, Halvetîlik gibi tarikatlarla da hem fikrî birlikteliklerinin hem de bu tarikatlarla sıcak ilişkilerinin olduğu görülmektedir. İlk kuşak Mevlevîlerinin menkıbelerini anlatan Eflâkî, Konya’da Mevlevîler ile Ahilerin arasındaki ilişkileri müspet ve

² Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü’l-Din Hâmid el-Kirmânî ve Evhâdiyye Tarikatı*, Konya 1993, s. 86.

³ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, s. 124.

⁴ Mikail Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 49.

menfi yönleriyle sunmaktadır. *Vilâyetnâme*'de Ahi Evrân ile Hacı Bektaş Velî'nin dostlukları açıkça dile getirilmektedir.⁵ Selçuklu Devletinin sonları ve Osmanlı Devletinin kuruluş aşamasında etkin rol oynayan alperenler ve Anadolu gazileri fütüvvet yolunun "seyfi" kolunu temsil ettiğinden, Ahiliğin seyfi kolu olarak teşekkül eden Yeniçeri ordusunun pîri de Hacı Bektaş-ı Velî idi.⁶ Bektaşilikle Ahilik arasında âyin ve erkan bakımından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Zira, fütüvvet ashabının altısı tarikat erkanı, üçü tarikat ashabı olmak üzere dokuza ayrılmaktadır. Her salık iki "yol kardaşı", bir de "yol atası" tutmağa mecburdur. Çeşitli derecelerden geçmek için bir çok şartlar mevcuttur. Her derece ayrı ayrı sırlara malik bulunmaktadır. XIV. yüzyıl sonlarında Ahilerin Bektaşî adını alarak silsilelerini Hacı Bektaş-ı Velî'ye isnad ve eriştirdikleri de görülmektedir.⁷

Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı Ahiliği fütüvvet teşkilatının Anadolu'da aldığı değişik bir biçim olarak yorumlamalarına rağmen daha sonraki bazı tarihçiler, bu kurumun fütüvvet kurumuyla herhangi bir ilgisinin olmadığını, Ahilerin Anadolu'da Türklerin ortaya koyduğu özgün bir kurum olduğunu savunmuşlardır.⁸ Ahiliğin esasta tasavvufi düşünce ile şekillendiğini düşünen Köprülü, "XIII. yüzyıl esnasında, diğer bir takım Türk memleketlerinde olduğu gibi Anadolu'da da Ahilik adı altında çok mühim ve çok yaygın bir meslekî-tasavvufi bekârlar zümresi bulunmuş ve bu Ahiler, Osmanlıların ilk zamanlarında mühim bir vazife görmüşlerdir."⁹ sözleri ile bu gerçeği ifade etmektedir.

Fütüvvet mesleğinin bir kurumu olarak Ahiliğin benimsediği tasavvufi düşüncedeki bir diğer önemli özellik melâmîliktir. Tarihî süreç içerisinde melâmîlerin en temel özellikleri; iddia sahibi olmama, riyadan sakınma, şöhretten uzak durma, nefsi itham ederek onun ayıpları ile meşgul olma ve amelleri görmeme şeklindedir. Fütüvvet neş'esinde fedakar ve cömert insanlardır.¹⁰ Vakıf malını yiyerek değil, zenaat icra

⁵ *Vilâyetnâme –Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî-*, haz. Abdülbâkî Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, ty., s. 49-52.

⁶ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, 5.Baskı, s. 152.

⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, TDV Yayınları, Ankara 1993, 8. Baskı, s. 215.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. XIII, s. 262-263.

⁹ Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 211.

¹⁰ Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 15-16.

ederek, alış veriş yaparak ve çiftçilikle uğraşarak geçiniyorlardı. İçlerinde savaşan ve askerlik yapanlar da çıkıyordu. Bu ortak noktalar, daha ilk dönemlerden başlayarak melâmîlikle fütüvvet mensuplarını birleştirmiştir. Bir çok melâmî temsilcisi, fütüvvetle şöhreti yakalamıştır. Halkçı bir mahiyete sahip olan melâmîlik, bir taraftan fütüvvete bağlı olanların ideolojilerini kurumsallaştırmaya çalışmış, diğer taraftan fütüvvet ehli de bu halkçı topluluğun teşkilatlanmasını temin etmiştir.¹¹

Ahilikte fütüvvet esası ve melâmet neş'esinin yanında bir diğer alâmet-i farika ilim, ihtisas ve terbiyeye verilen önemdir. İlme ayrı bir önem veren, ilmi amelden önce gören, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını düşünen Ahi Evrân, kişinin bildikleri ile amel ettiği sürece değer kazanacağını beyan etmektedir.¹² Bu ruhla işlev gören Ahi zaviyeleri birer sanat, kültür, talim ve terbiye ocağı oldu. Ahi zaviyelerinde işçi ve çıraklar yanında muallim, müderris, kadı, vaiz ve ustalar da vardı. Kültür, zenaat ve askerî eğitim olmak üzere üç ayrı dalda eğitim alırlardı. Anadolu'yu en ücra köşelerine kadar kuşattığını bildiğimiz Ahi zaviyelerinde, müntesiplerine, meslekî eğitim ve fornasyon kazandırma yanında, kendilerine "muallim ahî" veya "emir" denilen yetişkin ahiler tarafından, Türkçe fütüvvet-nâme, Kur'ân tilâveti, tarih, terâcim-i ahvâl, tasavvuf, Arapça, Farsça ve ilmîhâl bilgilerinin öğretildiği, edebiyat okutulduğu da nakledilmektedir. Ahî sohbetlerinde: "Kur'ân, hadis, menâkıb, muâmelât-ı hukemâ, evsâf-ı müzekkâ, sergüzeşt-i şühedâ, nisbet-i ahıbbâ, letâüf-i zürefâ, esrâr-ı fukara, sulûk-ı evliyâ ve belâgât-ı şuarâ" da okutulmakta idi.¹³ Ahilerin aldığı eğitimde tasavvufun özel bir yerinin olduğunu, tasavvufî seyr u sülukun ayrı bir önem arz ettiğini görmekteyiz.

Bir çok mutasavvıf ve meşâyihın, gençliklerinde demircilik, marangozluk, yüncülük ve dokumacılık gibi sanatlarla meşgul olduğu ve bu yüzden bu mensubiyetleri ile tanındığı, bütün terâcim-i ahvâl eserlerinde mevcuttur. Sakatî (seyyar satıcı), Hallâc (pamuk işlemeciliği), Nesec (dokumacı), Varak (kitap satıcısı ya da el yazması), Kavâirî (camcı), Haddad (demirci), Benna (duvarcı) gibi sûfî unvanları buna delildir. Kimi düzenli çalışır ve kazancının küçük bir bölümünü ancak kendine harcar, geri kalanını sûfilere dağıtırdı, öyle ki, "Veliliğini bir fincancı ardında alçak gönüllü bir davranışla gizleyenlerin" sözü

¹¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 151.

¹² Mikail Bayram, "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2001, S. X, s. 7.

¹³ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara 1974, s.96.

edilirdi.¹⁴ Bir dervişin tekke hayatı daimî değil, geçicidir. Çok az kişi ömrünün büyük bir kısmını tekkede geçirmiştir. Bunlar genellikle mücerred dervişlerdir. Hemen her sûfinin bir evi ve ailesi, geçimini temin ettiği bir işi vardır. Esasen sûfi, toplum için Allah'la beraber olan kişidir. Gayesi, aza kanaat etmek değil, çok kazanıp insanlık için harcamaktır. Yunus Emre;

“Düriş, kazan ye, yedir

Bir gönül ele getir”

derken, sûfilerin dünya hayatını da ortaya koymaktadır. İstisnâî durumlar varsa da, bu kural umumîdir.¹⁵ Tasavvufta ri'yâzet, çile, erbaîn, halvet ve uzlet gibi prensipler asıl ve daimî değildir. Bunlar birer usul ve zamanla kayıtlıdır. Kişi bu dünyadan el etek çekmeden ondan özgürleşebilmeyi başarabilmelidir. Gerçek yoksulluk ve fakr hâlinin göstergesi, kişinin iç dünyasında maddî nesneleri algılama biçimidir. Daha fazla edinme arzusuna, mevki kaygısına köle olmadığı sürece kişi fakirdir, erdemlidir.¹⁶ Dolayısıyla Ahilik, meslek erbabını, iş hayatının içinde bile, marifete hazırlayan bir rolü başarı ile ifa etmiştir.¹⁷

Bir Ahi şeyhinin ilim sahibi olmasının yanında; iyi bir eğitimci, hatip ve muallim olması, Ahiliğin bütün vasıflarını üzerinde taşıması gerekmektedir. Ahi şeyhinin ahiler üzerindeki etkisi tamamen tarikat şeyhlerine benzemektedir. Ahilik teşkilatına intisap eden bir kişinin Ahi olabilmesi için gerekli olan tövbe, mücahede, tevekkül, teslimiyet, takva, kanaat, sıdk, vefa, sabır, ihlas, mürüvvet, kerem ve haya gibi şartlar tarikatlarda müridin katetmesi gereken makamlardandır. Bu özelliklerinden dolayı Ömer Lütfi Barkan, Ahilerin tasavvufi kimliklerine şu sözleri ile dikkat çekmektedir: “Bu mistik tarikat ve teşkilatın ne büyük bir kuvveti temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekayiinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir.”¹⁸

¹⁴ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, ter. Ender Güral, Ankara 1982, s.199.

¹⁵ Mustafa Tatçı, *“Tasavvuf ve Rumûz”*, Yesevîlik Bilgisi, Ahmet Yesevî Vakfı yay., Ankara 1998, s.26.

¹⁶ Kemal Sayar, *Sufi Psikolojisi Benliğin Ruhu, Ruhun Bilgeliliği*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s.25.

¹⁷ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet - Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1983, s. 103.

¹⁸ Ömer Lütfi Barkan, *“İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”*, Tasavvuf Kitabı, Haz. Cemil Çiftçi, s. 148.

Her bir tarikatın ayrı bir silsilesi olduğu gibi fütüvvet mesleğine bağlı olan Ahilerin senetleri de, Hz. Ali aracılığıyla Hz. Peygambere kadar ulaşmaktadır. Ahilerin sürekli okuyarak hayatlarını şekillendirdikleri fütüvvetnameler, aynı zamanda diğer tasavvuf erbabı için de temel kaynaklardır.¹⁹ Diğer mutasavvıfların hırka giymelerine karşılık onlar, fütüvvet şalvarı giyerlerdi.²⁰ Ahiliğin iç tüzükleri ile diğer tarikatların usûl ve âdâbı mukayese edildiğinde, çoğu zaman paralellik arz ederken bazı önemli noktalarda farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Bu farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Müridlere kıyafet olarak ahîlikte, “şedd-kuşak” bağlanması ve şalvar giydirilmesi tercih edildiği halde, tarikatlarda, “hırka”nın esas libas olarak kabul edildiği görülmektedir.

2. Ahîlik ve fütüvvet’de, “yiğit, ahî, şeyh veya ahhâb, nîm-tarîk, müfred, nakîb, nakîbü’n-nukabâ, halife-i dâim-makam-ı şeyh, şeyh ve şeyhu’ş-şüyûh” şeklinde derecelendirilen teşekkül içi hiyerarşi, tarikatlarda, “mürîd-şeyh” veya “mübtedî, mutavassıt, müntehî, mürşîd” şeklinde bir tasnife tâbî tutulmaktadır.

3. Ahîlikte müritliğin ilk şartı, esnaf, sanatkar ya da bir meslek mensubu olduğu ve müntesiplerini seviye ve kabiliyetine göre, gerek iş başında ve gerekse iş hayatı dışında iki yönlü bir eğitime tâbî tuttuğu bilindiği halde, tarikatlarda böyle bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır.²¹

Tasavvuf ve tarikatların temel gayesi nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesidir. Bu minvalde Bîşrû'l-Hâfî (ö.227/841), sûfinin, Allah için kalbini saflaştıran kişi olduğunu söylerken, ²² Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909), Allah’tan gayrı her şeyden gönlü arındırılan kimsenin gerçek sûfî olduğundan bahsetmektedir.²³ Tarikatlardaki kalb-i selim anlayışı Ahilikte de büyük yer tutmakta ve müntesiplerinin ahlâklarını, kalblerini ve kapılarını açık tutmaları, kin, garaz, öfke, isyan ve kötülük gibi duygulardan kalblerini arındırmaları esastır. Kulun küdüretten safvete, bulanıklıktan duruluğa ulaşmasını esas kabul eden, bütün insanları insan

¹⁹ Ali Tenik, “Ahiliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa’da Ahilik İzleri”, Marife, Konya 2002, c. II, S. 2, s. 133-160.

²⁰ Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s.212-213.

²¹ Çağatay, Ahilik, s.29-59.

²² Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. Süleyman Uludağ, Erdem yay., İstanbul 1991, c.I, s.172.

²³ Feridüddin Attar, *Tezkire*, c.I, s.462.

oldukları için sevmeyi öngören Ebu Ali er-Rüzbari (ö.369/979)²⁴, yaratılanı Yaratıcı'dan ötürü hoş görmeyi salık veren Yunus Emre gibi, Ahiler de insanlardan mal alıp satarken dürüst davranmayı, herkese saygıda kusur etmemeyi gaye edinmektedirler.

Bektaşilikteki eline, beline ve diline hakim olma düsturu, Ahiliğin kapalı tutulması öngörülen üç umdesini yansıtmaktadır. Elin, dilin ve belin kapalı olması.

“Tasavvuf tümüyle, edepten ibarettir. Her makamın, her halin ve her vaktin bir edebi vardır. Ancak buralardaki âdâba riâyet eden kimse ricâl sınıfına girer. Edebini yitiren yaklaştığını sandığı bir sırada uzak düşmüş, makbul olduğuna kâni olduğu bir sırada merdud konumuna düşmüş olur.”²⁵ diyen Ebu Hafs Haddâd (ö.265/878), tasavvufun erdirici, öldürücü, Hakk'a varıncı bir eğitim sistemi olduğundan bahsetmektedir. Yine Muhammed b. Ali el-Kettanî (ö.322/933), “Tasavvuf ahlâktır; ahlâken senden önde olan tasavvuf bakımından da önde olur.”²⁶ demektedir. Dolayısıyla tasavvuf İslâm'ın ihsan boyutu, takva şiarı ve kulluk bilincinin en güzel tarzda yaşanmasıdır. Tasavvufî ahlâkî çalışma hayatının içerisine taşıyan Ahiler, aldıkları terbiye gereğince, kendi mesleklerinin gereklerini yerine getirmekte, işinin ehli olmakta ve ürettiklerinin kalitesine dikkat etmekteydiler. Çalışma hayatı ve hizmet sahalarında gösterecekleri en küçük bir ihmâl ve kusurla pîrin sevgi ve himmetinden mahrum kalacakları telkin edilmekteydi.²⁷ Böylesi bir terbiye ocağı, kültür ve sanat okulunda eğitim gören değişik meslek zümreleri çalışma hayatlarını ve meslekî faaliyetlerini ibadet coşkusu içerisinde yerine getirmişlerdir. Bunun sonucu olarak, ok atıcılar –toz koparanlar-, değil müsabakalarda, günlük idmanlarında bile abdest alıp iki rekat namaz kılmadan, herhangi bir sebeple de olsa ok ve yaylarını ellerine almaz ve el sürmezlerdi. Tûfanda inananları kurtardığı için, gemilerini mukaddes sayan gemiciler, gemilerinin üzerinde abdestsiz dolaşmazlar, manasız ve gereksiz iş yapmayı hatalı sayarlardı, insanlık hâli olarak bilmeden gemilerine çer-çöp atmaya bile günah telâkki ederlerdi. Geçimini zırh yaparak kazandığı için Davud (a.)'ı pir ittihaiz edinen demirciler, örslerinde demir döverken onunla bütünleşmişler, bu duygu ve heyecan içinde çeliğe su vermişlerdir. Pehlivanlar, abdest alıp

²⁴ Ebu'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyri, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf*, haz. Ma'ruf Zerrik, Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut 1993, s. 281.

²⁵ Attar, *Tezkire*, c. I, s. 422.

²⁶ Kuşeyri, *Risale*, s.281.

²⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 233-235.

iki rekât namaz kılmadan ve kendilerine cazgır tarafından pîrleri Hz. Hamza'nın ruhaniyeti hatırlatılmadan güreşe başlamamışlardır.²⁸

Tekkeler insanların nefis terbiyesinin gerçekleştirildiği yerler olduğu gibi, toplum hayatının hemen her yönüne doğrudan veya dolaylı olarak nüfuz ederek çeşitli toplum faaliyetlerini kendine has bir üslûp ve hiyerarşi anlayışı ile düzenleyen tasavvufî kurumlardır. Selçuklu ve Osmanlı kültüründe toplumun temelde oldukça “dünyevî” olan bir çok ihtiyacının karşılanması, tarikat ehlinin tasarrufunda bulunan kurumlara havale edilmiştir. Zîrâ bu kurumlar halkın bizzat kendi müesseseleri olduğu için “halka inme ve halkla bütünleşme” gibi problemleri yoktur. Bu nedenledir ki tekkeler, mahalle, köy ve şehirlerin oluşmasında, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşmasında, ilişkilerin medenî seyretmesinde belirleyici unsur olmuşlardır.²⁹

İçtimâî ve iktisadî hayatın tanziminde önemli rol oynayan sadece Ahiler değildir. Ahilerin geniş katılımlı ve etkin faaliyetlerinden başka diğer tarikatlara ait zaviyelerin de tesirleri gözlenmektedir. Gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı döneminde, Anadolu’da inşa olunan zaviyeler incelendiğinde şu manzara görülür: Herhangi bir tarikata bağlı bir şeyh, yanında belli sayıdaki müritleriyle, bir şehir veya kasabada, uygun bir mevkide zaviyesini kurmaktadır. Bunun için gerekli yerler, ya şeyh tarafından bizzat temin edilmekte ya da o yerin hükümdarı, devlet adamları ve zenginleri tarafından bağışlanmaktadır. Kurulan bu müessesenin giderlerini karşılamak üzere bazı vakıflar teşekkül ettirildiği gibi, hazineden îrâd da ayrılmaktadır. Asya'nın içlerinden kopup gelen derviş zümreleri, “âyende ve râvende”ye hizmet vermek rolünü ifâ ettikleri gibi, göçler sonucu, Anadolu’ya ulaşan Türk unsurlara, umrana açılan kapıları olacak yerleşik hayat tarzının, yaygınlaşıp kökleşmesini de sağladılar.³⁰ Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tekabül eden dönemde, zaviyeler özetle şu fonksiyonları icra etmiştir: Viranelik, terkedilmiş yerleri yeniden iskan etmek, kırlarda, emniyet ve konaklamak görevi ifa etmek, ıssız ve korkulu yerlerde, özellikle hudutlarda gözetme görevi

²⁸ Ali Murat Daryal, *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*, İstanbul 1994, s.153-155.

²⁹ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf -Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII.Yüzyıl)-*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, s.461-462.

³⁰ Semavi Eyice, *“Kırşehir’de Karakari Kalender Baba İlcası”*, İÜEFED, S. II, İstanbul 1971, s. 229-254.

yapmak, ticaret ve seyahat yolları üzerinde gelip geçen kişi veya gruplara, Allah rızası için çeşitli kolaylıklar sağlamak.³¹

Karşılık beklemeden yardımcı olmak anlamındaki hizmetin tasavvuf kültürü için önemli bir yeri vardır. Peygamberî hayatın en mühim iki özelliğinden biri, insana hizmetin esas olması, diğeri de insanlığın bir bütün olarak düşünülmesidir.³² Tasavvufa göre müridin, bütün halkı hizmet edilenler kendisini de hizmetçiler derecesine indirmesi esastır. Dolayısıyla kendisi hadim, halk mahdum olmalıdır. Yani insanlar arasında fark gözetmeden herkese hizmet eder, herkesi kendinden daha iyi olarak görür, herkese hizmet etmeyi kendine görev bilir, bu hizmet sebebiyle kendisinin başkalarından daha üstün olmadığı kanaatini taşır. Çünkü bu, büyük bir hüsrana, açık bir ayıp, fahiş bir aldanış ve bu zamanda devası bulunmayan bir derttir.³³ Büyük mutasavvıfların önemli özelliklerinden biri de câmiu'l-ezdâd (zıtları birleştiren) olmaları, farklılıklara müsamaha ile bakmaları, çaplarını 360 derece geniş tutmaları, renk, dil, ırk ve cins ayrımına fırsat vermemeleridir. Evrensel bir dil konuşmaları, evrensel bir kimlik sergilemeleri, insanları insanlık ortak paydasına davet etmeleridir.

Tarikatlarda halvet ve uzletle başlayan tasavvufî eğitim, mensuplarını sülûkun çeşitli aşamalardan geçtikten sonra karşılıksız hizmetin eşiğine getirmektedir. Bu devreye tasavvufta celvet devresi denmektedir. Celvet bütün tarikatların esasıdır. Celvet halk içinde olmak, halka hizmet hâlinde bulunmak demektir. Bu hizmetin peygamberlerde olduğu gibi Allah rızası uğrunda yürüyebilmesini sağlayabilmek için halvet-uzlet ve sülûkun onca zorluklarına katlanılmaktadır. Gaye, insana hizmettir ama bunun Allah'ın istediği şekilde yürümesi için bir eğitim gerekmektedir. İşte tasavvuf bu eğitimi veren müessesesidir.³⁴

Hizmeti büyük olanın ıstırabı da büyüktür. Bu hakikat kültürümüzde; "Bir topluluğa su dağıtan, onların hepsinden sonra su içecektir." ifadesi ile dile getirilmektedir. Fakat bunun mükafatı Peygamber Efendimizin diliyle, "Bir topluluğun efendisi, o topluluğa hizmet edendir." şeklinde tespit edilmiştir. Yaratılana hizmet, seyr u

³¹ Ömer Lütfi Barkan, "İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", Tasavvuf Kitabı, s. 153, 175, 182; Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, s. 21-22.

³² Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul 1989, s.74.

³³ Hucvîrî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1996, II. baskı, Dergâh Yayınları, s. 135.

³⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 91.

sülukta, büyük ve önemli bir iştir. Çünkü hizmet, kalbe alçakgönüllülüğü aşılır ve Müminlere karşı şefkati artırır.³⁵ Tasavvufu cömertlik, diğerkâmlık, îsâr esastır. Cimri kişilerden evliya olmayacağı beyan edilmiştir.

Cömertlik, îsâr, hizmet, kardeşlik ve dostluğu tasavvufun esası olarak gören ilk dönem sûfîlerinden Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî (ö.295/907), tasavvufun hakikatte tekellüfü yani başkalarına yük olmayı, ağırlık vermeyi terk anlamına geldiğini, cömertlik olduğunu söyledikten sonra,³⁶ başkasını kendi nefesine tercih etmeyi erlerin vasfı olarak görmektedir.³⁷

Horasan tasavvufun fütüvvet neş'esini benimseyen Ahilikte de hizmet konusu tasavvufî eğitimin usullerinden biri olarak önem arz etmektedir. Ahiler halka hizmeti Hakk'a hizmet olarak bilmiş, eli kârda gönlü Yârda olmuş, halk içinde Hak'la beraber olmayı şîâr edinmişlerdir. Ahilerin, Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunduklarını söyleyen³⁸ İbn Batuta'ya, "Anadolu'nun şeffaf diyar" olduğu hükmünü verdiren Ahiler, belli başlı merkezlerde, bir nevî özerk idare ile bölge halklarını dağılmaktan, cemiyet hayatını parçalanmaktan kurtarmışlar ve bu durumlarını, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar korumuşlardır. Böylece birer tekke mensubu olan Ahiler, yıkılan bir devletin yerine, kurulacak yeni bir düzen ve yeni bir devletin de ilk hazırlayıcısı olmuşlardır.³⁹ Halkı, kol ve kanatları altına alan ve onları her türlü tehlikeye karşı koruyup kollayan bu teşkilatlar, devlet kurma fikrinde olan Beyler için, yegane güç ve kuvvet kaynağı haline gelmiştir. Sözlerinin devamında İbn Batuta, Ahilerin memleketlerine gelen yabancıları karşıladıkları, onlarla ilgilendikleri, iâşe ve ibata gibi ihtiyaçlarını giderdiklerini, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtardıklarını, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi girişimlerde bulunduklarını, dolayısıyla bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün olmadığını söylemektedir.⁴⁰ İbn Batuta, Ladik, Dongozla veya Tonuzlu adını verdiği Denizli'ye geldiğinde, Ahi

³⁵ Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, İstanbul 1986, s. 379.

³⁶ Feridüddin Attar, *Tezkire*, c.I, s.494.

³⁷ Kuşeyri, *er-Risale*, s. 281.

³⁸ İbn Batuta, İbn Batuta Seychatnamesi'nden Seçmeler, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999, s. 5.

³⁹ Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, haz. Mehmet Kanar, İnsan yayınları, İstanbul 1996, s. 53-54.

⁴⁰ İbn Batuta, İbn Batuta Seychatnamesi'nden Seçmeler, s.5.

Sinan mensupları ile Ahi Duman mensupları arasında, onu önce hangi tarafın misafir edeceği hakkında epeyce gürültü koparıldığından, nihayet kur'a usulü ile Ahi Sinan mensuplarının kendilerini ağırladığından bahsetmektedir.⁴¹ Yine İbn Batuta, Ladik Beyi Yenenç Beyin⁴² bir bayram alayını tasvir ederken, Ahilerin teşkilatı hakkında şu bilgiyi veriyor:

“Namazgaha gittiğimizde sultan da askerleriyle çıkmış, bütün sanatkârlar davul zurna ve boruları, bayrakları ile hazırlanmışlar, gösterişleri ve silahları ile de birbirleriyle yarışa girişmişlerdi. Her sanatçı kolu yanlarında getirdikleri koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyorlar, kabristanda kestikleri kurbanları ekmeklerle birlikte fakir fukaraya dağıtıyorlardı. Bayram alayı kabristandan başlamakta idi. Oradan namazgaha geliniyordu. Bayram namazını kıldıktan sonra sultanla birlikte konağına gittik. Yemek hazırlandı. Fakihler, şeyhler ve ahiler için ayrı bir sofraya, fakirler, düşkünler için de ayrı bir sofraya kurulmuştu. Bugün hükümdarın kapısından bey olsun, fakir olsun kimse çevrilemezdi.”⁴³

Konuşmamı burada noktalarken bir gerçeği ifade etmek istiyorum. Özalde Ahilik, genelde Tasavvuf, İnsanın midesinden önce ruhuna, zekasından önce iradesine hitap etmiştir, kin ve ihtirasını frenlemiş, bu güçleri hizmet ve yardımlaşmada kullanan bir anlayışı, iktisadın, hayatın esası olarak görmüştür.

⁴¹ İbn Batuta, İbn Batuta Seyehatnamesi'nden Seçmeler, s.11-13.

⁴² Selçuklu veziri Sâhib Atâ ailesinden Ali Bey'in oğlu olup, şücaaddin İnanç Bey adıyla tanınır. Denizli'de kendi adıyla anılan bir beylik kurmuştur.

⁴³ İbn Batuta, İbn Batuta Seyehatnamesi'nden Seçmeler, s. 14-15.

XVI. ve XVII. ASIRLARDA ERZURUM'DA AHİLİK VE ESNAF TEŞKİLATI*

Bilgehan PAMUK*

Osmanlı İdaresine Kadar Ahilik

Eski devirlerden itibaren jeopolitik ve coğrafi konumu nedeniyle İran, Hint ve Orta Asya ile Akdeniz arasındaki bağlantının sağlandığı Erzurum, önemli bir ticaret merkeziydi.¹ Kuruluşundan beri stratejik ehemmiyeti nedeniyle pek çok medeniyetin mücadelesine sahne olan Erzurum, 1071'de Malazgirt Zaferini müteakiben Selçukluların idaresine geçmişti.² Saltuk-oğullarının merkezî konumuna getirilen şehir, böylelikle Türk-İslam hüviyeti kazanmıştı.³ XIII. yüzyılın başlarında Moğolların Harzemşahlar üzerine yürümesi ile birlikte başlayan büyük göç hareketi kısa zamanda Anadolu üzerinde etkili olmuştu.⁴ Bu esnada özellikle Orta Asya ve İran üzerinden gelen ahiler, Anadolu'nun önemli merkezlerini yerleşmişlerdi. Bizanslılara karşı Türk esnafın haklarını savunan ve onları organize hale getiren ahiler, Moğol tehlikesine karşı da

---

* Bu bildiri, Atatürk Üniversitesi'nin 2003/94 numaralı "Osmanlılar Zamanında Erzurum ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumu" isimli araştırma projesi kapsamında hazırlanmıştır.

*Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ERZURUM. bilgehan@atauni.edu.tr, bilgehe@yahoo.com

¹ W. Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s.50-51; Suraiyya Faraoqi, "Esnaf Ağları ve Osmanlı Zanaat Üretimi (16.-17. Yüzyıl)", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. Gül Çağalı Güven-Özgür Türesay), İstanbul 2003, s.15; Bilgehan Pamuk, "The Silk Road and Erzurum in the Ottoman Periods (16-17th Centuries)", *1st International Silk Road Symposium 25-27 June 2003 Tbilisi/Georgia*, İzmir 2004, s.173-174

² Enver Konukçu, *Selçuklulardan Günümüze Erzurum*, Ankara 1992, s.21

³ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000, s.47-48

⁴ Zeki Veledi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.191-200

direnmişlerdi.⁵ Anadolu'nun Türkleşmesine hizmet eden ahîlerin Erzurum'daki varlıkları hakkında ilk bilgileri Arap Seyyah İbn Battuta vermişti. Battuta, Ahî Şeyhi Tuman Baba ile Ahî Zaviyesi'nde görüşmüştü. Ahî Tuman Baba'nın 130 yaşını aşmasına karşın ilk gün bizzat hizmette bulunduğu işaret etmişti. Battuta, ahî zaviyesindeki ikinci gününde yola çıkmak istemişse de Ahî Tuman Baba böyle bir davranışın kendileri için gücendirici bir durum teşkil ettiğini belirterek, üç gün zaviyede misafir olarak kalmasını istemişti.⁶

1335 yılına ait İbn Battuta'nın verdiği bilgilerden Erzurum'daki ahî organizasyonu bariz bir şekilde anlaşılmaktaydı. Bununla birlikte Erzurum'da aynı yüzyılda vefat eden ahîlere ait mezarlara rastlanmıştır. Nitekim Sığircık Mezarlığı'nda 736/1335-1336'da vefat eden Ahî Fahreddin ibn Mehmed Şah'ın mezarı ve mezar kitabesi vardı.⁷ Ayrıca XIV. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen Ahî Baba Türbesi de ahîlerle ilgili önemli izlerden birisiydi.⁸ Ancak ahîlerin her ne kadar XIV. yüzyılda Erzurum'da oldukları belirtilse de daha önceden gelme ihtimalleri söz konusuydu. XIII. yüzyılda Şահrah-ı Garbî'nin ehemmiyetli merkezlerinden birisi olan Erzurum, Anadolu'nun giriş kapısı konumundaydı.⁹ Özellikle Moğol tehlikesinden kaçanlar, Erzurum üzerinden Anadolu'nun önemli merkezlerine ulaşabilmişlerdi. Bu geçiş sırasında Anadolu'nun köprübaşı olan Erzurum'a ahîlerin yerleşmesi kuvvetle muhtemeldi. Nitekim Erzurum'daki ahî mezarlıklarını araştıran Abdurrahman Şeref Beygü, en eski ahî mezarlarının 1262-1263 yıllarına ait olduğunu ve ahîlerin XIII. yüzyılın başlarından itibaren Erzurum'da meskun olduklarına dikkat çekmişti.¹⁰

⁵ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974, s.56,90; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.114,133-134; Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s.157

⁶ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi I*, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, s.418

⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s.423-424; Bugün bu isimde bir mezarlık olmadığı gibi mezar kitabesi de yoktur.

⁸ Günümüzde Narmanlı Cami arkasında bulunan Ahi Baba Türbesi oldukça zarar görmüş bir haldedir.

⁹ Enver Konukçu, "Şահrah-ı Garbî", *XII. TTKong. (12-16 Eylül 1994-Ankara)*, c.II, Ankara 1999, s.651

¹⁰ Abdurrahman Şeref Beygü, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1936, s.180-182

Osmanlılar Zamanında Ahîlik

XIII. yüzyılda Ahî Evren'in Anadolu'ya gelmesiyle birlikte örgütlenen ahîlik, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'daki birliğin sağlanmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştı. Anadolu'nun birçok şehrinde tekkeleri olan ahîler Osmanlıların fetih hareketlerinde büyük rol oynamışlar ve aynı zamanda gazî unvanı ile cihad hareketine katılmışlardı. Ahîler; esnaf, tüccar ve diğer sahalardaki meslek gruplarının örgütlenmesini sağladıkları gibi yerleşim merkezlerindeki sosyal ve ekonomik düzenin kurulması yanında kültürün de gelişmesine hizmet etmişlerdi.¹¹

1514 yılındaki Çaldıran Seferi'nde Safevîleri mağlup eden Osmanlılar, doğudaki ilerleyişlerine devam etmişlerdi. Sınırlardaki genişleme ile birlikte Erzurum'un ne zaman hakimiyet altına alındığı konusu kesin olarak belli değildi. 1516-1518 yıllarına ait kayıtlarda Erzurum ilgili herhangi bir bilgi yoktu.¹² Ancak 8 Şevval 923/24 Ekim 1517 ile Şevval 924/Ekim 1518 tarihleri arasında Erzurum'un Osmanlı hakimiyetine girdiği kabul edilmişti.¹³ Nitekim Erzurum'un da dahil olduğu ve 1518 yılında başlayıp 1520'de tamamlanan tahrir defterinde; Erzurum şehri, "*hâli ve harab olmağın timara virülmeyüb dahil-i muhasebe değildir*" şeklinde tanımlanmıştı. Osmanlı idaresi ile Rûm(Hâdis) Beylerbeyliği'ne bağlı Bayburd Sancağı'nın Şogayn Kazası'na ait bir nahiye olan Erzurum'da şehir neredeyse boşaltılmış bir vaziyettedir.¹⁴

Osmanlı idaresinin ilk yıllarında ahîlerin Erzurum'da oldukları anlaşılmaktadır. 1520'de şehirdeki 12 mahalle arasında *Ahî Pir Mahmud Zaviyesi Mahallesi* vardı. 15.000 akçe gelirli ve oldukça az nüfusu sahip Erzurum'da ahîlik kurumunu temsilen tek ahî unvanlı zaviyeydi.¹⁵ Ahî

¹¹ Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi s.II*, Ankara 1942, s.282-283; Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1991, s.89; Galip Demir, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Ahîlerin Rolü", *II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir*, Ankara 1999, s.95-112; Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *DİA I*, s.541

¹² İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburd Sancağı*, İstanbul 1975, s.23-26; İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 1990, s.17-20

¹³ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*, Ankara 1999, s.45

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA.) Tapu Defteri (TD.) 387, v.436-439

¹⁵ TD. 387, v.436; TD. 966, s.78

Pir Mahmud'un zaviyeyi ne zaman tesis ettiğine dair herhangi bir bilgilere rastlanmamıştı. Bilindiği üzere Anadolu'da kırsal kesimdeki ahî zaviyeleri genellikle Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında ve beylikler döneminde kurulmuştu. Misafirhane fonksiyonuna sahip ahî zaviyeleri çevresindeki tarım alanlarını üretime açarak göçmenlere örnek oldukları gibi zaviyeye gerekli hububatı da sağlamışlardı. Anadolu'daki Türk kolonizasyonunda ahî zaviyelerinin rolü diğer zaviyelerden daha etkili olmuştu. Üyelerinin meslek sahibi olması ahî zaviyelerinin ekonomik ve toplumsal işlevini arttırmıştı.¹⁶ XIV. yüzyıldan itibaren Erzurum'da görülen ahî zaviyesi, XVI. yüzyılın başlarında da bulunmaktaydı.

Osmanlılar ile Safevîler arasındaki savaş sırasında Erzurum şehrini canlandırmak gayesiyle imar ve iskan faaliyetlerini hız vermişti. 1534 yılındaki Irakeyn Seferi sonrasında doğudaki idarî yapılanma ile Erzurum, eyalet olarak teşkil olunmuştu.¹⁷ Osmanlı Sultanı I. Süleyman harap vaziyetteki Erzurum'un kalkınması için yeni zaviyeler yapılmasına da müsaade etmişti.¹⁸ Genelde *ayende ve revendeye* yani yerinden yurdundan ayrılmış kimselere, yolculara hizmet etmek için kurulan ahî zaviyelerinden¹⁹ birisi olan Pir Mahmud'un zaviyesi, sınırlı bir pazar için üretim yapan hırfet ve esnaf toplumunun dengeli ve ahenk içinde çalışmasını güvence altına almaya çalışmıştı. 946/1539 tarihli Mevlana Pir Ali ve Mevlana Hüseyin'in vakfiyesinden; Ahî Pir Mahmud'un şehirdeki çarşıya açılan dükkanlarının olduğu anlaşılmaktaydı.²⁰

Osmanlıların Erzurum'a hakim olduktan sonra belirlenen tek ahî unvanı ile anılan zaviye, Ahî Pir Mahmud idi. Ancak 1539 tarihli vakfiyede; Tuzcu köyünde Ahî Yusuf Zaviyesi'nin olduğu belirtilmişti.²¹ Şehrin yakınlarında kırsal kesimdeki bir ahî zaviyesi olan Ahî Yusuf, Kanuni Sultan Süleyman zamanında hizmete girmişti. Netice itibarıyla ahilik, sadece şehirlerle sınırlı kalmamış köylerde, kasabalarda, hattâ dağ başlarında, geçitlerde zaviyeler kurarak varlığını sürdürmüştü.²² 1539

¹⁶ Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I", s.291-304

¹⁷ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*, s.87-88

¹⁸ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classic Age 1300-1600*, London 1997, s.150

¹⁹ Halil İnalcık, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir*, Ankara 1999, s.190

²⁰ *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.)* 580, s.143

²¹ *VGMA.* 580, s.143; 1520 yılına ait tahrir kayıtlarında Tuzcu(Tuzcu-kendi) köyünde herhangi bir zaviye yoktu. *TD.* 387, v.436-439

²² Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.155-157

yılına ait vakfiye de ilgi çeken bir diğer husus ise ilk defa Erzurum'daki esnaftan bahsetmesiydi. Buna göre; şehir çarşısındaki hallaç ve debbağcılıkla uğraşanlar vardı.

1540'da, "*şehr-i mezkûr serhâdde olmağla Kızılbaş ve Gürci fetretinden ahalisi perakende olub nice zaman hali ve harab kalub Hazret-i padişahi 'alempenâh hâlledde mülkehû kubelinden kal'ası tamir olunub ve hisar eri ve gönüllü yazılub mezkûrlar dahi kal'a içinden evler binâ eylemek üzere henüz reâyâ cem' olmamağın kâdim mahalleri defteri cedide kayd olındı ki reâyâsı gelüb kal'a içinde ve taşra varoşunda mütemekkin olanlar defter olına zikr olunan kanunnâme mucebince hukuk ve rûsumlarının havâss-ı hümayun eminlerine teslim eyleyeler*"²³ şeklinde tarif edilen Erzurum şehrinin iskanı devam etmekteydi. 50-60 yıldan beri devam eden Kızılbaş İstilasına rağmen muhtemelen 2.000 ile 3.000 civarında nüfusu olan şehrin imar ve iskânına çalışan 12 zaviye içerisinde ahî unvanı taşıyan bir zaviye olmamasına karşın, *Ahî Eyvâd* isminde ahî unvanı taşıyan bir mahalle vardı.²⁴ Ayrıca yıllık 1.440 akçe geliri olan *Mehdi Şeyh Zaviyesi*, Ahî Mehmed'in oğlu Derviş Can Ahmed'in tasarrufundaydı.²⁵ Bir yıl önce tertip edilen vakfiyede zikredilen Ahî Pir Mahmud ve Ahî Yusuf zaviyeleri hakkında herhangi bir malumat verilmediği gibi yine vakfiyede adı geçen hallaç ve debbağ gibi mesleklerle ilgili olarak kayıtlarda bir bilgiye tesadüf edilmemişti. 1540'daki sayımda dikkat çeken husus şehirdeki mahalleler arasında *Tabbağan* adı altında müstakil bir mahallenin olmasıydı.

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren yoğunluk kazanan imar ve iskan faaliyetleri yüzyılın sonlarına doğru da devam etmişti. Özellikle 1578'de başlayan Osmanlı-Safevî savaşlarında Erzurum oldukça tahkim görmüştü. Giderek daha mamur görüntü kazanan Erzurum'da 1591'de yapılan tahrir sayımında şehirdeki gelişme ve büyüme dikkat çekici mahiyetteydi.²⁶ III. Murad zamanındaki sayımda, ahî adı taşıyan ne mahalle ne de bir zaviye vardı. Ancak şehirdeki mahalle isimlerine bakıldığında önceki sayımlarda zikredilmeyen *Hallaç Ahmed* ve *Mehdi*

²³ TD. 205, s.15

²⁴ TD. 199, s.3-10; TD. 205, s.15-24; Bilgehan Pamuk, *XVII. Yüzyılda Erzurum Şehri, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, Erzurum 2002, s.66

²⁵ TD. 205, s.24

²⁶ Ronald Jennings, "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *International Journal of Middle East Studies (IJMES.)* v.7, 1976, s.49

Haddad'ın yanı sıra önceki sayımda da olan *Tabbağan* gibi esnaflarla ilintili mahalle isimlerine rastlanmıştır.²⁷

Esnaf Teşkilatı

Mal ve hizmet üretimi ile ilgili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış çalışanların oluşturduğu Osmanlı esnaf örgütü, ahilik teşkilatının prensipleri doğrultusunda yapılanmıştır.²⁸ Ahiliğin yerleştirdiği sağlam mesleki ve ahlaki düzen ile karşılıklı dayanışma ve yardım, sair esnaf ve sanatkarlar üzerinde etki ve üstünlük kurmalarını sağlamıştı. Osmanlı ülkesindeki bütün Türk esnaf, sanatkar ve meslek sahipleri, ahî babalarından ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlik ve izin belgeleriyle iş görür hale gelmişlerdi.²⁹ Böylece her şehir ve kasabadaki esnaf ve sanatkar grupları için çarşılar, uzunçarşılar, kapalıçarşılar kurulmuştu. Aynı mesleğe mensup olanların yan yana bulunan dükkanlarından teşekkül eden çarşılar; hem alıcının istediği malı kolaylıkla seçmesini hem de esnafın birbirini kontrol etmesine imkan tanımıştı.³⁰ Şehirlerin fizikî yapılanmasını da etkileyen anlayış³¹, Erzurum'da da görülmüştü. Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi; debbağhâne, mumhâne, kasaphâne, silahhâne ve şebhâne gibi çarşılar, gürültü ve temizlik nedeniyle olsa gerek varoşlarda yer almışlardı. İç kesimlerde ise daha ziyade gündelik ihtiyaçların karşılanacağı çarşılar bulunmuştu.³² Nitekim şehirdeki çarşılar arasında; *Attarlar*, *Ayas Paşa*, *Bakircılar*, *Bozahâne*, *Şabhâne* *Debbağhâne*, *Gül Ahmed Çarşısı*, *Haffafhâne*, *Kazzazlar*, *Kasabhâne*, *Kuyumcular*, *Mizanhâne*, *Mumhâne*,

²⁷ *Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi/Ankara (TKGMA.)* 41, v.10-13

²⁸ Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devlele İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul 1986, s.113; Ahmet Kal'a, *İstanbul Esnafı Birlikleri ve Nizamları I*, İstanbul 1998, s.40

²⁹ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s.125

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, c.41, sayı.1-4, İstanbul 1985, s.39; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", *Ahilik ve Esnaf Konferanslar ve Seminerler*, İstanbul 1986, s.60; Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s.106

³¹ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.37; Eyice, "Bedesten", s.303

³² Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (Çev.Ali Berktaş), İstanbul 1995, s.131-132; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000, s.78

*Mutaḥḥâne, Saraḥḥâne, Silaḥḥâne, Sipahi Pazarı, Şabḥâne ve Terziler vardı.*³³

Osmanlıların kuruluşundan itibaren ahî teşkilatının organize ettiği esnaf örgütünde esnafın yöneticisine önceleri “şeyh” daha sonra “kethüda” denilmiştir.³⁴ Şeyh veya kethüda, her esnaf grubuna ait işleri yürütmesi yanında, esnafın devlete karşı yükümlülüklerinin yerine getirilmesine de çalışmıştır.³⁵ Meslek mensupları arasından seçilen şeyh veya kethüda seçimine devletin dışarıdan herhangi bir müdahalesi söz konusu olmamıştır.³⁶ Esnaf örgütlenmesinde şeyh veya kethüdanın sonra en yetkili görevli “Yiğit-başı”ydı.³⁷ Esnaf içerisinde en uygun ve sevilen kişiler arasından seçilen yiğitbaşı, kethüdanın yardımcısıydı.³⁸ Yiğitbaşı, halk ile lonca üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya çalıştığı gibi, lonca üyelerinden talep olunan vergilerin toplanmasına, lonca üyelerine hammadde sağlanmasına ve muhtesip ile lonca üyeleri arasındaki meselelerin çözülmesine gayret etmişti.³⁹ Esnaf örgütlenmesinde çarşı esnafının önemli görevlilerinden birisi “Bazar-başı”lıktı. Bizzat padişahın beratıyla atanan bazar-başı,⁴⁰ esnafın şehir yöneticileri ile olan işlerinin yürütülmesinde ve esnafın kendi arasındaki sorunların çözülmesinde etkin olmuştu.⁴¹ Genellikle bakkallara ait işleri yürüten bazar-başı,⁴² 1642’de Murad Paşa Mahallesi’nde

³³ VGMA. 582/1, s. 25,90; VGMA. 1767, s. 217,220-221; VGMA. 582/2, s.416; VGMA. 592, s. 206,209; VGMA. 590, s.86; MAD. 5152, s.24; *İbnül Emin Vakıf (İEV)*. 3045; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II*, İstanbul 1335, s.212.

³⁴ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye I*, İstanbul 1338, s.560; Ahmet Kal’a, “Esnaf”, *DİA*. XI, s.424

³⁵ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerindeki Bazı Düşünceler”, *VIII. TTKong. II*, Ankara 1981, s.1273-1274

³⁶ Feridun M.Emecen-İlhan Şahin, “XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı. 7-8, İstanbul 1988, s.290-292

³⁷ Ergin, *Mecelle*, s.574; Genç, “Osmanlı Esnafı”, s.117

³⁸ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I*, (Çev. Mehmet Ali Kılınçbay-Enver Özcan), Ankara 1990, s.351

³⁹ Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, s.42; Yusuf Oğuzoğlu, “XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi(TED.)* sayı. 12, İstanbul 1982, s.613

⁴⁰ Kagrı Ali ismindeki kişi 1669’da Kars Bazarbaşılığı’na atanmıştı., *İbnül Emin Tevcih (İET)*. 650

⁴¹ Yusuf Oğuzoğlu, *XVII. Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Araştırma*, (Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1980, s 117

⁴² Ömer Demirel, “XIX.Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği)”, *Osmanlı IV*, Ankara 1999, s.508

mütemekkindi.⁴³ Esnaf örgütlenmesince esnafın işlerini takip eden şeyh ve kethüdanın benzeri olarak her esnaf grubu içerisinde ilgili meslek ismine “baş” ve “ser” kelimelere eklenerek “*dellalbaş*” ve “*serdebbağ*” denilen görevliler tayin edilmişti.⁴⁴ Nitekim şehirdeki esnaf birimleri arasında dellal-baş ve tabh-baş gibi görevliler mevcuttu.⁴⁵ Esnaf teşkilatı bünyesinde vazife almış olan birtakım görevliler belirlenmesine karşılık, bunların esnaf içerisindeki fonksiyonlarına dair bilgiler oldukça sınırlıydı.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru yapılan sayımda sınırlı sayıda esnaf olmasına karşın XVII. yüzyılda esnaf mevcudu oldukça fazlaydı.⁴⁶ Mufassal-avâriz ve cizye defterlerinden belirlenen esnaf; hem avâriz hem de cizye vergisini ödeyenlerin tamamını ihtiva etmişti. 1642’de doksan bir iş kolunun olduğu şehirde %27’lik kesimi ihtiva eden esnaf toplam 601 hânede meskundu. Şehirdeki esnafın %52’sini (309 hâne) Müslümanlar, %38’ini (226 hâne) Gayr-i Müslimler, %7’sini (45 hâne) askerler ve %3’ünü ise muafiyet verilenler teşkil etmişti.⁴⁷

XVII. yüzyılda önemli bir gelişme gösteren Osmanlı esnaf teşkilatına gedik hakkı verilmişti. Devlet tarafından organize hale getirilen esnaf gedik hakkını alması ile, iş ve mesleği müstakil olarak icra edebilme hakkını kimlere tanınacağına dair düzenlemeleri ilgili kendi birliklerince yapmaya başlanmıştı.⁴⁸ Osmanlı esnafını etkileyen değişimin Erzurum’daki esnafı da etkilemişti. Gedik hakkı uygulaması birlikte ortaya çıkan gedik hukuku kapsamında sükna ve icareteyn yapılmıştı.⁴⁹ 1608 yılında Ali Ağa Vakfı icareteyn⁵⁰ kapsamında; 3 kıt’a bakkal dükkanı ile 2 kıt’a dükkanının icâre-yi mu’accesesi 80 kuruş ve dükkanların icâre-yi müeccelesi olarak yıllık 120 akçeye almıştı. Ayrıca

⁴³ MAD. 5152, s.70

⁴⁴ Muhiddin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*, (Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1993, s.199

⁴⁵ MAD. 5152, s.41,59

⁴⁶ 1591 yılında 5 Sengtraş, 1 Menzilci, 1 Kürkcü, 1 Mimar, 1 Neccar, 1 Meremetçi, 1 Kılınççı, 1 Demirci, 2 Dellal ve 1 Nalband vardı., *TKGMA. 41*, v.10-13

⁴⁷ MAD. 5152, s.2-74

⁴⁸ Ahmet Kal’a, “Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı.68, İstanbul 1990, s.181

⁴⁹ Kal’a, *İstanbul Esnaf Birlikleri I*, s.101-103

⁵⁰ Vakıf emlakten bir yere tasarruf etmek istendiğinde icare-i muaccele diye vakfa belli bir para peşin ve her sene de icare-i müeccele diye kira vermek usulüne icareteyn denilmiştir., Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, s.108

20 kıyyelik⁵¹ (25,64 kg) kazanı olan 1 kıt'a bozahâne dükkanına icâre-yi mu'accele olarak 40 kuruş ve icâre-yi müeccelesi için 70 akçe ödenmişti.⁵²

XVII. asırda esnaf örgütündeki değişim kapsamında Gayr-i Müslim esnaf, teşkilat bünyesine dahil edilmişti.⁵³ Hatta zamanla kendi görevlilerini dahi seçebilmişlerdi.⁵⁴ Nitekim 1642'de Gürcü-kapı Mahallesi'nde meskun haffaf-yiğitbaşı Evanis adında bir Gayr-i Müslim'di.⁵⁵ 1642 yılında 222 hâne vergi ödeyen olmasına karşılık, 1643'de cizye ödemekle mükellef 142 hâne esnaf vardı.⁵⁶ Esnaf teşkilatındaki değişim sadece Gayr-i Müslimlerin esnaf birliklerine alınması ile sınırlı kalmamıştı. Asıl meslekleri askerlik olan unsurlar da artık esnafılık yapmaya başlamıştı. Böylece esnaf örgütlenmesine dahil olan bu gruplar devlet tarafından da esnaf oldukları kabullenilmişti.⁵⁷ Nitekim 1692'de meydana gelen olayda hükümet ticaretle uğraşan yeniçerilerin ihtisab vergisi ödemeleri koşuluyla işleri ile uğraşmalarına müsaade etmişti.⁵⁸ Erzurum şehrinde askerî sınıftan; yeniçeriler, kale muhafızları, sipahiler ve timar sipahiler arasında esnaf olanlar vardı. Şehrin güvenliği sağlamakla yükümlü askerlerin esnaf teşkilatı içerisinde konumlarını hakkında herhangi bir bilgi yoktu. Askerî görevlilerden özellikle yeniçeriler⁵⁹ ile kale muhafızları⁶⁰ arasında esnaf olanların fazlalığı dikkat çekiciydi. Görev süreleri diğer askerî unsurlara oranla daha müsait olan kale muhafızları en fazla meslek mensubu olanlardı. Üç

⁵¹ Kıyye ya da vukiyye yaklaşık olarak 1,282 kg.'a tekabül etmekteydi. Halil İnalçık, "Introduction to Ottoman Metrology", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s.341

⁵² "... Merhûm Ali Paşa evkâfından mezbûr kal'a dâhilinde Saraçhâne kurbunda harabe olmağla mütevellisi Süleyman icâre-i tâvile-i şer'iyye ile her sene Ali Paşa evkâfına yüz yigirmi akçe icâre-i mu'accele ve hala seksanar kuruş icâre-i mu'accele ile isticâr...", *VGM.A.* 581/1, s.25

⁵³ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s.126

⁵⁴ Heidi Wedel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Loncaların Rolü ve Önemi", *Ahilik Sisteminin Günümüz Türk Küçük İşletmeciliği Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara 1992, s.9

⁵⁵ *MAD.* 5152, s.56

⁵⁶ *MAD.* 5152, s.2-74; *MAD.* 2929, s.6-19; *MAD.* 4621, s.2-15

⁵⁷ Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1992, s.166-168

⁵⁸ *Ali Emiri (AE.) II. Ahmed* 244

⁵⁹ *MAD.* 5152, s.4,14,17,37,66

⁶⁰ *MAD.* 5152, s.4-5,9,15,19

yılda bir görev yerleri değişmesine rağmen yeniçeriler arasında da meslek mensubu olanlar dikkat çekici mahiyetteydi.

Erzurum şehrinde meslek sahibi olmasına rağmen, vergi veremeyecek durumda olanlar da vardı. Bilindiği üzere avâriz ve cizye muafiyetinde en önemli etken, ekonomik gelir düzeyiydi. Meslek sahibi olmakla birlikte yeterli ölçüde kâr elde edemeyenler ile ekonomik durumu yetersiz olanlara muaf statüsü verilmişti.⁶¹ Bununla birlikte bazı meslek mensuplarına ise yaptıkları hizmetlerden dolayı muafiyet verilmişti.⁶² Muafiyet sadece Müslümanlar için geçerli olmamış, Gayr-i Müslimlere de tanınmıştı.⁶³

XVII. asra ait avâriz ve cizye kayıtlarından tespit edilen Erzurum şehrindeki doksan bir esnaf, on bir ayrı kategoride sınıflandırılmıştı. Sınıflandırılan esnaf içerisinde, deri ve dokuma sanayine dayalı meslek grupları ile gıda sektörüne mensup meslekler şehirde %68'lik bir paya sahipti. Şehir ekonomisinin temelini teşkil eden sanayi ve ticarete dayalı mesleklerin daha yoğun olduğu gözlemlenmişti.

1. Deri Sanayi(Dericiler): Debbağ, eğerci, haffaf, kayışçı, meşinci, papuçcu, saraç ve semerciden müteşekkil deri sanayi; mevcut esnaf kolları içerisinde %19'luk oranla en kalabalığıydı. Günlük hayatta ihtiyaç duyulan; ayakkabı, terlik, çizme, at koşum takımları gibi deriden imal edilen ürünler deri sanayine mensup meslekler tarafından yapılmıştı.

Şehirdeki dericiler içerisinde en fazla rağbet debbağcılığa olmuştu. 1642'de debbağların mevcudu 11'i Müslüman ve 35'i Gayr-i Müslimdi. Muafnâme verilmiş 2 debbağ da göz önüne alındığında toplam 48 debbağ bulunmaktaydı.⁶⁴ 1643'de ise 19 Gayr-i Müslim debbağ vardı.⁶⁵ XIII. ve XIV. yüzyıllardan itibaren Ahî teşkilatı prensiplerince devam eden debbağcılık, XVII. yüzyılda da yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmüştü. Derinin işledikleri debbağhâneler, temizlik nedeniyle genellikle şehrin dış kesimlerinde yer almışlardı. Şehirdeki iki debbağhânenen birisi Tebriz-kapı Varoşu'nda diğeri ise Gürcü-kapı Varoşu'ndaydı.⁶⁶ Genelde iki katlı olan debbağhânelerin alt katında imal olunan deriler üst katta kurutularak

⁶¹ MAD. 5152, s.5,10,13,22,30,40,45,67,71

⁶² MAD. 5152, s.5,68

⁶³ MAD. 5152, s.8,47,57

⁶⁴ MAD. 5152, s.2-74

⁶⁵ MAD. 2929, s.6-19; MAD. 4621, s.2-15

⁶⁶ VGMA.592, s.206; VGMA 582/2, s.416

işlenilir hale getirilmişti.⁶⁷ XVII. asırda debbağhânelerdeki dükkan başına, 120 koyun ve 60 keçi derisi verilmişti.⁶⁸ Bu şekilde sınırlı sayıdaki esnafa, sınırlı sayıda hammadde tahsis edilerek denge sağlanmaya çalışılmıştı.⁶⁹ Debbağlar, aldıkları derileri günümüz imkânları ile on-on beş gün gibi kısa bir sürede işleyerek kullanılabilir hale getirebilirlerken, XVII. yüzyılda koyun ve keçi derisi üç ayda, at ve deve derileri beş-altı ayda, manda derisi ise bir-iki yılda ancak kullanıma hazır hale getirilmişti.⁷⁰ Debbağların imal ettikleri sahtiyan, meşin ve gön derileri şehirdeki ilgili meslek mensuplarına gönderilmiş ve onların da kendi alanlarıyla ilgili üretim yapmalarına olanak sağlamıştı.⁷¹ Debbağcı esnafı; tersane, cebehâne, tophâne ve mehterhâne gibi askerî kuruluşların ihtiyaçlarını karşıladıklarından,⁷² gözde bir meslekti.

Ahî Evren Zaviyesi'ne bağlı olan Erzurum'daki debbağlar şeyhi esnaf üzerinde önemli nüfuza sahipti. İşinde hilekârlık yapan esnafın dükkanın kapattırdığını gibi çürük ve hileli mal yapanların mallarını dükkanlarının kapısı üstüne çivileterek teşhir ettirmişti. Ahî Evren'in neslinden gelen adamlar her sene Kırşehir'den Erzurum'a gelerek, Ahî Evren'in türbesindeki kuyudan bir testi su getirip *Mehdi Abbas Mescidi* üzerine yapılan caminin minaresine asarlar, böylece şehirde sığırcık kuşlarının çoğalması ve böylece çekirge afetinden şehrin masun kalması sağlanmıştı. Ahî Evren halifelerinin her yıl Erzurum'a gelişleri debbağlar tekkesinde büyük bir merasim ile karşılanmıştı. Bütün Esnaf Şeyhleri karşılamaya çıkmıştı. Ziyaretler ve merasimden sonra bütün esnaf şeyhleri ile birlikte Abdurrahman Gazi'ye gidilmişti. Sultan Sekisi'ndeki yemekten sonra ustalığa çıkmış sanatkâr kaç tane ise bunlar halifenin önüne diz çökmüşlerdi. Diğer esnaf ise halka halinde dizilmişlerdi. Debbağlar Şeyhi, halifeye tarikata yeni giren ustaları takdim etmiş, halife dua ederek şedd bağlar⁷³ ve peştemal kuşatarak enselerine birer sille

⁶⁷ Oğuzoğlu, *XVII. Yüzyıl Konya*, s.122

⁶⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1994, s.195

⁶⁹ Mehmet Genç, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.48

⁷⁰ M. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s.71

⁷¹ Faroqhi, *Kentler ve Kentliler*, s.199-202

⁷² Zeki Tekin, "Türklerde Dericilik", *DİA. IX*, s.177

⁷³ Yünden veya pamuktan yapılan ve fütüvvet teşkilatında belli bir dereceyi göstermek için talibin beline bağlanan kuşak, Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanc Motifleri*, s.248

vurmuş ve bunlar da halifeden başlayarak bütün şeyhlerin elini öptükten sonra ustalık izni verilmişti.⁷⁴ Böylece ahî prensiplerince kabul edilenler esnaf teşkilatına katılmışlardı.

Debbağlardan işledikleri derileri alarak ayakkabı ve çizme yapan haffaflar, deri sanayinin önemli iş kollarındandı. Rüstem Paşa Kervansarayı'nın doğusunda Pervizoğlu Camii'nin kuzeydoğusuna doğru sapan yolun devamından Gürcü-kapı Mahallesi'ne kadar uzanan sahada çalışan haffaflar; şehir halkının ayakkabı, çizme ve terlik ihtiyaçlarını karşılamışlardı.⁷⁵ Ayakkabı yapımı yanı sıra alım-satımıyla da meşgul olan haffaflar,⁷⁶ 1642'de 12 Müslüman ve 9 Gayri-Müslim olmak üzere toplam 21 taneydi.⁷⁷ Çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği haffafların yiğitbaşı bir Gayr-i Müslim idi.⁷⁸ 1643'te Gayr-i Müslim debbağ 7 taneydi.⁷⁹

Debbağcılar tarafından imal edilen deriyi işleyerek at ve araba koşusu takımları yaparak satan saraçlar,⁸⁰ deri sanayinin bir diğer önemli iş koluydu. 1642'de Tebriz-kapı civarında kendilerine ait çarşıda faaliyet gösteren saraçların,⁸¹ 11'i Müslüman, 4'ü kale muhafızı ve 2'si muaf olmak üzere mevcutları toplam 17 taneydi.⁸² Ordunun önemli gereksinimleri arasında sayılan, at ve araba koşum takımlarını imal eden esnafın tamamını Müslümanlar oluşturmuştu. Ayrıca şehirde deri sanayiye mensup meslekler arasında; eğerci, kayışçı, meşinci ve semerci gibi meslek gruplarına da rastlanmıştı.

2. Dokuma Sanayi (Dokumacılar): Bezzaz, boyacı, çadircı, çulha, derzi/hayyat, dorbacı/torbacı, kazzaz/ipekçi, hallaç, hasırcı, kavukçu, keçeci, ketenci, külahçı, kürkçü, mutaf, sazıcı ve yüncüden oluşan dokumacılar, şehirdeki önemli sanayi kollarındandı. XVII. yüzyılın en

⁷⁴ Beygü, *Erzurum Tarihi*, s.190-191; Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi*, İstanbul 1961, s.137-140

⁷⁵ *VGMA. 581/1*, s.25; Günümüzde de Kavaflar olarak bilinen çarşıda ayakkabıcı esnafı faaliyetini devam ettirmektedir.

⁷⁶ Ahmet Kal'a, *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi I*, İstanbul 1997, s.275,284

⁷⁷ *MAD. 5152*, s.2-74

⁷⁸ *MAD. 5152*, s.56

⁷⁹ *MAD. 2929*, s.6-19; *MAD. 4621*, s.2-15

⁸⁰ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi II*, İstanbul 1999, s.637

⁸¹ *VGMA. 581/1*, s.25; *MM. 95*, s.28

⁸² *MAD. 5152*, s.2-74

kıymetli emtiası arasında sayılan ipek, dokuma sanayinin temel hammaddelerindendi. Nitekim 1632'de Fransız gezgin Tavernier, ipek ticareti kapsamında ham ipeğin işlendiğine değinmişti.⁸³ İskender Paşa Mahallesi'ndeki *İpekçiler Hanı* ipek ticaretinin yapıldığı mekandı.⁸⁴ İran'dan getirilen ham ipek, kendi ismiyle anılan ipekçiler hanında ilgili meslek mensuplarına dağıtılmıştı. Şehirde ham ipeğin satın alma işiyle genellikle bezzazlar uğraşmıştı. Sektör içerisindeki görev dağılımınca bezzazlar, satın aldıkları ham ipeği kazzazlara satmışlardı. Kazzazlar ham ipeği dokuyarak kumaş haline getirmişlerdi. Gerçi kazzazlar kadar çulhacılar da ipeği işleyerek kadife, kemha, tafta ve atlas cinsinden kumaşlar imal etmişlerdi. Dokuma tezgâhlarında işlenen ipek, kumaş haline getirildikten sonra terziler/hayyatlar tarafından satın alınarak; kaftan, dolama, fistan çarşaf, yastık kılıfı, yatak örtüsü gibi meşrufât türü ürünlerin yanında elbise olarak da hazırlanmıştı.⁸⁵

Gürcü-kapı Mahallesi'nde kendilerine ait çarşıda meşgul olan kazzazlar, 1642'de dokuma sanayine mensup meslek grupları içerisinde %13'lük bir paya sahipti.⁸⁶ Müslüman ve Gayr-i Müslim kazzazların hemen hemen eşit sayıda olduğu bu tarihten bir yıl sonraki cizye kaydında kazzaz sayısında artış yaşanmıştı.⁸⁷

Dokuma sanayi kapsamında keçi kılı ve kenevir gibi hammaddeleri işleyerek kaba bez üreten mutfalar⁸⁸ vardı. Gürcü-kapı Mahallesi'ndeki mutfaların mevcudu 1642'de toplam 6 tane iken, bir yıl sonra sadece Gayr-i Müslim mutfak sayısı 4 idi.⁸⁹

Erzurum'da ipek ve keçi kılına dayalı dokuma ile meşgul olan mesleklerin yanında yün ve yünlü kumaş dokumacılığı ile ilgili mesleklerle de tesadüf olunmuştu. Ortaçağ'dan itibaren yünden yapılan halı ve kilimleri ile meşhur Erzurum, özelliğini XVII. yüzyılda da devam ettirmişti. Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi dönüşünde Diyarbakır'da konaklayacağı sarayın döşemesi için Erzurum'dan halı ve keçe sipariş

⁸³ Jean Baptiste Tavernier, *Les Six Voyages de Jean Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron Daubonne Qu'il a farten Turquie en Perse et aux. Indes c.I*, Paris 1676, s.18

⁸⁴ MAD. 5152, s.8

⁸⁵ Halil İnalçık, "Harir", *DİA XVI*, s.217; Halil İnalçık, "Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.218

⁸⁶ VGMA. 590, s.86; MAD. 5152, s.2-74

⁸⁷ MAD. 2929, s.6-19

⁸⁸ Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa*, s.78; Faroqhi; *Kentler ve Kentliler*, s.173

⁸⁹ VGMA. 592, s.209; MAD. 5152, s.2-74; MAD. 2929, s.6-19

edilmişti.⁹⁰ Bu alandaki diğer meslekler ise; hasırcı, keçeci, ketenci, sazıcı ve yüncü idi.⁹¹

Ham pamuğu işleyerek pamuklu kumaş yapan çulha/cüllahlar,⁹² dokuma sanayi içerisindeki diğer meslek koluydu. Şehirdeki mevcutları fazla olmamakla birlikte, cüllahların yanı sıra hallaçların olmasından dolayı pamuklu dokumanın yapıldığı söylenebilirdi.

İpek, keçi kılı, yün ve pamuk gibi hammaddeleri işleyerek kumaş haline getiren dokuma sanayine mensup meslekler arasında işlenen kumaşları değerlendirerek mevcut gereksinimleri karşılayan meslek mensupları da vardı. Bu alanda en başta terziler gelmişti. Müslüman ve Gayr-i Müslim terzi sayılarının hemen hemen eşit olduğu 1642’de, 10 Müslüman, 14 Gayr-i Müslim, 1 yeniçeri, 2 kale muhafızı ve 1 tane de muaf statüsünde olmak üzere toplam 28 terzi mevcuttu.⁹³ 1643’de Gayr-i Müslim terzilerin sayılarında %50’lik bir düşüş olmuştu.⁹⁴ Dönemin seyyahı Evliya Çelebi, şehirdeki terzilerin çok maharetli olduklarını ifade etmişti.⁹⁵

Hammaddeleri alarak ilgili meslek kollarına ulaştıran bezzazlar, ayrıca işlenen kumaşların satışını yapmışlardı.⁹⁶ Muhtelif meslek kolları tarafından işlenen bezleri satan bezzazlar, terzilerden sonra dokuma sanayindeki en kalabalık iş koluydu. Bu alanda çalışan diğer meslekler ise çadırcı, torbacı ve kavukçulardı.⁹⁷

1642 yılında dokuma sanayinde çalışan meslek kolları arasında toplam 85 esnaf mevcuttu.⁹⁸ Bunların %61’ini Gayr-i Müslimler, %31’i Müslümanlar, %7’si kale muhafızları ve %1’ini yeniçeriler teşkil etmişti. 1642’de 51 tane Gayr-i Müslim esnafın olmasına karşılık, 1643’te Gayr-i

⁹⁰ MAD. 2841, s.145

⁹¹ MAD. 5152, s.2-74; MAD. 2929, s.6-19

⁹² Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa*, s.62-63

⁹³ MAD. 5152, s.2-74

⁹⁴ MAD. 2929, s.6-19

⁹⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II*, s.213.

⁹⁶ Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa*, s.65-66; bkz., Bezzazların sattıkları mamüller için, Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılar’da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s.156-158

⁹⁷ MAD. 5152, s.2-74; MAD. 2929, s.6-19

⁹⁸ MAD. 5152, s.2-74

Müslim esnaf sayısı 30 idi.⁹⁹ Aradaki fark; avârız ve cizye ödemeyen esnafın ekonomik gücüyle bağlantılıydı.

3. Gıda Sektörü: Bakkal, balıkçı, bostancı, bozacı, börekçi, ciğerci, değirmenci, ekinci, ekmekçi/habbaz, fırıncı, helvacı, kahveci, kasap, lavaşçı, meyhâneci, sucu ve tuzcu şehirde gıda sektöründeki mesleklerdendi. Merkezî idare, halkın ihtiyaçlarını karşılamayı daima ön planda tuttuğundan iâşe meselesini günün şartlarına göre çözmeyi prensip edinmişti. XVII. yüzyılda yaklaşık 10.000 civarında nüfusu olduğu tahmin edilen Erzurum şehrinde iâşesinin sağlanması için gıda sektöründeki esnaf önemli bir sorumluluk yüklenmişti.¹⁰⁰ 1642’de gıda sektöründeki meslekler şehirdeki esnafın %34’ünü teşkil etmişti.¹⁰¹ En kalabalık esnaf grubunu teşkil eden gıda alanındaki esnaf; gıda malzemelerini üretenler ve malzeme satanlar olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı.

Şiddetli karasal iklimin egemen olduğu Erzurum’da kış mevsimi uzun ve sert olmasına rağmen, ziraî üretim yapılmıştı. Şehir halkının temel gereksinimleri olan buğday, arpa, mısır ve mercimek gibi zahire ürünler şehirdeki 101 ekinci tarafından yetiştirilmişti.¹⁰² Kırsal kesimden de zahirenin sağlandığı Erzurum’da ekincilik yapanlar, ziraî üretim yapan en kalabalık meslekti.¹⁰³

Ekinciler tarafından yetiştirilen zahirenin bir kısmı pazarda satıldığı gibi, bir kısmı da değirmencilere götürülerek un haline getirilmişti. Esnaf grupları arasındaki dayanışmada; değirmenciler tarafından üretilen un, pazarda satıldığı gibi ekmekçi, börekçi ve lavaşçı gibi esnaflar tarafından işlenerek ekmek, börek ve çörek gibi gıda ürünleri hazırlanmıştı. Esnafın ürettiği has ve beyaz yağlı çörek ile has ekmeği ve ketesi pazarda satılan gözde maddelerdi.¹⁰⁴ İâşe temininde herhangi bir sorunun yaşanmamasına ihtimam gösterilmişti. Nitekim Erzurum kanunnamesinde iâşenin sağlanması üzerinde hassasiyetle durulmuştu. Ekmekçilere acı unun satılması kesin olarak

⁹⁹ MAD. 2929, s.6-19

¹⁰⁰ Mübahat Kütükoğlu, “İstanbul’da Ekmeğin Temininde Devletin Rolü (XVIII-XIX.Yüzyıl Arşiv Kaynakları)”, *Ata Dergisi*, sayı. VII, Konya 1997, s.55

¹⁰¹ MAD. 5152, s.2-74

¹⁰² MAD. 5152, s.2-74

¹⁰³ MAD. 3260, s.39; MAD. 7589, s.39; MAD.4383, s.26,145; MAD. 3458, s.57; MAD. 7343, s.10,17

¹⁰⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II*, s.213.

yasaklanmıştı.¹⁰⁵ Görüldüğü üzere esnafın mağdur edilmemesi kanunnamede açıkça belirtilmişti. 1675’de devletin esnafa karşı tutumu belirgin bir şekilde görülmüştü. Borekçi esnafı ile pazarbaşı arasındaki fiyat konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Pazarbaşı, pazarda borekçilerin sattıkları boreklere yüksek fiyatlar tayin etmişti. Yeni düzenlemeyle zor durumda kalan borekçiler itiraz etmişlerdi. Divan-ı hümayuna taşınan meselede borekçilere eski fiyatları üzerinde satış yapılması kararı verilmişti.¹⁰⁶ Bu durumda göstermiştir ki şehir halkının ihtiyaçı olan gıda maddelerini satan esnafın menfaati daima göz önünde bulundurulmuştu.

şehir halkının meyve ve sebze gereksinimleri bostancılar tarafından karşılanmıştı. 1642’de çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiğı 14 bostancı mevcuttu.¹⁰⁷ Yakın tarihlerde şehrin etrafındaki bostanlarda; kavun, karpuz, lahana ve patlıcanın yetiştirildiğini hatta bazı meyvelerin İspir, Tortum ve Erzincan’dan geldiğı belirtilmişti.¹⁰⁸ Evliya Çelebi’nin bahsettiğı sebzeliklerde meyve ve sebze yetiştiren bostancılar, ürünlerini pazarda satabildikleri gibi bakkallara da pazarlayabilmişlerdi.¹⁰⁹

Kuru ve yaş gıda maddelerini temin ederek şehir halkına ulaştıran bakkal, gıda sektörünün önemli esnafıydı. 1642’de ekincilerden sonra bakkallar şehirdeki diğerkalabalık esnafı. Pazarbaşının denetimindeki bakkallar, şehrin muhtelif mahallerine dağılmışlardı.¹¹⁰ Hükümet, bakkalların muhtesip ile birlik olarak ucuza yaş meyve alıp daha yüksek fiyattan satmalarını kesinlikle yasaklamıştı. Bakkallara karşı bu şekilde yaptırım uygulandığı gibi bakkallara acı ve bozuk malların satılmasını da engellemişti.¹¹¹ Böylelikle esnafın menfaati korunmaya çalışılmıştı.

şehirdeki temel besin kaynağı durumundaki et, kasaplar tarafından sağılanmıştı. 1642’de Erzurum şehrinde 10 Müslüman, 8 Gayr-i Müslim,

¹⁰⁵ TKGMA. 41, v.4

¹⁰⁶ Hans George Majer, *Das Osmanische Registerburch der Beschwerden şikayet Defteri*, Von Jahre 1675 Österreichische National bibliothek cod. mixt. 638 Wien 1984., s.866

¹⁰⁷ MAD. 5152, s.2-74

¹⁰⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II*, s.215-216.

¹⁰⁹ TKGMA. 41, v.4-5

¹¹⁰ MAD. 5152, s.2-74

¹¹¹ TKGMA. 41, v.4

3 yeniçeri ve 1 muaf statüsünde toplam 22 tane kasap tespit edilmişti.¹¹² 1643'te ise cizye ödeyen Gayr-i Müslim kasap sayısı 3 idi.¹¹³

4. İnşaat Sektörü: Benna, delici, dülgere/neccar, kalasçı, kayacı, kirişçi, kürekçi, meremmetçi ve taşçı esnafı şehirde inşaat alanında etkinlik göstermişti. Benna/duvarcı, dülgere/marangoz ve kürekçiler ise en kalabalık meslek gruplarını teşkil etmişlerdi.¹¹⁴ İnşaat sektöründeki esnaf; İstanbul'daki hassa mimarının denetimindeki şehir mimarının kontrolündeydi. Mimarın izni olmaksızın hiçbir surette inşaat işine girilmemişti.¹¹⁵ Padişah beratıyla tayin olunan şehir mimarı inşaat alanındaki meslek kolları arasından seçilmişti. Nitekim neccar esnafından Neccar Ahmed şehir mimarı olarak tayin edilmişti.¹¹⁶

Kamuya ait binaların, şahıs mülklerinin ve vakıf binalarının inşası, bakımı ve onarımı benna, dülgere ve taşçılar tarafından yapılmıştı. Yönetim binalarının bakım ve onarımı ile de ilgili meslek grupları bizzat ilgilenmişti. İhtiyaç halinde onarım masrafları eyâlet hazinesinden karşılamak üzere benna, neccar ve marangozlar görevlendirilmişti.¹¹⁷ Yönetim işlerinin cereyan ettiği kamu binalarının yapımı ve bakımı şehirdeki esnaf tarafından gerçekleştirilmişti. Vakıflara ait eserlerin bakım ve onarımları ücretleri verilmek şartıyla inşaat alanındaki esnaf tarafından karşılanmıştı.¹¹⁸ Şehirlilerin inşa ettirdikleri evler de yine inşaat alanındaki esnaf tarafından yapılmıştı.

1642'de inşaat alanında çalışan esnaf, şehir esnafının yaklaşık %6'sını kapsamıştı. Müslüman ve Gayr-i Müslimlerin birlikte çalıştıkları sektörde askerî sınıf mensuplarına da rastlanmıştı.¹¹⁹ 1643'deki Gayr-i Müslim sayısı ile önceki yıla ait mevcuda eşitti.¹²⁰

¹¹² MAD. 5152, s.2-74

¹¹³ MAD. 2929, s.6-19

¹¹⁴ MAD. 5152, s.2-74; MAD. 2929, s.6-19

¹¹⁵ Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1984, s.11-24; Genç, "Osmanlı Esnafı", s.115

¹¹⁶ "... neccaran tâifesinden Ali nam kimesne her vechle hidmete kadir ve zana'atında mâhir ve müstehâk olmağın Erzurum mimarlığı tevcih olunub...", İET. 172

¹¹⁷ MAD. 7343, s.11,13,20,26; MAD. 420, s.8,12,20

¹¹⁸ VGMA. 571, s.106; VGMA. 581/1, s.25; VGMA. 590, s.87; VGMA. 582/2, s.417

¹¹⁹ MAD. 5152, s.2-74

¹²⁰ 1642 tarihli avârız defterinde 16 tane olan Gayr-i Müslimler, 1643'deki cizye defterinde de 16 taneydi. Ancak tetkikler sonucunda; cizye ödeyen ile avârız ödeyen Gayr-i Müslimlerin aynı olmadığı, farklı kişiler oldukları görülmüştü., MAD. 2929, s.6-19

5. Küçük Ölçekli Sanayi: Cevahirci, demirci, dökmeci, kalaycı, kavalcı, kaşıkcı, kazancı/bakırcı, kuyumcu/zergar, külhancı, mumcu, nalband, nalçeci ve sabuncudan müteşekkil küçük ölçekli sanayiye daha ziyade alet imal eden esnaf oluşturmuştu. Genellikle kendi isimleri ile anılan çarşılarında faaliyet gösteren esnaf arasında; demirci, kaşıkcı, kazancı/bakırcı, kuyumcu, nalband ve nalçeci vardı. Erzurum Eyâleti'nde işleyen maden ocaklarından; Gümüşhâne-Canca'da gümüş ve bakır, Kığı'da demir ve Ersis'te gümüş ve bakır çıkarılmıştı.¹²¹ Hammadde olarak şehre getirilen madenler, şehirdeki esnaf tarafından işlenmişti.

Erzurum'daki küçük ölçekli sanayi sektöründe en fazla bakırcılık rağbet görmüştü. Civardaki maden ocakların çıkarılan bakır, Ayaz Paşa Camii ile Taş Mağazalar ve Gürcü-kapı Mahallesi arasındaki kazancılar/bakırcılar tarafından işlenerek kap-kacak haline getirilmişti.¹²² Bakırı işleyen bakırcılar kazân imal ettiklerinden dolayı kayıtlarda kazancı olarak yazılmışlardı.

Kığı Madeni'nden çıkarılan demir, şehir halkı için çok mühimdi. Herhangi bir tehlike karşısında güvenliğini sağlayan topların ana malzemesini teşkil eden demir, askerî açıdan en çok gereksinim duyulan maddeydi. Günlük yaşayışta demirden imal edilen aletlere büyük rağbet olmuştu. Gerek şehirli ve gerekse kırsal kesimdekilerin ihtiyacı balta, kazma, kürek, tırpan, nal, mız gibi aletler esnaf tarafından yapılmıştı. Esnaf örgütlenmesi gereğince yapılan dayanışma burada da kendini göstermişti. Demirciler tarafından işlenen demir, daha sonra mesleğinde uzmanlaşmış nalband ve nalçeci gibi diğer esnafa vermişti. Böylece kendi uzmanlık sahaları içerisinde esnaf muhtelif malzemeleri imal edebilmişti. 1642'de şehirde 8 demirci, 14 nalband ve 1 de nalçeci mevcuttu.

Günümüzün dahi en kıymetli madenlerinden altın ile uğraşan esnaf vardı. Ziynet ve ticaret emtiası olan altınla ilgilenen kuyumcular, kendilerine ait çarşıda ticaretle meşgul olmuşlardı. XVII. asra ait kayıtlarda; zergar olarak da anılan kuyumcuların çok maharetli olduklarından bahsedilmişti.¹²³

Küçük ölçekli sanayi içerisinde önemli imalathâneler vardı. Büyük ve küçükbaş hayvanların yağlarını işleyerek mum imal eden mumcular,¹²⁴

¹²¹ MAD. 7589, s.21,75; MAD. 81, s.62; İEM. 113; MAD. 7589, s.20

¹²² VGMA. 1767, s.220; VGMA. 581/1, s.25

¹²³ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II, s.213.

¹²⁴ Kal'a, İstanbul Esnaf Birlikleri I, s.179-180

Tebriz-kapı civarında mumhânedede çalışmışlardı.¹²⁵ Meskenlerin olduğu kadar cami gibi dinî yapıların da özel günlerde aydınlanmasını sağlayan mumcularla ilgili olarak Erzincan-kapı Varoşu'nda Mumcu mahallesinin bulunması dikkat çekiciydi.¹²⁶ Ancak mahalle ile ilgili olarak yapılan incelemelerde mum imal edildiğine dair herhangi bir ize rastlanmamıştı. Bununla birlikte mahalleye Mumcu denilmesinde muhtemelen mum imalinin yapılması etkili olmuştu.

6. Nakliye ve Taşımacılık Sektörü: Hammal ile katırcı esnafının oluşturduğu taşımacılık sektörü, şehrin stratejik konumu nedeniyle yolların kavşak noktasında olduğundan özellikle Şark Seferleri'nde etkin bir rol üstlenmişti. XVII. yüzyılın başlarında Safevîlere karşı yapılan seferlerde, zahire ve diğer mühimmatın orduya getirilmesi için mekkârî/nakliyeciler görevlendirilmiş ve ücretleri de şehir halkından tahsil edilmişti.¹²⁷ Ayrıca civardaki kalelerin ihtiyacı olan malzemeler de mekkariler vasıtasıyla nakledilmişti.¹²⁸ Zahire sıkıntısı yaşandığında zamanlarda ise bu defa mekkariler, şehre zahire taşımışlardı.¹²⁹ Zahire ve cebehâne gibi malzeme taşıyan mekkariler, 1642 ve 1643 yıllarındaki sayımlarda şehirde meskundu. Şehir genelinde mevcudu az olan mekkariler arasında; katırcıların yanı sıra esterban/deveciler ve bargir/beygirciler de vardı.¹³⁰

7. Sağlık ve Temizlik Sektörü: Attar, berber, dellak, hamamcı ve natırdan oluşan sağlık ve temizlik alanındaki esnaf; mal üretiminden ziyade hizmet üretiminde bulunmuşlardı. Fazla bir sermaye gerektirmeyen sektör içerisinde en kalabalık meslek mensubu berberlerdi. 1642'de çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği meslek grubu içerisinde askerî sınıf mensupları da yer almıştı.¹³¹

Bütün İslâm Devletleri'nde olduğu gibi Osmanlı Devleti de temizlik hususuna ihtimam göstermişti. Osmanlılar hakim oldukları bölgelere hamam yapılmasına gayret etmişlerdi. 1642 ve 1643'de çalışan

¹²⁵ VGMA. 582/2, s.416

¹²⁶ MAD. 5152, s.62-65; MAD. 6422, s.6; MAD. 2929, s.17; MAD. 4621, s.13; MAD. 15633, s.1

¹²⁷ MAD. 3260, s.2

¹²⁸ MAD. 3443, s.21,38,47,63-64,143, 186

¹²⁹ MAD. 3443, s.82; MAD. 3458, s.17

¹³⁰ MAD. 7343, s.1-34; KKR. 1926, s.5-11; MAD. 420, s.8-23

¹³¹ MAD. 5152, s.2-74

yedi tane hamamda hizmet veren hamamcı, dellâk ve natır gibi meslek mensupları vardı.¹³²

Kahve, şeker ve baharat gibi malzemeleri satan attarlar, hastaların ilaçlarını yapan meslek grubuydu.¹³³ Erzurum'da kendi isimleri ile anılan çarşıda meşgul olan attarlar, 1642'de 6 taneydi.¹³⁴

8. Silah Sanayi: Barutçu, kılınççı, kundakçı ve topçu esnafı şehirdeki silah sanayi mensup mesleklerdi. Üretimi yavaş ancak maharet gerektiren esnaflıkta; silah malzemesinin üretimi yapabildiği gibi, dışarıdan gelen silah malzemeleri satılmıştı.¹³⁵ “Şirek” ve “Mirek” denilen kılınç ustalarının gayet yetenekli olduğu şehirde¹³⁶, 1642 ve 1643'deki meslek kolları içerisinde en az mevcudiyete sahip olanı silah sanayine dayalı olanlardı.

9. Ticaret Sektörü: Bazirgan, çerçi, eskici, hurdacı ve tüccar şehirdeki ticaret sektörünü teşkil etmişlerdi. Esnaf örgütlenmesi içerisinde üretimin pazarlanması aşamasında tüccar devreye girmişti. Şehirlerde ticarî hayatı yürüten iki tüccar sınıfı vardı. Sınıflandırma kapsamında; üretim ve hizmet sunan “yerleşik tüccar sınıfı” kendilerine tahsis edilmiş çarşı ve hanlarda, hakiki anlamda ticaret yapan “gezgin tüccar” denilenler milletlerarası ve/veya bölgelerarası ticaretle uğraşmışlardı.¹³⁷ Gezgin tüccarlar, Yakın-Doğu devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da itibar görmüş ve ticarî faaliyetlerinden dolayı imtiyazlı bir konuma sahip olmuşlardı.¹³⁸ Bu sınıfa mensup tüccarların şehirdeki esnaf erbabı ya da perakendecilerle karıştırılmamalıdır.¹³⁹ Önemli ticaret yolları üzerindeki Erzurum'da ticarî alandaki meslek mensupları daha ziyade transit ticaret ile uğraşmışlardı. 1642'de ticaretle uğraşan 19 meslek mensubu belirlenmişti. Uzun mesafeli ticareti gerçekleştiren tüccar taifesinden 4 ve bazirgandan da 1 tane var iken, kısa mesafeli

¹³² MAD. 5152, s.2-74; MAD. 2929, s.6-19

¹³³ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tarihi I*, s.100,187,201-202,317-318,342; Kütükoğlu, *Osmanlı'larda Narh Müessesesi*, s.98-101

¹³⁴ MAD. 5152, s.2-74

¹³⁵ Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas'da Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989, s.86

¹³⁶ Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi II*, s.213.

¹³⁷ Halil İnalcık, “Capital Formation in the Otoman Empire”, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy Collected Studies*, London 1978, s.97-99

¹³⁸ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s. 109

¹³⁹ Rıfat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (1785-1840)*, Ankara 1986, s.240

ticareti yapan çerçilerden ise sadece 2 tane mevcuttu.¹⁴⁰ Ticaret merkezi olarak kullanılan Erzurum'da tüccar sınıfının azlığı, gelen tacirlerin daha ziyade şehirde ikamet etmeyip sadece mal almak veya satmak amacıyla geldiklerinden kaynaklanması muhtemeldi. Şehre gelen tüccar ve bazirganlar, genellikle şehrin dışında transit ticaretin yoğun olarak devam ettiği mahallelerde kalmışlardı. Nitekim bazirganların ikamet etmeleri için Ali Paşa Mahallesi'nde 31 hâne tahsis edilmişti.¹⁴¹ Arabistan(Arab), İran(Acem), Hindistan(Hind), Sind, Çin, Hıta ve Hoten(Doğu Türkistan)'den gelen bazirganların ise Gürcü-kapı Mahallesi'nde ikamet ettiğine işaret edilmişti.¹⁴² Sektör içerisinde faaliyet gösteren diğer meslek mensupları ise hurdacılar ve eskicilerdi.

Osmanlı idaresi esnafı örgütlemeye çalıştığı gibi korumaya da gayret etmişti. Nitekim Erzurum'da gümrük işlemleri sırasında tüccar taifesinin mağdur edilmemesini, şayet aykırı hareket edecek olanlar olursa merkeze bildirilmeleri üzerinde durulmuştu.¹⁴³ 1632'de ticaret kervanı ile gelen Tavernier, tüccarın gümrükte oldukça sıkı bir denetimden geçirildiğine ve onlara karşı adaletli davranıldığını görmüştü.¹⁴⁴ Tüccarın güvenliğine ihtimam gösterilmişti.¹⁴⁵ Tüccar aksi bir davranış sergilemediği surette daimi surette devletin güvencesi altına alınmıştı. Gence'den Erzurum'a gelirken ölen tüccar Mehmed'in varisi olmadığından 180.289 akçe değerindeki ipek, Erzurum hazinesine teslim edilmişti. Daha sonra malları yasal mirasçısına verilmişti.¹⁴⁶

Şehirdeki ticaret hayatında askerî sınıftan olanlar arasından bilhassa yeniçeriler ön plana çıkmışlardı. Esnaf olarak faaliyet göstermelerinin yanında, ticaretin oluşmasında önemli bir role sahip gümrük eminine borç para vererek transit ticaret için gerekli krediyi sağlamışlardı.¹⁴⁷ Zaman zaman ticaretle uğraşan askerler ile tüccar sınıfı

¹⁴⁰ MAD. 5152, s.2-74

¹⁴¹ MAD. 5152, s. 53

¹⁴² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi II*, (Haz. Zekariyya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul 1999, s.108.

¹⁴³ MM. 7, s.928

¹⁴⁴ *Les Six Voyages de Jean Baptiste*, s.19

¹⁴⁵ Tebriz - Revan - Ahıska - Gürcistan üzerinden Erzurum'a gelen tüccar için yol üzerindeki köyler istihdam edildiği gibi, Erzurum'u İstanbul'a bağlayan yol üzerindeki civar köyler de tüccarlara yardımcı olmaları için görevlendirilmişlerdi., Pamuk, *XVII. Yüzyılda Erzurum Şehri*, s.247

¹⁴⁶ MAD. 326, s.91

¹⁴⁷ *Kamil Kepeci Ahkam (KKA.)* 70, s.70

arasında anlaşmazlıklar çıkmıştı. Transit ticaretle uğraşan ve muhtemelen yerli tüccar(beratlı tüccar), padişah tarafından kendilerine ferman verildiği iddia ederek, ödemeleri gereken vergiyi gümrüğe ödememişlerdi. Hatta Havece Nariki adındaki zimmî, Erzurum Beylerbeyi Nasuh Paşa'nın katibi olduğu iddiasıyla on yük kumaşın gümrük vergisini vermemişti. Bu durum, görünüşte askerî sınıftan olanlarla ilgili gözükmemektedir. Ancak Erzurum kalesi muhafızları, ocaklık olarak tahsis edilmiş olan gümrük gelirinin düşmesi üzerine meseleyi Divan-ı hümayun'a taşımışlardı. Bunun üzerine hükümet, "*kanun-ı kadim*" üzere yani önceden olduğu gibi tüccar taifesinin ödemekle mükellef olduğu vergiyi ödemelerine hüküm vermişti.¹⁴⁸ 1692'de yeniçeriler, gümrüğe getirdikleri bütün için ihtisab vergisi ödememişlerdi. Bunun üzerine Erzurum kalesi gönüllüleri itiraz etmişlerdi. Ocaklık olarak tahsis olunan ihtisab mukataasının zarara uğramasından dolayı gönüllüler, sorunun halledilmesi için hükümete müracaat etmişlerdi. Yapılan tahkikat neticesinde yeniçerilere eskiden olduğu gibi gümrük vergilerini ödemeleri bildirilmişti.¹⁴⁹

10. Ziraat ve Hayvancılık Sektörü: Baytar, çoban, eşiçi, höllükçü/küllükçü, rençber ve yarıcı tarım ve hayvancılık sektörünü teşkil etmişlerdi. Sektör içerisinde toprağa dayalı emek harcayan esnaf arasında; eşiçi, höllükçü/küllükçü, rençber ve yarıcı bulunmaktaydı. 1642'de çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği toprağa dayalı meslek mensupları içerisinde sadece 1 tane Gayr-i Müslim vardı.¹⁵⁰ 1643'te ise 1 tane Gayr-i Müslim eşiçi mevcuttu.¹⁵¹

Temel besin kaynakları arasında sayılan etin sağlanmasında hayvancılıkla uğraşan meslek mensupları önemli rol oynamıştı. Şehirde hayvan sürülerini otlatan çobanlar ile özellikle hayvancılıkla bağlantılı olarak baytarların bulunması ilgili çekici bir durumdu. Salgın hastalıklara karşı hayvan sağlığı ile ilgilenen baytarların mevcudu 1642'de dört taneydi. Dört baytar içerisinde üç tanesi hükümet tarafından muaf statüsünde değerlendirilmişti. 1643'de ise bir tane Gayr-i müslim baytar vardı.

11. Diğer: Erzurum'da; dellal, kalemci, kitapçı ve pasban gibi herhangi bir kategoriye dahil edilmeyen meslekler de vardı. Bunlar

¹⁴⁸ MAD. 5712, s.91; Beratlı(Yerli) ve Müstemin(Yabancı) tüccarlar için bkz. Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.7

¹⁴⁹ AE. II. Ahmed 244

¹⁵⁰ MAD. 5152, s.2-74

¹⁵¹ MAD. 2929, s.6-19

içerisinde en fazla mevcudu olan dellallardı. Çarşıya gelen malın ilgili esnaflara dağıtımına çalışan dellallar, bilhassa ipek ticaretinde etkin rol oynamışlardı. Vergi kaçırmayı önlemek düşüncesindeki mültezim tarafından tanzim olunan dellallar, dellalbaşının kontrolü altında pazara gelen tüccarı denetlemişlerdi.¹⁵² Dellal sınıfı içerisinde ihtiyar ve emekdarlar arasından seçilen dellal-başı, çarşının düzenleyicileri arasında kabul edilmişti.¹⁵³ 1633'de Erzurum çarşısında et, elbise ve muhtelif malların satılması için Yeniçeri Mehmed, Sipahi Mehmed'in yerine dellalbaşılık vazifesine tayin edilmişti.¹⁵⁴ Dellalbaşı, her çarşıda bir veya birkaç tane olabilmisti.¹⁵⁵ Mültezimin sorumluluğundaki dellallar hizmetlerine karşılık "Dellaliye" denilen ücretlerini tüccar taifesinden almışlardı. Fakat zaman içerisinde mültezimler tarafından artırılan dellal sayısı ki buna paralel olarak artan dellaliye ücreti, tüccar ile mültezim arasında önemli bir sorun olmuştu.¹⁵⁶ 1642'de şehirde 10'u Müslüman, 5'i Gayr-i Müslim, 1 yeniçeri ve 2'si de muaf olmak üzere toplam 18 tane dellal vardı.¹⁵⁷

Çarşıda herhangi bir hırsızlık olayına karşı esnaf tarafından seçilen "Pasban" denilen,¹⁵⁸ meslek mensupları mevcuttu. 1643'de şehirde iki tane pasban vardı.¹⁵⁹ Herhangi bir kategoriye dahil edemediğimiz meslek grupları içerisinde; kalemcı ve kitapçının olması da ilgi çekiciydi.

¹⁵² Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Belleten*, sayı. 21, Ankara 1988, s.597

¹⁵³ *Bab-ı Asaflı Ruûs (A.RSK.) 1513*, s.3

¹⁵⁴ *A.RSK. 1501*, s.116

¹⁵⁵ Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa*, s.16

¹⁵⁶ *MAD. 2737*, s.1342; Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi", s.597

¹⁵⁷ *MAD. 5152*, s.2-74

¹⁵⁸ Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa*, s.17

¹⁵⁹ *MAD. 2929*, s.13-16; *MAD. 4621*, s.9-12

GÜNÜMÜZ TÜRK TOPLUMUNDA MESLEK AHLÂKINI GELİŞTİRMEDE AHLİK KÜLTÜRÜNÜN ÖNEMİ

Erkan PERŞEMBE*

Çalışma bilinci ve ahlâkı insanın, insan olabilme özelliğini kazanabilmesi ve diğer insanlarla paylaştığı toplum hayatının dengeli, huzurlu işleyebilmesi için çok önemlidir. Günümüz toplumlarının yaşadığı hızlı değişme ivmesi içinde bilim ve teknolojiye dayanan yeni üretim teknikleri ve değişen tüketim eğilimleri, dünya pazarlarında rekabet edebilmenin en önemli koşulu olarak iş dünyasında profesyonelleşmeyi gündeme getirmektedir. “Bilgi toplumuna geçişin en köklü şekilde yaşandığı bu değişimlerin başında uluslararası rekabet, uluslararası işbirliği, yüksek teknolojiler, artan kalite anlayışları, çalışanların işe ve işletmeye bağlılık ve motivasyonu, ahlâki davranış ve örgüt kültürü gelmektedir. Küreselleşme sürecinde iş dünyasının rekabeti aslında iyi ahlâk ve güçlü sorumluluk duygusuyla iyi mal ve hizmet üretmenin artan rekabette stratejik bir öneminin olduğunu göstermektedir. Firma sayılarının arttığı, firmalar arası rekabetin birleşmeleri gündeme getirdiği iş dünyasında kendi markasının gücünü koruyarak üretimi dünyanın değişik yerlerine dağıtan şirketler, kaliteden taviz vermemektedir. Müşterilere güven vermek, sürekli mal satışını garantiye almanın ve iş dünyasında var olmanın en etkili yoludur.”¹

Günümüzde çalışma hayatının akışında birçok yenilikler, modern ofis ve işletmeler, pazarlama stratejileri söz konusudur, ancak iş alanındaki toplam kalite ve verimlilik, piyasada varolabilmenin koşulları idealleştirilmiş meslek ahlâkı standartlarına göre belirlenmektedir. Ahlâkın yeterince ciddiye alınmamasının getirdiği en önemli sorun, çalışma hayatında karşılıklı açıklık ve güveni yok etmesidir. Çalışma hayatında güven ortamının kaybolması, malını pazarlayacak işletmeler için rekabetçi piyasalarda yer alamamasını getirir. Bir işletme için

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SAMSUN. erkanper@omu.edu.tr

¹ Sabahat Bayrak; İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, Beta Y., İstanbul 2001, s.7.

toplumda kazandıđı imaj ve bunun kaybedilmemesi çok önemlidir. Műřterilerine verdiđi sözleri tutmayan, kalitesiz mallarla piyasa giren iřletmeler kısa sűrede insanların gűvenini yitirir.²

Meslek ahlākı, belirli bir mal ve hizmet űretiminde bařvurulan bűtűn sűrelerde, yapılan iřlemlerde kullanılan maddi ve beřeri kaynaklarda hiçbir israf ve deđer kaybı yaratmadan çalıřmaktır. Ekonomik faaliyetlerin zűnű oluřturan ‘rasyonellik’ ve etkinlik ancak tam rekabeti benimseyen piyasalarda gerçekleřebileceđinden, bűtűn űretim girdilerinden ve insan kaynaklarından tam olarak yararlanabilmek ve sműrmeden kullanmak iř ahlākının temel eksenini oluřturmaktadır.³

Gűnűműz toplumlarında varolan ekonomik eřitsizliđin geliřmiř űlkeler lehine olmasında, bu űlkelerde insan unsuruna verilen önem ve bilgi teknolojilerine hakimiyet ve meslek etiđine göre sűrekli geliřtirilen çalıřma dűzenidir. Bařarılı organizasyonlar, ahlākı bir bilinçlenme sađlamak, ahlākı duyarlılıđı artırmak, çalıřanların karřı karřıya kaldıđı çeliřkili durumlarda sađlıklı bir muhasebe yaparak dođru kararlar vermesini sađlamak için, iř ahlākı eđitimi etkili bir araç olarak görmektedirler. “yle ki, Boeing, IBM, Hewlett Packard ve Xerox gibi firmalar iř ahlākının đretimi için resmi eđitim programları dűzenleyerek, iř ahlākı eđitimine yatırım yapmaktadırlar.1985 yılında 279 bűyűk Amerikan řirketi arasında yapılan bir arařtırma, bu řirketlerin %20’sinin ahlākı standartlarını geliřtirmek için eđitim ve seminerler yaptıklarını ortaya koymaktadır.⁴

Geliřmemiř űlkelerin en önemli sorunu ise, çalıřma dűnyasındaki ilkesizlikler, iřlerin yolsuzluklara bulařmıř olması, rűřvet ve iltimas gibi ilkesizliklerin yaygın olmasıdır. Çalıřma hayatındaki dűzensizlikler, iřlerin gűleřtirilerek yapılması, karřılıklı gűvensizlik atmosferinde yapılan alıř-veriřler ve malların kusurlu olarak piyasaya sűrűlmesi gibi usulsűzlűkler sonuçta toplumda yařayan herkesi ilgilendiren bűyűk problemleri oluřturmaktadır.

űlkemiz ekonomisi ve toplum yapısı açısından konuya yaklařtıđımızda, bugűn meslek ahlākı pratiđi açısından arzulanan bir durumda olmadıđımız grűlebilir. Bařta kamu kesiminden yeterli hizmet alamayan insanların uđradıđı zararlar olmak űzere, hemen her kesimde çalıřan insanların meslek disiplini ve sorumluluđunu yeterince dikkate

² Bayrak,a.g.e.,s.61.

³ Bayrak,a.g.e.,s.4.

⁴ Bayrak,a.g.e.,s.75.

almadıkları gözlenebilmektedir. Piyasalarda fiyat denetimsizliği, aşırı kâr elde etme tutkusu ve kalitesiz mal ve hizmetler, büyük çaplı organize yolsuzlukların yaygınlaşması görev ihmallerinin bir sonucu değil midir? Toplum yaşantımızda aksayan bütün hizmetlerin ve usulsüzlüklerin nedeni sonuçta yine bu ortamı oluşturan duyarsız insanlardır. Görev ihmali, görevde kayıtsızlık, adamına göre muamele, rüşvetle iş yürütme, tüketici haklarının istismarı, haksız kazanç elde etme vb. birçok sorun aslında toplumda idealleştirilmiş bir meslek duyarlığı ve ahlâkının eksikliği nedeniyledir.

Bir zamanlar insanlığın ortak medeniyetine en zengin katkıları yapan atalarımız, yaşadıkları toplum hayatının ideal organizasyonu ve dengeli kalkınması için gerçekten fonksiyonel müesseseler kurmuşlardır. Bu kuruluşlar arasında en önemlilerinden biri Ahîlik kurumudur. Ahîlik kurumu, yapısı ve işleyişi bakımından oldukça ilginç bir çalışma örgütüdür. Bu meslek örgütünde, bireylere sıkı bir mesleki disiplin ve ahlâk terbiyesi verilerek, iş yaşantılarında doğru ve erdemli davranan bir zümre oluşturuluyordu. Dünya hayatına önem veren ve toplumun kalkınması için işini en güzel şekilde gerçekleştirmeye çalışan Ahîler, insanlara hizmet üretirken doğru ve erdemli kalabilmenin sırlarını dinlerinden öğreniyorlardı. Ahî örgütlerinde, mesleki olgunluk aşamaları, beraberinde ahlâki olgunluk aşamalarıyla birlikte değerlendiriliyordu. Böylece, mesleki bilgi ve becerisini, içinde yaşadığı topluma karşı bir görev bilinciyle yerine getirmeye çalışan Ahîler, Allah aşkı ve O'na yönelme duygusunun kazandırdığı bir şevkle çabalıyorlardı.

Ahîlik Kültürü

Türk sosyal yapısı içinde yer alan Ahîliğin, sistem içinde fonksiyonel olmasını dikkate aldığımızda cemiyetin öngördüğü model şahsiyetin bu sahadaki davranış kültürü ile karşılaşmaktayız. Bu açıdan bakıldığında, model şahsiyet ve davranış kültürü olarak Ahîlik, ortaya çıktığı sosyal yapıdan ayrı düşünülemez. O halde, bu kurumu ortaya çıkaran kültür-şahsiyet ilişkisini ve model şahsiyetin özelliklerini belirlemek gerekecektir.

Anadolu'da Ahîliğin oluşumunda, İslam dünyasında görülen Fütüvvetin yanı sıra, İslâm Tasavvufunun, Batınilığın, Melamiliğin, İslam'dan önceki eski Türk inançları, kültürü ve ahlâkının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasî, tarihî, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartlarının etkileri olmuştur. Bu bakımdan da, Anadolu'daki Ahîliği, bütün bu etkileşimlerin ve bunların sonucunda Anadolu'ya göç etmiş bulunan Müslüman Türklerin Anadolu'da uğradığı dinî, sosyal, siyasî, kültürel vb.

değişim ve dönüşümlerin birleşimlerinin bir sonucu olarak görmek gerekecektir.⁵

Ahî Evran, ahlâkla sanatın ahenkli bir birleşimi olan Ahîliği kurmuş ve o denli itibarlı bir hale getirmiştir ki bu kurum, yüzyıllar süresince bütün esnaf ve sanatkarlara yön vermiş, onların işleyişini düzenlemiştir.⁶ Ahi Evran, Türk halkının ekonomik durumunu yükseltmek, başkasına el açmadan, alın teriyle, şerefle yaşamının yollarını, bir sanat veya meslek sahibi yaparak göstermek istiyordu. O işe, debbağ, ayakkabıcı ve saraç esnafını toplayıp örgütlemekle başladı. Üstün becerisi, Ahlâki sağlamlığı ve hakseverliği ile büyük bir şöhrat ve saygı topladı, kurduğu örgütün başkanı, "Ahî baba"sı oldu.⁷

Ahî Birliklerinin meslekî fonksiyonları ve ortaya koyduğu iktisadî zihniyet, karşı karşıya bulunduğumuz Ahî şahsiyeti ile ilgili mühim ipuçları vermektedir. Üretimde standartlaşma ve kalite kontrolünün sağlanması, sanatta ehliyetle önem verilmesi, patent hakkına saygı, birlik mensuplarına hürmet, iş bölümü ve iş birliği gibi esaslara dayanan; çalışma hayatı içinde iktisadî faaliyetlere bütün gücüyle katılarak üreten, sadece kendisi için (bencil kâr dürtüsü) değil, başkaları için, halk için, toplumsal refah için üreten ve hakkaniyet ilkelerine göre kazancını toplumla paylaşan Ahîler, Türk-İslâm kültürünün sağladığı fert ve cemiyet bütünleşmesinin tezahürü olan bu iktisadî zihniyetle, sınıf tezatlarını törpüleyerek yıkıcı rekabeti önlemişlerdir. Bu sağlanabildiği ölçüde sosyal hayatın her sahasında bu şahsiyet tipinin ve müesseselerin geliştiği görülür. Böyle bir somutlaşmayı ifade eden Ahîlik sosyal ve ekonomik hayatta gücüne inanma ve kendine güven, iş bölümü ve iş birliği sonunda âdil paylaşma olarak tezahür eder. Ahîlik tahrip edici rekabet ve çatışmayı kontrol ederek sosyal barış ve uyumu

⁵ Ünver Günay; "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:10, Kayseri 1998., s.70.

⁶ Neşet Çağatay; Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, AÜİF Y., Ankara 1974., s.58.

⁷ Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahî Evran (1172-1262), esnaf ve sanatkarları bir birlik altında toplayarak, sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, toplumda var olan politik ve ekonomik çalkantılar içinde onların yaşama ve direnme gücüne sahip olmaları sağlamıştır. Burada, göz önünde bulunduran çok önemli bir özellik vardır. Bu özellik, Ahîliğe bağlı olanların, mensup oldukları medeniyetin unsurlarını ve özelliklerini kendi hayatlarında temsil etmiş olmalarıdır. Bu medeniyet de İslam medeniyetidir. İslam medeniyetinin insana verdiği değeri kavrayan Ahîlik müntesipleri, sadece dış görünüşteki temizliği değil, aynı zamanda, ruh zenginliğinin kazandırdığı iç temizlik ve ruhî enginlik gibi yüce insani değerleri de hem kendi hayatlarında uygulamış, hem de bu konuda başkalarına örneklik etmişlerdir. (Bkz. Çağatay, a.g.e.; Yusuf Ekinci; Ahîlik, Ankara 1993.)

gerçekleştirmiştir. Ahilik bilhassa esnaf ve tüccarlar için bir ahlâk, emek ve meslek sigortası demektir. Her türlü sanat ve iş sahipleri bu ocağın kefaleti, himayesi ve terbiyesi altında ve gelenekleşmiş ahlâk prensiplerinin gölgesinde huzurlu, istikrarlı verimli hayatlarını yaşardı.⁸

Ahîler sıkı bir mesleki disiplin ve Ahlâk terbiyesiyle bireylere başarı arzusunu aşılar, diğer taraftan başarının tabii sonucu olan zenginliğin ve ekonomik kudretin meşruluğunu ve ideal kültüre zemin hazırlayan özelliğini vurgulamaktadırlar⁹ Ahilikte meslek ahlâkı her şeyin üstünde tutulmakta, oto-kontrol sistemi mükemmel bir şekilde işlemekte idi. Çırak, kalfa ve usta arasındaki ilişkiler saygı ve sevgiye dayanan ahlâki ve mesleki temellere oturtulmuştu. Ahlâk eğitimi; gerek iş başı gerek iş dışı düzenlerle kalfadan başlamak ve bir alttakinden itibaren diğer alttakilere öğretilmek suretiyle kalfa, usta, yiğitbaşı, kahya, Ahî baba vekili şeklinde ahenkli olarak, derece derece ve kararınca sağlanmıştır. Bu eğitimler sırasında dünyevi, uhrevi birçok konulara yer verilmiştir.¹⁰ İyilik seven ve yaptığı iyiliği ün kazanmak için değil, sadece iyilik olduğu için değerlendiren bir insan tipi inşa ediliyordu.¹¹ Bu bakımdan Ahîler, gerek ibadet eğitimi ile ilgili, gerekse mesleki hayatları ile ilgili bilgi ve kültürlerini de bu ocaklarda edinmektedirler diyebiliriz. Bu öğüt ve tavsiyeler arasında, insanların haklarını gözetmek, yaptığı işi sağlam yapmak gerektiği, yaptığı işlerde iş ahlâkına uygun davranmak, müşteriye iyi muamelede bulunmak, onun her türlü hakkını gözetmek, ev ve iş komşuları ile de iyi geçinerek, onların da haklarına riâyet etmek gibi toplum hayatının birçok kuralları aynı zamanda bir ibâdet kabul edilerek uyulması isteniyordu.¹²

Ahilikte amaç; kişiyi eğitip üretici ve yararlı bir seviyeye ulaştırmak, ahlâklı, bilinçli, üretici ve mutlu bir orta yapı teşkil etmek, yapılar arasında karşılıklı anlayış, güven, rıza duyguları ile işbölümü ve işbirliği kurarak toplumda sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamak, zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek,¹³ sanat

⁸ Sâmîha Ayverdi; Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, C:1, Damla Y., İstanbul 1977, s.73.

⁹ Amiran Kurtkan Bilgiseven; Din Sosyolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s.294.

¹⁰ Refik Soykut; Orta Yol Ahilik, Ankara 1971 s.89.

¹¹ Sabri Ülgener; Zihniyet ve Din İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı, Der Y., İstanbul 1981, s.91.

¹² M.Rami Ayas; Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma, Ankara 1991, s.46.

¹³ Soykut, a.g.e., s.87.

erbabını müşterek bir iş ahlâkı ve disiplini altında topluca muhafaza etmek söz konusudur.¹⁴ Ahîler ahlâka büyük önem vermekte; bunun bir yansıması olarak, kendisine ne isterse başkası için de onu isteyen, kötülükleri iyiliklerle karşılayan, cömert, ahde vefalı ve tatlı dilli olan, Atasına, anasına, üstadına, pir'ine asi olmayan, gönül alan, kimseyi incitmeyen, alış veriş üzerine yalan söylemeyen, kimseye haset ve kin etmeyen, kimsenin malına göz dikmeyen, daima halkın yararına çalışan, elinden ve dilinden kimseye zarar vermeyen bir şahsiyetle görünür olmaktadır.¹⁵

Ahîler çalıştıkları ve halk yolunda yararlı oldukları derecede Allah'ın rızasını kazanacaklarını ve Allah'a yaklaşacaklarını umarlar.¹⁶ Bu nedenle Ahîler çalışmayı ibadet saymışlardır ve iş yerlerini ibadet yeri gibi kabul etmişlerdir. İşyerlerinin kapısından hürmetle girerler, saygı ve samimiyetle çalışırlar, helalinden kazanır ve harcarlardı.¹⁷ Üretimi, ihtiyacın bir fonksiyonu olarak düşünmüşler ve onu ihtiyaca göre ayarlamışlardır. İhtiyaçların sürekli kamçılanarak tüketimin çoğalmasına ve israfa karşı olan Ahî birlikleri bunu sağlamak için gerektiğinde üretim sınırlandırmasına gitmişlerdir. Her Ahî belirli kalite ve miktarda mal kullanır, belirli üretim tekniklerine bağlı kalarak mal üretir ve imal ettiği eşyayı belirli fiyata satardı. Bu hususta değişik usullere başvuranlar derhal cezalandırılırdı.¹⁸

Ahî Birliklerinde iş bölümü ekonomik olduğu kadar bir ahlâk problemi olarak da ele alınmıştı. Ahî yeteneğine en uygun olan bir iş ve sanatla uğraşmalıdır. Doğru olmalı, emeğiyle hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmamalı, işinin ve sanatının ustalarına içtenlikle bağlanmalı, sanatında ve davranışlarında örnek olmalıdır. Ahîler meslek içi dayanışmanın yanı sıra ortak amaçlar için sermaye birikimine ve tasarrufa da önem vermişler, zor durumdaki esnafa destek olunmuştur. Böylece esnafı tasarrufa yöneltmiş, kimseye yük olmamayı, helalinden kazanmayı öğretmiş, karşılıklı yardımlaşmayı sağlamıştır.¹⁹

¹⁴ Sabri Ülgener; İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, Der Y., İstanbul 1981, s.34.

¹⁵ Soykut, a.g.e., s.92.

¹⁶ Soykut, a.g.e., s.86.

¹⁷ Soykut, a.g.e., s.107.

¹⁸ Yusuf Ekinci, Ahilik, Ankara 1993, s.64.

¹⁹ Ekinci, a.g.e., s.26.

Kısacası Ahî, vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helalinden kazanan, yerine ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten ve yardım edendir. Kalbi Allah'a, kapısı yetmiş millete açık olan, mürüvvet ve merhamet üzere olup cömertliği esas alan, Ahlâkı ana sermaye edinip akıl yolunda yürüten, ilim isteyen ve ilmiyle amel edip yararlı iş işlemeyi elden bırakmayan kişiler Ahîlerdir.

Bu teşkilat kuruluşundan (lonca) haline dönüştürüldüğü 1727 yılına kadar beşyüz yıldan uzun bir süre varlığını devam ettirerek Türk toplumunun sanat, sosyal ve ekonomik hayatına yön vermiştir. Osmanlının zamanla, iç ve dış tesirlerle bozulmaya başlayan devlet yapısında Ahî örgütleri de bundan etkilenmeye başlamıştır²⁰ Esnaf, fütüvvetle beraber manevi, dini hizmetlerini terk ettikçe zayıf düşmüş, on dokuzuncu asrın büyük sanayi ve üretim gücü karşısında dayanamamış çökmüştür.²¹

Günümüz Türk Toplumunda Meslek Ahlâkını Geliştirmek

Ahîlik gibi son derece fonksiyonel ve ideal bir meslek ahlâkı sistemini oluşturmuş bir milletin mirasçısı olarak bizler, bugün Türk toplumunda arzulanan düzeyde bir meslek ahlâkı disiplinini gerçekleştirebilmiş değiliz. Maalesef bugün toplumumuzda, üretmeden tüketen bir kimlik yapısı ön plana çıktığından, aşırı ve gösterişçi tüketim ekonomisi, kontrol edilemeyen enflasyonun piyasalarda oluşturduğu güvensizlik ve kayıt dışı ekonominin önlenememesi, tahsil edilemeyen vergi kayıpları vb. sorunlar dengesiz bir toplumsal tabakalaşma yaratmıştır. Devlet kurumlarının birçoğunda ise, işi yavaşlatan ağır bürokrasi, mevzuattan ziyade, çalışanların yeterli meslek deneyimi bulunmamasından (İşe uygun profesyonellerin yerine siyasa talebe göre atamaların yapılması) ve daha çok da meslek ahlâkı sorunundan kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda çalışanların rüşvetle veya menfaatle iş görmesi yaygınlaşabilmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin ilkeleri çerçevesinde piyasalar belirsiz iniş çıkışlara göre oluşmakta, denetimsiz ve hileli mallar piyasada, tüketici haklarının göz ardı edildiği bir kayıtsızlıkla alınıp satılmaktadır. Özellikle gıda sektöründe hileli gıda üretimi, insan sağlığına zarar verici olduğu bilindiği halde önlenememektedir. Cezaların caydırıcı olmaması nedeniyle, ünlü firmaların kaliteli ürünlerinin taklidi sıklıkla kamuoyu gündemine gelebilmektedir. Kamu veya özel sektörde işlerin usulüne uygun şekilde

²⁰ Orhan Türkdoğan; Millî Kültür Modernleşme ve İslâm, Birleşik Y., İstanbul 1996, s.241.

²¹ Ülgener, İktisadi Çözülmenin..., s.34.

işlememesi, mafya türü suç örgütlenmelerini ve rant ekonomisini beslemektedir.

İşlerin böylesine bir düzensizlikle yürütölmeye çalışılmasının en önemli nedeni ise çalışma yaşamında, (kamu sektörü olsun, özel sektör olsun) mesleki uzmanlaşma ve meslek ahlâkı ilkelerinden önemli ölçekte taviz verilmesindendir. “Ölçüsüzce kazanç elde etmek, servet biriktirmek, statü ve ün kazanma isteği, serbest piyasa ekonomisinin acımasız koşullarında, birçok insanın önde giden amacı olurken, geleneksel değerlerdeki çözölmünün etkisiyle yapılan işin insana hizmet ve karşılıklı rızaya dayanması göz ardı edilmiştir. Çoğu bireysel veya ortak işletmelerde üretilen mallar ve hizmetlerin kalitesi ve değeri memnuniyetsizlikleri ortaya çıkartmaktadır. Yasal düzenlemelere rağmen işini bilen, adamını bulan tarzının, hiçbir değer ölçüsü tanımayan yaklaşımlar ön plana geçmiştir.”²²

Ahilik kültürü gibi bir sistemi kurup yaşatmış bir milletin mensupları olarak, meslek eğitiminde çağdaş iş dünyasının gereklerine göre yetiştirdiğimiz gençleri, meslek ahlâkı yönünden de iyi eğitebilmenin yollarını aramalıyız. Çalışan bir insanın meslek ahlâkı bilincine sahip olması, toplum hayatının dengeli ve huzurlu işleyebilmesi için çok önemlidir. Çünkü her şeyden önce meslek sahiplerinin topluma karşı ahlâkı sorumlulukları bulunmaktadır. Çalışma hayatında çalışan kesimlerin yaptıkları iş ve ürettikleri hizmet, bütün toplumu ilgilendiren bir verimlilik oluşturur. Bu nedenle üretici ve tüketici kimliğiyle aynı cemiyette varolan bütün insanlar, birbirlerinin ürettiği ihtiyaç maddelerine ve mallara muhtaçtırlar. Çalışanların birinci görevi kendilerine emanet edilen hususlarda, insanlara mesleki uzmanlığın gerektirdiği şekilde dürüst ve adaletle hizmet edebilmesidir.

Meslek üyelerinden beklenen, mesleğini uygularken yalnız başına da olsa, toplumsal bir sorumluluk duymaları, mesleğin bilimsel ve teknik gereklerinden taviz vermemeleridir. Meslek ahlâkı, her meslek üyesinin olabildiğince iyi olması ilkesine dayanır. Bu ilke, yalnızca mesleki bilgi düzeyinde değil, mesleğin yapılmasında diğer insanları da ilgilendiren bir hizmet alanı olarak algılanması anlamına da gelir. Bu ise meslek ilkelerinin, içselleştirilmesi ve bir meslek ahlâkına dönüşmesiyle mümkündür. Bir meslek üyesinin yaptıkları, bir noktadan sonra öteki meslektaşların da yakından ilgilendirir. Böylesi bir ahlâkı temel tanımlanamazsa meslek gittikçe saygınlığını kaybeder. Toplumun gözünden düşmüş bir meslek, gelişme potansiyelini de kaybederek

²² Bayrak,a.g.e.,s.7.

meslek üyelerine yarar sağlayamaz duruma gelir. Dolayısıyla çalışan bir insanın öncelikle yaptığı işi sevmesi, o alanda gerçekten uzman olması ve toplumda kendisinden beklenen etik kurallara uygun davranmasıdır. Ahlâki bir davranış kültürünü oluşturmak ve bunu toplumun bütününe yayabilmek, çalışma hayatında, ideal dengelere göre toplumun geleceğini ve menfaatlerini de ilgilendirir. Çalışanlar, diğer insanlarla ilişkilerinde dürüst oldukları ölçüde, topluma faydaları olur ve dolaylı olarak kendileri de bu ortamdan yapılan etkilenirler.

Bugün dünyada yaşanan ahlâki çöküntüye bakarak hiçbir şeyin artık düzeltilemeyeceğine inanmak insanların giderek daha belirsiz ve güvenilmez bir dünyada yaşamalarını sağlayacaktır. Toplumlar sürekli yenilenirken belirli değerler etrafında yeniden bütünleşebilmek, sorumlu davranabilmek yeni kuşaklara daha olumlu örneklikler verebilmek sağlıklı bir toplumun devamlılığı için esastır. Eğitimle sağlanan bilinçlenme ve sorumluluk duygusu, yüksek ahlâki standartların oluşmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle toplumsal amaçlar ile toplumsal sorumlulukların bireysel çıkar ve kazançtan üstün olduğu inancına, dürüstlük, doğruluk, karşılıklı saygı, kişisel sorumluluk, açıklık ve şeffaflığı temel karakteristikleri olarak gören bir değerler dayanağına sahip çıkan bir yönetim anlayışını geliştirerek, Ahilikteki temel felsefenin modern iş yaşamına aktarılmasıyla yapılan işlerin ahlâki duyarlılığı yüksek tutan bir tutum ve davranışı geliştirmesi ve yolsuzluk ve verimsizlikleri kendi içinde önleyebilecek ilkelerin geliştirilmesi mümkün olabilir. Hizmet sektöründe de benzer ahlâki sorumluluk duygularının geliştirilmesi, çalışanlar arasında dürüst, adaletli ve işini en yüksek verimlilikle yerine getirebilen bir meslek ahlâki anlayışını bütün kademelerde yaygınlaştıracaktır. Daha düzeyli ve düzenli bir hayat yaşamak, aldatılmamak, başkaları tarafından rahatsız edilmemek, ödediği verginin yaşadığı ortamın güzelleştirilmesi için kullanıldığını görmek her insanın hakkıdır. Bütün bunları gerçekleştirmenin yolu önce kendisinden başlayarak, etrafındaki her insana yaşadığı topluma yönelik görev ve hizmetlerini hatırlatmaktan ve güzel ahlâki yaygınlaştırmaktan geçer.

Günümüzde, bireysel, çalışma ve toplumsal alanlarının bütününde bizi içinde yaşadığımız çağdan ve çevreden şikayetçi kılan husus, ahlâki ilke ve değerlerle ilişigimizi kesme noktasına gelmiş olmamızdır. İnsan bir taraftan ahlâki değerlerin içini boşaltıp, asıl anlamlarından uzaklaştırırken, diğer taraftan değerlerden sıyrılmış, öz ve mânâ tarafı kuru monoton bir dünyanın, ne kadar mekanik ve anlamsız bir yığın olduğunu ve bütünselliği tehdit eden bir dağınıklık içerdiğini, yeni yeni fark etmektedir. Hayatın birinci plandaki konusu onu zenginleştirmektir. Ancak "de-

ğerler" olmadan hayatı zenginleştirmenin mümkün olmadığı fark edilmektedir. Bu kavrayışla, zaman ve kùltùr farklılıklarını aşacak şekilde, hayatın anlamını merkeze alan bir ahlâki arayış ve kabule ihtiyaç duyulmaktadır. Bařka bir deyişle, ahlâki olmayan tavır ve davranışların çalkantılı dũnyasında insanlara yůn kaybettirmeyecek bir direnme noktasına yani bir ahlâki koda ihtiyaç vardır. O ideal kod, Anadolu'da bir zamanlar varolan Ahilik kùltürünün bütününde mevcuttur. "Bu kod, ekonomi ile ahlâk, madde ile mânâ, birey ile toplum arasındaki boşlukları doldurmak ve tamamlayıcı bir bütünsellik ortaya koymak suretiyle biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleriyle insanı, sosyal, teknik ve ekonomik unsurlarıyla organizasyonları, sosyal, siyasal, kùltürel, ekonomik ve hukuki çevresiyle toplumsal dokuyu istikrar ve dengeye kavuşturacaktır. Hayatın her an en doğru kararı ve en uygun eylemi talep ettiğini dikkate alarak, hayatın akışını ahlâki bir zemin üzerinde işleyişe geçirerek bu "ortak kodu" yakalamak asli sorumluluğumuzdur. Çünkü; değer inřa eden tek canlı insandır. Bu arayış, insanın maddi merkezlere sığınmış, dar alanlara hapsedilmiş geniş ruhunun, ahlâki ilke, norm ve değerlerle bezeli güçlü öz varlığının, çalışma hayatına hakim olmuş hudutsuz kazanma, huzursuz yaşama ikilemini iyi iř=iyi ahlâk denkliğine dönüştürmeyi sağlayacak bir girişimi temsil edebilecek ortak değerlere dayalı bir ahlâki kod oluşturmayı esas almalıdır."²³ Tekrarlayacak olursak, bu çözümlenin ilkeleri, Ahilik kùltüründe fazlasıyla bulunmaktadır.

---

²³ Bayrak,a.g.e.,s.238.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE AHİLİK

Mustafa SEVER*

GİRİŞ

Tüm yerelliklerin üzerinde ve adına “Batı uygarlığı” denen uygarlığın taşıyıcısı olarak gündemimize oturtulan küreselleşme sürecinde, İngilizce yoluyla Batı, etnik olarak çok farklı birçok ulus gibi Türk ulusunu da “egemen kültür”ün bir üyesi haline getirmeye çalışmaktadır. Dil ayrılığı yaratılırken kültürel benzerlikler de oluşturulmakta, farklı etnik yapılar, aynı egemen gücün/küreselleşmeyi gündemimize sokan gücün bir mensubu haline gelmektedirler. Yaşadığımız süreçte “Türkiye gibi ülkeler ‘küreselleşen’ dünya sistemi içinde kalarak ciddi ahlâkî çöküntü ve toplumsal dağılma sath-ı mailine girme ya da bağımsızlığa yönelerek kapitalizmin merkezlerinin onayını almayan, kendi gücüne dayanan bir kalkınma çabası başlatma seçenekleri ile karşı karşıyadır.” (Somel 2002:149) İşte bu noktada, geçmişimizde toplumsal birlik ve dayanışmayı tesis etme amacına uygun olarak kurulan ve bu amacı yaşama geçiren Ahîliğin insan-toplum anlayışını güncelle taşımamız gerekmektedir.

Bildirimizde Ahîliğin küreselleşme olarak gündemde olan “Yeni Dünya Düzeni”ne karşı alternatif değerleri araştırılacak, bu araştırma çerçevesinde de Kırşehir’de özellikle “Ahi” adını tabelasına yazan esnaflarla yaptığımız görüşmelerdeki izlenimlerimizi belirteceğiz.

KÜRESELLİK VE AHİLİK

İçinde yaşadığımız çevrenin (insanî ve coğrafi) korunması, sağlıklı olması, şahsî sağlığımızı ve güvenliğimizi, yarımlara emniyet içinde ulaşmamızı da sağlayacaktır. Çünkü toplum, “güven ve korunma duygusunu, özellikle somut-dünyevî niteliği içinde, dost-düşman, içerisi-dışarı, biz-ötekiler, vb. karşıtlıklar yoluyla kurar.” (Keyman 2002: 30)

* Yard. Doç. Dr. G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitim Bölümü, KIRŞEHİR. severm@gazi.edu.tr

Bu nedenle toplumun sınırlarının çizilmesi, biz ve ötekilerin belirlenmesi gerekir. Bu sınırı çizdiğimiz zaman sahip olduğumuz değerleri tanıma, kendi değerlerimizle ötekilerin değerlerini mukayese etme özgürlüğünü de elde ederiz. Biz ve ötekiler açısından baktığımızda ötekiler, kısaca “Batı” olarak belirmektedir. Batı toplumunun eyleyen kişisi/etkeni “no etik” (Erkızan 2002:68) bir varlıktır ve eylemlerini akla dayandırır. Bizim toplumumuzun etken varlığı, no etik bir varlık değildir. Hedefe varmada her yolu mübah sayan bir anlayışta olmayan, varlığının sırrını temel varlıkta/Allah’ta bulan ve yaptıklarının, yapacaklarının günü geldiğinde hesabı olacağını bilen bir varlıktır. Çünkü bizim gibi geleneklerine bağlı toplumlarda “temel değerler sistemini din belirler.” (Z.Gökâlp’ten akt. İnalıcık 2002:89) Ahîliğin temelinde de din vardır. Hakk’a hizmet/halka hizmet, Hakk’ın rızasını kazanmak/halkın rızasını kazanmak temel amaçtır. Bunu sağlamak için ahînin halka hizmet etmesi, yani, kendi benliğini, nefsinin diğer bir insandan üstün görmeden insanların yararına çalışması gerekir. “Ahîler çalıştıkları ve halk yolunda yararlı oldukları derecede Allah’ın rızasını kazanacaklarını ve Allah’a yaklaşacaklarını umarlar.” (Soykut 1971:86) Toplum içinde bir düzenliliğin hüküm sürmesi, yönetenin de yönetilenin de mutlu olması, toplum katmanları arasında toplumsal barış tesis etme esas alınır.

Bugün, teknolojik açıdan diğer ülkelere oranla daha gelişmiş ülkeler tarafından önümüze sürülen küreselleşmenin temel ilkesi sömürüdür. Bu sömürü başta ekonomik anlamda, ardından da siyasî ve kültürel anlamdadır. Çünkü küreselleşme, ekonomik ve teknolojik açıdan güçlü Batı’nın dünyayı yeniden şekillendirme teşebbüsüdür ve hedefi de doğal kaynakları henüz kullanılmamış, teknolojik yönden Batı karşısında edilgen konumdaki ülkelerdir. Bu bağlamda “Batı’nın bir bütün olarak diğer ülkeler karşısındaki konumunu (master and slave) köle ve efendi arasındaki ilişki” (Erkızan 2002:73) olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Efendinin refah içinde yaşayabilmesi, işlerini sorunsuz yürütebilmesi için kölelerini de kendi ahlâkî anlayışında toplaması/birleştirmesi gerekir. Ancak, küresel ahlâkın yerleşmesi için, bazı engellerin ortadan kalkması gerekir. “Bu engellerin başında millî ve dinî kimlikler gelir.” (Ceylan 2002: 250) İletişim teknolojisindeki üstünlüğü ve iletişim araçlarını tekelinde bulundurması, efendiye bu engelleri ortadan kaldırma imkanı vermektedir. Kölelerin doğru-yanlış, iyi-kötü, haklı-haksız, dost-düşman, vb. algılamaları da efendinin kendilerine sunduğu bilgiler, tespitler çerçevesinde olmaktadır.

Hiçbir toplum, kendini ilgilendiren olay, durum ve sorunları kendi tarihinden, kültürel yapısından hareket etmeden değerlendiremez,

çözümleyemez. Çözümü kendi dışında aramak, dış güçleri kurtarıcı görmek, birtakım toplumsal değerlerden vazgeçmeyi gerektirir. Gerekli donanım ve hazırlığa sahip Batı, bu fırsatı hiçbir zaman kaçırmamıştır ve günümüzde de ekonomik ve siyasî yapımıza, bunların uzantısı olarak toplumsal yapımıza, aile yapımıza son derece sistemli şekilde, her türlü araçla saldırmaktadır. Son yirmi yıllık süreçte bu saldırılar halk tarafından son derece kanıksanmış olup artık sıradan olaylar derecesinde algılanmaktadır. Çünkü, küresel kültür, son derece yumuşak, güler yüzlü, hoşgörölü bir üslupla sunulmaktadır. Bu yönüyle küresel kültür, “homojenleştiricidir. Her yerde İngilizliği ya da Amerikanlılığın küçük mini versiyonlarını üretmeye kalkışmaz. Farklılıkları tanıyıp içine alarak daha büyük, her şeyi kapsayan ve aslında dünyanın Amerikalı kavranışı olan çerçevenin içine yerleştirmek ister.” (Hall 1991)

Adını ne koyarsak koyalım, hızlı bir çağda yaşıyoruz ve dünya artık sandığımızdan da küçük ve bir bütünleşmeye doğru yol almakta. Pekiyi biz bu bütün içinde kaybolup gidecek miyiz, yoksa bu bütünde kendi kültürel kimliğimizle varlığımızı sürdürebilecek miyiz? İşte bu noktada Ahiliğin gerek iktisadî yaşamı düzenleyici gerekse ahlâkî ilkeleri, millî kültürün korunması, geliştirilmesi ve evrensel değerler olarak kabul görmesi yönünde bize yol gösterici olacaktır. Zira, genel anlamda Ahilik felsefesinin merkezinde insan vardır ve temel ilkesi dürüstlük, doğruluk içerisinde işin ehline yapılması, üreten ve tüketenin memnuniyetidir. Bu ilke çerçevesinde iktisaden gelişmiş refah ve barış içinde yaşayan bir toplum meydana getirmek de Ahiliğin temel amacı olmuştur. Bu ilke ve amacın gerçekleştirilmesi yönünde Ahiler, salt kendi içlerinde birlik ve dayanışma faaliyeti ile yetinmemiş, toplumsal huzuru tesis etme ve devamını sağlamada toplumdaki üretici ve tüketici güçler arasındaki ilişkileri de düzenlemişlerdir. Üretilen ürünün ve dolayısıyla üretici emeğinin değerlendirilmesi için kimi zaman üretimde kısıtlamalar yapmışlar; ürünlerin fiyatlandırılmasındaki merkezi tavırla da tüketicinin korunmasını sağlamışlardır. Her üretici birliğin üyeleri, birliğin tespit ettiğı standarda göre mal ürettikleri için fiyatlandırmada da keyfilik ortadan kalkmış oluyordu. Böylece ehil üreticinin, sanatkârın, esnafın yetişmesini sağladıkları gibi günlük hayatta da iktisadî ilişkilerin belli bir düzende sürmesi sağlanmıştır. Diğer yandan meslekî adâb ve ahlâka aykırı davrananların cezalandırılması, meslekten men edilmesi ise, meslek sahipleri arasındaki oto kontrolü geliştirmiştir.

Geleneksel toplum yapımızda ideal nitelikteki insan tipini gerçekleştirmede Ahilik bir eğitim kurumu işlevini gerçekleştirmiştir. Bu insan tipinin özelliklerini kısaca belirtecek olursak dürüst, cömert, yalan

söylemeyen, hile yapmayan, dedikodudan uzak , kin tutmayan, bağışlayıcı, helal kazanç peşinde koşan ve nefsiyle mücadele eden bir kişidir.

Batı, küreselleşme çerçevesinde dünyaya egemen olmaya, dünyayı “tek tip”leştirmeye çalışırken insanı teknolojik gelişmenin edilgen bir aracı haline getirmekte, bu da kendi içinde ciddi ahlâkî ve kültürel bunalımlar doğurmaktadır. Teknolojik yönden insan hayatını kolaylaştıran “ürünler elde edilmiş, ancak bu ürünler insanları mutlu edememiştir. “Bu büyüleyici teknolojik ürünler günümüz insanının içini kaplayan kin, öfke, öç ve çok kazanma hırsına engel olamamıştır. Oysa Ahilikte olduğu gibi insanların mutluluğu ve toplumun refahı için inanç, ahlâk ve fazilet” (Şimşek 2002:38) gerekmektedir. Tüketim toplumu olarak adlandırabileceğimiz ve adeta her şeyin satılık olduğu, her şeyin bir fiyatı olduğu bu toplumlarda insanlar, ekonominin, dolayısıyla da tüketimin aracı durumuna gelmekte bu da insanları bunalıma itmektedir. Benzer bunalımları yaşamamamız için bu süreçte geleneksel değerlerimiz ile çağdaş dünyanın evrensel değerlerini bir arada değerlendirmemiz gerekmektedir. Zaman geçmiş değildir. Ahilik geleneğinin çağa uygunluğu, uygulanabilirliği araştırıldığında birçok yönden günümüzde de yön gösterici olduğu görülecektir. Zira, “günümüzde genel eğitim ile meslekî eğitimin giderek birbirine yaklaşması, Ahî birliklerinin üyelerine iş yerinde meslekî eğitim, zaviyelerde ise genel eğitim vermek suretiyle ortaya koyduğu ilkelerin yüzyıllar sonrasına ışık tuttuğunu göstermektedir.” (Ekinci 1996:64) Eğitimin üretime dönük oluşu, üretici, esnaf ve sanatkarların dayanışma içinde faaliyet göstermeleri, sürekli bir oto kontrol ve denetim, Ahiliğin günümüzde de eğitimimize ve ekonomik hayatımıza ışık tutabileceğini göstermektedir. Zira bugün hemen her şehrimizde Ahilikten izler taşıyan Çıraklık Eğitim Merkezleri günümüz şartlarına uygun şekilde Ahiliğin uygulanabilirliğini göstermektedir. Bu merkezlerin ders müfredatı içine doğrudan Ahilik adıyla olmasa bile meslekî bilgi ve becerilerin öğretilmesini sağlayıcı derslerin yanında meslekî ahlâkî, esnafîk adâb ve erkânını öğretecek dersler konulmalıdır.

Kırşehir şehir merkezinde faaliyet gösteren ve dükkan ismi olarak “Ahî” adını kullanan yirmi civarındaki esnaf ve sanatkarlarla yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz izlenimlere göre, çırak okulundan mezun olan kişilerin, Ahilik geleneğinden kısmen haberdar oldukları ve mevcut ekonomik şartlarda kısmen Ahilik felsefesine uygun davrandıkları söylenebilir. Şu anda esnafların en çok yakındıkları husus “denetimsizlik”tir. Özellikle Kırşehir’de genelinde ise hemen her şehrimizde belli bir yetiştirme-yetiştirilme/çıraklık sürecini yaşamamış her

isteyen kişinin işyeri açabilmesi düzensizliğin başlıca sebebidir. Bunun yanında fiyatlardaki tutarsızlık, birbirlerinin kazancını kıskanma, müşteriye ilgisizlik ve kötü davranma, vb. yönlerden de bir başıbozukluğun yaşandığı gerçektir.

Esnaf ve Sanatkâr Odalarının, belediyelerin ehil olmayanlara işyeri açma izni vermemesinin, işyeri açacaklarda belli niteliklerin aranmasının, hatta meslekî yeterlilik sınavı yapılmasının, mesleğinin gereğini yerine getirmeyenleri meslekten men etme gibi cezaların olmasının hem üreticiyi hem de tüketiciyi memnun edeceğini, kalitenin artacağını belirten işyeri sahipleri, Ahi Evran ve Ahilik hakkında tam bir bilgiye sahip olmasalar da Ahiliğin meslek ahlâkına verdiği değerdan, esnaf ve sanatkârlar arasında olması gereken ilişkilerden haberdârlar. Burada şu gerçek ortaya çıkıyor, esnaf ve sanatkârların da yakındığı gibi mevcut ekonomik işleyişi bir sistem şeklinde düzenleyecek ve denetleyecek kurumsallaşmaya gidilmesi gerekmektedir. Ahiliğin iktisadî anlamda oldukça güncel ve uygulanabilir bir model olarak hayata geçirilmesi artık bir mecburiyet şeklini almıştır.

Bir inanç, bir imge olarak halk beyninde yaşayan, bunun göstergesi olarak da okul, camii, iş hanı, mahalle, karakol, vd. yanında birçok işyerine ad olarak verilen Ahî adından hareketle Kırşehir’de Ahiliğin, ilgili makamların esnaf ve sanatkârlarla yapacağı değerdandirmeler neticesinde alacağı karar ve oluşturacağı organlar vasıtasıyla şehrin iktisadî ve kültürel hayatının geliştirilmesine büyük katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

SONUÇ

Ahiliği ortadan kaldıran sebepler ile bugün yerli üretimi geriletan sebepler karşılaştırıldığında büyük benzerlikler, hatta aynılıklar görölmektedir. Zira “XVI. yüzyılın sonlarında Batı sanayii ürünlerinin Anadolu pazarlarını kaplaması sonucu Müslüman-Türk esnafı bir yandan hammadde sıkıntısı çekerken bir yandan da ürettiği eşyaya alıcı bulamamaktaydı.”(şimşek 2002:7) Diğerdan yandan kendilerine esnaflık yapma hakkı (1587) verilen askerler ile çift bozarak şehre inen köylülerin esnaflık yapmaları, Ahî birliklerinin çözümlmesine, dağılmasına sebep olmuştur. Günümüzde de aynı durumla karşı karşıyayız. İthalatımız günden güne çeşitlenir ve artarken ihracatın gerilemesi, pazarlarımızın yabancı, ucuz ve kalitesiz mallarla doldurulması, vb. yerli üretimin zayıflamasına, hatta yok olmasına neden olmaktadır. Kısacası bugün gerek yörel gerekse ulusal anlamda Türk insanı, dünün hâtâlarından

gerekli dersleri çıkarma, geleceği bu dersler ışığında biçimlendirme görevi ve sorumluluğu altındadır.

KAYNAKÇA

CEYLAN, Yasin 2002, “Global Etik” , Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18, Ank.

EKİNCİ, Yusuf 1996, “Eğitimde Eğilimler ve Ahiler”, I. Uluslararası Ahilik Semp. Bildirileri, Kùltür Bak.Yay. Ank.

ERKİZAN, Hatice Nur 2002, “Kùreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine” Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18, Ank.

HALL, Stuart 1991, “Yerel ve Kùresel: Kùreselleşme ve Etniklik” (“The Local and The Global: Globalization and Ethnicity”, Ed. Anthony D. King, Culture, Globalization and thr World System, New York, Macmillan, ss. 19-39) Çev. Hakan Tuncel

<http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=798>

İNALCIK, Halil 2002, “Kùltür Etkileşimi, Kùreselleşme”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18, Ank.

KEYMAN, Fuat 2002, “Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Kùreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite ve Kalkınma Sorunsalı”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18, Ank.

SOMEL, Cem 2002, “Azgelişmişlik Perspektifinden Kùreselleşme”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:18, Ank.

SOYKUT, Refik 1971, Orta Yol Ahilik, Tùrkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konf. Yay. Ank.

ŞİMŞEK, Muhittin 2002, TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik, Hayat Yay.,İst.

KIRŞEHİR'DE AHİLİK, AHİLİĞİN AHLÂK VE GENÇLİK ÜZERİNE ETKİLERİ, GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Erol SEYFELİ*

Bilindiği gibi Kırşehir; XIII. yüzyılda 32 esnaf teşkilatının piri olarak kabul edilen Ahi Evran-ı Velî'nin yaşadığı bir kentimizdir. Buna bağlı olarak ahiliğin Anadolu'daki merkezi olmuş, şahsının ve felsefesinin manevî havası hâlâ yaşamaya devam etmektedir.

Bu tebliğimizi ana başlığımıza uygun bir şekilde, dört ana bölüm ve sonuçtan ibaret olmak üzere düzenledik: Ahilik Nedir? Ahi Evran ve Kırşehir'de Ahilik, Ahilikle Ahlâk ve Gençlik İlişkileri, Ahiliğin Günümlüze Yansımaları ve Sonuç.

AHİLİK NEDİR ?

Ahilik; ahlâka, iş ahlâkına üst düzeyde uyan ve bunu her türlü iş ve eyleminde uygulayan kuruluştur.

Başta Ankara ve Kırşehir olmak üzere demokratik esaslara tümüyle uyan ve uygulayan yüksek bir sanat ve yönetim teşkilatıdır.

Sosyo-ekonomik ağırlıklı bir insanlık bilimidir.

Ahilik; hakka dayalı, adalet, güvenlik; sabra dayalı, eğitim-hükümet dörtlüsünün meydana getirdiği devlet anlayışını, halk kavramı ile mükemmel bir biçimde iş birliğine yönelterek güçlü, saygın ve bilinçli bir millet yaratmada önemli rol oynayan en son ve en uzun ömürlü devlet olan Osmanlı Devleti'ni kurup yücelten yüce kuruluştur.

İnanıp yararlı iş yapmayı öğütleyip öğreten teşkilattır.

Daha çok debbağlık, kunduracılık ve saraçlık gibi zanaatları içeren, daha sonra diğer meslek kollarını da bünyesine alan, günümüz esnaf ve sanatkarlığının temel harcı olan kuruluştur.

Ahilik; Beylikler ve Selçuklular döneminde şehirlerde yaşayan esnaf ve sanatkar kuruluşlarına yüzyılımızdaki ilim adamlarının

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kırşehir Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, KIRŞEHİR

verdikleri isimdir. Devlet otoritesinin dışında kurulup gelişmiş olan; Devletle iş görmeleri kendi ahlâk anlayışlarının bir sonucu olan kuruldur.

Ahilik; tümüyle bir iş ve meslekler teşkilatıdır. Gençlere sanat, ilim, askerlik ve ahlâk kuralları öğreten; zaman içerisinde sosyo-ekonomik, kültürel ve askerî bir kurum olarak gelişen bir kuruluşa dönüşmüştür.

Endülüs Emevîleri (656-750) aracılığıyla Araplara geçen *İhvan-ı Safa Cemiyeti*, tamamıyla tasavvufu ilgili ve sufilerin anlayışını yansıtmaya karşılık Ahilik; Türk esnafına has toplumsal bir kurumdur ve Maverâünnahr'da kurulan Türk Medeniyeti de varlığını Ahiliğe borçludur.

Ahiliğin öğrettiği; sevgi, acıma, bağışlama; *Ahiliğin ürettiği*, sabır, şükür, tövbe; *Ahiliğin uyguladığı* ise; yatırım, birikim, tüketimdir.

Ahiler; M.S. VIII.yy ortalarından itibaren Ahi şehir ve Türk beldelerini Emevî soylu Arapların yağmalayıp soydukları; ateş, kan ve gözyaşının sel gibi aktığı dönemlerin çilekeş insanları ve Ahilik onların kuruluşudur. İşte bu feci olay ahilerin askerî teşkilatlanmalarının dönüm noktası olmuştur. Bu felaket sonucu fabrikaları, tezgâhları, zaviyeleri, işyerleri yakılıp-yıkılan, işsiz kalan ahilerin *Gaziyan* adıyla bir de askeri teşkilat-sınıf kurdukları esnaf teşkilatıdır.

Ahiler; zaviyelerde çalışan işçileriyle; Araplara köle olmamak, sanatlarını yürütmek için *Fütüvvet* esasına dayalı olarak kurulan teşkilatın mensuplarıdır.

Ahiler ve Ahilik; Göktürkler ve Uygurlar zamanında (552-841) Semerkant, Buhara ve Horasan gibi Orta Asya'da Türklüğün o dönemlerde kalbi konumundaki beldelerinde gelişen, ilk Müslüman-Türk devletlerden Karahanlılar zamanında (X. yy'da) başladığı kabul edilen; kurulmasıyla bu yörelerde yeni büyük şehirler, büyük fabrika ve işletmeler kurarak Asya'nın en büyük tüccarları olmuşlar ve bu yönde örgütlenmişlerdir.

Abbasiler (750-1258) bu Türk teşkilatını alarak adına *Fityân-ı Seyfiye* demişler ve Araplar da gençlerden meydana gelen bir *Fityan Alayı* kurmuşlardır.

Ahilerin çalıştıkları Ahi zaviyeleri; işçi, çırak, kalfa ve ustaların sanat öğrendikleri, üretim yaptıkları sanayi siteleri, esnaf çarşılarıdır. Buralarda ayrıca; öğretmenler, müderrisler, kadılar, hatip ve vaizler,

amirler ve devletin ileri gelenlerinin görev aldıkları önemli toplanma ve buluşma yerleridir.

AHİ EVRAN-I VELÎ VE KIRŞEHİR'DE AHİLİK

Ahi Evran 1261/1262 yılında Güney Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuş olup, asıl adı Şeyh Mahmut Nasıruddin-el Hoyî'dir. Hocası ve kayınpederi olan Türkmen şeyhlerinden sûfi Evhadü'd-din Kirmânî ile birlikte Kayseri'ye gelip bir debbağhâne (deri işleme işyeri) açtıktan sonra tüm Anadolu'yu dolaşarak ahilik teşkilâtını yaygınlaştırmıştır.¹

Ahiler ona *Sultan Ahi Evran* derlerdi. Velîlik mertebesine ulaşmış büyük bir şahsiyettir. Birçok unvanları vardır: *Nimettullah, Pirlerin Piri, Azizlerin Azizi, Baş Çeşmenin Sultanı, Ariflerin Kutbu, Seyd-i Nimettullah* gibi.

Bir Ortaçağ kurumu olarak ortaya çıkan ahilik teşkilatı; dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı gereği Mevlânâ-Moğol-Selçuklu üçlü koalisyonunun rakibi olarak görülmüş, büyük darbeler yemiş, esnaf site ve çarşıları saldırıya uğramıştır.² Böylece siyasî ve ekonomik güçten düşen ahiler; I. Alaattin Keykubat'tan (1220-1236) sonra, yeniden Moğol zulmüne uğrayarak katliam, sürgün ve esaret hayatı yaşamışlardır. Bunun akabinde Ahi Evran, Kırşehir'e gelip, debbağlığa başlamıştır.³

Ahi Evran tüm Anadolu'daki esnaf ve işçileri ahilik teşkilatına bağlayıp, onları eşit haklarla donatmış, refah ve mutluluklarını sağlamıştır.⁴

¹ İbn-i Bibî, *El Evâmîrü'l Alâiyye fî'l Umûri'l Alâiyye*, (nşr. A. Sadık Erzi) Ankara 1956, s. 25. ; Mikâil Bayram "Ahi Evren" *İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi*, C. I., s. 93-94.

² Refik H. Soykut, "Ahi Evran Hakkında İki Bildirinin Anatomisi", *XXI. Ahilik ve Esnaf Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay: 1, İstanbul 1986. s. 171-186. (Bu tebliğde Ahi Evran, Caca Bey, Mevlânâ ve Moğol ilişkileri ayrıntılı olarak tahlil edilmiş, Ahi Evran'ın Nurettin Caca tarafından katledildiği şeklindeki tezini reddeden görüşler ve tahliller yapılmıştır.)

³ Mikâil Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahilik Teşkilatının Kurulması ve Gelişmesi", *XXI. Ahilik ve Esnaf Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1986., s. 175-185.

⁴ KOCATÜRK, Saadetin, "Fütüvvet ve Ahilik", *XXI. Ahilik ve Esnaf Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay: 1, İstanbul 1986, s. 12-47. (Bu tebliğde bilimsel, doyurucu olarak ahilik, Ahi Evran, Mevlana, Moğollar ve devrin siyasî olayları geniş bir perspektiften ele alınıp

Ahi Evran; insan nefsinin (benliğinin) bir ejderha misali olduğunu, nefsini yenen kişinin, dünyanın hırs, kin ve aşırı isteklerinden ağınacağı inancıyla, kendisine “*Yılanlı Ahi*” anlamına gelen “*Ahi Evran*” mahlasını-sanını uygun görmüş, bu unvan da halk arasında tutulunca bu adla anılagelmıştır.⁵

Ahi Evran, bilgin ve alim bir kişidir. Nitekim sultanlara öğüt veren “*Letâif-i Hikmet*” adlı siyaset kitabında; dönemin sultanına öğütler vermiş; toplumun mutluluk ve refahı için, tüm sanat kollarının gerekliliğini savunmuş, bütün sanat erbabının belli işyerlerinde toplanarak oralarda sanatlarını icra etmelerini yani kooperatifleşmelerini tavsiye etmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: “*Toplum çeşitli sanat kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre, bu sanat kollarını yürütecek çok sayıda insanların belli bir yerde toplanmaları ve her birinin belli bir sanatla uğraşmaları gerekir ki, toplumun tüm ihtiyacı karşılanmış olsun.*”⁶

Kırşehir’le bütünleşen ve âdetâ bir simge haline gelen Ahi Evran; hem bir esnaf ustası, piri, hem de filozof olarak hayat sürmüş ve 1333 yılında 93 yaşında iken Kırşehir’de ölmüştür. Öldüğü zaman ay tutulması olmuş, hiç ışık görülmemiştir.⁷

Sultan Ahi Evran-ı Velî; Hünkar Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre ile dost idiler ve sık sık Kırşehir’de İkizarası mevkiinde, Kılıçözü Deresi kenarında; Vilâyet-nâme’ye göre ise Gölpınar (şimdiki Gölhisar olabilir) kıyısında buluşup sohbet ettikleri, ülke meselelerini görüştükleri bilinmektedir⁸. Nitekim Kırşehir Belediyesi “*Dost Bahçe Parkı*”nı yaptırarak bu dostluğu ebedileştirmiştir.

Yetiştirdiği birer kilometre taşı değerinde olan şahsiyetleriyle Kırşehir, Türklüğün kutlu, tarihî bir şehridir. Turizm açısından da Kapadokya’ya açılan bir kapı konumundadır. Turizm işletmeciliği alanında da ahiliğin vereceği bazı değerlerin olduğu düşünülebilir. Ahi

açıklanmıştır.)

⁵ Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik ve Ahi Evran*, Karınca Matbaası, Ankara 1992, s. 1-67. ; Refik H. Soykut, “Tarihte Esnaflık ve Ahilik”, *XX. Ahilik Bayramı Kongresi*, İstanbul 1984, s. 97 vd.

⁶ Ahi Evran, *Letâif-i Hikmet*, Bibliotheque Nationale, Nu: 99, s. 90-91.

⁷ İbn-i Bibî, *A.g.e.*, s. 2x527 –537; *Ebu’l Ferec Tarihi*, (Terc. Ö. Rıza Doğrul) Ankara 1950, s. 542.

⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Vilâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş –ı Velî*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, s., 51, 52, 53.

Evrân-ı Vefî'nin meslekî vizyonunun dış borç açıklarımızın kapatılmasında da önemli bir rolü olabileceğine inanmaktayız. Bunun için işletme kültürümüzün hızla geliştirilmesi gerekir. Bu konuda Akdeniz'e sınır olan ülkelerle kendi turizm işletmeciliğimizi karşılaştırıp geliştirmeli ve onlarla yarışır duruma gelmeliyiz. Kısaca Ahilik kültür ve felsefesinin uygulanabilir yönlerini turizm işletmeciliğimizle özdeşleştirmeli ve geliştirmeliyiz.

AHİLİĞİN AHLÂK VE GENÇLİKLE İLİŞKİLERİ

Ahilikle ahlâk ve gençlik et-tırnak gibidir. *Nedir Ahlâk?:* Bir tanım: toplumda gurbun yararına olmak üzere, bireylerin uyması gereken kurallardır. Ahlâk olmadan sosyal hayatta, toplum içinde hiç bir şey yapılamaz. Ahlâk bir toplumu sürüngenlikten kurtaran, dik yürüten, kişiliğini öne çıkaran saygınlığını arttıran öncelikli ögedir.

Özellikle sosyal hayatın önemli bir bölümünü oluşturan iş, meslek ve aktiviteler için ahlâk kurallarının varlığı zorunludur.

Ahilik, XVIII: yüzyıldan sonra bozulmuş ve Gedikler teşkilatı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ahilik teşkilatını yeniden canlandırmaya çalışmak nostaljik bir özlem olur. Onun yerine eski ahilik prensiplerini günümüze entegre etmemiz gerekmektedir. Bu da ancak iş ahlâkıyla gerçekleştirilebilir.

Artık bugün Türkiye'nin önemli meselelerinden biri; sağlam iş ahlâkı yaratarak, gelecek nesillere sağlam bir ekonomik yapıyı miras bırakmak olmalıdır. O halde Ahiliğin ahlâk değerlerinin en azından bir kısmını bozulmamış zamanlardaki şekliyle, günün ihtiyaçlarına uygun yeni anlamlar, yeni fonksiyonlar, yeni görevler yükleyerek; Türk milletinin iktisadî dinamiklerini harekete geçirerek orijinal ve kendine has yeni bir ekonomik düzenleme ve işletme türü ve kültürü yaratmak gerektiğini düşünüyoruz. Zaten bu tür toplantı ve sempozyumların amacı; geleceğe yönelik olumlu ve yararlı sonuçlar yaratabilmek değil midir?

Bir düşünür şöyle demiş; *"Kişinin aslına sadık kalması, ecdadının küllerini değil, ateşini yer yüzüne getirmesiyle gerçekleşir. Nehrin kaynağına saygısı, denize doğru akışındandır."*

⁹ Mehmet Şahin, "Ahlâk, İktisat ve Ahilik", XX. *Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğler i*, Ankara 1984, s. 70 vd.

İş ahlâkında önemli olan; işini mükemmel yapma, iki günü bir etmeme, incelik, estetik ve güzelliğe önem verme, kolaycılığa kaçmama, zora talip olma, ona buna yaslanmamayı, yamanmamayı benimsemek olup, bunlar da önemli ahlâkî kurallardır.

Dikkat edilirse Batı, bazı filmlerdeki gibi, iş konusunda ahlâksız, laçka, lâubâli değildir. Batıda saniyenin önemi vardır ve hata yapmazlar. Türk televizyonlarında da uzun süre diziler halinde gösterilen Dallas, Yalan Rüzgârları, Marianna ve benzeri örnekler her toplumda olduğu gibi kokuşmuş kötü örnekler ve tipleri gözler önüne sermiştir. Burada tüm insanlığa verilmek istenen, ‘Sizler bunları örnek almayınız; bizde de böyle sağlıklı tipler vardır.’ mesajıdır.¹⁰

Sanayi toplumundan, bilgi toplumuna geçtiğimiz günümüz dünyasında, dayanışma ve işbirliği içinde rekabet eden yeni bir iş ortamı yaratmalıyız. İşletme kültürünü ve ahlâkını yeniden genç gönüllere yerleştirmeliyiz. Böylece kapitalizmi ahlâka – ahlâkî kapitalizme dayandırırsak, yeni iş ve istihdam yaratmış oluruz ve toplumumuzu, gençliğimizi umutlandırır, kendilerine güveni, devletimize ve milletimize bağlılık hasletlerini artırmış oluruz. Aksi takdirde ezici, vahşî kapitalizm gelir ki; bu da ahiliğin özünü, ruhunu yaralar ve toplumu karamsarlığa sürükler.

Esnaf ve sanatkârlar olarak çekirdeklerini oluşturan ahi gençliği; devlet içinde düzen, güven, karşılıklı dayanışma içinde çalışarak Türk ekonomisine, sosyal hayatına büyük hizmetlerde bulundukları gibi, her zaman devletin yanında yer alarak millî birlik ve beraberliği sürdürmeye çalışmışlardır. Anadolu’da devletin istilâ, işgâl ve kaos içine düştüğünde, çoğu zaman hükümdarların, sultanların veya beylerin yanında yer almışlar veya onların devletin başında bulunmadıkları zamanlarda beldelerini, beyliklerini yöneterek, savunarak, savaşarak başka yönetimlere meydan okumuşlar, vatanseverliğin en güzel örneklerini sergilemişlerdir. Timur ve Moğollar Doğu Anadolu’dan Ege kıyılarına kadar yakıp yıktıkları Anadolu’da ahilerin korudukları tek Ankara Kalesi’ni alamamışlardır.¹¹

¹⁰ Erol Seyfeli, “Ahilikte Gençlik Teşkilatı”, *Ahilik ve Esnaf Kültürü Araştırma Merkezi Bülteni*, Kırşehir 1992, S. 42, s. 25 vd.

¹¹ Faruk Sümer, “XIII. Yüzyılın En Büyük Ahilerinden Ahi Ahmet Şah”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 1990, S. 43, s. 3-7.

Bu gerçekler ışığında kültürümüzde esaslı bir yer tutan gençlik ideali, ülküsü olan ahiliğin, çağdaş iktisadî ve ahlâkî bunalımlar karşısında yeni bir iş ahlâkıyla birlikte üreticiliğe ve yöneticiliğe yönelen yeni bir gençlik ahlâkı yaratacağına inanıyoruz. İlk iş olarak ise kültür güçlerimize inananların ahilik ilkesini kendi nefislerine tatbik ederek günümüz şartlarına göre uygulamaları şarttır.

Şurası bir gerçektir ki; bir toplum kültür değerlerini, millî benliğini kaybetmişse, o toplumu başka kültürler kolayca etkileri altına alabilmektedir. Gençliğin heyecanlarını, inanma ihtiyaçlarını tatmin edemezsek, başkalarının etkisi altına girmelerini engelleyemeyiz. Bunun sonucunda da gençler, başkalarının şarkılarını, müziğini dinlemekten, söylemekten çok çok hoşlanır; başkalarının zevklerini benimser, başkalarının bunalımlarını yaşarlar ve başkalarının ideolojileri uğruna savaşarak ülke bütünlüğünü tahrip ederler. Tıpkı 12 Eylül 1980 öncesi Türkiye’imizde olduğu gibi...

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

Şunu da belirtelim ki; Osmanlı Devleti ve ordusu, Ahilik nimetlerinden yararlandıkları sürece zaferden zafere koşmuştur. Ahiliğin küçümsendiği, *Ahi Babaları*’nın desteği aranmadığı dönemlerde felaketler ard arda gelmiştir.

Ahiler dahili çalışmalarıyla, haber alma hizmetlerini -istihbaratı- önce onlar yapıyor, sefere çıkılacak ülkelere ait bilgiler, Ahi istihbaratçıları tarafından Kubbealtı’na, Divan-ı Hümayûn’a ulaştırılıyor ve ona göre ordu sefere çıkıyordu.

Ahilik, insanı; *eşref-i mahlukat* olarak görür, ona insan olduğu için saygı gösterir. Bu anlayış, Ahilerin dil, din, cins, ırk, mezhep ayırımı yapmaksızın herkese âdil davrandıklarını gösterir. Böylece ABD’nin Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’yle dünyaya sunulan ve çağımızda Birleşmiş Milletler Teşkilâtı’ tarafından da benimsenen demokrasi ve insan haklarına saygıda dahi önceliğin Ahilerde olduğunu ortaya koymaktadır.

Ahilerin ekonomik örgütlenmeleri de kendi ahlâk anlayışlarına uygundu. *Orta Sandıkları* bu teşkilatlanmanın önemli bir unsuru idi.

İmece, kirvelik, beşik kertmesi, hısımlık gibi uygulamalar ahilikten kalmadır.

Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, Bağ-Kur’a örneklik eden *Orta Sandıkları* gibi sosyal güvenlik sistemleri yedi yüz yıl önce

kurulmakla, insanî yardımlaşmaya yönelik olan ahlâkî kurallarla şekillenmiştir. Bu yardımlaşma kurumları ve imece yoluyla üyelerini aracıdan, tefeciden, ipotekten korumaya çalışmış ve bu uygulamalar, günümüzdeki bankacılık ve sigortacılık sistemlerinin fonksiyonlarını üstlenmiş ve belki de bu kurumların temelini teşkil etmiştir, denilebilir.

Avrupa'nın sosyal ve kültürel hayatında önemli bir devrim niteliği taşıyan Rönesans hareketi ilhamını Ahilikten almış ve yapılan birçok yenilikler Ahilik kültürüyle renklenmiştir. Martin Luther'in; "Türkler gelip de o âdilâne yönetimlerini acaba benim Almanya'mda kurmazlar mı?" ifadesiyle, Osmanlı'yı kuran ve yücelten Ahilik felsefesini işaret ediyordu.

Sosyal güvenlik, sosyal adalet, kooperatifçilik, sendikacılık, sigortacılık, çek-senet uygulamalarının ilham kaynağı Ahiliktir.

SONUÇ

Ahilik Kırşehir'de kültür, ahlâk, ekonomi ve sanatın yüce temellerini atmıştır.

Ahiliğin ön gördüğü iş ahlâkı, çalışma, ibadet ve dürüstlüğü, kurduğu ekonomik düzeni yeni bir anlayışla tüm yurda yaymamız şarttır; Gelişen teknoloji, hızlı sanayileşme karşısında yeniliklere açık olan esnaf ve sanatkarlarımızı geçmişteki Ahilik felsefesi ve uygulamalarıyla yeniden modernize ederek uygulamaya koymalıyız. Bu; sanayi ve ticaret hayatımıza yeni bir hız verecektir.

İş bölümüne dayana mesleki bir ahlâka sahip insan toplulukları bugünkü anlamda modern, çağdaş, sanayileşmiş ve kalkınmış toplumları yaratır.

Aydınları halktan uzak, ayrı bir sınıf olarak yaşayan toplumlarda sınıf mücadelesi başlar, huzur ve ahenk bozulur. Bunun sonucunda birbirini tanımayan, üretmeyen, yer altı ve yer üstü kaynaklarını işlemeyen işçi ve küçük esnaf birbirlerine düşman olur. Sonuçta ortak bir iş ahlâkı yaratılamayacağından, toplumda sosyal barış ve iç güvenlik sağlanamayacağından iktisadi çöküş ve buhran kaçınılmaz olur.

Biz tarihçilerin, araştırmacıların görevi; geçmiş i araştırmak, günümüze aktarmak ve geleceği hazırlamak olduğuna göre; Ahilik gibi geçmişe mal olmuş siyâsî, iktisadî ve meslekî esnaf teşkilatımızın günümüze yansımalarının neler olduğunu sorgulamamız gerekir. Aksi taktirde hikâyeci tarihçilik yapmış oluruz -ki bu da bilimsel tarihçiliğe büyük ihanet olur.

Geçmişte Ahilikle bütünleşen Kırşehir; Milli Mücadele döneminde Kurtuluş Savaşına gençleriyle katılıp, çeşitli cephelere gençlerini göndererek yüzlerce şehit vermiş, maddî her türlü destek ve yardımı da esirgememiştir.

Kırşehir, 19 Mayıs 1919 öncesinden, Çanakkale'den başlayarak Büyük Önder Atatürk'ün başlattığı bağımsızlık serüvenini adım adım izlemiş, il ve ilçelerinde kurduğu millî amaçlı dernek ve cemiyetlerle yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda harç görevini üstlenmiş, 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni Türk Devleti'nin kurulması aşamasında Samsun-Amasya-Erzurum-Sivas-Kayseri güzergâhında O'nu adım adım izlemiş, 24 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'ni şanına yakışır bir şekilde bağrına basmış, Sünnî-Alevî elbirliği içinde, birlikte ve gönül seferberliğiyle, sevgi, bağlılık ve desteğini eksiksiz vermiştir.

1250'li yıllarda Behramşah ve Cacabey üniversiteleriyle / medreseleriyle bezeli olan Kırşehir, Samsun'dan Ankara'ya kadarki alanda kilometre taşı olan illerden üniversiteye kavuşmada nasibini alamayan iki ilden biri de Kırşehir kalmıştır. Ahi Evran Ahilerin ruhlarını şad etmek için bugün bir çağrımızı, dileklerimizi etkili ve yetkililere bu sempozyum sebebiyle iletmek istiyoruz.

Atatürk'ün büyüklüğünün göstergesi olarak, Ahi Üniversitesi'nin gelecek toplantıya kadar kurulmasını hep birlikte görelim, yaşayalım istiyoruz.

KAYNAKLAR

1. Ahi Evran, *Letâif-i Hikmet*, Bibliotheque Nationale, Nu: 99, s. 90-91.
2. Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, (Nşr. Osman Turan) Ankara 1944.
3. BAYRAM, Mikâil, "Ahi Evren" *İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi*, C. I.
4. BAYRAM, Mikâil, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahilik Teşkilatının Kurulması ve Gelişmesi", *XXI. Ahilik ve Esnaf Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay: 1, İstanbul 1986.

5. *Ebu'l Ferec Tarihi*, (Terc. Ö. Rıza Doğrul) Ankara 1950.

6. GİES, Ferdinand, “Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1925.

7. GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Vilâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş -ı Velî*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990.

8. İbn-i Bibî, *El Evâmîrü'l Alâiyye fi'l Umûri'l Alâiyye*, (Nşr. A. Sadık Erzi) Ankara 1956.

9. KOCATÜRK, Saadettin, “Fütüvvet ve Ahilik”, *XXI. Ahilik ve Esnaf Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay: 1, İstanbul 1986.

10. KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, TTK Yay. Ankara 1972.

11. Mevlânâ, *Mektuplar*, (Terc. Abdülbâki Gölpınarlı) İstanbul 1963.

12. SEYFELİ, Erol, “Ahilikte Gençlik Teşkilatı”, *Ahilik ve Esnaf Kültürü Araştırma Merkezi Bülteni*, Kırşehir 1992.

13. SOYKUT, Refik H, *İnsanlık Bilimi Ahilik Ve Ahi Evran*, Karınca Matbaası, Ankara 1992.

14. SOYKUT, Refik H, “Tarihte Esnafılık Ve Ahilik”, *XX. Ahilik Bayramı Kongresi*, İstanbul 1984.

15. SOYKUT, Refik H, “Ahi Evran Hakkında İki Bildirinin Anatomisi”, *XXI. Ahilik ve Esnaf Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay: 1, İstanbul 1986.

16. SÜMER, Faruk, “XIII. Yüzyılın En Büyük Ahilerinden Ahi Ahmet Şah”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 1990, S. 43.

17. ŞAHİN, İlhan, “Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflara Dair”, *Marmara Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul 1984.

18. ŞAHİN, Mehmet, “Ahlâk, İktisat ve Ahilik”, *XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğler i*, Ankara 1984.

19. ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Kırşehir Büyükleri*, San Matbaası, Ankara 1967.

20. ŞAPOLYO, Enver Behnan, “Ahilerin Tarihleri”, *Bütün Gazetesi*, İstanbul 1945.

AHİ EVRAN-I VELÎ İLE İLGİLİ KIRŞEHİR'DE ANLATILAN EFSANE VE MENKABELER

Mahmut SEYFELÎ*

Kırşehir, Anadolu'nun Türklerce son vatan seçilmesinden bu yana, tarihin çeşitli hadiselerine sahne olmuş, önemli bir ilim ve sanat merkezidir. Burası en parlak dönemlerini yaşadığı 13. ve 14. yüzyıllarda, Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde Türkçenin şuurlu savunucusu Âşık Paşa, 32 esnaf ve sanatkârın pîri Ahi E'vran-ı Velî, Büyük mutasavvıf Hacı Bektaş-ı Velî, Tanrı sevgisinin insandaki tecellisi Ahi Yunus Emre, devrinin büyük âlim ve mütefekkeri Ahmed Gülşehri, büyük mutasavvıflar Kayı Şeyhi ve Süleyman Türkmanî, âlim ve sanatkârların koruyucuları Muzaferüddin Behramşah (Melik Gazi) ve Caca Oğlu Nureddin, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin Kayınpederi Şeyh Edebalı ve daha nice alp-erene yurt olmuştur. Bundan dolayı Kırşehir, engin tarih ve kültür birikimine sahip, çok eski ve değerli hatıraları bir kültür birikimi biçiminde yaşatan insanların da yurdudur. Bunun tabii bir neticesi olarak, Kırşehirli, hafızalarında sayısız destan, türkü, mâni, masal, hikâye, efsane ve menkabeyi de günümüze taşımışlardır. Bunlar arasında yukarıda saydığımız şahsiyetleri konu edinen efsane ve menkabeler bile ayrı birer ilmi çalışmaya kaynak olabilecek zenginliğe sahiptir.

*Efsane ve menkabe, aynı ad altında olmasa bile, bütün Türk dünyasında bilinen bir sözlü anlatım türüdür. Edebiyatta tabiat üstü nitelikler gösteren kişilerin hayatlarını, halk muhayyilesinin veya şairlerin meydana getirdikleri tarih olaylarını anlatan, olağanüstü olaylarla süslü hikâyelere efsane denir. Efsaneler, halkın özelemlerini, dünya görüşünü, muhayyilesinde yarattığı "ideal insan tipini" diğer edebî türlerden daha kesin bir biçimde ortaya koyar.*¹

* Okutman, G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, KIRŞEHİR. mseyfeli@gazi.edu.tr

¹ Bkz: "Efsane", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay. C. III, s. 7-9.

Menkabe veya menkabe kelimesine gelince; Arapça *nekabe* (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak) kökünden gelen *menkabe* “övünülecek güzel iş” anlamına gelir. Edebiyatta ise, “Çoğu tanınmış ya da tarihe geçmiş kimselerin ahvâline (durumuna) âit fıkralar, hikâyeler” şeklinde tanımlanmaktadır. Kelimenin çoğulu ise *menakıbdır*.² Menkabeler daha ziyade dinî özellik gösteren metinlerdir.

Batı dillerinde aynı Latince kökten (legendus) gelen efsâne terimi, İngilizce’de legend, Fransızca’da légende, Almanca’da legende (ayrıca sage), İtalyanca’da leggenda, İspanyolca’da leyenda biçimlerinde kullanılmaktadır.

*Efsâne hakkında birçok batılı bilim adamının ilk başvurduğu tarif Grimm Kardeşlerindir. Onlar efsâneyi “...gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hadise ve yer hakkında anlatılan hikâyedir.” diye tanımlamaktadırlar.*³

Şükrü Elçin, “*Halk Edebiyatına Giriş*” adlı eserinde efsaneyi “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet, an’ana ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masaldır.”⁴ şeklinde tanımlar:

Efsane konusunda bir doçentlik tezi hazırlayan Saim Sakaoglu ise, bu türün özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- a. *Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.*
- b. *Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.*
- c. *Umumiyetle şahıs, yer ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.*
- d. *Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımdır.*⁵

Demek ki destan, masal, halk hikayesi, halk şiiri ve halk teması ile yakından münasebeti olan efsane ve menkabelerimizin, onlardan

² DEVELLIOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1988, s. 735.

³ HEDA, Jason; “Concerning the ‘Historical’ and the ‘Local’ Legends and Their Relations”, *Journal of American Folklore*, 84 (331), 1972, s: 134-144.

⁴ ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, s. 314.

⁵ SAKAOĞLU, Saim, *Efsane Araştırmaları*, s. 10.

ayrıldığı en mühim tarafı, kısa, nesir şeklinde ve inandırıcı olması ile izah edilebilir.

Ahmet Yaşar Ocak, evliya menakıbnameleri ile ilgili önemlibir çalışma olan **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler** adlı çalışmasında, “*Bilindiği gibi, Anadolu Selçukluları devrinden beri meslekî esnaf teşekkülleri, Ahilik bünyesinde yarı tasavvufî bir mahiyet kazanmışlar ve bu haliyle Ahilik XVI. yüzyıla kadar sürüp gitmişti. Bu esnaf teşekküllerinden her birinin genellikle an’anevî bir şeyhi veya pîri bulunuyordu ki bunlar çoğu defa ait oldukları meslek teşekkülü içinde bir kült konusu yapılmışlardı. Önceleri sadece bu meslekler içinde kalan söz konusu kültlerin, giderek dışarı taşıp yaygınlaştığını gösteren örnekler vardır. Bu tip patron velilerin dikkat çeken simalarından biri, debbağların pîri sayılan Ahi Evran’dır.*”⁶ der. Buna ilâve olarak, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri** adlı eserinde, menkabelerin tasavvuf düşüncesiyle birlikte ortaya çıktığını belirterek; “*İslâm dünyasında IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanının görülmeğe başladığı, XI. yüzyıldan beri de tarikatların teşekkül ettiği malumdur. Bu gelişmeye paralel olarak, bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler demek olan menkabeler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bunlar ilk önce tasavvufî tabakat kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almıştır. Muhtemelen XIII. yüzyıldan başlayarak, tek bir velî hakkındaki menkabeleri toplayan ve kendilerine Menakıb, Menakıbnâme veya bazan da Vilâyetname denilen müstakil eserler doğmuş, Arapça, Farsça veya Türkçe gibi çeşitli dillerde yazılıp İslâm aleminin her tarafında okunur olmuşlardır.*”⁷ demektedir.

Bu sebeple biz de burada efsane ve menkabe konularını sınırlandırarak Anadolu’da Ahiliğin kurucusu, esnaf ve sanatkarların pîri olarak kabul edilen ve sonra çevresinde bir velî kültü oluşan Ahi Evran hakkında Kırşehir’de teşekkül etmiş efsane ve menkabelerden derleyebildiklerimize yer vereceğiz.

Ahi Evran (veya Evren)’ın asıl adı Şeyh Nasuriddin Mahmud bin Ahmed el Hoyî olup, bugün İran’ın batısında kalan Güney Azerbaycan’ın Hoy kasabasında doğmuştur. Daha sonra Azerbaycan’dan çıkarak çeşitli yerleri dolaşıp Anadolu’ya gelen mutasavvıflardan biridir. Anadolu’nun birçok yöresini gezerek Denizli, Konya ve Kayseri’de bir müddet

⁶ OCAK, Ahmet Yaşar; **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler**, Ankara 1992, s. 22-23.

⁷ OCAK, Ahmet Yaşar, **Bektaşî Menakıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, 1983, s. 1.

yaşadıktan sonra Kırşehir'e yerleşen ve burada ölen Ahi Evran⁸ önce debbağların pîri olarak esnaf zümresi arasında itibar kazanmış, sonra da sonra da Anadolu'da 32 esnaf teşkilatının piri olarak kabul edilmiştir.⁹

Ahilik teşkilatının kurulması ve yayılmasında önemli bir rol oynayan Ahi Evran, yazdığı eserlerle Türk esnaf ve sanatkarlarını yiğitlik, mertlik, cömertlik, ahlâk, yardımseverlik, misafirperverlik prensipleri etrafında birleştirip teşkilatlandırmıştır. Ahiler Anadolu'da Türk- İslam kültür ve medeniyetinin oluşturulmasında ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda önemli rol oynamışlardır. Başta Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi olmak üzere, Orhan Gazi, Alaeddin Paşa, I. Murad ve Şeyh Mahmut Gazi'nin doğrudan doğruya ahilik teşkilatına mensup oldukları ve bu teşkilattan fetihlerde askerî güç olarak faydalandıkları bilinmektedir. Bunlar ahi geleneği icabı "*şed*" adı verilen kuşağı hem kuşanmış, hem de kendilerinden sonra gelenlere kuşatmışlardır.¹⁰

XIV. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya gelen Tancalı ünlü seyyah İbni Batuta (1504-1569), ahiler ve ahi birlikleri hakkında bilgiler verip, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulan kendisinin de misafir olduğu ahi zaviyelerinden bahsetmektedir.¹¹

Ahi zaviyeleri meslekî bir eğitim kurumu olmalarının yanı sıra başka kentlerden birkaç günlüğüne kentlerine uğrayan misafirlerin ağırlandığı, belirli zamanlarda büyük şöenlerin verildiği, bu şöenler sırasında yemekli müzikli toplantıların yapıldığı yerler olarak, milli kültürümüzün oluşması açısından da büyük önem taşımaktadırlar.

Bu zaviyelerde, gençler, usta öğretici ahiler tarafından iyi bir alperen olarak eğitilmekte; bu eğitimleri sırasında sürekle avlarına çıkartılmakta; kılıç ve kalkan kullanmak, ok ve cirit atmak, ata binmek... gibi iyi bir savaşçının sahip olması gereken beceriler öğretilmekteydi. İslâmın şartları ile fütüvvet esaslarının ve belirli ahlâk kurallarının öğretildiği bu zaviyelere, bütün bu kurallara uyup, kişisel yaşantılarına uygulayabilenler alınmakta idi. Ayrıca ahilerin kesinlikle bir sanat ya da

⁸ ŞAHİN, İlhan, "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflara Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*. Sayı: I, Yıl:1984'ten ayrı basım, İstanbul, 1985, s.528.

⁹ ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 221.

¹⁰ GÜLLÜLÜ, Sabahattin, *Ahi Birlikleri*, İst., 1977, s. 86 –87.

¹¹ KAZICI, Z., "Ahilik", *a.g.e.* s. 541.

meslek sahibi olması gerekiyor, ahiliğe ancak bu şartla katılmak mümkün olabiliyordu.¹²

İşte yüzyıllarca büyük bir disiplin içinde gerçekleştirilen, ahilik felsefesinin insanı iş başında eğitime esasına dayanan eğitim sistemi sayesinde, iyi bir Türk – İslâm terbiyesi olarak iyi bir insan, iyi bir yurttaş olma şuuruyla yetiştirilen gençler, Türk toplumunun millî, dinî ve insanî değerlerini muhafaza etmenin yanı sıra, önemli bir ekonomik güç olarak da devletin ve milletin geleceğinin teminatı durumundaydılar. Bu sistem yüzyıllarca Selçuklu devletini ayakta tutmuş ve bu devletin inkırazından sonra Osmanlı devletinin kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

XII. yüzyıldan itibaren ahilik felsefesi ve Ahi Evran Velî'nin hayatı halk muhayyilesinde büyük bir yer tutmuş; bunun sonucunda Ahi Evran'ın hayatı efsanevî ve menkabevî bir mahiyet kazanarak Kırşehir insanı arasında yüzyıllardan beri kulaktan kulağa nakledilerek günümüze gelmiştir.

Anadolu'da millî kültürün teşekkülünde son derece önemli bir görev üstlenen Ahilik teşkilâtının kurucusu ve otuz iki esnafın pîri Şeyh Nasuriddin Mahmud bin Ahmed el Hoyî'nin tarihî kişiliğinin yanı sıra, efsanevî bir kişiliği de oluşmuştur. Çünkü bir insan hakkında gerçek bilgiler azaldıkça rivâyetler ön plana çıkmaya başlar. Nitekim Kırşehir'de de bu tarihî realiteye uygun olarak Ahi Evran-ı Velî ile ilgili olarak, halk arasında birçok efsane ve menkabe teşekkül etmiştir. Asıl adından ziyade *Ahi Evran* adı ile ün kazanmış olması, muhtemelen ölümünden sonra, şahsı etrafında teşekkül eden efsane ve menkabelerden kaynaklanan bir takma ad olma özelliği göstermektedir.

Bu konu ile ilgili olarak Kırşehir yöresindeki sözlü kültür araştırmalarımız sırasında, elli yaşın üzerindeki şahıslarda oldukça zengin bir sözlü kültür birikimi olduğunu tespit ettik. Bu kaynak şahıslardan derlediğimiz efsane ve menkabe türüne giren halk anlatımlarının -çok küçük ayrıntılar dikkate alınmazsa- birbirinin aynı olduğu görülmektedir. Bu kaynak şahıslar ve kısa künyeleri çalışmanın sonunda belirtilmiştir.

I. Anlatı :

Ahi Evran'ın Kerameti

Ahi Evran debbağlıkla meşgul olmaktadır. Bir gün bir deri tüccarı gelir; yüklü miktarda mal ister. Bütün esnafı dolaşır, "Şu kadar sarı, bu kadar kırmızı, şu kadar kara renkte sahtiyan istiyorum. Vaktim dar. Size

¹² EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul 1989., s.39.

“üç gün müddet...” der. Verilen süre içinde bu kadar derinin hazırlanamayacağını bilen esnafların hiçbiri bu işe yanaşmaz. Münasip lisanla tüccarı başlarından savarlar.

Tüccar en sonunda Ahi Evran'a gelir. O, da “Şimdi vakit geç oldu. Yarın gel de bir çaresine bakalım.” deyip adamı yollar. Tüccar ertesi sabah geldiğinde istediği malların hem de umduğundan daha kaliteli olarak hazırlandığını görür, hayretler içinde kalır. Bu işin nasıl olduğuna hiç kimse akıl sır erdiremez.

II. Anlatı :

Ahi Evran ve Debbaglık

Ahi Evran, gençliğinde bir deri ustasının yanında kalfa olarak çalışmaktadır. Temiz ahlâkıyla, çalışkanlığıyla ustasının gözüne girer, onun değer verdiği gençlerden biri haline gelir. Ancak ustasının işleri çok da iyi değildir. Kut kanaat geçinmektedir. Bir gün külliyetli miktarda deri siparişi alırlar. Usta, bunun kendisi ve yanında çalışan işçileri için önemini bilmekte; ancak, işlenecek yeterli derisi olmadığından siparişi karşılayamayacağını düşünmektedir. Onun üzüldüğünü gören Ahi Evran, dayanamaz:

- Usta, aşağıda (tabakhanenin bodrumunda) biraz ham deri olacaktı. Bunları işleyelim. Siparişin tamamını olmasa bile bir kısmını hazırlamış oluruz, der. Usta da:

- Elbette öyle yapacağız; başka çaremiz yok, der. Ahi Evran bodruma iner, derileri yukarı atmaya başlar. Deriler üst üste yığılır. Ustası o sırada başka bir işle meşgul olduğu için durumu fark etmez. Sonra bu deri yığını dikkatini çeker ve şaşırır. Aşağıda birkaç işe yaramaz deriden başka bir şey olmadığını bilmektedir. Ahi Evran ise yukarıya deri atmaya sürdürmektedir. Yukarısı deriyle dolmuştur. Usta aşağıya bağıır:

- Dur evlâdım! Ne yapıyorsun? Burası deriyle doldu!... Ahi Evran :

-Usta sen eğer “Dur!” demeseydin, ben burayı arşı âlâya kadar deriyle dolduracaktım, der. Ustası onun erişmiş biri olduğunu anlar.

Aynı olayla ilgili şöyle bir anlatım daha vardır:

III. Anlatı:

Ahi Evran'ın çalıştığı debbaghaneye gelen bir müşteri külliyetli miktarda deri istemektedir. Ustası kara kara düşünmeye başlayınca ahi Evran bodrumda yeterli derinin mevcut olduğunu söyler. Bodruma inip

“Ya Allah!” diyerek yukarıya derileriz atmaya başlar. Attığı derilerin sayısı binleri bulunca ustası dayanamaz:

- Dur oğlum; ne yapıyorsun? *Der. Bunun üzerine ambardaki deriler kaybolur. Ama komşu debbağhane sahipleri “Bu deriler bizimdi, bizim derilerimizi çaldı.” diye kendisini kadiya şikayet ederler. Kadı davacıları dinler, sonra davalıları çağırır. Sıra Ahi Evran’a gelir. Ahi Evran derilerin kendilerine ait olduğunu söyler. Kadı bu konuda şahitleri olup olmadığını sorar. Ahi Evran da :*

- Şahitlerim var. İşte buradalar, *der. Halbuki mahkeme salonunda kadı ve kendisinden başka kimse yoktur. Kadı:*

- Hani oğlum? Nerede şahitlerin, ben kimseyi göremiyorum, *deyince; Ahi Evran yerdeki postları gösterir.*

- İşte efendim, şahitlerim buradalar. Size derilerini bize ait olduğuna dair şahitlik etsinler, *diye yerdeki postları gösterir. Bu söz üzerine, yerdeki postlar durdukları yerden havalanıp kadının önüne gelirler. Kadı da onun ermiş olduğunu anlayıp, derilerin kendilerine ait olduğuna hükmeder.*

IV. Anlatı :

Terme Kaplıcası

Çok soğuk bir kış günü Âhi Evran-ı Velî, müritleriyle çevrede dolaşmaya çıkar. Gezerken namaz vakti gelir çatar. Şeyh, müritlerine:

- Şurada bir abdest alıp namazımızı kılalım, *der.*

Müritler hemen etrafa dağılırlar. Kış günü her taraf buz kesmiştir. Arayıp taramalarına rağmen bir damla su bulamazlar. Şeyhlerine durumu arz ederler. Şeyh:

- Merak etmeyin şimdi buluruz! *diyerek elindeki âsâsını oradaki büyük kayanın dibine üç kez vurur. Akabinde kayanın dibinden sıcak su fışkırmaya başlar. Bu suyla abdestlerini alıp namazlarını kılarlar.*

Daha sonra buraya Terme adıyla anılan kaplıca yapılır.

V. Anlatı :

Ötmeyen Kurbağalar

Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Kayı Şeyhi¹³ aynı dönemde yaşayan Anadolu alp-erenleridir. Bu büyük âlim ve evliyalar sık sık bir araya gelip gönül sohbetleri ederler. Görüşmelerinden birinde, mevsim yazdır. Ahi Evran zaviyesinin hemen altından Kılıçözü Çayı geçmektedir. Erenler, çay kenarında, çayırılık bir yerde, serin bir ağaç altında sohbet ederlerken, ırmaktaki kurbağalar seslerini o kadar yükseltirler ki, erenler birbirlerini işitemez olurlar. Bunun üzerine Ahi Evran ırmağa karşı elini kaldırıp:

— Susun ya mübârekler! Ya siz konuşun, ya biz konuşalım!... *der.*

O gün, bugün Kılıçözü Çayı'nın her yerinde kurbağaların öttüğü görüldüğü halde, bu olayın geçtiği kesimde öttüğü görülmemiştir.

Ahi Evran'ın, Evran (büyük yılan – ejderha)

Kılığına Bürünmesi

Bu konu ile ilgili birçok menkabe anlatımı derlenmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır:

VI. Anlatı:

Ahi Evran uzun yıllar bir ustanın yanında çalışmış, dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde kısa sürede usta bir debbağ olarak kendi işyerini açmıştır. Artık kendi çırak ve kalfalarını yetiştirmeye başlamıştır. Bir gün eski ustası kendini ziyarete gelir. İş yerinde yeni tabaklanmış bir deri yığını göstererek, tavsiyede bulunur:

-Bunları güzel işlemişsin. Şimdi de renk renk sahtiyan yaparsan iyi olur!...

Bu sözler üzerine, Ahi Evran derilere elini sürünce deriler bir anda renk renk sahtiyanlara dönüverir. Bunu gören usta kerametini anlayıp kendisini takdir edeceğine;

-Bu nasıl bir sihir!... Bu nasıl bir büyü!... *diye hayretini dile getirmiş. Bu durum Ahi Evran'ın ağırına gitmiş. Derhal büyük bir yılan olup yerin altına girerek gözden kaybolmuş.*

¹³ Kırşehirlilerce asıl adının Ömer olduğu, Şeyh Edebalı'nın hocası olduğu söylenmektedir. Ahi Evran ile çağdaş olan bu zat, Kayabaşı Mahallesinde medfundur. Halk arasında asıl adı unutulup zamanla Kayı Şeyhi / Kaya Şeyhi diye şeklinde anılmaktadır. (M.S.)

Onun yer altına girdiği yerde türbesini yaptırmışlar; bundan sonra Mahmud-u Evran diye anılmaya başlanmış.

VII. Anlatı :

Ahi Evran, Hazret-i Peygamber'in ve Damadı Hazret-i Ali'nin amcası oğludur. Ahi Evran Hazret-i Ali ile beraber Bedir gazasına katılmış, elindeki keskin bir kılıçla döne döne tıpkı bir ejderha gibi savaştı. Savaş galibiyetle sona erince, Hz. Ali, Hz. Muhammed'e:

- Ya Resulallah, Amcam oğlu Şeyh Mahmut öyle bir cenk etti ki, bir evran gibi vuruştu, diyerek onu övünce, Hz. Muhammed:

- Ona yeşil bir bayrak verilsin, der. Daha sonra Hz. Ali'ye dönüp:

- Ya Ali, sen ne verirsin? diye sorunca, o da ganimet mallarından bir miktar ve kızı Rukiye'yi vereceğini belirtir. İki gencin düğünleri yapılır. Düğün sırasında 33 sığır, 33 koyun ve keçi kesilir. Bu hayvanların derileri ortada kalınca, Hz. Muhammed:

- Ya Ahi Evran, bundan böyle sen bu derileri işle, her türlü elvanda yap, buyurur. Dua ederek beline şed bağlar, onu on yedi esnafın pîri ilân eder.

VIII. Anlatı :

Ahi Evran Kayseri, Konya ve Denizli'yi dolaştıktan sonra Kırşehir'e geldi. Burada bir debbağhâne ve zaviye kurarak talebeler, çırağ ve kalfalar yetiştirmeyi arzu ediyordu. O, Kırşehir'e gelince, Kırşehir büyükleri onun ziyaretine gelerek;

- Şeyhim, son zamanlarda memleketimizde bir ejderha peydâ oldu. Ondan çok korkuyoruz. Çoluk çocuğumuz sokağa çıkamaz oldu. Bizi ondan kurtar!... diye ricada bulundular. Ahi Evran:

- O ejderhayı bana gösterin, dedi. Gösterdiler. O da yanına gidip yüzünü ejderhanın yüzüne sürdü; yılan dile gelerek "Asıl evran sensin. Ben sana tabi olacağım." dedi.

Ahi Evran ejderhayı kendine tabi kıldı; ejderhanın boynuna bir zincir takıp kürsüsünün yanına bağladı. Kırşehirliiler onun büyüklüğünü görüp, ona bağlandılar.

IX. Anlatı :

Ahi Evran Türkistan'dan gelince önce Kayseri'ye gelmiş, oradan Konya'ya geçmiş, bir müddet burada oturmuş, fakat Konya'daki Mevlevilere gücenince Denizli'ye gitmiş. Sultanın ısrarıyla tekrar Konya'ya döndüyse de bu uzun sürmemiş, Konyalılarla kırılan Ahi Evran bu sefer Kayseri'ye gitmiştir. Gittiği her yerde debbağhane ve zaviyeler açarak deri işleyen, çırak, kalfa ve ustalar yetiştiren, zaviyesinde yiğitleri eğiten bu ilim ve sanat adamını Kayseri'de de çekemeyenler çıkmıştır. Kaliteli mal üretmediği için işleri iyi gitmeyen bazı esnaf, Kayseri Valisine giderek:

*-Bu adam debbağhane kurup deri işler; amma mirîye vergi vermez, diye şikayette bulunurlar. Vali de birkaç adamını durumu tetkik etmeleri için Ahi Evran'ın debbağhanesine gönderir. Adamlar Debbağhaneye vardıklarında bir anlatıma göre Ahi Evran'ın yanında gözleri ateş gibi parlayan kocaman bir yılan görürler. Yılanın bakışları o kadar korkunçtur ki, hemen oradan kaçarlar. Bu yılanın ateş gibi bakışlarından dolayı ona **Evrân** lâkabı verilir.*

Başka bir anlatıma göre de askerler oraya geldiklerinde, Ahi Evran ortada yoktur. Ancak her yer kocaman yılanlarla doludur. Bundan o kadar dehşete kapılırlar ki hemen orayı terk ederler.

X. Anlatı:

Ahi Evran-ı Velî , Hacı Bektaş-ı Velî ve Taptuk Emre aynı çağda yaşamışlardır. Bunlar sık sık bir araya gelir, gönül sohbetleri yaparlarmış. Birbirlerini görmek istediklerinde her seferinde birinin dergâhında toplanırlarmış. Bu sefer Kırşehir'de toplanılacaktı. Hacı Bektaş-ı Velî gelmiş, Ahi Evran ile sohbe başlamış. Bu sırada yolda olan Taptuk Emre'nin müritlerinden biri, bu ziyaretlerden oldukça rahatsız olmalı ki:

-Bu alelâde Türkmen kocalarının büyütülecek nesi var ki, şeyhimiz bunlarda ne buluyor. Ben olsam kendi işime bakar, bunlara saygı bile duymazdım, diyerek çevresindeki diğer müritlerle dedikodu yapıyormuş. Bu durum Ahi Evran ve Hacı Bektaş'a malum olmuş. Hacı Bektaş-ı Velî, Ahi Evran'a dönerek:

-Haydi arslanım. Şunlara bizim büyüklüğümüzü göster. Adımızı anmadıkça elinden bırakma, demiş. Demesiyle Ahi Evran'ın ortadan kaybolması bir olmuş.

Bu sırada güneyden gelenler Kızılırmak'a ulaşmışlar. Şeyhleri,

-Uzun yoldan geldik. Őuradaki ırmağa girip güzel bir serinleyelim. Yolun tozundan kirinden paklanalım; can dostlara öyle temiz, pak gidelim, demiş. Soyunup elbiselerini bir yere yıđmıőlar, ırmağa girip bir güzel yıkanmıőlar. Çıkacakları sıra, müritlerden birini elbiseleri getirmesi için göndermiőler. Mürit elbiselerin yanına gelince, ejderha gibi kocaman bir yılanın elbiseler üzerine çöreklediğini, ateş gibi gözlerle kendine baktığını görünce, kendini kaldırıp tekrar suya atmış. Ne olup ne bittiğini güçlölkle anlatmış. Taptuk Emre:

-Ejderha elbiselerin üzerindeyken katırlarımız ne yapıyordu? diye sormuő. Mürit:

-Hiçbir şey yapmıyordu. Otlamaya devam ediyorlardı, deyince Taptuk Emre durumu anlamıő, içinden "Bu gerçek bir ejderha olsaydı ya katırları yerdı, ya da katırlar ürker etrafa dağılırdı. Öyleyse biri bunların gözüne gözükmüő. Bir evran olduğuna göre bu Ahi Evran'dan başkası değildir. Mutlaka bunlara bir ders vermeye çalışıyor. Bırakayım n'eyleyecek göreylim." demiş. Müritlerine dönerek:

-Büyüklerin adını anarak, evrandan elbiselerinizi vermesini rica edin, diye tavsiyede bulunmuş. Müritler sırayla büyüklerin adını anarak ricada bulunmıőlar. Ahi Evran ve Hacı Bektaş'ın adını andıklarında evranın ortadan kaybolduğuunu görmüşler. Müritler bu iki Türkmen kocasının büyüklüğünü anlamıőlar.

XI. Anlatı :

Ahi Evran-ı Veli Kırşehir'de bir tabakhane iőleten, gece gündüz durmadan çalışan dürüst, namuslu, dindar bir adamdır. Komşuları bunun çalıőkanlıđını kıskanırlar. "Derilerimizi çaldı." diye iftira ederler. O ise "Allah doğrusunu bilir." deyip geçer; ancak onun sesini çıkarmamasını komşuları, "Bu hakikaten çaldı da kabulleniyor." diye kabul ederek dedikoduya devam ederler. O ise gerçekte, helâl kazancını hayır işlerinde harcamaktadır. Komşuları daha ileri gidip "Bu binayı bizden çaldığı malların parasıyla yapıtıyor." diye iftiranın dozunu artırırılar.

Ahi Evran, inşaat tamamlandıktan sonra dostlarını çağırır, "Burası sizin zaviyeniz olsun. Gücünüzün yettiğince fakir fukarayı kolların, doyurun." der. Sonra öbür esnafları çağırır. "Siz suçum yokken bana iftira ettiniz. Allah biliyor diye sustum. Ardından daha büyük iftiralar ettiniz. Dilerim Allah'tan deriniz tabak tutmasın." der. Arkadaőlarıyla helalleőir, iki rekat namaz kılar. Sonra bir evran (büyük yılan, ejderha) olup caminin temeline akar. Bundan sonra **Evran** ismiyle anılır.

Ahi Evran'ın duası Allah tarafından kabul olunmuş. Bu olaydan sonra Kırşehir'de deriler bir daha tabak tutmamış. Bu nedenle, günümüzde Kırşehir'de tabakhane yoktur.

Ayrıca Ahi Evran'ın cami yakınında yaptırdığı çeşmeden şap hastası olan hayvanlara su içirirler, hayvanın ağızını, ayaklarını yıkarlar. Bu sayede hayvanın ağızında, tırnakları arasında olan yaraların iyileşeceğine inanılır.

XII. Anlatı :

Kore Harbi'ne Giden Sancaklar

Türkiye, 1950 yılında Birleşmiş Milletler safında Kore Savaşı'na katılır; bir tugayla Güney Kore'nin yardımına koşar. Bu Türk tugayı Amerikan kuvvetleriyle birlikte savaşın en çetin çarpışmalarının geçtiğı Kunuri'de savaşır. Bir ara “Çelik çember” adı verilen kuşatmada kalırlar. Amerikalıların teslim olma teklifini askerlerimiz kabul etmez. “*Medet Ya Allah; Ya Muhammet!...*” diye Allah'tan yardım talebinde bulunurlar. Süngü takıp “*Allah Allah!*” nidalarıyla çelik çemberi yarma harekâtına girişirler. Tam bu olayların cereyan ettiğı sırada Kırşehir'deki Ahi Evran Türbesi'nde, Caca Bey Medresesi'nde ve Âşık Paşa Türbesi'ndeki sancaklar ortadan kaybolur. Herkes bu işin sırrını merak ederken, kısa bir müddet sonra da sancakların geri döndükleri söylenir. Bu sancakları görmeye gidenler, gönderlerinde kanlı el izleri olduğunu gördüklerini söylerler. Bütün Kırőehirliler bu sancakları görmek için türbelere akın ederler.

SONUÇ

Efsane ve menkabeler ile ilgili farklı kaynaklarda farklı değerlendirmeler mevcuttur. Bunlar kimi kaynaklarca ayrı anlatım türleri, kimilerince aynı anlatım türü içinde telakki edilmektedir. Bu çok önemli bir ayrım sayılmamalıdır. Bu kaynaklardan bazıları ikisinin de yalnızca konu edindiğı yere veya kişiye özgü türler olduğunu ileri sürmektedirler, ancak biz bir noktada bu görüşe katılmıyoruz. Çünkü bunlardan birçoğu halkın hafızasının derinliklerinden süzülerek günümüze gelen, binlerce yıl önceki eski mitolojimizin destan, halk hikâyesi veya efsaneye dönuşmüş yansımalarıdır. Bazı efsane ve menkabeler, kaynağını eski mitolojiden alarak günümüz insanını eğitmeyi, onların inançlarına yön vermeyi amaçlar.

Büyük çoğunlukla dünyanın yaratılışını, tabiat olaylarını veya tarihî olay ve şahsiyetleri konu alan bu anlatımlar, zamanla eklenen hayalî unsurlarla gerçek olmaktan çıkar ve efsaneleşirler. Bu şekliyle

efsane ve menkabeler eski mitolojinin devamı gibidirler. Türk efsanelerinde en eski Türk inanç sisteminin izlerini görmek mümkündür. Binlerce yıl önce atalarımızın inandığı Kök Tengri inancının ve Türk mitolojisinin bazı motifleri daha sonraları İslâm dininin kabulü ile yer yer şekil ve muhteva değişikliklerine uğramış olsalar bile, Türklerin tarih boyunca gittikleri her yere taşınarak buralarda yeni yaşama alanları bulmuştur.

Bu konuda önemli çalışmaları bulunan Ahmet Yaşar Ocak, velilerin menkabelerini nakleden en önemli kaynak olan menâkıbnâmeler ile ilgili eserinde “... günümüzde bile, Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar bütün Müslüman Türk topluluklarında, bilebildiğimiz en eski inançları olan tabiat ve atalar kültürlerinden yukarıda sayılan dinlere kadar çok çeşitli kalıntıları tespit mümkün olmaktadır.

Türklerdeki velî kültürünün temelini şamanist devirde atıldığı söylenebilir. Eski Türk şamanları incelendiği zaman, bunların Türk velî imajına çok benzediğini fark etmemek mümkün değildir.” demektedir.¹⁴

Bu konuda önemli çalışmalardan biri de Metin Ergun’un *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* adlı çalışmasıdır. Ergun, “Efsanelerin büyük bir bölümü, eski inanç sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Ernest Cassier, mitoloji yapma ameliyesinin esas olarak hissî ve içgüdüsel olan mantık öncesi görüşlere bağlı olduğunu savunmaktadır. Mitler, esrarenizlik, korku ve telâş anlayışı ile insanı etkilediği kadarıyla âlemi açıklama, izah etme teşebbüsünden doğar.” demektedir, yine aynı çalışmasında buna ilave olarak “Halk için önemli olan bazı tarihî olay ve şahısların maceraları zamanla halkın muhayyilesinden katılan hayalî unsurlarla birlikte efsaneye dönüşmüştür. Bu tür efsaneler, kronolojik tarih olmamakla birlikte, tarihten ayrı düşünülemezler, yani gerçekte, tarihle ilgilidirler. Tarihî kökü olan efsanelerin biri bölümünde dinî kökler de vardı.

Tarihî bir olay, ister eski çağlarda meydana gelmiş olsun ister yeni zamanlarda, eğer halkın üzerinde büyük bir tesir bırakmışsa, halkın hayatını değiştirmişse, belli bir süre sonra efsaneleşir. Bu süre içinde bu olay, kendinden bir şeyler kaybeder, buna karşılık halk muhayyilesinden kaynaklanan yeni birtakım hayalî uydurmalarla karışır. Halk efsanelerde tarihî olayı, olmasını istediği şekilde; tarihî şahsı da görmek istediği şekilde gösterir. Eğer bir kahraman unutulmaya başlanmışsa onun

¹⁴ OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK. Yay., Ankara 1992, s. 11

*etrafında oluşan efsaneler, halk için önemli olan yeni biri kahramanın etrafında toplanır. Bu Roisiere'nin "birinin yerine diğeri geçmesi" kaidesine uygundur."*¹⁵ diyerek görüşümüze ışık tutmaktadır.

Kırşehir de, en az bin yıldan beri bir Türkmen yurdudur. Bunun bütün sosyal ve kültürel özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Burada da Türk kültürünün belirgin bir özelliğı olan sözlü kültür unsurları, sayısı ve sınırı tespit edilemeyecek kadar çok, zengin ve çeşitlidir. Burada, coğrafi yerler, insanlar, hayvanlar ve diğeri tabiat varlıkları ile ilgili daha birçok efsane anlatılır. Bunun yanı sıra Kırşehir, daha birçok bilim, sanat ve din adamı yetiştiren tarihî bir kültür şehri olduğı için, Kırşehir halkı, bu şahsiyetler etrafında gelişen ya da geliştiğıine inanılan hadiseleri, efsanevi ya da menkabevi boyutlara getirerek naklederler. Bu, sadece Kırşehir'e özgü olmayıp, Türk insanının yaşadığı tüm yörelerde görülen olağan bir hal; Türk kültürünün birliğini ve bütünlüğünü gösteren önemli bir göstergedir.

Ali Berat Alptekin, "*Fırat Havzası Efsaneleri*" adlı çalışmasında "Millî bütünlüğümüzün sağlanmasında önemli bir yeri olan efsaneler, halkımızın sadece inancını değil, gelenek, görenek, örf ve âdetlerini de ihtiva ederler. Bugün Hazar Gölüne bağılı olarak anlatılan bir efsanenin benzerini Van, Konya ve Azerbaycan'da bulmaktayız. Bu benzerlik binlerce kilometre uzaklıktaki yerleşim merkezlerinde bulunduğuna göre bu husus insanlarımızın inanç ve ülkü birliğinin ispatı olarak ele alınmalıdır." demektedir.¹⁶ Büyük Türk coğrafyasının çeşitli yörelerinde anlatılan efsaneleri işitip de bu görüşlere katılmamak mümkün mü?

Kırşehir yöresinde derlediğimiz Ahi Evran ile ilgili anlatımlarda, yukarıda da değinildiğı üzere, Türk milletinin oluşum çağlarına kadar uzanan eski Türk inanç sisteminin ve mitolojisinin izlerini görmekteyiz. Örneğın Ahi Evran'ın bir *evran* olmasını anlatan menkabeler oldukça ilgi çekicidir. Bu anlatılardan altı tanesinde, büyük *ejderha* ve buna bağılı olarak *don* (kılık / şekil) *değıştirme* motifleri ile karşılaşıyoruz:

Yılan / ejderha, İslâmlık öncesinde Türkler arasında yaygın olan Gök Tengri dininde ve ondan etkilenen Altay kavimlerinde mevcut Pagan inancında çok görülen bir motiftir. Bu eski inançlarda şu motifler yer almaktadır:

¹⁵ ERGUN, Metin; *Türk Dünyası Efsanelerinde Değışme Motifi*, C. I, TDK Yay. Nu: 690, Ankara 1997, s. 41-43.

¹⁶ ALPTEKİN, Ali Berat, *Fırat Havzası Efsaneleri*, Antakya 1993. s. XI.

• Yer altı denizinde yaşadığına inanılan Erlik'in kamçı olarak bir yılanı kullandığını görüyoruz.

• Eski Türk mitolojisinde Yutpa adı verilen çatal kuyruklu, dört ayaklı bir yer altı canavarının varlığına inanılır.

• Çeşitli topluluklarda *oyun*, *kam* veya *bakşı* gibi adlar da alan *şaman*, tedavi ettiği hastayı kötü ruhlardan arındırmak amacıyla zaman zaman yeraltına ziyarete gider. Şaman'ın bu yer altı yolculuğu sırasında bedenine girdiği yardımcı ruhlardan biri de yine bir evran / yılanıdır. Şamanın kötü ruhları kovmak için gece yarısı yaptığı törende yanına koyduğu ongun sayılan hayvanların derilerini yanına koyar. Kurt, ve ayı postunun yanında balık ve yılan derileri de bulunurdu.¹⁷

• Muhtemelen semavî dinlerin tesiriyle geliştiğine inandığımız Altay yaratılış efsanesinde, yenilmesi yasaklanan meyveyi korumakla görevli iki hayvandan biri it, diğeri yılanıdır.¹⁸

• Türk mitolojisinde, dört ana yöne ilişkin dört büyük yıldız grubundan kuzeyi simgeleyen Ülker yıldız kümesinin görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan göksel düşsel hayvan bir evrandır.

• On iki hayvanlı eski Türk takviminde beşinci yıl ejderha yılıdır. Bu on iki hayvandan en güçlüsü, göğün çarkını (feleği) evirdiği için *evran* adını alan bu büyük ejderha veya yılan olarak tasavvur edilir.

• Uygurlar'ın Budist etkilenmeyle yarattıkları eski Uygur mitolojisinde "*altın başlı yılan*" olarak algıladıkları ve Altın Dağ'da oturduğuna inanılan, töz kabul edilerek tapınım konusu yapılan hayvan-tanrı yine bir yılan biçiminde tasavvur edilmektedir.¹⁹

• Oğuz Kağan Destanında, büyük bir ormanda yaşayıp halka eziyet eden, insanları ve at sürülerini yiyen büyük bir canavardan söz edilir. Oğuz Kağan'ın bu ejderhayı yendiği, böylece gücünü kanıtlayıp halkı kendine tabi kıldığı anlatılır.

• Kırgızlar arasında çok yaygın bir destan da "*Cılan baba*" (yılan baba)'dır. Bir yiğit Yılan Baba'yı kovalayan bir ejderhayı öldürür; başka bir varyantında Yılan Baba insan donuna girmiş bir yılanıdır.²⁰

¹⁷ ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, TTK Yay., Ankara 1993, s. 35.

¹⁸ ÖGEL, Bahaeddin, *A.g.e.*, s. 455.

¹⁹ KORKMAZ Esat, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2003, s. 167.

²⁰ ÖGEL, Bahaeddin, *A.g.e.*, s. 563.

• Proben'de; Anadolu'da ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinde derlenmiş diğer destan ve masallarda da yılan ve don değiştirme motiflerine sıkça rastlanır.²¹

• Eski Türklerde, muhtemelen Çin etkisiyle ejderha güç ve kudret sembolü olarak kabul edilmiştir. Bunun bir göstergesi olarak Hunlar başkentlerine *Lung-cheng* (ejderha şehri) adını vermişlerdi ve Asya Hun Türk Devletinin bayrağında da ejderha motifi yer almakta idi.

• Dede Korkut'ta da *evran* anlayışının izlerini görmek mümkündür. Deli Dumrul hikâyesinde evren gökyüzünde bir varlık olarak görülür; Kazan Beg, Basat'ı "*Kara evren koptu Depe göz!*" diye çağırır; Yer yer kişilerden söz edilirken "*Erenler evreni Karaçuk Çoban; Erenler evreni, Kazan Beg'in karındaşı Kara Göne; Ademiler evreni Deli Dumrul*" gibi sıfatlar kullanılır.

Eski Anadolu'da "Evren", ejderha: 1. "Hemen bir evren idi, yedi başlı (15. yy.). eski Türklerin yedi başlı evreni, Anadolu'da da ortaya çıkıyordu. 2. "Zaman ile yılan evren olur" (14.yy.). Burada evrenini yilandan geldiği anlayışı görülüyor. 3. "17 başlı evren" (14. yy.). 17 sayısını Göktürkler'de de kutludur.²²

• Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi adlı çok önemli çalışmasında evran ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken "Osmanlı kaynaklarında "evren", çoğu zaman zaman büyük yılan olarak tanımlanırlar. Uzun yüzyıllar, dış kültür tesirlerinden uzak kalmış olan Altaylar ile Kuzey Türkleri, Çin ejderhası yerine, kendilerinin efsanevî büyük yılanlarını koymuşlardır. Ancak arkeolojik buluntularda da görüldüğü gibi bu yılan veya evren, "kulaklı yılan" idi. Ejderhanın insan veya kız donuna girmesi, Türk dünyasının bütün Türk masallarının müşterek motifidir. "Aygır gölleri", "atlar ile ejderhanın birleşmeleri" Çin tarihlerinin bile yazdıkları inanışlardır. Bu inanış Anadolu'da da yaşar."²³ dedikten sonra "insan donunda yılan"; "yiğidin, yılan-kızla evlenmemesi"; "Ak yılan kadın, kara yılan ise erkek"; "Hacı Bektaş'ın evren donuna girmesi"; "Rüyalarındaki yılan motifinden ve Uygur el yazısıyla yazılmış bir metindeki yılan motifinden", "aygır gölündeki atlarla ejderlerin çiftleşmesi" motiflerinden bahseder.

²¹ RADLOFF, Wilhelm ve Ignaz Kunos; *Proben, Der Volksliteratur der Türkischen Stämme C.VIII*, TTK Yay., Ankara 1998.

²² ÖGEL, Bahaeddin, *A.g.e.*, s. 568.

²³ ÖGEL, Bahaeddin, *A.g.e.*, s. 568- 569.

• Yılan / ejderha, sadece Türk mitolojisinde değil, eski ön Asya toplumlarında da sık görölen bir motiftir. Sümer destanlarından Gılgameş'te de yılan ebedî hayatın sembolüdür. Hititler'de İliyangaş bir yılan tanrıdır. İran mitolojisinde Dahhâk üç başlı bir yılan olarak zikredilir.

• Diğer efsanelerdeki motifler de tabiata hükmetmek, olağanüstü olaylarda başarılar elde etmek, kerametler göstermek gibi Türk efsane ve destan geleneğinin çok rastladığımız motifleri ile ilgilidir.

Yukarıda belirttiğimizi yılan / ejderha ile ilgili motifler bize eski Türk inancında yılanın bozkurt kadar olmasa bile, bir güç ve kudret sembolü olarak göröldüğünü ortaya koymaktadır. Netice olarak yılanı tapınılmadığını; ancak ebedî hayat ve güç kudret sembolü olarak göröldüğü için saygı duyulduğunu söyleyebiliriz.

Ahi Evran'a evranlığı uygun görmenin temelinde de Müslüman olduktan sonra bile milletin şuur altında binlerce yıldır yaşayan işte bu eski Türk inanışlarının izleri bulunmaktadır. Ahi Evran'ın da halk üzerinde yarattığı derin etki ve nüfuz sebebiyle, onda büyük bir güç ve kudreti bulunduğuna inanılmakta ve bu motiflerin etkisiyle yılanla özdeşleştirildiğini görmekteyiz.

Günümüzde toplumun çoğunun inanmadığı birer folklorik halk anlatısı durumuna gelen efsane ve menkabeler, hem Türk toplumunu binlerce yıllık geçmişine bağlamaktadır, hem de Türk dilinin konuşulduğu bütün coğrafyalarda bir kültür birliği oluşturmaktadır. Umarız ve dileriz ki bir gün ressamlarımız, şairlerimiz, roman ve hikâye yazarlarımız, film senaristlerimiz bu hazineyi keşfederler. Batılı meslektaşlarının eserlerinde bol bol kullandıkları gibi kendi kültüründen ve motiflerinden yararlanma gereğini duyarlar. Biz de öz kültürümüzün evrensel boyuta taşınmış eserlerini film, tiyatro, hikâye, roman, şiir vb. biçimleri içinde izleme mutluluğunu tadarız.

KAYNAKLAR :

- ALPTEKİN Ali Berat ; *Fırat Havzası Efsaneleri*, Antakya 1993.
- DEVELLİOĞLU Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kit., Ankara 1988.
- EKİNCİ Yusuf ; *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul 1989.

• ELÇİN Şükrü; *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bak.Yay: 365, Ankara 1986.

• ERGUN, Metin; *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I-II*, TDK Yay. Nu: 690, Ankara 1997.

• GÖLPINARLI Abdülbâki; *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî "Vilayet-Nâme"*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990.

• GÜLLÜLÜ Sabahattin; *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1977,

• HEDA Jason ; "Concerning the 'Historical' and the 'Local' Legends and Their Relations", *Journal of American Folklore*, 84 (331), 1972, s: 134-144.

• KARADAĞ, Metin; *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara 1995.

• KORKMAZ Esat, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2003.

• OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yay., Ankara 1992.

• OCAK, Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983.

• RADLOFF, Wilhelm, / KUNOS, İgnaz, *Proben, Der Volksliteratur der Türkischen Stämme*, C. VIII, TTK Yay., Ankara 1998.

• ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, TTK Yay., Ankara 1993.

• SAKAOĞLU Saim; *101 Anadolu Efsanesi*, Damla Yayınevi, Ankara, 1976.

• SAKAOĞLU Saim; *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara, 1980.

• SAKAOĞLU Saim; *Efsane Araştırmaları*, Selçuk Üniversitesi Yay. Nu: 106, Konya 1992.

• SEYFELİ, Mahmut; *Kırşehir Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası*, Erciyes Ün. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi), Kayseri 1985.

• SEYFELİ, Mahmut; “Âşık Paşa Etrafında Kırşehir ve Yöresinde Teőekköl Etmiş Efsane ve Menkabeler”, II. Âşık Paşa Bilgi şöleni Tebliğleri, 7-9 Haziran 2001 Kırşehir.

• şAHİN İlhan; "Ahi Evran Vakfiyyesi ve Vakıflara Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. I, Yıl1984'ten ayrı basım, İstanbul 1985.

• şAPOLYO, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964.

• şAPOLYO, Enver Behnan, *Kırşehir Büyükleri*, San Matbaası, Ankara 1967.

• ..... “Ahi Evran”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay. C. III., İstanbul 1979.

KAYNAK şAHISLAR

• GÜNDOğDU, Emine; 1927 Kırşehir doğumlu, ilkokul mezunu, ev kadını, eski yazı bilmez. Kendisinden I, V, XI ve XII numaralı anlatımlar derlendi.

• TURPÇU, Hatice; 1340 (1924) Kırşehir doğumlu, tahsili yok, eski ve yeni yazı bilmez. Kendisinden I, IV, V ve XI numaralı anlatımlar derlendi.

• TÜREDİ, Mehmet; 1428 Kırşehir doğumlu, ortaokul mezunu, emekli memur, eski yazı bilmez. Kendisinden IV, VI, VII ve IX numaralı anlatımlar derlendi.

• MAHMUTOğLU, Ahmet Hamdi; 1959 Kırşehir doğumlu, üniversite mezunu, teknik öğretnen, eski yazı bilmez. Kendisinden III, VI, VIII ve IX numaralı anlatımlar derlendi.

• MAHMUTOğLU, Mustafa; 1928 Kırşehir doğumlu, ilkokul mezunu, eski ve yeni yazı bilir. Kendisinden I, II, V, VII, IX numaralı anlatımlar derlendi.

• SEYFELİ őevkiye; 1933 Kırşehir doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, eski yazı bilmez. Kendisinden I, II, IV, V, XI ve XII numaralı anlatımlar derlendi.

- SEYFELİ, Halil; 1928 Kırşehir doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, eski yazı bilmez, Kendisinden I, XI ve XII numaralı anlatımlar derlendi.
- SÜRÜCÜ, Zeynep; 1338 (1922) Kırşehir doğumlu, ilkokul 3'e kadar okumuş, ev hanımı, okuma yazma bilir, eski yazı bilmez. Kendisinden I ve IV ve V numaralı anlatımlar derlendi.

FÜTÜVVET VE AHLİK EKSENİNDE GÜNÜMÜZE BİR BAKIŞ

İhsan SOYSALDI*

Güzel ahlâk ve örnek olma yolunda en müstesnâ örneklerin verildiği tasavvufta fütüvvet de bir yiğitlik ve mertlik timsali olmayı temsil etmektedir. Fütüvvet kelimesi asil ve tam anlamıyla insanı kasteden bir kavramdır. Bu kavramın içinde mâna ise misafirperverliği ve eli açıklılığı kendisinin hiçbir şeyi kalmayınca kadar sürdürmektir. Ahilikte bu güzel ahlâk ve dostluk, fedakarlık içerisindeki asil duygularla insanların birbiriyle kaynaşması ve yardımlaşmasıdır. Birbiriyle sınırsız tam bir kaynaşma içerisinde olmasıdır.

Tasavvufta cömertlik bakımından Haşem Taî, yiğitlik açısından da Hz. Ali örnek kahramanlar kabul edilmişlerdir. Bu hayat tarzı ilk zamanlarında toplum tarafından kabul görmesinden sonra ruhânî hayatta da bir ideal haline gelmiştir. Mutasavvıflar fütüvvet anlayışının peygamberlerden kalma bir ahlâk yolu olduğunu belirtmektedirler. Özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf Peygamberlerle Ashab-ı Kehf'e ve Yuşâ'ya bu yiğitlik namı verilmiştir.

Fütüvvet; doğruluk, cömertlik, güzel huy, göz tokluğu, dostlarla şakalaşma, arkadaşlarla iyi geçinme, kötü söz dinlemekten kaçınma, iyilik yapmayı arzulama, güzel komşuluk, güzel konuşma, ahde vefa, aile fertlerine iyi davranma, çocukları güzel bir terbiye ile yetiştirme, büyüklere saygılı davranma, kinden, aldatmaktan, buğuzdan kaçınmaktır.¹ Bunun yanında daha bir çok güzel ahlâk ve prensipleri bünyesinde taşıyan fütüvvet çok özel bir kavram ve hayat şeklidir.

* Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ELAZIĞ. isoyaldi@firat.edu.tr

¹ Cevherî, *sıhah*, Kahire trs., c.VI, s. 2451-2452, Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, İstanbul 1305, c.I, s.593,

Tehânevî, *Keşşâf*, Beyrut 1984, c.I, s.1106, ayrıca fütüvvet başkalarını menfaatini kendi menfaatine tercih,

karşılık beklemeksizin başkalarına yardım, başkalarını daha önemli ve daha saygıdeğer görmesi gibi .

İnsanlara hep sevgi ve hoşgörü ikliminden seslenen mutasavvıflar, bunu hayatın her alanında başarıyla uygulamışlardır. Kardeşliği tesis etme ve sosyal hayatta bir prensip olarak kullanma tarih boyunca mevcuttur. Ticarî yaşamda esnaf birlikleri ve uhuvvet anlayışı yine gönül insanların arasında kurulmuş ve yayılmıştır.

Günümüzde insanların hep benlik ve nefsi ön plana çıkarıp, kardeşliğin, fedakârlığın unutulduğu bir dünya düzeni rağbet edilir olmuştur. İnsanların huzur ve kardeşlik içerisinde yaşadığı bir toplum şekli hep özlem içerisinde beklenen bir hayal hâline getirilmiştir. Artık çıkar ilişkilerinin geçerli olduğu, dostluğun ve yiğitliğin tarihe karıştığı bir sosyal yapıda insanların huzurlu ve mutlu olmasını beklemek çok büyük bir rüya gibidir.

İlk sufilerden itibaren bütün mutasavvıflar hem kendileri çalışıp elinin emeğiyle geçinmişler hem de yanındakilere çalışmayı ve elinin emeğiyle geçinmeyi tavsiye etmişlerdir. Bunlar meslekleriyle isimlendirilen sufilerdir. Mesela Kassâr, Sakâtî, Hallac, Verrâk gibi. Ahilik ve fütüvvet de bu çalışma ve kendi emeğiyle geçinme geleneğinin bir devamı durumundadır. Her mesleğin kendine ait bir üstadı bir pîri mevcuttur. Hz. Adem çiftçilerin, Hz. İdris terzilerin, gemicilerin pîrinin Hz. Nuh olması gibi. Her meslek sahibi mesleğini icra ederken bir ibadet bilinci içerisinde gerçekleştirir, elinden çıkan malın hilesiz ve kaliteli olmasına dikkat ederlerdi. Bu meslekleri icra edenler ilâhî bir gözetim altında oldukları düşüncesiyle hareket ederlerdi. Yapılacak bir yanlışın hesabının verileceği düşüncesi insanları yanlış yapmaktan alıkoymaktaydı.

Fütüvvet eğitiminin temelini peygamberlere dayandırılması insanlara ayrı bir manevî hava katmaktadır. Meslek sahibi kişilerin kendilerine örnek olarak bu yüce insanları seçmeleri çok farklı bir motivasyon olmaktadır. Mesleğini icra ederken onlara ibadet havasını getiren sebeplerden en başta geleni bu olsa gerekti.

Ahilik teşkilatındaki düzen ve eğitim sistemi ticarî hayata yön vermekteydi. Ahî tekkelerinde insanlara ilk öğretilenler, dinî ve tasavvufî prensipler ışığında insanlara ahlakî meziyetleri kazandırarak onlara sosyal hayata hazır hale getirmek istenmiştir.²

---

anamlara da gelmektedir. Cevherî, *Sıhah*, c.VI, s. 2451-2452.

² Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s.3.

Fütüvvet ve ahilik teşkilatında bütün üyeler çalışan insanlardan meydana gelmektedir. Birliğin kaideleri fütüvvetnâme denilen tüzüklerle belirlenmiştir. İddia edilenin aksine sufi hayatın ticarî ve ekonomik alanda nasıl etkili olduğunu kanıtlamışlardır. İş hayatlarında verilen ahlâkî eğitim sayesinde örnek birer esnaf olmuşlar, mesleklerini güzel ahlakla süslemişlerdir.

İktisadî açıdan çok önemli hizmetler gören bu müesseseler insanları hem ahlâkî açıdan hem de ticarî açıdan eğiterek topluma faydalı bireyler hâline getirmişlerdir. Günümüzde bu tür faaliyetlere büyük ihtiyaç olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. İnsanlar hem kazançlarını sağlarken bunun yanında ahlâkî olgunlukları elde etmeleri takdir edilecek bir olaydır. Bu yönüyle de tasavvufun insanlara sosyal hayata hazırlayan onları örnek birer insan hâline getiren bir bilim olduğu görülmektedir.

Fütüvvet erlerinde hizmet anlayışı ön plandadır. Kendi şahsından önce hizmet etmeyi, halkı düşünmeyi, yoksulu ve düşkünün korumayı, zalimle mücadeleyi kendine bir görev bilir. Fütüvvet sahibi olanlar, ister zaviyede, tekkede, ister başka yerlerde olsunlar güven, doğruluk, öğüt, tövbe, hidayet gibi hususlara uymaları zorunludur.³

İnsanları hem meslek sahibi yapan hem de onları dürüst birer birey haline getiren bu özellik geçmiş tarihimizde sıkça kullanılmıştır. Gönüllü toplum kuruluşları bunu bir görev bilinci içerisinde gerçekleştirmekteydi. Burada devlete iş düşmekle birlikte halk bunu gönüllü olarak yerine getirmekte ve destek çıkmaktaydı.

Mutasavvıflar fütüvveti Kur'ân'dan bazı âyetlerle desteklemektedirler. Bunlardan bir kaçı "*Kim Rabbiyle buluşmayı arzu ederse iyi iş yapsın, Rabbine ibadete hiçbir şeyi ortak yapmasın*".⁴ Diğer bir âyette, "*Onlar Rablarına (vasıtasız, delilsiz) inanmış fetâlardı*"⁵ bu âyetlerde de görüldüğü üzere yapılan işin bir manevî arka planı olduğu düşüncesini insana kazandıran mutasavvıflar, onları motive etmeyi başarmışlardır. İnanç ve sevgi esasını temel olarak alarak diğer prensipleri bunun üzerine inşa etmişlerdir.

Abdurrahman Sülemî Kitabü'l-Fütüvve adlı eserinde fütüvvetin neleri içerdiğini, hangi özelliklerin bu kavram içerisinde yer aldığını verirken şunları ifade etmektedir. Fütüvvetin şartları olduğunu belirtir ve

³ Kara, Mustafa, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1990, s.125-132.

⁴ Kehf, /110

⁵ Kehf, /13.

bazı maddeleri sıralar; dostların ihtiyaçlarını karşılamak, kötülüğe iyilikle cevap vermek, kabahati cezalandırmamak, dostların hatalarını aramaktan vazgeçmek, güzel ahlak sahibi olmak gibi özellikleri saymaktadır.⁶

Sülemî bu konu üzerine bir eser vererek konunun ehemmiyetini ifâde etmiştir. Bu konuya merak salan, araştırmak isteyen kişiler için kaynak eser ihtiyacına cevap veren bir eserdir. Eserinde fütüvvetin neleri içerdiğini geniş ve kaynaklarıyla veren müellif konunun anlaşılmasını sağlamıştır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı mutasavvıflarından Salahaddin Uşşâkî de fütüvvet hakkında şunları dile getirir. Kişi kendi için bir hak görmemeli tevâzu sahibi olmalıdır. Ona göre fütüvvet tevâzudan da ileri bir durumdur. Kendisini başkasından daha faziletli görmez. Düşmanlık etmez, düşmanlık istenen bir hak yüzünden olur. Fütüvvet sahibi böyle bir hak kendisinde görmez.⁷

İnsan baktığında böyle bir düşüncenin çok eski zamanlarda kaldığını artık böyle bir durumun mümkün olamayacağını idrak etmektedir. Bırakın kendi hakkını hakkı olmadığı halde bir çok düşmanlık ve kavgaların yaşandığı günümüzde bu anlayıştan ne kadar uzaklaşıldığı açıktır. Sanki böyle düşünen insanlar hiç yaşamamış, böyle bir fikre insanlar sahip olmamış düşüncesi insanı kaplamaktadır.

Ahilikte görünen sistem, başlarında “ahi” adı verilen başkanları ile birlikte esnaf ve sanatkâr dernekleri şeklindeydi. Hemen bütün şehir ve kasabalarda bu dernekler görev icra etmekteydiler. Her mesleğin bir piri bulunmakta ve meslek mensupları ona karşı sorumlulukları vardı. Bu insanların gerçekleştirdikleri hizmet günümüze bakınca daha da iyi anlaşılmaktadır. Kendi aralarında yaptıkları bu birlik sayesinde topluma sağladıkları güven ve huzur ortamı gerçekten de övgüye değerdir. Bu dernek merkezleri aynı zamanda uzak yerlerden gelen insanlar için birer

⁶ Sülemî, Abdurrahman, *Kitabu'l-Fütüvvet*, Kahire 1989, s.13-25.

⁷ Uşşâkî, Salahaddin, *Mir'âtü'l-âlâm ve Müşkilâtü'l-ahlâm*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, no: 1196,

vr.81b. Salâhî'nin etkisi altında kaldığı ünlü mutasavvıf İbn Arâbî de fütüvvetin belli bir topluluğa, dinde ve

tasavvufu belli bir bakış açısına delâlet etmediğini bilakis bir makam olduğunu ifade eder. İbn Arabî,

Muhyiddin, *Mucemu's-süfi*, Beyrut 1981, s.872, Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul 1992, s. 391-

misafirhane görevini de yerine getirmişlerdir. Burada misafir edilen insanlar tam bir misafirpervelik örneğiyle ağırlandıydılar.⁸

Mesleklerini bir disiplin içerisinde yerine getiren ahi toplulukları hem mesleklerini en başarılı biçimde yaparken, diğeryandan toplum içerisindeki ahlâkî ve ticari bozulmanın önüne geçmişlerdir. İnsanlar bu sayede alışveriş yaparken güven duyarak yapmışlar, toplum bu sayede kendi insanına olan itimadını üst seviyelere çıkarmayı başarmıştır.

Toplum içerisinde baş edilemeyen, huzuru bozan, insanları aldatan, ticareti hile aracı haline getiren insanları yola getirmek için fütüvvet gruplarının kurulduğu görülmektedir. İnsanların esnaf ve sanatkârlarla olan münasebetlerinde çoğuzaman şikayette bulunmaları ve hep acaba aldatılıyor muyum endişesi içerisinde bulunmaları günümüz sosyal hayatının en önemli problemlerindendir. Ahilik teşkilatının görevlileri esnaf arasında kurdukları denetim mekanizması sayesinde en küçük yolsuzluğa dahi izin vermemektedirler. Buna uymayan esnaf hakkında dükkan kapatma cezası uygulanmaktaydı. Esnafın tabii olacağı esaslar en ince ayrıntısına kadar belirlenmişti.⁹

Toplum hayatında en önemli unsurlardan birisi insanların huzur içerisinde bir yaşam sürmeleridir. Hayatın her safhasında insanlar, başka insanlar tarafından aldatılacağını, istismar edileceğini, mağdur edileceğini düşünmeden yaşamaları en önemli mutluluk sebebidir. Böyle bir toplumda insanlar arası ilişkilerde sevgi ve saygı, güven ve hoşgörü ön planda olacaktır.

Ahi teşkilatları hem üreticiyi hem de tüketiciyi koruyan kurallar getirmişler, üreticiyi korumak için yeri geldiğinde üretime sınırlama, tüketiciyi korumak için de fiyatlara narh koymuşlardır. Bugünkü mallarda aranan standartlar gibi o günde satılan mallarda belli bir kalite istenmekteydi. Esnaf birlikleri fiyat belirlerken malın kalitesine göre bir fiyat tespit ederlerdi. O malı alan tüketici güven içerisinde malın kalitesini bilerek kullanırdı. Bu standartlara uymayan ve hileli mal satanlara yolsuz denilirdi. Bunlar esnaf tarafından dışlanırlar, kimse onlara mal vermez, imal ettiği malı da satamazdı. Esnafın kendi içerisinde

⁸ Sümer, Faruk, Oğuzlar, A.Ü.D.T.C.F. yay.,Ankara 1972,s.163,Temren, Belkis, Tasavvuf Düşüncesinde

Demokrasi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995, s.42-45.

⁹ Şeker, Mehmet, İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Ankara 1997, s. 175-176.

kurduğu bu kontrol sistemi günümüzde son derece lüzumlu olan bir sistemdir.¹⁰

Esnaf arasında fahiş fiyat almak, hileli iş yapmak, bozuk terazi kullanmak büyük bir suç kabul edilerek, cezaya çarptırılırdı. Meslekten men cezası vermeye kadar giden yaptırımlar görünmektedir. Bazı cezaların toplum içerisinde verilerek diğer insanlara da ibret vermek amacı güdülmekteydi.

Bugün sosyal imkanların arttığı günümüzde insanların huzur ve güvene ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Sosyal hayatı oluşturan kitleler içerisinde büyük bir kesimi oluşturan esnaflar arasında ahlakî prensiplerin yerleştirilmesi günümüze ışık tutacak özellikleri barındırmaktadır. Maddi cezalar ne kadar caydırıcı olursa olsun bunun yanında önemli olan insanlara ahlâkî güzelliklerin kazandırılmasıdır.

Tarihimizdeki güzel örnekleri ele alıp günümüz insanına sunmak için yeniden gözden geçirmek faydalı bir faaliyet olacaktır. Bütün bunların temelinde de eğitim olduğu bir gerçektir. Ailede başalamak üzere çocuklara topluma yararlı birer birey olması için lüzumlu bilgiler verilmelidir.

Fütüvvet şartlarına baktığımızda çok özel ahlâkî vasıflar görmekteyiz. Bunlardan bazıları, insanların sana nasıl işlem yapmalarını istiyorsan o şekilde davran, insanın kendi nefsinı hesaba çekmesi, gücü yeterken affetmek, başkalarının kusurlarını bırakıp kendi kusurlarıyla meşgul olmak, halka güzel zan besleyip, onlara saygıyı muhafaza etmek, bela gelince şikayet etmeyip sabretmek, dünya tamahına düşmemek gibi daha bir çok maddeyi sıralamak mümkündür.

İnsanların maddi ve manevi arayış içerisinde olduğu günümüzde çözüm yolları gösterecek, insanları huzura erdirecek fırsatların sunulması gerekmektedir. Kötü ve yanlış örneklerin sayısızca sergilendiği toplum hayatında güzelliklerin de olduğu unutturulmamalıdır. Güven itimat duygusunun yok olduğu insanların hep şüphe içerisinde oldukları gerçeği toplumun hâlini ortaya koymaktadır.

Fütüvvet ve ahi kuruluşları sadece mesleki açıdan insanlara eğitim vermemiş aynı zamanda nasıl iyi bir insan, örnek vatandaş olunur bunun portresini insanlara çizmiştir. İnsanın sadece kendi için yaşamadığını yeri geldiğinde başkaları içinde kendi haklarından fedakarlık etmeleri gerektiği mensuplarını ve dolaylı olarak tüm halka anlatılmıştır.

¹⁰ Ekinci, Yusuf, *Ahîlik*, Ankara 1993, s. 70-71.

Halk böyle insanları görerek ve onların davranışlarını fark ederek kendi hayatına da bir düzen vermeyi istemiştir. Sosyal çevrede örnek insanların çok olduğu bir toplumda kötü davranışların azalma eğilimi içerisinde olacağı muhakkaktır. İnsanlar birbirlerini hem iyi hem de kötü şekilde etkileyebilirler. Kişi arkadaşının huyundan muhakkak bir şeyler almıştır. Kötü arkadaş insanı yanlış davranışlara sürükleyeceği gibi iyi dostta insanı güzel davranışlara sevk edecektir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. İnsan hayatının her anında, her safhasında eğitime ihtiyaç duymaktadır. Eğitimin yaşı ve zamanı yoktur. Bu illa okulda olacak başka yerde olmaz demek yanlış olacaktır. Ahilik gibi örnek kuruluşlara geçmişte nasıl ihtiyaç varsa günümüzde daha da fazla ihtiyaç vardır.

Günümüzde insanların maddi kaygılarını ön planda tutup manevi duygularından uzaklaştığı düşünülürse insanlara durumlarının ne olduğunu hatırlatmalı, onlara nasıl bir yola doğru gittiklerini göstermek gerekmektedir. Sevinç ve hüznlerini paylaşabilen, birbirine yardım etmeyi, muhtaca el uzatmayı görev bilen bir toplum olabilmek en büyük ideal olmalıdır. Böyle bir toplumun bozulması, yozlaştırılması da mümkün olamayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Asım Efendi, **Kâmus Tercemesi**, İstanbul 1305.

Ateş, Süleyman, **İslâm Tasavvufu**, İstanbul 1992.

Cevherî, **sıhah**, Kahire trs..

Çağatay, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s.3.

Ekinci, Yusuf, **Ahîlik**, Ankara 1993, s. 70-71.

İbn Arabî, Muhyiddin, **Mucemu's-sûfî**, Beyrut 1981.

Kara, Mustafa, **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul 1990.

Sülemî, Abdurrahman, **Kitabu'l-Fütüvvet**, Kahire 1989, s.13-25.

Sümer, Faruk, **Oğuzlar**, A.Ü.D.T.C.F. yay., Ankara 1972.

Şeker, Mehmet, **İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Ankara 1997.

Tehânevî, **Keşşâf**, Beyrut 1984.

Temren, Belkıs, **Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi**, Kùltür Bakanlığı Yay., Ankara 1995.

Uşşâkî, Salahaddin, **Mir'âtü'l-âlâm ve Müşkilâtü'l-ahlâm**, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, no: 1196.

ORHAN PAMUK'UN "CEVDET BEY VE OĞULLARI" ADLI ROMANINDA İKTİSADİ ZİHNİYET

İbrahim ŞAHİN*

Roman ve İktisadi Zihniyet

Roman, top yekun hayattır cümlesi çok iddialı olmakla beraber, romanın hayata ilişkin yanlarının olduğu gerçeğini değiştirmez. Romancının bize sağladığı verileri, okuyucu olarak biz tamamlar ve devre intikal ederiz. Romancının sağladığı verilerin iktisadi, sosyal, hukuki ve kültürel kıymetler haline dönüşmesi, kullandığı dil vasıtasıyla anlattığı devrin atmosferine okuyucunun yürümesini sağlayacak kapılar açmasını temin etmesindendir. Edebi metinleri iktisadi hayata dair malzeme üreten birer vesika gibi kabul etmek, elbette edebi metinlere sosyoloji açısından yaklaşmayı gerektirir. Edebiyatçının asıl meselesi mevcut edebi metinlerin estetik değerinin tesbiti olmakla birlikte, edebiyat hayatı aksettiren bir metin türü olduğuna göre, elbette gündelik hayata dair bir çok unsur edebiyat metinlerinde bulunabilir.

Bu bilgilerin vesika ölçüsünde bir değeri var mıdır? Bu sorunun cevabını, metinlerden elde edilen verilerin tarihi vesikalarla desteklenmesi şartıyla, olumlu olarak verebiliriz; fakat edebiyatın doğruları anlatmak gibi bir iddiası yoktur. Bu yüzden, edebi metinlerdeki, örneğin iktisadi veriler, romancının yada şairin şahsi yorumları olarak kalır. Roman sanatı açısından, cemiyetin bir yansıması olarak iktisadi hayatın romanın dünyasında sunulması, kahramanın içinde yaşadığı atmosferin gerçekliğini artıran bir malzemedir elbette. Esas olan kahraman merkezli bir "insan" anlatma olduğuna göre, okuyucuyu, kahramana götürecek her türlü bilgi, romanın gerekenleri arasındadır. Thomas Mann'ın Buddenbrook Ailesi, roman ve iktisadi hayat konusunda, sağlam verileri olan iyi bir örnektir. Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları ile adı geçen roman arasında, öncelikle, her ikisinin de "nesil" romanı olmaları bakımından bir benzerlik vardır. Orhan

---

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
KIRIKKALE. ibilgesahin@hotmail.com

Pamuk'un eseri, yirminci yūzyıl bařından 1970'lere kadar geçen zaman diliminde, bir ailenin tarihini hikaye etmektedir. Fakat bu hikaye aynı zamanda, yūzyılın bařından itibaren bu topraklarda gerçekleřen, siyasi, sosyal ve kūltūrel olguların da tarihi olmaktadır. Bu yūnūyle roman, zihniyet arařtırmaları bakımından vazgeçilmez bir malzeme olarak gūrūnūyor.

Cevdet Bey ve Oğulları'nın iki önemli kahramanı, iki kardeřtir. Iřıkı Cevdet Bey ve aēabeyi Jn-Tūrk Nusret...Iřıkı Cevdet Bey'i de, Jn-Tūrk Nusret'i de Tanzimat dönemi romanlarımızdaki bazı tiplere ve temsil ettikleri zihniyet bakımından, o tiplerin temsili manalarına baēlamak mūmkūndūr. Böylece, grūlecektir ki, Cevdet Bey Ve Oğulları adlı roman aslında, Tanzimatta bařlayan bir zihniyet ikileřmesinin devamını anlatmaktadır. Meřrutiyetin ilanından hemen evvel, genel olarak, Tūrk mūnevverinin ruh hali, cemiyetle baēı, Avrupa hayranlıēının derecesi ve entelektūel seviyesine iliřkin, Jn-Tūrk Nusret'ten bir çok bilgi elde ederiz. 1930 ve sonrası için, mer ve diēerlerinden, o devir elitlerinin kendi insanımıza, coērafyamıza ve deēerlerimize bakıřına dair yine, bir takım bilgiler elde etmek mūmkūn.

Fakat bizim bildirimizin asıl mevzuu, "Iřıkı Cevdet Bey"dir. Iřıkı Cevdet Bey'in řahsında, Tanzimat'tan itibaren, cemiyetin yařamaya bařladıēı zihniyet deēiřmesinin, vesika mahiyeti taşıyan metinler yoluyla deēil, edebi mahiyeti olan metinler vasıtasıyla nasıl verilebileceēini, entelektūellerin ve būrokratların dıřındaki sınıfların, Ořmanlı'da nasıl teřekkūl ettiēini Cevdet Bey ve Oğulları'nda görmek mūmkūndūr.

ocukluēunu ve ilk gençlik yıllarını Kula'da geçiren Cevdet Bey, kūuk bir memur ocuēudur. Sūbyan Mektebini Kula'da bitirdikten sonra, babasının memuriyeti dolayısıyla aile Akhisar'a tařınmıř, Cevdet Bey, Rūřtiye mektebini de burada okumuřtur. Annesinin hastalanması ūzerine, babası, tayinini İstanbul'a ister, ancak bu mūmkūn olmaz. Bunun ūzerine, babası Osman Bey, resmi iřinden ayrılarak İstanbul'a tařınır. Osman Bey'in İstanbul'daki ilk ticari iři, Haseki'de bir oduncu dūkkanı açmak olmuřtur. Aēabeyi Nusret, ailenin İstanbul'a yerleřmesinden bir yıl sonra, Askeri Tıbbiye'ye girmiř, babanın lūmū ūzerine de oduncu dūkkanını iřletmek Cevdet Bey'in vazifesi haline gelmiřtir. Cevdet Bey ticarete böyle bir mecburiyet sonucu girmiřti. Yirmi yařına kadar bu iřle uērařan Cevdet Bey, daha sonra, iři Aksaray'a tařımıř ve būyūtmūřtur. Askeri Tıbbiye ērencisi aēabeyi, o yıllardaki geleneēi sūrdūrerek, bir çok tıbbiye talebesi gibi Paris'e kaçmıř ve būttūn mal varlıēı Cevdet Bey'e kalmıřtır. Cevdet Bey, ticarete her yıl biraz daha ilerlemiř ve o

yıllardaki bir yığın ecnebi tüccarın arasında hem Müslüman hem tüccar olan ilk isim olarak tanınmıştır.

“İşıkçı” Cevdet Bey, romanda hikayesi anlatılan ailenin, ilk tüccar ferdidir. Meşrutiyet öncesi senelerde, ağabeyi Nusret, tıbbiye tahsil etmiş bir Jön-Türk olarak siyasetle uğraşırken, Cevdet Bey, ticaretle uğraşmayı, siyasetten uzak durmayı daha doğru bulmuştur. Nusret ile kardeşi Cevdet Bey arasındaki mizaç farkını da bu noktada görüyoruz: Nusret daha hayalperest, ütöpik, asabi ve maceracı iken, Cevdet Bey oldukça realist ve pragmatisttir. Ancak onun romanın ilk bölümü boyunca en büyük sıkıntısı, ticaretle uğraşıyor olmaktan duyduğu ağır komplekstir. Çünkü, Osmanlının son döneminde bilindiğı gibi ticaret gayr-i Müslim teb’anın elinde olup, Müslüman tüccar yok denecek kadar azdır. Müslüman Türkler ticaretle uğraşmayı küçümsemekte, daha çok bürokrasi ve siyasetle işğal etmektedirler. Bu noktada Şerif Mardin’in şu tespiti hatırlatmakta fayda vardır:

“Osmanlı devletinin ekonomiyle olan ilişkisi konusunda ortaya çıkan şey, devletin bir kontrol konumuna sahip olmasından çok, Osmanlı toplumunda, iktidar ile ilgilenmenin piyasa işlemlerinden daha merkezi olduğı yolundaki gizli olguydu. İktidar, zenginlikten daha değerli bir “meta”ydı ve iktidar “ticareti” Osmanlı sisteminin ayırt edici bir özelliğiydi. İktidarın bu üstünlüğüne koşut olarak, Batılı kapitalizmden farklı bir ekonomik ahlak ve sembolizm de vardı. Devlet tarafından toplanan vergiler, bir kamu görevlisine, kendi makamının işlerliğini sağlamak için gerek duyduğu kaynakları sağlamak için kullanılacaktı: askeri ve sivil bir kadro ve siyasal makamın kaftan, zengin giysiler ve mücevherler gibi simgeleri... Dolayısıyla para, ekonomik olduğı kadar siyasal bir araçtı da.”¹

Cevdet Bey, bir taraftan, entelektüel meselelere uzak durmakta ama öbür taraftan, ağabeyinin tahrıkları neticesinde, siyasete uzak duruşundan kaynaklanan sıkıntılar yaşamaktadır. Roman ilerledikçe, cemiyetçilik bakımından, Cevdet Bey’in daha doğru tercihler üzerinde yürüdüğünü, Nusret ve diğerlerinin Avrupa hayranlığının, onları bir yığın yanlışa götürdüğünü fark ederiz. Cevdet Bey’in Müslüman Türk kimliğiyle, ticaretle uğraşmasının, gayr-i Müslim tüccarlar tarafından nasıl karşılandığını aşağıdaki satırlarda görmek mümkün:

“Onu gören tüccarlar, aralarına giren bu Müslüman’ı şaşkınlık ve ilgiyle izlediklerini gösteren bakışlarla gülümsüyorlardı. Bakışlar Cevdet

¹ Şerif MARDİN, “Türk Modernleşmesi”, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s. 209-210.

Bey'e 'Bakalım bu fesli tüccar aramıza girecek mi? Senin cesaretini ve kararlılığını beğeniyoruz!' diyordu. Cevdet Bey de onlara 'Benim hakkımda ne düşündüğünüzü, nasıl biri olduğumu çok iyi biliyorum!' diyen bakışlarla selam veriyordu. Eskinazi'nin dükkanına üç-beş adım kala çoğunluğu Yahudi ve Rum olan bu tüccarlardan biri onu görerek dükkanının içinden seslendi:

'Ooo, Işıkcı Cevdet Bey, bugün çok şıksınız!'"²

Yukarıdaki cümlede geçen "Işıkcı" ibaresinde dahi, ağır bir küçümseme, alay söz konusudur. Sıfat, Cevdet Bey'in aydınlatma malzemeleri satmasıyla ilgili olsa bile, gayr-i Müslim tüccarlar onun ticarette başarılı olamayacağını düşünmekte olup, her fırsatta, bu kanaatlerini ifade etmekten çekinmezler. Öbür taraftan, Cevdet Bey, en yakını olan ağabeyi tarafından da, sık sık hakarete maruz bırakılan bir tüccar kimliğiyle karşımıza çıkar. Halbuki onun istediği sadece ticarette başarılı olmaktır. Modernleşmenin iktisadi hayattan geçtiğini sezgisel olarak bilmekte, ancak bunu izah edecek argümanlardan mahrum görünmektedir. Ağabeyi Nusret'in ve diğerlerinin dilden, dolayısıyla sloganlardan ibaret dünyalarının yanında Cevdet Bey'in dünyası daha reel ve dolayısıyla daha pragmatik görünmektedir. Nusret'in ve diğerlerinin dünyası, teori ile pratiğin uymadığı bir dünyadır. Değiştirmek istedikleri bir cemiyet vardır ancak bu cemiyetin hangi değer hükümleriyle ayakta durduğunun veya değiştirilmesi gerekenlerinin neler olduğunun farkında değillerdir. Cevdet Bey'in, ağabeyi gibi, ütöpik bir dünya kurgulayan nesilden en büyük farkı, içinde yaşadığı cemiyet ile model alınan batı arasındaki temel farkın iktisadi zihniyete ilişkin olduğunu bilmesidir. Tanzimat dönemi modernleşme modelleri arasında da bilindiği gibi, kültürde yerli kalmak ancak medeniyette yenileşmek gibi formüller mevcuttu. Hatta denilebilir ki, siyasi organizma dışta tutulmak kaydıyla, Tanzimat dönemi ricalinin ve münevverinin modernleşme modelleri aşağı yukarı aynı görünmektedir. Namık Kemal neslinin gazete gibi, modern zamanların en etkili iletişim organı vasıtasıyla yaymaya çalıştıkları iki önemli kavram vardır: çalışmak ve ilerlemek: Sa'y ve Fünun...Cevdet Bey, iş, çalışmak ve ticaretle uğraşmak anlamında, Jön-Türklerin ideolojik ve ütöpik modernleşmecilerinden daha modernisttir.

Çalışmanın ve iş üretmenin ahlaki ise disiplinden geçer. Şarkın, en bol argümanının zaman olduğunu söyleyen bir mantalitenin tersine Cevdet Bey, "zaman"ın kullanımı konusunda istikrarlı hatta dakiktir.

² Orhan PAMUK, "Cevdet Bey ve Oğulları", Can Yay., İstanbul, 1982, s. 16.

Osmanlı klasik zihniyetini temsil eden iki paşayla sohbeti sırasında, zamanın nasıl boşa harcandığını görür ve bunu tenkit eder. Modern zamanların kıymet hükümleri arasında zamana verilen ehemmiyetin çok önemli olduğunu kavramış bulunan Cevdet Bey, istihsal davasına, iş disiplini ve zaman tasarrufu gibi konularındaki hassasiyeti ile başlar:

“Eskinazi’nin inşaat malzemesi ve ev eşyası sattığı dükkanına girer girmez, ortadaki dağınık ve laubali havadan, çıraqların neşesinden, patronun dükkanda olmadığını anlayıp sinirlendi. Çıraqlardan biri, sis yüzünden ada vapurunun geciktiğini söyledi. Cevdet Bey, Eskinazi’nin yazları Büyükkada’da geçirdiğini hatırladı. Sonra birden hüznünlendi. Bütün bu Yahudi, Rum ve Ermeni tüccarları arasında kendini çok yalnız hissediyordu.” (Pamuk, s. 16)

Edebiyat tarihimizde, batı tarzı hayatı algılamanın netleştiği tarihi dönem olarak elbette Tanzimat zikredilir. Yine batı tarzı bir edebi türle; romanla da bu algılama biçimi tasnif edilmiştir. Namık Kemal’in intibah romanı üzerine yapılacak metaforik bir çözümleme, Ali Bey’in, Mahpeyker’in ve Dilaşub’un kim olduğunu ortaya koyacaktır. Ancak bu romanın arkasından gelen Ahmet Mithat Efendi’nin o meşhur romanıyla, Felatun Bey ve Rakım Efendi tiplerinin cemiyetin “ne”ye karşı “nerede” durduğunu ortaya koyacaktır.

Cevdet Bey, bu yönleriyle, aslında, ceddi Tanzimat dönemi romanlarında bulunabilecek bir adamdır. Ahmet Mithat’ın ruhsuz kahramanlarından Rakım Efendi’nin neslinden gelen Cevdet Bey’in roman kahramanı olarak bize daha duyarlı görünmesi, romancının başarısından kaynaklanır. Küçük ama hayatı asıl idare eden faaliyetlerin adamı olan Cevdet Bey, iş disiplini bakımından Rakım Efendi’nin hassasiyetlerine sahiptir.

Öte yandan ağabeyi Nusret, Felatun bey değilse bile, ütöpik düşünme, hayran olunan batının temsili kimliğini algılama bakımından birbirine benzerler. Hatırlanacağı üzere, Felatun Bey mirasyedi bir tip idi. Nusret de bu yönüyle biraz ona benzer çünkü, sık sık tüccar olduğu için hakaret ettiği kardeşinden para ister. Felatun Bey de için de yaşadığı cemiyeti beğenmiyor, kendini bu cemiyetin içinde yabancı hissediyor ve hatta bu yüzden adını bile değiştirerek yanlış bir bilgi sonucu “Felatun” adını kullanıyordu. Nusret de içinde yaşadığı cemiyeti, onun değerler manzumesini, alışkanlıklarını, yaşayış biçimini beğenmez. Hastalıkla pençeleşirken bile, sağlığına kavuşur kavuşmaz Paris’e gitmek istediğinden söz eder. Öyle görünüyor ki Orhan Pamuk, Nusret ve Cevdet isimlerini taşıyan bu iki roman kahramanı vasıtasıyla, bizim aydınımızın

Tanzimat döneminde başlayan ve Cumhuriyet dönemi boyunca da devam eden bir çelişkisini; hayat ve ideoloji zıtlığını anlatmaya çalışmıştır. Bir yanda ideolojik kurgulardan oluşan, ütöpik bir batı hayranlığı ve bunun sonucu olarak kendinden nefrete varan patolojik bir zihniyet; öbür yanda, asıl sorunun gündelik hayatın zorunluluklarına, iktisadi hayatın gelişmemişliğine dair olduğunun farkında olan ve cemiyeti iktisadi zihniyet bakımından değiştirmeye çalışan başka bir zihniyet! Cevdet Bey'in de içinde yaşadığı cemiyetten elbette şikayetleri vardır. Örneğin, Müslüman Türklerin ticaretle uğraşmamaları Cevdet Bey'in temel problemlerinden biridir. Ermeni, Rum ve Yahudi tüccarlar iyi kazanmakta, iyi yaşamakta iken, Müslüman Türkler yoksul bir hayat sürmektedirler. İktisadi hayatın bütün kanalları ecnebler tarafından işgal edilmişken, memleketin bütün ticari ürünleri onlar tarafından pazarlanmakta iken, Türkler, ticaretle uğraşmayı ayıp saymakta, ticaretten uzak durmaktadırlar.

Tanzimat'la birlikte bu cemiyette asıl insan değişmişti. İnsanın değişmesi elbette onun zihniyetine ilişkin bir değişmedir. Şinasi'nin Reşit Paşa Kasidesi'nde ve meşhur piyesinde, Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi ve diğer eserlerinde vurgulayarak değiştirmeye çalıştıkları, daima zihniyete ilişkin kalıplardır. 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, gazetelerde neşredilen yazılar hep zihniyet değişikliğine dairdir. Maarife, geleneğe, örf, çalışmaya, şehir nizamına dair olan bu yazılarla, Tanzimat aydını, insanın hangi alanlardaki kalıplaşmış anlayışını değiştirmesi gerektiğini söylüyordu. Aydınların cemiyeti değiştirme mücadelesi, zaman zaman ütöpik bir mahiyet kazanmış, "değişmeyen" yada "değişmediği" görülen cemiyet, aydınımızı umutsuzluğa sevk etmiştir. Öyle ki Türk münevverinin, bu meselede cemiyetin çok uzağına düştüğü de olmuştur. Nusret, cemiyetin uzağına düşenlerden biridir. Geleneğinde "ahilik" gibi ticareti ahlak felsefesi haline dönüştürmüş olan bir kurum bulunan cemiyetin, bilinen tarihi sebeplerden dolayı, iktisadi hayatın uzağına düşmesi de ayrıca düşündürücüdür. Modern zamanlarda, ticaret yolları, Tanzimat ve Islahat fermanları, İngiliz ticaret anlaşması, kapitülasyonlar vb. sebeplerle çöken üretim kanalları, yıllarca süren devletin bekasına ait gaileler, Türklerin, ticaretten ziyade devletin idaresi ve bekası için mücadele etmeleri; öte yandan, ticaretin daha dünyevi bir faaliyet olarak algılanması 19. asırda "Müslüman" tüccar olmaz telakkisini doğurmuştur. Bu saydığımız sebeplerin arasında belki de en mühimi, Tanzimat öncesi dönemin temel hayat felsefesinin dünyevi değil uhrevi olmasıdır. Edebiyat tarihleri, Tanzimat'la birlikte "insan"ın değiştiğini söylerken, insanımızın hayata bakış açısının değiştiğini

vurgularlar. Daha sarıh bir ifadeyle, insanımızın bakış ačíısı, soyuttan somuta yönelmiştir. Gelip gećici olduğu söylenen/varsayılan/kabul edilen bir dünyadan, insan için önem arz eden bir dünya algılamasına gećiř elbette kolay olmamıştır. Tanzimat dönemi yazar ve şairlerinin edebi metinlerindeki eřya tasvirlerinin neden bu kadar fazla yer tuttuğunun izahı bu noktada yatmaktadır. Onlar, tabir caizse, önce eşyanın adını öğrenmeye çalıştılar. Müřahhas olanı kavramak, beř duyu ile algılanabilen bir gerćeklik bilgisine ulaşmak amacıyla idiler. Dünyevi bilginin sağlam kodlarla, insanımızın zihninde yer etmesi Tanzimat senelerinden başlarsak, elli seneden fazla sürmüş, hatta Cumhuriyet senelerinde de devam etmiştir. Gökalp'ın Meřrutiyet sonrası yazılarındaki ve Türkçülüđün Esasları adlı eserindeki iktisada yönelik yazılara bakmak, bu sürecin nerede tamamlandığını gösterecektir.

Meřrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin iktidar senelerinde ve sonraki senelerde özellikle Gökalp'ın, iktisadi kalkınma üzerine fikirler ürettiklerini biliyoruz. Türkler yirminci yüzyıl başında, devletin bekasının iktisadi kalkınmışlıkla doğru orantılı olduğunu fark etmişlerdi. Cevdet Bey ve Oğulları'nın vakası aynı zamana denk düşmektedir. Orhan Pamuk, Türklerdeki bu uyanışı Cevdet Bey vasıtasıyla, onun bakış ačíısıyla vermektedir. Romanın ilk bölümünde ismi gećen tüccarlar ve ticari mamuller hatırlandığında, Cevdet Bey'in endişesine katılmamak mümkün değildir. Demir tüccarı Dimitri, elektrik ve nalburiye işiyle uğraşan Panayot, Eskinazi, veliaht Reřat Efendi'nin terzisi Botter, gümüş ve kristal eřya satan Decugis, bakkal Dimitropopula, eczacı Matković, tütüncü Angelidis gibi isimler roman okuyucusunu devre intikal ettiren ve Cevdet Bey'i endişelendiren tüccarlar topluluğudur. Bunların içerisinde Türk ve Müslüman olarak, sadece eczacı Ethem Pertev, kendisi ve Yahudi dönmesi bir Selanikli olan Fuat Bey vardır. Meřrutiyet senelerine ait bu manzara, Cumhuriyetin ilk senelerinde de devam etmiştir. Romanın ikinci bölümünde, Cevdet Bey'in ve Cevdet Bey gibilerin çocuklarına ait vak'a örgüsü anlatılmaktadır. Onlar da öncekiler gibi Avrupa görmüşler, orada okumuşlar ve memleketlerine karşı olumsuz kanaatlerle mücehhezdirler. Bir nesil sonra roman kahramanlarının bu donanımı, aslında hiçbir şeyin değişmediğini gösterir. Farklı kelimelerle, farklı isimler, tıpkı cedleri gibi, ait oldukları memleketin insanına ve kültürüne kendilerini yabancı hissetmekte, "alafranga" bakış ačíısını devam ettirmektedirler. Üstelik "alafranga" bakış ačíısı, Tanzimat'ta tamamen, meşrutiyet döneminde ise kısmen reddedilirken; en azından, münevverlerin bir kesimi tarafından sergulanırken, romanın ikinci bölümünün başladığı vak'a zamanında,

1930'ların sonuna doğru hiç de sorgulanmamaktadır.Hala, Avrupa görmüş; sadece görmekle kalmamış, orada modern bilimleri tahsil etmiş Türkler, Felatun'un, Bihruz'un ve hatta Efruz'un varyasyonları olarak varlıklarını sürdürmektedirler. 1940'tan önceki ve sonraki ideolojik yapılanmaların hemen hepsinde, memleket insanını değiştirmeye yönelik çoğu zaman ütöpik ve sonuçta uygulanabilirliği olmayan bir siyasi argüman dizgesi mevcuttur. Ve her defasında, bu ütöpik argümanların temsilcileri, kendilerini halkla kavga ederken bulurlar.

FÜTÜVVET-NÂMELER VE AHÎLİK

-Burgâzî Fütüvvet-nâmesine Göre-

Mehmet ŞEKER*

Özellikle XIII. yüzyıldan başlayarak; fütüvvet ve ahî teşkilâtı çerçevesinde söz konusu edilen ve meslekî nitelikteki nizam-nâmeleri ifade eden fütüvvet-nâmelerin kaynağı tasavvufî eserlerde yer alan fütüvvete dair konular ya da konuyla ilgili risaleler oldukları bilinmektedir. Biz bunlardan ağırlıklı olarak IX-XIII. yüzyıllarda yazılmış olan sûfî fütüvvet-nâmeler değil, daha çok fütüvvetin teşkilatlanmasından sonra (XIII-XIV. yüzyıllar) kaleme alınan fütüvvet-nâmeler üzerinde duracağız. Bunlar da; değerli ilim adamı ve araştırmacı Prof Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın haklı tasnifinde görüldüğü gibi iki ayrı tür olarak ele alınmaktadır: 1- Fütüvvet Teşkilâtına Ait Fütüvvet-nâmeler (XIII-XIV. yüzyıllar) 2- Ahî Loncaları Fütüvvet-nâmeleri (XIII-XVI.yüzyıllar)⁽¹⁾.

Anadolu'da ahiliğin gelişmesi XIII. yüzyılda olmuştur. Bu hareketin yayılması fütüvvet geleneğinin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Ahîliğin tasavvufî nitelikli olan fütüvvetle ilgisini büyük bir Anadolu sûfisi olarak kabul edilen Ahî Evrân'ın Anadolu Ahîliğinin atası sayılmasından da anlamak mümkündür. Fütüvvetle Ahîlik arasındaki bağı anlamak için fütüvvet-nâmelerin tasavvufî karakterleri ile unsurlarına, tasavvufî kurallarla benzerliğine dikkat çekmek gerekir. Bundan ayrı olarak, fütüvvetle özdeşleşen ahîliğin de nasıl tanımlandığını anlamak için fütüvvet-nâmeleri dikkatli bir gözle incelemek de bize yol gösterici olacaktır. İşte biz de bu tebliğimizde iki hususu ele alacağız. Öncelikle Türkçe fütüvvet-nâmelerden hareketle Ahîliğin ne demek olduğu üzerinde duracağız. Daha sonra da yine bu Fütüvvet-nâmeler ahîleri nasıl tanımlıyorlar veyâ ahîler de ne gibi özellikler arıyorlar? gibi soruların cevaplarını vermeye çalışacağız.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ABD, İZMİR

⁽¹⁾ Ahmet Yaşar Ocak, *Fütüvvet-nâme*, TDV. İslâm Ansiklopedisi, XIII, 264

I. AHÎ KİME DENİR?

Türkçe Fütüvvet-nâmeleri arasında bize kadar ulaşanlardan en eskisi olarak kabul edileni Burgâzî Fütüvvet-nâmesi'dir. Bu fütüvvet-nâmenin yazarı Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgâzî olarak gösterilmektedir⁽²⁾. Yazarın h.VII/m. XIII. yüzyılda yaşadığı tahmin olunmaktadır.

1. Anadolu Fütüvveti ve Türkler

Anadolu'daki Ahîlik hareketinin geliştiği ve yayıldığı yüzyıl da bu eserin yazıldığı yüzyıla denk düşmektedir. Bu bakımından öncelikle yazarın eserini niçin yazdığını, kendi ifadesinden okuyalım: "*Yahya b. Halil İbn-i Çoban fetâ'l-Bur'âvî, aydur, gördüm ki, Fütüvvet kapısında oturan ahîlerde fütüvvet-nâme yok. Ya'ni fütüvvet kitabı yok kim bileler, güçleri yitdiğünce ve ellerinden geldiğünce tutalar, bazısında kim vardur, muhtasar, ya'ni azacuk kendüler dileğünce yazılmış, asıl Fütüvvet değil, her bir nesneyi muhtasar yaza yaza metrûk eylediler, pes Allahu teâlâ Fütüvvet ilmîni biz kullara rûzi kıldı, diledüm Fütüvveti kim beyân kılam, şöyle ki, ben yigirmi yaşa girince câhil idüm, ya'ni okumak yazmak hiç bilmez idüm, amma âlimleri yavlak severdüm, dâim dânişmendler birle sohbet kıldurdum, hem fütüvvet erkânlarından bilirdüm*"⁽³⁾.

Çobanoğlu Halil'in oğlu Yahya, ahîlerin elinde bir metin olarak fütüvvet-nâme bulunmadığına dikkat çekiyor. Olanlarda da özet hâlinde parça bölük kendilerine lâzım olduğu kadar yazıldığını belirtiyor. Bundan dolayı derli toplu bir fütüvvet-nâme yazma isteği duyduğunu ve fütüvvet yolu hakkında da gerekli bilgiyi edindiğini kaydediyor.

Daha sonra da eserini yazarken hangi kaynaklardan yararlandığını sayarak eserini nasıl ve hangi amaçla yazdığını şöylece açıklıyor: "... *Fütüvvet gereklülerinden çıkarub yazdum, şöyle ayân kıldum ki, Ahî yolları nedür ve fütüvvet nedür, muayyen ola ve ne kim tarikat içinde müşkil meseleler kim varıdı, cevap birle yazdum. Her kim buna inanmaya ol kişi mürtedd ola ve gerek kim her âzine gicesi çırağlar dibinde ve ahîler katında fütüvvet okuyalar ve güçleri yetdiğünce ve ellerinden geldiğünce edebinden ve erkânından tutalar, işitmeyenlere işitdüreler*"⁽⁴⁾.

⁽²⁾ Abdülbâki Gölpınarlı, *Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuâsı, C. XV, nu: 1-4, İstanbul 1953-1954, s. 76-77

⁽³⁾ Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgâzî, *Fütüvvet-nâme* (Abdülbâki Gölpınarlı Neşri), İst. Ün. İktisat Fakültesi Mecmuâsı, C: XX., nu: 1-4, İst. 1953-1954, s. 112, bundan böyle eser, Burgâzî Fütüvvet-nâmesi olarak gösterilecektir.

⁽⁴⁾ *Burgâzî Fütüvvet-nâmesi*, s.113

Bu kitabı ahilik yolunun belli olması bazı bilinmeyen konuların anlaşılması için yazdığını belirten Çobanoğlu Yahya, Cuma geceleri ışık dibinde ahilerin huzurunda bu fütüvvet-nâmenin okunarak, ellerinden geldiğince de edeb ve erkânının tutularak, hayata geçirilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Okunan kitaptan istifade edilmesi demek, ondan öğrenilenlerin hayatta tatbik edilmesi demektir.

Burada önemli bir başka noktaya da değinen Burgâzî eserinin okunması ve iyi anlaşılması maksadıyla Türk diliyle yazıldığını şöyle ifade etmektedir: “*Bilmemekten bilmek yiğrekdür ânıniçün Türk dilice yazdum, okumağa gengez(geñez) ola,... pes bu Rum ili kavmi Türk dilün bilürler, biz dahî Türk dilince beyân kılduk...*”⁽⁵⁾.

Bu ifâdelerden artık Anadolu’nun XIII. yüzyılda Türk yurdu olduğunu anlamak mümkündür. Zaten on dördüncü yüzyılın ilk yarısında Anadolu’yu gezen Kuzey Afrikalı seyyâh İbn. Batuta bölgenin Türk ülkesi olduğuna Rihlesinde işaret etmektedir⁽⁶⁾. Hatta seyyah ahî zâviyelerinde fütüvvet-nâme veya benzeri eserler okunduğunu haber vermektedir⁽⁷⁾.

Ayrıca Çobanoğlu’nun Türkçe yazmaya özen göstermesi de dikkat çekicidir. Sadece kendisinin Türk dilinde yazması bakımından değil, aynı zamanda okuyucu hedef kitlesi olarak hitab ettiği fütüvvet ehli olan Ahîler de sâdece bu dili bilen, bir başka ifâde ile, Türk dilinden başka dil bilmeyen kimselerdir. Bu ifâdelerden Anadolu Ahîlerinin Türkler olduğunu, Anadolu’da mevcut olan fütüvvet halkının Türkler’den oluştuğunu rahatlıkla söylememiz mümkündür. Burgâzî’nin; Anadolu halkı “*Türk dilini bilürler, biz de (ondan dolayı) Türk dilince beyân kıldık*” demesi bunu göstermektedir⁽⁸⁾.

⁽⁵⁾ Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, s.113

⁽⁶⁾ Mehmet Şeker, İbn Batuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik, Ankara 1993, s. 10

⁽⁷⁾ Aynı yer, s.74

⁽⁸⁾ Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in “Fütüvvet-nâmesi”nde de Türk dilinde yazılmasının sebebinin “*azîz kardeşler arâbîden ve fârisiden hazzı yokdur*” diye açıklama yapmaktadır. Geniş bilgi için karşılaştırınız: Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in Fütüvvet-nâmesi, İÜ. İFM, c. XVII, nu: 1-4, İst. 1955-1956, s. 75; devrin Türk diline bakışı ve Türk diliyle yazan diğerleri için bakınız: Âşık Paşa, Garibnâme, I/1 (Kemal Yavuz Neşri), İstanbul 2000, s. XXXV-XXXVI

2. Fütüvvet-nâmelere Göre Ahîliğin Tanımı

Burgâzi, “*fütüvvet kapusunda oturan ahîler*”⁽⁹⁾ ifadesiyle Ahîler’le fütüvvet ilişkisini açıkça belirtmektedir.

“*Bilün iy imân ehli, yiğit ve ahî ve şeyh bu üçü birdür*”⁽¹⁰⁾ derken Ahîlikten ne anlaşılması gerektiği yolunda şu açıklamayı yapmaktadır: “*Yiğitlik heves eylemekdür, ahîlik başlamakdur ve şeyh tamam kılmakdur. Yiğitlik sakal gelmekdür, ahî sakala ak düşmekdür, şeyhlik tamam pîr olmakdur ve dahî yiğitlik mü’min yolun varmakdur. Ve ahîlik evliyâlar yolun almakdur ve şeyhlik Peygamber dirliği dirilmekdür ve dahi yiğitlik şeriatdur, ahîlik tarikatdır ve şeyhlik hakikatdır ve dahî yiğitlik yola gitmeye niyet kılmakdur, ahîlik yola girüb gitmekdür ve şeyhlik menzile irmekdür ve dahî yiğitlik ana rahminden doğmakdur, ahî dünyada dirilmekdür ve şeyhlik ölmekdür ve dahî şeyhlik imanbirle ölmekdür...*”⁽¹¹⁾

Bu tanımlamada, yiğit, ahî ve şeyhlik kavramlarından ne anlaşılması gerektiğini şu iki hususta ifade etmek mümkündür: 1. Yiğit dünyaya gelip yetişip güçlü kuvvetli olan bir kişiyi temsil etmektedir. Nefis terbiyesine muvaffak olan ve hayatın gerçekliğini gören olgun kişiliği de ahî temsil etmektedir. Şeyh ise pîr olan ve hâkîkate ulaşandır. 2. Yiğitlik mü’minler yoluna girmeye niyet ederek bu yolda gayret göstermek ve dünyada kişiye gerekli bilgileri öğrenmek olduğunu kabul etmektedir.

Ahîlik de, velîler yoluna girmektir, tarikat yolunu tutmaktır. Dünyayı ahiretin tarlası bilerek çalışıp kazanmaktır.

Şeyhlik ise yiğit ve ahînin olgunlaşarak pîr olmaları demektir. “*Kişi yiğit olmayınca ahî olamaz. Evvel kişi yiğit gerek*”⁽¹²⁾.

Bu açıklamalardan fütüvvet-nâme göre kişinin çocukluk ve gençliği yiğitliğidir. Orta yaşına gelince de ahîlik dönemi yaşanır. Yaşlanıp ölümüne kadarki yaşadığı devre de şeyhliktir. Burada dikkat çekici husus şurasıdır ki, insanın en verimli ve üretici olduğu çağ orta yaşta yaşadığı dönemidir. İşte fütüvvet-nâmemiz ahîliği böyle görmekte ve ahîleri bu anlamda çalışan, kazanan ve üretken olan kişiler olarak tanımlamaktadır.

⁽⁹⁾ Burgâzi Fütüvvet-nâmesi, s.112

⁽¹⁰⁾ Aynı eser, s. 113, 114, 148

⁽¹¹⁾ Aynı eser, 113-114

⁽¹²⁾ Aynı eser, 124

Burgâzî, Ahîler'in incir ağacı gibi olmaları gerektiğini belirtirken onların hem cömert, hem de kendisinin ve başkalarının ayıplarını örten kimseler olduklarını düşünmektedir⁽¹³⁾. Cömertlik ve ayıp örtmenin yanında incir meyvesinin tatlı ve yararlı olması gibi ahî de insanların ayıbını örten, karşılıksız veren ve insanlara faydalı olan bir kişiliğe sâhip olmalıdır.

Ahîler "*kapusından içerü girene etmek*" koymaları gerekir⁽¹⁴⁾. Ahiliğin misafire sofrâ hazırlamakta piri sayılan Şit Aleyhisselâmin, "*Kangı kardaşı geleydi etmek yidirürdi, biline tennûre tutardı*" bilgisi diğer fütüvvet-nâmelerde de tekrarlanmaktadır⁽¹⁵⁾. Bunlardan Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-nâmesinde; "*Şit peygamber (a.m.) Ahılık kıldı, konuk konukladı, etmek kesti, sofrâ yaydı*" ifadesi yer almaktadır⁽¹⁶⁾.

İki ayrı fütüvvet-nâme de ahilik denince akla gelen tanımların başında, "*konuk konuklamak*" ve konuğa sofrâ hazırlamak olduğunun kaydedilmiş olması ilgi çekicidir. Bu yaklaşımla ahiliğin en belli başlı tanımı, cömert olan, konuğa sofrâ kuran ve yemek sunan kimseler olarak görülmeleridir. "*Ahî gerek kim, iki cihanda cân-u gönülden cömert gerek, yâni dünyada cömertlik eyleye, âhirette dahî cömert olur*"⁽¹⁷⁾.

Gerçi bu ifadeler tanımdan çok ahîlerde bulunması gereken özelliklerdir. Bu özellikler bütün fütüvvet-nâmelerde sayılırlar. Âdetâ birbirinin tekrarı gibidirler. Biz, Burgâzî Fütüvvet-nâmesinden Ahîlerde bulunması gereken bazı özelliklerden örnekler vererek ve edeplerinden bazılarını sayarak tebliğimizi tamamlayacağız.

II. AHÎ'NİN ÖZELLİKLERİ

Burgâzî Fütüvvet-nâmesinde Ahîlerin nasıl olması gerektiğine dâir bazı ilkeler sıralanmaktadır. Biz bu ilkeleri kısa kısa ele alarak Burgâzî'nin ahîlerde aradığı ferdî ve içtimâî özellikleri ortaya koymaya çalışacağız:

1. Ahilere ne gerek?

(13) Aynı eser, 116

(14) Aynı eser, 117

(15) Aynı eser, 117; Gölpınarlı, Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-nâmesi, İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XVII, nu: 1-4, 1955-1956, s. 76 vd.

(16) Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-nâmesi, s. 7

(17) Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, s.124

Hemen bütün fütüvvet-nâmelerde fütüvvet ehlinin kişiliğini ilgilendiren ahlâkî nitelikler sıralanır. Aslında bunlar sâdece bir kişi olarak ahî'de aranan özellikler değil, aynı zamanda, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak onun sâhip olması gereken vasıflardır. İşte bunlara birkaç örnek:

Helal Kazanç Gerek

Esnaf ve sanatkârlıkta tâkip edilecek yol olarak tarihte önemli bir yer tutan ahiliğin temelinde dürüstlük vardır. İşte bu temiz ahlâkî telkîn eden fütüvvet-nâmelerde yapılan tavsiyeler arasında helâlinden kazanmak başta gelir.

- “*Ahî helâl kesb kılsa gerek*”⁽¹⁸⁾. Buradaki helâl kazançtan maksadı, fütüvvet-nâme şöyle açıklamaktadır: “*Allah-u teâlâ Kelâm-ı Kadîminde buyurur “كلوا من طيبات ما رزقناكم”* ⁽¹⁹⁾. *İbn Abbâs radiyehullah aydur: Allahu teâlâ كلوا من طيبات* didüğü, *ya’ni arı pâk didüğü oldur, asl-ı halâldür, nitekim Resulullah a.m. buyurur ki: Her gice yatduğı vakt niyyet eylese helâl kesb kazanam diyü, irteye yarlıganmış çıkar. Ahî halâl kesb kazanmak gerekdür, belkim farzdur ve hem sünnetdür*”⁽²⁰⁾.

Burada ahînin ayırıcı ve belirgin özelliği olarak, helâl kazanç elde etmek için çalışıp çabalayan hattâ iş ortamından uzaklaştığında da, evde, sokakta hatta yataarken dahî kazancını helâl yoldan kazanmayı düşünen bir kişi olduğuna dikkat çekilmesidir. Bunun için de ahînin her şeyden önce bir iş sâhibi olması gerekmektedir. Nitekim bunu yazarımız şöyle dile getirmektedir:

Meslek Sahibi olması Gerek

Bir iş, bir meslek sâhibi olan ahîler ve mensuplarının etkileri altında kaldıkları eserler olan fütüvvet-nâmelerde, bu hususta telkinlerin var olması tabiidir.

⁽¹⁸⁾ Aynı eser, 125

⁽¹⁹⁾ “Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiye”. *el-Bakara* (2), 57, 172; *el-A’râf*, (7), 160

⁽²⁰⁾ **Burgâzî Fütüvvet-nâmesi**, s. 125; nitekim Neşet Çağatay’ın neşrettiği bir el yazması fütüvvet-nâme 1524 yılında Bursa Kadısı tarafından kaleme alınmıştır. Bu fütüvvet-nâme’nin konuyla ilgili şu satırları ilgi çekicidir: “... *Ve dahi fütüvvet-dârî’nin niyeti şöyle ola kim; bu hurfeti ve san’atı Hak teâlâ’nın kulları için işlerin kim bu hurfete muhtaclardur, hâcetlerin bitürem ve hizmetlerin yirine getürem ve hizmetüm mukabelesinde halâlden her ne hâsıl idersem bir mikdarın vech-i me’âşuma harc idem ve bir mikdârın fukarâyâ tasadduk idem. Zira hiç ondan yiğrek halâl lokma yokdur kim kendü eli emeğinden yiye...* (Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara 1974, s. 24-25 arasında tıpkı basım)

-“ *Ahî'ye bir pîşe ve san'at gerekdür, ona meşgul ola. Eğer pîşesi yoğusa ona fütüvvet değmez. Fütüvvet âna halâldür kim kesb kazana hâlalenden... Anun kesbi olmayıcak yidürmesi dahî olmaz*”⁽²¹⁾.

“ **Pîşe**” kelimesi iş ve meslek anlamındadır. Buradaki ifâdeden açıkça anlaşıldığına göre ahî mutlaka bir işle, bir meslekle meşgul olmalıdır. Yani işsiz ve başı boş dolaşan biri olmamalıdır. Bu mesleğinde, yaptığı işinde de kazancını helâlinden elde etmelidir. Çünkü kazandığını başkalarıyla paylaşacağı, yani elde ettiğinden başkalarına da yedireceği, paylaşacağı için, malı arı, temiz yani helâl kazanç olmalıdır. Kazanmadan yediremeyeceği için mutlaka çalışmalıdır. Bu ifâdelerden, ahîlerin iş sâhibi, meslek sâhibi olmalarının teşvik edildiği anlaşılmaktadır.

İlmi Olması Gerek

Fütüvvet-nâmemizin yazarı ilginç bir yaklaşımla kazanmak için bilgi sâhibi olmayı ahîliğin gereklerinden biri olarak göstermektedir. Eğer yapacağı iş hakkında bilgisi yoksa gidip öğrenmesi gerekir. Bilginlerle de yakınlık kurmalı, bilenleri bulmalı, onlarla dost olmalı ve bilmediğini ustadan, bilenden, uzmandan öğrenmelidir ve ona değer vermelidir.

-“*Cümle yiğide ve ahîye ve şeyhe Fütüvvet ilmi farzdur, bilmeyicek kılmayalar*”. Ahî bilerek işlemezse kıyâmet gününde utangaç olur⁽²²⁾. Yani bilgisizliği onu hem dünyada, hem de âhirette utandırır. Zaten bilmediği bir şeyi yapamaz, yapmamalıdır. Ahîliği de bilmezse gereğini yerine getiremez.

- “*Ahînün gerek kim ilmi ola, kesb ona gâlib ola. Eğer ilmi yoğusa ilm taleb kıla, âlimleri seve, hoş tuta, ilim öğrene*”⁽²³⁾.

Çünkü bilmeyene, bilgisiz olana câhil dendiği, câhilliğin de ahîliğe yakışmadığı şu ifâdelerle belirtilmektedir: “*Pes câhile fütüvvet değmez, câhillik katı aybdur, dünyada hiç câhullıktan katı 'ayb yokdur*”.

Burada devamla, Hz. Muhammed'in; “*Her nesne nesnedür, câhullık hiç nesnedür*” dediğini kaydederek, her hangi bir nesnenin bir değeri olduğunu, ancak cahilliğin hiçbir değeri olmadığını anlatmakta olan Burgâzî, gerçek ilmin ne olduğunu da yine Peygamberin dilinden şöyle açıklamaktadır:

⁽²¹⁾ Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, 125

⁽²²⁾ Aynı eser, 123-24

⁽²³⁾ Aynı eser, 126

“Lâkin ilim bu değül, Kur’ân okuya, ancak ilim oldur ki, eyi hulk ve lutf ve sehâvet ve kerem ve hayır ve şer bilmekdür. Gerek kim ahînün key hulkı ola, hulkılan âdemîleri kendözine kul eyleye. Ben âdemîleri, dinüme eyü hulkla getirdüm”⁽²⁴⁾.

Yazara göre gerçek ilmin sadece Kur’ân okumak olmadığını, bunun yanında okuduğunu hayatına yansıtmak gerektiğini belirtiyor ve iyi ahlâka, güzel davranışa, cömertliğe, soyluluk ve el açıklığına bilerek sâhib olması gereken ahî, aynı zamanda kendisi için neyin hayırlı, neyin hayırsız olduğunu da öğrenmesi gerekiyor. Böylece insanları bu güzel ahlakı ile çevresinde toplayacak ve kendisine güvenmelerini sağlayacaktır. Yer yer Burgâzî ahînin ilmiyle âmil olması gerektiğini söylerken; *“ahî gerek kim namazın kazaya komaya”⁽²⁵⁾* hatırlatmasını yaparken toplumla da ilişkisini devâm ettirmek için câmiye devam etmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bu ifâdelerden anlıyoruz ki, ahî toplumda güvenilen biri olmak zorundadır. Bilgisiyle, bildiğini işine ve hayatına yansıtmayı yanında, güzel ahlâkı ve örnek kişiliğiyle, toplumun güvenilir ve örnek alınan bir üyesi olan ahînin, sâhip olması gereken diğer ahlâkî özellikleri de şöylece saymaktadır.

- *“Ahîler pâk-dâmen olalar ve pâklık farz oldı, cümle yiğide ve ahîye ve şeyhlere vâcib oldı”⁽²⁶⁾.*

Burada ahîlerin eteğinin temiz olması, yani namuslu ve iffet sâhibi olması gerektiğini ve bunun bu yola girenlere farz ve vâcib olduğu belirtilmektedir. Zaten bundan daha yukarıda da Hz. Yusuf’un iffeti ile ilgili bilgi veriliyor. Ve Yusuf ile Züleyha hikâyesi anlatılıyor. Bunun için de; *“cümle ahîler gerek kim bele bağlada”⁽²⁷⁾* deniyor.

- *“Ahîler şehvetten ırak olalar”⁽²⁸⁾.*

- *“Ehl-i Fütüvvet gerek kim settâr-sıfat ola, Allahu Teâlâ ‘ayb örticileri sever”⁽²⁹⁾.*

- *“Ahî evvel hayâ ve edeb gerekdür”⁽³⁰⁾.*

⁽²⁴⁾ Aynı eser, 126

⁽²⁵⁾ Aynı eser, 125

⁽²⁶⁾ Aynı eser, 120

⁽²⁷⁾ Aynı eser, 119

⁽²⁸⁾ Aynı eser, 122

⁽²⁹⁾ Aynı eser, 122

Yoldaşlık Gerek

Yoldaşlık ahiliğin unsurlarından biridir. Yoldaş olmadan, kişni değeri öğrenilemez. Ondan dolayı ahîler , yoldaş seçerken dikkatli ve seçici olmalıdırlar.

“Ahîlere gerek kim, kendi yoldaşını eyü kılavuzlaya, kişiler eyülere yoldaş ola; bilmediği nesneyi bileler, yavuzdan eyüye uyalar.”⁽³¹⁾

Ahîler yoldaşlarını iyi kişilerden seçmeliler ve birbirlerine güvenmelidirler. Kötülerden uzaklaşarak iyiye, iyilere yoldaş olmalıdırlar. Bu konuda Ashab-ı Kehf'in yoldaşlıkları örnek olarak verilmektedir.

- “*Ahîlere gerek kim bâtılı terk kılalar, Hakka döneler, Hakkı bâtıldan seçeler ve hakkı, bâtılı bileler*”⁽³²⁾.

- “Ahî gerek kim terk-i dünya ola ve arzuların terkide ve evlenmeye veyâ ulu yirin gözetmeye ve dünyayı terk kıla”⁽³³⁾.

- “*Ahî, fesâd ehli kişilerle musâhib olmaya, zira ehl-i fesâdın sohbeti fütüvvet ehline yadlık gösterür*”⁽³⁴⁾. “*Kim, ahînin sohbeti sâlihler harîf-i safâ kişiler ola*”⁽³⁵⁾. Burada harîf hem dost, hem de meslektaş anlamındadır. Ahîler hoş gönüllü meslektaşları ile sohbet etmeliler.

Beyler Katına Varmamak Gerek

Ahîler içinde saygın kişi olmakla beraber, idareci ve devlet adamları ile ilişkilerince de ölçülü olan kimselerdir. Fütüvvet-nâmemiz bu konuda şu tavsiyelerde bulunuyor:

- “*Ahî gerek kim begler kapısına varmaya, belki begler, padişahlar anun adın bilmeyeler*”⁽³⁶⁾.

Burada ahînin devlet kapısına varmamaktan maksadı bir iş istemek için onun makamını ziyaret şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira ahî, işi kendisi bulacaktır. Yani zaten ahî bir iş, bir meslek sâhibi olacaktır. Nitekim, fütüvvet-nâmenin diğer bölümünde; ahîlerin dikkat etmeleri

⁽³⁰⁾ Aynı eser, 125

⁽³¹⁾ Aynı eser, 120

⁽³²⁾ Aynı eser, 121

⁽³³⁾ Aynı eser, 125

⁽³⁴⁾ Aynı eser, 134

⁽³⁵⁾ Aynı eser, 134

⁽³⁶⁾ Aynı eser, 126

gereken görgü kuralları sayılırken; “ *Begler katına varmakda beş edeb vardır*”⁽³⁷⁾ diyerek; vakitsiz gitmemeli, büyüklerin makamını gözetmeli, uzak oturmalı, çok konuşmamalı ve şunu şöyle bunu böyle et dememeli gibi tavsiyelerde bulunmaktadır.

Bundan da anlıyoruz ki, ahîler, gerektiğinde beyleri, hükümdarları, yöneticileri ziyaret edeceklerdir; ancak, buluşmaların çok sık olmaması gerektiği gibi, daha uygun olanı beylerin ahîleri ziyarete gelmeleridir.

“*Ahî ve şeyh bir dirlik dirilse gerek kim padişahlar onun ayağına vara ve dahî şöyledür kim begler katına varan Tanrı zikrin unudur, hiç anmaz, zikri begler olur...*”⁽³⁸⁾

2. Ahîlerin Diğer Özellikleri

Burgâzî, Fütüvvet-nâmesi, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, ahîlerin ahlâkî özellikleri ile bir çok edeb ve erkân sıralamaktadır. Bunlara ait bazı örneklerle konumuza devam edelim:

Ahînin Sofrası

Ahîliğin temeli yemek yedirmektir⁽³⁹⁾. “*Ahînin sofrası ulu ola, soğan ve sarımsak olmaya*”⁽⁴⁰⁾. “*Ahînin sofrasında aç nesne olmamalı, zeytinyağı ve mercimek olmalıdır*”⁽⁴¹⁾.

“*Ahî ve şeyh her yemeği pişirmesini ve hizmet etmesini bilmelidirler. Yiğit, ahî ve şeyh pazarda yemek yememeli ve su içmemelidirler*”⁽⁴²⁾.

Yemek yemenin yirmi kuralı vardır; dördü farz, dördü sünnet, on ikisi edebdir. Çoğunluk on ikisini yerine getirirler.

Helâl yemek “*Kim vebâli olmaya*”, “*pâk ve temiz yemek*”, kendi önünden yemek ve Tanrıya şükretmek *farzdır*.

Yemekten önce el yıkamak, yemeğe başlarken besmele çekmek, tabağın kenarından yemek, ortasına el uzatmamak ve yemekten sonra “*el-hamdülillah*” demek *sünnettir*.

Edebleri şunlardır:

⁽³⁷⁾ Aynı eser, 141

⁽³⁸⁾ Aynı eser, 126

⁽³⁹⁾ Aynı eser, 132

⁽⁴⁰⁾ Aynı eser, 130

⁽⁴¹⁾ Aynı eser, 132

⁽⁴²⁾ Aynı eser, 131

Yemek sırasında sümkürmemek, tükürmemek, aksırmamaktır. Zorunluluk olursa mendilini tutmalı elini tutmamalıdır.

Yemek yerken zaruret olmadıkça su içmemelidir.

Yemek sırasında gelen olursa, yemeğe saygısızlık etmemek, için yemekten kalkmamalıdır.

Ayakta yememeli ve su içmemelidir. V.s⁽⁴³⁾.

Ahînin Dört Şeyi Açık Üç Şeyi Bağlı Olması Gerekir:

“Gerek kim Ahînün dört nesnesi açık ola ve üç nesnesi bağlı ola:

1-“*Ahî kim, evvelâ hiç dünyam eksile dimeye*”⁽⁴⁴⁾. Ahînin dünyalığının eksilmesinden dolayı endişeye kapılmaması gerektiği hatırlatılmakta, hele bunun ifâde edilmesi, dillendirilmesi uygun görülmemektedir. Hatta bu konuda Hz. Peygamber’den şöyle bir hadis meali nakledilmektedir: “Her kim Tanrı yolunda harceyleye, birine yedi yüz değe”. Bundan sonra da Enes b. Mâlik’in “*Rasul yarınki gün için hiç nesne gizlemedi*” diyerek Hz. Peygamberden dünyalığa ait varlığın eksilmesinden korkulmaması gerektiğine dair örnek verilmektedir⁽⁴⁵⁾.

2- “*Eli açık gerek*”⁽⁴⁶⁾.

3- “*Ahî güler yüzlü ola*”⁽⁴⁷⁾, “Yanına her hangi bir kimse düşünceli, üzüntülü ve kaygılı gelecek olursa, Ahînin, güler yüzle karşılaması sebebiyle rahatlayıp bu durumdan kurtulmasını sağlaması gerekir. “*Misâfirlere güle güle söyleye*”⁽⁴⁸⁾. Bu davranış bir bakıma psikolojik bir terapidir. Günlük hayatta karşılaşılabilecek benzeri bir durum karşısında ahînin nasıl davranacağı hakkında yol gösterilmektedir.

⁽⁴³⁾ Aynı eser, 132

⁽⁴⁴⁾ Aynı eser, 132

⁽⁴⁵⁾ Yunus Emre’nin şu beyti de eksilenin Allah tarafından verileceğini anlatır:

“Yiğit yidirgöl bîcâre eksilürse Tanrı verir”

“Bir gün tenin yere gire, girü kalan nendür senin”; Ali Torun, **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler**, Ankara 1998, s. 436

⁽⁴⁶⁾ **Burgâzî Fütüvvet-nâmesi**, s. 132

⁽⁴⁷⁾ Aynı eser, 132

⁽⁴⁸⁾ Aynı yer

4- “*Ahînin sofrası açık ola; her kim içerü girse önüne sofraya açsın*”⁽⁴⁹⁾. Bu son husus hemen yukarıda daha geniş bir şekilde ele alınmıştır.

“*Pes bu dört açık ola, dört nesne ana açıla, Tanrı teâlâ'nın kapısı açıla ve rahmet kapısı açıla*”⁽⁵⁰⁾.

Buna karşılık ahîlerin kapalı yâni bağlı olması gereken organları şöyle sıralanmaktadır:

1- “Evvel ahînin iki gözü bağlı ola, hiç kimseye yavuz nazarla (kem gözle) bakmaya.

2- “İkinci dili bağlı ola, yavuz kelecî (kötü lakırdı) söz söylemeye.

3- “Şalvarı bağı pek bağlı ola, evvel ardın saklaya, sonra önün saklaya, bekleye”⁽⁵¹⁾.

Ahilikte Edeb ve Erkân

Burgâzî, “*edeb bâbı*”na; “cümle ilmün yiğreği edebdür” diye söze başlamakta ve; “*Her kimde kim edeb var, hayâ andadur ve kimde kim hayâ vardır, imân andadur*” diyerek Hz. Peygamber'den; “*Hayâ imândandır*” hadisi nakledilmektedir⁽⁵²⁾.

Daha sonra, Burgâzî'nin, yemek yemede on iki edebi, su içmede üç, söz söylemede dört, elbise giyilmesinde beş, evden çıkışta dört, yol yürümede sekiz, mahallede yürümede dört, pazarda çarşıda yürümede beş, bir şey satın alırken üç, eve bir şey getirirken üç, eve girmekte beş, oturmakta dört, konuklukta üç, dâvet etmekte üç, ayakkabı çevirmede iki, hükümdarlar veya yöneticilerin makamına gitmekte beş, hasta ziyaretinde beş, başsağlığı (taziye) ziyaretinde altı, mezarlık ziyaretlerinde dört, piknik veya kır gezisine gitmekte dört, su dökmeye (tuvalette) oturmakta on iki, hamama gitmekte sekiz, hamamda hizmet etmekte üç, bardağa su koymakta iki, yatağa yatmakta dört ve döşekte durmakta üç edep olduğunu ve bunları tek tek saydığını görüyoruz⁽⁵³⁾.

⁽⁴⁹⁾ Aynı yer

⁽⁵⁰⁾ Aynı Eser, 132-33

⁽⁵¹⁾ Aynı Eser, 133; üç açık, üç bağlı olana XIV. yüzyılda Gülşehrî de *Mantıku't-Tayr*'ında değiniyor. Mukayese için bkz.; Gülşehrî, *Mantıku't-Tayr*, Ankara 1957, s. 180-181

⁽⁵²⁾ *Burgâzî Fütüvvet-nâmesi*, s. 138; ayrıca bkz: Ali Torun, a.g.e., s.423-424

⁽⁵³⁾ Aynı Eser, 138-142; Aynı edebleri bir bütün olarak olmasa da diğer fütüvvet-nâmelerde görmek mümkündür. Bilgi için bkz. Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII-XVI.

Burada Burgâzî yüz yirmi dört edebın ne olduğunu sıralamıştır. Aynı edeb, Gaybî Oğlu'nun Fütüvvet-nâmesinde de yer almaktadır. O sözü şöyle tamamlamaktadır: “*Tamam yüzyiğirmi dört edepdür. Biri eksik olsa edebsüzlükdür. Pes bu yüzyiğirmi dört edebi taleb itmek vâcibdür*”⁽⁵⁴⁾.

Bunlara örnek olmak üzere pazarda yürürken ve çarşıda alış veriş yaparken uyulması gereken görgü kurallarını günümüzü de düşünerek mukâyese etmek üzere Burgâzî'den naklen sıralayarak konumuzu tamamlayalım.

“*Bâzârdan yürümekde beş edeb vardı: Evvel omuzını kimseye urmaya ya'ni itişmeye. İkinci, işitmeden ırakdağı kişilere çağırma. Üçüncü, bâzârda katı (çok) gülmeye, dahı lağ (kaba şaka) itmeye. Dördüncü, tükürmeye, sümkürmeye. Beşinci, yimeye, içmeye*”⁽⁵⁵⁾.

“Nesne satun almakta üç edeb vardır: Evvel, yumuşak söyleye. İkinci, çâşni azacuk ala, belik almaya (tadına bakmak üzere aldığında azıcık almalı, büyük parça almamalı). Üçüncü, her nesneyi alucak giri virmeye (satılan mal geri alınmaz gibi)”⁽⁵⁶⁾.

SONUÇ

Fütüvvet Abbasilerden Anadolu'ya gelmiş olsa bile XIII. yüzyıldan itibaren Türk Anadolu'da kendine özgü bir anlayış kazanarak, biçimlenerek, gelişmiş ve ahilik şeklini almıştır. Anadolu Türk ahiliğinin gerek İslâmî-Abbasî menşei, gerekse İslâmî- Türk menşei, teşkilatlanarak, ferdi ve içtimâî kültürel bir kimlik kazanmıştır. Bu kimlik Fütüvvet-nâmelerde âdab ve erkânı anlatan nizam-nâme (tüzük) hüviyeti ile ahî zâviyelerinde okuna-dinlene, günlük hayata yansıyarak yaşama imkânı bulan bir teşkilat hâlinde Ahîlik adını alarak devam etmiştir. O bakımdan Fütüvvet-nâmeler Anadolu-Türk tarihi bakımından çok önemli ve zengin bir kaynak hüviyetindeki eserlerdir.

Fütüvvet-nâmelerin hedef kitlesi toplum içinde yaşayan insandır. İnsanın çocukluktan, gençliğinden (*yiğit*), orta ve olgun yaşına (*ahî*), daha sonra da yaşlanıp ihtiyarlayınca da (*şeyh*) kemâle ermeye giden hayat

Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvet-nâmelere Göre Dini İnanç Motifleri, Ankara 2002, s. 116-127

⁽⁵⁴⁾ Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-nâmesi, s. 122

⁽⁵⁵⁾ Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, s.140; Burgâzî'deki bu ifâdeleri Gaybî Oğlu da Fütüvvet-nâmesinde aynen tekrarlamaktadır. Karşılaştırınız: Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-nâmesi, s. 123

⁽⁵⁶⁾ Aynı Eser, s. 140

yolunun edeb ve erkânını gösteren fütüvvet-nâmeler ahîlikle özdeşleşmiş eserlerdir. Sadece fütüvvet ehlini, ahîleri terbiye etmez, aynı zamanda toplum içindeki bütün yaşayanları içine alan ahlâkî ilkeleri ahîlerin gözüyle ve ahîlerin örnekliliği ile anlatır.

Başkalarının ayıplarını örten, kendisini olduğu gibi yoldaşını da fesattan ve kötülüklerden koruyan, yoldaşına vefa gösteren, kıyamette üzerinde kimsenin hakkı bulunmayan, hizmet eden, hizmet ettirmeyen, mürüvvet sahibi olup cömert davranan, nefesine hâkim olarak onun arzu ve heveslerine uymayan, Tanrı'ya, peygamberlere ve velilere yakın olan, gözsüz, dilsiz ve sağır olan(!) fütüvvet ehli⁽⁵⁷⁾, aynı zamanda bu anlayış ve zihniyete sâhip ahîyi de temsil etmektedir.

Ahîliğin sadece bir kişiyi tek başına eğiten bir kurum olmadığını, bütün toplumun şekillenmesinde de rol oynayan fütüvvet-nâmelerin hem yazılış amaçlarından, hem de içeriklerinden anlamak mümkündür. Ahîliğin, XIII. yüzyıl Anadolu'sunu şekillendiren kurumlar arasında yer almasının ve etkisinin daha sonraki yüzyıllara taşınmasının başta gelen sebeplerinden biri fütüvvet-nâmelerle ahîlerin bütünleşmeleridir denebilir.

Fütüvvet-nâmelerde insanları hayata hazırlayan bir anlayış hâkimdir. Orada okunup öğrenilenler sadece bilgi olarak kalacak ve unutulacak hususlar değildir. Hayatta uygulama alanı bulacak hususlardır. Bunlar topluma mâl olmuş ve toplum içinde yaşayanlara biçimi veren, insanları terbiye edip yoğuran bilgileri ihtivâ ettiği için ahîler, fütüvvet-nâmelerden edindikleri bilgilerini günlük yaşayışlarında da uygulama alanı bulabilmişlerdir.

Bundan dolayı ahîler liderliğe tâlip olan, yönetici olmak isteyen kimseler olmamışlar, aksine, bilgilerini, felsefelerini, düşünce ve dünya görüşlerini benlikleriyle bütünleştirerek içlerine sindirip gözü gönlü açık bir filozof gibi davranmayı yeğlemişlerdir denebilir.

Genç kuşaklar, fütüvvet-nâmeleri sadece tarihte kalmış kütüphânelerin tozlu raflarında duran bir kültür malzemesi olarak değil, aynı zamanda kendi geleceklerinin de oluşmasında önemli katkısı olacak kaynaklar olarak değerlendirirlerse, böylece, geçmişle gelecek arasında çok önemli ve sağlam bir köprü kurmuş olurlar.

⁽⁵⁷⁾ Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, s.121

AHİLİK VE DENİZLİ TARİHİNDE AHİLER

Hüsamettin TAT*

Ahi kelimesi Arapçada kardeş anlamına gelir. Divanı Lügati't Türk'te, eli açık cömert manasındaki "akı" kelimesinden geldiği de kaydedilir. Ahilik Türk Milletinin hayatında etkili olmuş teşkilatlardandır. Kuruluşu Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladıkları 10.-11. yüz yıllara dayandırılanlar vardır. Bu teşkilat Selçuklular zamanında yaygınlaşmış ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Bilhassa 13.yüz yılda güçlü ve yaygın bir teşkilat olarak toplum hayatında ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan etkili olmuştur.(1)

Eğitimci yazar Şerif Kutludağ Ahiliği "Manadaki Ahilik" yazısında şöyle anlatmaktadır: Biz neyiz?, Biz kimiz?, Tarihte sayısız Devlet kurmuş, yalnızca savaşçı, göçebe bir milletmiyiz? Bu sorulara cevap aradığımızda verebileceğimiz en güzel ve can alıcı misallerden birisi olarak Ahilik sisteminin sıcaklığı ile karşılaşırız. Bu karşılaşmada sayısız devlet kurma yüceliğinin temelinde Türk milletinin çok sağlam değerler sisteminin varlığı ile mahcup oluruz.

Kaynaktan bu güne devam eden sarsılmaz varlığı ile dünü bu güne bağlayan törelerimiz yüzlerce yıl temsil ve tebliğcisi olduğumuz Dinimiz, bütün zamanların savaşları, afetleri ve göçlerinde yaşadığımız dayanılmaz acıların ve sıkıntıların şifası olan aile yapımız; İslam'ın emirlerinin hayat tarzına dönüştürülerek Horasan'da yaşayan insanlarla Üsküp ve Saraybosna'da yaşayanların gönül arkadaşı ve ahret kardeşi erdemine ulaştırıldığı tasavvuf kültürümüz; Dedem korkut kopuzundan Anadolu'nun Hak ve halk aşıkklarının sazının telleriyle bir milletin gönül tellerinin birlikte titrediği, coştugu, hüznülediği türkülerimiz, edebiyatımız ve musikimiz... manası ve maddesi ile bir bütün olan insanımızın her iki yönünün bütünleştirildiği bir özge müessesemiz de Ahilik.

---

* Araştırmacı-Yazar, DENİZLİ

Yaşayan insanımızın sanatı, mesleği ve mesleğinin çeşitli kolları ile asıl olarak insanın üretmesi, kazanması ve karnını doyurmasına yönelik faaliyetleri ile Ahilik sistemi dünyada aynı maksada yönelik orijinal bir sistem olarak tezahür etmiştir.

Ahilik kapsamı içerisinde giren meslek, imalat veya insanın sosyal hayatına yönelik hizmetlerin verilmesi ile ilgili faaliyetlerle, hayatın odak noktası olan insan unsurunun arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi sonucu ortaya çıkan bir sistemdir. Öyle bir sistem ki insan bir devletin veya malın esiri değildir. Bu sistemde hedef salt olarak kar zarar hesabına dayalı yalnızca para kazanma da değildir. Sistemin işleyişindeki çırak, kalfa, usta iş sahibi olma mertebelerinin birisinde çakılı kalıcıda değildir. Bu sistemde yalnızca paraya dayalı olarak iş yeri açmak, bir mesleği yapmakta mümkün değildir. Hangi iş kolunda çalışıyor ise onunla ilgili ahilik teşkilatının ilke ve esaslarını yerine getirmekle de mükelleftir.

Ahilikte yukarıda saydığımız işleyiş içerisinde, teşkilatın tasavvufi manasında Eşref-i Mahlukat (yaratıkların en şerefli ve azizi) Allah'ın yer yüzündeki halifesi kabul edilen insana hizmet ve hürmet esastır. Bu hizmet ve hürmete ulaşmak için önce insanın manadaki kıymeti anlatılacak, öğretilcek, bu yolun yolcusuna Ahiliğin çeşitli mertebeleri yaşatılacak, kendi nefsinde tattırılacak. Sonra ömrü boyunca “İnsana hizmetle hürmete kavuşma” ideali hayat düsturu olarak verilecektir. Bu tarzda yetişen bir ahi mensubu, yediği sofranın kıymetini bilecek, kendisine mesleği öğreten usta ve üstatlarına ömür boyu sürecek tasavvufi bir hürmet duyacak, iş yerini açış ve kapanışta Allah'a şükür duası edecek, kazancının kırkta biri ile fakiri ve muhtacı sevindirecek, işçisinin ücretini alınının teri kurumadan ödeyecek, bunun sonunda karnı, gözü ve gönlü tok bir insan olarak hayatını huzurlu bir şekilde yaşayacaktır. Fert planında bunu sağlamış hangi milletin devleti geçmişte ve gelecekte ebet müddet olmaz ki.

Ahilik, iyiyi, güzeli, geçmişte arayanlar için antika güzelliğinde bir sistem; insanlığın geleceğini düşleyenler için bir mana ve ilham zenginliği ama mutlak manada ideoloji sistem ve kuruluşları insanın mutluluğu için araç kabul edecek her teşebbüs sahibi için bir kaynak, öz, ocak. Velhasıl, maddenin kalın, katı ve acımasızlığı karşısında “Önce insan” diyenler için “madde ve mananın huzur veren reçetesi” İşte Ahilik..(2)

Ahilik teşkilatının, şehrimiz esnafının mesleki ve sosyal yaşayışında ağırlığı olduğu görülmektedir. “Denizli’de Ahilik” denince akla üç isim gelmektedir. **Ahi Sinan, Ahi Toman ve Ahi Evran.**

AHI SINAN

Ahi Sinan Denizli' de ahiliğın kurucusu tabaklığın ve lonca esnaf teşkilatının banisi sayılır. Denizli'de (Ladik) 1289'da emirliğe geçen ve 1336 yılından sonra öldüğü bilinen Şücaaddin inanç bey zamanında yaşamıştır. Kendi adı ile bilinen tekkesinde hizmet vermiştir. Tekkesi Bu günkü kale içi ile ilbadı mezarlığı (Büyük mezarlık) arasındadır. Ahi Sinan ile ilgili tek yazılı kaynak İbn Batuda Seyahatnamesidir.

İbn Batuda seyahatnamesinde Ahi Sinan şöyle anlatılmaktadır. İbn Batuda, Gölhisar ve Karaağaç (Acıpayam) yoluyla Denizli'ye o zamanlar şehir merkezi olan Kale içine gelir.Gezi notlarında Denizli'yi ve burada kaldığı süre içinde başından geçenleri anlatır.Bu hatıralar içinde Ahi Sinan ile ilgili olanları şunlardır.

“Şehre girdiğimiz sırada, çarşıdan geçerken dükkanlardan bir takım insanların hayvanlarımızı çevirerek, terbiyelerini asıldıklarını gördük. Bir başka gurubun ise bunları durdurarak onlarla çekişmeye başladıklarını müşade ettik. Aralarında çekişme uzayıp kızışınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkıştılar. Konuştuklarını anlayamadığımızdan korkmaya başladık. Bunların yol kesen Germiyanlılar olduğu kuşkusunu ile bu şehrin onlara ait bulunduğu malımıza, canımıza kastettikleri kaygısına düştük. Sonra Cenab-ı Hak bize Arapça bilen, hacca gitmiş bir adamı halk etti. Ondan bunların bizden ne istediklerini sordum. Dedi ki bunlar Ahilerdir. Bizimle ilk karşılaşanlar Ahi Sinan'ın yoldaşları, sonradan gelenler ise Ahi Duman'ın kardeşleri imiş. Her iki taraf da bizim kendi yanlarında misafir olmamızı isterler, bu yüzden çekişirlermiş. Onların göstermekte oldukları yüksek misafirperverliğe hayran olmamak elde değildi.Nihayet işi kura çekmek sureti ile halletmek yoluna düşüp sulh oldular. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine misafir olmamız kararlaştırıldı. Kur'a Ahi Sinan takımına düştü. Adı geçen bunu haber alınca yanında kendi yoldaşlarından bir gurupla bizi karşıladı ve hep beraber onun tekkesine giderek misafir olduk. Bize derhal çeşitli yiyecekler getirdiler. Dinlendikten sonra Ahi Sinan hepimizi hamama götürdü ve benimle birlikte halvete girerek hizmetimi bizzat gördü. Öteki yoldaşlardan üçü, dördü ise bir arkadaşımın hizmetini üzerine almış bulunuyordu. Hamamdan çıkınca bunlar tekrar büyük bir sofraya kurdular. Çeşitli meyveler, tatlılar ikram ettiler. Yemekten sonra ise Kur'an-ı Kerim'den bazı parçaları okuyan hafızları dinledik.Arkasından da hepsi raks ve sema etmeye başladılar. Gelişimiz haberi, Sultana duyurulmuş olduğundan, ertesi akşam bizimle görüşmek istediğı için onu ve oğlunu (Murad Beyi) ziyaret maksadıyla konağına gitmiştik.(3)

“Denizli Tarihi” isimli eserinde merhum Tarhan Toker Ahi Sinan türbesinin yerini şöyle anlatmaktadır. “Ahi Sinan türbesi kendi adını taşıyan tekkenin yanındadır. Geniş bir vakfiye halinde uzun yıllar yaşamış, nihayet vakıf idaresi tarafından arsalarının büyük bir kısmı satılmış, yalnız Ahi Sinan’ın türbesi kalmıştır. Bu şeyh, işte bu mütavazi ve bakıma muhtaç türbenin altında yatmaktadır. Tarhan Toker aynı eserinde şunları yazmıştır.” Ahi Sinan tekkesi, bu günkü kale içi dediğimiz çarşının batısında, büyük mezarlıkla çarşı arasındaydı. Burada Ahi Sinan’a ait olduğu söylenen bir mezar vardı. Bir de o zamanlar ahiler tarafından kullanıldığı söylenen büyük sofra taşı bulunmaktadır.(4)

Eğitimci Yazar Hasan Kallımcı türbenin yerini araştırmak için yaptığı çalışmalarda Mehmet Hilmi oğlu 1934 Babadağ doğumlu Ferit Kocaman oğlu ile görüşmesinde kendisine anlatılanlar şu şekildedir..”Şimdiki cadde (Ahi Sinan Caddesi) patika bir sokaktı. Türbenin olduğu bina yıkıldı ve bina beş altı metre geri çekildi. Türbenin olduğu yer yol içinde kaldı. Türbede bir tahta sanduka vardı. Sanduka taban tahtası üzerinde duruyordu. Faytoncu Osman diye bilinen içkiye düşkün bir zat, bir gece gelip arkadaşı ile türbede hazine aramış türbeyi söküp dağıtmıştır. Türbenin olduğu mekan Çallı olduğu bilinen Halil Besim adlı oduncuya kiraya verildi. Bu şahısta binayı ve türbeyi söküp enkazı taşıdılar” demektedir. Ferit Kocaman oğlu başka bir zatlar içinde anlatılan bir kıssayı Ahi Sinan üzerinden nakletmesini Hasan Kallımcı şöyle anlatmaktadır.” Ahi Sinan gençliğinde bir ağanın yanında hizmet etmektedir. Ağa Hacca gider. Ağa patlıcan dolmasını ve helvayı çok sevmektedir. Ağanın hanımı bunlardan birini yapmıştır, söylenir:”Sinan ağan olsaydı da bunlardan birazcık yeseydi çok severdi.” Sinan”Sen hazırla ben götürürüm” der. Kadın inanmaz,”canı çekti bir kenarda yiyecektir” diye düşünür. Bir kap içinde verir Sinan hacdaki ağasına yiyeceği yetiştirir ve hemen geriye döner. Ağası hacdan döndüğünde, Sinan da ki o zamana kadar bilmediği kerameti görmüştür. Sinan’a halini sakladığı ve belli etmediği için şöyle seslenir Ah Sinan, Ah Sinan. Ahi Sinan’ın adındaki Ahi kelimesinin buradan geldiğini anlatmak istemektedir.”(5)

AHİ DUMAN

Ahi Duman veya Ahi Toman, Miladi 14. asrın başlarında Denizli’de yaşamış bir ahi şeyhidir. Denizli insanı, esnafı kültürü üzerinde büyük tesiri olmuştur. O yıllarda Denizli’de yaşayan ahi şeyhi Ahi Sinan ile birlikte, tekkelerinde bu toprakların Türkleşmesi için çalışmışlardır.

Ahi Duman ile bilinen eski yazılı kaynak, İbni Batuta seyahatnamesidir. Bu kitapta Ahi Duman ile şu bilgiler mevcuttur:

İbni Batuta ve yanındakiler, Göl hisar, Karaağaç (Acıpayam) üzerinden Denizli'ye, Kale içine gelirler; "Şehre girdiğimiz sırada, çarşıdan geçerken dükkanlardan çıkan bir takım insanların hayvanlarımızı çevirerek terbiyelerini asıldıklarını gördük. Bir başka gurubun ise bunları durdurarak onlarla çekişmeye başladıklarını müşade ettik. Aralarında çekişme uzayıp kızınsınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkıştılar. Konuştuklarını anlamadığımızdan korkmaya başladık ve bunların yol kesen Germiyanlılar olduğu kuşkusuna bu şehrin onlara ait bulunduğu, malımıza, canımıza kastedecekleri kaygısına düştük. Sonra Cenab-ı Hak bize Arapça bilen, Hacca gitmiş bir adamı halketti. Ondan, bunların bizden ne istediklerini sordum. Dedi ki, bunlar ahilerdir. Bizimle ilk karşılaşanlar Ahi Sinan'ın yoldaşları sonradan gelenler ise Ahi Duman'ın kardeşleri imiş. Her iki tarafta bizim kendi yanlarında misafir olmamızı isterler, bu yüzden çekişirlermiş. Onların göstermekte oldukları yüksek misafirperverliğe hayran olmamak elde değildi. Nihayet işi kur'a çekmek suretiyle halletmek yoluna düşüp sulh oldular. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine misafir olmamız kararlaştırıldı. Kur'a Ahi Sinan takımına düştü."

İbn Batuta, Ahi Sinan'ın misafiri olur, onun tekkesinde dinlendirilir, yedirilir, içirilir, hamama götürülür. Sultan İnanç Bey'in ziyaretine giderler ve tekrar Ahi Sinan tekkesine dönerler. İbn Batuta bundan sonrasını şöyle anlatır.

"Tekkeye döndüğümüz zaman Ahi Duman ile yoldaşlarının bizim gelişimizi bekler bulduk. Onlarla birlikte kendi tekkelerine gittik. Bunlarda öteki yoldaşları gibi yemek ve hamam ziyafetleri çektiler. Hatta onlardan fazla olarak hamamdan çıktığımız vakit bizlere gül suyu ile ikram da bulundular.

Oradan hep birlikte tekkeye geldik. Yine ötekiler gibi yemekler, meyveler ve tatlılarla iltifat eylediler. Yemekten sonra Kuran'dan okunan parçalar, raks ve sema ile vakitlerimizi değerlendirdiler. Böylece onların tekkelerinde de bir süre kalmış olduk."(3)

Ahi Duman ile ilgili yazılı kayıtlardan biride merhum Tarhan Toker'in Denizli Tarihi isimli eserindedir. Toker bu zattan Ahi Toman diye bahseder. Ahi Duman'ın tekkesi şimdiki Denizli istasyon caddesinin (1. Ticari yol) dört yol ağzı sayılan köşede, ulu cami karşısındaki merhum Denizli milletvekili Yusuf Başkaya'nın evinin bulunduğu yerde olduğu rivayetten anlaşılmaktadır.

O tarihlerde yaklaşık olarak 1334 Ulu cami ile Yusuf Başkaya'nın evi arasında ki istasyon yolu henüz aılmamıştı. Bu suretle Ulu cami de Ahi Toman tekkesi arası içinde bulunuyormuş.

Ahi Toman'ın kabri ise Denizli Kuruçay'ı geçtikten sonra Kınıklı yolu üzerindedir. Çevresi toprakla örtölü bir mezar ve birkaç yazısız mermer taş vardır. Köylüler bu mezara "Ahi Duman Dede" demektedirler.(4)

Eğitimci Yazar Hasan Kallımcı 3 Haziran 1992 tarihinde Ahi Duman'ın mezar yerinin tespiti için yaptığı alan çalışmasını şöyle anlatmaktadır.

"3 Haziran 1992 tarihinde Kınıklı köyü muhtarı Tefik oğlu 1952 doğumlu Mestan Ekici, köy bekçisi Süleyman oğlu Babadağ doğumlu Ahmet Höreoğlu, İsmail oğlu 1934 doğumlu Nuri Canıbey ve Ali oğlu 1937 doğumlu Ali Çalık isimli şahıslarla birlikte Ahi Duman'ın mezarı olarak bilinen yere gittik. Kınıklı yolu üzerindeki 18 numaralı Martı apartmanının önünde yol üzerinde bir yeri göstererek,"Merhumun mezarı buralarda olmalıdır" dediler. Kınıklı köyünden, İbrahim Çalık'ta şunları şöyledi.:

"Burada dar bir yol vardı.Yolun altı, şimdiki Havuzlu Köşk denen gazinonun yeri bizim bağ idi. Yolun üst tarafında da Ahi Duman dedenin mezarı vardı. Yol,3-3.5 metre genişlikte idi. Mezar 1974-1975 yıllarına kadar kaldı. Yol genişletilirken, mezar kaldırılmadan düzenlendi. Hazine arayıcılarının mezarı kazdığını işittik. Halk, mezarın başında ki çalılıklara bez bağlar, hasta ve çocuksuz olanlar Ahi Duman dededen medet umarlardı." Diğerleri de gösterilen yerde bir mezar olduğunu, yol genişletilirken mezarın düzenlenerek yolun altında kaldığını şöylediler" demektedir.(5)

AHİ EVRAN

Asıl Adı Mahmud Nasıreddin.Ahilik müessesesi Anadolu'da Ahi Evran ile şekillendi. Ailesi Horasan'dan Anadolu'ya göç ederken Siirt ili Baykan ilçesi yakınlarında 1236 yılında doğdu. Konya ya yerleştiler.

10 yaşında iken Denizli ye geldiler. Ahi Evran burada dabak çıraklığı yaptı ve bir ahi tekkesinde dini ve tasavvufi dersler aldı. Üç yıl Denizli de kaldıktan sonra, Konya ya gönderildi. Burada bir yandan demirci çıraklığı yaparken bir yandan da Hoca Sadreddin Konevi'den dersler aldı.

20 yaşına geldiğinde yeniden Denizli'ye dönen Ahi Evran, o yıllarda önce babasını, sonra anasını kaybetti. Demek ki Ahi Evran'ın ana ve babasının mezarları Denizli'dedir. Antalya Alanya taraflarında iki yıl değişik işlerinde çalıştıktan sonra yeniden Konya'ya yerleşti. Burada şems-i Tebrizi'ye biat ederek tasavvuf dersleri aldı. Tekrar Denizli'ye dönerek üzüm bağlarında bekçilik yaptı.Kendini ve ilmini devamlı gizleyen Ahi Evran, Konya da , Kayseri de ve nihayet Kırşehir de ikamet ettikten sonra 93 yaşında,1329 yılında Kırşehir de vefat etti. Ahi Evran şeh Nasruddin adına 1277 yılında düzenlenmiş olan bir vakfiye, bu zat hakkında en önemli belgedir.

Ahi Evran esnaf Orta Sandığını kurmuştur. Yardımcısı Ahmet Gülşehri'ye peştamalını o kuşatmış, böylece Ahilikte peştamal bağlama adet olmuştur. Esnaf ve sanatkarları bir birlik altında toplamış; sanat ve ticaret ahlakını üretici ve tüketicici çıkarlarını güven altına almak suretiyle en kritik zamanlarda milletimize yaşama ve direnme gücü vermiştir.

Ahi Evran'ın Denizli de bağ bekçiliği yaptığı yıllarda, Konya da imamlar, müderrisler Sultan dan şikayet cidirler. Sultanın ve çevresinin yaşayışını ve yaptıklarını İşlam'a aykırı bulmaktadırlar. Aralarında anlaşır ve şehri terk etmeye karar verirler. Bir Cuma sabahı, erkenden şam'a doğru yola çıkarlar.

Konya halkı tedirgindir. Cuma namazını kılınmama tehlikesi doğmuştur.Hoca Sadreddin Konyevi'ye danışırlar. " z lmeyin, ben hallederim" der. Bir adamını çağırır, ona"Hemen Denizli'ye gidecek, orada bağ bekçiliği yapan Ahi Evran'a durumu anlatacaksın"der. Görevlendirilen kişi şehrimize gelir. Ahi Evran'ı bekçilik yaptığı bağda bulur, durumu anlatır. Ahi Evran, bağ sahibine döner;"Bağını teslim al, bize yol göründü"der.

Bağ sahibi misafirine üzüm ikram etmek ister, bekçisi Ahi Evran'a dönerek emreder."Filan asmadan üzüm getir" cevap şaşırtıcıdır."Ben o asmayı bilmiyorum" Konuşmaları şöyle devam eder.

-Sen nasıl bağ bek isisin? bir asmanın yerini nasıl bilmezsin?

-Ben bağı beklemeye kavil ettim, asmalarını dikmeğe tımar etmeğe değil.

 z m  bağ sahibi getirir ve yerler. Ahi Evran Konya'ya gider.şam'a doğru yol almakta olan din adamlarını ikna ederek Konya'ya döndürür.

Sonuç olarak denilebilir ki Denizli ahilerinin bu şehrin kültür tarihinde izleri olan adet ve gelenekleri hala devam eden kişilerdir. Ahiler güzel ahlak ilkeleriyle, özellikle iş ahlakıyla, eli açıklarıyla, zengin gnlleriyle, adam yetiştirmeleriyle bu günde örnek alınacak kimselerdir. Bu gün Denizli esnafının geçmişten günümüze Ahilerden almış olduğu terbiye ve gelenek ve görenek hala daha devam etmektedir. Namaza giderken açık olan dükkan kapısına sandalyeyi koyup geleceğim mesajı vermesi, Sabahları Pazar duaları yapıldıktan sonra alış verişe başlanılması, Birlik ve beraberlik içerisinde her esnafın katkı koyarak binlerce kişiye yemek verilmesi ve daha niceleri Ahi esnafının geçmişten günümüze aktarılan geleneklerden bazı örneklerdir.

Sözlerimi bitirirken hepinize beni dinleme zahmetine katılmanızdan dolayı şükranlarımı sunarım.

KAYNAKÇA

1-Geçmişten Günümüze Denizli dergisi, sayı 1, Ocak, şubat, Mart 2004.

2-şerif Kutludağ: Pamukkale niversitesi ğretim görevlisi

3-İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

4-Tarhan Toker:-Denizli Tarihi, Denizli 1967-1968, sh.95-103.

5-Hasan Kallımcı, Denizli’de üç Ahi, Denizli Halk Eğitim Müdürlüğü, (fotokopi çoğaltması bir araştırma), Denizli 1992.

6- Refik Soykut, Ahi Evran, Ankara 1976.

7-Cumhuriyetin 50. yılında Esnaf ve Sanatkar (Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu Başkanlığı, Ankara 1973.

BİR SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK AHİLİK VE TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ

Mustafa TEKİN*

Yüzyıllar boyunca Anadolu'da adından "olumlu" icraatlarla bahsedilen Ahilik, sadece ticari hayatta değil, toplumsal hayatın bir çok alanlarında da önemli roller oynamıştır. Kanaatimizce Ahiliği değerli kılan nokta; basit bir esnaf loncası olmaktan çok öte, insan hayatının bütününe yönelik temel ilkelerinin varlığıdır. Böylece Ahilik, insanı ve toplumu beslediği toplumsal dinamiklerin temel ilkeleriyle eğitmiş; toplumsal normların uygulanması üzerinde titizlikle durmuş; toplumsal uyumun devamı yolunda önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Bu ise ilk elden Ahiliğin gerek kendi içinde gerekse toplumda bir sosyal kontrol aracı olduğunu göstermektedir. Biz bu çerçevede "sosyal kontrol" bağlamında Ahiliği yeniden okumak; daha sonra yüzyıllar boyu bir gelenek oluşturan ve günümüzde de hala yansımaları bulunan Ahiliği besleyen toplumsal dinamiklerin altını çizmek istiyoruz. Bu noktada öncelikle konumuz özelinde kavramsal ve tarihsel bir yaklaşımda bulunmaya çalışacağız.

A) Kavramsal Çerçeve ve Tarihi Arkaplan:

Her toplum belirli bir tarihi ve değersel sürekliliğe sahiptir. Toplumlar, resmi hukuk ve yaptırımların dışında tevarüs ettikleri ve nesilden nesile çeşitli vasıtalarla aktardıkları normlar ile kendi içinde yaşayan fertleri ve grupları kontrol ederler ki, toplumsal süreklilik bu sayede sağlanmış olur. Bu bağlamda "toplumsal kontrol, toplumsal yaşamda ilişkileri yöneten normlardan sapmayı, çeşitli mükafatlandırma ve cezalandırma süreçleri ile önlemek ve toplumda düzeni sağlamak için harekete geçirilen bir mekanizmadır. Diğer bir deyişle, sosyal kontrol, sapma olarak kabul edilen davranışlara karşı sosyal bir tepkidir."¹ Sosyal

---

* Yard. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ÇANAKKALE. mtekin7@hotmail.com

kontrol ile toplum üyelerinin, diğerlerince beklenen tarz ve şekilde hareket etmeleri ve böylece başkalarının ne tarzda hareket edeceklerinin tahmin edilmesi, sosyal sistemlerin istikrarı ve düzeni sağlanır. Buna göre, adliye ve diğer disiplin kuruluşları, yani tümü ile ceza adalet sistemi yanında sosyal sistemin içerdiği bu çeşit kontrol araçlarına resmiyet dışı (informal) sosyal kontrol araçları denilir. Toplumda yaşayanların çok geniş çoğunluğunun sapıcı eylemini önleyen faktörler bunlardır. Bu faktörler gündelik ilişkilerde yerleşmişlerdir. Sosyal kontrol böylece anlamlandırılınca, bütün normlar, işbölümü, müesseseler sosyal kontrol içinde kabul edilmek gerekecektir.² Diğer yandan sosyal kontrol, sosyalleşmenin nesnel boyutudur. Sosyalleşme süreci, kişilerin davranış kalıplarına uymasını hem sağlayan hem de sürekli kılan bir mekanizmadır. Böylece kişilerin toplumda değerli görülen örüntü, rol, ilişki ve kurum çeşitlerine uymasını sağlamak için sosyal kontrol aracılığıyla kişiler üzerinde baskıda bulunulur.³

Her toplum bu tür sosyal kontrol araçlarını kendi dinamikleri ile üreterek bunları kurumlaştırabilir. O toplum içinde yetişen fertler de, uzun sosyalleşme süreci sonunda normları içselleştirerek davranış haline getirir. Sosyal kontrol araçları ise bu normların uygulanıp uygulanmadığını çok farklı şekilde denetler ve sosyal baskı oluşturur. Bir toplumun sağlıklı olması, fertlerin bu işleyen normlara sosyalleşme süreci içerisinde gönüllü katılımlarıdır. Bunun sağlayabilmenin yegâne yolu ise, bu normların toplumsal dinamiklerden beslenerek oluşturulmasıdır.

İşte Ahilik teşkilatı da, toplumda çok uzun yıllar boyunca sosyal kontrol işlevi görmüş bir müessesedir. Bilindiği gibi “Ahilik, Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş Türk Fütüvvet hareketi diyebileceğimiz kuruluşun adıdır. Mefkure ve çalışma tarzı itibarıyla topluma hizmet sunma ülküsü ile özel yönetmeliklerde (Ahi Şecerenâmeleri ve Ahi Fütüvvet-nâmeleri) belirtilen iş ve ahlak disiplini, şeyh, usta, çırak, kalfa vs. hiyerarşisi içinde çalışmayı ibadet zevki haline getiren sınıî, ticarî, siyasî, askerî, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunan bir teşkilattır.”⁴ Hatta Ahilik, daha çok sosyal hayat üzerinde kontrol kurmuş bir

¹ Önal Sayın, *Sosyolojiye Giriş-Sosyolojinin Temelleri*, 2. baskı, İzmir Üniversite Kitapları, 1994, s. 149

² Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, 9. baskı, Ank., Savaş Yay., 1984, s. 285-286

³ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Konya, Toplum Yay., t.y., s. 177

⁴ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya, Damla Matbaası, 1991, s. 5-6

teşkilâttır. Bu teşkilâtın Türkistan'dan Anadolu'ya getirildiği⁵ ile fütüvvet birliklerinin bir kopyası olduğu iddiaları karşısında kabul edilen görüş; fütüvvet birliklerinden ciddi olarak etkilenmekle birlikte kendine özgü bir kurum olduğudur. Ahiliğin kendisini belirgin olarak hissettirdiği dönem önemlidir. Çünkü bu dönem, Türkiye'nin sosyal buhranlarla sarsıldığı bir dönemdir. Bir yandan Moğol akınları bütün hızıyla devam ederken, bir yandan Türkiye'nin çeşitli yerlerinde dinî-siyasî isyanların yaygınlığı dikkatimizi çekmektedir.⁶ Bu şartlar içerisinde, "Ülkenin zengin ve saygılı kişileri olan ilk Ahilik kurucuları, bütün güçlerini ve çabalarını, ülkenin türlü sanat erbabını, bir örgüt etrafında toplayıp onları zaviyelere bağlayarak manevî ve ahlakî yönden yüceltmek istemişler, bunda da çok başarılı olmuşlardır."⁷ Ülkenin Moğol istilâları sonucu içine düştüğü karmaşıklık sebebiyle, aranan uyum ve dayanışma, en iyi şekilde Ahilikle sağlanmıştır. Bir başka deyişle, bu arayış Ahilikle örtüşmüştür. Bu açıdan daha ileriki süreçte Ahiliğin Anadolu'da çok geniş bir satha yayılması daha da kolaylaşmıştır.

İnanmak ve yararlı iş işlemeyi temel ilke edinen Ahilikte, dengeli olmanın yeri son derece önemlidir. Dünya ile âhiret işlerinde, kişisel ve toplumsal her türlü çabada ve ilişkide; dengeli olmak, dengeyi korumak, Ahiliğin başta gelen özelliğidir.⁸ Bu açıdan Ahiler çatışmacı değil, dayanışmacı ruh yapısına sahiptirler. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak Ahi birliklerinin başta gelen amacıdır. Ahi birlikleri; köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, parçalanmış aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun, koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.⁹

⁵ Mustafa Kafalı, "Osman Gazi'nin Ataları ve Ahilik", Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Konya, 2000, s. 20

⁶ Ayşe Yücel, "Ahilikte Eğitim ve Amaçları", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1999, s. 316

⁷ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2. baskı, Konya, S.Ü. Basımevi, 1981, s. 102

⁸ Refik H. Soykut, "Ahilik Tarif Edilebilir mi?", Ahilik Yolu, S. 62, Ank., 1991, s. 13

⁹ Yusuf Ekinci, Ahilik ve Meslek Eğitimi, İst., M.E.B. Yay., 1989, s. 21-22

Diğer yandan Ahiler, bilindiği gibi, bir sanat ve meslek topluluğu olmakla beraber, asıl iktisadi vasıflardan ziyade dini, içtimai, politik kıymetleri nefsinde toplayıp bir araya getirmekle kendilerini tanıtmışlardır.¹⁰ Bu bağlamda meselâ Ahiler, kötülöklere karşı oldukları gibi kötölükleri ortadan kaldırmaya, böylece toplumda huzur ve güvenliği sağlamaya çalışan kimselerdir. Bir bakıma polis ve zabıta görevini de ifa ettiklerini anladığımız bu zaviye mensupları, her şeyden önce insanların ahlâki eğitimlerinde de müspet rolleri olan kuruluşlardır.¹¹ Ancak Ahi birlikleri devlet otoritesinin dışında kurulup gelişmiştir. Bu konuda onları zorlayan kendi ahlâk anlayışları dışında hiçbir kuvvet yoktu.¹² Bu bağlamda onlar tam anlamıyla yaygın bir sosyal kontrol müessesesi idiler. Zira Ahiler Anadolu'da hemen bütün şehir, kasaba, köy¹³ ve hatta dağ başlarına kadar¹⁴ faaliyette bulunmaktaydılar. Ayrıca çok yaygın olan zaviyeler de hem bu kontrolün yaygınlaşması ve derinleşmesi, hem de bir takım hizmetlerin görülmesi açısından dikkat çekiciydi. Nitekim İbn Batuta buradaki hizmetlere dair seyahatnamesinde yaşadıklarını anlatır ve şu tespitlerde bulunur: "Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir."¹⁵

Bu yaygınlık ve hizmetleriyle Ahilik, fütüvvetnâmelerdeki prensiplerin en ücra köşelere kadar uygulanmasını bir teşkilat olarak denetlemiş, cezalandırma ve ödüllendirme yöntemleriyle toplum tarafından da bir norm olarak kabul edilen bu prensiplerin yürürlükte

¹⁰ Sabri F.Ülgener, İktisadi Çözölmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, 2. baskı, İst., Der Yay., 1981, s. 56

¹¹ Mehmet Şeker, İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 81

¹² Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 17

¹³ Bkz. Neşet Çağatay, a.g.e., s. 104; Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 23; Muammer Gül vd. Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı, Konya, Konya İl Emniyet Müdürlüğü Ar-Ge Yay., 2003, s. 277; Ömer Demirel, II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1989, ss. 22-26.

¹⁴ Veysi Erken; Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik, 3. baskı, Ank., Berikan Yay., 2003, s. 46

¹⁵ İbn Batuta, İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s. 5

kalmasını sağlamış, toplumun kültürel ve sosyal olarak düzeyinin yükseltilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Bu kısa kavramsal ve tarihsel okumanın ardından sosyal kontrol bağlamında âhilik konusunu detaylarıyla ele alabiliriz.

B) Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik:

Şüphesiz sosyal kontrol bağlamında Ahilik konusuna yaklaşım, beraberinde fütüvvetnâme, âhi ahlak ve kuralları, eğitim, meslek vb. gibi kavramlarla ele alındığında bir bütünlüğe kavuşacaktır. Çünkü âhilik bir yandan meslek edinme ile çok yakından ilişkiliyken, diğer yandan meslek ahlâkı ve teşkilât içi kontrolle bağlantısı vardır. Diğer taraftan gündelik hayat içerisindeki kurallar ile çok geniş bir alana nüfuz eden kontrol mekanizması görülmektedir. Tüm bu prensiplerin ferde kazandırılması ise, sosyal kontrol fenomeninde eğitim olgusunun önemini işaretlemektedir. Biz bu alt başlıkları açımlayarak konuyu genişletmek istiyoruz.

1- Ahilik Teşkilatının Hiyerarşik Yapısı ve Sosyal Kontrol:

Öncelikle belirtilmelidir ki âhilik, bir teşkilat olarak kendi içerisinde hiyerarşik yapılanmaya sahiptir. Ahilerde, meslek ve sanat alanlarında yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahi zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür düzeylerinin yükselmesi için de, yedi ya da dokuz basamaklık bir hiyerarşi vardı.¹⁶ Böylece çok yönlü bir sosyal yapı olan Ahilik, bir süre bir kademede kalarak pişirilen yamak-çırak, kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademelerdeki, baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla bağlamak suretiyle sanatı, sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmuştur.¹⁷ Bu hiyerarşi, tasavvuftaki bağlılık ve hiyerarşi ile paralel gitmekteydi. Nitekim tasavvufi eğitimde, bir şeyhe intisap etmeden irşadın mümkün olamayacağı gibi, Ahilikte de bir ustadan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir.¹⁸ Dolayısıyla tasavvufi hiyerarşi ve yapılanmayı örnek aldığı anlaşılan âhilik, tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhipler arasındaki ilgiyi işyerlerine uygulayarak bu iş ocaklarında çalışan usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki ilgi ve münasebeti tarikatlardaki esasa göre düzenlemiştir. Keza işyerlerinde çalışan çeşitli derecelerdeki işçilerin terbiyesi, eğitim ve öğretimlerini de

¹⁶ Neşet Çağatay, Ahilik Nedir?, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s. 45

¹⁷ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 101

¹⁸ Mikail Bayram, a.g.e., s. 149

bir tarikat usul ve disiplini şeklinde düzenlemiştir.¹⁹ Böylece bu teşkilat bir taraftan İslâmî tasavvufi düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürîd ilişkilerini, diğer taraftan işyerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadi hayatı düzenlemiştir.²⁰

Bu hiyerarşik yapının dini bir renk kazanması, daha ileri düzeyde tepe ve aşağıda kontrolün insan ürünü tedbirlerden ziyade, İlâhî iradenin kontrolü şeklinde de algılanmıştır. Diğer yandan Ahi babaların mistik-tasavvufi liderlikleri sebebiyle kendi üstlerinde sivil bir denetim mekanizması olmaması da²¹ bu “dini” boyutu pekiştirmektedir. Yine Ahilik yolunda bilgi, ahlâk, saygı ve zenginlik bakımlarından çok yücelmiş kişilere (Nizâmüddin, Şerefüddin, Fahrüddin, İhtiyârüddin vb) gibi unvanlar verilir ve böyle kişiler ondan sonra hep o unvanla anılırlardı. Örneğin Ahiliğin kurucusu Ahi Evren’in asıl adı Mahmut olduğu halde kendisine Nazırüddin lakabı verilmişti. Ahiliğe giren Osmanlı hükümdarı Orhan da “İhtiyârüddin” lakabını almıştı.²² Bu lakapların sonundaki “-din” eki dikkate alındığında dini öğelerle hiyerarşinin desteklendiği rahatlıkla görülecektir. Diğer yandan âhilikte bütün sanatların bir pirinin olması, âhilerin sanatlarının pirlerinden kendi ustasına kadar olan büyüklerine içten bağlanmaları talepleri de bu noktada önemlidir. Hele her sanatın bir peygambere dayandırılması, hiyerarşi bağlamında bizim anlatmak istediğimizi daha net olarak ortaya koymaktadır.²³

Kendi içerisinde başlı başına bir kontrol mekanizması olan hiyerarşi, dini argümanlarla kontrol gücünü daha da arttırmaktadır. Bu bir yandan teşkilatın kendi içinde, diğer yandan toplumsal hayatta sosyal kontrolü kapsamaktadır. Bir üst makama olan bağlılık, Ahiiyi belli bir düzeye gelinceye kadar o kontrol mekanizması içerisinde sosyal normlarla uyumlu hale getirmekte, sapma ve anomiden korumaktadır.

Teşkilatın iç kontrol mekanizması daha geniş düzeyde sosyal kontrolün sağlanmasında önemli bir adımdır. Bilinmelidir ki, Ahiliğin sosyal fonksiyonu dayanışma kadar kontrol özelliklidir. Ahiler kendi kendilerini kontrol ederek toplum düzeninin korunmasına yardımcı

¹⁹ Mikail Bayram, a.g.e., s. 145

²⁰ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, İslâm Ansiklopedisi, c.1, İst., T.D.V. Yay., 1988, s. 541

²¹ Süleyman Eryiğit, Ahi Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonlarının Temel Yapısı, Ank., Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yay., 1989, s. 48

²² Neşet Çağatay, Makaleler ve İncelemeler, Konya, S.Ü. Yay., 1983, s. 262

²³ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 25

olmuşlardır.²⁴ Sözgelimi; Konya’da bir hammadde ihtilafı dolayısıyla esnaf arasındaki mevcut ananenin tasdiki söz konusu edilmiştir. Burada söz konusu ihtilaf, esnaf arasındaki ananeye göre yani şehirdeki 32 esnafa sorularak giderilmiştir.²⁵ Bunun da ötesinde Ahi birliklerinde kurulan denetim ve ceza sistemi ile üyelerin meslek ahlakına uygun tutum ve davranış içinde bulunup bulunmadıkları teşkilat idarecileri tarafından sıkı bir şekilde denetlenir, kaidelere aykırı hareket edenler, kendilerine ders ve etrafa ibret olacak şekilde cezalandırılırdı. Denetimin etkili ve sağlıklı olarak yapılabilmesi, dolayısıyla Ahi ahlak kaidelerinin korunması amacıyla, bütün şikayet kapıları herkese açık bırakılmıştı. Kaidelere aykırı hareket eden teşkilât üyeleri aleyhine herkes tarafından dava açılabilirdi.²⁶ Ahiler, Küçük sorun ve davaları, zaviyelerinde hep birlikte yedikleri akşam yemeklerinden sonra görüşmüşler ve sonuçlandırmışlardır. Daha büyük sorunları ve davaları yılda bir kere beldenin bütün Ahilerinin, esnaf ve sanatkarlarının katıldığı, bazıları üç gün süren, kır yemek yerinde çözümlemişlerdir. Çok daha büyük sorun ve davalar ise bölge Ahi babalarının, esnaf ve sanatkar reislerinin bir araya geldiği toplantılarda görüşülüp çözüme kavuşturulmuştur.²⁷

Şüphesiz bu hiyerarşinin, kontrol mekanizması olarak kapsamı iş hayatı ve teşkilâtla sınırlı değildir. Çünkü bu kontrol, Ahinin toplumla ilişkilerine hatta özel hayatına kadar genişletilirdi. Yine esnaf şeyhinin görevlerinden birisinin de esnafın mesleki ve özel hayatındaki tutum ve davranışlarını kontrol olması²⁸, sosyal kontrolün boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla böyle bir hiyerarşik yapı ile sosyal hayatta da kontrolün sağlanması mümkün hale gelmekteydi.

2- Meslek Hayatı ve Sosyal Kontrol:

Bilindiği gibi âhilikte ana prensip, bir sanat ya da meslek sahibi olmaktır.²⁹ Fütüvvetnâmelerde bu konuda şöyle denir: “Ahilere helâl para kazanmak gerektir ve hem vaciptir ve hem sünnettir. Her kimin ki meslek ya da sanatı yoksa ona fütüvvet değmez. Ahinin onsekiz dirhem gümüş

²⁴ Veysi Erken, a.g.e., s. 59

²⁵ Muhittin Tuş, “Konya’da Esnaf Teşkilâtı”, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi I, Konya, 1998, s. 42

²⁶ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 34

²⁷ Müjgan Cumbur, “Ahilik Şer’iyye Sicillerinde Ahi Babaların Değiştirilmesiyle İlgili Birkaç Belge”, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, s. 77

²⁸ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 31

²⁹ Bkz. İlhan Tarsus, Ahiler, Ank., Ulus Basımevi, 1947, s. 22

sermayesi ve mutlaka bir işi olmalı, işsiz olmamalı.”³⁰ Yine sanatın toplum için lüzumuna şiddetle inanan Ahi Evren, her sanat kolunun bir piri, hatta peygamberlerin mesleği olduğunu vurgulayarak sanatın kutsallığını topluma ve sanatkarlara telkine ve sanata rağbet uyandırmaya çalışmıştır. Böylece inanmış bir sanatkârın ve esnafın mesleklerine sadakatle bağlanmaları ve ihanet edememeleri gözetilmiştir.³¹

Meslek edinme bilhassa dünyaya karşı menfî bir tavır alma, miskinlik göstermeme, elinin emeğiyle geçinme bağlamında sosyal kontrol işlevi görmektedir. Özellikle miskinlik ile tasavvuf arasında kurulan ilişkiden yola çıkarak, tarikat yapısından etkilenen Ahiliğin bu yargıyı kıracak bir anlayışa sahip olması önemlidir. Nitekim o dönem Mevlevilerine baktığımızda olumlu örneklerle karşılaşırız. Meselâ; Mevlâna’nın çevresinde, çoğu Ahi topluluğuna mensup, esnaf ve zanaatkârlardan oluşan bir topluluk vardı. Bilindiği gibi Mevlevilikte de dilenmek yasaktır. Her Mevlevi’nin işi olmalı, geçimini dergâhtan değil, emeği ve alın teriyle sağlamalıdır.³² Diğer yandan Ahilik meslek öğrenme süreci açısından da bir sosyal kontrol mekanizmasıdır. Çünkü meslek edinme süreci, sadece bir sanatı öğrenme değil, çok temel toplumsal değer kodlarının da içselleştirilmesi demektir. Meselâ, genel olarak 1001 gün olan çıraklık döneminde, çırak ustasına itaat etmek, ustası da çırağa mesleğinin bütün incelikleri ile beraber iş hayatı için gerekli olan bilgileri öğretmek zorundaydı.³³ Bu bilgilere bakarak anlamaktayız ki, meslek edinme süreci ve meslek hayatı bu sosyal kontrolü ferdin erken yaşlarından itibaren ömrünün sonuna kadar devam etmesini sağlamaktadır. Çıraklıktan kalfalığa ve giderek ustalığa giden yolda meslek hayatı Ahiiyi hem meslekî hem de toplumsal olarak sapmalardan engellemiştir. Diğer yandan Ahiliğin meslek edinmeye özel bir önem vermesi, asalaklıkla mücadele açısından önemli olduğu gibi, işsizlikle toplumsal bozulma arasındaki ilişki açısından da olumlu fonksiyonlar üstlenir. Ahilik, meslek hayatı ile sosyal hayatı birbirinden ayırmadığından, sosyal kontrolün aile ve toplum hayatına doğru genişletilebilmesi mümkün olabilmıştır.

³⁰ Neşet Çağatay, “Âhiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri”, I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1996, s. 39

³¹ Mikail Bayram, Ahi Evren-Tasavvufi Düşüncenin Esasları, Ank., T.D.V. Yay., 1995, s. 54

³² Mehmet Önder, “Ahilik-Mevlevilik İlişkileri ve Mevlevi Esnafı”, Ahilik Yolu, S. 105, Ank., 1994, s. 6-7

³³ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 38

Ahiler, sanat ya da meslekleri için gerekli ham madde tedarikinden onun işlenişine ve satışına dek her hususu inceden inceye kurala bağlamışlardır. Bu durum hem meslek erbabı arasındaki, hem de üretici-tüketici arasındaki ilişkilerde rekabet, haset ve kavga gibi sürtüşmeleri ortadan kaldırmıştır.³⁴ Yine Ahi teşkilatı aynı zamanda mal, emek ve sermaye piyasasının işleyişini de düzenlemektedir. Daha sonraki dönemde, devletin de aktif rol oynayacağı piyasa düzenlemesinde Ahi teşkilatı ciddi görevler yüklenmişti. Her Ahi belirli kalitede hammadde kullanmak zorundaydı. Aynı şekilde ürettiği ürünü fahiş fiyattan değil de teşkilatın belirlediği fiyattan satmak durumundaydı.³⁵ Bunların dışında bir Ahinin meslek ahlâkının dayandığı prensiplerden bazılarını; müşteriye aldatmamak, malı överek yalan söylememek, hileli ölçüp tartmamak, ihtikar yapmamak, müşteriye kızdırmamak, alışverişte iyi muamelede bulunmak, çalışanın sorumluluğunu bilmesi, çalışanın işinde dikkatli olması, çalışan ferdin işi savsaklamaması³⁶ şeklinde sıralayabiliriz.

Ahilerin şu uygulaması meslekle ilgili kontrolü gayet güzel örneklemektedir: “Normal kullanıma rağmen bir ayakkabıcı dükkanından alınan ayakkabı kusurlu çıktığı taktirde, ayakkabı delinerek bir ip geçirilip, dükkanın önüne doğru saçağa bağlanırdı. Ayrıca dükkan kapatılır ve ayakkabı ustasının peştemalı kapının kilidine bağlanırdı. Müşteriye de yeni bir ayakkabı verilirdi.”³⁷ Yine Manisa’daki bir olay şöyledir: “Manisa bakkallarının bazarbaşı ve esnafı İstanbul’a giderek sundukları bir arzuhalde, bakkallıkla alakası olmayan demirci ve babuşcuların kendi sanatlarına ilişkin eşyaları alıp sattıklarını şikayet ettikleri belirtilerek engellenmesi istenmektedir.”³⁸ Bütün bunlar da göstermektedir ki, Ahiliğin, sosyal hayata açık bir kapısı zorunlu olarak bulunmakta; dolayısıyla toplum tarafından da Ahiler kontrol edilmektedirler.

3- Gündelik Hayat ve Sosyal Kontrol:

Ahilik, sadece mesleki ve ticari hayatta değil, gündelik hayatın tüm alanlarında ortaya koyduğu kural ve prensiplerle de sosyal kontrolü

³⁴ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 111

³⁵ Bünyamin Duran, “Weberyen Yaklaşımla Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi”, I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, s. 55

³⁶ Veysi Erken, a.g.e., s. 113

³⁷ Alparslan Santur, “Açık Hava Müzeleri İçerisinde Ahilik ve Esnaf Kültürü”, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, s. 274

³⁸ MŞS, nr. 170. s. 116’dan naklen Nejdî Bilgi, “Manisa’da Ahilik ve Esnaf Teşkilâtı”, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, s. 55

sağlamıştır. Bu kural ve prensiplerin fütüvvetnâmelerden etkilendiğini bilmekteyiz. Fütüvvetnâmeler, teşkilat mensuplarının bilmesi gerekenlerin derlendiği adap ve erkan ağırlıklı eserlerdir. Fütüvvetnâmelerde dini esaslar didaktik bir tarzda ele alınmış, inanç ve ibadet esasları ayrı fasıllar halinde değil, bilakis yeri geldikçe işaret edilip vurgulanarak okuyan ve dinleyenlere talim ettirilmiştir.³⁹

Fütüvvetnâmelerin dini içerikli olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bu fütüvvetnâmelerde; Allah'ın (CC) emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak, nefesine hakim olmak, iyi huylu, iyiliksever ve cömert olmak, konuk sevmek ve onu ağırlamak, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek, hile yapmamak, yalan söylememek, iftira ve dedikodudan kaçınmak, hak ve adaleti gözetmek, zulme ve zâlime karşı koymak gibi ortak özellikler yer alır.⁴⁰ Yine Amel-iman ilişkisi fütüvvet ehlinde önemli bir yer tutar. Zahirdeki ameller, bâtındaki imanın göstergesidir. "Namaz kılmayanın küfrüne", "karnında haram lokma olanın ibadetinin kabul edilmeyeceğine hükmedilmesi bunun en açık ifadesidir."⁴¹

Dolayısıyla toplumsal gündelik hayatta da bu kurallara uyup uyulmadığı önemlidir. Nitekim yalan yere şahitlik, tezdîr, faizcilik fütüvvetnâmelerde kınanmaktadır.⁴² Yine içki içmek, zina etmek, livata etmek, gammazlık, münafıklık, kibir, haset, kin, yalancılık, vadinde durmamak, hıyanet, namahreme bakmak, ayıp aramak, nekeslik, gıybetle bulunmak, bühtan, hırsızlık, haram yemek Ahiliğin âfetleri olarak zikredilmektedir.⁴³

Ahilikteki ahlak ve görgü kurallarına baktığımızda, ne derece hayatı kapsadığı; dolayısıyla hayatın bütün alanlarını kontrol ettiği anlaşılacaktır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz; iyi huylu ve güzel ahlaklı olmak, ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, cömertlik, ikram ve kerem sahibi olmak, küçüklerle sevgi, büyüklerle karşı edepli ve saygılı olmak, hataları yüze vurmamak, dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güler yüzlü ve güvenilir olmak, gelmeye gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek, daima iyi komşulukta bulunmak, zenginlere zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak, açıkta ve gizlide Allah'ın

³⁹ Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII.-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere göre Dini İnanç Motifleri, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 2002, s. 77

⁴⁰ Mehmet Şeker, "Ahilik", Ahilik Yolu, S. 59, Ank., 1991, s. 14

⁴¹ Mehmet Saffet Sarıkaya, a.g.e., s. 122

⁴² Bkz. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 112-113

⁴³ Bkz. Veysi Erken, a.g.e., s. 51-52

emirlerine uymak, örf, âdet ve törelere uymak.⁴⁴ Daha da detaylı olarak yemek, su içmek, söz söylemek, elbise giymek, evden çıkmak, yürümek, mahalle, Pazar, alışveriş, eve bir şey getirmek, eve girme, oturma., misafirlik, hasta ziyaretiyle ilgili âdablar da⁴⁵ bunlara eklendiğinde, Ahiliğin sosyal kontrol açısından ne denli önem kazandığı daha iyi anlaşılacaktır.

Bu âdaplardan bazılarını şöyle ifade edebiliriz. Yemekle ilgili olanlar: Sofrada iken sağ dizi yukarıya dikmek, lokmaları çiğnemek, ağzında lokma varken konuşmamak, ağzını şapırdatmamak, yemekten sonra ellerini yıkamak ve silmek. Elbise giymeye sağdan başlamak, yürürken kimsenin ardınca bakmamak, büyüğünün önünde yürümek, birisiyle giderken bir işle meşgul olup onu bekletmemek. Mahallede açık kapı ve pencerelerden bakmamak, çocuklara uymamak. Pazarda kahkaha ile gülmek. Alışverişte az almak. Eve bir şey getirmede açıktan getirmemek. Eve girerken haber vermek, sağ ayakla girmek, selâm vermek, besmele ile eve girmek. Oturmada kendi yerini bilmek. Hasta ziyaretinde güler yüzlü olmak, hastanın sağ yanına oturmak, çok oturmamak, Fatiha okumak.⁴⁶

Belirtilmelidir ki, bu normlar zamanında çok geniş düzeyde uygulama alanı bulmuş, aksi davranışlarda bir takım yaptırımlar devreye girmiştir. Meselâ Mudurnu'da geçen tarihi bir olay buna örnek olarak verilebilir: "Olay Mudurnu'da Ahibaba Mehmed Efendi ile ilgili olarak geçmektedir. Mudurnu'da davranış ve konuşmalarıyla halkın huzurunu bozan devir zümresinden bazı kimseleri terbiye ve ta'zir etmek için belde âyanından 19 kişi bir araya gelerek bu tür kişileri ikaz etmek ve ikazlarında muvaffak olamazlarsa ilgililere haber vermek üzere taahhütte bulunmuşlardır."⁴⁷

Buna göre Ahiliğin, görgü kuralları ve bir takım sosyal kaidelerle gündelik toplumsal hayatta sosyal kontrol sistemi kurduğunu ve bunun olduğunu söyleyebiliriz. Böylece gündelik toplumsal hayatta konuşurken, alışverişte, yemek yerken, hasılı tüm davranış ve ilişkilerde koyulan kurallar titizlikle takip edilerek uygulanmaları için sosyal baskı oluşturulmuştur. Ahi normlarında yer alan faizcilikten içki içmeye, zinadan hırsızlığa, haram yemekten komşuluk ilişkilerine kadar ifade

⁴⁴ Bkz. Veysi Erken, a.g.e., ss. 111-113

⁴⁵ Bkz. Veysi Erken, a.g.e., ss. 115-118

⁴⁶ Veysi Erken, a.g.e., ss. 115-118

⁴⁷ Mütgan Cunbur, a.g.b., s. 28

edilen tüm ilkeler göz önüne alındığında, fiili olarak Ahiliğin bir yandan yardımlaşmayı diğeryandan sosyal kontrolü sağlamada ne denli işlevsel olduğu anlaşılabılır.

4- Devlet Yönetimi ve Sosyal Kontrol:

Buraya kadar özellikle Ahiliğin resmi devlet yönetimiyle olumlu ilişki ve temasları olmakla birlikte, tamamen informal bir sosyal kontrol aracı olduğunu özellikle vurguladık. Ahiliğin bu durumu zaman zaman devlet kontrolünün zayıfladığı zamanlarda devreye girmesiyle daha da önem kazanmıştır.

İbn Batuta'ya göre bu ülke törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı taktirde Ahilerin hükümeti yönetmeleridir. Ahi, kudreti ölçüsünde geleni gideni ağırlar, giydendir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binişleri ile aynen bir hükümdarı andırır.⁴⁸ Diğeryandan devlet kontrolünün gevşediği zamanlarda bilhassa yağma ve kargaşa için başıbozuklara fırsat çıkıyordu. Buna karşı sivil toplum ve devlet yalnız zor kullanarak değıl, pratik fütüvvet eğitimiyle de bir çözüm yolu aramıştır.⁴⁹

Ahilerin devlet yönetimi ve kontrolüyle ilgili olarak gördükleri bu fonksiyon, onların sosyal kontrol açısından ne denli yaygın ve güçlü olduklarını gösteren en önemli done olarak okunmalıdır. Çünkü doğan boşlukları geniş alanda doldurmak için kontrol mekanizmalarının güçlü olması gerekmektedir. Ahilik bunu başarmıştır.

5- Eğitim ve Sosyal Kontrol:

Ahiliğin bu norm ve kuralları ile sağladığı sosyal kontrolün basit bir emir sistemi ile gerçekleşmeyeceğı kısa bir akıl yürütme ile anlaşılabılır. Çünkü resmi bir emir olmadan bu kontrolün sağlanması, ancak eğitim ve içselleştirme süreci ile mümkündür. Bu bağlamda Ahilikte, eğitimin sosyal kontrolü sağlamada önemli bir fonksiyonu olduğu kabul edilmelidir. Ahilikte eğitim, sosyal kontrolün en önemli temelidir.

Eğitimin bir devlet görevi olarak kabul edilmediğı bir dönemde, tarikat yönü de bulunan Ahi birliklerinin amaçlarını gerçekleştirebilmek için az çok eğitim görmek gerekiyordu. Ahi birlikleri eğitim faaliyetlerini

⁴⁸ İbn Batuta, a.g.e., s. 22; ayrıca bkz. Tuncer Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, 2. baskı, Konya Valiliğı İl Kültür Müdürlüğü, 1998, s. 91-92

⁴⁹ Halil İnalıcık, "Ahilik, Toplum, Devlet", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, s. 192-193

İslam dininin esaslarına göre düzenlemişlerdi.⁵⁰ Nitekim Öğretmen Ahi, eğitmesi için yanına verilen gence, namaz, oruç gibi İslâm koşullarını öğrettiği gibi, Ahi tüzüklerinin kapsadığı insanlık yöntemlerini de pratik olarak belletirdi. Özellikle Cumartesi akşamları fütüvvetnâme okunur ve gençlere öğretilirdi.⁵¹ Yine üyenin Cuma akşamı yapılan toplantılarda okunan Kur'an-ı Kerim, Hadis, menâkıb, tasavvuf edebiyatı ve hikmet gibi derslere ve ilim meclislerine katılması gerekirdi.⁵² Bu eğitimde üyelere fütüvvetnâmelerdeki 740 toplu yaşam kurallarından en az 124'ü öğretilir, üçü kapalı üçü açık diye nitelenen altı iyi ahlak ve insanlık kuralı benimsetilirdi. Bunlardan kapalı olan üçü; 1- Eline dikkat et. Hırsızlık, zorbalık ve kötülük etmemek için. 2- Diline dikkat et. 3- Beline dikkat et. Açık olanlar ise; eli açık, kapısı açık ve sofrası açık ol.⁵³ Aslında eğitim teşkilatta mesleki hiyerarşi boyunca devam eden bir süreçti. Meselâ yeni usta olan kalfaya verilen şu nasihat bunu göstermektedir: "... ana, baba, öğretmen, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kafir ve yetim hakkı yersen, hülâsa Allah'ın yasaklarından sakınmazsan yirmi tırnağım âhirette boynuna çengel olsun."⁵⁴

Bu eğitim esasında usta ile çırac arasında ahlaki bir temele de dayanmaktaydı. Yani karşılıklı olarak çırağın itaati ile ustanın bilgilerini gizlememesi.⁵⁵ Ahi zaviyeleri de bu eğitim sürecinin pratik olarak deneyimlendiği mekanlar olmaları açısından önemliydi. Nitekim Ahi zaviyelerinde yemek pişirme, ortalık temizleme, konuk ağırlama, toplumda kişilerle ilişki, çarşıdan alışveriş etme vb. gibi toplum kuralları öğretildiği gibi, haftada bir gün ata binme, silah kullanma gibi askeri talimler de yaptırılıyordu.⁵⁶

Görüldüğü gibi eğitim, Ahilikte norm ve kuralların kişiye öğretilmesinde, daha sonraki süreçte ise sağlıklı işleyişinde, gerek teorik gerekse pratik boyutlarıyla oldukça önemsenen ve hayat boyu devam eden bir faaliyettir. Zaviyelerde görülen dersler ile, işyerlerinde ustadan öğrenilen bilgiler, öyle anlaşılmaktadır ki, zaviyelerde, işyerlerinde ve

⁵⁰ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 35

⁵¹ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 142

⁵² Ahmet Ağırakça, "Ahi, Ahilik", Şamil İslâm Ansiklopedisi, c.1, İst., 1990, s.58

⁵³ Neşet Çağatay, "Âhiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", s. 38

⁵⁴ Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 43

⁵⁵ Erol Ülgen, "Ahilik", Osmanlı Ansiklopedisi, c.1, İst., İz Yay., 1996, s. 25

⁵⁶ Neşet Çağatay, Ahilik Nedir?, s. 42

gündelik toplumsal hayatta uygulanmakta; bunların devamlı tekrarı ile kontrolü ile fert tarafından içselleştirilmektedir.

C) Ahiliğin Toplumsal Dinamikleri:

Ahiliğin insan hayatının özel alanlarına kadar nüfuz eden kuralları dikkate alındığında, bunların çok geniş bir kültürel ve toplumsal dinamiklerden beslendiği anlaşılabılır. Detaylarda tek tek bu ilkeler ve onların uygulama biçimine bakıldığında İslam, tasavvuf, örf ve âdetlerin bu dinamiklerden en önemlileri olduğu görülecektir. Öncelikle kendine özgü bir teşkilat olarak Ahiliğin kökeni ne olursa olsun, ana karakterini dinden aldığı ortak bir görüş olarak dikkat çekmektedir. “Bu karakteri, fütüvvet geleneği formüle edilirken aynı zamanda her esnaf grubunun semavi dinlerin peygamberlerinden birini kurucu olarak nitelemeleri, esnaf içinde birçok hususun dini nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Mesela çarşıların duayla açılıp kapanması gibi birçok törenleri ile esnaf grubunun başkanına dini nitelikli bir isim olan “şeyh” kelimesinin verilmesi gibi diğer birçok görevli isimleri bu şekildedir.”⁵⁷ Diğer yandan her esnaf grubunun, semavi dinlerin bir peygamberini veya ileri gelenlerinden birisini kendisinin ilk kurucusu, başka bir ifadeyle piri kabul etmesi de bunu teyit etmektedir.⁵⁸ Ayrıca Ahi Evren, soy ve meslek intisabı olarak İslam büyüklerine bağlanmaya çalışılmıştır. Onun, Hz. Peygamber’in (SAV) amcası Abbas’ın oğlu olduğuna dair efsane de onun Abbasi halifelerine akraba yapma gayretlerinin sonucudur.⁵⁹

Temelde Kur’an’a ve Hz. Peygamber’in sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahiliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan “uhuvvet”i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur... Bununla birlikte Ahiliğin temel belirleyicisi olan İslâmî-tasavvufi düşünüş ve yaşayış her devirde ve bölgede geçerliliğini korumuştur.⁶⁰ Ahiliğin Batınlık, Melâmet⁶¹, İhvan-ı Safa ile ilişkisi ve masonluğa benzediği⁶² gibi iddialar varsa da bunlar tartışmalıdır. Ayrıca İbn Batuta’nın Anadolu Ahisinin, genel olarak Hanefî mezhebinden ve Ehl-i sünnetten olduklarını ifade

⁵⁷ Muhittin Tuş, a.g.m., s. 44

⁵⁸ Muhittin Tuş, a.g.m., s. 45

⁵⁹ Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu, s. 135

⁶⁰ Ziya Kazıcı, a.g.m., s. 540

⁶¹ Sabahattin Güllülü, Sosyolojik Açıdan Ahi Birlikleri, İst., Ötüken Yay., 1977, s. 49; Sabri F. Ülgener, Dünü ve Bugünü İle Zihniyet ve Din-İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, İst., Der Yay., 1981, s. 89

⁶² Neşet Çağatay, Makaleler ve İncelemeler, s. 270

etmiş olması, Ahilerin de dini anlayışlarının bu doğrultuda olmasını düşünmemizi mümkün kılmaktadır.⁶³

Öncelikle belirtilmelidir ki, müslüman esnafa ait olan “Ahi tekkeleri”ne aza olmalarına din ayrılığı engel olduğundan dolayı, ihvanlar arasında gayr-ı müslimler yoktur.⁶⁴ Bu da ilk elden Ahiliğin çok geniş bir anlam dünyası ve toplumsal hayatın kodları açısından İslam ile ilişkisini gündeme getirmektedir. Ahiliğin kural ve ilkeleri bunu net olarak göstermektedir. Bu durumda Ahiliğin “Türk akılığının islâmileşmiş şekli”⁶⁵ olduğu söylenebilir.

Ahilerin de normları haline gelmiş fütüvvetnâmelere bakıldığında, bunların İslamî ilkelerden beslendiği açıkça görülecektir. Nitekim şu hususların Ahiyi Ahilikten çıkaracağı, cennetlik kişiyi cehennemlik yapacağı yazılmış. Bunlar; 1- Şarap içen, 2- Zina yapan, 3- Livata yapan, 4- Gammazlık, dedikodu, iftira eden, 5- Münafıklık eden, 6- Gururlanan, kibirlenen, 7- Sert ve merhametsiz kişiler, 8- Sözünde durmayan, 9- Kin tutan, affetmeyen, 10- Sözünde durmayan, 11- Yalan söyleyen, 12- Hiyanet eden, 13- Emanete hiyanet eden, 14- Kadınlara şehvetle bakan, 15- Kişinin ayıbını örtmeyen, onu açığa vuran, 16- Cimri, nekes kişi, 17- Koğuculuk ve gıybet eden, 18- Hırsızlık eden.⁶⁶ Dikkatle bakıldığında bu normların İslâm’ın temel ilkeleri olduğu hemen anlaşılabacaktır. Yukarıda muhtelif yerlerde belirttiğimiz yemekten yürüme âdabına kadar Ahiliğin temelini oluşturan Fütüvvetnâmelerdeki ilkeler, Kur’an ve Sünnet orijinelidir. Yine Fütüvvetnâmelerin bir maddesinde: “Ahiler ipek giysi giymeyeler” diye yazılıdır. Onların giydikleri donlar kısa ve çok temizdi. Ahilerin sarığı yedi veya dokuz arşın idi. (5-6 metre) Ahiler altın yüzük de takmazlardı. Onların silahla eğitilen üyeleri o zamanın biçimine uygun giysiler giyerlerdi. Ahilerde sarı ve kırmızı renk beğenilmezdi. Fütüvvetnâmelerde: “Hiçbir peygamber kızıl ve sarı giymedi, bunlar Fir’av-n-i lâin donudur” denilmektedir. Gök, ak, kara ve yeşil renkler Ahiler katında beğenilen renklerdi. Yeşil renk, Ahilerden müderris, kadı ve hükümdar sınıfına özgü idi. Ak renk, Ahilerin kalem erbabına, hafızlarına özgü idi. Kara renk, daha Ahilik mertebesine yetişmemiş bulunanlara yani yiğitlere özgü idi.⁶⁷

⁶³ Mehmet Şeker, a.g.e., s. 82-83

⁶⁴ Mustafa Akdağ, Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1243-1453), c.1, 3. baskı, İst., Tekin Yay., 1979, s. 19

⁶⁵ Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu, s. 131

⁶⁶ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 183

⁶⁷ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 141

Ahiliğin gerek yapılanışı gerekse içeriğinde tasavvufun da bir dinamik olarak önemli bir yeri vardır.⁶⁸ Ahilik, aslında, ilk kuruluşu ve gelişmesinde asla bir tarikat değildi. Fakat tarikatların prensip ve teşkilâtından yararlandığı muhakkaktır.⁶⁹ Buna göre Ahilik daha önce Anadolu'da yayılmış bulunan diğer tasavvufi anlayışlardan etkilenmiş ve onları etkilemiştir.⁷⁰ Nitekim İçlerinde birçok kadılar, müderrisler de bulunan Ahilik teşkilatını herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat gibi görenler bile olmuştur.⁷¹ Ayrıca Fütüvvecilerin, sofilerle aynı menşeden sayılabileceklerinin bir delili de eski devre ait, fütüvvet şecerelerinin bazılarında, Ali b. Ebu Tâlip'e kadar çıkarılan fütüvvet pirlerinin, şeyhlerinin büyük bir ekseriyetinin tasavvuf ehlinde şahıslar olmasıdır.⁷²

Yapı ve işleyiş olarak tasavvufun temel dinamiklerinden biri olduğu Ahilik, bu yapıyı oldukça özenli bir şekilde işletmeye çalışmıştır. Hiyerarşik sisteminden meslek hayatına, merasimlere kadar bu durum, kendisini net bir biçimde göstermektedir.

Ahiliğin üçüncü temel dinamiği de örf, âdet ve geleneklerdir. Anadolu örf, âdet ve geleneklerinde yaygın olan cömertlik, misafirperverlik, yiğitlik, Ahi teşkilâtı ile birlikte daha da kurumlaşarak pekişmiş ve zaviyelerde somutlaşmıştır. Dolayısıyla nesilden nesile yaşam içinde aktarılan bu gelenekler, İslam ile birlikte asla unutulmayan ve devamlılığı sağlanan bir toplumsal bilinç durumuna gelmişlerdir. Şu hususu belirtmek gerekmektedir ki, her toplum kendisine özgü yapı ve gelenekleri ile diğerlerinden farklılaşır. Ahilik, İslam ile Türk geleneklerinin buluşmasıyla "özgün" bir teşkilât olarak tarihteki yerini almıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER:

Bugün geline nokta, gerek ticaret gerekse toplumsal hayatımızın nasıl bir yozlaşmaya uğradığı herkesin bildiği bir gerçektir. Yukarıdan beri "sosyal kontrol" bağlamında anlatmaya çalıştığımız

⁶⁸ Bkz. Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn es-Sülemi, Tasavvufta Fütüvvet, Çev. Süleyman Ateş, Ank., Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1977

⁶⁹ Ahmet Ağırakça, a.g.m., s.58

⁷⁰ Veysi Erken, a.g.e., s. 119

⁷¹ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 4. baskı, Sad. Ve Notlandırın: Orhan F. Köprülü, Ank., D.İ.B. Yay., 1981, s. 213

⁷² Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.1, İst., 1952, s.66

Ahilik ile günümüz ticareti birbirleriyle karşılaştırıldığında bu durum daha da iyi anlaşılacaktır. Yolsuzluklar, vergi kaçırmalar, gayr-ı ahlâki davranışlar vs. gibi bir çok hususlar bu konuda gündeme getirilebilir. Bu durum göz önüne alındığında Ahiliğin ne denli başarılı bir teşkilât olduğu rahatlıkla müşahede edilebilir.

Sosyal kontrol, resmî kanun ve müeyyidelerin dışında kısaca insanların birbirlerini sosyal baskı oluşturarak denetlemeleri ve uyarmalarıdır. Özalde ticaret hayatında genelde toplumsal hayatta böyle bir denetim ve kontrol mekânizması geliştirilemediği için, bugün bir çok sıkıntılar yaşanmaktadır. Bir diğer sorun da; bugün böyle bir sosyal kontrolü oluşturacak ne bir eğitim ne de yetiştirme sürecinin bulunmamasıdır.

Sonuç kısmına böyle günümüze değinerek başlamam, Ahilik ile günümüz ticaret ve toplum hayatının arasındaki büyük mesafeyi daha net vurgulamak içindir. Günümüz dünyası yaşanan hayatı parçalı ele aldığı, ticaret ve toplum hayatı arasında anlamlı ve bütünlüklü bir ilişki kuramadığı için sosyal kontrolün sağlanması da zorlaşmaktadır. Ahilik, meslek ile aile ve toplum hayatını birbirinden tamamen bağımsız ele alan bir teşkilât olmadığından, toplum bir uyum ve bütünlük içinde kendisini devam ettirmiştir. Bir başka deyişle, toplumsal hayatta da kontrolü bırakmamıştır. Böylece ferdin her zaman ahlâklı olması önem kazandığı gibi, kimlik ve kişilikte bir bütünlük oluşmuştur. Halbuki günümüzde bu fenomenin olmayışı, insanları bir kişilik ve kimlik bölünmesine uğratmaktadır.

Ahilik, bir takım merasimleri ve törenleri ile ilkelerin uygulanması hususunda bilinç tazelenmesi ve toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlamıştır. Törenlerin bizzat halka açık olması ve tekrarı, hem toplumu hem de Ahi üyelerini karşılıklı olarak buluşturmakta ve kontrolü pekiştirmektedir.

Ahilik, her aşamada uyguladığı eğitim ile sosyal kontrolün daha az sorunlu olarak işlenmesini temin ettiği gibi, bu kontrole gönüllü katılımın da temel zeminini oluşturmuştur. Bu eğitim süreci ile üye, ilke ve normları yadsımadan içselleştirmiş, daha sonraki süreçte ise pratik olarak uygulamıştır.

Ahilik sadece ticaret hayatıyla sınırlandırılacak bir teşkilât olmayıp, politik, kültürel, sosyal vs. boyutlarıyla çok yönlü bir kurumdur. Dolayısıyla ülkenin karşı karşıya geldiği tüm sorunlarla ilgilendiğinden, sosyal kontrol bağlamında etkinliği oldukça geniştir. Diğer yandan en

küçük yerleşim birimlerine kadar yaygınlığının bu etkinliği daha da arttırdığı söylenebilir.

Bugün Ahilik, Anadolu'nun kimi yerlerinde bir iz ve kimi âdetleriyle kendisini zaman zaman göstermektedir. Ancak bu, sadece tarihi bazı ögeler taşımaktadır. Şurası bir gerçektir ki; Ahilik bir prototip olarak hala kabul edilen bir yapıdır. Bu durumda ülkemizin gerek ticarî gerekse sosyal hayatının bir bütün olarak yozlaşmasının önüne geçmek için, âhiliğin sosyal kontrol sisteminin temel toplumsal dinamiklerimizden beslenerek örnek alınması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda sivil kuruluşlara ve topluma büyük görevler düşmektedir.

Tek belirleyici değerin haz ve yalnızca tüketim olmaya doğru hızla ilerlediği günümüz dünyası, zihniyet dünyamızı da bir transformasyona uğratmış; bu süreçte sosyal dinamiklerimizin içinde önemli yer tuttuğu toplumsal kodlarımız zarar görmüştür. Yardımlaşmadan, cömertliğe kadar Ahi teşkilatındaki bir çok fonksiyonun yok olması bunu göstermektedir. Bu sebeple öncelikle tüketim felsefemizden başlayarak hayatımızı yeniden inşa etmek durumundayız. Bu noktada Ahiliğin, düşünsel ve pratik yönleriyle bu tıkanıklığa bir menfez açabileceğini düşünmekteyiz. Sosyal kontrol bağlamında bize toplumsal hafızanın yeterli derecede yardımcı olacağı muhakkaktır. Bugün sosyal kontrolü zaafa uğratan en önemli husus bu perspektifin yokluğu olsa gerektir.

Şüphesiz bugün her meslek grubunun oda ve birlikleri bulunmaktadır: Ticaret odaları, sanayi odaları, minibüsçü, kunduracı, ziraatçı oda ve birlikleri gibi. Ancak bu birlik ve odaların Ahi teşkilâtına benzer şekilde bir sosyal kontrol rollerinden bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda eğitim kurumları, meslek odaları gibi tüm toplumsal yapıların bütüncül bir şekilde işbirliği yaparak günümüzde sosyal kontrolü sağlayacak bir takım mekanizmalar geliştirmeleri acaba mümkün olabilir mi? Bu da bir öneri olarak değerlendirilebilir.

İncelemeyi derinleştirdikçe ve bugünden bakınca ne denli başarılı bir teşkilât olduğu açıkça görülen Ahilik, öyle anlaşıyor ki, bir çok boyutlarıyla prototip olmaya devam edecektir.

AHİLİK PRENSİPLERİ AÇISINDAN RİSÂLE-İ BEY' Ü ŞİRA

Vedat Ali TOK*

Edebiyat tarihimize baktığımız zaman bilgi ve tecrübeleriyle tavsiye makamına yükselmiş âlimlerin, uzmanlık alanlarıyla ilgili, çeşitli zümrelere birtakım lâyhalar sunduklarını görürüz.. İşte bu gün size kısaca tanıtacağım “Bey ü Şira” da bunlardan biridir.

“Bey” sözlükte “bir şeye bir şeyin karşılık olarak verilmesi” demektir. Arap dilinde bu kelime zıt isimlerdendir. Yani aynı zamanda bir şey ve onun zıddı hakkında kullanılabilmektedir. Şirâ lafzı da böyledir.¹ Şirâ satın alma, satın alınma anlamındadır.

Daredevî Hamza Efendi tarafından yazılan Bey ü Şira bir bakıma ahilik prensiplerinin özetlendiği bir risâle özelliği taşıyor. Doç. Dr. Mehmet Fatih Köksal’ın husûsî kitaplığındaki bir mecmuada yer alan 30 varaklık bu risalenin ilk varacağı ne yazık ki eksiktir. Eser nesih hatla harekeli yazılmış olup, her varak 12 satırdan oluşmaktadır. Ayaklardan, eserin (ilk varak hariç) tam olduğu anlaşıyor. Kitabın cildi, mukavvadan sonradan yapılmıştır. Mecmua içindeki uzunca bir manzumede yer alan:

Bin kık üçünde hicretün yigirmisinde saferün

Cuma günü olup ihrak göklere çıkmışdır âh

beyti ile yazılmış manzum tarihe nazaran bu eserin de muhtemelen aynı asırda (17. yy) yazıldığını söyleyebiliriz.

Yazar eserinin başında, alım satımla ilgili Türk dilinde herhangi bir eser meşhur olmadıysa, Bey ü Şira isimli eserinin bu gediği doldurmasından büyük bir mutluluk duyacağını belirtiyor. Yine eseri

* Kayseri Lisesi Edebiyat Öğretmeni, KAYSERİ. vedatali.tok@mynet.com

¹ Prof. Dr. Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Mütercimler: Dr. Ahmet Efe vd. 5.cilt, İstanbul 1990.

yazış sebebini açıklarken, ticaretle uğraşan bir kimsenin ticaret hukuku ile ilgili bir eser okumaması hâlinde ribaya gark olacağından, “**Lisan-ı Türkî üzere**” bir kitap cem ettiğini ve bundan ilmi kıt olanların bile faydalanabileceğinden bahisle, kendisinin de büyük bir sevaba nail olacağını ümit ettiğini söylüyor.

Bey ü Şira bir mukaddime üç bab ve bir hâtimeden oluşmuş. Bu bölümlerde nelerden bahsedildiğine kısaca bakalım:

Mukaddime’de “sefer” hususu ele alınıyor. İlim talebi yahut da dinini hıfz etmek için yapılan seferler mübarek kabul edilmiştir. Yazar, burada bir hadîs-i şerifi Arapça olarak iktibas ettikten sonra Türkçesini de şöyle veriyor: “*Yani bir kimse dinini saklamak için bir vilayetten bir vilayete gitse, ne kadar yakın da olsa anın için cennet vacip olur.*” Devamında da hüsn-i niyyet ile yapılan ticarî bir seferin de sevaptan hâli olamayacağını söylüyor. Çünkü tâcirin ticaret niyeti ile getirdiği şeylerden Müslümanlar istifade edecektir.

Yazarımız ticaret maksadıyla, bir tacirin evden çıkış ânından başlayarak nerede, nasıl davranması gerektiği hususlarını ayrıntıları ile izah ettiği mukaddimesinde, ahilikteki “Namazın kesinlikle aksatılmaması gereken bir ibadet oluşu, yol arkadaşlığı, yolculuk âdâbı, tefekkür, tezekkür” gibi konulara yer veriyor. Yine bu bölümde Türklerin hayvan haklarına verdikleri önem de dikkat çekicidir:

“Sefere çıkmak murâd itdükde ahşamdan sonra çıkmaya. Çıkdığı vakit de evvelinde iki rek’at namâz kıla... Sâlih kimse ile yoldaş ola ve içlerinden biri âkil ü dâna kimesne baş idüp anın sözünden dinleyeler. Ve davara tahmilinden ziyâde yükletmeyeler. Yemde ve suda kusur itmeyeler. Ve başına vurmaktan hazer ideler. Zirâ hayvânın hakkı kâfirün hakkından güçdür. Ziyâde sakınmak lâzımdır. Kaçan bir menzile konsalar iptidâ davarın alefini göreler. Ve dahi oturmaksızın mümkün olursa iki rek’at namâz kıla.”

...

“Seferden evine geldikde ehline ve akrabasına mümkün olduğu bir nesne hediye vire ve dahi mü’min olup âkıbetini fıkır ide ve lâzım olan budur ki sabah olup cema’atle namâz kılup âyet-i kerîmeden ve ezkârdan okuyacakları okuya.

Ahi bilgi sahibi olmalı, bilginleri sevmeli, beylerin uluların kapısına gitmemeli, aksine padişah bile onun ayağına gelmelidir.² Bu

² Dr. Yusuf Ekinci, **Ahîlik**, Ankara 1989, s.19.

hususla ilgili Bey ü Şıra'da sıradan bir esnafın bile ilk önce ilm ile meşgul olması gereği üzerinde durulur.

"Nefsini cehâletden halâs idüp tarîk-i ilmden olmak için bir üstâd ittihaz idüp her gün ta'lim-i ilm üzere ola. Neye her neye kadir ise 'Arabîyatdan ve fıkha tefsirden ve hadîsden okumağa kadir olursa yâhud Türkî bir risâleden mi olur yâhud Kur'ân-ı Azîmden okumağa kadir olur. Bunlardan sabah da ahşam da hâlî olmaya. Zirâ hadîs-i şerîfde vârid olmuşdur ki 'Bir kimse eceli irişse ol kimse ilm talebinde olsa dünyâdan öyle gide ki kendü ile peygamberler mabeyninde ancak nübüvvet ola.' Bir başka hadisde de " Ya Ebu Zer diyü hitap idüp buyurur ki sabâha dâhil olup Kitâbullah'dan bir âyet öğrenmek seninçün yüz rek'at namâz kılmaktan hayırlıdır. Ve dahi sabâha dâhil olup ilmden bir bâb öğrenmek anınla 'amel olsun yâ olmasın seninçün bin rek'at namâz kılmaktan hayırlıdır.'

Ahi, yalandan, dedikodudan, boş laftan ve gıybetten uzaktır. Bununla ilgili olarak eserde bir şahsın pazar ehli ise giderken geç gitmesi, dönerken de erken dönmesi tavsiye ediliyor. Çünkü *"Mekânların şerlisi pazar, pazar ehlinin şerlisi herkesten evvel varıp, sonra çıkandır."* diye tarif ediliyor. Pazarda otururken tesbih ve tehlil ile ve istiğfar ile çok meşgul olunması gerektiği üzerinde durularak, burada gülüp oynanmaması ve malayani ile meşgul olunmaması gerektiği vurgulanıyor. Hatta bu tür harekette bulunanların yanında âşık istigfar edilerek uyarılması gerekiyorki kendilerine gelsinler.

Bâb-ı Evvel'de alış verişte uyulması gereken kurallar anlatılmaktadır ki ahilik prensipleri açısından bizce asıl dikkat çeken ve aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz nokta da budur.

Bâbü's-Sânî'de özetle Allah'ın ribâyı haram kılmasına, ribanın malın bereketini götürmesine, malı helak etmesine işaret edilir. Daha sonra ribanın çeşitleri anlatılır. Esasen fıkıh ve ilmiyal kitaplarında mevcut olan tarif ve nasihatlerden farklı bir şeyin olmadığı bu bölüm, Müslümanların ribaya bulaşmamasının telkin edildiği bir nasihat şeklindedir.

Bâbü's-sâlis'te müzaraa (*Ekin ekme işinde ortaklık. Ziraat üzerine yapılan, ekincilikle ilgili olarak yapılan işler. Toprağa, çalışmağa ve kazanca ortak olmak üzere kurulan şirket.*) konusu ele alınır. Burada müzaraa hususunun dince bir mahsuru olmadığı fakat bunun hassas noktalarına dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekilir. Müzaraada dikkat edilecek 7 husus vardır. Bunlar:

1. Yerin ziraate elverişli olması.
2. Akd edenlerin ehil (akil bâliğ) olması.
3. Akid müddetinin tayin edilmesi
4. Bideri (tohumu) kimin vereceğinin belirlenmesi gerekir.
5. Ekilen biderin cinsinin beyan edilmesi
6. Taraflardan her birinin alacağı payın açıklanması
7. Akdi yapanların akid hususundaki görüşlerinin aynı olması

Hâtime bölümünde genel olarak alış verişin hükümleri özetlenerek verilir. Risale klasik eserlerdeki kalıplaşmış dua cümleleriyle sona eriyor.

Konunun münasip düştüğü yerlerde, hükümler âyet ve hadislerle desteklenirken bunların hem orijinal hâline (Arapçası) hem de Türkçesine yer veriliyor. Yine konu ile alâkalı kısa nükteler de eseri tekdüzelikten kurtarıyor. Bey ü Şira son derece akıcı bir Türkçe ile yazılmış olup Arapça ve Farsça terkipler dikkat çekmeyecek kadar az. Bu da müellifin hitap ettiğı esnaf kütlesi ile iletişiminin kolaylığını sağlamış olması.

Risale-i Bey ü Şira'nın en mühim bölümünü esnaflar için 27 maddeden oluşan bir kurallar manzumesi oluşturur. Bu bölümde alış verişin sahih ve dine uygun olması için gerekli şartlar anlatılmıştır. Burada genel olarak ahilerde bulunması gereken doğruluk, cömertlik, insanlara nasihat ederek onları doğru yola yöneltmek, dindar olmak, hile yapmamak, yalan söylememek, kusur aramamak gibi birtakım seciyeye temas edilmiştir. Ahilik prensipleri ile birebir örtüşen bu maddeler aslında fıkıh kitaplarında tafsilatıyla bahsedilen bey ü şira âdabının da bir özeti gibidir.

Yazar özellikle tacirlere fakat genelde alışverişle ilgisi olan herkese şunları söylüyor:

1. Ticaret ehli hırs üzre olmaya, ki hırs nûru söndürür, rûyu (yüzü) soldurur. Çünkü Allahü Teâlâ'nın verdiğı rızkı harisin hırsı çekip getirmez. Rızık ancak Allahü Teâlâ'nın emrine itaat etmekle çoğalır.

2. Aldığı nesneyi kötülemeye; sattığı nesneyi de övmeye. Çünkü eğer söylediğı söz hilaf ise yalan söylemiş; böylece kendine zulm edenlerden olmuştur. Doğru söylemiş olsa bile bu ancak hezeyan ve malayaniden ibaret bir durum addedilir. Esnaf ancak, müşterinin mal ile

ilgili bilmediği hususları, müşteriye anlatmakla yükümlüdür. Burada da haddi aşacak kadar konuşmamalı.

3. Satıldığı malını kıymetli göstermek için doğru da olsa yalan da olsa ant içmeye. Çünkü yalan yere and içerse yemin ahdi etmiş olur; bu da günaha batmasına yol açar. Doğru yere and içerse de edepsizlik etmiş olur. Çünkü Allahü Teâlâ'nın ism-i şerifiyle alçak olan dünyayı kastetmiş olur bu da bir mümine, âhîret gözetken bir Müslümana layık bir hareket olmaz.

4. Devrin ticaretle ilgili şer'î meselelerini bilmeden kesinlikle pazarlık yapmaya, bir şey alıp satmaya. Bir malın değerini bilmeden alış veriş yapmak gaflettir. Çünkü kazancını ve zararını bilmeden pazar âfetinden kurtulmak mümkün değildir.

5. Esnaf sattığı şeyin ayıbını gizlemeye. Eğer sattığı malın ayıbı varsa bunu müşteriye bildirmelidir. Hatta bir kimse ayıplı mal satımına şahit oluyorsa, onun bile müşteriye uyarması haktır.

Yazar burada bir de hikâye anlatır. Bu hikâye ilginç olduğu için burada nakledelim: Esnafın biri müşteriye üç yüz dirheme bir deve satar. Bu esnada yanlarında alışverişe şahit olan bir şahıs vardır. Bu şahıs müşteri deveyi alıp giderken peşinden çağırır. "Sen bu deveyi yük için mi yoksa binmek için mi aldın?" Müşteri: "Yük için aldım." der. Bunu işiten şahit "Bu deve ancak binit içindir; yük taşıyamaz" der. Bunun üzerine satıcı yüz dirhemini iade eder. Fakat satıcı bu durumdan pek de memnun olmaz ve pazarlığını bozduğu için, şahit olana çıkışır. Şahit de şunları söyler: "Biz Resûl-i Ekrem'den şöyle işittik: "Yalanla bir malı elde etmek rızkı çoğaltmaz. Allahü Teâlâ onun bereketini giderir ve helak eder."

6. Hıyanetten sakına. Yani sattığı nesnelerin içine bir şeyler katmaktan sakına. Bunun gibi ölçü ve tartıda eksik etmek de hıyanettir.

Burada da yazar bir nükte anlatır. Adamın biri satacağı süte su katarmış. Bir gün sel gelip adamın sığırlarını öldürüp götürmüş. Durumu gören küçük kız düşünmüş ve babasına şöyle demişi: "Ey babacığım, işte senin süte kattığın sular cem' olup ineklerimizi aldı, götürdü."

7. Çok pahalı satıp da bir kimseyi aldatmaktan sakına. Yazarın bu mevzu ile ilgili anlattığı hikâyeyi de nakledelim:

Yunus adında bir tüccarın birkaç değişik hullesi (Belden aşağı ve belden yukarı olan iki parçadan ibâret olan elbise.) vardı. Bunların kimi dört yüz, kimi iki yüz dirhemlikti. Camiye giderken dükkânını yeğenini bırakır. Bu arada bir Arap gelir, iki yüz dirhem değerindeki hulleyi dört

yüz dirheme satın alır. Yûnus camiden çıktığında Arap'la karşılaşır. Hullenin kendi sattıklarından olduğunu anlayınca kaçta aldığını sorar. Arap: "Dört yüz dirheme aldım" der. Yunus da "Bu iki yüz dirhemden ziyade etmez; geri dön ve sahibine ver." der. Arap, "Bu, bizim vilayetimizde beş yüz dirhem eder." diyerek malı vermek istemese de Yunus adamı dükkânına getirir ve iki yüz dirhemini iade eder. Yeğenini de azarlar.³

8. Aldatmaksızın ve aldanmaksızın alan veya satan fakir olsa ucuzca verse yahud pahalıca alsa, belki bundan sevap hâsıl olacaktır.

9. Satıcı ile müşteri arasında pazarlığı bitmiş bir nesneyi bey mahallinde artırıp almak haram bir davranıştır.

10. Bayi ile müşterinin pazarlığı ve sözleşmesi yaklaşmış iken birinin gelip söz konusu malı müşterinin elinden almaya çalışması da mekruhtur.

11. Alım satımda satıcı satacağı bir nesneyi muhayyer saydığı anda müşteri malı kabz etmeden vazgeçerse satışın bozulmasına razı ola.

12. Geri verilmesi mümkün olan bir malın bahasını geçirmeye. Çünkü bir malın kıymetinin düşürülmesi ezadır, zulümdür. Bundan sakınmak gerekir.

13. Alacaklı çaresiz ve fakir ise sakına. Çünkü hadis-i şerifte varid olmuştur ki: "Alacaklısına genişlik verenin her bir gününe bir sadaka sevabı yazılır."

14. Nakit durumunu ihmal etmeye. Yani alırken ve verirken sahte (kalp) paraya dikkat ede. Esnaf birine sahte para verse, alan da bunu bilmesee, alana zulüm etmiş olur. Eğer bilerek sahte para alsa bu defa da

³ Ahilikte buna benzer hâdiselere çok rastlanır. Şu olay da buna benzer: Yabancı bir kumaş taciri Osmanlı ülkesine gelerek bir kumaş imalathanesinin mallarını beğenip hepsini almak ister. Mal sahibi kumaş toplarını denklerken bir top kumaşı ayırır. Yabancı bu hareketin sebebini sorar. Osmanlı esnafı "Onu sana veremem, kusurludur" cevabını verince; yabancı tacirin "Ziyarı yok, önemli değil" demesine rağmen Osmanlı esnafı o kumaş topunu vermemekte direterek: " Benim malımın kusurlu olduğunu söyledim, biliyorsunuz. Fakat siz onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınızın orada benim bunları size söylemiş olduğumu bilmeyeceklerdir. Böylece de müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlı'nın gururu şeref ve haysiyeti rencide olacak, bizi de hilekâr sanacaklardır. Onun için bu sakat topu asla size veremem" diyerek kumaşı vermemiştir.

topluma zarar vermiş olur. Çünkü onu alan da bir başkasına verecek bu defa ortada kalp nakitler dönüp duracaktır. O züyûf (kalp, sahte) akçe dönüp durdukça ticarette umumi bir bozulma olacaktır. Nitekim eskiler demiştir ki: Yüz dirhem çalmak günahtır, isyandır, hatadır; fakat bir sahte dirhem infak etmek meyveli günahtır. Yani devamlı günahtır. O bir dirhem halkın elinde devr ettikçe halk zarardan kurtulamaz. Fakat bu züyuf akçeyi alıp mesela bir gümüşe katıp da bir âlet yapılsa halkın arasında dolaşmaktan kurtarıldığı için belki bunu yapan sevaba nail olacaktır.

15. Çok borç almaktan sakına. İhtiyacı olup da borç etmek lazım gelirse ödemeğe niyet ede. Zira hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Bir kimse ödemek niyeti ile borç etse melekler müvekkil olalar. Borcunu ödeyene kadar onu hıfz edip onun için dua ederler.”

16. Ticaretinde ribadan ve ribaya yaklaşımdan ayrıca paradan para kazanmaktan çekine. (Bu husus “Bâb-ı Ribâ”da tafsilatıyla izah ediliyor.)

17. Zalimden ve hırsızdan veya ganimet malına hıyaneti olan bir kimseden bir şey almaktan sakına.

18. Bir beldeye dışarıdan gelen bir malı, şehirde serbest satılmaması için şehir dışında karşılayıp almaya. Bu da bir şekil ihtikârdır. *(Bir şeyi kıymetlensin diye saklamak. * Ist: İnsanların veya ehli hayvanların yiyeceklerine âit şeylerin satış kıymetleri yükselsin diye kırk gün kadar saklamak. Böyle yapan kimseye muhtekir denir. * Vurgunculuk, bozgunculuk.)*

19. Bir tulum ile bir nesne alıp tulumunu batmandan saymaya. Yani tartılan malın darası hesaplanmalı. Asıl nesneden düşülmeli.

20. Ekmekçiye bir miktar peşin akçe vererek, bu akçeye şu kadar ekmek alacağım, her gün lazım oldukça ver dese; ekmeğin bahası değişmediği müddetçe bir mahsuru yoktur.

21. Alıcı ile satıcı arasında sözleşme yapmadan, ya da alış verişe esas malın değeri ortaya konmadan bir kimse bir bakkaldan bazı nesneler alsa da alınan nesnelerin hesabını uzun bir zamandan sonra yazsalar bu caiz olmaz. Ancak değeri bilinen ve muayyen olanları caizdir. Değeri muayyen olmayan nesnelerin alındığı vakitteki değerinin beyan edilmesi gerekir.

22. Halkın ve hayvanların yiyeceklerinden bir nesne saklamaya. Bir şeyi alırken, pahalansın da satayım, diye almaya. Buna ihtikâr denir,

bunu yapan da muhtekirdir. Muhtekirler dinde de lanetlenmiştir. Fakat bir kimse başka bir memleketten kendi memleketine bir mal getirmiş olsa ya da kendi mülkünden elde ettiği bir ürünü saklamış olsa bu, ihtikâr olmaz. Yine de halkın ihtiyacı olan bir malı bekletmeyip satmak efdâldır.

23. Bâliğ olmayan çocuğun yaptığı satış caiz değildir. Ancak velinin kendisine izin vermesi halinde satma ve alma akitleri geçerlidir. Bir küçük çocuğun, kendisine fayda getirecek bir nesneyi velisinin izni olmadan da alması caizdir.

24. Şehir halkının bir yiyeceğe ihtiyacı varken bunu daha pahalıya satma hırsı yüzünden şehrin uzak yerlerine götürüp oralarda satmak da haram davranışlardandır.

25. Bir kimsenin herhangi birinden bir alacak buğdayı veya arpası olsa; o kimsenin, o nesnelerden herhangi birini, bir kimseye veresiye dahi olsa satması caiz değildir. Çünkü satılacak nesnenin elde bulunması (kabz) gerekir. Elde olmayan nesnenin alım satımı şer'an doğru değildir.

26. Kilolanan, tartılan ve sayılabilen nesneleri alan bir müşteri aynı işlemleri tekrar yapı ki alış verişi ve alış verişi yaptığı nesneleri yemesi ve kullanması helal ola. Böyle yapmazsa fazlalık alma ihtimali olacağından gayrin malına tecavüz olur. Fakat satıcı müşterinin gözü önünde tartıyor, sayıyorsa bu, kâfidir. Bu işlemler satıştan önce yapılmışsa alım caiz değildir.

27. Bir kişi satın almış olduğu menkul şeylerden, birisine bir şey satacak olsa, bu satışın sıhhati için ilk satıcısından onu kabz etmiş olması gerekir. Yani satılacak bir nesnenin bizatihi mülkiyet altında olması şarttır. Var olmayan veya yok olmak gibi bir tehlikesi bulunan bir şeyin satış akdi câiz değildir. Meselâ meyvenin ağaçta oluşmadan satışı caiz olamaz.

Görüldüğü gibi Risâle-i Bey ü Şirâ ahiliğin, daha çok alış verişi ilgili hususlarının ele alındığı ve alış verişte bugün de yaşanan pazarlık, alınan bir malın sonradan fark edilen kusuru karşısında ne yapılması gerektiği, fahiş fiyatla mal satmanın getireceği maddî ve manevî zararlar, stokçuluk, müşteriye kandırmanın zararları gibi birçok konunun temas edildiği ve karşılaşılan problemlere ahlâkî bir çözümün sunulduğu iktisadi, didaktik bir eserdir.

İBN-İ BATUTA SEYAHATNAMESİ VE EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NİN İSTANBUL BÖLÜMÜNE GÖRE AHİLER VE AHİLİK

Dursun Ali TÖKEL*

Seyahatnâmelerin tarihî devirlerin ve kurumların, tarihte yaşamış kişilerin, adet, gelenek, görenek ve törelerin anlaşılması ve aydınlatılmasında önemli bir rol oynadığı inkarı kabil olmayan bir gerçektir. Bu metinlerde bulunan bilgiler her ne kadar güvenilirlik açısından bir eleştiriye tabi tutulsa da bu, onların vesika olma değeri yok saymayı gerektirmez. Ahilik gibi Türk tarihinin en önemli kurumlarından birinin anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından da seyahatnâmelere bakmak şüphesiz faydalı olacaktır. Bu çalışmada bir Arap gezgini olan İbn-i Batuta Seyahatnâmesi ve Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin İstanbul bölümü Ahilik kurumu ve Ahilerin yaşayış şekilleri açısından incelenecektir.

İbn-i Batuta seyahatnamesinde ticaret kültürü anlatılırken Ahi birliklerine değinilmiş, bunların Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasî ve ticarî etkinliklerine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İbn-i Batuta'ya göre Ahilik, Mısır'daki Fütüvvet sistemine benzemektedir. İsfahan'da da buna benzer bir sistem mevcuttur. İbn-i Batuta dünyayı gezdiği halde Anadolu'daki ahiler kadar ahlaklı ve erdemli insanlar görmediğini söylemekte ve onların çalışma biçimi, çalışma ahlakı, yardımlaşma duygusu, insan sevgisi ve misafir-perverlikteki yücelikleri hakkında ayrıntılı bilgi ve örnekler vermekte ve şaşkınlığını ifade etmektedir. İbn-i Batuta'yı tercüme eden yazara göre, bu seyahatname Anadolu'daki Ahiler hakkında bilgi veren en eski kaynaktır. Yine mütercime göre **ahı** kelimesinin Arapça değil Türkçe olduğuna dair en iyi kanıt da İbn-i Batuta Seyahatnamesi'dir.

---

* Yard. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., SAMSUN. dursunt@omu.edu.tr

Benzer şekilde Evliya Çelebi de Seyahatnamenin İstanbul bölümünde Ahilerin yaşayışları, meslek ahlakı, insanseverlikleri hususunda ayrıntılı bilgiler vermekte zaman zaman da Ahi Evran'ın kişiliği ve soyuna ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır. Osmanlı esnaf teşkilatının Ahilik kurumuna verdiği değer ve esnafların Ahi Evran'a bağlılığı hususunda da Evliya Çelebi'de geniş malumat bulunmaktadır. Çelebi zaman zaman Ahi teşkilatındaki âdetler, gelenekler, kullanılan eşya ve sembollere dair de bilgiler sunmaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Seyahatnamelerin Ahi Evran, Ahilik, Fütüvvet teşkilatı, bu teşkilatın gündelik hayat ve ekonomi sistemindeki rolü, Ahilerin insan hayatına verdiği değer, insan yetiştirme sisteminde bu teşkilatın yeri ve önemi açısından incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca seyyahlar birinci derecede görgü şahitleri oldukları, yaşanan hayatı birebir yansıttıkları için sunulan bilgiler şüphesiz daha değerli olacaktır.

İbn-i Batuta Seyahatnamesine Göre Ahiler ve Ahilik

1304-1377 yılları arasında yaşayan İbn-i Batuta, Kuzey Afrika'dan başlayıp Çin'e kadar uzanan ve çeyrek yüzyıl süren yolculuğunu doğduğu şehre geri gelince Sultan Ebu İnan'ın arzusu üzerine yazmayı düşünmüştü. Nihayet onun gezileri İbn-i Cüzey tarafından **Tuhfetü'n-Nazâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibü'l-Esfâr** adıyla 1355 yılında kaleme alınmıştır. Orta Çağ'ın dünya coğrafyası, devlet ve millet yapısı, çeşitli iklim ve coğrafyalar, çeşitli devletler tarihi hakkında birinci dereceden kaynak olan bu eserin bizim için önemli olan yerlerinden biri de o devrin Anadolu'su hakkında önemli bilgiler vermiş olmasıdır. O devirde Anadolu'da pek çok beylikler hüküm sürmektedir. Dolayısıyla İbn Batuta'da bütün bu devrin sosyal, siyasî, ekonomik yapısı, halkın gündelik yaşayışı; yemesi-içmesi; giyim-kuşamı; inanç ve gelenekleri hakkında önemli bilgiler bulmaktayız. İbn Batuta'nın bizler için en önemli yönlerinden birisi de bir Türk kurumu olan Ahilik hakkında son derecede değerli bilgiler vermesi ve hatta bu konuda ilk kaynak olmasıdır.

Bu araştırma için kullandığımız Seyahatnâme'nin en önemli özelliği, günümüz Türkçesine kazandırılmış ilk metin olmasından kaynaklanmaktadır. Batılı ve Arap ilim adamlarının yanında Türk ilim adamları da bu eserle ilgilenmiş ve 19.yy.'dan itibaren çeşitli neşirler yapılmıştır. Bunlar içinde bugüne kadar kullanılan ve en çok bahsi geçen tercüme Damad Mehmet Şerif Paşa'nın çevirisidir. Bu tercüme üç cilt olarak 1897-1901 yılları arasında İstanbul'da basılmıştır. 1917 yılında

Maarif Vekaleti tarafından 5 cilt olarak tekrar yayını yapılan seyahatname üzerindeki çalışmalar Türkçe’de bununla sınırlı kalmış; daha sonraları 1935’de M. Cevdet; Rihle’nin Ahilikle ilgili kısmına Arapça bir zeyl hazırlamıştır.¹ Bir de İsmet Parmaksızoğlu’nun 1000 temel eser içinde yayınladığı Türklerle ilgili bölüm vardır.

M. Sait Aykut tarafından 2004 yılı içinde YKY’den çıkan Seyahatname çevirisi ise günümüz Türkçesiyle ve çok geniş açıklamalarla yayınlanmış en bilimsel neşirdir. Çevirmen sadece çeviriyle yetinmemiş; aynı zamanda pek çok açıklamayla eserin daha iyi anlaşılması için büyük bir çaba da sarf etmiştir. Çevirmen, ayrıca ahi kelimesinin *ahi* mi yoksa *akı* mı şeklinde okunması hususunda Seyahatname’nin dil özelliklerine bakmak gerektiğine de dikkatimizi çekmektedir.

Çevirmene göre *ahi* kelimesinin Arapça *ahı*dan geldiğine delil olarak İbn Batuta kullanılamaz. Zira seyahatname’nin diline bakıldığında bu konuda tereddütler hasıl olmaktadır. İbn-i Batuta çevirmeni şöyle demektedir: “Anadolu topraklarını Ahılığın yaygınlaştığı yıllarda gezen İbn Battûda Ahilik konusunda ana kaynaktır. Ancak “ahi” kelimesinin “ahi” şeklinde okunması gerektiğini ileri sürenlerin İbn Battûda’yı tanık tutması yersizdir.” Sait Aykut’a göre, İbn Battuta, daha pek çok kelimede olduğu gibi ahi kelimesinin daha rahat anlaşılması için Arapça *ahiye* ile kıyaslamıştır. Ve ahiyye’nin çoğul olduğunu söylemiştir. Halbuki eğer kelimenin Arapça olduğunu söyleseydi bunun çoğulu olan *ihvân* kelimesini zikrederdi, *ahiye* kelimesini değil. İbn Battûta, kelimenin anlamını da “kardeş” olarak vermemiştir ve bu kelimeyi: “bir zanaatın erbabını toplayan kişi; işi olmayan genç bekarları toplayan adam” demiştir. Sait Aykut’a göre bu kelime “akı” kelimesidir, Anadolu ağızlarında ortadaki “k”nın “h”ya dönüştüğü çok örnek vardır. Çakı-çahı gibi. Bir başka örnek de şudur: İbn Battûta’nın bahsettiği Ahi Sinan adlı biri vardır; daha sonraları bu kişiden Evliya Çelebi Akı Sinan olarak bahsetmiştir.²

1333 yılında Alanya’dan Anadolu’ya ayak basan İbn Batuta, o devir Anadolu’sunu anlatırken, gezip gördüğü yerleri, buralardaki adet, gelenek ve inanışları; bölgelerin siyasî durumları vs. hakkında bilgiler vermektedir. Burada önemli olan husus İbn Batuta’nın Anadolu’da

¹ İlber Ortaylı bu eser için 1932 tarihini vermekte ve eserin dili için de “Türkçe kokan Arapça” ibaresini kullanmaktadır. “*Ahilik Haftası*”, *Milliyet Gazetesi*, 14.10.2001.

² İbn Battûda Tancî, *İbn Battûda Seyahatnâmesi*, (Çev: A.Sait Aykut), YKY., İstanbul 2004, s. LVII-LIX.

gezdiği herhangi bir yerden bahsederken muhakkak oralandaki ahilerden ve ahilerin dergahlarından bahsediyor olmasıdır. Sadece İbn Batuta seyahatnamesi bile Ahilik kurumun ne derece önemli ve işlevsel olduğunu anlamaya yeterli. Zira seyyah, ahileri ve onların bir kurum olarak Anadolu'da oynadığı rolü en ince detaylarına kadar anlatmaktadır. Ahilik tarihi açısından İbn Batuta Seyahatnamesi'nin önemini bu konuyla ilgilenenler yakinen bilmektedirler. Zira seyahatname bu konudaki ilk ve en önemli kaynaktır. Hatta seyahatname'nin bu özelliği müstakil bir eser olarak da incelenmiştir.³

İbn Batuta, Anadolu'ya gelmeden daha önce İslam toplumları içinde ahlak ve erdemi esas alan Fütüvvet teşkilatı bir hayli yaygınlık kazanmış ve Fütüvvet-nâmeler adı altında pek çok eser yazılmıştı. Ancak Anadolu'da daha çok esnaf teşkilatı içinde yaygın olan ahilik kurumu Fütüvvet anlayışından doğmakla beraber çeşitli farklılıklar arz ediyordu. Anadolu'da bu teşkilatın doğuşuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir: "Gerek Selçuklu hakimiyeti sırasında, gerekse bu imparatorluğun kalıntısı üzerine kurulan Türk beylikleri devrinde fütüvvet, ayrı bir gelişme gösterdi. 13. y.y. ortalarında Anadolu'daki fütüvvet mensuplarının kendilerini "ahi" olarak isimlendirmeleri ile fütüvvet teşkilatından ayrılmış oldular. O zamana kadar fütüvvet kuralları diye bilinen, övülen güzel huylara, Türk konukseverliğinin de eklenmesi ile Anadolu'daki Türk sanat ve meslek erbabının ortak ilkeleri ve davranışları olarak 'ahilik' adı altında yepyeni bir kuruluş ortaya çıktı. Bu ahilik, bütün Anadolu'yu, ele geçirilişinden sonra Kırım'ı ve Balkanlar'ı da içine alan ve köylere kadar yayılan bir kurum halinde örgütlendi."⁴ Dolayısıyla İbn Batuta Anadolu'ya geldiğinde her haliyle teşkilatlanmasını tamamlamış bir ahi teşkilatı görmüştü.

İbn Batuta'nın eserinde Ahilikle ilgili en önemli intiba, onun bu kuruma verdiği değerde görülebilir. Seyyah hemen her fırsatta ahileri övmekte ve onlara karşı olan derin hayranlığını ifade etmektedir. Anadolu'ya Seyahat bölümünün hemen başında **Genç Ahılara Dair** adıyla bir başlık açan İbn Batuta, bu bölümde Anadolu'da tanıdığı ahilerden bahsetmekte ve onların özellikleri hakkında geniş malumat vermektedir. Ahiler hakkındaki ilk intibaları şöyledir:

³ Bkz: Mehmet Şeker, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdî Hayatı ile Ahilik**, KB. Yay., Ankara 1993.

⁴ Cemal Anadol, **Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, KB. Yay., Ankara 1991, s. 46.

“Onlar, Anadolu’da yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba, ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.”⁵ Bu sözlerin peşinden ahilerin yaşayışlarına değinen İbn Batuta ahi’yi şu şekilde tarif etmektedir:

“Sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekarları da bir araya getiren adamdır.” (s. 404). İbn Batuta, “fityan” adı verilen bu gençlerin başlarındaki kişiye “ahi” dendiğini, bunların akşama kadar çalıştıktan sonra, akşam olunca kendilerine ait tekkede toplandıklarını, misafirlerle beraber yenilip içildiğini, daha sonra türkü söyleyip raks edildiğini ifade etmektedir.

İbn Batuta’nın bu Türk ahilerle ilgili en çarpıcı hükmü onları o zamanki Müslüman dünyanın benzer teşkilatlarıyla kıyaslamasında görülmektedir. Seyahatnâmenin çevirmeni onun bu konudaki önemini şu şekilde açıklıyor: “*Rihle*’de ticaret kültürüyle ilgili olarak Ahî birliklerine değinilmiş, bunların Kırım’dan Konya’ya, Alanya’dan Sivas’a uzanan siyasî ve ticarî etkinliklerine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ona göre Ahîlik, Mısır’daki fütüvvet sistemine benzemektedir. Bu düzenin bir benzeri de İsfahan’da mevcuttur.”⁶

İbn Batuta, Anadolu’daki Ahîlara benzer şekilde Şiraz ve İsfahan’da da benzer yapıların görüldüğünü ancak sevgi ve kolaylıkta, yolculara izzet ve ikramda bariz farklar olduğuna işaretle şu çarpıcı tespitte bulunmaktadır: “Ben onlardan (Anadolu ahileri) daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada”. (s. 404) Bunu diyen kişinin dünyayı baştan ayağa gezen kişi olması bu sözü şüphesiz daha değerli hale getirmektedir.

1. Ahilerin Misafirperverliği ve Cömertliği

İbn Batuta, en çok da ahilerin misafirperverlikteki cömertliği ve misafirlere verdiği değere hayrandır. Denizli’de çarşıya girdiklerinde, bir grup insanın önlerini kestiğini, başka bir grubun da onlara müdahale ettiğini, her iki grubun silahlarla birbirine girdiğini ve bunları eşkıya

⁵ İbn Battûda Tancî, *İbn Battûda Seyahatnâmesi*, (Çev: A.Sait Aykut), YKY., İstanbul 2004, C. I. s. 404.

⁶ İbn Battûda Tancî, *İbn Battûda Seyahatnâmesi*, s. XXXVIII. (Bundan sonra sayfa numaraları metin içinde verilecektir. Bu sayfa numaraları, adı geçen eserin birinci cildine aittir.)

sanarak büyük bir korkuya kapıldıklarını söylemektedir. Fakat daha sonra tercüman aracılığıyla bunların İbn Batuta ve arkadaşlarını konuk etmek isteyen ahi grupları olduğunu, her iki tarafın da konukları kendilerine çekmek için kavga ettiği öğrendiğinde şaşkınlığını gizlememektedir: “Gösterdikleri yüksek misafirperverliğe şaşmamak mümkün değil. Sonunda işi kur’a çekmek suretiyle hallettiler, barıştılar.”(s.409) İbn Batuta, ahilerin sadece misafir severliğini değil, bunun yanında onların misafirlere karşı gösterdiğ i saygı, cömertlik ve ikramı da çokça övmekte ve hemen her fırsatta bu hususlara atıflarda bulunmaktadır. Mesela Denizli’deki konaklamada, Ahi Sinan, İbn Batuta ve arkadaşlarını tekkelerinde misafir ediyor ve onlara sofralar açarak ikramda bulunuyor, daha sonra seyyahı ve arkadaşlarını hamama götürüyorlar. Dönüşte, tekrar sofralar kuruluyor, yemekler, tatlılar, meyveler yeniliyor. Ardından Kur’an okunup, sema gösterilerinde bulunuluyor. İbn Batuta, bunları aktarmakla aynı zamanda ahilerin gündelik hayatları, sosyal fonksiyonları, insanlara verdiği değer, onların ibadet anlayışları ve gündelik ibadet şekilleri hakkında da değerli bilgiler vermiş olmaktadır. Seyyaha göre, ahiler misafir severlikte o derecede ileri gidiyorlardı ki, aralarında problem çıkmasın diye bu işi kurallara bağlamışlardı. Misafiri ilk önce hangi grup görmüşse misafir onun hakkıydı. Dolayısıyla diğer grup bir hak iddia edemiyordu. Seyyah, bunu Sivas şehri gezisinde anlatmaktadır. (s. 416). Onların misafir karşılama ve ağırlamaktan duydukları mutluluğu seyyah şu şekilde ifade ediyor: “Hepsi de misafir ağırlamakta övünüyorlar. Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı.” (s. 416).

Bir başka açıdan seyahatname, ahilerin misafirlik hususunda ne derecede ilginç kuralları olduğunu ve bu işi ne kadar önemsediklerini de göstermektedir. İbn Batuta ve arkadaşları Erzurum’da, yaşının 130’u geçtiği söylenen ve hâlâ dinç olan Ahi Tuman’ın tekkesinde konaklarlar. İbn Batuta ikinci günün sonunda yolculuğa çıkmak istediklerini fakat Ahı Tuman’ın ilginç bir gerekçeyle buna karşı çıktığını söyler: “Eğer böyle yaparsanız şehirde bizim itibarımızı yok etmiş olursunuz! Çünkü konukluk en aşağı üç gün olmalı!” (s. 418.)

İbn Batuta’nın Bolu’yu anlatırken ahi tekkelerindeki bazı adetlerden bahsetmesi onların misafire hürmetteki başka boyutlara da işaret etmektedir. “Bolu’da ahi yiğitlerinin birisinin tekkesinde konakladık. Adet gereği tekkenin bütün bölümlerinde ocaklar kış boyunca aralıksız yanar. Dergahın her kısmına ayrı ayrı ocak yapılmıştır. Hepsinin bacası var, duman çıkıp gidiyor; bu yüzden sıkıntı yok..

Tekkeye vardığımızda ocakları yanar bulduk. Hemen üstümüzdekileri çıkararak tek kat elbiseyle kaldık; ateşin karşısında ısındık. Ahi derhal çeşitli yemek ve meyvelerden getirdi.” (s. 437).

2. İbn Batuta’ya Göre Hükümdar Yanında Ahilerin Durumu ve Ahi Merasimleri

Osmanlı döneminde saray ve devlet erkanı arasında ahilerin her zaman özel bir yeri olmuştur. Buna Evliya Çelebi bahsinde değineceğiz. Daha İbn Batuta devrinde bile ahilerin devlet erkanı arasında özel ve ayrıcalıklı bir yeri olduğu anlaşılıyor. Seyyaha göre bir şehrin ahisi aynı zamanda o şehrin hükümdâr vekilidir. Şu sözlerle bunu ifade ediyor: “Yörenin törelerinden biri de hükümdâr bulunmadığı takdirde şehirde ahilerin idareyi ellerine almaları, bir nevi hükümet etmeleridir. Ahi, gücü ölçüsünde gelen-gideni ağırlar, giydiren, misafirin altına binek verir. Davranışları, buyrukları ve ata binişleriyle tıpkı bir hükümdâr gibi hareket ediyorlar.” (s. 415-416). İbn Batuta, Denizli hükümdârını ziyarette bir bayram törenine şahit olur. Protokol esası gözetilerek yemek yenir. Seyyaha göre ahilerin yeri, en ön grupta yer almaktadır: “Namazı kıldıktan sonra sultanla beraber konağa gittik. Yemek hazırlandı. Fıkıh bilginleri, şeyhler ve ahiler için ayrı bir sofra; yoksullar, düşkünler için başka bir sofra kurulmuştu.” (s. 410)

Ahilerin devlet adamları yanındaki güç ve itibarına belki de en iyi örnek, seyyahın Sivas gezisi esnasındaki bir olayı aktarmasında görülmektedir. İbn Batuta ve arkadaşlarını Ahi Çelebi adında nüfuzlu bir kişi ağırlamaktadır. O sırada şehrin hükümdârı Ertena Bek de misafirlerin yanına gelir ve hürmetlerini sunar. Misafirleri sarayına yemeğe davet eder. Fakat Ahi Çelebi hükümdâra şöyle der: “Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk. Şimdi bize gelsinler, lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz.” (s. 417). Bunun üzerine Ertena Bek bir şey diyemez ve Ahi Çelebi’nin dediğini yapar. Bu örnek bile ahilerin devlet otoritesi karşısında ne kadar güçlü olduğunu göstermeye yeter.

Bayram ve özel günlerde devlet erkanının huzurunda tertiplenen geçiş törenlerinde ahilerin merasim törenlerine Evliya Çelebi özel bir yer ayırmaktadır. İbn Batuta da Denizli sultanının yanındayken böylesi bir törenden haber vermektedir. Ramazan bayramı törenleri icra edilmektedir. Sultan askerleriyle arz-ı endam etmektedir. Bu arada ahiler de geçit töreninde hazır bulunurlar. Seyyah bu geçişi şöyle anlatıyor: “Ahi yiğitlerinden oluşan zanaat erbabı davul-zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanmışlar, tepeden tırnağa silah kuşanarak ihtişam yarışına girmişlerdi. Her sanat erbabı yanında getirdiği

koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyor; mezarlıkta kestikleri kurbanları ekmelele beraber fakir fukaraya dağıtıyorlardı.” (s. 410)

3. Esnaf Teşkilatı Dışındaki Ahiler

Seyahatnameyi okuyanların dikkatini çekecek bir husus da, ahilerin sadece esnaf teşkilatı erbabı olmadığıdır. İbn Batuta, Aksaray gezisini anlatırken buranın beyinin Şerif Hüseyin olduğunu söylemekte ve bu kişinin aynı zamanda bir ahi olduğunu ifade etmektedir (s. 414). Seyyah Konya ziyaretini anlatırken, burada İbn Kalemşâh adlı bir ahinin misafiri olduklarını söylemekte ve bu kişinin hem bir kadı hem de postnişîn olduğunu belirtmektedir. Yani o devirde ahilerin sadece esnaf birlikleri içinde yer almadığı, devlet teşkilatında memur olarak da bulunduğu anlaşılmaktadır (s. 412).

İbn Batuta, ahilerle ilgili olarak verdiği bilgilerde ne kadar samimi, onların izzet ve ikramında ne kadar memnun olduğunu onlar için yaptığı şu duada açıkça göstermektedir: “Hak Teâlâ yabancılara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımcı esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalarıymışçasına bağrına basan bu dervişlere en güzel mükafatı versin” (s. 437).

İbn Batuta’nın ahilerden bahsettiği bölüm sadece Anadolu ile sınırlı değildir. O, Kırım’a yaptığı seyahatlerde de ahilerden bahsediyor. Mesela Azak şehrinde, şehrin nüfuz sahibi kişilerinden olan Bıçakçı Ahi’nin konuğu oldukları, bu kişinin gelen geçene izzet ikramda son derecede cömert olduğunu söylemektedir (s. 468).

Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre Ahiler ve Ahilik

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi şüphesiz Türk kültür tarihi için bir hazine değerindedir. Çelebi, Seyahatnâme’nin çeşitli yerlerinde o bölge ahalisi içinde yer alan ahilere ve onların mesleklerine de değinmiş, ahilik tarihi için pek kıymetli bilgiler bırakmıştır. Bu çalışmada, onun İstanbul bölümündeki ahilere ayırdığı bölümler incelenecek ve Evliya Çelebi’ye göre İstanbul ahilerinin durumu gözden geçirilecektir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, tam metin olarak ve orijinal haliyle bu günlerde yayımlanmaktadır. YKY arasında neşredilen bu eser, henüz tamamen yayınlanmadığından Seyahatnâme’ye göre ahileri yazmak mümkün değildir. Bunun için “Seyahatnâme”nin tam neşrini beklemek gerekecektir. Fakat Seyahatnâme’nin İstanbul bölümü tam olarak iki cilt halinde neşredildiğinden bu neşre dayanarak Çelebi’ye göre İstanbul’daki ahiler üzerinde durulabilir ki biz de bu yolu takip ettik.

1. Evliya Çelebi'ye Göre Ahi Evran

Evliya Çelebi, Ehi Evran'ı debbâğlar ve sağricılar esnafının piri olarak zikreder ve Seyahatnâme boyunca ondan hep övgüyle bahseder. Çelebi'ye göre Ahi Evran'ın dedesi Şeyh Siraceddin Lahsevî'dir. Bu zatı Selmân-ı Pâk uyarıp belini bağlamıştır. Kabri Gazze yanında Askalan Şehri harabesindedir.⁷ Seyyah, başka bir yerde de "kâmil pirleri, Peygamberimiz huzurunda Zeyd-i Hindî'dir. Selmân-ı Pak'in kemer bağladıklarından onuncu pirdir."⁸ demektedir.

Çelebi'ye göre Anadolu insanı arasında debbâğlara Ahiler derler. Aslında ahiler sadece debbağlık işiyle uğraşmamışlardır. Fakat Evliya Çelebi, ahilerden bahsettiği her yerde onların debbağlık işi yaptığını söylemektedir. Seyahatnâme'nin sözlüğünü hazırlayan Robert Dankoff da *ahi* kelimesinin karşılığını şu şekilde vermektedir: "*Ahi: sepici, tabak, ahiyan yani debbağan, tabbağlara ahi derler.*"⁹ Çelebi'ye göre ahiler Kayseri'den çıkan Ahi Evran ile meşhur olmuşlardır. O ise Selçuklular zamanında ulu bir sultan imiş. Pek çok menkıbeleri vardır. Bunlardan biri şu şekilde kaydedilmektedir:

Ahi Evren Kayseri'de otururken onu padişaha gammazlayıp "Ahi Baba öşür vermez" derler. Pâdişâh adamlar tayin edip Ahi Baba'ya gönderir, onlar da Ahi Baba'yı bulup bağlarken dükkanın içinde bir evren (yılan) peyda olup adamları parçalar. Ahi Baba evrenle beraber hükümdâr huzuruna çıkar ve bu durumdan ürken insanlara korkmamalarını söyler ve ardından "bu evren benim dünya ve ahret amelim ve karındaşımdır" der. Bundan dolayı ona Ahi Evran derler. Bundan sonra Ahi Evran Kayseri'den göçer. Halen Kaya Sultan hassı Denizli şehrinin bağları arasında büyük bir türbede gömülüdür.¹⁰ Çelebi, ahiler için "gayet eli açık adamları vardır. Cenâb-ı Hak mallarına Halil İbrahim bereketi vermiştir" dedikten sonra debbağların Ahi Evran'a karşı derin bağlılıkları bulunduğunu, o mübarek zatın duası sayesinde ahilerin bereketli ve her daim cömert insanlar olduklarını söyler ve Ahi Evran'ın, ahilerin ihyasına sebep olan duasını şu şekilde kaydeder: "Önderleri ve kurucuları Hz. Ahî Evran, halifelerinin birine "Eteğindeki nedir?" diye sorar. Meğer halifenin eteğindeki köpek pisliği imiş. Utancından "eteğimdeki kuruştur" diye cevap verir. Hemen Ahî Evran "İlahî mal ve rızkınız

⁷ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 563.

⁸ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 598.

⁹ Robert Dankoff (Çev: Semih Tezcan): Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul 2004. (Yayımlayan: Mehmet Ölmez.), s. 70.

¹⁰ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 598.

bereketli olup çok ola” diye dua ederler. Bugün de debbağlarda eli açık, ikramı seven adamlar çoktur.”¹¹

2. İstanbul’da Ahilerin Meslekleri ve Bulundukları Yerler

Evliya Çelebi’ye göre ahiler, pirleri Ahi Evran gibi debbâglıkla uğraşırlar. Ona göre İstanbul’un dört ayrı bölgesinde 12 yerde debbağ iş yeri vardır. Buralarda debbağ iş yeri sayısı 700, nefer sayısı ise 3000’dir. Fakat Seyahatnâme’nin farklı yerlerinde değişik sayılar verdiği de olmaktadır. Yine Çelebi’ye göre debbağların yerleştiği asıl alan Yedikule civarındır. İstanbul Yedikule semtini tanıtırken burada “üç yüz adet Ahî Evran işyeri yani debbâğ dükkanı vardır” demektedir.¹² Onun anlattığına göre, Fetih’ten sonra Fatih Sultan Mehmet bütün debbağları, mezbahaları buraya yerleştirmiş. Çelebi’ye göre burada 300 adet Ahi Evran işyeri bulunmaktadır. Yine Sağrıcılar esnafını da tanıtırken bunların da aynı meslek grubunun üyeleri olduğunu, fakat debbağlarla aralarında çekişmeler bulunduğunu söylemekte ve sağrıcıların sayısını 105 olarak vermektedir. Çelebi’ye göre 50 adet de sağrıcı dükkanı bulunmaktadır.

3. Evliya Çelebiye Göre Ahilerin Özellikleri

a. İnsanî özellikleri

Evliya Çelebi’ye göre ahiler, Ahi Evran’a bağlı, güçlü kuvvetli, çok çalışkan ve azimli insanlardır. Genellikle bekâr gençlerdir. Her birisi bir Ahi Evran’dır. “Her birinde Ahi Evrânî pirleri gibi yiğitler vardır ki bunlar insan ejderhalarıdır.”¹³ Çelebi’ye göre Cenâb-ı Hak, pirleri Ahi Evran’ın duası sayesinde bu debbağları gayette bereketli kılmıştır. Gayet eli açık ve cömert insanlardır. birbirlerine karşı son derecede bağlı insanlardır. Adeta kendi hukuk düzenlerini kurmuşlardır. Evliya Çelebi onların bu özelliklerinin suçlulara karşı gösterdikleri davranışlarda belli olduğunu söyler. Çelebi’nin kaydettiğine göre eğer bunların eline eli kanlı bir haydut düşerse bunları asla hâkime teslim etmezler. Bu kişileri kendi yöntemlerince ıslah edip bir iş sahibi olarak topluma kazandırırılar: “Bunların içine kanlı ve hırsız girse asla hâkime vermezler, ama o kanlı onların elinden kurtulamaz, ona köpek pisliği ezme işi verip elbette tövbe edip temizlenir ve bir iş sahibi olur.”¹⁴

¹¹ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-1. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 353.

¹² Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-1. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 352.

¹³ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 597.

¹⁴ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 597.

b. İş yerlerinin özellikleri ve deri işlemede kullanılan usuller

Evliya Çelebiye göre ahiler debbağlık işiyle uğraşırlar. Bilindiği gibi, bu iş dericilik mesleğidir. Çelebi, debbağların iş yerlerinin -işin tabiatı gereği- çok kötü koktuğunu, debbağların bu kokuya alıştığını, hoş kokulu bir adam yanlarına gelse bundan pek haz etmediklerini, fakat bütün bunlara rağmen, zannedilenin aksine bu insanların son derecede kibar ve insan sever olduklarını, bu kokuların onlara misk u anber gibi geldiğini söylemektedir.¹⁵

Bu koku deri mamullerinden geldiği gibi, biraz da derinin işleme tekniklerinde kullanılan malzemeden ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi o devirlerde deriyi işlemek için kullanılan en geçerli malzeme köpek pisliği idi. “Köpek boku, derinin tüylerinin dökülmesinden sonra deri yüzeyinde kalan kıl köklerini temizlemek için kullanılmış. Köpek bokunun deri üzerinde iyi işlem yapabilmesi için çok taze olması gerekir, bayatlayınca hiç bir işe yaramazmış. Köpek boku toplayanlar tabakhaneye çabucak yetiştirmek için koşa koşa giderlermiş. Bu yüzden aceleci insanlara tabakhaneye bok mu yetiştiriyorsun denir.”¹⁶

Evliya Çelebi de, debbağların kullandığı bu köpek pisliğine sık sık değinmekte ve bunlarla ilgili anekdotlara yer vermektedir. Çelebi, Hacı Ali adlı bir debbağdan bahsetmektedir. Bu debbağın kırk yıllık köpek pisliği varmış. Seyyah, “İngilizler 40.000 kuruş vermişler, ancak vermemiştir” diye meşhurdur.”¹⁷ şeklinde bir rivayette bulunuyor. Yukarıda, Ahi Evran’ın duasından bahsedilen kısımda da bu köpek pisliği meselesi zikredilmişti. Yine Çelebi’nin bahsettiğine göre debbağlar, kendilerine sığınan haydutları, güvenlik güçlerine teslim etmez, onları köpek pisliği toplama ve bu pislikte derileri temizleme işinde kullanırlar ve ıslah-ı nefis için bu kişileri bir terbiye süzgecinden geçirdikten sonra topluma kazandırmış olurlardı.

c. Ahilerin ürettiği mamuller, bunların önemi ve ahi bayrağı

Önemli gün ve zamanlarda resmi geçit törenlerinde bulunan ahileri (debbağları) anlatan Evliya Çelebi, geçit törenindeki debbağların yürüyüş biçimlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu cümleler içinde onların işledikleri derilerin hangi işlerde kullanıldıkları ve ne kadar önemli olduklarına dair hüküm ve ifadeler de bulunmaktadır. Bu cümlelerden anlaşıldığı kadarıyla debbağların geçişleri son derecede şaşıla ve göz

¹⁵ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-1. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 353.

¹⁶ <http://turkgolge.sitemynet.com/teknik.htm>. (01.07.2004).(01.07.2004).

¹⁷ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-1. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 353.

alıcıdır. “Bunlar ordu alayına toplanıp nice bin güçlü kuvvetli yalın ayak, başı kabak debbağ teknesinde kirdimandan çıkmış eli ayağı löklerden kırmızı kırmızı ve kiminin sahtiyan mazısından kolları, tırnakları ve parmakları siyah siyah olmuş, gönlü yaralı, işleri şer’ile pâk *Kurân-ı Kerîm* ciltleri olacak nice bin rengârenk sahtiyan hırkalar, feraceler, muvahhidîler, gece külâhı ve meşinden değerli elbiseler, meşin sarıklar, sahtiyandan gürzler ve topuzlar ile “Aşa, Aşa” diye bağırarak geçerler. Bir fırkaları da tahtirevan ve arabalar üzere dükkanlarını hevâyî, gök rengi, şeftali gülü, kırmızı, sarı ve neftî renk sahtiyanlar ile süsleyip geçerler. Bir bölüğü de arabalar üzere tekneler içre keçi derilerini kirdiman edip ökçe vurarak “Yâ Hay” ismiyle geçerler.”¹⁸

Evliya Çelebi, debbağların çok önem verdikleri bayraklarından da bahsetmektedir. Onlar bu bayraklarıyla gurur duyarlar zira onların inançlarına göre bu bayrak onlara Dahhâk-ı Mârî’ye baş kaldıran Gâve’den kalmıştır. “Bir yeşil sarık üzre bir eski deriden bayrakları vardır ki tâ Dahhâk-ı Mârî’yi öldüren Demirci Gave’nin önündeki sahtiyan kuşaktır ki onu bayrak edip ‘Dahhâk üzere yürüyüp Dahhâk’ı öldürdü, o meşin bayrak budur’ diye övünürler ama iyi saklayıp büyük alay ile geçerler”¹⁹ tabii ki bu ifadelerde bazı hatalara da dikkat etmek gerekir. Dahhâk’ı öldüren Gâve değil, Feridun’dur. Gâve, Dahhâk’ın zulmüne isyan bayrağını çeken bir demirciydi ve bu isyan aynı zamanda Dahhâk’ın da sonunu getirmiştir.

4. Evliya Çelebi’ye Göre Ahilerin Siyasî Gücü ve Otorite Karşısındaki Durumu

Evliya Çelebi’nin üzerinde önemle durduğu hususlardan biri de ahilerin siyasî gücüdür. Çelebi’ye göre ahiler bahadır ve zorlu adamlardır. “Savaş veya çatışma olduğunda 5000 güçlü-kuvvetli debbağ bekârı yiğitleri çıkar, her biri birer Ahî Evran’a benzerler.”²⁰ Debbağ ahilerin bu gücü Çelebi’yi o kadar etkilemiştir ki bunlar hakkında “Melek Ahmed Paşa’nın 1006 (1597-98) tarihinde vezirlikten azline bunlar sebep olmuştur. Bunların hepsi bir araya toplansalar pâdişâhı tahtan indirip çıkarmaya güçleri yeter.”²¹ demektedir. Daha önce işaret ettiğimiz gibi İbni Batuta da ahilerin bu gücüne sık sık değinmiştir. Anlaşıldığına göre

¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 598.

¹⁹ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 598-99.

²⁰ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 563.

²¹ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, 1. Cilt-2. Kitap, YKY., İstanbul 2004, s. 598.

aradan yaklaşık üç yüz yıl geçmesine rağmen ahilerin siyasî otorite karşısındaki gücü ve etkisi aynen devam etmektedir.

Ahi debbağların bu siyasî gücü, tarihî belgelerde de kayıtlıdır. Debbağ esnafı *debbağlar ahibabalığı* adı verilen bir kişinin başkanlığında temsil edilirdi. Seçilen bu kişinin esnaftan olması şart değildi. Bu kişiye hükümet tarafından berat verilirdi. Bu kişi esnaflık işiyle uğraşmazdı, fakat eğer usulsüz bir iş yaparsa esnaf tarafından düşürülür ve yerine başka bir kişi seçilirdi. Hükümet de bu yeni kişiyi onaylamak zorunda kalırdı. Buna dair bir örnek şu şekilde kaydedilmektedir:

“Yedikule debbağlarının ahibabaları olan İmam Musa’nın kendi halinde olmayıp konmuş olan narhı bozduğunu ve fesat yaptığını bütün ustalar şikayetle söylemişler ve seçtikleri Hacı Abdullah’ın ahibabalığı tayinini rica etmişler. İstanbul kadısı, keyfiyeti sadarete bildirmiş ve oradan da divan kalemine emir yazılarak ahibabalık beratı verilmiştir.”²²

Sonuç

İbn Battuta ve Evliya Çelebi Seyahatnâmelerine göre ahiler ve ahilik konusunu incelemeyi esas alan bu çalışmada da görüleceği gibi, hemen her iki seyyah da ahilere ve bu kurumun oluşturduğu sosyal tabloya özellikle dikkat çekmektedirler. Her iki seyyahın dikkat çektiği noktaların başında ahilerin son derece çalışkan ve titiz insanlar oldukları, işlerine çok önem verdikleri, siyasî otorite karşısında fevkalade etkin roller oynadıkları meseleleri gelmektedir. İbn Battuta, daha çok ahilerin misafir severlik ve birlik ruhuna önem verme, cömertlik, alçak gönüllülük gibi özellikleri üzerinde dururken, Evliya Çelebi ahilerin çalışma dünyasına ağırlık vermektedir. İbni Battuta’ya göre, ahiler pek çok ayrı meslek gruplarına mensupken, Evliya Çelebi, ahileri sadece debbağlar grubu içinde zikretmektedir. Fakat her iki seyahatnâme de Türk tarihi için fevkalade önem arz etmektedir. Bilhassa ahilerin sosyal ve ekonomik hayatımız üzerindeki etkilerinin araştırılması ve anlaşılmasında bu seyahatnâmelerin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

²² Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yay., İstanbul 1993, C.1, s. 408-409.

ORTA ASYA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TRAKYA VE BALKANLAR'DA YANSIMALARI

Abdurrahim TUFANTOZ*

Kültür ya da hars; toplumsal hayattaki binlerce yılın birikimidir. Bu birikimi meydana getiren tüm unsurlar, nereden ve nasıl geldiğine bakılmaksızın -sonradan elde edilmiş olsa bile- inanç ya da hayat sisteminin içinde yer alır ve onun bir rüknü gibi algılanır. Kültürel miras, öğrenildiği şekliyle sonraki nesillere aktarılır. Zaman içinde bazı değişikliklere uğradığı gibi, bazen de kaybolup gidebilir. Tarihçilerin, sosyologların, edebiyatçıların vazifesi işte burada başlar. Toplum içinde yaşayan folklorik öğelerin gelecek nesillere aktarılması, sosyal bilimcilerin görevidir.

Bu yazıda, doğduğum ve yaşadığım coğrafyada gözlediğim ve kulağımı dolduran bazı gelenekleri aktarmaya çalışacağım. Böylece “söz uçar, yazı kalır” hükmünce günümüzde geçerliliğini kaybetmiş ve yeni nesillerce de bilinmeyen bu kültürün sonraki çağlara aktarılmasına bir katkıda bulunacağımı umarım. Bu makalenin en büyük kaynağı, -şu anda hayatta olmayan- anne ve babam oldu. İleriki yaşlarımda, onların Sünnî Müslüman olmalarına rağmen, hayatlarının pek çok alanında Orta Asya Türkleri’nin İslâmiyet öncesi yaşantılarından birçok şeyi halen taklit etmekte olduklarını farkettim. Bu davranışlar Sünnî Müslümanlıkla alâkalı olmayıp Orta Asya’dan şifahî olarak aktarılmışlardı. Ancak bütün bunlar İslâmî imiş gibi algılanmakta ve “Tanrının rızasını kazanmak için” yapılmaktaydı.

Bu geleneklerin Anadolu’ya taşınması XIII. yüzyıla kadar gitmektedir. Bunun önderliğini yapanların başında Ahi Evren (1171-1261) ve Hacı Bektaş Veli (1209-1271) gibi zatlar gelmektedir. Vilâyetnâme’de kaydedildiğine göre; “Hacı Bektaş’la Ahi Evren,

---

* Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, VAN..
tufantozz@hotmail.com

birbirlerini pek severlerdi. Hatta Ahi Evren bir gün sohbet ederken kim dedi bizi şeyh edinirse onun şeyhi, Hacı Bektaş Hünkâr'dır."¹ Bu kişilerin öğreticilikleriyle intikal eden gelenekler müritleri aracılığıyla Anadolu dışına da taşmış ve günümüzde hâlen tüm canlılığıyla Trakya ve Balkanlar'da da varlığını sürdürmektedir.

Heterodoks İslâm dediğimiz Türk İslâmı'nın Anadolu'da Arap İslâmı'na karşı ağırlığını hissettirmesi Orta Asya'da XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde siyasî dengelerin bozulmasıyla başlamıştır. Cengiz Han'ın Moğol devletini kurması üzerine girdiği yağma ve katliamlardan kaçan binlerce Türk Anadolu'ya sığınmış ve geleneklerini de bu topraklarda yaşatmışlardır. Bu konu hakkında F. Köprülü şunları yazmaktadır: "Bu Türk aşiretleri umumiyetle Müslüman olmakla beraber, her türlü taassuptan âzâde, dinin kendileri için çok muğlak ve icrâ edilemez hükümlerine riayetten ziyade eski kavmî an'anelerinin zahirî Müslümanlık cilâsına boyanmış basit bir şekline sâlik, eski Türk Şamanlarının haricen İslâmlaşmış bir devamından başka bir şey olmayan müfrit alevî ve heterodoxe Türkmen babalarının manevî nüfuzu altında idiler. Yerleşmiş halk ile aralarındaki bu iktisadî ve içtimâî ayrılıklardan dolayı dinî zihniyetleri de onlardan çok farklı olan bu göçebe aşiretlerin, XIII. asırda yaptıkları en büyük hareket, tarihî menbalarda Babaîler Kıyamı diye meşhur olan umumî kıyam hareketidir (637/1239-1240)."²

Babaîler isyanına kalkışan zümrelerin Osmanlıların kuruluş devrinde çok önemli roller oynadıkları bilinmektedir. Aşıkpaşazâde'nin Anadolu Abdalları (Abdalân-ı Rum)³ ismiyle zikrettiği bu kişiler Kalenderî tarikatına mensup idiler ve meczup tavırları başta Fuad Köprülü⁴ olmak üzere araştırma eserlere konu olmuşlardır.

Biz de tebliğimizde günümüzde Trakya ve Balkanlar'da yaşatılan ve tamamen olmasa da unutulmaya yüz tutan bu geleneklerin bir

¹ **Vilâyet-Nâme (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî)**, Haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, (tarihsiz), 49.

² M. Fuad Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1981, 96-97.

³ Aşıkpaşazâde, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, Yay: Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul: MEB, 1992, 165.

⁴ M. Fuad Köprülü, **Kuruluş**, 160-171; Franz Babinger-Fuad Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, Yay. Haz: Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, 63, 65; Yağmur Say, **Seyyid Battal Gazi Sücaeddin Velî Üryan Baba**, Weisloch-Almanya: Alevi Akademisi Yayını, 2003, 109-111, 118-122

kısından söz edeceğiz. Bu konuyu izah etmeye çalışırken, Trakya köylerinden derlediğimiz bilgileri aktaracağız.

1- Cemal/Cemel (Deve) Oyunu

Hayvancılığa ve çiftçiliğe dayalı kavimlerde yıl Hıdırellez ve Kasım günleri olarak ikiye ayrılır. Yani bu sistemde sadece yaz ve kış vardır. Yaz 6 Mayıs, kış ise 8 Kasım'da başlar. Cemal Oyunu⁵; köy gençlerinin yaz biterken (Hıdırellez günlerinin sonlarında, Kasım günleri başlamadan) ve yatsı namazından sonra⁶ yaptıkları bir temsildir.

Gençliğinde bu oyuna katılanlar: “Onu yozun kırdan dönüşü kabul ediyorlardı. Yoz, yani sığır sürüsü hıdırellezle köyden çıkmış, bütün yazı dağda, kırdan geçirmiş ve köyüne gelmiş de evini, ahırını bulamazmış. Onu temsil ediyordu,” demektedirler.

Hasan Kalloş: “Bu oyunu daha çok Gacal⁷ köyleri oynarlardı. Bizler de gençliğimizde oynardık. Mazisi nedir bilmiyorum. Ama Debre'nin Kocacık nahiyesinden gelmişiz buralara. Yugoslavya'nın Arnavutluk'a yakın yerleri buraları. O yüzden de Arnavut derler bize. Bizim dede (Kalın Hasan) Arnavut olamayız, biz Yörük'üz, Konya'dan kopmayız derdi,” diyerek, Cemal oyununun nasıl oynandığına dair bize şu bilgileri aktardı:

“Biri çanlar, ziller takar boydan boya. Biri gocuk (deri ve içi yünlü palto) giyer, posteki sarar üstüne, Biri teneke veya davul, tef çalardı. Kimisi yüzüne sukabağından maske yapar, ona göz açardı. Bir başkası yüzüne kara boya, baca is sürerdi. Posttan külâh yapıp giyerler, külâha boynuz takarlardı⁸. O kılıkta anası görse tanımazdı. Öyle gürlüttü

⁵ Bu oyuna katılanlar veya bu oyuna tanık olanlar bu ismi “Cemal/Cemallar” diye telâffuz etmektedirler.

⁶ Wilhelm Radloff, takip ettiği bir şaman seansının “karanlık basmaya başlayınca” yapıldığını kaydeder. *Sibirya'dan*, Çev: Ahmet Temir, İstanbul: MEB, 1994, 67; Mircea Eliade de (*Şamanizm*, Çev: İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, 262); “klasik Yakut Şamanlık seansının akşamleyin yurdun içinde icra edildiğini” kaydetmektedir,

⁷ Trakya'nın yerlilerine verilen addır. Balkanlar'dan göç edenlere muhacir (mâcir) denilir.

⁸ Cemalların kıyafetleriyle şaman/kamların kıyafetleri arasındaki benzerlik için bakınız: Sadettin Buluç, “Şaman”, *İA*, XI, 310-335; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: TTK, 1986, 91-96; Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev: Aykut Kazancıgil, İstanbul: İşaret Yayınları, 1994, 63. Ahmet Yaşar Ocak (*Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süffilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*), adlı eserinde buna benzer kıyafetler tanıtmakta ve bunun Orta Asya milletlerine Budizm'den geçtiğini sık sık ifade etmektedir. Ancak günümüzde Trakya'da oynanan cemal oyununda çihar-ı darb (saç, sakal, kaş, kirpik kesme)'a rastlanmamaktadır. Bununla

ıkarırlardı ki, hayvanların bile d kopardı ahırda. -dört kişi olurlardı. Ama köyün gençleri, çocukları da peşlerine takılırdı. Cemallar avlu kapısına geldiğinde evdeki herkes avluya çıkardı. Cemal başi da mnisini söylerdi.”

Cemalcik Oyunu olarak da adlandırılan bu oyunda söylenen mnilerden birkaçı şöyle idi:

Cemallar geldi gördün mü

Kalbura buğday koydun mu oy oy

Subar tente (?) postu kafasına geçirmiş oynarlar oy oy

Veya:

Heyyy hane halkı cemallar geldi

Cemallar kahve içmez tütün içmez

Cemallar bahşişini almadan gitmez.

Bu sırada diğerk cemallar dönerek oyunlar oynarlardı. anların sesiyle ortalık ayağakalkardı. Bu sırada cemallardan biri hastalanmış gibi yere düşüp bayılırdı. Cemalbaşi da hastaya temsili bir iğnek yapınca, bayılan ayağakalkıp tekrar oynamaya devam ederdi. Gösteri sırasında ev sahibi genelde bir tas buğday ya da mısırdan oluşan bahşişini cemalların çuvalına boşaltırdı. Bunun için de iki tarafında birer çuval olan bir eşek hazır bulundurulurdu.

Bahşiş alan cemallar diğerk eve giderler ve orada da aynı tören yapılırdı. Bu arada buğday ya da mısırdan daha çok verilmesini sağlamak için şu mni söylenirdi:

Hak verdi, huk verdi

şükrü amcam daha çok verdi.

Bahşiş alınan eve hayır dualar edilir, “Ambarına bereket versin Allah” denilerek diğerk eve gidilirdi. Bazı aksi kimseler çıkardı ve cemalları kovardı. Böyle yapanlara beddua edilir, avlu kapıları, kiremitlikleri taşanırdı

Gezilecek evler bitince de toplanan buğday ve mısırlar satılıp helva, lokum alınır ve gençler tarafından topluca yenilirdi. Toplananların

satılma imkânı olmayan köylerde, bu bahşiş, un, yağ, şekerden oluşur ve helva yapılırdı.

Resmiye Aylakdurmaz, Bulgaristan'ın Eskicuma kasabasının Muratlar köyünde "Cemal oyunu sayacılar tarafından yapılır ve mısır kırkımında olurdu. Koçanlar harman yerine getirilince sayacılar gelerek bu gösteriyi yaparlardı. Bahşişlerini de alırdı" demektedir.

Bu konuda önemli araştırmalar yapmış ve yapmakta olan Tekirdağ'ın Kılavuzlu köyünden Refik Engin, **Folklor/Edebiyat Dergisi**'ne yazdığı "Amucalarda⁹ Deve Oynatma Geleneği" makalesinde; "Deve geleneğinin geçmişi dördüncü halife Hz. Ali zamanındaki Cemel vakasına uzanır. Tekirdağ ili araştırmacılarından Mehmet Serez de bu düşüncemize katılmaktadır. Çünkü bu geleneği sürdüren toplumların genelde tarikat kökenli olduğunu deve oynatılması esnasında hocanın alaya alınması bunu göstermektedir. Amuca köylerinde oynanan deve oyunu değişik olduğundan civar köylerce davet edilir, deve oynatılmasına müsaade edilirmiş,"¹⁰ demektedir.

Unutulmaya yüz tutan bu gelenekteki mânilerden bir çoğu günümüzde bu oyunu izleyen ve katılanlar tarafından hatırlanmamaktadır. Bu konuda Refik Engin şifahî olarak; "bu mâniler birçok küfür sözleri ya da tutarsız cümlelerden de oluştuğu veya o anda söylendiği için hatırdan kalmamıştır" demektedir.

Abdülkadir İnan da kamların sözlerinde de aynı durumun bahis konusu olduğunu şu cümlelerle ifade eder: Kamların âyin sırasında okuduklarını, bilhassa vecd halinde söylediklerini tespite imkân yoktur. Âyinden sonra da ne söylediklerini tekrarlayamaz. Çünkü o bütün âyin

⁹ Amucalar: Trakya'da Balım Sultan erkânı uygulayan en büyük gruptur. Trakya'daki Balım Sultan erkânını uygulayan Babagan kolu Bektaşîlerinin merkezi Tekirdağ'ın Kılavuzlu köyüdür. (...) Bu kabile çift tarikatlıdır. 1868 yılında büyük bir kısmı Bektaşîliğe geçmesine rağmen hâlâ küçümsenmeyecek bir kısmı Şeyh Bedreddinî tarikatına mensuptur. (...)

Amuca kabilesi köken olarak Ertuğrul Gazi soyundan gelmektedir. Halen iki köyünün ismi Ertuğrul'dur. Tarih kayıtlarında Amuga, Amuca, Amucalı adları ile yer almaktadırlar.

Trakya'da Amucalar hakkındaki bilgiyi aşağıda zikrettiğimiz makaleden naklettik. Bu konuda daha ayrıntılı olarak ve diğer Bektaşî cemaatlerine dair de bu makalede bilgi bulunmaktadır: Refik Engin, "Trakya ve Balkanlar'da Bektaşîlik", **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri (23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Neveşehir)**, Ankara: Ervak Yayınları, 2000, 235-244.

¹⁰ Refik Engin, "Amucalarda Deve Oynatma Geleneği", **Folklor/Edebiyat**, XI/11, Ankara 1997, 103.

sırasında koruyucu ruhlarının iradelerine tâbi olmuş, onlar ne ilham ettilerse onu tekrarlamıştır. İşte bundan dolayıdır ki etnograflar ve folklorcular tarafından tespit edilen şaman dua ve ilâhîleri çok kusurludur; bazı cümlelerinden mânâ çıkarmak güçtür.”¹¹ Ayrıca; “Tıpkı Altay Şamanlarının efsunlarında olduğu gibi Doğu Türkistan Şamanlarının dualarında da müstecen kelimeler bulunuyor,”¹² demektedir.

Cemallar komşu köylere de giderler ve gösterilerini orada da yaparlardı. Ama bazen komşu köyün gençleri arasında kavgaya, hatta bazen bu kavgalarda öldürmeye kadar varan hadiselerin çıktığı söylenmektedir. Bu olayların tarihi bilinmemekle beraber, Tekirdağ/Muratlı’ya bağı Yeşilsırt Köyü merasında ve Lüleburgaz’ın Ovacık-Kayabeyli köyleri arasındaki ovada birer Cemal Mezarlığının varlığı halk tarafından bilinmektedir.

Cemal oyunu, Bektaşîlerde İslâm tarihine ait bir hadiseye dayandırılmak istenirken, Sünnîlerde bu konuya işaret edecek bir şeye rastlayamadık. Fakat Cemal oyunundaki giysiler ve gösteriler daha ilk bakışta bir şamanın gösterisini andıran izler taşıdığı gözlenmektedir. Bu geleneğin Anadolu’ya ve oradan da Balkanlar’a geçiş sürecinde Kalenderî zümrelerinin etkisi çöktür. Meselâ bir Kalenderî dervişı olan Barak Baba’nın Şam’a gelişini tasvir eden şu satırlar buna en güzel örnektir:

“Rum diyarından gelen ve fikirleri şaşkına döndüren bu insanlar, öküzler gibi iki yanlarında boynuzlar bulunan başlıklar giyorlardı. Yüzleri tıraşlı olup aşağı sarkık gür bıyıkları vardı. Bellerinde ve boyunlarında küçük çanlar ve boyalı aşık kemikleri asılıydı. Elllerinde, birer uçları kıvrık uzun sopalar taşıyorlardı. Bellerinde de tahtadan yapılmış kılıçlar takılıydı. Boyunlarına asılı davulları çalarak raks ediyorlardı.(...) Barak Baba raks ederken üzerindeki çan ve zillerin, madenî halkaların ürpertici sesleri, şeyhin nâralarına karışıyor ve seyredenleri dehşete sevk ediyordu.”¹³

¹¹ A. İnan, 120.

¹² A. İnan, 109.

¹³ İbn Aybek es-Safedî’nin *Tarihu A’yâni’l-Asr ve A’vâni’n-Nasr* (Süleymaniye/Ayasofya Ktp., 2. cilt, nr. 2970, 42a-43b)’dan nakleden; A. Y. Ocak, *Kalenderîler*, 159-160, 172. Barak Baba hakkında ayrıca bakınız: A. Y. Ocak, “Barak Baba”, *TDVİA*, V, 61-62; Aynı yazar, *Sarı Saltık*, Ankara: TTK, 2002, 78-84; Irene Melikoff, *Hacı Bektaş (Efsaneden Gerçeğe)*, Çev: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999, 41-42; Aynı yazar: *Uyur İdik Uyardılar*, Çev: Turan Alptekin, İstanbul:

Şamanizm konusunda en detaylı araştırmayı yapmış olan Mircea Eliade, Cemal oyunundaki birçok şeyin şamanlarla ortak özellikler taşıdığını gözler önüne sermektedir. Meselâ; giysi, zil/çan¹⁴, maske¹⁵, yüz boyamak için kullanılan is¹⁶, davul¹⁷, kalbur¹⁸, hatta hasta iyileştirme¹⁹ gibi örnekleri eserinin birçok yerinde zikretmektedir.

2- Kurt Derisi Gezdırme Geleneği

Hayvancılıkla geçinen kavimlerde kurt büyük bir korku unsurudur. İbrahim Kafesoğlu bu konuda şunları söyler: “Kurt efsanesinin Türklerde bir umumilik göstermesinin, kurdun totem olmasından ziyade, bozkırların korkulu bir hayvanı olarak, bilhassa hayvan sürüleri için büyük tehlike teşkil etmesi dolayısıyla, ona karşı duyulan korku ile karışık bir saygı hissinden ileri geldiği anlaşılıyor.”²⁰ Bu korkunun en güzel örneklerinden biri de Trakya’da kurt gezdırme geleneğinde gözlenmektedir. Günümüzde unutulmaya yüz tutan bu gelenekte; kurdu öldüren avcı derisini yüzer ve bunu samanla doldurarak bir sırığa geirir²¹ ve halk arasında gezdırirdi. Mnilerle süslenen bu tören sırasında “düşmanı öldüren kişiye” bahşiş verilirdi. Bu mnilerden birisi şöyle başlamaktadır:

Kurt geldi düşman geldi

Çanak mlek kurutan geldi.

Cem Yayınevi, 1994, 202; Fuad Köprülü Barak Baba ismini **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** eserinde Burak Baba şeklinde kaydeder (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981, 210). Mehmet Erz, Kam (şaman, Bakı), Dede ve Baba’nın giyim kuşamı hakkında eserinde karşılaştırmalı bilgiler vermektedir: **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1992, 19-28.

¹⁴ M. Eliade, 178-184; I. Melikoff, 33.

¹⁵ M. Eliade, 196-199.

¹⁶ M. Eliade, 197; Yaşar Kalafat, **Makedonya Türkleri (Türkmenler, Torbeşler/Türkbaş, enkeriler ve Yörükler) Arasında Yaşayan Halk İnançları**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1994, 24.

¹⁷ M. Eliade, 199-211.

¹⁸ M. Eliade, 464.

¹⁹ M. Eliade, 214, 247, 261-262. Ayrıca birçok yerde ve Wilhelm Radloff, **Sibirya’dan**, III, ev: Ahmet Temir, İstanbul: MEB Yayınları, 1994, 18; I. Melikoff, **Hacı Bektaş**, 33; J.P. Roux, 66; A. Y. Ocak, **Babailer İşyanı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı)**, İstanbul: Dergh Yayınları, 2000, 97; Aynı Yazar, **Alevi ve Bektaş İnançlarının İşlm ncesi Temelleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, 141-142, 147-150.

²⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, 14.

²¹ A. İnan sırığa geçirme olayını şu cmlerle ifade eder: “Altaylılar ve Yakutlar kurban olarak kestikleri atın derisini bir sırığa geçirip tıpkı at şekline sokup asarlar.” 101.

Kurdun korkulan bir hayvan olması koyun, keçi sürülerine saldırması ve bir çok hayvanı boğarak öldürmesinden gelmektedir. Daha çok çiftçilikle geçinen ova köylerinde kendisini pek hissettirmeyen bu kurt korkusu yine de bir gelenek olarak yakın zamanlara kadar yaşatılmaktaydı. Kaynak kişilerden Hasan Kalloş, bu geleneğin balkan köylerinde²² halen yaşatılmakta olduğunu ve Develi köyünde kurt vuran birine sürü sahiplerinin 16-18 toklu²³, burma²⁴ hediye ettiklerini söyledi.

KAYNAKÇA

Âşıkpaşazâde, **Âşıkpaşaoğlu Tarihi**, Haz: Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul:MEB, 1992.

Babinger, Franz-M. Fuad Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, Haz: Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

Engin, Refik, "Trakya ve Balkanlar'da Bektaşilik", **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri (23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir)**, Ankara: Ervak Yayınları, 2000, 235-244.

-----, "Amucalarda Deve Oynatma Geleneği", **Folklor/Edebiyat**, XI/11, Ankara 1997, 103.

Eröz, Mehmet, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşilik**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1992.

İnan, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara: TTK, 1986.

Kafesoğlu, İbrahim, **Eski Türk Dini**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

Kalafat, Yaşar, **Makedonya Türkleri (Türkmenler, Torbeşler/Türkbaş, Çenkeriler ve Yörükler) Arasında Yaşayan Halk İnançları**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1994.

²² Trakya'da balkan köyleri; Işıklar/Ganos dağları ile Yıldız/Istranca dağlarındaki köylere denilir. A. Y. Ocak, Kalenderî zümreleri arasındaki Işk/Işıkların Anadolu ve Trakya'daki yerleşim yerlerinin de ismi olarak günümüze kadar geldiğini belirtir (**Kalenderîler**, 216-217). Tekirdağ'daki Ganos dağlarının adının da halk arasında Işıklar Balkanı olarak geçtiğini eklemek istiyoruz.

²³ Yaşını bitirmiş koyun.

²⁴ Koça verilen addır.

Köprülü, M. Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981.

-----, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1981.

-----, **Hacı Bektaş (Efsaneden Gerçeğe)**, Çev: T. Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı)**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.

-----, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)**, Ankara: TTK, 1999.

-----, "Din ve Düşünce", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, II, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA, 1998, 109-193.

-----, **Sarı Saltuk (Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü)**, Ankara: TTK, 2002.

-----, **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Radloff, Wilhelm, **Sibirya'dan**, III, Çev: Ahmet Temir, İstanbul: MEB, 1994.

Roux, Jean-Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Çev: Aykut Kazancıgil, İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.

Say, Yağmur, **Seyyid Battal Gazi Şücâeddin Velî Üryan Baba**, Wiesloch-Almanya: Alevî Akademisi Yayını, 2003.

Vilâyet-Nâme (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî), Haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, (tarihsiz), 49.

KAYNAK KİŞİLER:

Osman Tufantoz, 1342/1926, Tekirdağ/Muratlı/Yeşilsirt Köyü, İlkokul 3.

Hasan Kalloş, 1930, Tekirdağ/Muratlı/Yeşilsirt Köyü, İlkokul.

Hüseyin Tufantoz, 1954, Tekirdağ, İlkokul.

Şükrü Aylakdurmaz, 1928, Bulgaristan/Eskicuma/Muratlar Köyü doğumlu. 1951'de Türkiye'ye göç etmiş. Halen İstanbul/Gaziosmanpaşa'da ikâmet ediyor. İlkokul 4.

Resmiye (Göç) Aylakdurmaz, 1930, Bulgaristan/Eskicuma/Muratlar Köyü doğumlu. 1951'de Türkiye'ye göç etmiş. Halen İstanbul/Gaziosmanpaşa'da ikâmet ediyor. İlkokul 4.

Sefer Söylemez, 1329/1913. Kırklareli/Lüleburgaz/Ovacık Köyü, Mektep mezunu,

Feriha Söylemez, 1340/1924, Tekirdağ/Muratlı/Yukarısirt Köyü doğumlu.

Fevzi Çetin, 1943, Kırklareli/Lüleburgaz/Ovacık Köyü, İlkokul.

Ali Güler, 1933, Tekirdağ/Muratlı/Yeşilsirt Köyü, İlkokul.

Selahattin Çamlı, 1956, Tekirdağ/Muratlı/Yeşilsirt Köyü, İlkokul.

Mümin Atlas, 1341/1925, Tekirdağ/Muratlı/Yeşilsirt Köyü, İlkokul

3.

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNİN TEMEL İLKELERİ BAĞLAMINDA AHİLİK TEŞKİLATI

Muhammed TURHAN*

Giriş

Pozitivizm, akılcılık, modernite ve bilimsellik anlayışlarının ağırlık kazandığı 20. yüzyıl insanlık tarihi açısından bir dönüm noktası niteliğini taşımaktadır. Dünya nüfusunun artması, yeni ekonomik düzenin kurulması, ihtiyaç ve beklentilerin yoğunlaşması ve çeşitlenmesi ile talepleri karşılayamayan küçük ölçekli üretim merkezleri yerlerini büyük ölçekli işletmelere bırakmıştır. Bu işletmelerde temel üretim faktörü olarak görülen insanları belli bir amaç etrafında birleştirmek ise bir yönetim sorunu olarak görülmüş ve bu görüş yeni yönetim anlayışlarının doğuşunu desteklemiştir. Bu tarihten sonra insana ilişkin iki zıt görüşün etkileşiminin bir sonucu olarak, yönetimde iyi insan, kötü insan, öz gerçekleştirmeye yönelik insan gibi insanı farklı olarak algılayan anlayışlar çeşitlenmiştir. Yapılan kuramsal ve ampirik araştırmalarla desteklenen bu görüşler, bir zamanlar insanı üretim sürecinde sabit bir değişken olarak gören taylorist yönetim anlayışından, insanı duygu, düşünce ve kişiliğiyle bir bütün olarak gören ve onu üretim ve hizmetin merkezine yerleştiren Toplam Kalite Yönetim felsefesine doğru olan bir başkalaşımı kolaylaştırmıştır.

Ahi örgütlerinin yönetim felsefesi ve Toplam Kalite Yönetiminin temel fikirleri incelendiğinde, her iki anlayışta da insana ve insani değerlere önem verildiği ve örgütsel faaliyetlerde insanın merkeze alındığı görülmektedir. 13. yüzyılda Ahi Evren ile temelleri atılan ve Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin iktisadi, sosyal ve kültürel açıdan ilerlemesinde çok büyük katkısı olan Ahilik sistemi ile, 20. yüzyılda Deming, Juran ve Crosby ile temelleri atılan ve Japonların kalkınma hamlelerinde önemli bir yeri olan kalite anlayışının felsefi açıdan benzerliği düşündürücüdür. Bu çalışmada; kalite anlayışının yönetime yansması olan Toplam Kalite Yönetiminin temel prensipleri (müşteri

---

* Ar. Gör., Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ELAZIĞ.
mturhan@firat.edu.tr

odaklılık, amaç birliği, kalite ve standart, sürekli geliştirme, sürekli eğitim eğitim, kurumsallaşmış liderlik, Örgütsel iletişim) ile Ahilik teşkilatındaki uygulamaların karşılaştırmalı analizi yapılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

Felsefe Olarak Ahilik ve Toplam Kalite Yönetimi

Toplam Kalite Yönetiminin temel felsefesini kalite anlayışı oluşturmaktadır. Fakat kalite anlayışı da zaman içinde belli değişimler geçirmiş, bir zamanlar üretim sürecinde yapılan hataları düzeltici bir yaklaşım olan kaliteden, hataları ortaya çıkmadan önce önlemeyi hedef alan bir kalite anlayışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, önceleri ürüne dayalı olarak tanımlanan kalite, daha sonra müşteri, yani ürünü veya hizmeti kullanan kişi açısından tanımlanmıştır.

Deming’e göre, kalite, ancak kişi bağlamında tanımlanabilir; bu ise zor ve izafidir: “kalitenin tanımlanması, kullanıcının ödemeyi kabul edeceği bir fiyatla memnurluk verecek bir ürünün tasarlanması ve üretilmesi için, kullanıcının gelecekteki ihtiyaçlarının ölçülebilir karakteristikler haline sokulmasıdır”. Her ürün ya da hizmetin kalitesinin pek çok ölçüğü vardır. Müşterinin gözünde ürün, bir ölçüğe vurulduğunda yüksek, bir diğerinde ise düşük not alabilir (Düren, 2000: 17). Kalite müşteriye göre değişen bir kavramdır. Belli bir durumda belli bir müşteri kitlesine göre kaliteli olan bir mal ve hizmet, başka bir durumda, farklı bir müşteri kitlesine göre düşük kalitede olabilir. O halde kalite müşteriye yani insana yönelik bir kavramdır.

Üretilen mal ve hizmeti kullanacak kişi müşteri olduğuna göre tüm süreçler müşteriye göre düzenlenmelidir. Bu anlayış yeni yönetim felsefesinde insana verilen ve verilmesi gereken önemi ortaya koymaktadır. Toplam Kalite Felsefesinde temel faktör insandır ve her şey insan için yapılmaktadır. Bu anlayış bugünün organizasyonlarının hayatta kalması için bir zorunluluktur.

Toplam Kalite Yönetimi ve ahiliğin felsefi açıdan benzerliğini en çok yansıtan insana bakış açılarıdır. Toplam Kalite Yönetimi insanı yönetimin merkezine almış ve tüm faaliyetlerin insan için yapıldığı düşüncesini destekleyen bir anlayıştır. Ahilik İslam inancıyla, Türk örf ve adetlerini bütünleştiren bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sisteminde ise insan, sistemin ortasına oturtulmuş olup, her şey onun dünya ve ahîret mutluluğu için düzenlenmiştir. Hiçbir şeye eşref-i mahlukat kabul edilen insandan daha fazla değer verilemez. Ahilik, her şeyden üstün tutulan insanın dünyasında ve ahîretinde mutlu olabilmesi için onu bir bütün olarak ele almış ve “insan-ı kâmil” diyebileceğimiz bir ideal tip ortaya

koymuştur (Ekinci, 1991: 17). Bu anlayış ahilik teşkilatının tım eylemlerinin temelini oluşturmuş ve muişteriye bakış açısından, eğitime kadar btitin faaliyetlerini etkilemiştir.

Toplam Kalite Yönetiminin Temel Prensipleri ve Ahilik Teşkilatı

Toplam Kalite Yönetimi ve Ahilik arasındaki benzerlik her şeyden önce felsefi anlayışlarında ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de insana değer vermekte ve insan tım karar ve eylemlerin merkezinde yer almaktadır. Ancak bu iki olgu arasındaki ilişkilerin daha detaylı olarak incelenebilmesi için Toplam Kalite Yönetiminin temel prensipleri ve Ahilik arasındaki ilişkileri ortaya koymakta yarar vardır. Bu alışmada Toplam Kalite Yönetiminin aşağıdaki prensipleri temel alınmıştır:

Muişteri odaklılık

Amaç birliği

Kalite ve Standart

Sürekli geliştirme

Sürekli eğitim

Kurumsallaşmış liderlik

Örgütsel iletişim

1. Muişteri Odaklılık ve Ahilik

Toplam Kalite Yönetiminin en temel prensibi olan muişteri odaklılık, ürün ve hizmette muişteri ihtiyaç ve beklentilerini dikkate almayı ifade etmektedir. Yönetimin temelinde insan vardır ve tım karar ve eylemler ona göre şekillendirilir. Örgütün kaygan evre koşullarında ayakta kalabilmesi için muişteri kitlesini (insanı) mutlu etmesi gerekir.

Toplam Kalite Yönetiminde, muişteri ihtiyaçlarının sürekli olarak izlenmesi, değerlendirilmesi ve bu ihtiyaçlara cevap verebilecek ürünlerin sunulması şarttır. Muişterilerin teknolojik, ekonomik ve diğer nedenlerden dolayı sürekli değişen istek ve ihtiyaçlarının takip edilmesi, talep edilen kalite, fiyat ve teslim ölçülerine bağlı olarak bu istek ve ihtiyaçların karşılanması Toplam Kalite Yönetiminin temel hedefidir (şimşek, 2002: 145).

Ahiliğin temelinde de, ustaların ürettiği ürünlerin muişteri ihtiyaçlarına cevap vermesi vardır. Bu yüzden ahilikte “muişteri velinimetimizdir” ibaresi tım dükkanların duvarlarını süsleyen sloganlar

haline gelmiştir. Diğer yandan üretilen mallarda standart arama müşterinin korunması için son derece önemli görölmüştür. Her birlik, üyelerinin ürettiği malın standardına göre fiyat tespit ederdi (Ekinci, 1991: 70). Ahilerden mal alan bir müşteri, bu malı ne kadar süre ile kullanabileceğini bilirdi.

Ahi teşkilatında kalite anlayışı, müşteri odaklı üretim ve her kademedede yürütölecek eğitim anlayışından geçmektedir. Mal ve hizmet üreten ahiler her şeyden önce müşteri isteklerini göz önüne almak zorundaydılar. Kaliteli mal ve hizmet üretimi, iyi eğitilmiş çırac, kalfa ve ustalardan oluşan personel kadrosuyla sağlanırdı (Bıyıklı, 2002). Toplam Kalite Yönetiminin de esası müşteri odaklı; ürünlerin ve hizmetlerin üretim süreçlerinin sürekli iyileştirilmesi yöntemleriyle, sıfır hataya yaklaşma felsefesidir.

2. Amaç Birliği ve Ahilik

Amaç birliği Toplam Kalite Yönetiminin bir yönetim anlayışı olarak benimsenmesinde önemli katkıları olan Edward Deming'in 14 temel ilkesinden biridir. Buna göre yönetim ve çalışanlar arasında amaç birliği sağlanmadan kaliteye ulaşma ve kaliteli üretim ve hizmet sağlama olanaksızdır. Bu nedenle kalite anlayışı yönetimden başlamalı ve tabana doğru yayılmalıdır.

Ahilik Teşkilatında amaç birliğinin sağlandığı örgütleniş biçimiyle yakından ilgilidir. Hiçbir resmi baskı olmadan kendiliğinden kurulan gönüllü bir kurum niteliğini taşıyan ahilik teşkilatının nihai amacı açıkça ifade edilmiştir. Buna göre ahiliğin asıl amacı; "insanların dünya ve Ahirette huzur içinde olmalarını sağlamaktır." Bu anlayış ahilerin dünya için Ahiretini , Ahiret içinde dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmesini sağlamıştır. Ahiler çatışmacı değil, dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptirler. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak ahi birliklerinin başta gelen amacıdır (Ekinci, 1991: 27). Bu amaç ahi birliklerinin tüm etkinliklerine yön vermiş ve üyeleri tarafından benimsenmiştir.

3. TKY'de Kalite ve Standart Anlayışı ve Ahilik

Kalitenin çok farklı tanımları yapılmıştır. Ancak en çok kullanılan tanım "müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin aşılarak karşılanmasıdır. Yani bir ürün veya hizmetin kaliteli olarak nitelendirilebilmesi için müşteri beklentilerinin ve daha ötesinin dikkate alınması gerekmektedir.

Standart ise; üretilen mal veya hizmetin kalitesini belirleyen temel ölçütlerdir. Ancak Toplam Kalite Yönetiminde standart yerine “Kalite Güvencesi kavramı kullanılmaktadır. Kalite güvencesi, bir ürün ya da hizmetin müşteri ihtiyaçlarını tam ve doğru olarak karşılayabilmesi için tüm örgüt fonksiyonlarının aynı amaç doğrultusunda bir araya getirilmesidir. TS 9005 kalite sözlüğünde kalite güvencesi “ürün ya da hizmetin kalite için belirlenmiş gereklilikleri karşılamada yeterli güveni sağlayacak planlı ve sistematik faaliyetler bütünü” olarak tanımlanmıştır.

Bugün ülkemizde ve dünyada ürün alıp satarken son derece önemli görülen kalite güvencesi anlayışı, ahilikte yazılı hale getirilen nizamlar olarak kendini göstermektedir. Her ürün ya da hizmetin kaliteli olabilmesi ve hatasız üretilebilmesi için, hangi mal ve hizmetleri, hangi kalitede, hangi bölgede, hangi fiyattan, kimler satın almak, üretmek ve satmak haklarına sahiptirler; bütün bunlar belirlenmiştir. Ayrıca mal ve hizmet üretimi ile ilgili esnaf nizamları üretimin nasıl yapılacağı diğer bir deyişle üretim standardını belirlemektedir (Şimşek, 2002: 205).

Ahi birliklerinin tüketiciyi korumak için aldığı tedbirler ve tedbirlerin uygulanması konusunda gösterilen hassasiyet yüzyıllarca devam etmiştir. Zaman zaman esnaf tarafından tespit edilen standartlar ve narhlar padişah fermanı haline getirilmiştir. Bunlara bir örnek olarak hicri 907 senesinde yayınlanan “Kanunname-i İhtisabı Bursa” verilebilir. Bu kanunnamedeki standartlara örnek teşkil etmesi açısından birkaç ürün hakkında tespit edilenler aşağıda verilmiştir (Ekinci, 1991: 71).

Bakkallar:

Malın iyisini fenasını ayırarak sat, terazileri çok doğru ola, eksik tartıp satan bakkalların hakkından geline.

Oduncular:

Odunun boyu deve yükü olursa dört, katır yükü olursa altı karış ola ve yük devenin ve katırın taşıyabileceği kararda ola, eksik olmaya.

Terziler:

Dikişlerini sıkı dike ve esvabı vaat ettikleri günde yetiştire, ziyade iş alıp gününde yetiştirmeyenler hazır edile.

Ekmekçiler-Çörekçiler:

Ekmekçinin, çörekçinin çöreği çiğ, kara ekşi ve noksan olmaya. (Aktan, 2002)

4. Sürekli Geliştirme ve Ahilik

Sürekli geliştirme TKY'nin en temel faaliyetidir. Üst yönetimin liderliğinde eğitilmiş personel takımlar halinde organize olacak ve "müşteri odaklılık" sonucu belirlenen hedefler doğrultusunda sürekli geliştirme çalışmaları yapacaktır. Sürekli iyileştirme uygulamasında, Shewart ya da Deming Çemberi adıyla anılan "Planla - Yap - Kontrol et - Karar ver (PDCA) Çemberi genel çalışma çerçevesi olarak kullanılır. T.K.Y. de, kararlar kişilerin inanç, düşünce ve varsayımlarına göre değil, sağlıklı verilerden elde edilen gerçeklere göre verilir (Gürsözlü, 2001). Toplam Kalite anlayışı ile yönetilen organizasyonlar sürekli geliştirme prensibini uygulayarak hatasız mal üretmeye ve üretilen malların kalitesinin sürekli iyileştirilmesine çalışırlar.

Ahilik teşkilatında gerek eğitim ve gerekse denetim ve ceza uygulamaları sürekli geliştirme uygulaması niteliğini taşımaktadır. Teşkilat içerisinde ustaların çıraklara karşı olan temel sorumluluğu, onlara işin inceliklerini öğreterek kaliteli mal üretmelerini sağlamaktır. Çırakların ise ustalara karşı olan sorumluluğu, ustalarının söylediklerini ve öğrendiklerini hatasız şekilde tatbik ederek üretilen ürünlerdeki kaliteyi geliştirmekti.

Ahilikte hatasız mal üretmek ve ürünlerin kalitelerini sürekli geliştirmek için etkin bir denetim ve ceza sistemi oluşturulmuştur. Aldığı maldan memnun olmayan müşteri, malı iade ederek parasını geri alırken, kalitesiz mal üreten usta ibret verici cezalara çarptırılırdı. Bu cezalardan en çok kullanılanlar (Ekinci, 1991: 48):

Suçluyu masraf ve ikram yapmaya zorlamak.

Dükkan kapatma, kurban kesme, lokma çıkarmaya icbar.

İptidai madde tevziatından hariç tutma (hammadde dağıtımından mahrum bırakma).

Mamül mal satışlarından hisse ayırmama.

Selamlaşmamak, yardım etmemek (umumi boykot).

5. Sürekli Eğitim ve Ahilik

Toplam Kalite Yönetiminin yapı taşlarından olan sürekli geliştirmenin sağlanması için çalışanların beceri ve yetkinliklerinin sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ise çalışanların iş başında ve iş dışında eğitimleri ile sağlanabilir. Toplam Kalite Yönetiminde çalışanların eğitime özel bir önem verilmekte ve onların kendilerini

geliştirmeleri için özel ortamlar sağlanmaktadır. Çünkü bir örgüt ancak kaliteli iřėrenler ile kaliteli ürün ve hizmet üretebilir.

Yüzyılımızın en önemli özelliği, bilginin çok çabuk geçerliliğini yitirmesidir. Bireylere rgn eğitim sürecinde kazandırılan bilgiler, daha onlar mezun olmadan stratejik önemini kaybetmektedir. Bu nedenle örgütlerin, çalışanlarının okul bilgileriyle yetinmeyip onlara çağın gerektirdiği bilgileri kazandırmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Bilginin katlanarak arttığı bir ortamda ayakta kalmanın ilk şartı budur.

Ahilik teşkilatının en önemli boyutunu eğitim oluşturmaktadır. Ahilikte genel eğitimle meslek eğitimi bir bütünlük içerisinde ele alınarak uygulanmaktadır. Başka bir ifade ile, bir terbiye ocağı olan zaviyelerde genel eğitim yapılırken, çalışma hayatında da meslek eğitimi sürdürülmektedir. Meslek eğitimi işyerinde ve atölyelerde verilirdi. Bu nedenle kuramsal bilgilerden ziyade, uygulamalı bir meslek eğitimi söz konusudur. Her ıracı ustasını izleyerek, bakarak, onu taklit ederek öğrenirdi. Bu ğretim, taklide dayalı, yaparak ve yaşarak bir öğrenme idi. Işyerleri eğitim ve öğretime uygun ortamlardı. Her usta, çırağına, sanatının bütün inceliklerini ve sırlarını öğretmek durumunda idi (Şimşek, 2002: 39). Ahilikteki yaparak ve yaşarak öğrenme anlayışı bugün, Montessori'nin yaşayarak öğrenme anlayışı ile büyük benzerlik içerisindedir. Bugünkü anlayışta, “okul gerçek hayatın kk bir rneği olmak zorundadır”, “ocuğa nasıl yapılacağını göstermeden bekleyemezsin” (Demirbağ, 2003: 4) gibi prensipler, ahiliğin yüzyıllarca önce benimseyip geliştirdiği prensiplerle benzerlik taşımaktadır.

Ahilikte eğitimin bir boyutunu da ahlak eğitimi oluşturmaktadır. Teşkilata yeni giren bir birey yamaklıktan ustalığa kadar, toplumsal ve mesleki ahlak ilkelerini öğrenirdi. Bireylere etkin bir ahlak eğitiminin verilmesi için ahi zaviyeleri yaygın olarak kullanılmıştır. Ahilikte gündüzleri işyerinde mesleki eğitim, akşamları ise zaviyelerde ahlak eğitimi verilmiştir. Bu ahlak ilkelerinin temelini ise fütüvvetnameler oluşturmuştur. Yetişen bireylerin her şeyden önce “iyi bir insan”, daha sonra “iyi bir usta” olmasına zen gösterilirdi. Son yıllarda hakkında çok fazla sayıda araştırma yapılan etik anlayışı ve eğitiminin ahilik teşkilatında uzun zaman önce sistemleştirildiği grlmektedir.

6. Liderlik ve Ahilik Teşkilatı

Yönetim alanında liderlik üzerine çok fazla sayıda kuramsal ve deneysel araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda çok farklı liderlik tanımları yapılmış ve yapılan her tanım liderliğin bir boyutuna ağırlık

vermiştir. elik (2000: 1) bu tanımlardan bazılarını aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Liderlik, grup etkinliklerini grup hedeflerine ulaşma doğrultusunda etkileme sürecidir (Bass, 1985).

Liderlik, gl bir etkidir (Angyris, 1976).

Liderlik, etkili kişisel özelliklere bağlı bir güçtür (Etzioni, 1964).

Yapılan bu tanımlar liderliğin genellikle bir etkileme g olarak grldğn ortaya koymaktadır. O halde liderlik, doğru kullanıldığında çalışanları amaç doğrultusunda çalıştırmayı kolaylaştıran bir g olarak tanımlanabilir.

TKY felsefesinin örgütlerde benimsenmesi ve uygulanmasında vurgu, iřęrenlerde olmasına rağmen bu yönetim felsefesinin işletmede başarıyla uygulanmasında orta ve st kademenin rolü oldukça önemlidir. TKY felsefesinin işletmede kabulü ve uygulama şansı ancak st düzey yönetimin desteği, sahiplenmesi ve katılımı ile mümkün olmaktadır. Bu katılım ve destek sözde değil, bizzat aktif olarak katılma ve iřęrenlere liderlik yapılması ile sağlanacaktır (Ardıç, 2001).

Ahilik rgtnde meşveret, işişare ve herkesin fikrine sayęı esastır. Esnaf aleyhine alınan kararlar büyük mecliste görüşülürdü. Ahi Baba Vekili, lüzum görürse, “Olağanüstü Toplantı” yapardı. Bu toplantıya büyük meclis yeleri ile birlikte bu meslek kolundan  usta davet edilirdi. Ayrıca Devlet yetkilileri ile yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanamazsa, ertesı gün “Memleket Toplantısı” yapılırdı. Memleket toplantısına bütün ustalar, beldenin ileri gelenleri ilan suretiyle çağrılırdı (şimşek, 2002: 150).

Ahilik teşkilatında hiyerarşi ile birlikte, etkili bir katılımcı liderlik uygulamasını bir arada görmek mümkün olmaktadır. Yamak, ırac, kalfa, usta işyerindeki hiyerarşiyi yansıtırken, ahi birliklerinin yönetimindeki yönetim kurulu yeleri, esnaf şeyhi ve ahi baba vekili de yönetimdeki hiyerarşiyi yansıtmaktadır. Ancak bu hiyerarşi hiçbir zaman insanlara bazı şeyleri zorla kabul ettirmeyi amaç edinmemiş meşveret ve işişareye önem vermiştir.

7. Örgütsel İletişim ve Ahilik

İletişim emirlerin, enformasyonun, düşüncelerin, açıklamaların ve sorunların bireyden bireye ve gruptan gruba aktarılma, iletilme sürecidir. Bireyler arası bir etkileşim sürecidir (Aydın, 2000: 149). Bu nedenle örgütün işleyişini sürdürebilmesi için iletişimin kritik bir önemi vardır.

Toplam Kalite Yönetiminde de örgütsel iletişimin güçlendirilmesi için hiyerarşik kademelerin azaltılmasına ve iletişim kanallarının artırılmasına önem verilmektedir.

Ahilik teşkilatında yapılan törenler, toplantılar ve sohbetler gerek örgüt kültürünün gelişmişliğini, gerekse örgütsel iletişime verilen önemi ortaya koymaktadır. Ahi birliklerinde, birliğin ortak yaşantısına yön veren törenler bulunmaktadır. Hatta bu ortak yaşantının bile baştan başa bir tören olduğunu öne sürebiliriz. Bu törenlerden en önemlileri; yol atası ve yol kardeşi edinme töreni, yol sahibi olma töreni, icazet törenidir (Güllülü, 1992: 156). Diğer taraftan, ahi birliklerindeki sohbetler ve toplantılar da örgütsel iletişim açısından büyük önem taşımaktadır. Senede bir defa yapılan ziyafet ve üçgünler toplantısı bunlara en güzel örnektir. Bu toplantılara ahiler, bilginler, şehrin ileri gelenleri, her mahallenin ihtiyar heyetleri, köylerin imamları ve fakirler katılırlar, birlikte yer içer ve büyüklerin öğütlerini dinlerlerdi (Ekinci, 1991: 81).

Ahilerin örgütsel iletişimi güçlendirmek adına yapılan en önemli sosyal faaliyetleri, özellikle uzun kış geceleri düzenlenen yaren sohbetleridir. Yaren sohbetlerinin hazırlıkları her Kasım ayında yapıldı. Önce sohbet düzenlemek isteyen aynı yaş grubundaki 7-8 genç bir araya gelirler, sevip saydıkları ve maddi durumu iyi olan iki arkadaşlarını seçerlerdi. Bunlardan yaşça en büyük olanı yaren başı, diğerleri ise yaren kahyası olurdu. Yaren başı ve yaren kahyası belli olduktan sonra durum toplantıya iştirak edebilecek olanlara duyurulur, 20-25 kişilik bir grup meydana getirildi. Bu gruba dahil olan herkese “yaren” denilirdi. Her yaren grubunda gençler, orta yaşlılar ve yaşlılar bulunurdu. Yaşlıların sayısı 5-6’yı geçmezdi. Boş zamanlarında sosyal hizmetler de gören yaren grupları üç aylık bir dönem sonunda dağılır ve yeni gruplar meydana getirilirdi (Ekinci, 1991: 82). Bu grupların sürekli değişmesi ve gruplara yaşlıların da dahil edilmesi bilgi ve deneyimlerin paylaşılması ve örgüt içerisinde bilgi akışının sürekli kılınması açısından büyük önem taşımaktadır. Ahilik teşkilatındaki yaren sohbetleri Toplam Kalite Yönetimindeki kalite çemberleri ile de kısmen ilişkilendirilebilir.

8. İş Ahlakı ve Ahilik

Günümüzde yönetim literatüründe önemli çalışma konularından biride etik konusudur. Evrensel ahlaki ilkeler olarak tanımlanabilecek etik, örgütlerin saygınlıklarının artırılmasında ve başarılı olmalarında büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle sadece iş etiği konusunda yayımlanan bilimsel dergiler bulunmaktadır.

Toplam Kalite Yönetiminde de etik ilkelere bağlı kalma büyük önem taşımaktadır. Rüşvetçilik, taklitçilik, tüketim savurganlığı, israf, şahsi menfaatlerin önem kazanması, kalitesiz ve fason mal üretimi gibi etik açıdan yıkıcı davranışların artması iş yaşamında anlaşmazlık, moral düşüklüğü, verimsizlik ve kayıplara neden olmaktadır. Örgütlerin başarılı olmaları için kar sağlamaları nihai amaç değildir. Başarının bir diğer değişkeni ise etik ilkelere uyulmasıdır.

Ahilikte iş ahlakı ve iktisat anlayışı; sanatkarların işleriyle bütünleşmelerini sağlayan, işine kendi ruhunu yansıttığı çalışma şartlarını rekabet olarak daha fazla mal üretme şeklinde değil daha mükemmel eser yapma olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde en yüksek rekabet gücüne sahip kuruluşlarda kalite yönetimi sürekli gelişmeye dayalıdır. Hedef belli bir standardı yakalamak değil, seviyeyi sürekli ve hızlı tempoda getirmektedir. Ahi birlikleri zaman zaman üretim sınırlamaları getirerek emeğin değerini bulmasını sağlarken, geliştirilen narh sistemi standartlaşmayla tüketicinin korunmasını sağladılar (Şimşek, 2002: 180). Bu durum ahilikteki iş ahlakı anlayışını ortaya koymaktadır.

Ahilikteki iş ahlakı ve etik anlayışını gösteren bir diğer unsorda uygulanan ödöl ve ceza sistemidir. Ahiliğin anayasası olarak ifade edilen fütüvvetnamelerin ahlak ilkelerine uymayan esnaf ve sanatkarlar işledikleri suçlara göre eğitici ve ibret verici cezalara çarptırılırlardı. Bunlar arasında en yaygın olanlar ziyafet törenleri düzenlemek, selam vermemek, meslekten ihraç etmek, hammadde vermemek gibi cezalardır.

Ahilik teşkilatının ahlak anlayışını yansıtan bir diğer uygulamada ustalığa yeni adım atan kalfalara ustalarının nasihatleridir. Yeni usta olan bir kalfaya ustasının şu şekilde öğüt verdiği bilinmektedir: “bilginlerin dediklerini, esnaf şeyhinin nasihatlarını, benim sözlerimi tutmazsan, ana, baba, öğretmen, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kafir ve yetim hakkı yersen, hulasa Allah’ın yasaklarından sakınmazsan yirmi tırnağım ahrette boynuna çengel olsun” (Ekinci, 1991: 93).

Sonuç

Toplam Kalite Deming, Juran ve Crosby gibi guruların öncülüğüne eski yönetim anlayışlarını tamamen değiştiren bir yönetim paradigmasını ortaya koymuştur. İnsanın merkeze alındığı, sürekli gelişmenin vurgulandığı, insanın entellektüel yönünün ön plana çıkarıldığı bu yeni anlayış, insanın sabit bir üretim değişkeni olarak görüldüğü taylorist yönetim anlayışından oldukça farklıdır. Ancak tarihimiz incelendiğinde, yüzyıllar önce bu özelliklerin bir çoğunu içinde barındıran bir sistem kurduğumuz göze çarpmaktadır. Bu sistem mesleki

eğitim, genel eğitim, ahlaki eğitim ve sosyal dayanışma gibi birçok özelliği olan ahilik sistemidir.

Ahilik teşkilatı incelendiğinde, adı kalite olmasa da Toplam Kalite Yönetiminin temel prensiplerini uyguladığı göze çarpmaktadır. Her şeyden önce felsefe olarak yakın benzerlik içindeki TKY ve ahilik teşkilatındaki uygulamalar, insana bakış noktasında paralel bir düşünceye sahiptir. Diğer taraftan müşteri odaklılık, amaç birliği, kalite ve standart anlayışı, denetim anlayışı, sürekli geliştirme, eğitim, liderlik ve örgütsel iletişime verilen önem ve iş ahlakı açısından da uygulamalar birbiriyle örtüşmektedir. Bu nedenle 13. yüzyılda Osmanlı ve Selçuklu devletlerinin ekonomik yaşamlarına y n vermeye başlayan Ahilik Sistemi, 20. yüzyılın sonlarına doğru yönetim literatüründe önem kazanan Toplam Kalite Yönetiminin bir uygulaması niteliğindedir.

Kaynaklar

Aktan, C.C. (2002). **Meslek Ahlakı**. (28.08.2004'de indirildi). <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/meslek-ahlaki/anasayfa-meslek.htm>

Ardıç, K. (2001). **Toplam Kalitede Liderlik Adımları ve Liderlik Biçimleri**. (21.08.2004'de indirildi). http://www.bilgiyonetiimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=493#_ftnref1

Aydın, M. (2000). **Eğitim Yönetimi**. Hatiboğlu Basım Yayım, Ankara.

Bıyıklı, Y. (2002). **Ahi Kültürü**. (28.08.2004'de indirildi). <http://www.tesob.org.tr/ahi.htm>

elik, V. (2000). **Eğitimsel Liderlik**. Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Demirbağ, G. (2003). Yaşayarak  ğrenme: Montessori. **Eğitim Teknolojisi**. Ağustos-Eylül-Ekim 2003, ss.4-5.

Düren, A.Z. (2000). **2000'li Yıllarda Yönetim**. Alfa Basım, Yayım, Dağıtım, İstanbul.

Ekinci, Y. (1991). **Ahilik**. Sistem Yayıncılık, Ankara.

Güllülü, S. (1992). **Ahi Birlikleri**. Ötüken Yayıncılık, İstanbul.

Gürsözlü, S. (2001). **Sürekli Geliştirme**. (23.08.2004’de indirildi).
<http://www.sitetky.com/frameset/kg/kgmak2.html>

Şimşek, M. (2002). **TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik**.
Hayat Yayıncılık, İstanbul.

ŞAMANİZMDEN GÜNÜMÜZE TEMEL DEĞERLERİMİZ VE AHİLİK

Fikret TÜRKMEN*

Mehmet TEMİZKAN**

Bilindiği gibi, “ahî” kelimesinin menşeiyle ilgili olarak, bilim adamları arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, kelimenin Arapça olduğu ve “kardeşim” anlamına geldiği şeklindedir. İkinci görüş ise, “ahî”nin Divanü Lügati’t-Türk’te de kayıtlı olan ve “cömert, eli açık, yiğit” anlamlarına gelen Türkçe “akı” kelimesinin galatı olduğu yönündedir. Kanaatimizce ikinci görüş, Ahîliğin kimliğiyle daha çok bütünleşmektedir. Çünkü Ahîlik, Arap veya İran coğrafyalarında kurulan “Fütüvvet” teşkilatının Anadolu’daki uzantısı olmakla birlikte, biraz sonra izah etmeye çalışacağımız gibi, Türk kimliğine bürünmüş, yani Türkleşmiş bir uzantısıdır. “Fütüvvet” kelimesinin kökü “fetâ” olup anlamı da “yiğit, yiğitlik, cömertlik” demektir. Bu kelimenin “kardeş, kardeşlik” gibi bir anlamı bulunmamaktadır. Dolayısıyla “ahî” kelimesinin “fetâ”nın bir bakıma Türkçe karşılığı olan “akı” kelimesinden gelmiş olması, uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir.¹ Bu ihtimal, Ahîliğin Fütüvvet teşkilatlarının bir uzantısı olmakla birlikte, farklı özellikler kazanmış ve böylece bir Türk kurumu haline gelmiş olmasıyla da desteklenmektedir. Bildiri konumuz, kelimenin etimolojisi değil, başlıktan da anlaşılacağı gibi, Ahîliğin temel değerlerimiz karşısındaki tavrıdır. Ancak, kurumun ismi ile yapısı arasında bir paralellik bulunduğu hissedilmektedir. Bu tespitten sonra, asıl konumuza geçebiliriz.

---

* Prof. Dr; Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İZMİR

**Yard. Doç. Dr; Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İZMİR

¹ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 1, s. 540-542. ; A. Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 13, s. 261-263. ; Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1981, 2. Baskı, s.51-52.

Ahilikle ilgili çalışmaların hemen hemen tamamında, İbn Batuta Seyahatnâmesi kaynak olarak kullanılmıştır. Biz, burada pek çok kez tekrar edilen şeyleri bir defa daha söylemek yerine, seyyahın Anadolu’da görüp tanıdığı Ahîler ve Ahîlik karşısında hayrete düştüğünü ve bu kuruma, bu kurumun işleyişine hayran kaldığını söylemekle yetineceğiz. “İnsan ne zaman hayrete düşer ve neye hayran olur?” sorusunun cevabı oldukça basittir: İnsan, yeni karşılaştığı birşey veya daha önce âşına olduğu şeyin tanıdığından çok farklı olduğunu fark ettiği zaman hayrete düşer ve ondaki mükemmelliğe hayran olur. İbn Batuta bir Arap seyyahı olmasına rağmen, kökeni kendi kültüründeki ve kendi coğrafyasındaki Fütüvvet teşkilatının uzantısı olan bir kurumun işleyişi karşısında niçin hayretler içinde kalsın ve bu kuruma niçin hayran olsun? Şu rahatlıkla ifade edilebilir ki, İbn Batuta’nın hayranlığında ve hayretinde hayret edilecek bir şey yoktur. Onu hayrete düşüren ve hayran bırakan şey, Ahîliğin Arap coğrafyasındaki yapısından ve işleyişinden farklı olan özellikleridir. İşte bu özellikler, -kökeni yabancı olsa bile- Ahîliğe bir Türk kimliği kazandırmış, onu bir Türk kurumu haline getirmiştir. Biz bu bildirimizde, ağırlıklı olarak bu özelliklerden bazıları üzerinde durmaya ve bunların Şamanistik dönemden bugüne kadarki durumunu incelemeye çalışacağız.

1. Şeyhe Bağlılık: Bilindiği gibi Ahîlik bir esnaf teşkilatıdır; ancak esnaf teşkilatı olmasının yanında, hatta daha önce, bir eğitim ve bir terbiye kurumudur. Bizim geleneksel terbiye sistemimizde bir “şeyhe bağlılık” ilkesi vardır. “Şeyhe bağlılık”, sadece tarikat mensuplarıyla sınırlı da değildir. Dergahlardaki şeyhler neyse, okuldaki hoca veya bir meslek erbabı olan usta da odur. Dilimizdeki “Eti senin, kemiği benim.” şeklindeki deyim, söz konusu anlayışın ifadesidir. Şeyhe olan bağlılık, onun ölümünden sonra da devam eder. Tekke edebiyatımız incelendiği zaman, “şeyhe bağlılık” temasını işleyen şiirlerin hiç de az olmadığı görülür. Örnek olarak Kaygusuz Abdal’ın “... gelir pirim Abdal Musa’ya” redifli, Meczûb Abdal’ın “Dergahı cennettir Otman Baba’nın” nakarat mısralı ve Dertli Kâtib’in de “Timur Babam hu” redifli şiirlerini gösterebiliriz.² Bu bağlılık, kesin olarak Şamanistik dönemden itibaren kültürümüzde var olan “atalar ruhu kültü”nün bir devamıdır. Hatırlanacağı gibi eski Türkler, atalar ruhunu kutsal kabul etmişler ve ata mezarlarına yapılan saldırıları savaş sebebi saymışlardır. Büyük Hun imparatoru Attila’nın mezarının, nehir yatağı değiştirilerek su altında kalması sağlanmıştır. Bunun sebebi de, mezarın düşman saldırılarından

² Turgut Koca, **Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri**, Maarif Kitaphanesi Yayınları, İst. 1990, s. 24-25, 97, 221.

ve tahribatından uzak tutulmak istenmesidir. Aynı şekilde, yılın muayyen zamanlarında atalar ruhuna kurbanların sunulduğu da malumdur. Abdülkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" isimli eserinden öğrendiğimize göre, Şamanizmin yaşadığı bazı Türk boyları, atalar ruhuna kurban sunma geleneğini zamanımızda da devam ettirmektedir. İslam dininde bir yeri olmamasına rağmen, türbelerde kurban kesilmesi, atalar ruhuna kurban sunma geleneğinin bir devamı olsa gerektir. Aynı şekilde, dinde yeri bulunmadığı halde dinî veya daha çok da dünyevî istekler için veliden yardım istenmesi de, Şamanın toplumdaki rolünün velilere yüklenmek istenmesi düşüncesinin bir ürünü olmalıdır. Bu konuyla ilgili daha açık bir örnek de mezarlardır. İslam dini, mezarların üzerine herhangi bir şâhîde konulmasını veya türbe yapılmasını hoş karşılamamasına; hatta "*Kabirlerin en hayırlısı kaybolmuş olanıdır.*" şeklinde bir hadis-i şerif bulunmasına rağmen, -velî olsa bile- ölen kişilere olan bağlılığı "atalar ruhu kültü" dışında ne ile izah edebiliriz?

Ahîlikte de bir şeyhe bağlanma ilkesi vardır. Bir tarikat olmamasına rağmen bir şeyhe, bir Ahîye bağlanmayı şart görmesi, oldukça anlamlıdır. On üçüncü yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen Burgazî Fütüvvetnâmesi'nde şöyle denilmektedir:

"Kimün ki şeyhi yokdur, anun dini yokdur ve dahı anun kim şeyhi yokdur, anun şeyhi şeytandır."

*"Allah... Musa Peygamber'e "bir ahî tutun" diye emir verir. Musa sorar: Niçin tutunayım?. "Tangrı taala ayıtdı anuniçün kim cümle ilmün yiğreyi edebdür, ol sana edeb öğreden". Musa Allah'a tekrar sorar: "İlahî kimi ahî tutunayın". Allah ayıtdı: "Hızır Peygamberi ahî tutun"."*³

Bu satırların yazarı olan Burgazî'nin "kudretli bir bilgiye sahip olmadığı" bilinmektedir. Dolayısıyla, verdiği bilgileri katıldığı veya dinlediği sohbetlerden elde etmiştir. Mehmet Kaplan, bu noktadan hareketle, Burgazî'nin verdiği bilgileri, o devirdeki geleneği aksettirmesi bakımından çok değerli bulmaktadır. Yukarıdaki ifadeler ve benzerleri, âlimlerin değil geniş halk kitlelerinin anlayışını yansıtmaktadır ki onları değerli kılan da budur.

2. Eğitim-Terbiye: "Ahîlik bir nevi terbiye sistemidir. İnsanı insan yapan terbiyedir."⁴ İnsanlar melek de değildir, şeytan da. Onu melek ya da şeytan yapan, aldığı eğitimidir. O halde yapılması gereken şey, insanları kötü veya zararlı değil de kendisine, ailesine ve

³ Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, s. 138.

⁴ Age, s. 138.

topluma faydalı bir insan olarak yetiştirmeye çalışmaktır. Böyle kişiler, bir milletin tarihini ve talihini bile değiştirebilmektedir. İlk yazılı metinlerimiz olan Orhun Âbideleri'ndeki tespit oldukça önemlidir. Bilge Kağan'a göre *"Yukarıda mavi gök, aşağıda da kara toprak yaratıldığı zaman bu ikisinin arasında da insanoğlu yaratılmıştır. Bunun kağan ile İstemi Kağan da bu insanları idare etmek üzere hükümdar olmuşlardır..."* Türk devletinin yıkılma sebepleri ve sonuçları, çok açık bir dille şöyle verilmektedir. *"... Ondan sonra küçük kardeşi büyük kardeşi gibi kılınmamış olacak, oğlu babası gibi kılınmamış olacak. Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur. Buyruku da bilgisizmiş tabii, kötü imiş tabii... Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedi vermiş. Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu, hanımlık kız evladı cariyeye oldu... Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş..."*⁵ Burada, bilgisizlik kötülük olarak nitelendirilmekte ve kağanların bilgisiz olmasının nasıl bir felaketle sonuçlandığı, çarpıcı bir üslupla söz konusu edilmektedir. Sadece yukarıdaki birkaç cümle bile, tarikatlarla birlikte Ahiliğin de eğitime niçin o kadar önem verdiğini açıklamaya yeterlidir. Çin esaretinden kurtularak yeni bir devlet sahibi olmaya çalışmakla yeni bir coğrafya olan Anadolu'da tutunmak ve kök salmak arasında da bir paralellik kurulabilir. Eğitilmiş, ruh terbiyesi verilmiş insana İkinci Göktürk Devleti kurulurken de, Anadolu'da kökleşmeye çalışılırken de ihtiyaç duyulmuştur. Her yerde ve her devirde kurumların çalışmalarını iki şey şekillendirir. Bunlardan birincisi, yaşanan hayatın ihtiyaçlarıdır; ikincisi ise, yukarıdaki ifadeler gibi geçmişte yaşanan acı tecrübelerle dayandırılan tavsiyelerdir.

Ahiliğin eğitime ve terbiyeye büyük bir önem verdiğini görmekteyiz. Daha önce de söylediğimiz gibi Ahilik, bir esnaf teşkilatı olması yanında, hatta ondan daha önce bir terbiye müessesesidir. Burgazî Fütüvvetnâmesi'ndeki şu ifadeler, eğitime verilen önemi çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

*"... Perverışsiz âdem taş yemişi ve dağ canavarları gibidir. Perveriş (eğitim) ile hamalar göynülür ve çiçekler düşer (çiğler pişer). Ahîler kim dâim terbiye kıla, perveriş vire. Terbiyeye gerek mal u canı ahîsi yolına sebil ola."*⁶

⁵ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, 22. Baskı, s. 9-11.

⁶ Mehmet Kaplan, *age*, s. 139.

Ahîlikteki eğitimi; meslek bilgilerinin öğretilmesi, ahlak eğitimi ve askerî eğitim olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.⁷ Meslek eğitimi, bildiri konumuzun dışındadır. Ahlak eğitimininse; ferdî gelişmeyi sağlamak, ferdî sosyalleştirmek ve sosyal huzura katkıda bulunacak şekilde yetiştirmek ... gibi maksatları bulunmaktadır. Bu yönüyle Ahî zaviyeleri, devrine göre birer millî pedagoji enstitüsü olarak da nitelendirilebilir. Bu, iddialı bir ifade olarak görülebilir; ancak teşkilatın gençlere verdiği eğitimin niteliği göz önünde bulundurulduğunda, pek de öyle olmadığı anlaşılabacaktır:

Söz konusu eğitim, teşkilata yeni giren gençlere okuma ve yazma öğretilmesiyle başlamaktaydı. Zaman zaman kadı ve müderrislerin de ders verdiği zaviyelerde dinî ve ilmî bilgilere ek olarak millî bilgiler de verilmekteydi. Türkçe konuşma, edebiyat ve tarih gibi dersler yanında, güzel yazı, Türk destanları, Kutadgu Bilig ve Ahî Evran'ın kitaplarıyla birlikte "Fütüvvetnâme" denilen "Ahîliğin Ahlak Nizamnâmesi" olarak bilinen eserler de okutulurdu.⁸ Kısaca söylemek gerekirse, gençler meslekî bilgi ve becerileri öğrenmekle kalmaz, dinî ve millî bilgilerle donanımlı hale de gelirlerdi. Ahî, "Âdâb-ı muâşeret" başlığı altında toplanabilecek bazı kaidelere bağlı bir hayat tarzına sahip olmak zorundadır.⁹ Bunlara ilave olarak bir Ahîde bulunması gereken temel niteliklerden bazıları da şunlardır: Ahî, yeteneğine en uygun olan tek bir iş veya sanatla uğraşmalı, bir iş, özellikle bir sanat sahibi olmalı, doğru olmalı ve emeğiyle hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmamalı, işinin veya sanatının pirlrine, kendi ustasına içten bağlanmalı; sanatında ve davranışlarında onları örnek almalıdır. Bilgi sahibi olmalı ve bilginleri sevmelidir. Ahî, güzel ahlaklı, doğru, güvenilir, vefalı, güler yüzlü, tatlı dilli ... olmalıdır.¹⁰

Ahîlik teşkilatına giren gençler, meslek eğitimi ile ahlak eğitimi yanında, bir de askerî eğitim olarak adlandırılacak eğitim de almaktaydı. Ruh sağlığı yanında beden sağlığına da sahip olmaları ve devrin silahlarını ustalıkla kullanabilmeleri sağlanmaktaydı. Bunun başlıca sebebi de, gerekli olduğunda kılıç kuşanıp halkın can, mal ve namus emniyetini sağlayabilecek niteliklere sahip olmalarıydı. Nitekim,

⁷ Yaşar Çalışkan; M. Lütü İkiş, *Kültür, San'at ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 12.

⁸ Galip Demir, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 365-366, 371-375.

⁹ Age, s. 367.

¹⁰ Age, s. 369-370.

merkezî veya siyasî otoritenin zayıfladığı dönemlerde, halkın can, mal ve namus emniyetinin büyük ölçüde Ahîler tarafından sağlandığı da bilinmektedir.

Kısaca söylemek istersek, Ahîlik teşkilatı mensupları olan gençleri meslekî, ahlakî ve askerî eğitim (terbiye) ile yaşadıkları devrin ihtiyaçlarına cevap verebilecek birer “model insan” olarak yetiştirme endişesi taşımış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur, diyebiliriz.

3. Cömertlik: Konuşmamıza başlarken de söylediğimiz gibi, Ahî kelimesi, bir görüşe göre Türkçe’deki “akı” kelimesinin bozulmuş halidir; “akı” kelimesi de “cömert, eli açık” anlamlarına gelmektedir. Cömertlik, Ahîlikte oldukça önemli bir haslettir. İhtiyaç sahiplerine, miskinlere, kimsesizlere yardım etmek şarttır. Aşağıdaki cümleler, Ahîliğin cömertliğe ne kadar değer verdiğini açıkça göstermektedir:

“... Dahı Resul hazreti buyurur: Cömert kişi yakındır Tangrı’ya ve yakındur âdemilere ve yakındur uçmağa ve ırakdur tasaya ve nâkes kişi ırakdur Tangrı’ya ve ırakdur âdemilere ve ırakdur uçmağa ve yakındur tamuya ve dahı bir fâsık kim cömerd ola, yiğdür zâhid ola ve nâkes ola.”¹¹

Burada cömert fâsık cimri zâhitten daha makbul görülmektedir. Bu da Ahîliğin cömertlikle ne kadar kaynaşmış olduğunu ortaya koymaktadır. Cömertlik, Türk milletinin en üstün meziyetlerinden biridir. Dede Korkut Kitabı’nda “*Er malına kıymayınca adı çıkmaz.*”¹² şeklinde bir söz vardır. Cömertliğin en üst derecesi, gerektiği zaman, mukaddes değerler uğrunda canını feda etmek veya etmeye hazır olmaktır. Tarihte hep var olmamızın sırrı da, kelimenin bütün anlamlarıyla cömert olmamızdır. Anadolu’ya yerleşme, Anadolu’yu vatan yapma mücadelesi verilirken, cömertliğin ihmal edilmesi zaten mümkün değildi.

4. Misafirperverlik: Müslüman Arap seyyahı İbn Batuta’yı hayrete düşüren ve hayran bırakan şeylerin başında, Ahîlerin misafirperverliği gelmektedir. Zaten misafirperverlikle cömertlik, birbirinden ayrı düşünülmesi pek de mümkün olmayan iki kavramdır. Türkler arasında misafirperverlik, Ahîlikle birlikte ortaya çıkmış değildir. Büyük Hun imparatoru Attila’nın, kendisi tahta kaşıkla yediği halde misafirine altın veya gümüş tabak ve kaşıkla ikramda bulunduğu rivayet

¹¹ Mehmet Kaplan, *age*, s. 141

¹² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2003, 26. Baskı, s. 16.

edilir. On birinci yüzyılda yazılan ve bu yüzyıla kadarki hayatımızın bir nevi aynası olan Divanü Lügati't-Türk'te, Türklerin en önemli meziyetinin misafirperverlik olduğu kayıtlıdır: *"İyi elbiseyi kendin giy, tatlı yemekten başkasına hisse ayır, konuğu ağırla, tâ ki ününü herkese yaysın."*¹³ Kaşgarlı Mahmut, misafire gereken önemin verilmemesinden, misafiri görünce kaçanların artmasından şikayet etmektedir: *"Bir misafir gördüğünde onu uğur ve devlet sayanlar gitti; çölde bir karaltı gördüğünde konuk sanarak -gelmesin diye- çadırlarını yıkanlar kaldı."*¹⁴ Müellifin tavsiyesi, misafire istediği azığın verilmesi ve rahat ettirilmesidir; çünkü konuklar rahatsız olurlarsa ilenirler.¹⁵ Misafiri gelen ev sahibinin temiz ve yeni kıyafetlerini giymesi, misafirini mümkün olan en iyi şekilde ağırlamaya çalışması, misafire değerli hediyeler vermesi, misafirin binerek geldiği hayvanına da en iyi şekilde bakması, misafire verdiği değerle ilgilidir. Dede Korkut Kitabı'nın başında, misafirperverlikle ilgili çok güzel tasvirler ve değerlendirmeler bulunmaktadır: *"Oğul babadan görmeyince sofrı çekmez... Misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi."*¹⁶ *"Dede Korkut dilinden ozan der: Karılar dört türlüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır."*¹⁷

*"Evin dayağı odur ki, kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir. O, Ayişe, Fatıma soyundandır hanım..."*¹⁸

*"Uzak kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki: kalk ekmek getir yiyelim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmeninden gelmedi der; ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına sözünü kulağına koymaz. O Nuh peygamberin eşiği asıllıdır. Ondan da sizi hanım, Allah saklasın. Ocağınıza bunun gibi kadın gelmesin."*¹⁹

¹³ Besim Atalay, Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi, C. I, s. 45.

¹⁴ Age, C. I, s. 85.

¹⁵ Age, C. I, s. 274.

¹⁶ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, s. 16.

¹⁷ Age, s. 16.

¹⁸ Age, s. 18.

¹⁹ Age, s. 19.

Binlerce yıldan beri Türklerde var olan misafirperverlik, Ahi teşkilatına mensup olanların da ne önde gelen niteliklerinden biri olmuştur. Zaviyenin bulunduğu beldeye gelen yabancıların yeme, içme, barınma, temizlik ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının Ahiler tarafından karşılandığı bilinmektedir. Başka bir görev de, misafirin vaktini hoşça geçirmesini temin etmektir. İbn Batuta Seyahatnamesi'nde bu konuyla ilgili geniş tasvirler ve değerlendirmeler yer almaktadır. Bunların burada bir kez daha tekrar edilmesini gerekli görmüyoruz. Günümüzde de, pek çok köyümüzde varlığını devam ettiren köy odaları, halkımızın misafirperverliğe verdiği önemin devam ettiğini gösteren canlı örneklerdir.

5. Danışmanlık Hizmeti: Tarihimizi incelediğimiz zaman, pek çok hükümdarın yanında çok güçlü, çok akıllı, aksakal danışmanların bulunduğunu görürüz. Bu danışmanlar, devlet başkanlarını, verecekleri önemli kararlarda aydınlatırlar. Bazen hiddetlenen hükümdarın sakinleşmesini sağlarlar, bezen de diğer görevlilerin yanlış yönlendirmeleri ya da bilgilendirmeleri sonucu meydana gelebilecek tehlikeleri haber vererek önlerler. Dolayısıyla, bu kişilerin hükümdarlar üzerindeki nüfuzları hiç de az değildir. Oğuz Kağan Destanı'nda hem Oğuz Kağan'ın kendisine hem de oğlu Kün Han'a danışmanlık yapan İrkıl Hoca şöyle tanıtılmaktadır:

*"... Babası Oğuz'un vefatından sonra Oğuz'un daha eski zamanlarda bir şehir yaptırıp ona Yenikent adını verdiği meydana çıktı. Bu şehri İrkıl Hoca adında gayet akıllı ve tedbirli bir adamın himayesine vermişti. [İrkıl'ın manası birşeyi kendine çekmek; Hoca'nunki de büyük ve ulu demektir.] Bu İrkıl Hoca görmüş geçirmiş yaşlı bir insandı. Aralarındaki eski hukuka dayanarak Oğuz'un evladına da son derece şefkatli idi. Bir gün Kün Han'a dedi ki: Oğuz büyük bir padişahı ve yeryüzünü idaresi altına alıp pek çok hazine ve sayısız hayvan toplamıştı. Şimdi omların hepsi sizindir. Siz altı oğulun, Tanrı'nın izniyle her birinizin dörder taneden yirmi dört evladınız var. Olabilir ki onlar sonradan birbirleriyle çekişirler. Bunun çaresi, her birinin rütbesi, mesleği, adı ve lakabı kararlaşsın; her birinin bir nişanı ve tamgası olsun. Bununla bilinip tanınsınlar ve hiçbirinin diğeriyle çekişmesi olmasın. Onların evladının da her biri kendi yerini bilsinler. Bunu yapmak devletin devamlılığı ve uruğunuzun iyi nam kazanmasının gereğidir."*²⁰

Burada tanıtılan İrkıl Hoca, Oğuz boylarının ülüş ve orunlarını tayin eden kişidir. Birkaç örnek daha vermek istersek, Kültigin ve Bilge

²⁰ Zeki Velidi Togan, **Oğuz Destanı**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1972, s. 49.

Kağan kardeşlerin danışmanı olan Yolluğ Tigin'i, Hüseyin Baykara'nın hem veziri hem de danışmanı olan Alî Şîr Nevayî'yi, Yıldırım Bayezid'in danışmanı Emir Sultan'ı, Fâtih'in hocası ve danışmanı Akşemseddin'i de sayabiliriz.

Ahî reislerinin de, zaman zaman devlet başkanlarına danışmanlık yaptıklarını görmekteyiz. "...*Ahîler, siyasî görev almamışlar, yol gösterici olmuşlardır.*"²¹ Orta Asya tarihi ve coğrafyası uzmanı Fernard Grenard, Osmanlı'nın Küçük Asya'nın bir köşesinde küçük bir aşiretken, güçlenmesini ve büyük bir devlet haline gelmesini akıl almaz bir olay olarak görmektedir. Grenard, bu büyümenin, Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebâli sayesinde sağlandığını, Şeyh Edebâli'nin Ahî teşkilatının mahallî reisi olarak göçebe bey ile yerliler arasında bir bağ vazifesi görerek ona yeni yeni taraftarlar temin ettiğini ... kaydetmektedir.²²

Şeyh Edebâli'nin Kırşehirli olduğu veya Ahî Evran zamanında uzunca bir süre Kırşehir'de bulunduğu, Söğüt'e de Ertuğrul Gazi ile birlikte gönderildiği tarihî kayıtlarla sabittir. Hatırlanacağı gibi Şeyh Edebâli, Osman Bey'in de kayınpederidir. O, Ahî reislerinin devlet başkanlarıyla olan ilişkileri için de güzel bir örnektir.

6. Devlet Endişesi: Türk milletinin en belirgin özelliklerinden biri de, istiklaline düşkünlüğü ve istiklalin sembolü olan devlet sahibi olma ülküsüdür. Tarihte kurulduğunu bildiğimiz Türk devletlerinin tamamı da, yine Türkler tarafından yıkılmıştır. Bu hadiseyi, gücünü kaybedip zayıflayan, canlanıp dirileceğinden ümit kesilen bir devletin yerine daha yeni, daha diri bir devletin kurulması; bir budama, bir aş yapma şeklinde düşünmek de mümkündür. Türk milletinin istiklaline ve devletine olan düşkünlüğünün yazılı en eski belgesi de, Orhun Abideleridir. Orada, Birinci Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra Bilge Kağan ve Kültigin kardeşlerin İkinci Göktürk Devleti'ni kurmak için verdiği mücadele, epik bir üslupla ebedileştirilmiştir.

Anadolu'da yeni bir devletin kurulması için yürütülen ve içinde Ahî teşkilatının da yer aldığı siyasi faaliyetler, Bilge Kağan ile Kültigin kardeşlerin verdiği mücadelenin adeta bir tekrarı mahiyetindedir. Selçuklu devletinin zayıflamasıyla ortaya çıkan otorite boşluğunda, geniş halk kitlelerinin her türlü emniyeti Ahîler tarafından sağlanmıştır. Aynı endişeyi Moğol hücumları karşısında da taşımışlardır. Bunlardan daha

²¹ Galip Demir, *age*, s. 215.

²² *Age*, s. 216.

somut olanı ise, tıpkı Birinci Gökürk Devleti'nin doğması gibi, Selçuklu devletinden de Osmanlı devletinin doğması için verilen mücadeleye olan katkılarıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Şeyh Edebâli bir Ahî reisidir ve Kırşehir'den Söğüt'e Ertuğrul Gazi ile birlikte gönderilmiştir. Ahî reisleri savaşlara da iştirak etmişler; zaman zaman fetihlerde, zaman zaman da savunmada görev almışlardır.²³ Bu durum Fâtih devrine kadar devam etmiş ve bu devirde devletin kurulması tamamlanınca, Ahîler siyasî sahadan, siyasî faaliyetlerden tamamen çekilmiş ve sadece bir esnaf teşkilatı olma kimliğini kazanmıştır.

Merkezî otoritenin kaybolduğu sırada halkın can, mal ve namus emniyetini sağlamak, zayıflayan bir devletin yerine yeni bir devlet kurmak için var gücüyle çalışmak ve bizzat savaşlara iştirak etmek, ancak istiklal ve devlet sahibi olma endişesiyle izah edilebilir.

Sonuç olarak, Ahîliğin sadece bir esnaf teşkilatı olmadığını, aynı zamanda millî kimliğimizin önemli bir parçası olan ve Şamanistik dönemden günümüze kadar tarihî varlığımızı ve devamlılığımızı sağlayan temel değerlerimize bağlı gençler yetiştiren, prensip olarak siyasî sahadan uzak olmakla birlikte, gerekli olduğuunda merkezî otoriteye her bakımdan yardım etmek suretiyle siyasî faaliyetlerde de bulunan, tarihimize damgasını vurmuş büyük bir teşkilat olduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca günümüz eğitim sistemimiz için de vazgeçilmez derecede önemli bir çıkış noktası olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

²³ Age, s. 220-224; Neşet Çağatay, age, s. 93.

BİR CİVANMERD EBÜ'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ
VE “RİSÂLE DER TARİK-İ EDHEMİYYE VE
KULÂH-İ ÇÂR TERK” ADLI RİSALESİ

Cem TUYSUZ*

Fütüvvet, İslam Dünyası'ndaki Kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsünün adıdır. Şövalyelik nasıl ortaçağ Avrupa'sına ait bir kahramanlık ve yiğitlik ülküsü ise, Fütüvvet de Ortaçağ İslam dünyasına ve İslam milletlerine ait kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsüdür. Araplar, İslam'dan önce kültürlerinde mevcut olan Fütüvvet anlayışını İslam'dan sonrada İslami değerlerle geliştirerek devam ettirmişler ve İslamiyet'le birlikte İslam dünyasına yaymışlardır. İranlılarda kendi kültürlerinde mevcut olan ve “*Cevan-merdi, Civanmerd*” denilen kahramanlık ve yiğitlik ülküsünü İslami değerlerle geliştirerek yaşatmışlardır. Aynı şekilde Türklerde İslamiyet'ten önce kendi kültürlerinde bulunan ve “*Akılık*” adı verilen kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsünü İslam dinini benimsedikten sonra İslami ahlak ve değerlerle geliştirerek devam ettirmişlerdir. Arap kültüründe ideal kahraman, sahavet ve şecaat timsali olan fütüvvet erinin adı “*feta*”, (çoğulu Fıtyan) İran kültüründe “*Cevan-merd, Civanmerd*”, Türk Kültüründe de “*Akı*”dır¹.

İslam ortaçağı boyunca İran “*Cevan-merd, Civanmerd*’liği” ve Türk “*Akı*’lığı”, İslamiyet'le birlikte Arap Fütüvvet mefküresinden etkilenmiştir. Fakat Türklere mahsus Fütüvvet olan Ahilik, işte bu Türk Akılığının İslamileşmiş şeklidir. İranlılar gibi Türkler de İslami fütüvveti benimsemekle birlikte kendi kültürlerindeki kahramanlık meziyetlerini yaşatmaya devam etmişlerdir².

---

* Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Böl. KARS

¹ BAYRAM, Mikâil, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu, Konya 1991, s.130-131; GÜLLÜLÜ, Sabahattin, Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri, İstanbul 1977, s.33-40.

² BAYRAM, Mikâil, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu, s.130.

Kutadgu-Bilig'de³ bir meslek ve hareket tarzı⁴ olarak Akılık ve Akı hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Yine *Divanü Lugatî't-Türk*'de ve *Atabetü'l-hakayık*'da⁵ "Akı" hakkında açıklamalar bulunmaktadır. İslami dönemde Akıların, birbirlerine karşı kardeşçe davranışlarından veya birbirlerine kardeşçe hitaplarından dolayı, "Akı" kelimesi zamanla yerini Arapça'daki kardeşim anlamına gelen "Ahi" kelimesine bıraktığı gibi, "Akılık" kelimesi de yerini Arapça'nın "Uhuvev" (kardeşlik) kelimesine bırakmıştır. Ancak kavramlardaki değişimin zamanını tespit edememekteyiz. Fakat bilinen bir gerçektir ki Anadolu Selçukluları zamanında Akı ve Akılık kelimelerinin yerine Ahi ve Uhuvev kelimelerinin kullanılır olmasıdır.

Ahi teşkilatı, yapısı itibarıyla en-Nâsır li-Dinillah'ın kurduğu Fütüvvet teşkilatına benzemektedir. Bu benzerlik sadece bir şeyh ve o şeyhe bağlanan kalfa, çırak, yama, vs. arasındaki yapılanmadan oluşmamaktaydı. Aynı zamanda Ahilerin belli zamanlarda icra ettikleri törenlerde fütüvvet teşkilatından alınmıştır. Fütüvvet erbabının uymaları ve uygulamaları gereken kurallar, töre ve törenler ; Ahilerin uyguladıkları törenler (Şed Kuşanma, Şalvar Giyme, hançer kullanma geleneği, vs.) arasında yakın bir bağlantı vardır⁶.

Bu kısa açıklamalardan sonra bir Fütüvvet eri, bir Civanmerd olarak karşımıza çıkan Hasan-ı Harakânî'yi ve onun *Risâla dar Tarîkh-i Edhemiyya û Kulâh-i Çâr Terk*, isimli Risalesinin bir kaç bölümünü sizlerle paylaşmak istedik.

Hasan-ı Harakânî'nin kimliği ile ilgili bilgiler kaynaklarda farklılık göstermektedir. Kendisi hakkında bilgi veren kaynaklardan biri olan *Keşfu'l-mahcûb*'da künyesi, Ebû'l-Hasan (Bû'l-Hasan), adı Ali, babasının adı, Ahmed ve nisbesi el-Harakânî, olarak verilmiştir⁷. Hasan-ı Harakânî'nin çağdaşı *Hâce Abdullah-i Ensârî*, ondan söz ederken adını, Şeyh Ebû'l-Hasan-ı Harakânî olarak belirtir⁸.

³ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Trc. R.R.ARAT), Ankara 1974, s.181-223.

⁴ Şemseddin sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1987, s. 1351.

⁵ Edip Ahmed b. Mahmud Yükneci, *Atabetü'l Hakayık*, İstanbul 1951, (Trc. R. R. ARAT), s. 227,231,232,260.

⁶ BAYRAM, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s.130-131.

⁷ el-Hucvîrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Osman, *Keşfu'l-mahcûb* (nşr. Valentine A. Zhukovski, muk. Kâsim-i Ensârî), Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran 1358 hş./1979, s.204.

⁸ Muhammed bin Munevver, *Esrârü't-tevhid fi makâmâtî's-Şeyh Ebi's-Sa'îd* (nşr. Muhammed Rızâ şefî'i-yi Kedkenî), Muessese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran 1321 hş., I, 45, 135 vd..

Ondan kısaca söz eden kaynaklardan *Sem'ânî*'nin (Ebû Saîd Abdülkerim b. Muhammed ö. 562/1167) *el-Ensâb* adlı eserinde, adı, künyesi ve nisbesi hususunda *el-Hucvîrî*'nin, *Keşfu'l-mahcûb*'uyla paralel bilgileri paylaşırken, memleketi hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermektedir:

*"el-Harakânî, Harakân'a nispet edilen (harakânlı) anlamında bir isimdir; o Esterâbâd yolu üzerinde Bistâm dağında hayrı bol büyümlü bir köyün adıdır...Asrının şeyhi Ebû'l-Hasan 'Alî bin Ahmed el-Harakânî oradur."*⁹ Harakân, eskiden Bistâm'a bağlı Kûmis (Kûmiş) diye anılan ve daha sonra Simnân vilâyeti olarak bilinen yerleşim merkezine bağlıydı. Bugün ise Harakân kasabası, İran'ın (Tahran'ın kuzeyindeki bölgede yer alan) Simnân vilâyetinin Şâhrûd ilçesine bağlıdır¹⁰. Sâveh ile Hemedân arasında bulunan bir yerleşim biriminin adı da Harakân ve aynı şekilde Semerkand yakınlarında bulunan bir yerin adı da Harkân olarak geçer, dolayısıyla bunları birbirine karıştırmamak gerekir.

Yukarıdaki çeşitli görüşler dikkate alınırca sonuçta, onun künyesi, adı, soy küttüğü ve nisbesinin şu şekilde olması gerekir: *Ebû'l-Hasan 'Alî bin Ahmed bin Ca'fer bin Selmân Harakânî* veya *el-Harakânî* şeklindedir.

Hasan-ı Harakânî'nin ölüm tarihi bir çok eserde bulunmasına rağmen doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. *Sem'ânî* "*Şeyh Ebû'l-Hasan el-Harakânî, 425 yılı, aşure'nin denk geldiği Salı günü (11 Aralık 1033) vefat etti. Vefat ettiği gün 73 yaşındaydı*" bilgisini vermektedir¹¹, fakat güvenilir olmayan diğer kaynaklar ve araştırma eserlerd, Harakânî'nin ölüm tarihi olarak 425 (1033) yılını vermektedirler¹².

Fakat, Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin ne zaman, ne şekilde ve ne amaçla Kars'a geldiği ve nasıl vefat ettiği konularında kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin Türk akıncıları ile ve sınır boylarında yaşayarak vatanlarını düşmanlara karşı koruyan ve kendilerine Türkçe'de Eren, Erenler ve Alperenler

⁹ es-Sem'ânî, Abdülkerim, el-Ensâb (nşr. D.S. Margoliouth, D. Litte), London 1912'den ofset Baskı, Bağdat 1970, vr.195.

¹⁰ Hakikat, Abdurrefi', Târih-i 'İrfân ve Ârifân-i Îrân, İntişârât-i Kumiş, Tahran 1372 hş. , s.379.

¹¹ es-Sem'ânî, el-Ensâb, vr. 195.

¹² ÇİFTÇİ, Hasan, Şeyh Ebû'l-Hasan-i Harakânî (R.A.), (Hayatı, Eserleri), Ankara 2004, c. I, 30-31.

Arapça'da Rîcâlullah, Feta ve Farsça'da Merd-i Huda, Civanmerd denilen hamasi ve dini hisleri mükemmel bir şekilde kaynaştıran gezgin mücahit dervişler/sufi'lerle birlikte Anadolu'yu fethetmek üzere ömrünün son dönemlerinde Anı tarafından Kars taraflarına geldiği, Anı yakınlarındaki Yahniler Dağında yaralandığı ve bilahare şehit düşerek Kars'ın Kağızman Kapı mevkiinde gömülmüştür. Ahmed Yesevi'nin bilahare müritlerini Anadolu'ya göndermiş olması, onunla Şeyh Ebü'l-Hasan el-Harakânî arasındaki manevi ilişki olması, dolayısıyla Yesevi'nin daha önce Harakânî tarafından Kars ve çevresine serpiştirilen manevi mirasını koruyarak yaymak amacını taşıdığı vurgulanır¹³.

“*Risâletu'l-hâ'ifu'l-hâ'im...ve fevâtihu'-cemâl*”, “*Esrâru's-sulûk ve Bişâretnâme*”, “*Menâhîcu'l-'ibâd*”, “*Fakrnâme (Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk)*”, “*Hidâyetnâme*”, “*Risâl der kemâl û fazl-i Bâyezîd-i Bistâmî*”, “*Munâcât*” adlarında risaleler ve “*Muntahab-i Nûru'l'ulûm*” adlı eserlerin Şeyh Ebü'l-Hasan el-Harakânî'ni tarafından kaleme alındığı iddia edilmektedir¹⁴.

Şeyh Ebü'l-Hasan el-Harakânî, bir fütüvvet eri, bir civanmerd, ümmî bir sûfî olduğu için onun eser yada eserler kaleme almış olmasını beklemek doğru değildir. İsimleri anılan eserlerinde kendisi tarafından değil de daha sonraki tarihlerde sevenleri ve müritleri tarafından kaleme alınmış olması ihtimali oldukça yüksektir.

Bu kısa açıklamadan sonra, Ebü'l-Hasan-i Harakânî'ye nisbet edilen risaleler arasında bulunan, *Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk*¹⁵ adını taşıyan küçük bir el yazmanın birkaç bölümü incelenecektir. Bu Risale, -Harakânî'ye ait olması çok zor olmakla beraber- sûfilerin yaşam biçimlerini ve onların tasavvufî merasimlerini içermesi, Ahilerin uyguladıkları törenlerle (şed kuşanma, şalvar giyme, hançer kullanma, kuşak bağlama gibi) benzerlikler içermesi bakımından oldukça önemlidir. Ebü'l-Hasan-i Harakânî, Risalesin'de konuları anlatırken görüşlerini Kurân-Kerim'den Ayet'ler ve Hz. Peygamber'den zikrettiği hadislerle doğrulamaya çalışmıştır. Ancak hırka, külâh, makas ve benzeri konularda verilen Hadis'lerin mevsuk olmadığı anlaşılmaktadır.

¹³ ÇİFTÇİ, Hasan, Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, s.69-70.

¹⁴ Muderris-i Tebrîzî, Mîrzâ Muhammed Ali, Reyhânetu'l-edeb fî terâcîmi'l-ma'rûfin bi'l-kunâ ve'l-elkâb, I-VIII, Tahran 1363-1373/1944-1953, II/124. ÇİFTÇİ, Hasan, Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, s.173-182.

¹⁵ Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk, Risalesinin yazması ve ayrıntılı tanıtımı için bkz., ÇİFTÇİ, Hasan, Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, s.175-181.

Risâle, dokuz bölümden oluşur¹⁶.

Birinci bölüm (bâb) mürit olmak hakkındadır.

İkinci bölüm tövbe vermek hakkındadır.

Üçüncü bölüm makas çalmak (saç kesmek) hakkındadır.

Dördüncü bölüm külah giymek hakkındadır.

Beşinci bölüm hırka giymek hakkındadır.

Altıncı bölüm kuşak bağlamak hakkındadır.

Yedinci bölüm kandil, zembil ve sancak hakkındadır.

Sekizinci bölüm cârûb, keşkülle dolaşmak ve tekbir getirmek hakkındadır.

Dokuzuncu bölüm *fakr*'ın kırk dört makamını bilmek hakkındadır.

Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk'ten makas çalmak, külah giymek, hırka giymek, kuşak bağlamak ile ilgili kısımların tercümelerini vermeye çalışalım:

Üçüncü Bölüm

Makası kullanarak desin ki:

*Başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltılmış olarak korkmadan(...)*¹⁷

O vakit makası kullanarak (müridin) saçının ön tarafından üç kılı kessin ve onun yerine saâdet tohumunu eksin.

Soru: Eğer sana sorarlarsa, neden üç kıldan az ya da çok olmaması gerekir (?)

Cevap: De ki üç kılın üç niteliği vardır. zira onları keserek onların yerine, Hak Taâlâ'nın rahmetinin bakış yeri olan kulluk zemininde mârifetle birlikte saâdet tohumunu yetiştirirler; müridin o üç kıldan birincisi cehâlettir, ikincisi kibirdir, üçüncüsü cimriliktir; o saâdet ve mârifet tohumların ilki şeriat, ikincisi tarikat ve üçüncüsü hakikattir. Cehâlet dalı olan birincisini keserek, (müridin) ilim, edep, namaz ve orucu yerine getireceği şekilde, onun yerine şeriat tohumunu eksinler; kibir dalı olan ikincisini keserek onun yerine, (müridin) bâtinî amellerden olan gece (ibadet ederek) uyanık kalmak, az yemek ve Allah'ı

¹⁶ Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk, vr.28a-31b.

¹⁷ Kur'ân, Feth 48/27. âyetin tamamının meali şöyledir: Allah dilerse siz güven içinde) başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltılmış olarak korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.

zikretmeyi yerine getireceği şekilde tarikat tohumunu eksinler; üçüncüsü olan cimrilik dalını keserek onun yerine, (müridin) göreceği her şeyi Hak'tan göreceği şekilde hakikat tohumunu eksinler. Şeriat, tarikat ve hakikatin bu tohumları ekince, kemâle ermesi, mârifet elde etmesi; tarikat ilimi, keşif, kerâmet, zâhiri ve bâtinî ledünnî ilmin gerçekleşmesi lâzımdır.

Ve eğer sana sorsalar, makası kim kullanmıştır (?)

De ki: Peygamber Şit aleyhisselâm.

Dördüncü Bölüm

Külâh Giyme Hakkında

Soru: Eğer sana sorsalar, külâh nereden gelmiştir(?)

De ki büyük elçi (râvzer) Cebrâil –aleyhisselâm- âlemlerin Rabbi huzurundan geldi, dört külâh getirdi ve dedi: “Ey Allah'ın elçisi! Allah Teâlâ sana selam söyledi ve övgü gönderdi; ikinci olarak buyurdu ki: ‘bu dört külâhı kendi mübârek başına ört.’”; Peygamber –aleyhisselâm- kendi mübârek eliyle kendi başına örterek onun şükrünü yerine getirdi.

Ondan sonra emîrelmüminîn Ebû Bekr'e dedi: “Bu bir dilimi kendi başına ört.” Emîrelmüminîn Ömer'e dedi: “Bu ikinci dilimi kendi başına ört.” Emîrelmüminîn Osman'a dedi: “Bu üçüncü dilimi kendi başına ört.” Emîrelmüminîn Ali'ye dedi: “Bu dördüncü dilimi kendi başına ört.” –Allah hepsinden râzı olsun, ecma'in- “ve istediğiniz kişiye veriniz.”

Ve ondan sonra Hasan-i Basrî'nin eline geçti; ve elden ele şeyhlerden her birine ulaştı. Bu dört grubun keyfiyeti şöyledir: Birincisi şeriatın evi (kaynağı)'dir, ikincisi tarikatın evidir, üçüncüsü hakikatin evidir ve dördüncüsü mârifetin evidir. Her kim bu dört evden haberdar olursa, dervişlik onun için kesinleşmiş olur.

Eğer sana sorsalar, külâh nedir (?)

Cevap: de ki birincisi gözü terk etmektir¹⁸; böylece görülmemesi gerekeni görmesin. İkincisi kulağı (işitmeyi) terk etmektir; böylece duyulmaması gerekeni duymasın. Üçüncüsü dili terk etmektir; söylenmemesi gerekeni söylemesin. Dördüncüsü eli terk etmektir; böylece alınmaması gerekeni almasın. Böylece onun dört dilimli külâhı gerçeğe uygun olsun ve yalan söylemesin; eğer yalancı olursa şeyhler karşısında kara yüzlü (rüsva) olur.

Bir soru: Eğer sorsalar ki külâh (külâh) kaç harftir ve ne mânâyı ifade eder(?)

De ki: Dört harften oluşur; birincisi, (müridin) günâh işlememesini bildiren kef (gef)'tir; ikincisi (müridin) herkese lûtufta bulunmasını bildiren

¹⁸ Müellif burada hem dilim hem de terk (etmek) anlamına gelen Farsça terk kelimesinin kullanmak sûretiyle ihâm sanatına yer vermiştir.

lam'dır; (müridin) Allah'ın zikrini çok yapmasını bildiren elif'tir; (müridin) huve'iyetini Allah'tan aramasını bildiren he'dir.

Beşinci Bölüm

Hırka Giyme Hakkında

Eğer sana sorsalar, hırkayı kim getirmiştir, kim giymiştir ve içinde ne yazılmıştı(?)

Deki: Cebrâil –aliyhisselâm- Hakk'ın fermanıyla Tûba ağacından bir yaprak getirdi ve Hz. Muhammed'in –aliyhisselâm- önüne kodu ve dedi: "Ya Rasûlullah, Allah sana hediye olarak göndermiştir." Rasûlullah –aleyhisselâm- bunu görünce gayet mutlu oldu ve bütün ashâp bunun için tazimle ayakta durdular ve o hirkadan dolayı meclis aydınlandı (30b).

Ve eğer sana sorsalar ki, hırkanın içinde ne yazılmıştı(?)

De ki: Yâ Sabûr, yâ Şekûr, yâ Kerîm" ve eteğinde "yâ Ahad, yâ Samed, yâ Nûr."

Ondan sonra Peygamber –aleyhisselâm- buyurdu: "Ey Ebâ Bekir, eğer sana veririm bu hırkayı ne yaparsın(?)

(Dedi:) "Sıdkı arttırırım."

Ondan sonra Ömer'e dedi: "Eğer sana veririm ne yaparsın (?)

Dedi: "Adaleti arttırırım."

Ondan sonra Osman'a dedi: "Eğer sana veririm ne yaparsın (?)

Dedi: "Utanmayı arttırırım."

Ondan sonra emîrelmüminîn Ali'ye dedi: "Eğer sana veririm ne yaparsın (?)

Dedi: "Yâ Resûlullah, Allah için (kulların) kusurları daha çok arttırırım."

Sonra Allah'ın Habibi dedi: "Ey Ali! Bana da aynı şey emredildi; ey Ali, giy ve giydir; ve diğerlerinin de senin kusurunu örtmesi için gözlerini halkın kusurları karşısında yum; bana da (Allah'tan) hitap edilmişti ki: 'Bu hırka benim rahmetimdir; insanların kusurunu örtmesi için ona (Ali'ye) giydir.'"

Ve eğer sana sorsalar ki, hırkanın hakikatine iman nedir (?) hırkanın namazı, hırkanın orucu, hırkanın guslü, hırkanın kiblesi ve hırkanın duhulü nedir (?) ve hırkanın erkeği ile dişisi hangisidir (?)

De ki: Hırkaya iman (halkın kusurlarını) örtmektir; hırkanın namazı arınmak (temizlik)'tir; hırkanın guslü tertir; hırkanın kiblesi pîrdir; hırkanın sünneti pîrin elinden giymektir; hırkanın içi hidayettir; hırkanın dışı nurdur;

(hırka) iğne (ile dikilir) yer, meftûl giyer (?) ve yama erildir; kendinde olman gerekir; (hırkaya) yama vurmalsın ve dervişle dervişler de damattır.

Altıncı Bölüm

Kuşak Bağlama Hakkında

Pir müridin kemerini bağlamak isteyince, her bağın (ipin) diğerinden çıkacağı şekilde, müridin kuşağı yedi zira olması gerekir. Birincisi cimrilik bağını kalpten çözüp cömertlik bağını bağlamalıdır; ikincisi gaflet bağını çözüp hikmet bağını bağlamalıdır; haram bağını çözüp helâl bağını bağlamalıdır; dördüncüsü öfke bağını çözüp sevgi ve muhabbet bağını bağlamalıdır; beşincisi kibir bağını çözüp tevazu bağını bağlamalıdır; altıncısı yalan bağını çözüp doğruluk bağını bağlamalıdır; yedincisi günah bağını çözüp itaat (ibadet) bağını bağlamalıdır.

Soru: Eğer sana sorsalar ki, kim kuşak bağlamıştır (?)

De ki: Âdem –aleyhisselâm- bağlamıştı. Cennetten attıklarında incir yaprağını örttü, üzüm (ağacı) dalı ona sarılıydı. Başka bir rivayette derler ki: Yün kuşak, Allah Teâlâ'nın kendi hazinesinde korumuş olduğu Âdem –aleyhisselâm- oğlu Sâlih'in devesine ait idi; hayat suyunu arama sırası Hazreti Hızır'a –aleyhisselâm- gelip karanlığa doğru yola düşünce Allah'tan ferman geldi ki: "Ey Cebrâil, git; Salih'in –aleyhisselâm- devesi (yünü)'nden olan o ipi getir, onun ucunda hayat suyunu bulması için Hızır'ın beline bağla." Cebrâil –aleyhisselâm- öyle yaptı ve onlardan da velilere ulaştı.

Eğer sana sorarlarsa, neden (tam) yedi zira olması ve fazla olmaması lâzımdır(?)

De ki: şundan dolayı ki, Allah Teâlâ yedi gök, yedi yer (zemin), yedi deniz, yedi dağ, yedi iklim ve yedi endamı(?) yaratmıştır. (her şeyi yedi adet olarak yaratmıştır.

Eğer sana sorsalar, kuşak nedir(?)

De ki: pîrlerin hilatını izhar etmek ve tarikatın yerini sağlamlaştırmaktır.

“ANLAMLI ÇALIŞMA ALANI” OLARAK AHI’LİK VE “DÖNEMEÇTE” ROMANININ FAKİR HALİT’İ

İbrahim TÜZER*

*“Hak ile sabır dileyip bize gelen bizdendir
Akıl ve ahlak ile çalışıp bize gelen bizdendir”*

Giriş/Genel Bir Bakış

XIII.yy’ın ilk yarısından 1900’lü yılların başına kadar, insanların en çok yitip gittikleri “iş ve çalışma” alanlarda varlık gösteren Ahi’lik teşkilatı, 650 yılı aşkın bir zaman içerisinde sanat, ticaret ve meslek alanlarına ilişkin yaptırımlarıyla bir müessese haline gelmiş ve adı geçen alanlarda modern kurumlar hayata geçirilirken çok önemli bir etkiye sahip olmuştur. Fakat modern dünyanın kavramlar ve değerler üzerinde meydana getirdiği yıpratıcılık ve kimliksizleştirme, bütün gücüyle “iş ve çalışma” alanlarında da etkisini göstermiş, kurumsallaşma sürecini süratle tamamlayan bu alanlar, ahilik teşkilatının tam aksine “öz”den yoksun olarak ortaya çıkmıştır.

Ahilik temelde, sanat, ticaret ve mesleğin, olgun kişilik ve ahlak ile bir arada özümsemesi demektir. Bu teşkilatta yer alan ahi ise, merhametli, iyiliksever, her işinde ve davranışında dürüst ve güvenilir bir kişidir (Çağatay: 6). Gündelik kazanımların peşinden gitmeyen ahi, “*vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helâlinden kazanan, yerine ve yeterince harcayan, ölçü ve tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten ve yardım edendir. (Ahi), kalbi Allah’a, kapısı yetmiş iki millete açık olan; mürüvvet ve merhamet üzere olup cömertliği esas alan; ahlâkı ana sermaye edinip akıl yolundan yürüyen; ilim isteyen ve ilmiyle amel edip*

---

* Ar. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., KIRIKKALE. ibrahimtuzer@yahoo.com

yararlı çalışmayı elden bırakmayan” (Anadol 2001: 61) bir insan olarak karşımıza çıkar.

Ahi, yukarıda ifade edilen özellikleriyle, iş ve çalışma alanlarının bireyselleşme sürecini tamamlayamayarak insanî olana yönelemeyen ve gelip geçici olanın peşi sıra giden insanların üzerinde kurmuş olduğu baskıdan kurtulmuş olmaktadır. Dünya var olduğundan bu yana her türlü suiistimale açık olan bu alan, tüm yıpratıcılığıyla insanların kendilerinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Yüzyıllar boyunca süregelen Ahilik teşkilatı, bu noktada çok önemli bir boşluğu doldurmuş, hayatını devam ettirmek için iş ve çalışma faaliyetinde bulunmak zorunda olan insanın yitip gitmesine engel olmuştur. Bir okul vazifesi gören bu teşkilat, her şeyden evvel ahilere ahlaklı ve akıllı olmayı, bilime değer vermeyi ve topluma yararlı olmayı öğretmiş, aşırılıklara iltifat edilmemesi gerektiğini, üstesinden gelinemeyecek kadar büyük işlerin altına girilmemesini öğütlemiştir (Soykut 1978: 89).

Bu yazıda, yukarıda ifadeye çalışılan özelliklerinden hareketle, öncelikle ahilerin, hayatı “farkındalık” sürecinde yaşayarak kendilerine yönelmeleri konu edilecektir. Daha sonra faaliyette bulundukları “iş” ve “çalışma” alanlarının bu “kendine yöneliş”de nasıl bir araç görev üstlendiği ve böylelikle “Anlamli Çalışma” haline geldiği üzerinde durulacaktır. Son olarak ise bu durum, Tarık BUĞRA’nın “Dönemeçte” adlı romanında yer alan ve ticaretle uğraştığı için Ahi geleneğinin öğretilerini hayatında birebir yaşayan “Fakir Halit” adlı kahramanla örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Mutlak Emniyet ve Ahilik

İnsanların sahip oldukları imkanların şuuruna varmasında çok önemli bir görev üslenen Ahilik müessesesi, bu noktadan değerlendirildiğinde, çevresinde toplanmış olan Ahilere “ontolojik/varlıkbilimsel” bir güvenlik alanı sunmuştur. “Ontolojik/varlıkbilimsel” güvenlik alanı, her insanın zihinsel durumuna göre farklılık gösterir. İnsanlar, hayat standartları ve toplum içerisindeki konumları kendilerine göre elverişli bir düzeyde olduğu zaman “ontolojik/varlıkbilimsel” güvenliğe ulaştık sanırlar. Halbuki onların elde etmiş olduğu bu kazanımlar gelip geçicidir ve tükenip yitebilir. Bu durum kolayca elde edilenin, kolayca kaybedilmesiyle yakından alakalıdır. “Ontolojik/varlıkbilimsel” güvenliğini gelip geçici alanda temin edenler, bu güvenliği, o alanın dışına çıkar çıkmaz kaybedeceklerdir (Özel 2000: 55). Ahilik teşkilatının öğretilerini kendine rehber olarak kabul eden ve bu anlayışın sınırları içerisinde hareket eden Ahi, gündelik olanın peşinde

koşmadığı ve hayatı bir “farkındalık” süreci içinde yaşadığı için, güvensizlik sorunu da yaşamamaktadır.

Toplum içerisinde sosyal adaleti gerçekleştirip ahlakî açıdan sağlam temelleri olan bireyler yetiştirmeye çalışan Ahilerin gayesi; *“Allah’ın kendilerine ihsan buyurduğu yüce insanlık niteliklerinden ve İslâm dininin ilkelerinden yararlanarak ruhen ve bedenen faydalı bir şekilde çalışarak; dünyada insanca yaşamak, çevresindekileri, milletini ve hatta bütün insanlığı yaşatmaktır. Bu amaç Ahiliği ‘yaşa-yaşat’ felsefesine götürmüştür”* (Anadol 2001: 65). Kendilerine böyle bir amaç edinen Ahiler, yukarıda ifadeye çalışılan “farkındalık” sürecine de yaklaşmış olmaktadır. Bu süreç, *“Varolmayı unutma/otantik olmama”* durumunda olan ve hayatın sıradanlığına kendini kaptıran bir insanın anlayabileceği bir durum değildir. Yine bu süreç, insanın kendi hayatının sahibi olduğunun farkında olmadığı, olayların ve geçici olan kazanımların arkasından sürüklenip gittiği bir alanı da kapsamaz.

Tüm bunların yanında bu durumun tam tersi olarak, insanın “kendilik” vasfını kazandığı ve hayatın her anından haberdar olarak yaşadığı bir alan vardır. Bu yaşama biçimine Martin Heidegger, *“varolmayı düşünme/otantik olma”* (Yalom 1999: 54) demektedir. Bu durumda kişi tam bir “farkındalık” sürecindedir ve yukarıda dile getirilen “an”ı yaşar. Kendi olanaklarını ve sınırları kabul eder ve kendindeki “öteki”ni özümseme yolunda çok önemli bir kazanım elde etmiş olur (Jung 2003: 14). Böylelikle hayatında, dünya görüşü ve modelinde sarsıcı bir değişim meydana gelir. Ahiler de toplumdaki geçerli olan değer yargılarından kendilerini sıyrıp mutlak emniyet alanlarına yöneldikleri; insanî değerlerin gündelik olanla mümkün olmadığını keşfettikleri için “farkındalık” sürecinde yaşayan ve kendilerine yönelen insanlardır.

Anlamli Çalışma Alanı Olarak Ahilik

Dünya var olduğu günden bu yana insanlar, temel ihtiyaçlarına herhangi bir işte çalışarak cevap vermekte ve hayatlarını bu yolla devam ettirmektedirler. Yaşayan bir varlık olarak insanı, diğer canlılardan ayıran önemli bir fark da bu “çalışma” ihtiyacıdır. Fakat insanların hayatlarında çok önemli bir yere sahip olan çalışma, boş bir uğraş, boş bir olay, amaçsız, hedefsiz bir eziyet çekme değil; tersine, hedefler, amaçlar, planlar tarafından yönetilen bir olay, yani amaçlı bir aktifliktir. Hayatında yer etmiş olan çalışmanın ne anlama geldiğinin ve neye hizmet ettiğinin bilincinde olmayan insan, bu çalışma sonunda çok önemli kazançlar elde etse de, kendi varlık şartlarına yönelemediği için “mutlak emniyet”ten uzakta yaşayacaktır.

“Çalışma”nın yapısındaki bu özelliğinden dolayı, Takiyyettin Mengüşoğlu onu “Anlamlı Çalışma” ve “Anlamdan Yoksun Çalışma” (Mengüşoğlu 1988: 168) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Anlamlı çalışma, yüksek değerlerle bezenen ve bu değerler tarafından yönetilen bir çalışma alanıdır. “Sevgi, bilgi, doğruluk, masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak, adalet, güven, söz verme, saygı, şeref ve iyilik” gibi değerleri Mengüşoğlu “yüksek değerler” olarak kabul eder. Bu değerlerin hakim olduğı bir çalışma, sınırları içerisinde hareket eden gerçekleştiricisini sevindirir ve onun bütün varlığını kavrar. Dolayısıyla bu alanda çalışan birisi, çalıştığının ve yorulduğunun farkında değildir. “Çalışma onun varlık-tarzi olur. İnsan bu varlık-tarzının dışına çıktığı zaman (da) bir eksiklik duyar” (Mengüşoğlu 1988: 168).

Anlamdan yoksun çalışma alanında ise insan, sadece maddi varlığını devam ettirmek için çalışır. Sahip olduğı varlık şartlarına yönelemeyen bu insan için çalışma bir müddet sonra, yük olur ve insan onun altında ezilir. Anlamını yitiren çalışma alanının sınırlarında hareket eden insan, “sadece vaktin geçmesini (ve) çalışmanın tatil edilmesini bekler” (Mengüşoğlu 1988: 168). “Yarar, kuşku, çıkar, çekememezlik ve kıskançlık” gibi “araç değerler”in hakim olduğı bu çalışma alanında insan, kendine yabancılaşır ve ontolojik güvensizliği en üst seviyede hisseder.

Ahiler de, yaşam tarzı haline getirdikleri “yüksek değerler”le anlamlı çalışma alanı içerisinde olan insanlardır. Onlar her şeyden önce, Tanrının insanlara gösterdiği “Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delilini sildik, gündüz delilini aydınlatıcı yaptık ki hem Rabbinizin lütfedeceğı nimetlerin peşine düşesiniz, hem de yılların sayısını ve hesabını bilesiniz. Biz her şeyi açık açık bildirdik.” (İsra Sûresi 17/12) işaretiyi fark etmiş kişilerdir. Onlar için, faaliyette bulundukları çalışma alanları bir “delil”in farkına varmak ve “nimeti” bulmak için çok önemlidir. Dolayısıyla Ahiler, sıradanlığın ağına düşerek gelip geçen günlerin farkına varamayan insanların aksine, zamanın şuuruna varmış ve onu hedefleri istikametinde kullanabilmiş/anlamlandırabilmiş insanlardır. Bu noktadan değerlendirildiğinde Ahileri, birer “Homo Semioticus” yani “anlamlandırılan insan”olarak adlandırabiliriz. Çünkü homo semioticus, çevresine farkında olmadan değil, bilinçli, düzenli ve bir yöntem dahilinde yaklaşan insandır. O, “hem dünyanın insan için hem de insanın insan için taşıdığı anlamı kavramaya çalışır” (Rifat 1993: 11).

“Dönemeçte”nin Merkezindeki “Tip”

Tarık Buğra (1918-1994), 1978 yılında kaleme almış olduğu “Dönemeçte” (*Ötüken Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2001*) adlı romanında Türkiye’nin 1946 seçimleri öncesinde, çok partili sisteme geçiş dönemini konu almaktadır. Yazar, bu demokratikleşme hareketini, alışıla geldiği gibi, Orta Anadolu’nun küçük bir kasabasına açmış olduğu pencereden bakarak dikkatlere sunar (Yalçın 2003: 406). Romancının da çok iyi bildiği Akşehir ve civarında geçen olaylar, eserin şahıs kadrosunu meydana getiren kahramanların ferdi maceraları ve sosyal problemleriyle çok daha derin bir boyut kazanır.

İlk bakışta bir aşk hikayesi gibi görünen romanın asıl meselesi, yüzyıllardır farkına varılmadan büyüyerek bir uçurum haline gelen aydın ve halk arasındaki dünya görüşü farklılığıdır (Şahin 2000: 47). Romanda “aydın” zümrenin en önemli temsilcisi konumunda olan Dr. Şerif, halkla aralarında olan bu uçurumun farkına, Fakir Halit aracılığıyla varır. Metinde bir araya gelen tüm şahıs kadrosu, mekanın ve zamanın algılanış şekli ve romanda birbiri ardına sıralanan vaka birimleri, esnafılık yapan Fakir Halit’in hayatı düzenleyiş ve algılayış şekliyle ifadeye çalışıldığında daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Fakir Halit metinde karşımıza, yazar tarafından mecburen değil de gerekli olduğu için çizilmiş olan bir “tip” olarak çıkar. Çünkü tip, *“tarihsel önemi veya toplumsal konumu hemcinslerinden farklı olan bir roman kahramanıdır”* (Tekin 2001: 105). Tarık Buğra, Fakir Halit tipiyle toplumda mevcut olan yanlışlıklara dikkat çekmiştir.

“Varoluşsal Suçluluk” ve “Bir Gelir insan Cihâne” ya da “Bi Daha mı Gelecek Dünyaya?!”

Romanın hemen başında dikkatlere sunulan ve ilerleyen sayfalarda derinlik kazanarak devam edecek olan iki farklı dünya, diğer bir ifadeyle “varoluş tarzı” okuyucuya sezdirilmektedir. Bu durum romanın en önemli karakterleri olan Dr. Şerif ve Fakir Halit’in hayatı algılayış şekillerinin de anlaşılması bakımından önem arz eder. Dr. Şerif, “Şehir Kulübü” adı verilen ve ilçenin “aydın”larının bir araya geldiği mekanda otururken, müezzin sabah ezanını okumaya başlar. Ve bu arada yazar, *“Bu seste insanı küçük hesaplardan, hırslardan ve dertlerden utandıran bir şeyler vardı”* (s.5) diyerek, Dr. Şerif’in ruh halini okuyucuya aktarır:

“Kulübün bahçesinde, havuzun kıyısında oturan doktor; ‘Trene yarım saat kaldı’ diye mırıldandı ve sırtını saran bir ürpertiden sonra genirdi: Midede eksiye rakının genze vuran kokusu... damaktaki pas... göğsü daraltan, fersizleştiren pişmanlık. Bu pişmanlığı iyi tanırdı o:

Uykusuz geçen bütün gecelerinin daha doğrusu çöp sepetine atılan zamanların başına kakılışıydı bu el ayak kesen pişmanlık. Bu pişmanlıkta, hattâ, içerdekilerin boşa giden hayatlarının da payı vardı; doktor onların vebalini de benimsiyordu.” (s.5)

Dr. Şerif, içerisinde bulunduğu olumsuz durumun farkındadır ve bunun pişmanlığını duyar. Bu duyulan pişmanlık, aynı zamanda da bir “varoluşsal suçluluk”tur. Her insanın doğuştan getirdiği bir kapasitesi ve potansiyeli vardır. İçimizde var olan bu kazanımlar bizim varlık şartlarımıza uygun hareket etmemiz için çok önemli katkıda bulunur. Fakat insan, bu potansiyelini inkar edip, ona uygun davranmadığı zaman “varoluşsal suçluluğu/pişmanlığı” yaşar (Yalom 2001: 441). Dr. Şerif’in de hissetmiş olduğu varoluşsal suçluluk, onu zamanın şuuruna erememesine neden olur ve kahramanımız bu pişmanlıkla geçirilen tüm vakitleri “çöp sepetine atılan zamanlar” olarak kabul eder. İfadeye çalıştığımız gibi, Dr. Şerif bu tükenişin farkındadır ve sürekli olarak “bilinçlenme” dolaylarında gezinir. O, “hileden, ince hesaplardan ve taktiklerden tiksinen, bunlarda insanın kendi kendini saymayışını bulan bir insan” (Çağın 1993: 57) olarak “Şehir Kulübü”nü dolduran arkadaş çevresine hep öğrenerek bakar. Ondaki bu “kendine yöneliş” sürecini hızlandıran en önemli faktör ise Fakir Halit’tir. Yazar, Dr. Şerif’in durumunu okuyucuya aktardıktan hemen sonra Fakir Halit’e yönelir:

“Sokağa açılan kemerli kapının önünden Fakir Halit günün hiçbir saatinde bozulmayan dengeli yürüyüşü ile geçip gitti. İlçenin sayılı zenginlerindendi. Fakir lakabını aşırı tutumluluğu yüzünden takmışlardı ona: Meteliğin hesabını bilirdi. Doktor buruk buruk gülümsedi; ‘Yalnız parasının mı?’ Dakikalarının hesabını da bilirdi: İşte, bütün mevsimlerde nasılsa öyle, sabah namazını kılacak, sonra da gene her zamanki gibi, gidip dükkanını açacaktı. (...) Düzenli, asıl önemlisi, hiçbir tutkuya yaka kaptırmamış, zamanın ve geçiciliğin korkusuna yenilip gelgeçler ile sapıtmamış bir hayatı küçümseyerek avunmaya gönlü razı gelmiyordu. Üstelik, sever sayardı onu. Büyük bunalımlardan onun dükkanına...ve hiçbir zaman, hiçbir konuda ‘ben’ kokmayan sohbetlerine sığındıkları olmuştu.” (s.5-6)

Fakir Halit, yukarıya alıntıladığımız bölümden de anlaşılacağı üzere, “Yılların hesabını bilirsiniz.” uyarısınca hayatını tanzim eden, zamanın ve gündelik olanın gelip geçiciliğine kendini kaptırmayan Ahiler gibi yaşamaktadır. Onun için önemli olan çalışmak ve hayatın anlamını kavramaktır. Bundan dolayı Fakir Halit, “bir gelir insan cihâne” sözünün tam olarak farkındadır. Romanda bu durumun farkında olmayan ve “bi daha mı gelecez dünyaya?!!” diyerek, “Gez, görüş, eğlen, sıkılma, zevke

dal” (s.25) diyen şahıslar dikkatlere sunulur. Bu iki zıt yaşama biçimi, “Şehir Kulübü” ve Fakir Halit ile temsil edilmektedir. Fakat bu durumun farkına vararak “bilinçlenme” yolunda mesafe almaya çalışan yine Dr. Şerif’tir. O kendisinin de içinde bulunduğu “aydın”ların durumu ile Fakir Halit gibilerin dünya karşısındaki yerini şöyle ifade eder:

“Fakir Halit de ‘bir gelir insan cihâne’ diyordu. Ve ‘bir gelir insan cihâne’ diyen daha milyonlar vardı. Ama bu gerçek hep aynı etkiyi yapmıyordu: kimileri ‘bir gelir insan cihâne’ diye paniğe kapılıyor, çalıyor, çırpıyor, haklara, hukuklara, erdemlere kurtlar gibi saldırıyor; kimileri, gene ‘bir gelir insan cihâne’ dedikleri için dine, takvâya bağlanıyor; kimileri de insanın cihâne bir tek defa geldiğini, yok olup, toprak olup gideceklerini bildikleri için, aynı gerçek yüzünden dürüst oluyor, mert oluyor, erdem savaşçısı oluyordu. Doktor, ‘Elbette, elbette’ demiş ve eklemişti, söver gibi gene; ‘Elbette bir daha yaşayacak değilsin, geberip gideceksin bütün canlılar gibi. Ama önemli olan o değil nasıl yaşanacağıdır; o bir defalık şansı ve imkanı ve fırsatı nasıl kullanacağıdır. Bu da insanın yüreğine, kendisine karşı beslediği saygıya ve değer yargısına bakar. Fatih de bir kere yaşadı, İbrahim de. Muhammed de bir kere yaşadı, Haccac da. Mansur da bir kere yaşadı, Dahhak da. Köroğlu da bir kere yaşadı, Bolu beyi de.” (s.26)

Mekanın/“Şehir Kulübü”nün Tükettiği İnsanlar: “Aydınlar!”

Şehir Kulübü’nün etrafında toplanmış olan “aydın”lar hepsi de kendi bireyselleşme süreçlerini tamamlayamamış ve mekana/Şehir Kulübü’ne bağlı kalarak tükenip giden insanlar olarak karşımıza çıkar. “Sosyal bir grup olarak takdim edilen ‘aydın-yönetici’ kesimin mekanı durumundaki” (Alper 1993: 334) bu yer, toplumsallaşma sürecine karşı koyamamış tüm ahlakî ve çalışma değerlerini kaybederek “öteki”leşmiş bir yığın kalabalıklıkla doludur. Günü yaşamaya çalışan bu insanlardan gerçek anlamda “aydın” olarak söz edilemez. Çünkü aydın insan, “oluştaki varlığın olağanüstü dengeli yerini anlamaya” (White 2002: 15) yani insanî özü kavramaya çalışan insandır. Şehir Kulübü’nde toplanan insanlar sahip oldukları değerlerden habersiz, kumar ve içki masalarında kendilerine yabancılaşarak hayatlarını tüketmektedirler.

Bu noktadan değerlendirildiğinde Fakir Halit, Şehir Kulübü’ndekilerden çok daha fazla aydınlanmış bir insan olarak karşımıza çıkar. Çünkü kahramanımız, çalışma alanı olarak faaliyette bulunduğu esnafıktan kazandıklarıyla ihtiyacı olan insanlara yardım eder ve “Ahiliğin birinci şartı (olan) cömertlik”te (Kaplan 1991: 141) bulunarak insanî öze yaklaşmaya çalışır. Bunun farkında olan Dr. Şerif,

Fakir Halit'in hayat karşısındaki yerini hep *"diriltten, dik tutan, alnı açık (ve) onurlu"* bulmakta, *"kendisini de -bütün ötekiler gibi- sünepe, pısırık, böceksi"* (s.11) olarak tanımlamaktadır. Fakir Halit aydınların tam aksine, kendisinden ziyade başkalarını düşünerek yaşar. Kendi çocuğu olmayınca, diğer insanların yaptığı gibi karısının üstüne kuma getirmek yerine *"anası emzikte ölen, babası da gurbette kaybolup giden Ruziye'yi evlat"* (s.32) edinir. Dr. Şerif'in, *"bir ev, bir bahçe, bir de araba almaya yetecek"* (s.218) miktardaki parayı borç olarak istediğinde: *"Öğle namazından sonra emrinde bil, doktor bey"* (s.218) diyerek, tereddüt etmeden vermeye karar verir. O, *"para, pul, mal, mülk kiminmiş? Benim miymiş?"* (s.33) diye düşündüğü için, iki yıllık alacağı olduğu köylülerden bile, onlar vermezse para istemez:

"(...) Biri gelir yıllık hesap kapanırken, şaşkın şaşkın; 'Yo be ağa; benim borcum daha bilem çoktu' der. Fakir de ona çıkışır; 'Hadi ordan cahal, vebale mi sokacan beni' diyerek hesabın üstüne bastıra bastıra bir çarpı çeker, sonra da kocaman eliyle defteri pat diye döver ve onu, çöplüğe fırlatır gibi, ardındaki rafa atıverir: 'Ne öfkelenlendirdin beni len oğlum? Hadi, hadi; kaveler benden ossun bakalım. Nasıl içerdin sen? Dadlı mıydı.' Haberini almıştır o: Adamcağızın ekinleri yarı yarıya mahvolmuş" (s.36)

Fakir Halit'in sahip olduğu servetini yukarıda ifade edildiği şekilde kullanması, Şehir Kulübü'nü dolduran kalabalık tarafından bir türlü anlaşılamaz. Bunun anlaşılması da mümkün değildir. Çünkü bu "aydın"lar keyifleri için kumar masalarında maaşlarının kat be kat fazlasını harcarken, kendi menfaat çerçevesini aşan hususlarda mümkün olduğu kadar tutumlu ve eli sıkı davranmaktadırlar. Prof. Dr. Sabri Ülgener, "İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası"nı incelediği kitabında varlıklı insanın bu durumunu, çözülme devri zengininin hasisliği olarak ifade etmektedir (Ülgener 1991: 184).

Tarık Buğra romanda, Fakir Halit'teki bu duyarlılığın tam olarak anlaşılması için, *"Devleti kendi malları sayan ve onun kuvvetlerini hoyratça kullanan"* (s.40) aydınların yanı sıra, halkı kandırmaya çalışan esnafları da dikkatlere sunar. Bunların başında Ahilik öğretisinin tam tersi olarak, anlamdan yoksun çalışma alanında faaliyeti gösteren "Karcı Yusuf" yer almaktadır. Metinde karşıt güç olarak sunulan bu kahraman, daha "iyi(!)" kazanımlar elde edebilmek için siyasette de kendine yer bulmaya çalışır. Hayatındaki körleşme noktalarından kendini kurtaramamış insanların başında gelen Karcı Yusuf, metinde Fakir Halit'in düşünceleriyle şöyle anlatılır:

"Aralarında -hele- bir Karcı Yusuf denilen adam vardı ki, onu düşündükçe Fakir Halit'in tüyleri diken diken olurdu. İlkokulu bitirmekle övünen, bununla köylünün, zanaatkârların önünde hindiler gibi kabaran bu adam cin gibi kurnazdı. İşe, daha çocuk yaşta yaz aylarında dağdan eşekle getirdiği karları satarak başlamış, sonra pazarcılık yapmış, köy köy dolaşıp yumurta, tavuk, bal, bulgur, buğday karşılığı kaput bezi, yazma, ayna, tarak, Yâsin cüzleri, namaz sûreleri, Hacı yağları gibi şeyler ile Kan Kalesi, Genç Osman, Şahmeran, Billur Köşk benzeri halk masalları ve destanları satarak daha gençliğinde kasabanın sayılı manifaturacı-larından birisi olup çıkmıştı."(s.41)

Fakir Halit, bu zihniyette olan insanların *"sofraya ele geçireceklerine, bunun için de -yetenek metenek düşünmeden, hak hukuk aramadan; sadece içlerini tutuşturan hırsla, oburluklarına bağlı- çorba tasına, börek tepsisine en yakın yeri"* (s.41) işgal edeceklerine inanmaktadır. Fakir Halit bu endişesiyle, farklı bir yönünü de orta koymuş olur. Bu durum, milletin derdiyle dertlenme ve onların içinde bulundukları sefaletten kurtulması için bir şeyler yapma düşüncesidir.

Himmeti Milleti Olan Fakir Halit ve Yeniden Doğan İnsan: Dr. Şerif

Tanrının aldatılamayacağını çok iyi bilen Ahi kişi, halkın aldatılmasına da kesinlikle karşı durur (Anadol 2001: 65). Fakir Halit de ahilerdeki bu anlayışa yaklaşır ve çok partili sisteme geçme çabalarının yaşandığı günlerde, ülkenin tam bir "dönemeçte" olduğunu fark eder. Bu bilinçlenmeyle birlikte sık sık Dr. Şerif'e bir araya gelir, milletin ahvali üzerine uzun uzun sohbet ederler. Fakir'in en büyük korkusu *"'cahhal cessor olur' meselince aklı kut, kafası boş, ama gözüpek"* (s.171)lerin, memleketteki demokrasi şaşkınlığından faydalanarak, kendilerine devlet kademelerinde yer bulacak olmasıdır. Dr. Şerif, Fakir Halit'teki bu tavra hayran olmaktadır. O, devletin okutup yetiştirdiği "aydın"ların tam tersine milletin derdiyle dertlenmekte, onların problemlerine çareler düşünmektedir. Yazar, Fakir Halit'teki bu özelliğe şu cümlelerle dikkat çeker:

"Fakir'in derdi günü 'bu milleti.' Ama o, başkaları gibi 'millet değil, illet' demezdi. Sarıcı bir sevgisi vardı, köylünün kentlinin her çeşidine karşı.. en haytalarına, en itlerine, domuzlarına bile. Yan yana severdi onları da.. belliydi bu. 'Onların ne vabali var doktor bey? Bi ışık tutan, yol gösterenleri mi olmuş?' derdi ve ikide bir eklerdi: 'Yemesini, içmesini bile bilmez onlar, yazık.' Bu 'yeme, içme' yani beslenme meselesi doktora çok önemli gelmeye başlamışsa, işte Fakir'in o parmak

başışları yüzündendir; dikkatini uyandıran, konuya bağlayan öğretmenleri, kitapları ile öğrenimi ve mesleği değil, Fakir'dir.” (s.144)

Fakir Halit'in bu çabası, Dr. Şerif'in, gündelik ve gelip geçici olandan sıyrılarak kendine yönelmesine hızla katkıda bulunur. Doktor artık, *“kendinden utanıyor, dost geçindiklerinden ve ahabplıklarından utanıyor, hatta tanışlarından ve selamlaşmalarından utanıyor..girdiği çıktığı yerlerden, oturup kalktıklarından utanıyor(dur). Türkiye'nin bir dönemeçte olduğunu Fakir Halit'ten ve onun benzerlerinden”(s.172)* öğreniyor olması onun bu utancını bir kat daha arttırmaktadır. O, bu utancın da vermiş olduğu “uyanıklık”la artık etrafına çok farklı bir gözle bakar. “Aydın” dediği okumuşların tüm bu gerçeklerden habersiz olarak yaşadıkları kendi kuyularındaki hayatları, artık onu ilgilendirmemektedir. Doktor artık, *“gökyüzünden çok yeryüzüne bakmak ve baktığına başını çevirerek değil, bütün vücuduyla dönerek bakmak” (s.245)* anlayışını bir sorumluluk olarak kabul etmekte, zamanın ve mekanın farkında olarak yaşamaktadır.

Dr. Şerif, geçirmiş olduğu bu değişim sayesinde, “persona”sıyla özdeşleşmez ve kendi biyografisini yaşamaktan kurtulur. C.G. Jung, bu durumu yaşayan insanlar için *“yeniden doğuş”* terimini kullanmakta ve bu hali bir *“içsel yapının değişim”*i olarak adlandırmaktadır. (Jung 2003: 53). Dr. Şerif böylelikle, toplumsallaşma sürecinin kendisine dayatmış olduğu ve insanın her yönüyle zedelendiği bir hayatı yaşamaktan kurtulmuş olur. Fakir Halit, Doktordaki bu “yeniden doğuş”un farkındadır. Ona, önlerindeki “dönemeç”in önemini: *“böyünler kötü giderse yarınlar daha da kötü olma mı, doktor bey” (s.173)* diyerek anlatmaya çalışır ve içinde bulundukları dönemin tablosunu şu şekilde çizer:

“Angara'dakiler hükümet bizim olsun da nası olursa olsun derler. İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öte gitmez. Din, iman, ezeni Arapça okutucez derler. Bi hükümet oluverseler, bi de ezeni Arapça okutuvverseler memlekette bi tek namussuz, bi tek hırsız, hayırsız ne kalmayacak..buna inandırırılar yazık cahal milleti. Eee? Bunları kime dedirtebilirler? Belli işte..sen şinci deycen ki, millet bu ıpsız, sapsız heriflerin peişinden gider mi? Bak deyvereyim sana, doktorum; gider..hem de öyle bi gider ki, hiç bi düğün dernek bu gader şenlikli olmadıydı dersin. Bunalmış millet, yazık. Kefen bezi bulamadı..buğda beş gurus, şeker beş panginot. Şinci ki, köylünün, kentlinin nesi para eder, sebebini kime istersen sor, Demirkırat'tan bilecek; haşâ sümme haşâ, Allah'ı bile fırkacı yapıp çıktık işte.” (s.173)

Fakir Halit'in Dr. şerif'e bunları söylemesi boşuna değildir. Onun tek derdi, "*yüz şu kadar yıldan beri öz Devlet'lerince hırpalanmakta, ezilmekte, eciş büciş edilmekte*" (s.185) olan Türk insanının, artık tam manasıyla aydınlanmış insanlar tarafından yönetilmesidir. Bu noktada kurtuluşu yine Dr. şerif gibi hakiki anlamda bir "aydın"dan beklemektedir.

Sonuç

Buraya kadar metinden hareketle dikkatlere sunmaya çalıştığımız Fakir Halit, "çalışma" ve "iş" faaliyetinin anlamını tam olarak kavramıştır. O bu yönüyle "anamlı çalışma alanı"nda hareket eder. Ahi kişinin özellikleriyle bire bir örtüşen davranışlar sergileyen Fakir Halit, gelip geçici olanın peşinde değildir. "Ontolojik" güvenliğini, diğeri bir ifadeyle "huzur"u, sahip olduğu kazanımları ahiler gibi "hakkın hatırına halkın hizmetine sunarak" elde eder. Böylece o, her zaman ve mekanda maddi kazançları tüm değerlerin önüne koyan insanlar gibi silikleşip kaybolmaktan kurtulmuş olur. Fakir Halit, sergilemiş olduğu bu davranışlarıyla, hayatın sıradanlıklarından kurtulmak isteyen ve aydınlanmaya açık kişiler için de bir işaret fişegi görevini görür. O sadece kendisinin değil, bu tür insanların da "insanî öze" yaklaşmalarına vesile olmuştur.

KAYNAKLAR

ALPER, Feridun (1993), *Tarık Buğra Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ANADOL, Cemal (2001), *Türk İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

ÇAĞATAY, Neşet (Tarihsiz), *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Yay.

ÇAĞIN, Sabahattin (1993), "Büyük Yazar 75 Yaşında "Dönemekte" Romanındaki İnsanlar", *Türk Yurdu*, C.13, s.57-59.

JUNG, Carl Gustav (2003), *Dört Arketip*, (çev. Z. A. Yılmaz), İstanbul: Metis Yay.

KAPLAN, Mehmet (1991), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tıp Tahlilleri*, İstanbul: Dergah Yay.

MENGÜŞOĞLU, Takiyyettin (1988), *İnsan Felsefesi*, Ankara: Remzi Kitabevi.

ÖZEL, İsmet (2000), *Faydasız Yazılar*, İstanbul: Şûle Yay.

RİFAT, Mehmet (1993), *Homo Semioticus*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

SOYKUT, Refik H. (1978), *Esnaf Kimdir?*, Ankara: Esnaf Araştırma ve Eğitim Merkezi Yay.

ŞAHİN, İbrahim (2000), “Türk Romanının Tarihî Gelişimi,” *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, s.45-65.

TEKİN, Mehmet (2001), *Roman Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yay.

ÜLGENER, Sabri F. (1991), *İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yay.

YALÇIN, Alemdar (2003), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açışından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)*, Ankara: Akçağ Yay.

YALOM, Irvın (1999), *Varoluşçu Psikoterapi*, (çev. Z.İ. Babayiğit), İstanbul: Kabalcı Yay.

YILDIRIM, Suat (1998), *Kur'an-ı Hakım ve Açıklamalı Meali*, İstanbul: Zaman Yay.

WHITE, Jhon (2002), *Aydınlanma Nedir? “iç dünyanın keşfi”*, (çev. C. Erengil), İstanbul: Ayna Yay.

GAGAUZ HALK KÜLTÜRÜNDE YER ALAN MESLEK ADLARI VE KULLANIMI

Rabia UÇKUN*

Ahilik, araştırmacılar tarafından genel bir ifade ile “XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Anadolu’daki esnaf, sanatkarlar ve meslek sahipleri birliklerine verilen addır.”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Ahilik bir esnaf teşkilâtı olarak mı doğmuştur yoksa esnaf ve sûfiler içinde doğup geliştiği için mi bir esnaf teşkilâtı olarak kabul görmüştür? Ahiliğin fütüvvetle olan ilgisi nedir? Ahilik, Anadolu’da doğan Türklere özgü bir kurum mudur? Ahilik fütüvvet kurumunun içinden mi doğmuştur? Ahilik fütüvvetçiliğin halk arasındaki yaygın şekli midir? Bütün bu sorular² günümüzde de bilim adamlarını ve araştırmacıları meşgul etmekte ve tartışılmaktadır.

Ahiliği bir hayat tarzı, düşünce ve öğretiler sistemi, ahi birliklerini de bir sivil toplum kuruluşu olarak ele alıp, ahiliğin toplumda üstlendiği rolü yani işlevlerini ortaya koymanın yararlı olacağını düşünmekteyiz.

İşlevsel halkbilimi kuramına göre işlev, ancak bir ihtiyacın içinde insanların işbirliği yaptıkları, zanaatsal ürünleri kullandıkları ve malları tükettikleri bir etkinlikle karşılanması, olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir amacı gerçekleştirmek herhangi bir sonuca varmak için insanlar örgütlenmek zorundadır. Kurum olarak adlandırılan insani ve evrensel olan bir örgütlenme, insanların bir araya gelmelerine neden olan birtakım geleneksel değerler üzerinde varılan bir anlaşmayı içerir. Kültürel kurumların hepsinin ve her birinin örgütlenmesi yapısal bir yasaya, bir dizi değer ve anlaşmalara dayanır. Gene bunların herbiri, içinde

---

* Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İZMİR.
ruckun@mynet.com, rabia@mail.ege.edu.tr

¹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1981, s.3.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye’de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri (Ekim 1993), Kültür Bak. Yay., Ankara 1996, s.129 -138.

yaşayanların genellikle toplumun belli ihtiyaçlarını karşılar, böylece bir işlevi yerine getirir.³

Ahî birlikleri de, köklü kültür değişmelerinin yaşandığı bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk esnaf-sanatkarlarının menfaatlerini korumak ve toplumda huzurun sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.⁴ İnsanı bir bütün olarak ele alan ahilik, insanın sadece uhrevi hayatını değil; ekonomik, sosyal ve kültürel hayatını kapsayacak biçimdeki dünyevi hayatını düzenlemektedir.

Dayanımcı toplum yapısını esas alan ahilikte, sosyal yardım ve dayanışma prensibi ön plana çıkmaktadır. Emeğini değerlendirecek bir iş özellikle bir sanat sahibi olmak, kazancından yoksullara ve işsizlere yardımda bulunmak, doğru, cömert ve alçak gönüllü olmak, dindar olmak, yalan söylememek, hile yapmamak, nefisle mücadele etmek, ahilerin en belirgin özellikleri⁵ arasında yer alır. Ahinin eli, kapısı, sofrası açık, gözü, dili, beli kapalı olmalıdır.

Ahî birliklerinde kurulan denetim ve ceza sistemi ile üyelerin meslek ahlakına uygun tutum ve davranış içinde bulunup bulunmadıkları, teşkilat idarecileri tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekte, kaidelere aykırı hareket edenler, kendilerine ders ve etrafa ibret olacak şekilde cezalandırılmaktaydı.⁶

Konuk evleri, ahî teşkilatına ödenen aidatların esnaf tasarruf sandığında biriktirilerek teşkilat üyeleri için evlenme, doğum, hastalık, ölüm gibi hallerde kullanılması, esnafa sanat, sanat ahlakı, gelenekleri, töre ve nizamının öğretilmesi, ahiliğin önemini ve sosyal yönünü ortaya koymaktadır.

İnsanoğlu gittiği ve egemenlik kurduğu her coğrafyaya, sanat ve zanaatı ile buna bağlı kültürü de beraberinde taşımıştır. Bilim ve teknolojiadaki gelişme ve değişimler, yabancılara ve yabancı mallara

³ Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 216-217.

⁴ Yusuf Ekinci, **Ahîlik**, Türkiye Halk Bankası Yay., Ankara 2002, s.51.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Cemal Anadol, **Türk-İslâm Medeniyetinde Ahîlik Kültürünü ve Fütüvvetnâmeler**, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1991, s. 59 cd.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz: **Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001, s.

tanınan ayrıcalıklar, zanaat örgütlerinin yozlaşarak bozulması, köyden kente yaşanan göçler, nüfusun artması, ihtiyaçların çeşitlenerek çoğalması, kullanılan hammaddelerin azalması ya da ortadan kalkması gibi sebeplere bağlı olarak geleneksel el sanatları ve zanaatlar zamanla değerini kaybetmektedir. Bunların bir kısmı da tümüyle ortadan kalkmıştır. **Alâf, neftçi, kapamacı, futacı, sofçu**⁷, bir zamanların ünlü bugün ise unutulmuş veya Anadolu' nun bazı mahalli bölgelerinde hâlâ varlığını sürdüren meslek adlarına örnek olarak verilebilir.

Meslek adları sözvarlığımızda önemli bir yere sahiptir. Toplumdaki değişiklikleri, tarihi dönemler arasındaki gelişmeyi, ilerlemeyi yansıtan meslek adlarının pek çoğu bugün unutulmuş ve kullanımdan düşmüştür. Ancak bu eski meslek adlarının çevresinde gelişen birtakım tarihi, kültürel varlıklar o yılların hatırası olarak canlılığını korumaktadır.

Söz konusu durum, Gagauz halk kültürü için de geçerlidir. Bilindiği gibi Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup küçük bir Türk topluluğu olan Gagauz Türkleri, tarih boyunca bağımsız bir devlet kuramamış, değişik ülkelerin sınırları içinde dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Bağlı oldukları ülkenin resmi dilini kullanmak zorunda kalan Gagauzlar, milli kimliklerini ve ana dillerini sözlü edebiyatları sayesinde koruyabilmişlerdir.

Gagauz Türkçesi'ndeki **badaş, badaşlanmaa, badaşlık ve badaşmaa** kavramları⁸ özellikle dikkatimizi çekmiştir. "**Badaş**" meslektaş, arkadaş demektir. "**Badaşlanmaa**" arkadaş olma, bir birliğe dahil olma, demektir. "**Badaşlık**", meslektaşlar birliği, meslektaş dostluğu'dur. "**Badaşmaa**" ise birlikte bulunmak, birliğe üye olmak; biriyle tanışmak, arkadaş veya dost olmak demektir. Gagauz Türkçesi'nde bu kavramların yer alması, geçmişte Gagauz halk kültüründe de ahilik benzeri bir meslek birliğinin varlığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Günümüzde ise, bu kavramlar unutulmuştur. Görüştüğümüz Gagauz Türkleri de, bu kavramların anlamlarını bilmemektedir.

Gagauz Türkleri yıllarca maruz kaldıkları asimölasyon politikaları, göçler, savaşlar, değişen ekonomik ve sosyal şartlar sebebiyle, bazı

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hayal Zülfikar, "Anadolu' daki Eski Meslek Adları Üzerine", **Türk Halk Edebiyatı Bilgi şöleni**, TBMM Yayını, Ankara 1995, s. 96 vd.

⁸ Kısa Gagauzca-Rusça Laflık Komrat, 1992, s.10 ; Gagauzsko – Russko – Moldovski Slovar, Moskova 1973.

meslek kollarını terketmek zorunda kalmıştır. Gagauz halk kültüründe yer alan meslek adları; soyadı, lakap ve yer adı olarak kullanılmış ve günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

Yaptığımız araştırmalara göre, Gagauzların kişi adları, soyadları ve lakaplarını ilk olarak ele alan Rus halkbilimci ve etnograf V. A. Moşkov' dur. Moşkov Gagauzlar arasında derlediği soyadlarıyla ilgili malzemeyi, **Etnografiçeskoe Obozrenie** dergisinde yayımlanmıştır. (1901, s. 2, s. 27-28) Yine Sovyet dilbilimci Prof. N. A. Baskalov' un yönetiminde; G. A. Gaydarcı, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan dan oluşan bir bilim kurulu tarafından hazırlanan ve 1973 yılından Moskova' da Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi' nce yayımlanmış olan **Gagauzca-Rusça-Moldovanca Sözlük (Gagauzskaya-Russkaya-Moldovskiy Slovar)** 'ün⁹ sonunda da, Gagauz Türkçesi' ndeki kişi ve yer adlarıyla ilgili bilgi bulunmaktadır. Moşkov tarafından derlenen Gagauz soyadlarının bir bölümü de, bu sözlüğe dahil edilmiştir.

Gagauz kişi ve yer adları ile ilgili diğer bir çalışma, **Sovremennaya Gagauzskaya, Toponimiya i Antroponimiya (Çağdaş Gagauz Türkçesi' nde Yer ve Kişi Adları)** 'dır.¹⁰ Eser giriş, mikrotoponomi, antroponomi, sonuç, kısaltmalar ve bibliyografya bölümlerinden meydana gelmektedir.

Gagauz halk kültüründe yer alan meslek adlarının tespiti için, yukarıda bahsettiğimiz **Gagauzca-Rusça-Moldovanca Sözlük, Çağdaş Gagauz Türkçesi' nde Yer ve Kişi Adları ile Kısa Gagauzca – Rusça Laflık**¹¹ adlı çalışmalar ve ayrıca sözlü kültür ürünleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Türkçenin çok geniş bir sahada, işlek olarak kullanılan yapım eklerinden olan + cı eki, iş ve uğraşma isimleri yapar. Pekçok Gagauz soyadı **çi (çı), çu (çü), ji , (jı), ci, lı (li)** eklerinin kelimenin köküne eklenmesi ile oluşur, bu da belli bir mesleğe aitlik işaretidir.¹² **Ormancı, arabacı, çeşmeci, dermenji, kilimci, boyacı, kalpakçı, şerbetli** (şerbet

⁹ adı geçen sözlük Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak tarafından Türkçeye çevrilmiş ve **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü** başlığı ile yayımlanmıştır. (Ankara – 1991)

¹⁰ İvan Vasilyevič Dron, Stepan Stepanoviç Kuroglu, **Sovremennaya Gagauzskaya Toponimiya i Antroponimiya**, Kişinev, 1989.

¹¹ **Kısa Gagauzca – Rusça Laflık**, Komrat, 1992.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: Nevzat Özkan, **Gagauz Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 102.

ustası) vb. Bazen meslek adı ek almaksızın da soyadı olabilmektedir: **Çilingir, terzi, sırtmaç, dülger, kasap** vb.

Gagauz Türkçesi'nde kasap, usta gibi iş ve uğraşma adı olan kelimelere de bu ekin getirildiği görülmektedir. **Kasapçı, ustacı** gibi. Bahçıvan, bahçe işiyle uğraşan anlamına gelmesine rağmen, -cı eki getirilerek **bahçivancı** şeklinde kullanılmaktadır.

Gagauz halk kültüründe yer alan adların ana kitlesi, Hristiyanlıkla birlikte Yunan, Bulgar, Rus dillerinden alınmıştır. Daha da eski olan Türk katmanı ise, çok az görülmektedir. Bu kilisenin putperest geleneklerle şiddetli bir savaş sürdürmesi ve eski adların yerine Hristiyan keşişleri ile ilgili adları koyması şeklinde açıklanabilir. Yine de Türk tabakasını oluşturan eski adların pekçoğu günümüze ulaşmıştır. Bu adlar Gagauzların etnogenezinin incelenmesi, onların yetiştiği bölgeyi tanımlamak ve Türk olmayan kabile birliklerini tespit etmek için tarihi birer kaynaktır.

Gagauz onomastiği oldukça renklidir. Günümüze kadar ulaşan adların çoğunluğu Hristiyan takvimine ve eski Yahudi, eski Yunan ve Latin takvimlerine aittir. 20. yüzyıl başında Gagauzlar arasında daha çok Yunan ve Latin kökenli isimler yaygınlık kazanmıştır. Gagauz onomastiğinin bir bölümü de, Türkçe adlardan oluşmaktadır. Kilise, putperest adları ile ilgili bir mücadele yürütmesine rağmen, Türkçe adlardan bir kısmını kilise gelir defterine, kayıt sicillerine geçirmiştir. Örnek olarak: **demir, menevşe, dilber, sefta, dana, karanfil, zümbül** vb.

Gagauz soyadları içerisinde, bir mesleği bir uğraşı türünü tanımlayan soyadlar en büyük grubu oluşturmaktadır. Meslek adlarının soyadı, lakap ve yer adı olarak kullanılması bize adı geçen zanaatların ve çeşitli türdeki işlerin tanımlanması ve Gagauz kültüründe karşılaşılma sıklığı konusunda zengin bir malzeme sunmaktadır. Herhangi bir mesleği tanımlayan soyadların incelenmesi ile, Gagauzların temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu görülmektedir. Kısmen dokumacılık, halıcılık, kuyumculuk, demircilik, çizmecilik ve deri işleme sanatı gibi sanatlar oldukça gelişmiştir. Hayvancılık terminolojisine giren **çoban, sırtmaç, tavukçu, tavşancı, öküzcü, hergeleci** gibi soyadların sıklığı, ekonomik faaliyette tarımdan sonra ikinci temel uğraş alanı olarak hayvancılığın korunduğunu ispatlamaktadır.

Bazı soyadları, onları taşıyanların veya atalarının, askeri meslekte olduğunu göstermektedir: **topçu, topuzlu, bayraktar, tüfekçi** v.s.

İş ve uğraşma isimleri yapan Türkçe +cı eki, ödünç kelimelere de getirilmektedir. Örnek olarak “kovrik” için Rusça-Türkçe sözlükte küçük halı, paspas olarak karşılığı verilmektedir.¹³ Bazı kaynaklarda ise kelimenin Romence “kovrig” ten geldiği belirtilerek simit, gevrek karşılığında kullanılmaktadır.¹⁴ Görüştüğümüz Gagauzlar da, “kovrikçi” kavramını her iki anlamda da kullandıklarını belirtmişlerdir.

Gagauz Türkçesi’nde balık ağı anlamındaki Rusça “nevod” kelimesine¹⁵ de Türkçe -cı eki getirilerek “nevodçu” kelimesi türetilmiştir. Meslek adı olarak hem “balıkçı” hem de “nevodçu” ağıla balık yakalayan kişi anlamında kullanılmıştır.

Gagauz halk kültüründe Türkçe -cı ekinin ödünç kelimelere getirilmesi ile ilgili üçüncü örnek “piloramacı”dır. Rusça’da “pila” testere, bıçkı demektir. Bu Rusça kelimedenden “piloramacı” şeklinde meslek adı yapılmış ve ¹⁶ “bıçkıcı” karşılığında kullanılmaktadır.

Gagauz meslek adlarını araştırırken, özellikle bazı adlar dikkatimizi çekmiştir. Türkçe’ye son zamanlarda hızla girmekte olan yabancı kelimeleri gözönüne aldığımızda¹⁷ karşılaştırdığımız Türkçe meslek adları, bizi fazlasıyla heyecanlandırmıştır. Gagauz halk kültüründen derlediğimiz sözü edilen meslek adları şunlardır:

Annadıcı	Hikâyeci
Asıcı	İdam Cezasını Uygulayan Kişi
Atçı	Seyis
Baacı	Bağ Bekçisi
Besleyci	Hayvan Bakıcısı
Cepçi	Hırsız
Çözücü	Dokuma Tezgahı İşçisi

¹³ Rusça – Türkçe Sözlük, Moskova – 1977, s. 328.

¹⁴ Bkz: Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, s. 164; Nevzat Özkan, Gagauz Türkçesi Grameri, TDK Yay. , Ankara, 1996, s. 242.

¹⁵ Rusça-Türkçe Sözlük, s. 457.

¹⁶ Rusça-Türkçe Sözlük, s. 617.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yabancı Kelimelere Karşılıklar I., TDK Yay., Ankara 1995, Yabancı Kelimelere Karşılıklar II, TDK Yay., Ankara 1998.

Dikici	Ayakkabı Tamircisi, Dikiőle Tamir Yapan Kiő
Düzenci	Dokumacı
Güdücü	Çoban
İlaççı	Hekim, Halk Doktoru
Kaazçı	Kaz Çobanı
Kapancı	Gardiyan
Kapçı	Ciltçi
Kırcı	Bağ, Bostan Bekçisi
Kiyatçı	Kitap Satıcısı
Koruycu	Bekçi
Nacakçı	Odun Kesici, Odun Kırıcı
Nazarcı	Nazara Karşı Okuyan Kimse.
Ocakçı	Baca Temizleyicisi
Öküzcü	Öküz Çobanı.
Öldürücü	Katil
Önderci	Yönetici
Talmaç, Tılmaç	Mütercim
Toklucu	Koyun Çobanı
Üüredici	Öğretmen
Yaanıcı, Yahnıcı	Kasap
Yangıncı	İtfaiye
Zaametçi	İşçi

Günlük hayatta Gagauzlar, genellikle resmi olmayan adlarla birbirlerini adlandırmaktadır. Gagauz Türkçesi'nde resmi olmayan ve sonradan takılan adlara "sokakça" veya "lakap" adı verilmektedir. Bilindiğı gibi lâkap, bir kimseye veya bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan

addır.¹⁸ Gagauz halk kùltüründe, lakap olarak kullanılan meslek adları da mevcuttur: Avcı, bakırcı, balıkçı, fıçıcı, külcü, kaymakçı, kireççi, sakacı, tarakçı vb.

Gagauz Türkleri' nin birlikte yaşadıkları diğerk halkların da etkisiyle, kişi adlarında olduğu gibi yer adlarında da yabancı unsurlar gör÷lmektedir. Gagauzların toplu olarak yaşadıkları bölgelerdeki yer adları genellikle Türkçe olmakla birlikte, Romence ve Rusça yer adları da bulunmaktadır. Bazı yer adları bazı bölgelerde Gagauz Türkçesi ile karşılanırken bazı bölgelerde ise bu yer adlarının Rusça veya Romencesi tercih edilmektedir.¹⁹ Örnek olarak gölet karşılığında ya Rusça “prud” yada Gagauzca “tıynak” kullanılmaktadır. Eski tıynak, Domuz prudu gibi.

Gagauz halk kùltüründe meslek adları yer adı olarak kullanılmakla birlikte, Türkiye Türkçesi' ndeki kadar yaygın değıldir. Türkçe' de abacı, bağıcı, bakırcılar, bekçi, bostancı, değırmenci, demirci, tahtacı, taşçı, urgancı gibi pekçok meslek adı yer adı olarak kullanılmaktadır.²⁰

Bildirimizin sonuna, yazılı ve sözlü kaynaklardan derlediğimiz ve halk ağızında yaşayan şekillerini tespit ettiğimiz soyadı, lakap ve yer adı olarak kullanılan meslek adlarının listesi verilmiştir. Meslek adları Gagauzların tarihine, sosyal ve ekonomik yapısına dair önemli ipuçları vermektedir. Günümüzde unutulmuş veya unutulmak üzere olan mesleklerin hiç değılse adlarının halk hafızasında korunmuş olması ve gelecek kuşaklara aktarılması, Gagauzların kültürel yapıları ve millî kimlikleri açısından çok önemlidir. Ne yazık ki Gagauz Türkleri, ekonomik sıkıntı ve krizlerin getirdiğı yeni maddi kaygılar sebebiyle sanat ve zanaatlarını terketmekte, başta Türkiye, Ukrayna, Bulgaristan, Rusya olmak üzere çeşitli ÷lkelere iş bulma umuduyla göçetmektedir. Avrupa Birliğı' ne girmek isteyen ÷lkelerin vatandaşlık vaatleri ise bu sıkıntılı sürece hız kazandırmaktadır.

Gagauz halk kùltüründe yer alan meslek adları ve bunların soyadı, lakap, yer adı olarak kullanılmasından hareketle; yeni kavramlara veya yabancı kelimelere karşılık bulmak için, Türk lehçe ve şivelerinin kaynak olarak kullanılabileceğini ve dilimizin kendi kaynaklarımızla zenginleştirebileceğini düşünmekteyiz.

¹⁸ Türkçe Sözlük, TDK Yay., C. 2, s. 956.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: İ. V. Dron, S. S. Kuroğlu, a.g.e.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Tuncer Gülensoy, Türkçe Yer Adları Kılavuzu, TDK yay., Ankara, 1995.

Teknolojideki gelişme ve değışmeler; sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar sebebiyle ,unutulan ya da unutulmak üzere olan mesleklere sahip çıkmak ve toplumun dinamiklerini harekete geçirmek gerekmektedir. Çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitime önem verilmeli, geleneksel el sanatları ve zanaatları gelecek kuşaklara aktararak öğretilmeli ve işlerlik kazandırılmalıdır.

Yalnız Gagauz halk kültüründe değil, bütün Türk dünyasında yer alan meslek adları gerek yazılı, gerekse sözlü kaynaklardan araştırılarak tespit edilmelidir. Dil ve kültür birliğini sağlamak için, açıklamalı olarak hazırlanacak olan “**Türk Dünyası Meslek Adları Sözlüğü**” ’ne ihtiyaç duyulmaktadır. **Türk Dünyası Meslek Adları Sözlüğü**’ nün ivedilikle hazırlanmasını; ahilikle ilgili çalışmaların sadece kültürel boyutta ve kutlamalar halinde kalmamasını, üniversiteler, esnaf odaları birlikleri ve gönüllü kuruluşların yanında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’ nın da, unutulmaya yüz tutan mesleklere sahip çıkmasını, maddi ve manevi destek vermesini ümit ediyoruz.

SOYADI OLARAK KULLANILAN MESLEK ADLARI:

Abacı	Helvacı
Alaçu, Halaçu, Halaç	Hergeleci At sürüsü çobanı
Arabacı	Holoycu : Yağcı
Armancı	İşkembeci
Aşçı	Kafeci
Aucu, Avcı	Kalaycı
Baacı	Kalburcu
Bahçıvancı	Kalpakçı
Bakırcı	Kaltakçı : Eyerci
Balıkçı	Kapancı
Bayraktar	Karaulcu : Karakol nöbetçisi
Bekçi	Kasacı
Berber	Kasap
Bostancı	Katrancı

Bostancı	Kavalcı
Boyacı	Kaymakçı
Burgucu	Kazancı
Burucu	Keçeci
Buzaacı	Kemençeci
Cambaz	Kırıkçı
Camcı	Kilimci
Cümbüşçü	Kireççi
Çakmakçı	Koçancı
Çarıkçı	Koçmarcı : Meyhaneci
Çemberci	Konakçı
Çeşmeci	Kovaç : Demirci
Çıkırıkçı	Kovancı
Çırtmacı : Kaval ve düdük çalan kişi	Kovrikçi : Paspasçı, halıcı, simitçi
Çilingir	Kömürcü
Çizmeci	Körükçü
Çoban	Krıçmarcı : Meyhaneci
Çobatar : Ayakkabıcı	Kurşuncu
Çorbacı	Kuyumcu
Daulcu	Kürkçü
Demirci	Malakçı
Dermenci	Mandacı
Dolapçı	Marangoz
Domuzcu	Mezarcı
Dölger :	Mumcu
Düzenci : Dokumacı	Muşamacı
Ekmekçi	Ormancı

Fenerci	Öküzçü
Fıçıcı	Papaz
Fırıncı	Papazoğlu
Gaydacı	Pıncarı
Gümüşçü	Pulukçu
Hamal	Rakıcı
Saalıkçı	Tekneci
Sakacı : Sucu	Tenekici
Samancı	Terlikçi
Sepetçi	Terzi
Sırtmaç : Sığır Çobanı	Topçu
Sobacı	Tüfekçi
Tabakçı	Tütüncü
Taligacı : Araba Sürücüsü	Uncu
Talmaç, Tılmaç : Mütercim	Yahnıcı : Kasap
Tarakçı	Yazıcı
Taşçı	Yoordcu
Taukçu	Yorgancı
Tavşancı	Yularcı

LAKAP OLARAK KULLANILAN MESLEK ADLARI

Avcı	Kaymakçı
Bakırcı	Kırıkçı
Balıkçı	Kırıçmarcı
Camcı	Kireççi
Daulcu	Keçici

Eőekçi	Kovrikçi
Fııcı	Sakacı
Halaçu	Toprakçi
Hamal	Yahnıcı
Kalburcu	Yazıcı
Kemerci	Tarakçi
Külcü	

Bu lakapların çokluk şekilleri de kullanılmaktadır.

YER ADI OLARAK KULLANILAN MESLEK ADLARI

Çelengir Sokaa	Avdarma
Çoban Maalesi	Çadırlunga – Baurçi Köyü
Vanilerin	
Daskalın Baayı	Volkanest
Dermenci	Volkanest
Dermenci Bayırı	Taraklı Bölgesi Kıpçak Köyü
Dermencinin Daası	Taraklı Bölgesi Kıpçak Köyü
Dizginci	Komrat
Düzgüncü	Komrat
Kaluger	Çeşmeköy
Kaptan Kulaa	Çeşmeköy
Katırcı	Komrat
Ormancı	Volkanest
Pamukçunun Pınarı	Beşelma
Papaz Çukuru	Avdarma
Papaz Eri	Çadırlunga

Papaz Meraları	Komrat
Papaz Merası	Çadırlunga – Baurçi Köyü
Papaz Merası	Beşelma
Papaz Merası	Volkaneşt
Papaz Merası	Komrat
Papaz Merası	Etülü
Papaz Merası	Basarabya Bölgesi – Kiriet – Lunga Köyü
Papaz Merası	Taraklı Bölgesi – Kıpçak Köyü
Papaz Pınarı	Kıpçak Köyü
Papazın Çeşmesi	Etülü
Topçu Pınarı	Panti'nin Çadırlunga Bölgesi, Tomay Köyü

AHI EVRAN ZAVİYESİ VE TÜRBEŞİ

Aygün ÜLGEN*

Türk kültür tarihi açısından üzerinde durulması gereken teşkilât ya da kuruluşlardan biri de 13. yüzyıl Anadolu'sunda ortaya çıkan ahilik ve onun temsil ettiği esnaf teşkilâtıdır.¹

Ahiliğin tarihi Türkistan'daki Müslüman Türk devletlerine kadar uzanır. Samanoğulları, Karahanlılar ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun hakim olduğu topraklarda esnaf ve sanatkârlar arasında teşkilât haline gelmemiş olan ahiliğin, inanç, âdet ve düşünce olarak varlığını sürdürdüğünü görürüz.

Büyük Türk hükümdarı Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferinden sonra, özellikle Sultan Melikşah ve vezir Nizam'ül-mülk zamanında Türkmenler (esnaf ve sanatkârları ile birlikte) Anadolu'ya dalga dalga yerleşmişlerdir. Horasan illerinden âlim, ârif, âşık, derviş ve sanatkârlarla beraber bu akış Anadolu'ya ahiliği de beraber getirmiş, Kayseri, Konya, Ankara, Sivas, Denizli ve Kırşehir gibi illerde ahi dergâh ve zaviyeleri kurulmuştur.

Anadolu'ya gelmeden önce de Türkistan'da Türkler arasında belirli kaideler olarak mevcut olduğu bilinen ahilik, esas hüviyet ve şeklini Ahi Evran-ı Veli ile kazanmıştır.² 13. yüzyıl Anadolu'sunda debbağların reisi olarak Anadolu ahiliğini belki yeniden sağlam bir teşkilâta kavuşturan Ahi Evran,³ bir müddet Denizli, Konya ve Kayseri'de yerleştikten sonra birçok şehir ve kasabayı gezerek ahilik teşkilâtının kuruluşunda ve yayılışında önemli bir rol oynamıştır. Daha sonra yerleştiği ve ölümüne

---

* Yard. Doç. Dr., Aygün Ülgen, Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Böl. GAZİMAGUSA / KKTC

¹ Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, Ankara: 2000. s. 350.

² Yaşar Çalışkan- M. Lütfi İkiş, Kültür ve Medeniyetimizde Ahilik, Ankara: 1993, s. 7-8.

³ Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış", Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul: 1996, s. 184.

kadar kaldığı Kırşehir ili ise ahiliğin merkezi olmuştur⁴. Kırşehir’de postnişin olan Ahi Evran vekilleri, en uzak Türk illerindeki esnafın bile kendi başına seçecekleri ahi baba seçimine giderler, merasim ve seçim bunların başkanlığında yapılırdı.

Ahi teşkilatının ocağı olan zaviyelerde çırak, kalfa, usta, sanatkâr, muallim, müderris, kadı, hoca, tüccar, bey ve sultanlar beraber bulunur ve sohbetlere katılırdı. Ayrıca bu zaviyelerde kültür hocaları, zenaat ustaları ile askerî eğitim ve uygulama hocaları bulunur, bunlar ahi gençlerini yetiştirirdi. Sadece Anadolu’da sayıları üçyüze yakın ahi zaviyesinin tıpkı bir akademi gibi insanlara çeşitli meziyetleri kazandırmak için faaliyet gösterdiği kaynaklarda belirtilmektedir.⁵

Osmanlıların ilk yayılış devirlerinde yapılan zaviyelerin, imparatorluğun kurulmasında hizmeti geçen ve kendilerine saygı duyulan bazı ahiler, babalar ve alp-erenlere vakıf olarak verildiği, bunların genellikle şehir ve kasabaların kenarında, köylerin civarında ve yolların uğrak yerlerinde kurulduğu bilinmektedir.⁶

Gerek memleketin imar ve iskânına, gerekse propaganda işlerine önemli yardımları olan⁷ bu zaviyeler önceleri ahiler ve gezgin dervişler ile bilinen, saygı duyulan veliler için bağımsız birer yapı olarak inşa edilmişlerdir. Bazen yanlarında ilk şeyhlerinin türbesi de yapılan bu zaviyeler, aynı zamanda ibadet için yanlarında birer mescidi bulunan, barınmaya mahsus hücrelere (tabhane) sahip yapılardır.⁸

Osmanlı devletinin kurulmasında büyük rol oynayan bu zaviyeler ahi teşkilâtı esnaf teşkilâtı olmadan önce tasavvuf erbabının teşkilâtlandığı bir müessese olarak kurulmuş, aynı zamanda bu yapılarda gelip geçen yolcular misafir edilerek, doyurulmuştur.⁹

⁴ İlhan Şahin, “Ahi Evran”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 1, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: 1988, s. 529.

⁵ Y. Çalışkan- M. L. İkiz, a.g.e., s. 9.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi. c.1, 4.bs., Anadolu Selçuklu ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime ile Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İstanbul’un Fethine Kadar, T.T.K. Basımevi, Ankara: 1982, s.545.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, Vakıflar Dergisi, Sayı: II, Ankara: 1942, s. 289.

⁸ Semavi Eyice, “İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler”, İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 23, İstanbul: 1963, s. 28.

⁹ Semavi Eyice, “Çorum’un Mecidözü’nde Aşıkpaşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi”, Türkiyat Mecmuası, c. XV, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1969, s. 239-240.

Bu sosyal konumu dışında Ahi teşkilâtının ve gezgin dervişlerin bu zaviyeleri, mimarî açıdan incelendiğinde, Erken Devir Osmanlı mimarlığında ayrı bir yapı tipi oluşturdukları görülmekte, bu yapılara zaviye cami ya da zaviyeli camiler denilmektedir.¹⁰

Kırşehir ilinin merkezinde kendi adıyla anılan mahallede bulunan Ahi Evran Zaviyesi de Anadolu'da örneğine pek çok rastlayabileceğimiz zaviyeli cami tipinin plân şemasına uygun bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına katkısı açısından olduğu kadar, mimarlık tarihi bakımından da üzerinde durulmaya değer bir yapı olan Ahi Evran Zaviyesi'nin¹¹ üzerindeki çeşitli kitabeler ve vakıf kayıtlarından, 14. yüzyıldan itibaren var olduğu, geçirdiği onarım ve aldığı eklerle varlığını koruyarak günümüze kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.¹²

Zaviyenin ilk inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak önceleri solunda ve arka tarafında yer alan haziresinde bulunan mezar taşlarından birinin üzerindeki tarih, zaviyenin tarihçesine bir dereceye kadar ışık tutmaktadır.

H. 709 (1310) tarihli bu mezar taşının Ahi Evran Zaviyesi haziresinde toprak altından mı çıkarıldığı, yoksa başka bir mezardan mı buraya getirildiği kesinlik kazanmamıştır. Semavi Eyice'ye göre, mezar taşının zaviyenin haziresinde toprak altından çıkarılmış olması ihtimali kuvvetlidir. Dolayısıyla 709 yılı Ramazanında vefat eden Halil oğlu Osman için diktirildiği anlaşılan bu mezar taşının üzerindeki tarihten yola çıkıldığında, H. 709 Ramazanının karşılığı olan M.1310 tarihinde Ahi Evran Zaviyesi'nin mevcut olması gerekmektedir.¹³

Önceleri bir zaviye olarak inşa edildiği tahmin olunan bu yapıya, H. 854 (1450)'de ahilerden Seydi Bey oğlu Hasan Bey tarafından türbe

¹⁰ Semavi Eyice, "Osmanlı Türk Mimarisinin İlk Devrinin Bir Cami Tipi Hakkında", Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi, DTCF (19-24 Ekim 1959), Ankara: 1959, s. 22.

¹¹ Semavi Eyice, "Kırşehir'de H. 709 (1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezar Taşı", Reşit Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 19, s. 2, Ankara: 1966, s. 212.

¹² Yılmaz Önge, "Ahi Evran Zaviyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, c.I, İstanbul: 1988, s. 530.

¹³ Semavi Eyice, "Kırşehir'de H. 709 Tarihli.....", a.g.e., s. 212-213.

üzerine bir bina yaptırıldığı, türbe duvarındaki üç satırlık kitabeden anlaşılmaktadır.¹⁴

Türbe kısmına geçilen küçük kemerli kapının üzerindeki üç satırlık, mermerden 60 cm. X 25 cm. boyutlarındaki diğeri bir kitabe, “H. 886 (1481) tarihinde Murad Han oğlu Sultan Mehmet Han devrinde Süleyman Bey oğlu Alaüdevle imar etti” cümlesi yer almaktadır. Böylece yapının Anadolu tarihinde önemli faaliyetlerde bulunan Türkmen beyliklerinden biri olan Dulkadiroğullarından Alaüdevle tarafından genişletildiği anlaşılmaktadır.¹⁵

Ahi Evran Zaviyesi’nin mescit mihrabındaki iki satırlık bir başka kitabe ise, Kanunî Sultan Süleyman zamanında bu zaviyenin Ahi Evran soyundan bir şeyh tarafından H. 968 (1560) yılında tamir ettirildiği belirtilmektedir.¹⁶

Ahi Evran Zaviyesi plân itibariyle birbirine bitişik iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım ortada yer alan kubbeli bir giriş bölümü ile bunun iki yanında bulunan mescit ve divanhane oluşmaktadır. İkinci kısım ise birinci kısmın arkasında yer almakta, bir orta sofa, iki yanlarda birer oda ve arkada bir eyvandan ibaret türbelerden meydana gelmektedir.

Zaviyenin batısındaki birinci kısımda son yıllardaki restorasyonda yapılan beyaz mermerden bir ana giriş kapısı bulunmaktadır. Daha önce zaviyenin bahçe kapısı üzerinde duran kitabe, bu giriş kapısının üzerine yerleştirilmiştir. H. 1235 (1819) tarihli bu kitabe Sultan II. Mahmud’un tuğrası ile Ahi Evran’ın adı dikkati çekmektedir.

Giriş kapısının yanında yer alan minare, 20. yüzyıl başlarında gerçekleştirilen restorasyonda yapıya eklenmiştir. Tek şerefeli olan minare, tamamen kesme taştan yapılmıştır. Cephede minarenin yanında bulunan küçük bir kapıdan, divanhane kısmına girilmektedir. Divanhane, yapının içerisinde bağımsız bir bölüm halinde olup, alt katı ve bir merdivenle çıkılan üst katı birer pencere ile aydınlanmaktadır.

Ahi Evran Zaviyesi’nin batı cephesindeki ana giriş kapısından, çokgen ve yüksek kasnaklı bir kubbesi olan giriş kısmına geçilmektedir.

¹⁴ Cevat Hakkı Tarım, Tarihçe Kırşehri, Gülşehri ve Babailer, Ahiler, Bektaşiler, İstanbul: 1948, s. 86.

¹⁵ Hamza Gündoğdu, Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara: 1986, s. 69.

¹⁶ Halim Baki Kunter, “Kitabelerimiz”, Vakıflar Dergisi, Sayı: II, Ankara: 1942, s. 434.

Bu bölümün yanında minber ve mihrabı bulunan bir mescit yer almaktadır. Giriş bölümünün diğer yanındaki divanhanenin ve bu mescit kısmının üzeri sivri tonozla örtülüdür.

Giriş bölümünden arkadaki ikinci türbe kısmına küçük bir kemerli kapıyla geçilmektedir. Türbe kısmı ortada kubbeli bir mekan ile iki yanlarda simetrik birer odadan ve ortadaki kubbeli mekâna bitişik, arkada sivri tonozla örtülü bir eyvandan oluşmaktadır. Ortadaki kubbeli mekâna açılan üzeri piramit şeklinde bir külâhla örtülü oda, Ahi Evran'ın türbesidir.¹⁷

Zemini birkaç basamakla çıkılan bir seki halinde yüksekçe yapılmış olan bu kısımda, Ahi Evran'ın mezarını sembolize eden büyük bir ahşap sanduka yer almaktadır. Türbe kısmındaki diğer ahşap sandukaların kimlere ait olduğu anlaşılamamıştır. Bunların altında ahi büyüklerinin kadınlarının defnolunduğu zannedilmektedir.¹⁸

Türbe kısmının içinde kemer, tonoz ve kubbelerde 19. yüzyılın nakışlı süslemelerinin kalıntıları ile özellikle son yıllardaki restorasyonlar sırasında yapılan renkli kalem işleri dikkati çekmektedir.¹⁹

Ahi Evran Türbesi'nin plânı kare olup, içten kubbe, dıştan piramit şeklinde bir külâhla örtülüdür. Türbe bir kuleyi andıran bu görünümüyle İznik'teki Yakup Çelebi Türbesi ve Akşehir'deki Turâbî Türbesi ile benzerlik göstermektedir.²⁰

Erken Devir Osmanlı Mimarîsinde plân bakımından önemli bir yapı tipinin, zaviyeli camilerin bir örneği olan Ahi Evran Zaviyesi, zamanında dinî ve sosyal bir müessese olarak da ahi zaviyeleri arasında farklı bir konuma sahip olmuştur. Ahi Evran'ın önceleri Anadolu'nun sadece debbağ sınıfının piri iken, zamanla Türk toplumunda bütün esnaf tarafından ortak bir önder olarak kabul edilmesi ile²¹ Ahi birlikleri bir merkeze bağlanmış, Ahi Evran Zaviyesi bu birliklerin genel merkezi durumuna gelmiştir. Bundan sonra ahilik geleneğine bağlı olarak Anadolu'nun her tarafında yapılan Ahi Baba tayini, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa terfi için yapılan törenler, bu zaviye şeyhlerinin vereceği izinle düzenlenmeye başlanmıştır. Artık herhangi bir ahinin usta

¹⁷ Yılmaz Önge, "Ahi Evran Zaviyesi", a.g.e., s. 530-531.

¹⁸ Enver Behnan Şapolyo, Kırşehir Büyükleri, Ankara: 1967, s. 30.

¹⁹ Yılmaz Önge, "Ahi Evran Zaviyesi", a.g.e., s. 531.

²⁰ W. Ruben, "Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri", (Çev: Abidin İtil), T.T.K. Belleten, c. XI, Sayı: 44, Ankara: 1947, s. 630.

²¹ Refik Soykut, Orta Yol Ahilik, Ankara: 1971, s. 48.

olması için Ahi Evran Zaviyesi şeyhinin elinden peştemal bağlaması ve onun duasını alması gerekmekte, ustalık böylece meşruluk kazanmaktadır. Ahi Evran Zaviyesi, ahi zaviyeleri arasındaki bu özel yerinden dolayı, ahi geleneğinin koruyucusu ve yaşatıcısı olarak Türk esnaf ve sanatkârları üzerindeki denetimini yüzyıllarca sürdürmüştür.²²

Ahi Evran Zaviyesi'nin debbâğların, dolayısıyla esnaf teşkilâtının üzerindeki nüfuzundan başka bir özelliği de, esnaf teşkilâtının içinde yer alan ve çeşitli görevlerde bulunan kişilere icazetnâme verme hakkı ve yetkisinin, sadece Ahi Evran Zaviyesi şeyhlerine ait olmasıydı.²³

Ancak 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarında esnaf ve sanatkârların Ahi Evran Zaviyesi'ne bağlılığı azalmışsa da, bu zaviye 20. yüzyıl başlarına kadar esnaf ve sanatkârlar üzerindeki manevî tesirini sürdürmüştür.²⁴

Geçirdiği restorasyonlar sonucunda mimarî bakımından olduğu kadar, süslemeleri bakımından da ilk yapıldığı döneme ait hemen hemen hiçbir özelliğinin kalmadığı anlaşılan zaviyenin, tonoz ve kubbelerinin ilk örtü malzemeleri bilinmemekte, daha sonra bakır levhalarla kaplanmış olduğu görülmektedir.

1968-1972 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ile son şeklini alan Ahi Evran Zaviyesi, geçirdiği onarım ve aldığı eklerle bugüne kadar sağlam halde gelebilmiştir.²⁵

Günümüzde bazı illerle birlikte her yıl Kırşehir'de de düzenlenen Ahilik Bayramında, Türk büyüğü Ahi Evran-ı Veli, kendi adını taşıyan bu zaviyede anılarak, koruyup geliştirdiği ahilik gelenekleri yaşatılmaya çalışılmaktadır.

²² Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul: 1977, s. 156-157.

²³ İlhan Şahin, "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: I, İstanbul: 1985, s. 340.

²⁴ F. Teaschner, "Kırşehir'de Ahi Evran Zaviyesi'nin Müttevellisine ait 1238 / 1822-23 Tarihli Bir Berat", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: III, Ankara: 1956, s. 96

²⁵ Y. Önge, "Ahi Evran Zaviyesi", a.g.e., s. 530.

KIRŞEHİRLİ ŞAİRLERİN ŞİİRLERİNDE AHİLİK

Erol ÜLGİN*

Geride bıraktığımız yıllarda olduğu gibi günümüzde de, Türk kamuoyunun çok ihtiyaç duyduğu birlik, beraberlik, kardeşlik ve meslekî dayanışmayı fikrî ve felsefî oluşumunda barındıran “ahilik”ten çok sık söz edilmektedir.

Esnaflık kuruluşları yaklaşık kırk yıldan beri kendi tarihi kökleri olan “ahilik” konusunun araştırılması yönünde çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalara günümüzde sayısı yetmiş üçe varan üniversitelerimizin konu ile ilgili bölümleri de destek vermektedir. Nitekim Kırşehir Valiliği ve Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi’nin birlikte düzenlediği “I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu” buna bir örnektir.

“Ahilik”in önemi üzerinde son yıllarda sadece Türk fikir ve ilim adamları değil, yabancı fikir ve ilim adamları da konunun sırlarını çözmek noktasında çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır.

Bilindiği gibi XIII. yüzyılda Anadolu’da ortaya çıkan ve gelişen sosyo-ekonomik bir teşkilât olarak da tanımlanan “ahilik”in manevî merkezi Kırşehir’dir.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Kırşehir’in hem tarihî, hem de manevî açıdan önemli bir kültür merkezi olduğunu görmekteyiz. O dönemde Gülşehri adıyla da anılan Kırşehir, bugünkü manasıyla tam bir üniversite şehridir. Türkçenin bayraktarlarından biri olarak bilinen büyük Türk mutasavvıfı ve *Garipname* sahibi Âşık Paşa, yine ilk Türkçeciler arasında sayılan *Mantıku’t-Tayr* ve *Felekname*’nin yazarı Gülşehri ile Yunus Emre gibi şairler burada yetişmişler ve bunlar Selçukluların ana dillerinden uzaklaşmaya başladıkları dönemde eserlerini ana dilleriyle yazmışlardır.¹

* Yard. Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., LEFKE / KKTC. erolulgen@superonline.com

¹. Devlet Salnamesi, 1926-1927, s. 1045.

Bu şahsiyetler asırlar içinde oluşan ve gelişen dilimizi, kültürümüzü verdikleri edebî eserlerle günümüze taşımışlardır.

Kırşehir'in yetiştirdiği ve tarihe iz bırakmış önemli şahsiyetler, biraz önce ifade ettiklerimizle sınırlı değildir. Bunlara geçmişten günümüze doğru şu isimleri de gururla ilâve edebiliriz: Ahi Evran-ı Veli, Hacı Bektaş-ı Veli, Süleyman Türkmanî, Kaya Şeyhi, Caca Oğlu Nureddin, Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali, Cumhuriyet döneminde tarih sahasında Cevat Hakkı Tarım, siyaset sahasında Osman Bölükbaşı, fikir sahasında Prof. Dr. Erol Güngör, saz ve sözleriyle Kırşehir'i dillendiren Âşık Sait, Şemsi Yastıman, Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş vb.

Asıl konumuza geçmeden önce yirminci asrın başından günümüze “ahilik” ile ilgili önemli çalışmalara imza atan ve Kırşehir'deki “ahilik” çalışmalarına katkı yapanlardan kısaca söz etmek istiyorum.

Yaptığımız araştırmalarda “ahilik” konusunda Ord. Prof. Mehmed Fuad Köprülü, Osman Nuri (Ergin) ve Muallim Cevdet (İnançalp)'in önemli çalışmaları olduğunu gördük. Kırşehirli gazeteci ve tarihçi Cevat Hakkı Tarım 1938'de yayımladığı *Kırşehir Tarihi* adlı eseri ve sonrasındaki çalışmalarında Ahi Evran ve “ahilik” konusunu etraflı bir şekilde ele almıştır. Diğer yandan “ahilik” konusuna ilgi duyan araştırmacılar folklorik de olsa 1949'lu yıllara kadar dergi, gazete ve kitaplarda bu tarihî konuyu çeşitli yönleriyle işlemişlerdir. 1949'dan sonra Üniversitelerde konunun derinlemesine araştırılmaya başlandığını görmekteyiz. Bilhassa İktisat ve İlâhiyat Fakültelerinde ahiliğin kanunnamesi olan “fütüvvetnameler” incelenmiş ve neşredilmiştir. Daha sonraki yıllarda biraz önce de ifade ettiğimiz gibi “ahilik” konusu bütün bilim dalları içerisinde aranmaya ve araştırılmaya devam edilmiş olup, hâlen de bu çalışmalar sürmektedir.

1964'lü yıllarda Kırşehir'de ahiliğe gönül verenler çıkmış ve tarihin tozlu raflarından Âşık Paşa ve *Garipname*'si ile Ahi Evran ve “ahilik” konusunu öncelikle Kırşehirlilerin huzuruna getirmişlerdir.

Bu gönül erlerinin başında -o tarihte belediye başkanlığı da yapmış olan- merhum Em. Alb. Refik Soykut, daha sonra “ahilik” bayrağını taşıyan Mustafa Karagüllü gelmektedir. Soykut ve Karagüllü kendileri gibi düşünen gönüldeşleriyle Kırşehir'i ve dolayısıyla Âşık Paşa ve *Garipnamesi* ile Ahi Evran ve “ahilik” düşüncesini hem tanımaya, hem tanıtmaya çalışmışlardır. Âdeta her ikisi de kendisini bu işe vakfetmiştir.

Geçmiş asırlardan günümüze kadar gelişerek ve değişerek gelen “ahilik” düşüncesini gelecek kuşaklara aktaracak olanlar araştırmacılar, yazarlar ve şairlerdir.

İşte biz, bugün burada, 1964 sonrası Kırşehirli şairlerin ahilik kültürünü konu edindikleri şiirlerini çeşitli yönleriyle ele alıp incelemeye çalışacağız.

Önce belirlediğimiz şairleri ve şiirlerinin isimlerini verelim daha sonra da tasnif ettiğimiz bu şiirleri ve şiirlerle ilgili değerlendirmemizi sunalım.

Şairlerden; Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), Şemsi Yastıman, Nüzhet Erman, Refik Soykut, İlyas Sürmeli, H. Hasan Akan, Şükrü Afşin, Veli Recaî Velibeyoğlu, Âşık Bilalî (Bilal Işıklı), Erdoğan Kırboğa, Ümmügülsüm Çetin, Aslıhan Ardıç, Necati Ege, Ali Rıza Demiryürek, Mehmet Güver, Mustafa Bektaş (Bilâloğlu) vb. sayabiliriz.

Bunlar arasında “ahilik” ile ilgili en çok şiir yazan şairin Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez) olduğunu söyleyebilirim. Onun “ahilik”le ilgili yazmış olduğu şiirlerin başlıkları şunlardır: *Esnafım*², *Ahi Evran Destanı*³, *Esnaf ve Sanatkâr Birlikleri Başkanlık Seçimine*⁴, *Gayem Efendim*⁵, *Kırşehir Hasreti*⁶, *Mizaç*⁷, *Demir Kollar Mini Pastanesi*⁸, *Öyle Gör Beni*⁹, *Bayramınızı Kutlarım*¹⁰, *Aç Koynunu Kırşehirim*¹¹, *Gürşehir*¹², *Biz*

². Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Esnafım”, *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Bülteni*, Yıl: V, nr. 21-22, Mart-Nisan 1988, s. 26.

³. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Ahi Evran Destanı”, *Yeni Kırşehir*, nr. 2389, 3 Eylül 1971. ; *Çiğdem Gazetesi*, nr. 601, 3 Eylül 1979.; *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Ahilik ve Esnaf Kültürü Araştırma Merkezi Başkanlığı Bülteni*, Yıl: 8, nr. 41, Nisan 1992, s.16.

⁴. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Esnaf ve Sanatkâr Birlikleri Başkanlık Seçimine”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 60.

⁵. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Gayem Efendim”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 73.

⁶. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Kırşehir Hasreti”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 85.

⁷. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Mizaç”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 83; *Çiğdem Gazetesi*, nr. 556, 26. 06. 1979.

⁸. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Demir Kollar Mini Pastanesi”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 93; *Çiğdem Gazetesi*, 27 Mart 1985.

⁹. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Öyle Gör Beni”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 97.

¹⁰. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), “Bayramınızı Kutlarım”, *Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde)*, s. 105.

*Kimiz?*¹³, *Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar*¹⁴, *Biz Ahiyiz*¹⁵, *Biz Âşıklar*¹⁶, *İl Kitaplığına Davet*¹⁷, *Esnaf ve Ahilik Günü*¹⁸, *Ahi ve Esnaf Bayramı*¹⁹, *Çok Yazık*²⁰, *Mecnun Mecnun*²¹, *İşte Kırşehir*²², *Hoş Geldin Muhterem Valim*²³, *Kimlik Kartım*²⁴, *Kırşehir'de Kalkınma Ümitleri*²⁵, *Selâm İsparta*²⁶, *Esnaf ve Sanatkâra Selâm (Esnaf Kefalet Kooperatifi Tüm Kuruluşlarına Boyacı'dan Selâm)*²⁷, *Ahi Evren'i Böyle Andık*²⁸,

¹¹. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Aç Koynunu Kırşehirim", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 106.

¹². Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Gürşehir", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 107.; Zaman (Kırşehir) Gazetesi, 3 Temmuz 1975.

¹³. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Biz Kimiz?", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 109.

¹⁴. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 120.

¹⁵. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Biz Ahiyiz", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 127.; Yeşilyurt Gazetesi, 29 Ağustos 1975.

¹⁶. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Biz Âşıklar", Yeşilyurt Gazetesi, nr. 3150, 9 Nisan 1979.

¹⁷. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "İl Kitaplığına Davet", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 135.

¹⁸. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Esnaf ve Ahilik Günü", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 136.

¹⁹. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Ahi ve Esnaf Bayramı", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 146.

²⁰. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Çok Yazık", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 147.

²¹. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Mecnun Mecnun", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 12.

²². Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "İşte Kırşehir", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde, tarihsiz olan bu şiir Mustafa Karagüllü'den alınmıştır.)

²³. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Hoş Geldiniz Muhterem Valim", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 35.

²⁴. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Kimlik Kartım", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 55.

²⁵. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Kırşehir'de Kalkınma Ümitleri", Defter (Kendi el yazısı ile özel arşivimizde), s. 134.

²⁶. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Selâm İsparta", Çiğdem Gazetesi, nr. 515, 16 Mart 1979, s. 1.

²⁷. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Esnaf ve Sanatkârlara Selâm", Çiğdem Gazetesi, nr. 433, 17 Kasım 1978.; aynı şiir "Esnaf Kefalet Kooperatifi Tüm Kuruluşlarına Boyacı'dan Selâm" başlığıyla, Çiğdem Gazetesi, nr. 439, 27 Kasım 1978'de yayımlanmıştır.

²⁸. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Ahi Evren'i Böyle Andık", Çiğdem Gazetesi, nr. 144, 3 Ekim 1977, s. 1.

*Kardeş Armağanı*²⁹. Âşık Boyacı'dan sonra çok şiir yazarlardan biri de Kırşehirli şair, Nüzhet Erman'dır. Kendisi "ahilik" ile ilgili şiirlerini, *Halk Haktır Ahilik ve Yol Töresi* adlı şiir kitabında toplamıştır. Kitapta şu alt başlıklar yer almaktadır: *Denizli Çarşısı, İnsan Bir Şehir Gibidir, Halk İçin, Halktan Yana, Nefsini Diriltinceye Kadar Öldür, Kendi Kendini Belirlemek, Susmak Hikmetin İlk Belirtisi, Yâran Sohbeti, Yol Töresi*. Yol Töresi başlıklı kısım ise şu şiirlerden oluşmuştur: *Tuzlu Su-Şerbet, Hû, Yiğitbaşı-Usta-Yol Kardeşleri ve Aday, Terceman, 740 Kural, Anlamaklık-İnanmaklık-Tutmaklık, Fütüvvet, Şed, Helva, Fütüvvet Ebecedi, Ne Demiş Tebrizli Kuyumcu, Tekbir-Bir Tek ve Halk Haktır*.³⁰ Diğer Kırşehirli şairler ve yazdıkları şiirleri şöyle sıralayabiliriz: Refik Soykut'un, *İnsanlık Bilimi Ahilik ve Ahi Yunus Emre* adlı kitabında: *Ahiler, Mutlu Yolda Ahilik, Ahilikte Kul Yunus, Yunuslardan Bir Yunus, Kırşehir'de Ahi Yunus, Yitirilen Garib Yunus*³¹; İlyas Sürmeli'nin, *Ahi Evran*³², *Ahilik ve Kırşehir*³³; Şemsi Yastıman'ın, *Ahiname*³⁴ ve *Kırşehir Destanı*³⁵; H. Hasan Akan'ın, *Ahi Evran*³⁶; Ali Rıza Demiryürek'in *Ahi Evran*³⁷. Ayrıca bunların dışında ahilik haftalarında yapılan yarışmalarda "ahilik" konusunda yazdıkları şiirle derece alanlardan; Ümmügülsüm Çetin'in *Ahilik*³⁸; Aslıhan Ardıç'ın *Ahilik*³⁹; yine Millî Eğitim Bakanlığı, Çıraklık ve Yaygın Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Çıraklık Marşı Güfte Yarışması"nda dereceye giren Necati Ege'nin, *Çıraklık Marşı*⁴⁰; Âşık Boyacı'nın, *Daver*⁴¹ ve Mehmet Güver'in,

²⁹. Âşık Boyacı (Hüseyin Canitez), "Kardeş Armağanı", *Ciğdem Gazetesi*, nr. 772, 25 Temmuz 1980, s. 1.

³⁰. Nüzhet Erman, *Halk Haktır, Ahilik ve Yol Töresi*, Ankara 1990, s. 15-52.

³¹. Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik ve Ahi Yunus Emre*, Ankara 1987, s. 3-10.

³². İlyas Sürmeli, "Ahi Evran", *Millet*, nr. 389, 1 Eylül 1980, s. 2.

³³. İlyas Sürmeli, "Ahilik ve Kırşehir I-II", *Millet*, nr. 541, 22 Ağustos-15 Eylül 1981, s. 1.

³⁴. Şemsi Yastıman, "Ahiname", *Ahilik Nedir?*, İstanbul, 12 Ekim 1992 Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayını, s. 8.; Erol Ülgen, *Şemsi Yastıman'ın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1995, s. 166-167.

³⁵. E. Ülgen, *age.*, s. 71.

³⁶. H. Hasan Akan, "Ahi Evran", *Kırşehir Gazetesi*, Yıl: 2, nr. 343, 13 Eylül 1982, s. 3.

³⁷. Ali Rıza Demiryürek, "Ahi Evran", 21 Nisan 1976. (28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.)

³⁸. Ümmügülsüm Çetin, "Ahilik", *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Bülteni*, Yıl: V, nr. 17-18, Kasım-Aralık 1987, s. 21.; *Ahilik Yolu*, nr. 21-22, Kasım-Aralık 1987, s. 10.

³⁹. Aslıhan Ardıç, "Ahilik", *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Ahilik ve Esnaf Kültürü Araştırma Merkezi Başkanlığı Bülteni*, Yıl: V, nr. 27-28-29, Eylül-Ekim-Kasım 1988, s. 12.

⁴⁰. Necati Ege, "Çıraklık Marşı", *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Bülteni*, Yıl: V, nr. 25-26, Temmuz-Ağustos 1988, s. 13.

*Kırşehir'ime*⁴², Ertuğrul Aközbek'in *Kırşehir'e Methiye*⁴³ ; Mustafa Bektaş (Bilâloğlu)'nun *Senin Kulun Kırşehir'i*⁴⁴ sayabiliriz. Bunun yanı sıra "Türkiye 10. Ahi Evran Esnaf ve Sanat Bayramı Kutlama Komitesi"nce açılan ödüllü "Ahi" konulu şiir yarışmasında birincilik ödülü alan Erdoğan Kırboğa'nın, *Ahiname*'si⁴⁵, adı geçen yarışmada ikincilik ödülü alan Âşık Bilâlî'nin *Ahi Evran*'ı⁴⁶, üçüncülük ödülü alan Veli Recai Velibeyoğlu'nun, *Ahi Evran*'ı⁴⁷, Şükrü Afşin'in, *Ahi Evran*'ı⁴⁸ ile Kırşehir'i şiirlerine konu yapan şairlerin şiirlerinde bazen bir mısra, bazen de bir kıt'a hâlinde Ahi Evran, "ahilik" ve sanatkârlarımıza yer vermiş olmaları da bu ilginin belirtisidir.

Kırşehirli şairlerin şiirlerini içeriklerine göre; 1. Ahi Evran'ı konu alan şiirler. 2. Ahiliği konu alan şiirler. 3. Esnaf ve sanatkârları konu alan şiirler. 4. Misafirperverliği konu alan şiirler. 5. Şed kuşanmayı konu alan şiirler olmak üzere beş ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

1. Ahi Evran'ı konu alan şiirler: Kırşehirli şairlerin şiirlerinde Ahi Evran'ın ne şekilde yer aldığına geçmeden önce kısaca Ahi Evran kimdir? tanıtmaya çalışalım.

Anadolu'da "ahilik"ın kurucusu Ahi Evran (Evren)'dir. Asıl adı Şeyh Nasuriddin Mahmud Ahi Evran b. Ahmed'dir (1172-1262). Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğmuştur. Büyük İslâm âlimi Fahreddin-i Razi'den ders, Hoca Ahmet Yesevî'nin talebelerinden de tasavvuf terbiyesi almış büyük bir Türk bilginidir. Sırasıyla Denizli, Kayseri daha sonra da Kırşehir'e yerleşmiş "ahilik" teşkilâtını kurmuş ve burada da vefat etmiştir. Ahi Evran, Türk esnaf ve sanatkârlarını cömertlik, ahlâk, yardımseverlik, misafirperverlik prensipleri etrafında birleştirip

⁴¹. Hüseyin Canitez (Şair Boyacı), "Davet", *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Bülteni*, Yıl: V, nr. 25-26, Temmuz-Ağustos 1988, s. 14.

⁴². Mehmet Güver, "Kırşehir'ime", *Kırşehir Gazetesi*, Yıl: 3, nr. 653, 2 Kasım 1983, s. 1.

⁴³. Ertuğrul Aközbek, "Kırşehir'e Methiye", 28. 08. 1997'de Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁴⁴. Mustafa Bektaş (Bilâloğlu), "Senin Kulun Kırşehir", *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Ahilik ve Esnaf Kültürü Araştırma Merkezi Başkanlığı Bülteni*, Yıl: 12, nr. 45, Kasım 1995, s. 45.

⁴⁵. Erdoğan Kırboğa, "Ahiname", 28. 08. 1997'de Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁴⁶. Âşık Bilâlî (Bilal Işıklı), "Ahi Evran", 28. 08. 1997'de Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁴⁷. Veli Recai Velibeyoğlu, "Ahi Evran", 28. 08. 1997'de Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁴⁸. Şükrü Afşin, "Ahi Evran", 28. 08. 1997'de Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

teşkilâtlandırmıştır. Anadolu'da debbağların, sonra da otuz iki esnaf teşkilâtının pîri olarak kabul edilmiştir.⁴⁹

Yukarıda kısaca hayatından ve gâyesinden söz ettiğimiz Ahi Evran hakkında şairlerden Âşık Boyacı, Şükrü Afşin, Veli Recai Velibeyoğlu, Âşık Bilâlî, Erdoğan Kırboğa, Ali Rıza Demiryürek, Ertuğrul Aközbek, Şemsi Yastıman ve Mehmet Güver yazmış olduğu şiirlerinde yer vermişlerdir.

Boyacı, *İşte Kırşehir* adlı şiirinde:

*Ahi Evran postu, Türkmanî jesti,
Âşık Paşa ruhu, Yunus Emresi!..
Ahmet Gülşehriler, Caca töresi,
Burcu burcu kokar işte Kırşehir..⁵⁰*

diyerek, Ahi Evran'ın Kırşehir'de ikamet ettiğine ve dolayısıyla Kırşehir'in "ahilik" in merkezi olduğuna işaret eder.

Toprak ve Bayrak şairi olarak da ün yapan Âşık Boyacı, *Kimlik Kartı* adlı şiirinde kendisini Ahi Evran ve tarihî şahsiyetlerle özdeşleştirir ve şöyle seslenir:

*Kimlik kartımın baş tarafında
İri iri harflerle Koca Türk yazar
Fotoğraf görürsün üst kenarında
Kırışmış alımda Koca Türk yazar.*

*Koca Mehmet olmuş o Koca Sinan
Emrem Yunus olmuş dopdolu iman
Yazar üzerinde yâ Ahi Evran
İlimli, hünerli Koca Türk yazar..⁵¹*

Boyacı kendini tanıtırken,

*Siz neden sorarsınız beni âlemden?
Ben Türkoğlu Türküm unvanım vardır
Sanat ahlakımı oku kalemden
Ahi Evran gibi sultanım vardır..⁵²*

⁴⁹. Erol Ülgen, "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Ortaya Çıkan ve Gelişen Sosyo Ekonomik bir Teşkilât: Ahilik", *Cerçeve*, Yıl: 3, nr. 8, Mart-Nisan 1994, s. 44.

⁵⁰. (Boyacı), "İşte Kırşehir", İmzasız ve tarihsizdir. Mustafa Karagüllü'den alınmıştır.

⁵¹. Boyacı, "Kimlik Kartım", *Defter*, s. 55.

diyerek Ahi Evran ahlâkıyla yetişmiş bir sanatkâr olduğunu belirtir.

O, 13 Mart 1985 tarihli *Gayem Efendim* adlı şiirinde ise asıl gayesinin hem Ahi Evran'ın yattığı yer olan Kırşehir'in, hem de burada yetişen esnaf ve sanatkâr torunlarının sesini duyurmak olduğunu şöyle belirtmektedir:

*Sanatkârlar pîri Ahi sultanın
Medfun bulunduğu şirin diyarın
Esnaf, usta olan torunlarının
Selâmın duyurmak gayem efendim*⁵²

Kendisi cami içlerine boyayla süsleme yapmak için gittiği Konya'nın Ereğli ilçesinde iken Kırşehir özlemi ile yandığı bir sırada yazdığı *Kırşehir Hasreti* adlı şiirinde, Ahi Evran'ı Kırşehir'de yetişmiş diğer Türk büyükleri ile birlikte şu dörtlükte anmaktadır:

*Tam sözlü sohbetli yarenler sende
Âşık Paşa gibi erenler sende
Ahi Evran'ı da görenler sende
Süleyman Türkmanî sende Kırşehir*⁵³

Boyacı, *Biz Kimiz?* başlıklı şiirinde Ahi Evran ve diğer Türk büyükleriyle özdeşleşir. Bu Türk büyüklerinin bilhassa gençler tarafından iyi öğrenilmesi gerektiğine dikkati çeker:

*Biz Ahiyiz, Mevlânayız, Cacayız
Biz Yunusuz, Âşık Paşa yüceyiz
Tarih oku bizi öğren niceyiz
Örnek millet Türk dediler bize hey!..*⁵⁴

O, *Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar* adlı 24. 05. 1985 tarihini taşıyan şiirinde ise Niğdelilere şöyle seslenmektedir:

*Size Kırşehir'den Ahi Evran'dan
Büyük Caca Bey'den, Âşık Paşa'dan
Süleyman Türkmanî, Hacı Bektaş'tan*

⁵² Boyacı, "Biz Ahiyiz", *Yeşilyurt Gazetesi*, 29 Ağustos 1975, s., *Defter*, s. 127.

⁵³ Boyacı, "Biz Ahiyiz", *Yeşilyurt Gazetesi*, 29 Ağustos 1975, s., *Defter*, s. 127.

⁵⁴ Boyacı, "Kırşehir Hasreti", adlı şiirin altında Ereğli Konya 1953, *Kalbimin Işıkları* adlı kitapta notu vardır. *Defter*, s. 85.

⁵⁵ Boyacı, "Biz Kimiz?", *Defter*, s. 109.

*Selâmlar getirdim, selâmlıyorum.*⁵⁶

Selâm İsparta adlı şiirinde Âşık Boyacı, Ahi Evran-ı Veli'nin sanatkârların piri olduğundan söz etmektedir:

...

*İsparta denince kardeş ilimiz
Maddede manada iki dilimiz
Sanat ahlâkına tekdir pîrimiz
Ahi Evran Veli sultanımız var*⁵⁷

Biz Âşıklar adlı şiirinde Önder Ahi Evranımız⁵⁸ var diyen Boyacı, *Ahi Evren'i Böyle Andık*, şiirinde de 1977 yılında kutlanan Ahilik Bayramı'ndaki kötü organizasyondan üzüntü duyduğunu belirterek, gönülden bağlı olduğu, Ahi Evran'dan af dilemektedir:

.....

*Senin'çin güzel bir program yaptık
Birkaç kadeh de şerefe attık
Ve zurna, saz aldık, avrat oynattık
Duydun mu narayı Ahi sultanım*

....

*Duramaz enayi Boyacı, öttü
Bugün de böylece bir iğne dürttü
Ahilik yolunda yıllarca sürttü
Affet encamımı benim sultanım.*⁵⁹

Kırşehirli bir başka şair de Şükrü Afşin'dir. O, *Ahi Evran* adlı şiirinde Ahi Evran'ın yol göstericiliğinden, binbir sanatın piri olduğundan ve mezarının bulunduğu Kırşehir'de yakmış olduğu ışıktan şöyle söz etmektedir:

*San'atın zirvesine ulaşan büyük insan,
İrşatlarıyla buldu doğruyu sende cihan.*

⁵⁶ Ahi Âşık Boyacı, "Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar", *Defter*, s. 120.

⁵⁷ Âşık Boyacı, "Selâm İsparta", *Ciğdem Gazetesi*, nr. 515, 16 Mart 1979.

⁵⁸ Âşık Boyacı, "Biz Âşıklar", *Yeşilyurt Gazetesi*, nr. 3150, 9 nisan 1979.

⁵⁹ Boyacı, "Ahi Evren'i Böyle Andık", *Ciğdem Gazetesi*, nr. 144, 3 Ekim 1977, s. 1.

*Ululuk zirvesine uçmuşum kartal gibi,
Bıraktığın düstura bütün insanlık hayran..*

*Kırşehir'in bağrında ermişsin muradına,
Göğsünde gurub etmiş güneş, doğmuş nurlu tan..*

*Ne tarikat öncüsü, ne de bir mezhep kurdun
Tanrı'dan iman aldın yücesin Ahi inan..*

*Binbir san'atın piri, debbağlığın mübdii,
Öğünür senin ile daim mübarek vatan..*

*Horasan ellerinden fışkırdın bir lâv gibi,
Ey yolcu, dikkat et bak meş'ale burda yatan..*

.....

*Rabbım ne mutlu bize bir Kırşehirli olmak,
Ahilerin diyarı cennet gibi bu vatan,*

*Müsterih uyu artık, makberinde Koca Türk,
Göğsünde çöreklenmiş, efsane olmuş Evran.⁶⁰*

Dindarî mahlâslı şair Veli Recai Velibeyoğlu ise *Ahi Evran* adlı şiirinde Ahi Evran'ın adına yapılan kutlama törenleriyle yüzyıllarca anılacağından söz eder:

*Kuşaktan kuşağa sürer,
Peştemalı kuşandım der
Sevgiyle saygı bir gider
Sonsuz cevher Ahi Evran*

*Bayramı bayrama katar
Kırşehir'i ayakta tutar
Ünü yüzyıllara yeter
Dilde ezber Ahi Evran⁶¹*

⁶⁰ Şükrü Afşin, "Ahi Evran". Bu şiir 28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

Âşık Bilâlî de *Ahi Evran* adlı şiirinde Kırşehir'i mekân seçen Ahi Evran'a, onun adına düzenlenen Ahilik Bayramı'na ve türbesini ziyaretine yer vermektedir:

.....
*Bütün dünya seni sever,
 Esnafların piridir der
 Her Eylûl'de bayram eder
 Sana geldim Ahi Evran*

.....
*Bunca yıldır burda yatan
 Şerefine şeref katan
 Sanatkâra bağrın açan
 Sana geldim Ahi Evran⁶²*

Şair Erdoğan Kırboğa'nın Ahiname adlı şiirinde Ahi Evran'a Sana geldim şehirlerin bilgisi diye seslendiğini görmekteyiz. Onun dergâhına varıp kutlu eşigine şu kıtada yüz sürmek ister:

.....
*Yükü sırdır bu duraksız kervanın
 Uymuş gider bekasına devranın
 Kutlu eşiginde Ahi Evran'ın
 Ney olayım, içli içli çal beni⁶³*

Bir başka şair Ali Rıza Demiryürek ise, 21 Nisan 1976 tarihini taşıyan *Ahi Evran* başlıklı şiirinde, Ahi Evran'ın insanlara sevgi ve ahlâk aşıladığından söz eder:

.....
*Usta, çırak, alıcı münasebetleri başta
 Safi ahlâk kokuyordu dergâhında pişen aşta*
 ....
Bir güler yüz, bir tatlı dil, merhaba

⁶¹ Veli Recai Velibeyoğlu, "Ahi Evran". Bu şiir 28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁶² Âşık Bilâlî, "Ahi Evran". Bu şiir 28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁶³ Erdoğan Kırboğa, "Ahiname". Bu şiir 28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

*Aldatan gönüller, bil ki haraba
Sevgisiz geçen ömür ve zamana
Üzülüyorum diyordu Ahi Evran⁶⁴*

Kırşehir'e Methiye adlı şiirinde şair Ertuğrul Aközbek de, Ahi Evran'ın türbesini ziyaret edenler ile ilgili düşüncelerini aktarmaktadır:

*Ahi Evran Veli nurlar saçıyor
Ziyaretçilerin yardım bekliyor
Derman isteyene derman veriyor
Kırşehir Kırşehir güzel Kırşehir⁶⁵*

Kırşehir'in en ünlü ozanlarından biri olup aynı zamanda Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı'nın kurucu üyelerinden merhum Şemsi Yastıman, *Ahiname* adlı şiirinde, esnafların piri Ahi Evran'dan ve düşüncesiyle birlikte isminin geleceğe taşınacağından söz etmektedir:

*Duydunuz mu kim Ahi?
Kırşehir'de bir dâhî
Gerçek esnafın rahi
Ahi Evran-ı Veli*

*Ahi, kardeş demektir
Helâl lokma yemektir
Demiş: Servet emektir.
Ahi Evran-ı Veli*

*Tembelliği yok etmiş
Çalışmayı çok etmiş
Çok açları tok etmiş
Ahi Evran-ı Veli*

.....

*Osmanlıdan beridir
Esnaflığın pîridir
Yolun hâlen carîdir
Ahi Evran-ı Veli⁶⁶*

⁶⁴. Ali Rıza Demiryürek". Bu şiir 28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

⁶⁵. Ertuğrul Aközbek, "Kırşehir'e Methiye". Bu şiir 28. 08. 1997 tarihinde Dursun Yastıman'dan alınmıştır.

Kırşehir Destanı adlı şiirinde de Şemsi Yastıman, Ahi Evran'ı ve düşüncelerini bilenlerin sayısının az olduğundan yakınır:

*Sanat pîri Ahi Evran-ı Veli
Bilen azdır, acep nedir evveli
Camisi var, bir Cuma'ya gitmeli,
Gidip divanına duram Kırşehir⁶⁷*

Şair Mehmet Güver, *Kırşehir'ime*⁶⁸ adlı şiirinde Kırşehir'de yetişmiş diğer Türk büyükleriyle birlikte esnafın piri olan ve mezarı Kırşehir'de bulunan Ahi Evran'a da yer verir.

2. Ahiliği konu alan şiirler: İncelememizin ikinci kısmını *Ahilik* konusu oluşturmaktadır. Bu konuda Kırşehirli şairlerin yazmış olduğu şiirlere geçmeden önce kısaca ahilik konusuna değinelim. Sosyo-ekonomik bir teşkilât olarak da tanımlanan "ahilik", Türk kültür tarihimiz içerisinde yüksek bir ahlâkî nizamın adıdır. "Ahilik", Selçuklu, daha sonra da Osmanlının yükselme dönemine kadar olan dönemde etkili olan ve bütün çalışma dallarını içine ve himayesine alan bir teşkilâttır. Aynı zamanda bir dayanışma ve yardımlaşma kurumudur. "Ahilik", Türk esnaf, sanatkâr, sanayici ve ticaret erbabını asırlarca bünyesi içerisinde barındırmıştır. Ahiler kurduğu teşkilâtla iş ve meslek ahlâkının korunmasında önemli rol oynamışlardır. Koydukları prensiplerle Türk insanının hep hizmetinde olmuşlardır.

Ahilik konusu Kırşehirli şairlerin şiirlerinde sık sık yer almıştır. Bu konuda da şiirlerinde en çok yer veren şair Âşık Boyacı'dır. O, Esnaf Kefalet Kooperatifi başkanı Mustafa Karagüllü ve kooperatif üyeleriyle birlikte Kırşehir'e yeni tayin olan valiyi makamında ziyarete gider. Valinin huzurunda *Hoş Geldiniz Muhterem Valimiz* adlı şiirini okur. Adıgeçen şiirde şair, Kırşehir'i dolayısıyla da "ahileri" ve "ahiliği" valiye şöyle tanıtmaktadır:

....

*Ahiler, Türkmani, Gülşehri yolu
Âşıkpâşa, Yunus bizdedir Valim*

Çoğumuz sanatkâr işçi ve esnaf

⁶⁶ E. Ülgen, *Şemsi Yastıman'ın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1995, s. 166-167.

⁶⁷ E. Ülgen, *age.*, s. 71.

⁶⁸ Mehmet Güver, "Kırşehir'ime", *Kırşehir Gazetesi*, Yıl: 3, nr. 653, 2 Kasım 1983, s. 1.

*Ahilik ahlâkı bizdeki evsaf
Görmedim bozgunda merhamet insaf
Bağlıyız biz bize muhterem Valim⁶⁹*

Gayem Efendim adlı şiirinde Boyacı, ahilerin çok çalışmasının hem İslâmın gereği hem de Ahi Evran'ın emri olduğunu ileri sürer:

...
*Çalışın diyordu Ahi Evran
Çalışmaya geldi dünyaya İslâm
Ahilik bu demek buna inanan
Çalışana saygı, duygum efendim⁷⁰*

Ahiliğin prensipleri arasında yiğitlik de vardır. Boyacı, bu kavramı Mizaç adlı şiirindeki şu dörtlükte ifade eder:

*Cesaret sözcüğü yiğitte sahi
Ölüme gittiğin bilse de dahi
Eskiden bunlara denirdi Ahi
Yiğitler ömrünce olur mülayim⁷¹*

Boyacı, *Biz Ahıyız* başlığını taşıyan şiirinde "ahilik"ten, ahilerden ve ilkelerinden de bahseder:

....
*Ahiyiz, esnafça kalbimiz bağlı
Elimiz, belimiz, dilimiz bağlı
Şu yüce Türklüğe soyumuz bağlı
Hünerli ellerle san'atım vardır*

*Ahlâklı, akıllı, çalışma bilim
Öğretim, eğitim kültürlü ilim
O aşkla coşarım, konuşur dilim
Caca Bey, Türkmanî, Yunusum vardır*

*Boyacı yürekten meşk etti bunu
Ahilik bugünde, ne büyük konu⁷²*

⁶⁹. Boyacı, "Hoş Geldiniz Muhterem Valimiz", *Defter*, s. 35.

⁷⁰. Boyacı, "Gayem Efendim", *Defter*, s. 73.

⁷¹. Boyacı, "Mizaç", *Çiğdem Gazetesi*, nr. 556, 26 Haziran 1979, *Defter*, s. 83.

⁷². Boyacı, "Biz Ahıyız", *Yeşilyurt Gazetesi*, 29 Ağustos 1975, *Defter*, s. 127.

Boyacı, *Demirkollar Mini Pastanesi* adlı şiirine konu olan işyerinin yaptığı uygulamalarla “ahilik” geleneğini yaşattığına işaret etmektedir:

*Temizlik başkadır bu iş yerinde
Temizlik ustalık her hünerinde
Memnun kalınır da her seferinde
Gel Demirkollardan şaşma kardeşim.*

*Töreye uyarak Ahi sofrası
Şöyle söyleyeyim geldi sırası
Burada yapılır Ahi helvası
Gel, gör, öğren nedir? Şaşma kardeşim.⁷³*

O, *Öyle Gör Beni* başlıklı şiirinde kendisinin aslının süzme bir Türk olduğundan söz etmekte ve yolunun da “ahilik” yolu olduğuna değinmektedir:

....

*Memleket sorarsan tüm Anadolu
Tarikat dilersen Ahilik yolu
Muhammet ümmetiyim, Allah'ın kulu
Sen nasıl bakarsan öyle gör beni.⁷⁴*

Boyacı, *Aç Koynunu Kırşehirim* başlıklı şiirinde, “ahilik”in merkezinin Kırşehir olduğuna dikkat çekmektedir:

.....

*Sana kaynar her an kanım
Feda olsun tatlı canım
Şirin yurdum öz vatanım
Ahi mülküm Kırşehirim.⁷⁵*

12 Temmuz 1985 tarihinde yazdığı *Kırşehir’de Kalkınma Ümitleri* adlı şiirinde ise Kırşehir’in ahi yiğitlerinin yetiştği bir kültür şehri olduğunu şu ifadelerle vurgulamaktadır:

⁷³. Boyacı, “Demirkollar Mini Pastanesi”, *Çiğdem Gazetesi*, 27 Mart 1985. *Defter*, s. 93.

⁷⁴. Boyacı, “Gel Gör Beni”, *Defter*, s. 97.

⁷⁵. Boyacı, “Aç Koynunu Kırşehirim!”, 8 Nisan 1985 tarihinde yazılan bu şiirin altında parantez içerisinde (71 yaşında) notu vardır. *Defter*, s. 106.

.....

*Ve ahi yiğidinin en kudretli otağı
Caca Bey, Aşık Paşa bilginlerin yatağı
Sanatkârlar pirini yetiştiren bu şehir
Bilimde derya olan şu mübarek Kırşehir⁷⁶*

Kırşehirli şairlerden Refik Soykut ise, *Mutlu Yolda Ahilik* adlı şiirinde ahilik prensiplerine uymanın ve ahilerin yolundan gitmenin önemine yer vermektedir:

.....

*İnanışla yarar işi, temel bilip Ahilikte
Hak 'la sabır dileyişle yol alanlar Ahilermiş..*

*Sevgi bağış acımayı ön görenler Ahilikte,
Dünya ahret dengesiyle yol açanlar Ahilermiş..*

*Tüketimden birikime, aklın fikrin kullanarak
Yatırıma yönelişle iş kuranlar Ahilermiş..*

.....

*Emek ile sermayeyi zaman içre bağdaştırıp
Sabır şükür tevbe 'yle nur saçanlar Ahilermiş..*

.....

*El bel dilin bağlayarak yola gitmek Ahilikmiş
Açık alnın kapın kalbin, yolda gitmek Ahilikmiş..⁷⁷*

Şair Ümmügülsüm Çetin, *Ahilik* adlı şiirinde, yardımseverliği, misafirperverliği ve kardeşliği teşvik eden “ahilik” felsefesini şu mısralarla anlatmaya çalışmıştır:

*Ahilik diye simgelediler kardeşliği
Yabancıları koruyup misafir etmeyi
Amaç edindiler insanlara yardım etmeyi*

....

Kardeşliği öğretiler dünyaya.⁷⁸

⁷⁶. Boyacı, “Kırşehir’de Kalkınma Ümitleri”, *Defter*, s. 134.

⁷⁷. R. Soykut, “Mutlu Yolda Ahilik”, *age.*, s. 4.

Şair H. Hasan Akan'ın da "ahilik" konusundaki görüşlerine *Ahi Evran* başlıklı şiirinde yer verdiğini görmekteyiz:

....

*Ahilik önem verir ilme sanata
Akli, çalışma gibi saltanata
Hüner öğrenin der Ahi Ata
Ahi göçer, sanat kalır yerinde*⁷⁹

3. Esnaf ve Sanatkârları konu alan şiirler: Esnaf ve sanatkâr konusu, Kırşehirli şairlerin şiirlerinde fazla olmamakla birlikte yer almaktadır. Esnaf, el sanatları veya küçük ticaretle uğraşanlara verilen addır.⁸⁰ Ahilik konusunda olduğu gibi esnaf ve sanatkârlar konusuna da özellikle şiirlerinde en çok yer veren şairler arasında Âşık Boyacı'nın yer aldığını görmekteyiz.

Boyacı, *Bayramınızı Kutlarım* başlıklı şiirinde, şehrin valisinin, belediye başkanının, garnizon komutanı ve erlerin, bütün kuruluşların müdür, amir ve memurlarının Kurban bayramını kutladıktan sonra, ayrıca ahi ahlâkı ile donanmış bütün esnafın da bayramını kutlar:

*Bütün hüner ehli sanatkârların
Onunla bağdaşmış bütün esnafın
Ahi ahlâkıyla kaynaşanların
Kutlarım mübarek bayramlarını*⁸¹

1983 yılında *Esnaf ve Sanatkâr Birlikleri Başkanlık Seçimi* münasebetiyle yazdığı şiirinde Boyacı, esnaf ve sanatkârlardan ülkenin kalkınması için çok çalışmalarını ve daima ileri gitmelerini istemekte ve "ahilik" geleneğini hatırlatmaktadır:

*Esnaf ve sanatkâr pîri Ahi Evran'ın
Siz aziz torunu sanatkârların
Aynı formül içre geçen zamanın
Nice seçimlere hayır dilerim*

⁷⁸. Ümmügülşüm Çetin, "Ahilik", *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Bülteni*, Yıl: V, nr. 17-18, Kasım-Aralık 1987, s. 21. ; *Ahilik Yolu*, nr. 21-22, Kasım-Aralık 1987, s. 10.

⁷⁹. H. Hasan Akan, "Ahi Evran", *Kırşehir Gazetesi*, s. 3.

⁸⁰. "Esnaf", *Türkçe Sözlük*, TDK., Ankara 1988. s. 468.

⁸¹. Boyacı, "Bayramınızı Kutlarım", *Defter*, s. 35.

*Her asırda öpülür, nasırlı eller
Koymuş eserini Türkler Türkmenler
Daima ileri şimdi hedefler
Sanatçı olarak bunu seslerim.*

*Çok şeyler bekliyor şu aziz vatan!..
Hüsrana mahkûmdur, bunu unutan.⁸²*

24 Mayıs 1985 tarihinde yazdığı *Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar* adlı şiirinde ise Boyacı, hem Kırşehir, hem de Niğde'nin il sınırlarının ayrı olmasına rağmen ilimlerinin bir olduğuna işaret ederek, Niğdeli esnafı Kırşehir esnafının selâmlarını iletmekte, ayrıca mesleği itibarıyla kendisinin de bir sanatkâr olduğuna dikkati çekmektedir:

*Orta Anadolu'mun yiğit erleri
Sizleri hürmetle selâmlıyorum*

....

*Kardeş Kırşehir'de bütün esnaftan
Bütün sanat ehli ustalarından
Nasırlı ellerden hüner satandan
Onlara vekâlet selâmlıyorum*

.....

*İlimiz ayrıysa ilmimiz birdir
Esnafça sohbetle dilimiz birdir
Hak talep etmekle gönlümüz birdir
Millî duygunuzu selâmlıyorum*

.....

*San'atın hünerin sayısı olmaz
Servet kayıp olur sanat kaybolmaz
Hünersiz ülkede huzur da olmaz
Bu fikirden ayrı kalamıyorum*

.....

*Niğdeli dostlarım yiğit kardeşim
Boyacı gönlümde açtı güneşim*

⁸². Boyacı, "Esnaf ve Sanatkâr Birlikleri Başkanlık Seçimi", *Defter*, s. 60.

*Ben de sanatçıyım sizlerle eşim
Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.*⁸³

Boyacı, *Selâm İsparta* adlı şiirinde de İsparta'lı esnaf ve sanatkârlara Kırşehir esnaflarının ve esnafların piri olan Ahi Evran'dan selâmlar göndermektedir:

*Ahilik ruhunu taşıyan erler
Hünerler işleyen sanatçı eller
Türk-İslâm aşkile esnaf gönüller
Ahilik yurdundan selâmımız var*

.....

*Kooperatif sembolü o büyük zattan
Pîri piran otuz iki sanattan
Sanat ahlâkından ilim tahtından
Baş çeşme sultandan selâmımız var.*⁸⁴

Âşık Boyacı, *Esnaf Kefalet Kooperatifi Tüm Kuruluşlarına Boyacı'dan Selâm* başlıklı şiirinde esnaf ve sanatkârların sosyal güvencesi olan Bağ-Kur'un ve kooperatifçiliğin önemine yer vermektedir:

*Esnaf ve sanatkâra açıp bağrını
Türkiye çapında yaptın çağrını
Ahilik ruhuyla tüm kararını
Almıştır kefalet kooperatifi*

*Halkın bankasıyla verip el ele
Bütün esnafları gönül gönüle
Bağ-Kurla perçinler sonunu hele
Görevde kefalet kooperatifi*

....

*Önder Ahi Evran sanatta ahlâk
Erişir maksada uyan muhakkak
Emekle, sermaye olunca ancak
Yükselir yüceltir kooperatifi*⁸⁵

⁸³. Ahi Âşık Boyacı, "Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar", *Defter*, s. 120.

⁸⁴. Boyacı, "Selâm İsparta", *Çiğdem Gazetesi*, nr. 515, 16 Mart 1979.

15 Eylül 1985 tarihinde yapılacak Ahilik Bayramı münasebetiyle yazdığı *Ahi ve Esnaf Bayramı* adını taşıyan şiirinde ise Boyacı, yine “ahilik” düşüncesi yolunda yürüyen esnaf ve sanatkârlara seslenmekte ve gençlere ahiliği anlatmanın bir görev olduğunu belirtmektedir.

.....

*Ustayız esnafız düstura göre
Bizce önemlidir an'ane töre
Anadolu denen mübarek yöre
Bunları yaşatmak davalarımız*

.....

*Verelim gençliğe ruh zenginliği
Ruhları donatan şu ahiliği
Böylece bükülmez Türkün bileği
Bir görev bilmeli uzmanlarımız.⁸⁶*

Ahilik ve Esnaf Bayramı'nın 24. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen şiir yarışmasında birinci gelen Kırşehirli bir başka şair Aslıhan Ardic'in *Ahilik* adlı şiirinde, esnaf ve sanatkâr konusunun işlendiği dikkati çekmekte, Ahi Evran'ın gösterdiği yolda esnaf ve sanatkârların dürüst çalışarak başarı kazanacakları ifade edilmektedir.

...

*Esnafım gelişt; sevdi hakkı doğruyu
Dürüstlük kitabına yazdı ahlâkı onuru
Duydu şanını dört bucak, kucak kucak
Fidanlar çiçek oldu Ahim senin yolunda.⁸⁷*

Şair Necati Ege, *Çıraklık Marşı* adlı şiirinde çıraklara seslenmekte ve iyi sanatkâr olabilmek için mutlaka Ahi Evran'ın yolunun takip edilmesinin gereğine işaret ederek şöyle demektedir:

*Ey arkadaş çırak ol
Huzura erecek bu yol*

....

⁸⁵. Boyacı, “Esnaf Kefalet Kooperatifi Tüm Kuruluşlarına Boyacı’dan Selâm”, *Çiğdem Gazetesi*, nr. 439, 27 Kasım 1979, s. 1.

⁸⁶. Boyacı, “Ahi ve Esnaf Bayramı”, *Defter*, s. 146.

⁸⁷. Aslıhan Ardic, “Ahilik”, *Kırşehir Esnaf Kuruluşları Bülteni*, 1987, s. 12.

*Pirimiz ki Ahi Evran
Bakın, dünyaya saldı nam
Gurur duysun bizle cihan
Sanatkâr olalım biz⁸⁸*

Çıraklık konusu Boyacı'nın *Davet* başlıklı şiirinde de işlenmektedir. O bu şiirinde gençlere, yiğitlere seslenmekte, onları çırak olmaya davet etmekte ve elde edecekleri hünelerle kalfalık, ustalık mertebelerine ulaşacaklarını belirtmektedir:

*Çıraklık, kalfalık, ustalık çağı
Ne güzel bağlantı, hüneler bağ
Bilerek güreşen, devirir dağı
Soyunun sanata gelin yiğitler
Sanata gelin yiğitler...⁸⁹*

4. Misafirperverliği konu alan şiirler: Misafirperverlik, "ahilik"i prensipleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kırşehirli şairlerden sadece birinin bu konuyla ilgili şiirini tespit ettik ki, o da, Nüzhet Erman'dır. Şairin *Halk Haktır veya Yol Töresi* adlı şiirinin birinci kısmı *Denizli Çarşısı* adını taşımaktadır. Şiirin konusunu ünlü seyyah Tancalı, İbn Battuta'nın Denizli'yi ziyareti ve buradaki ahilerce misafir edilişi oluşturmaktadır. Ahiler memleketlerine gelen yabancıları karşılamakta, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacak yerlerini sağlamakta, karşılaşacakları kötülüklerden de korumaktadırlar. Adı geçen şiirde İbn Battuta Denizli'ye gelir. Ahi Duman ile Ahi Sinan'ın adamları misafiri ağırlayabilmek için âdeta yarışır. Neticede kura çekmeye karar verirler. Çekilen kurada İbn Battuta Ahi Sinan'ın misafiri olur. Bu tarihî hadise şiirde şöyle işlenir:

*"Denizli çarşısından geçerken İbni Battuta
Atlarının yularına sarılır (Usta-çırak)
Bir sürü adam
Dükkanlardan fırlayarak!
Korkar Battuta önce, kavgâ var sanır*

Oysa bunlar, onu paylaşamayan "fityan", yani "fetâ" (

⁸⁸. Necati Ege, "Çıraklık Marşı". (Metnin tamamı özel arşivimizdedir)

⁸⁹. Hüseyn Canitez (Şair Boyacı), "Davet". (Metnin tamamı özel arşivimizdedir)

*Ahi Sinan'la Ahi Duman ve arkadaşlarıdır
Kur'a çekilir ve Gezgin, o akşam
Sinan takımının tekkesinde ağırlanır*

*Yıkanarak yiyilip içildikten sonra
Kurânikerim okunur, ardından da
Semâ ve raks başlar çokluk
En az üç gündür Ahilerde konukluk.*⁹⁰

5. Şed kuşanmayı konu alan şiirler: Şed kuşatma, ahiliğin prensipleri arasında kalfalıktan ustalığa geçişi sembolize eden bir törendir. Kalfalıktan ustalığa yükselecek olan bir ahinin üç yıllık kalfalık döneminde bütün eğitimleri başarı ile tamamlaması gerekmektedir. Bu süreden sonra kalfa, ustalığa yükselebilmek için imtihan şeklinde bir törene katılırdı. Kalfa bu törene el becerisi ile hazırladığı eseri getirir ve bunları Ahi vekilinin başkanlık yaptığı ustalardan oluşan meclise sunar. Kontrolden geçirilen ürünler sağlam ve kaliteli ise yaptığı işle ustalığa yükseltildi. Törenin sonunda kendisini yetiştiren ustası tarafından, kalfanın belinden peştemal çıkarılır ve ustası kendi eliyle ustalık peştemalını beline bağlardı. Ayrıca mesleğin sırrını yeni ustanın kulağına fısıldardı. Şed kuşatma denilen bu tören, yeni ustanın toplantıda bulunanların ellerini öpmesi ve dualarını almasıyla sona ererdi.

Nüzhet Erman, *Yol Töresi* şiirinin “Şed” başlığını taşıyan kısmında töreye göre Ahi Baba tarafından bir kalfanın şed kuşanarak usta oluşuna şu mısralarda yer vermektedir:

...
Şed bağlama da âdettir:
.....
*Son kez düğümleince peştemal,
Düğüm mührünün üstüne elini koyarak Ahi Baba:
“- Allahümme sallı âlâ..”
Salâvat getirir önce.
Oturtur adayı sonra Tekbir çekerek,
(Kendisi de diz üstü çökerek)
Hafifçe eğilir belini bağladığı gence:*

⁹⁰. Nüzhet Erman, *Halk Haktır (Ahilik ve Yol Töresi)*, s. 15.

- Ey oğul!

Hatırla, unutma (bu ahdi). yapış, sıkı tut (bu şeddi.)

Götür (sebil et malını canını ihvâna).

Ört (çünkü, ayıp ve sırlar emanet sana).

Hak (ver), hak (al).

Der ve ellerini açarak döner yârana:

-Şed mübarekliği için Fatiha!

Ardından Tekbir tazeler ve şu sözlerle

Pekiştirir sanki attığı düğümleri bir daha:

-Ey oğul!

Şeriatta üstüvâr (güvenilir) ol, tarikatta payidar ol

Ve haberdar ol hakikatte.

Peygamber soyuna yâr ol,

Ama, düşmanlarına da ağyâr ol!

Haram yeme, haram giyme, harama bakma,

Sıra ve emanete sakın hıyanet etme.

Elinle ve dilinle kimseyi incitme.

Hele, anana ve atana, Pîr ve üstadına zerre

Âsi olma, karşı çıkma.

Ey oğul, taşı tut, altın olsun!

(Teraziyi işaret ederek),

Ahiret terazisini de anman gerek

Bunu her eline alışında.

Bugün darsa dar,

Ama yarın bol,

Gelenle geldiği, olanla olduğu kadar.

Sabırlı, dayanıklı ve kanaatkâr ol.

*Ey oğul, hak al, hak ver
Ki, Hak Taalâ, kazanç ve ömrüne bereket vere,
Dirlik ve düzenlik bulasın işinde.*

*Haydi Allah mübarek eylesin! der
Ve sırtını sıvazlar kalfanın üç kere.*

Salâvat ve Gülbank devam eder.

*El öpme, helâlleşme, kutlama... derken,
Başlar, sazlı, sözlü eğlence..⁹¹*

Şair Nüzhet Erman bu konuyu *Halk İçin, Halktan Yana* başlıklı şiirinde de ele alır ve işler. Kalfanın usta olabilmesi için hangi yollardan geçmesi gerektiği konusunda bilgilere yer verir.

*“Yedi adı vardır şeddin,
Yerden, gökten alınmış yedi adı;
Yedi de şart, tulsım ve murad;*

*Ve yedi bağlaması ayrıca,
Yedi çözüp açması..*

Şu yedi sıkıntıya katlanmadan olmaz:

*Nimet kapısını kapatıp zahmet kapısını,
Böbürlenme kapısını kapatıp boyun eğme
Kapısını açmadan kul kısmı..*

Hele fütüvvet eri bir yiğit, yiğitin hası..

*Rahat kapısını kapatıp gayret kapısını,
Uyku kapısını kapatıp uyanıklık kapısını ve de
Zenginlik kapısını kapatıp şükür kapısını açmadan..*

⁹¹. N. Erman, *age.*, s. 44-46.

*Hak ve rahmet kapısını,
Halk için, halktan yana
Açmadan kul kısmını..*

*Sırt çevirmeden yani dünya ve şeytana..
Kul kısmı, gözü doymazlık kapısını kapatıp
Hazırlık kapısını açmadan ölüme..*

Pişmiş sayılmaz!⁹²

1985 yılında Kırşehir’de kutlanan Ahilik Bayramı için yazdığı *Esnaf ve Ahilik Günü* başlıklı şiirde Boyacı, Kırşehir’de öğretim elemanları ve Esnaf Odaları çalışanlarından meydana gelen şed kuşatma ekibinin sergilediği sembolik şed kuşatma töreninden ve uyandırdığı ilgiden bahseder.

*Şed kuşatmada bizim Hocalar
İmanlı, erkanlı ruhu yüceler
Türkün kültürünü dünya inceler
Takdirle anlatır yabancı diller⁹³*

Senin Kulun Kırşehir adlı şiirinde şair Mustafa Bektaş (Bilâloğlu), Kırşehir’in evliyalardan oluştuğundan, Ahi Evran’dan ve Ahi Evran’ın Osmanlı Devleti’nin 2. padişahı Orhan Gazi’ye şed kuşatmasından söz etmektedir:

....
*Ahi Evran kurmuş esnaf ocağı
Bereket doludur tek mil bucağı
Bütün evliyalara açmış kucağı
Âlemde nümune hâlin Kırşehir*

*Orhan Gazi onu övmüştür niye
Benim hünkar Ahi Evran’ım diye
Şal kuşattı Sultan Orhan Gazi’ye
Sağlam elin, dilin, belin Kırşehir⁹⁴*

⁹². Nüzhet Erman, *age.*, s. 17-18.

⁹³. Boyacı, “Esnaf ve Ahilik Günü”, *Kırşehir’in Sesi Gazetesi*, 2 Ekim 1985. *Defter*, s. 136.

⁹⁴. Mustafa Bektaş (Bilâloğlu), *age.*, s. 45.

Yine Nüzhet Erman, *Yol Töresi* adını verdiği ve şed kuşatma merasimini şiirleştirdiği uzun manzumesinin 740 *Kural* başlıklı kısmında, “ahilik” teşkilâtına mensup kişilerin teşkilât tarafından belirlenen kurallara uyması ve bir ahinin nasıl olması gerektiğine yer vermektedir:

“.....

Önce,

Gözünü, dilini, belini bağlaya

Ahi dediğin!

Ne küfür ve karalama, ne yalan ve kin,

Elini, yüzünü, gönlünü ve sofrasını

Halka, iyilik ve hoşnutluk kapısını aç!

- Konuşmanın, giyinip kuşanmanın, yemek yemenin,

(Ne yavaş, ne hızlı, kasılmadan,

Çarpmadan, ezmeden, önüne bakarak,

Mırıldanmadan ve kimseye engel olmadan,

Ulu kişilerle arada mesafe bırakarak)

Yolda, pazarda yürümenin,

Uğraş ve arkadaş edinmenin,

Dost meclisine, beyler katına varmanın,

Silâh ve pala kullanmanın,

(Kesinlikle ikindi namazından önce

Ve güler yüzle odasına girince,

Solundan dolanıp sağ yanına ilişerek yatağının),

Bir hastaya hâl, hatır sormanın

Ve fazla oturmadan, dua edip

İyilik dileyip ayrılmanın.

Mezarlığa gitmenin, başsağlığı dileminin,

Konuk olmanın, konuk çağırmanın,

Birşey satmanın, satın almanın:

(Ucuzluk yetmez,

Sağlam mı mal, ona bakılır!

- Beyaz bir kâğıttır kavaף çarşısı, leke kabul etmez!

*Orta Kesesi'nden ödenir borcu
Dara düşen esnafın, ama,
Dama atılır çürük pabucu,
Dükkân duvarına çakılır!)*

....

*Sanki, Ahi Kocaları, her davranış için
Ayrı bir yönetmelik çıkarmış!
Meselâ yedi âdabı varmış
Yatıp kalkmanın,
Yıkanmanın sekiz âdabı ve üç âdabı varmış
Hamamda saç taramanın.*

*Hatta, bardağa su koymanın, su içmenin.
Velhasıl, 740 kural üzerine
Yolu yordamı yaşamanın insanca!*

....

*Yemeğe davranırken: Bismillâh! demek,
Sağ dizini dikip sol dizinin üstüne çökerek
Kendi önünden ve helâlinden yemek.*

*Ne kaşınmak, ne de sümkürmek.
Lokmayı küçük almak, akıtmamak, dökmemek,
Ve konuğa bırakmak iyisini yemeğin.⁹⁵*

Nüzhet Erman, "ahilik"i *Halk Haktır* adlı şiirinde kısaca şöyle tanımlamaktadır:

.....

*Ahilik, Tanrı'nın sonsuz rahmetinden damıtılmış
Can suyudur kısaca!.⁹⁶*

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kırşehirli şairler şiirlerinde yukarıda sınıflandırdığımız konu başlıkları çerçevesinde ahiliğin çeşitli özelliklerine yer vermişlerdir.

⁹⁵. Nüzhet Erman, *age.*, s. 33-36.

⁹⁶. N. Erman, *age.*, s. 52.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden şiirler şekil bakımından ele alındığında hece ve serbest vezin ile yazılmış oldukları dikkati çekmektedir. Hece ile yazılanlarda hece vezninin çeşitli kalıpları kullanılmıştır. Gerek şekil, gerekse içerik yönünden şiirleri incelediğimizde, hece vezni ile yazılanların çoğu çok başarılı sayılmazlar. Ayrıca dikkati çeken bir nokta da bu tarz şiir yazan şairlerimizin ahilik konusu ile ilgili araştırmalardan, tarihî bilgi ve belgelerden yeteri kadar faydalanmayarak, bu konulara daha çok hissi yaklaşmış olmalarıdır. Buna rağmen Kırşehirli şairlerin, yazdıkları şiirlerle ahilik konusunun gündemde kalmasına sağlamış oldukları katkı da inkâr edilemez. Bu şairler arasında sadece serbest vezinle yazan Nüzhet Erman'dır. O, şiirlerinde hem dili iyi kullanmaktaki ustalığı, hem de işlediği konuları tarihî gerçeklere veya mevcut belge ve bilgilere dayandırmış olması yönüyle diğer şairlerden farklı bir üslup yansıtmaktadır.

şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da ahiliği şiirlerine konu edinen şairlerimiz olacak, bu önemli konunun şiir yoluyla da tanıtılmasını sağlayacaklardır. Bu durum hem şiir tarihimiz, hem ahilik kùltürümüzün geniş kitlelere tanıtılması için büyük bir kazanç olacaktır

GÜLŞEHİRİN AHİ BÜŞR HİKÂYESİ

Kemal YAVUZ*

XIV. yüzyılda Kırşehir'den yetişen Gülşehri (öl. 1317'den sonra) *Mantıku't-tayr* adlı eserinde ahılıktan da bahs eder. Belki Türkçede ahılıkla ilgili bilgi veren ilk edebî eser bu kitaptır. Ahılığın altı şartını sayan şair, devrinde ahılıkla ilgili durumu da gözden geçirip eleştirir. Bu durum biraz da şikâyet gibidir. Şair bu şikâyetini,

Bir ahı göster kim ol gaybet dimez

Halk etini bal u yag gibi yimez (2693)

beytinde dile getirir. Gülşehri'ye göre ahı cemiyette örnek kişi olmalıdır. Cahil yol bilmez insanın kendine bile faydası olmaz ve böyle kişi insanların terbiyesinde görev alamaz. Ahı toplumu toplayan örnek davranışları ile insanları yola getiren ve İslâmiyet'in emrine sıkı sıkıya bağlı kimsedir. İnsanlar böyle ahıların eli ile Tanrı kapısına ulaşırlar.

Gülşehri'nin eserine aldığı hikâyeler gözden geçirilince, onun *Mantıku't-tayr*'ında alıntı tercüme hikâyeler ve kendi yazdığı hikâyeler olmak üzere, iki türlü hikâye vardır. Gerçekten şair, başta Attar ve Mevlâna Celaleddin-i Rumî olmak üzere, İslâmî edebiyat içinde yer alan büyük şahsiyetleri okumuş, onların eserlerinden işlediği konuya göre hikâyeler tercüme etmiştir.¹

İkinci olarak yine işlediği konuya göre kendisi hikâyeler yazmıştır. Gülşehri'nin *Ahı Büşr Hikâyesi* buna başlıca örnek teşkil eder. O anlattığı bu hikâyede ahının örnek davranışlarını verir. Ahılıкта görülen alını açık, sofraya açık, kapı açık; dili bağlı, gözü bağlı, uçkuru bağlı gibi şartları, özellikle sonuncusunu ele alır. Gülşehri bu manzum hikâye ile Türk

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., İSTANBUL.

¹ Ahmet Kartal; "Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı ile Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ının Mukayesesi", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni*, (8-10 Ekim 2003) *Bildiriler*, Kırşehir 2004, s.297-328.

edebiyatında ilk hikâye yazarı olarak görülür. Nüshalardan birinde bu hikâyenin başlığı verilirken *Büşr-nâme-i Hâce Gülşehrî* ibaresi yazılmıştır. Bu durum dikkate değer bir husustur. *Büşr-nâme Mantıku't-tayr*'da 2721-2989 beyitlerini içine alan ve 268 beyitten oluşan uzun bir hikâyedir.²

Şairimiz hikâyenin başında yer alan ilk on iki beyitte hazırlık yapar, daha sonra hikâyesine geçer. Biz bu kısmı, modern hikâye ile karşılaştırsak, bir tasvir gibi düşünebiliriz. Asıl hikâye ise bundan sonra başlayacaktır. Hikâyenin özetini verirse;

Hemyan (Hemedan) şehrinde ilim sahibi, haramlardan kaçan, dünyaya dönüp bakmayan, bekâr, Büşr adında bir kişi vardır. Gece boyu namaz kılan, gündüz de oruçlu olan Büşr, sabahleyin güneş doğmadan dükkanını açar, kazancının yarısını yoksullara verir.

Bir gün işine giderken bir avratla karşılaşan Büşr, rüzgârın hanımın örtüsünü açmasıyla, kadının yüzünü görür, göz göze gelirler ve âşık olur. Kadın gerçekten güzeldir. Yüzü güzel, alnında nur parlayan ve hûriye benzeyen, elbisesi içinde zengin görünümlü bu ay, Büşr'ün gönlünü yakmıştır. Ancak kendi de Büşr'e gönül vermiştir. Gözünün gözüne değmesi ile bir bakışta âşık olan Büşr, onun ardından gider, kim olduğunu ve evinin nerede bulunduğunu sorup öğrenmek ister.

Fakat bir an duraklar, kendine gelir ve şu soruları sorar: "*Sakin ölümün yakın olmasın, şimdiye kadar hiç harama bakmadın, şimdi bir avradın ardına takılıp gitmek olur mu? Bu erkeklige sığar mı; avrada takılıp giden avrattan aşağı olmaz mı?*" Bu sorular Büşr'ü kendine getirir ve genel olarak avratlar hakkında şu düşünceleri sıralar. "*Avrat çok yiğide cefa kılmıştır. Hiçbir er avradından vefa görmemiştir. Bir iki gün senin sevdana düşer, usanınca bırakıp başkasını sever. Ey yiğit! İnsan attı, kılıçta ve avratla vefa bulmamıştır. Ancak avratlar içinde iyileri de vardır, iyisini alanlar kaygısız, dertsiz ve bahıtlı kimselerdir. Bu hanım benim nikahlım değil, bırakıp kendi işime gideyim.*" der. Böylece kadının peşini bırakır, ancak güzelliğini ve hayalini bir türlü gönlünden çıkaramaz. Sefere karar verir.

Seyahate çıkan Büşr Beytü'l-mukaddes tarafına yönelir ve Kudüs'e gider. Belirli bir zaman orada kalır. Hanımın hayali gözünün önünden gitmez. İşlerini bitirince memleketine dönmeye karar verir. Yolda

² Gülşehrî; *Mantık al-Tayr* (Haz. Âgâh Sırrı Levend) Tıpkıbasım, İstanbul 1957, s. 183-203.

remilci, filozofluk taslayan kendine Kırgıl diyen birine rastlar ve saygı ile selâm verir.

Remilci, Büşr'ün selâmını nazlanarak alır. Yoldaş olurlar. Giderken Büşr arkadaşının ne yapacağını merak eder. Söz Kırgıl'dadır. Büşr'e adını sorar. Büşr kendisini Miskin Büşr olarak tanıtır ve Hemyan şehrine yolculuk yaptığını söyler. Bunun üzerine Kırgıl; *"Meskenet yolu büyük bir yoldur, kendine miskin deme, Peygamber ancak kendine miskinim demiştir. Sana bu adı koyan cahil ve delidir."* deyince, Büşr bu ismi söylemekten vazgeçer. *"Ben neyim ki size adımı söyleyeyim, ya siz kimsiniz ve adınız nedir?"* diye sorar.

Kırgıl; *"Bana Feylesof Yemliha derler; her çeşit ilimde düşünür, fıkıhı, tefsiri çok iyi bilirim. Tabii, geometri, fizik, tıp, astronomi, mantık, sarf nahv, matematik, öklides gibi ne kadar ilim varsa hepsinde söz sahibiyim. Bir de remilcilik yaparım; dünyada nelerin olacağını yüz yıl sonrası bile olsa, gayet iyi bilirim. Bütün insanlar bana koşarlar. Bu durumda sen benim yoldaşım olamazsın, hiç ayak baş olmak için iddiada bulunabilir mi? Ben de Hemyanlıyım, hemşehrim olduğun için sana değer veriyorum."* diye cevap verir. Büşr bu tanışmanın ardından; *"Beni bağışla, sana bir hizmetçi gerek, ben bunu seve seve yaparım."* der.

Artık yolculuk başlamış ve samimiyet ilerlemiştir. Giderlerken gökyüzünü bulut kaplar ve yağmur yağmaya başlar. Yemliha, Büşr'e dönerek; *"Bu bulut ve yağmur neyin nesidir: biliyorsan söyle."* der. Büşr cevabında, *"Bu Tanrı'nın emri ile olur, başka ne olduğunu bilmiyorum."* der. Buna karşılık Yemliha, *"Bu cahillerin sözüdür, bu tatsız lafı söyleme, bu gördüğün göğe yükselen toz duman yukarıda yağmur olup yere yağar."* cevabını verir.

O sırada gök gürler; Yemliha bu defa, gürlemenin sebebini sorar. Büşr'den yine, *"Tanrı hükmündendir."* cevabını alır. Yemliha; *"Bu cahiller sözüdür, bulutlar birbirine sürtüşünce gök gürlemeye başlar, cahiller bunu bilmez."* diye azarlar. Yolculuğa devam ederler. Bu sırada gökkuşağı görünür. Yemliha neşelidir. Büşr'e dönerek; *"Kavşıkuzah nedir?"* diye sorunca yine; *"Tanrı'nın hükmüdür."* cevabını alır. Yemliha tekrar Büşr'ü azarlar ve, *"Sen bu cahiller sözünü elden koma. Ben bunu ilim açısından söylersem şaşar ve söylediklerimi de anlarsın. Yeşil ot, sarı, kırmızı güllerin aksi bulutlara vurunca bu güzellik ortaya çıkar. İşte gökkuşağı bundan olur. Bunu kim işitti ise, doğru dedi."* diye açıklamada bulunur.

Artık yolculuğun sonunda gün bitmiş akşam olmuştur. Bir yerde gecekterler. Ay aydıdır. Yemliha Büşr'e; *"Ey arkadaş! Bu gece hangi*

yıldızın gecesidir?" sorusunu yöneltir ve yine; "*Tanrı bilir?*" cevabını alır. Bunun üzerine Feylesof Yemliha; "*Sen bunu bilmezsin, benim gibi bilgili biri de değilsin; bu pençsenbe gecesi güneşindir.*" der. Sonra da diğer gecelerle ilgili olarak açıklamalarda bulunur. Konu yıldızlara gelir: Yemliha sorularına devam eder ve; "*Bu gördüğün yıldızların hangi gökte bulunduğunu bilir misin?*" Sorusuna karşılık Büşr'den yine aynı cevapları alır. Bunun üzerine Yemliha arkadaşına; "*Ne bilgisiz kişisin, böyle birisin ama benim gibi âlime arkadaş oldun. Cahil sözü insanı hayrete düşürür*" gibi sözler söyler ve açıklamalarda bulunur. Gökyüzünün dokuz tabaka olduğunu, seyyareleri, yıldızları ve burçları, dokuzuncu göğe *künbed-i azam* dendiğini, cehalet yarasına ilmin merhem olduğunu anlatır.

Gece ilerler; bu defa Müşteri yıldızı görünür. Yemliha yine; "*Bu ne yıldızdır, onu bilir misin, ya evi neresidir?*" Sorusunu sorar. Büşr'ün cevabı ise; "*Ben onu nasıl bilebilirim, onu ancak Tanrı bilir.*" olur. Bunun üzerine Yemliha; "*Doğru söylersin, sen onu bilmezsin. İşte bu Müşteri yıldızdır. Kavs ve hud da evidir.*" der ve diğer gezegenleri birer birer anlatıp, açıklar. Sonunda ay tutulur. Yemliha Büşr'e bunun da sebebini sorar. Büşr cevap olarak; "*Tanrı kahrı gelince, ayın yüzü gece gibi kapkara kesilir.*" der. Yemliha; "*Sen mukallitsin, sorularıma doğru dürüst cevap vermezsin, ayın nuru kendinden değildir, o bunu güneşten alır. Ay ile güneş arasına yerin gölgesi düşünce, ay tutulur ve ışık vermez olur. Çünkü o zaman güneşi göremez.*" açıklamasını yapar.

Bu konuşmalardan sonra yatarlar. Sabah olunca yola düşerler. Tekrar Yemliha'nın soruları başlar. Önce; "*Perşenbe gün oruç tutacak mısın, bu hangi yıldız günüdür bilir misin?*" der. Büşr, "*Bunu ancak Tanrı bilir.*" cevabını verir. Bunun üzerine Yemliha; "*Sana ne sordum ise hiçbirini bilmedin. Hep Tanrı emrine havale ettin.*" deyince, Büşr, "*Sakın kibr ile yoldaş olma; Tanrı'nın hükmüyle vuruşma, kavga etme. Bütün kazalar Tanrı'dan gelir, o zaman ne kadar akıllı varsa hepsinin gözü görmez olur.*" der. Yemliha bunun üzerine; "*İşte şimdi bilmediğini bana açıkladın. Serçe gibi ötüp, papağanlara marifet satmaya başladın. Kaza gökten inmeden, onu Tanrı hakkı için ben hemen anlarım.*" der. Buna karşı Büşr'ün cevabı; "*Sen ne söylersen ben dinleyip, huzurundan ilim öğrenip giderim.*" olur. Yürümeye devam ederler, sonunda yolları bir yeşillik yere, bir bağa uğrar. Bağın tam ortasında, beline kadar su ile dolu büyük bir küp görürler ve yanında otururlar. Yemliha kibirlenerek, arkadaşına; "*Bu küp niçin gömülmüştür; sen bilmezsen ben bilirim.*" der. Büşr buna karşılık, "*Gelip giden su içsin diye ihtiyaç için gömmüşlerdir.*" cevabını verir. Yemliha ise; "*Bu küpü avcılar*

gömmüşlerdir. Sen biraz uzak dur; ben bu küpte bir yıkanayım, gusl edip kirlerimden bir temizleneyim.” deyince Büşr; *“Bu küpün suyunu kirletmen iyi bir şey değil, gel şehre git ve orada ılık su ile yıkan.”* derse de Yemliha, *“Söz söyleme ve buradan uzaklaş!”* der.

Büşr uzaklaşınca soyunur ve suya girer. Ancak küpün bir kuyu ağzı olduğunun farkına varamamıştır. Yemliha çıkamaz, yüzmeye de bilmediği için, sonunda boğulur. Büşr ne kadar bakarsa haksın Yemliha bir türlü çıkmaz. Büşr’ü bir merak alır; küpün yanına gelince arkadaşının öldüğünü görür ve ağlamaya başlar. Kuşağını çıkarıp belinden bağlar; dışarı çeker ve toprağa gömer. Yemliha ile konuşur gibi; *“Ey bin yıldan ilerisini bilen, sonunda küp suyuna düşüp ölen! Sen niçin bunu düşünüp, bir kuyuda öleceğini bilmedin. Bak Tanrı’nın hükmü gelince, kulun elinden bir şey gelmezmiş.”* diye, kendi kendine söylenir.

Nesi varsa toplar, elbisesini alır, kesesinde de bin altını olduğunu görür. Hepsini sarıp bir yük yapar ve eşeğine yükletir. Ağlaya sızlaya yola düşer. *“Şehre varıp, Yemliha’nın evini bulayım, elbisesini, eşyalarını ve altınlarını varislerine teslim edeyim.”* der. Hemyan’a varır. Daha kendi evine gitmeden, ilk işi, Yemliha’nın evini sormak olur. Sorduğu kimseler onun bir hanımının olduğunu ve evinin şehrin öteki ucunda bulunduğunu söylerler. Büşr evi bulur ve kapıyı çalar.

Örtülü ve ipek şalını yerlere kadar uzatıp yürüyen bir hanım çıkar. Büşr; *“Bende Yemliha’nın eşyaları var, izin olursa içeri girip onları size vereyim.”* deyince, hanım, *“Buyurun nesi varsa getirin.”* der. Bunun üzerine Büşr yüksek sofalı, nimetlerle dolu, bir güzel eve girer. Hanım da, *“Geçiniz oturunuz.”* deyip yiyecek getirir. Büşr yemekten sonra söze başlar. Yemliha ile olan arkadaşlıklarını anlatır. Sonunda bir küpün başına geldiklerini, Yemliha’nın yıkanmak için küpe girmek arzusunu, buna mani olmak istediğini, ancak sözünü geçiremediğini ve kuyuya düşüp öldüğünü anlatır. Baş sağlığında bulunur ve eşyalarını verir.

Hanım bu durum karşısında gözünde yaşlar ağlar. Büşr’e dönerek; *“Ölmüş elden ne gelir, ölenin ardından da gidilmez, o ahiret bahçelerine gitti. Allah rahmet eylesin. Fakat beni günde yüz defa döverdi, zaman zaman söyler hakaret ederdi. Nasihatlar ettim, hiç aldırmadı, akli öğüde ermedi. Akli az fakat bilgisi çoktu, sen doğru bir kişisin, beni hanım olarak al.”* der.

Büşr; *“Her ne kadar bir hanımı seviyorsam ve aşkı canıma dolmuş ve beni yakıyorsa da onu bulmam mümkün değil. Teklifini kabul ettim.”* diye cevap verir. Hanım bu durum karşısında, *“Onu bulursanız onu alınız, bulamazsanız benimle hayat sürünüz.”* diye teklifini yeniler. Altı

yüz altın verir ve, “*Şehre git, Bezzaz Hanı'nda kal. Belirli bir zaman geçtikten sonra beni babamdan ve annemden iste.*” diye tembih eder.

Altı yüz altını alan Büşr evine gelir. Sabah erken şafak vaktinde, Bezzaz Hanı'nda bir büyük ahıbaşı yanında alış veriş yapar. Bu zat Büşr'ü beğenir, kazancın kârını bölüşürler. O zat Büşr'ün elinden tutar; ona ayrı bir ev alır. Kendinden ayırmaz Büşr onun yanında yetişir ve devrin ahılığı yerden göğe yükselten örnek bir ahısı olur. Herkese iyilik yapan Büşr ahlâkı ile insanlara örnek olmuş ve şehrin gençlerini bu yola sevk etmiştir. Kapısı, eli, sofrası açık; gözü, dili ve uçkuru bağlı insanların yetişmesine sebep olmuştur. Nefsinde ve yaratılışında doğruluk vardır. Fakat hikâyenin başında bahsedilen ilk gördüğü hanımı unutamamış, açık gizli hep onu sorup araştırmış ve aşkında sebat göstermiştir. Ancak Yemliha'nın hanımına da söz vermiştir. Aslında bu hanım, hikâyenin başında sözü edilen göz göze geldikleri zaman kendine âşık olan, Büşr'ü tanıyıp evlenme teklif eden ve aşkını saklayan kadındır.

Büşr bunu gerdeğe girdikleri zaman hanımın yüzünden örtüyü kaldırıncı anlar ve beklemediği bu hâl karşısında aklı başından gider. Bu hale şaşan hanım onu kendine getirir. Büşr, “*Ey peri yüzlü sevgili! O rüzgârın yüzünden örtüsünü kaldırdığı güzel sen imişsin. Ben senin kutlu yüzünü göreliden beri aşkınla yanıp tutuşmuş ve bu hâle düşmüşüm. Senden seni almak için altınlar aldım ve hep seni aradım. Sen altı aydan beri benim olmuşsun, fakat bundan haberim yok. Ey sevgili, ey canımın içi! Hak seni bana helalliğe verdi.*” diye sözünü bitirir.

Buna karşı hanım da; “*Sen beni seveliden beri ben de seni sevdim. Hep aşkımı Tanrı'ya söyler ve senin aşkına sabr ederdim. Sana nasıl kavuşabilirdim? Sonunda bana seni Tanrı gönderdi.*” diye karşılık verir.

Gülşehri hikâyesini bu son diyalogla bitirir. Arkasından da öğütlerde bulunur.

Ahı Büşr hikâyesi basit bir çatıya sahiptir. Olaylar hayatın ilerlemesine göre gelişmiştir. Anlatımda zaman zaman geçmişe dönülür ve diyaloglar büyük bir yer tutar. Bu hikâye gerçekçi realist bir hikâyedir. Zaman, mekân ve şahıs üçgeni eserde sağlam şekilde görülmektedir. Eski Türk edebiyatında görülen diğer hikâyelerdeki gibi, *Ahı Büşr* hikâyesinde olağanüstü hallerle karşılaşılmaz. Yazar örnek ahı tipini, en basit şekilde ele alıp anlatmış ve ortaya koyduğu hikâyede ahı tipinin bazı özelliklerini vermeye çalışmıştır. Yer yer Ahılıkla ilgili olarak bilgi veren Gülşehri, bu hikâye ile ahının nasıl olması gerektiğini de anlatmıştır. O bu hikâyesinde zaman zaman sosyal tenkitte bulunur ve toplumu çeşitli yönleri ile ele alır.

Hikâyede asıl canlılık, karşılıklı yüz yüze konuşmalardan ve zıtlıklardan meydana gelmektedir. İyi ve kötü tipler üzerine kurulan hikâyenin şahıs kadrosu azdır. Hikâyede belirli bir yere kadar, bir tarafta remilci, kahin ve felsefeci Yemliha ve hayatının sonu, bir yanda da gönül adamı Büşr'ü paralel yürütür. Bunlardan Büşr Tanrı tarafında, Yemliha da benlik yönündedir. İki şahıs arasında geçen konuşmalar bu durumu açık şekilde göstermektedir. Yemliha'nın,

*Sana ne sordum-ısa çün bilmedün
Tanrı emrine havâle eyledün*

*Hadd ü resmin bilmedün her bir sözün
Tanrı emrinden gidermedün gözün (2861-2862)*³

sözlerine karşılık Büşr de,

*Büşr eydür kibr ile barışmagıl
Tanrı 'nun hükmi-y-ile urışmagıl*

*Kim kazâlar Tanrı 'dan çün geeler
Kamu zeyrekler gözi kör olalar (2863-2864)*

şeklinde cevap verir. Fakat bu konuşma devam eder. Sıra Yemliha'dadır.

*Yemlihâ eydür tap imdi söyledün
Bilmedüğünü bana şerh eyledün*

*Serçe gibi başladun ötmeklige
Tûtlara ma'rifet satmaklığa*

*Bu sözi bir hoş yire cem' eylegil
Bir fakîre tapusunda söylegil*

*Yohsa ben bu sözi kaçan işidem
Kim kazâdan korkuban yoldan gidem*

İnmedükdür ol kazâ gökden dahı

³ Bildiride verilen beyit numaraları altı nüsha üzerinden hazırlamakta olduğumuz *Mantıku'r-tayr* çalışmasına aittir.

Kim anı ben anlayam Tanrı hakı

Diler-isem dünyada da 'vî kılam

Kim dahı bin yılda n'olasın bilem (2865-2870)

şeklinde övünmelerine devam etmiştir. Ancak Büşr yumuşak başlı birisidir. Bu sözlere,

Büşr eydür eylese ayruk sana

Dınmayam bağışlagıl bugur bana

Ne ki sen söyler-isen ben işidem

Hoş tapundan ilmi öğrenü gidem (2871-2872)

şeklinde karşılık vermiştir.

Büşr yukarıda görüleceğı gibi serçe olarak değerdendirilmiştir.

Hikâyenin tek kadın kahramanı Yemliha'nın hanımıdır. Gülşehri bu şahsı derin bir aşk hikâyesi içinde saklamış adını bile vermemiştir. Böyle olmasına rağmen, Yemliha'nın hanımı hikâyenin asıl şahısları arasında görülür. Aşkını gizlemede ve fırsatı değerdendirmede ehil bir kadındır.

Geçdi avrat Büşr gönlin taglayu

Büşr kaldı gönlin ana bağlayu

Bir nazarda eyle oldı âşıkı

Kim temiz itmedi bătıldan Hakı

Eydür ardınça eger varmaz-ısam

Evi kanda kendü kim görmez-isem

Işkı beni bî-gümân öldüriser

Dükeli halkı bana güldüriser

Döndi kim ol avrat ardınça vara

Kendü kim yâhut evi kanda sora (2743-27479)

ve

Ben bu togrulık ki sende görürem

Küllî anun mihri terkin ururam

*Seni kendüme halâl eylenürem
Erligüni kavmuma söylenürem*

*Sen dahı kendüzüne beni kabûl
Eylegil kim darb-ıla hoşdur usûl (2940-2941)*

beyitlerinde görüldüğü gibi, hikâyenin başlangıcında ve sonunda o vardır. Bu hanım Büşr'ün ilk gördüğü hanımdır. O da Büşr'e aşiktir. Aşkında sabr etmiş ve,

*Avrat eydür ben dahı yavlak seni
Sevdüm ol sâ'at ki sen sevdün beni*

*Sırlarımı Tanrı'ya söyler-idüm
Oturup ışkuna sabr eyler-idüm*

*Varmaga çün meylüm olmadı sana
Tanrı virdi âkıbet seni bana (2985-2987)*

beyitlerinde görüldüğü gibi hep kavuşma gününü beklemiştir. Ayrıca o, Büşr'e bile yol gösteren biridir. Gülşehri onu,

*Yüzi hûb u tal'atı pür nûr-ıdı
Âdemî dime ana kim hûr-ıdı*

*Tonı hoş kendüzi hoş bay-ıdı
Ne adem dirsın ana kim ay-ıdı*

*Geçdi avrat Büşr gönlin taglayu
Büşr kaldı gönlin ana bağlayu (2741-2743)*

beyitlerinde vermeye çalışmıştır.

Büşr ise asıl kahraman olmasına rağmen saf ve doğruluktan ayrılmayan, zaman zaman hatalı yollarla karşılaşan, ancak kendine yaptığı telkinlerle doğruyu bulabilen bir şahıstır. Ancak samimi ve gerçekçidir. Yemliha ne kadar kibirli ise, Büşr o kadar alçak gönüllü ve uyumlu bir kimse olarak görülmektedir. Kısacacı Ahî Büşr aşık, sağlam karakterli, harama el uzatmayan, doğru, gönülden Allah'a bağlı samimi bir kimsedir. İyi ahlakı sayesinde başkalarının terbiyesinde ve

yetişmesinde önder olmuştur. Gülşehri'nin örnek insan tipidir. Ahılığın altı şartına da sıkı sıkıya bağlıdır ve bu şartları yerine getirir.

Kırgıl Yemliha hikayede ikinci asıl şahıs gibi görünürse de, Yemliha'nın karısı ortaya çıkınca bu derecesini kayb eder. Bűr ne kadar Allah'a bağlı ise, o da o kadar kendine ve ilmine güvenir. Menfi, olumsuz bir tiptir. Gülřehri ortaya çıkardığı bu tipi, dumana, Bűr'ü ise nura benzetmiştir. Bunu, Bűr ile olan yolculuklarında,

*Gider-iken ol tuman bu nūr-ıla
Çıkdı bir ulu bulut yağmur-ıla (2795)*

beytinden öğrenmekteyiz. Yemliha'nın bu olumsuzluğu hanımı tarafından da dile getirilmiştir. Bunu,

*Günde yüz kez ol beni döger-idi
Dem-be-dem suçsuz bana söger-idi*

*Hiç benüm öğüdüme girmez-idi
Ol öğüde aklı hiç irmez-idi*

*Bir fodül-ıdı senün katunda ol
Aklı yavlak az-ıdı vü ilmi bol*

*Ben bu togruluk ki sende görürem
Küllü anun mihri terkin ururam*

*Seni kendüme halâl eylenürem
Erligüni kavmuma söylenürem*

*Sen dahı kendüzüne beni kabûl
Eylegil kim darb-ıla hoşdur usûl (2937-2942)*

beyitlerinde Yemliha'nın özelliklerini verir ve onu Bűr ile karşılaştırır.

Özet olarak söylemek gerekirse Yemliha hikayenin olumsuz tipidir. Hikayede asıl şahıs gibi görünmesine rağmen rolü bir noktada biter ve tali şahıs durumuna düşer. Bu da Gülşehri'nin şahısları ele almada ve olayların seyrinde usta bir hikayeci olduğunu gösterir. Bu şekilde asıl şahıs gibi görünen şahısı, sonradan tali şahıs durumuna

düşürme hadisesi herhalde orijinal bir buluş olmalıdır. Yemliha Büsr'ün karşısına konmuş zıt bir tiptir. Hikâye bir noktada canlılığını bu zıtlıktan alır. Yazar onu olumsuz yönleri ile tanınan bir şahıs olarak ortaya çıkarır ve bu durumu ölümüne kadar devam ettirir.

Sonuç olarak, *Ahî Büsr hikâyesi*, Türk edebiyatında modern hikâye şartlarına uyan ve on dördüncü yüzyılda 1317 yılında yazılan bir hikâyedir. Gülşehri bu manzum hikâyesi ile Türk edebiyatında ilk hikâye yazarı olarak görülmektedir. O, hikayesini zıtlıklar ve karşılıklı konuşmalarla canlı tutmasını da bilmiştir.

Ana fikir olarak hikâye edebiyatımızda Ziya Paşa'yı da hatırlatmaktadır. Ziya Paşa,

Yıldız arayıp gökde nice turfa müneccim

*Gaflet ile görmez kuyuyu rehgüzerinde*³

derken bu hikâyenin ana fikrini yüzyıllar sonra vermiş olur.

Şunu da belirtmemiz gerekir. Modern hikâye, arandığı zaman, Batı edebiyatındaki hikâye türünden çok önceleri bizim edebiyatımızda da görülmektedir. Ancak bunları araştırmadan hükümler verirken kendi edebiyatımızı bir tarafa bıraktığımız, hatta küçümsediğimiz bile söylenebilir. Burada rahmetli hocam Prof. Dr. Mehmet Kaplan'dan bir alıntı yaparak konuşmama son vereceğim. Mehmet Kaplan şunları söylemektedir.⁴

“Avrupa’da metin tahlili son derece gelişmiş, metin tahlili metodu ile ilgili teori kitaplarının yanı sıra, edebî eserleri çeşitli bakış açılarından inceleyen yüzlerce kitap yayımlanmıştır. Denilebilir ki bu araştırmalar sayesinde onların yazarları, dünya çapında şöhrete ulaşmışlardır.

Hiç unutmam, 1950 yılında Divan şiirini çok iyi bilen bir arkadaşla Sorbonne’da bir edebiyat profesörünün Baudelaire üzerinde yaptığı bir dersi dinliyorduk. Profesör, Baudelaire’in bir mısramı çok derin ve güzel buldu, onu adeta bir mücevher gibi uzun uzun inceledi. Arkadaşım Fuzulî’nin aşağı yukarı aynı manaya gelen bir beytini tekrarlıyor: ‘Yahu bizim Fuzulî aynı duyguyu Baudelaire’den daha iyi

³ Ziya Paşa, *Terkib bend* (V. Bend 51 beyit, bkz. Mehmet Kaplan-İ.Enginün-B. Emil, *Yeni Türk Edebiyatı*

Antolojisi II, İstanbul 1978, s. 18.).

Mehmet Kaplan, *Hikaye Tahlilleri*, Dergah Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1979, s.

ifade etmiş niye biz bunun farkında değiliz' diye adeta yerinde duramıyordu. Aynı yıl College de France'da Profesör Albert Gabriel, Fransız dinleyicilere, projeksiyonla Bursa'da Yeşil Türbeyi anlattı ve böyle bir şaheserin dünyada benzeri olmadığını söyledi. Paris'te bulunan Türk öğrencileri, adeta, zorla bu konferansı dinlemeğe götürmüştüm. Konferanstan çıkarken, Paris şehrinin güzelliklerinin baskısı altında ezilmiş olan Türk gençleri, adeta bir dağ havası almış gibi ferahladılar ve öbür arkadaşım gibi, onlar da, "böyle güzel eserlerimiz varmış da bizim neden bunlardan haberimiz yok" diye hayıflandılar. Onlara Hayâli'nin mısraı ile cevap verdim.

O mâhîler ki derya içredir deryayı bilmezler"

EŞREF b. AHMED'İN FÜTÜVVET-NÂMESİ

Işıl Yılmaz YILDIRIM*

Sözlük anlamı cömertlik, kerem, yiğitlik olan fütüvvet; esas itibariyle İslâm kültür dairesinde maddi ve manevi anlamda kendine has öğretileri ve adabı olan bir teşkilatlanmadır. Bir dönem iktisadi hayatta varlığını kuvvetle hissettiren bu teşkilatın asıl faaliyet alanı iman edenlerin gönülleri olmuştur. “Fütüvvet sahibi, iki âlemde de beline yücelik ve hizmet kuşağını kuşanmıştır”

Fütüvvet ehli, Arapçada “fetâ, fityân”, bunların şeyhleri “ebü'l-fityân, seyyidü'l-fütüvve” diye isimlendirilirken Farsçada fütüvvet ehli “fütüvvet-dâr, cüvân-merd, fetâ” gibi isimlerle anılmıştır. Ayrıca fütüvvet ehlinin şeyhlerine “ahî” da denilmektedir. Sosyal hayatın birçok meselesi gibi fütüvvet mevzuda edebiyata yansımıştır. Fütüvvet öğretilerinin konu edildiği edebî metinlerin örneklerini edebiyatımızda da görmekteyiz. Genelde fütüvvet erbâbı tarafından kaleme alınan bu metinler “fütüvvet-nâme” adıyla anılmaktadır. Osmanlı Devletinin kurulduğu yıllarda ve sonrasında faaliyetlerini etkin bir biçimde sürdüren Âhî Teşkilatı, devletin sosyal ve iktisadî ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır.

13. Yüzyılda İslâmiyet'in Anadolu'da hızla yayılma gösterdiği dönemde, fütüvvet mensuplarının kendilerine “ahî” ismini vermişlerdir. Fütüvvet kuralları ile Türk kültürüne ait bazı hususiyetler birleşmiş ve bu birleşmeden güçlü bir teşkilât ortaya çıkmıştır (Anadol 2001:47).

Esnaf teşkilatı arasında kurulan kuvvetli bağın Hz. Muhammed'in peygamberliğinden çok önce mevcut olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. İslâmiyet'in kabulüyle birlikte esnaflar arasında kurulan kardeşlik bağı dînî kaidelerle perçinlenmiş, bazı değişikliklerle Anadolu'ya kadar

---

* Ar. Gör., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., KIRIKKALE. ipyildirim@yahoo.com

yayılma göstermiştir. Anadolu'da Türk kùltürü ile kaynaşarak "Ahilik" adı altında günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Genel olarak fütüvvet terbiyesi alan kişinin aynen tasavvufta olduğu gibi bazı aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Öncelikle kişi talepkâr yani talip olmalıdır. Talip olan kişinin Allah'a, peygambere ve Kur'an'a inancının tam olması gerekmekte bununla birlikte bazı dünyevi arzulardan kendisini soyutlaması beklenmektedir. Çünkü arzular insanı doğru yoldan ayırabilir. Arzularından kurtulan talip için en tehlikeli olan şeylerin başında kibir, gurur, önyargı, kin gibi duygular gelmektedir. Ahî dünya malına çok fazla değer vermemelidir. Hatta bazı kaynaklarda fütüvvet ehlinin 18 dirhem gümüşten fazlasını elde tutmaması gerektiği kaydedilmektedir. Bu teşkilatın üyesi olan her bireyin meslek sahibi olduğu göz önüne alınırsa, fütüvvet ehlinin yaptığı işte dürüst ve adil olması gerekmektedir. Bire bir sosyal ilişkilerini sürdüren teşkilat üyelerinin dünyadan soyutlanmadan yine şu dünyaya has arzulardan uzak olmaları beklenmektedir.

Fütüvvet-nâmeler Âhî teşkilatının âdab ve kaidelerinin anlatıldığı, bu özelliği nedeniyle didaktik görünüm arz eden metinlerdir. Fütüvvet teşkilâtı, bir esnaf topluluğu görünümü arz etse de, yapılanmanın temelinde dinî inançlar, evrensel insanlık değerleri ve grubun içerisindeki kardeşlik anlayışı yer almaktadır. 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'daki fütüvvet teşkilatının anlamlandırılmasında temel kaynak niteliği taşıyan ilk fütüvvet-nâmeler bu dönemin geleneğine uyularak Arapça veya Farsça olarak kaleme alınmıştır. Es-Sülemî fütüvvetnâmesi (öl. 1021), es-Sühverdî'nin fütüvvetnâmeleri (öl. 1234), Tuhfetü'l-Vâsâyâ, Necm-i Zerkûb'un fütüvvetnâmesi, Nâsırî'nin fütüvvetnâmesi (1290) bu dönemde Anadolu'da Arapça ve Farsça olarak yazılmış fütüvvet-nâmelerdendir. Daha sonra bu coğrafyada Türkçe Fütüvvetnâmelerin yazılmaya başlandığı görölmektedir .

İncelediğimiz fütüvvet-nâme, Anadolu Türk Edebiyatı sahasında yazılan ilk Türkçe manzum fütüvvet-nâme olarak bilinmektedir. Eserin şeyh Eşref b. Ahmed tarafından kaleme alındığını Orhan Bilgin tespit etmiştir. Eserin yazarı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Ancak bu fütüvvetnâmenin de içinde bulunduğu şiir mecmuasını inceleyen Bilgin şairin İznikli Abdullah b. Eşref'in, yani daha çok Eşrefoğlu Rumî diye bilinen kişinin babası olduğu kanaatinde-dir. Buna delil olarak eldeki mecmuada bulunan ibret-nâme adlı mesnevîde yazarın ismi zikredilirken hayatta olan kimseler için kullanılan "*İbret-nâme-i Mevlânâ Eşref şerrefe'llahu fi'd-dünyâ ve-l-âhire bi-hürmeti Seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ecma'in*" dua cümlesinin kullanılması, daha sonraki mesnevîlerde

ise ölmüş kişiler için kullanılan dua cümlesi “*rahmetullahı rahmeten vâsiaten*” nin kullanılmasını göstermekte buna bağlı olarak yazarın eserin istinsah tarihi olan 1452'den hemen önce vefat etmiş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Eşrefoğlu Rûmî'nin (öl.1469) Eşrefoğlu diye anılması, bize babasının yaşadığı dönemde meşhur bir kişi olduğunu göstermektedir. Bunların yanında Eşrefoğlu Rûmî'nin daha Hacı Bayram-ı Velî'ye damat olmadan önce tasavvuf terbiyesini almış olduğunu göz önünde bulundurulduğunda bu tahsil ve terbiyeyi babasından almış olabileceği hatıra gelmektedir. Nitekim Eşref b. Ahmed'in mesnevilerini istinsah eden Nasûh b. Ahmed yazarın ismini kaydederken her bir mesnevinin başına *Şeyh* veya *Mevlânâ* ibaresini koymuştur (Bilgin 1992: V).

Şeyh Eşref b. Ahmed'e ait olan 444 beyitten oluşan eser *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Fütüvvetin esasları hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmış olan eser, fütüvvete ait unsurlar belirtilerek değerlendirilecektir.

Fütüvvet-nâmelerde fütüvvet sahibinde bulunması gereken özelliklerin yanında bulunmaması gereken özellikler de anlatılmıştır. Fütüvvetnâmelerin geneline bakıldığında fütüvvet ehli olan kimsenin yahut başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu teşkilata girmek isteyen kişilerin bazı kurallara uyması, bazı davranışlardan kaçınması gerektiğinin anlatıldığı da görülür. Eserlerdeki bu didaktik havanın en önemli nedeni bunların bir nevi el kitabı özelliği taşımalarıdır. Talib'e bir nevi rehber olan bu eserlerde dikkati çeken ortak ve en temel şartlar arasında Allah'a iman, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i rehber edinmesi ve bir meslek sahibi olması gelmektedir. Fütüvvetnâmelerde, fütüvvet ehlinin sahip olması gereken özelliklere bakıldığında evrensel geçerliliği olan örnek bir insan tipinin çizildiği görülmektedir.

Eser, fütüvvet ehlinde bulunması gereken iman şartının belirtildiği beyitle başlamaktadır. İman bilindiği gibi fütüvvet ehli olmanın ilk şartıdır. Bunun yanında şariat kapısının ilk makamı da iman etmektir. Altı iman esasının ilki Allah'a imandır.

Hakk Ta'âlâ adı gönlünde sebât

İdse buldun âhiretde sen necât

İlk beyitten sonra fütüvvet ehlinin gönül gözünün açık olması için insanın nefsiyle mücadele etmesi gerektiği anlatılmakta, bu dünyanın geçici olduğunu anlatan beyit ise bize fütüvvet ehlinin bütün mesaisinin Ahirette ulaşılacak saadete yönelik olduğunu göstermektedir.

*'Aklum eydür dünya fânî uç geçer
 Âhiretdür Hakk katında mu'teber*

Ahiret inancı ve Tanrının birliğine imanın vurgulandığı beyitlerin ardından, fütüvvet-nâmelerin çoğunda yer alan, talibin bilmesi gereken hususlarla ilgili soru ve cevapların olduğu bölüm gelmektedir:

*Nâgehin seyr ideriken bir gezin
 Ugradum yolumda bir şahsâ güzün*

*Başladum virdüm selâm kıldı kabûl
 Hûyî hulkî pür edebdî pür usûl*

*Yüzüne bakdum içüm toldı nurı
 Söyleyüz kim er olan bîlür eri*

*Bâna gönlüm dîdi kim sorgıl buna
 Er olan kanda olur kankî yana*

*Sordum ânâ vir haber kim er nedür
 Fi'li kavli nicedür yâ ne geyür*

*Nerde olur yâhu ne dil söyler ol
 Neyi reddider neyî kılur kabûl*

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi talibin er kişinin nasıl olması gerektiği ile ilgili sorusuyla birlikte, okuyucuya rehber olacak nitelikte bazı bilgiler verilmeye başlanır. Burada verilen cevapta fütüvvet ehlinin boş ve yersiz konuşmaması, doğru amaçla doğru sorular sorması ve eğer cevap aldığıında uygulayacaksa soru sorması gerektiği anlatılmaktadır.

*Döndi bakdı bir nazar kıldı bana
 Didi kim sormak virildi mi sana*

*Sormak ûlû iş durur bîlürisen
 Sordugunla hem 'amel kılurisen*

*Ben eyitdüm sormagı kılğıl beyan
 Tâ ki gönlümden gide şek û güman*

Erliğin giyimle kuşamla olmadığı; er olan fütüvvet erbabının iyi bir kul olduğu, edepli olduğu, oturmayı, yatmayı, kalkmayı, yürümeyi, almayı, satmayı bildiği, Kur'an hükümlerinden ayrılmadığı, boş konuşmadığı, her sözünün bir hikmeti olduğu, ileri görüşlü ve tevazu sahibi olduğu ve başkalarını ayıplamaması gerektiği belirtilmiştir.

*İşid imdi er nedür kim bilesin
Bulıcagın sohbetine kalasın*

*Er olanlar tonıla er almaya
İy nice 'avret erün tonın geye*

...

*Er odur kim togrulukla kul ola
Fi'li kavli pür edeb usûl ola*

*Turmagı oturmagı vü yatmagı
Yürimegi almagı vü satmagı*

*Hûyı hulkî ola Kur'an mazharı
Fi'li kavli ola hep Hakk manzarı*

*Tâlib isen her nazarda bakasın
Kendü yakanda göresin yakasın*

*Sohbetine yol bula her bir ferik
Kendüzünden kendüye ola şefik*

....

*Söyledügi sözde hiç hezl olmaya
Hikmet ola her neyikim dinleye*

*Hakk yolında kulluğı sadık ola
Âhiret işinde gey hazik ola*

*Gey tabassur ider ola hâline
Er olan ta'n itmeye er kâline*

*Çün tevazzu' ola tâcî bâşına
Bil ki erdür bakmagıl hiç yaşına*

*Başı ger açuk ola ger örtülü
Eri başdan mı bilürler iy delü*

*Ne büyük dülbendile er er olur
Ne baş açuk yürüse yol yanılır*

*Her ne geyse bâşına sâhib-usûl
Ere inkâr itmez illâ gey fuzûl*

Eserde fütüvvet ehlinin giyecekleri arasında bulunan hırka, aba, tac ya da küllah zikredilmektedir; bu geleneğin çıkış noktası olarak bazı fütüvvet-nâmelerde Hz. Muhammed'e miraca çıkmadan önce Cebrail tarafından hırka giydirildiği daha sonra Hz. Muhammed'in bu hırkayı önce Hz. Ebubekir'e daha sonra da Hz. Ali'ye verdiği rivayet edilmektedir. (Sarıkaya 2002: 174).

Fütüvvet-nâmelerde hırka ile ilgili olarak sorulan sorulara şu şekilde cevap verildiği ifade edilmektedir: "Hırka-i Şerifin imanı settarlıktır ve kıblesi pîrdır ve gasli terkdir ve namazı arlıktır ve farzı terk-i arzudur ve sünneti öz hakkına kani olmaktadır ve canı iradettir ve kilidi tekbirdir ve bağlaması hizmettir, kemali doğruluktur ve yakası rızadır, taşrası nurdur ve içerisi sırdır" (Sarıkaya 2002: 173).

*Gey geyürse hırka ger geyse kaba
Cübbesi ger medfunîse ger 'abâ*

*Ger yalınca 'ûr olâ ger cinde-pûş
Ger murakka' tonı ger nâtık hamûş*

*Ger saçakludur tamı ver harbası
Çevân elinde adîdir Yûnusî*

*Ger keçeden tonı ger nefis kumaş
Hakk'a munkâd bâtl ehlile savaş*

Çünkü takvâ kılmadun hey'etün

Her tonı kim geysen oldur 'illetun

Hakk katında ekrem oldı min ünâs

Şol ki etkâdur tonı hayre 'l-libâs

.....

Eşref bin Ahmed eserinde fütüvvet erbabının giysileri arasında yer alan *şedd*'e de yer vermektedir. *Şedd* kelime anlamı olarak; bağlamak, bağlanmak demektir. "Törenler esnasında *şeddin üçe katlanmasının* anlamı *şeriat, tarikat ve hakikate işaretler. Şeraitte üstüvâr ol, tarikatte payidâr ol, hakikatten haberdâr ol demektir. Ve yine mebde, meâş ve meâd'a işaretler. Ne yoldan geldin fehm et ve nereye gidersin fikr et demektir. Şeddin dörde katlanması, çehar-ı yâr-ı güzîn'e, ve dört müctehit imama, dört pîr ve dört tekbire, dört melek-i mukarreb'e, dört münzel kitaba ve dört rûkn-i aleme (hava, su, ateş, toprak) işaretler. Beşe katlanması, beş Âl-i abaya, beş ulu'l-azm peygambere, beş vakit namaza, bina-yı İslâm'a işaretler. Altıya katlanması imanın altı şartına ve altı şeriat sahibi peygambere işaretler. Yediye katlanması, yedi mushafa, yedi azayı yıkayıp ibadet etmeğe, yedi cehennem azabından korkmağa işaretler. Şeddin on ikiye katlanması on iki imama işaretler" (Sarıkaya 2002: 166).*

Şedd bağlama geleneği fütüvvete dahil olmak anlamına gelmektedir. Bunun temelinde tabiki ta'at ve takvâ vardır. Tac ve hırkanın başka öğretilerde yer aldığı düşünülecek olursa *şedd* orijinallik arzeder. *Şedd* bağlanan kişi fütüvvete dahil olmuş demektir. Böylece diğerleriyle kardeş olur ve aşağıdaki beyitlerde de ifade edildiği gibi aynı anneden süt emmiş sayılır.

Şedd hakkında Hz. Âdem ile Cebrail arasındaki şu konuşma rivayet edilmektedir: "Ya Âdem, bu kuşağa *şedd-i vefa* derler. Beline kuşatıyorum, ta ki ahde vefa kılasın, şeytana uymayasın ve her zaman onunla düşmanlık edesin, dünyaya muhabbet etmeyesin, Hakk'ın kaza ve kaderine sabr edesin ki Hak Teâlâ rızasına nail olasın" (Sarıkaya 2002: 165).

Bil ki takvâ yiri gönüldür turak

Zâhirin ko kişinün gönlüne bak

Çünkü Hakk yirdüğünü arzun diler

Bu sıfatlu kişiden takvâ kaçır

*Çün bilinde tâ'at ola bil bağı
Bil ki Hakk'dan kuşanubdur kuşağı*

*Ger bilinde şeddi vardur ger kemer
İkisi de bir anadan süd emer*

Buraya kadar şariat merhalesine gelebilmek için tutulması lazım gelen yolu anlatan şair bundan sonra tarikat ve marifet makamlarına ulaşabilmek için neler yapılması gerektiğini, insanın ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğini anlatacaktır, zaten 298. beytin başındaki ibare “tarikat beyânıdur” başlığını taşımaktadır.

*Bundan içre var tarikat gidene
Mürşidün her didüğünü idene*

*Bagla bilün Hakk yolına kıl tapu
Pes tarikat oldu ikinci kapu*

....

*Az yimek durur az içmek uyku az
Geldi ihdâd bilesin kim gitdi naz*

....

*Her kapunun edebini gey sakın
Tâ ki gide şüheler gele yakîn*

*Çün tapûda togrı oldun bir zaman
Pes tarikat ehli oldun bî-güman*

*Bundan içre ma'rifetdür bir kapu
'Ârif olanlar kılur anda tapu*

*Kim tarikat kâpusı bu ma'nide
Ebced okur şunda durur tâpuda*

*'Ârifün uykusu anı bilene
Uyanuklukdur tarikat ehline*

Marifet ile ilgili hususların anlatılmaya başlandığı bölüm burasıdır. Marifetin herşeyi anlamak; iyiyi kötünden ayırt edebilmek ve iyiyi seçebilmek kudreti olduğu belirtilmektedir.

*Bir zaman bu kapuda kılsan kıyâm
Ma'rifet mihrâbına oldun imâm*

*Bundan içredür hakikat perdesi
Çün getürdi gitdi kâmû perdesi*

*Şerî'at beyânındadır başlığını taşıyan 370. beyit ve sonrasında
bununla ilgili malumat verilmektedir:*

*Didi İslâm'dür şerî'at dinde bil
Biş 'ameldür birin eksük itmegil*

*Bir kul ol hocana artuk katma sen
Biş namazı kıl tamudan ol esen*

*Vir zekâtı tut oruc bir ay tamam
Hacca var kim bulasın dâr'üs-selâm*

*Çün dinünden işbu mikdar bilesin
Şüphesüz ehl-i şerî'at olasın*

*Şeriatın açıklandığı bu beyitlerden sonra talibin tarikat nedir?
Sorusuna şu cevap verilmektedir:*

*Didi iman Tanrı'ya şöyle ki var
Dahi gerçektür kamu firişteler*

*Hem kitâblar hem rusul Hakk söyledi
Âhiretde bula her kim neyledi*

*Hayrı şerri bil ezelde yazdı Hakk
Biz Resul'den böyle okıduk sabak*

*Kim yazan yazdığını yanılmadı
Yazdugından taşra nesne olmadı*

*Pes tarikat dinde budur bilesin
Bunda bilsen anda sag kurtulasın*

Tarikatın kutsal kitabın yazdıklarına ve peygamberlerin söylediklerine uygun bir yolda ilerlemek olduğunu belirten kılavuz kişi marifet nedir? Sorusuna ise şu cevabı vermektedir:

*Didi gönlünden kamu şekki gider
Kalmasa gönlünde hiç şekden eser*

*Çün yakîn bildün neyi bildünise
Âhiret işinde ne kıldunise*

*Çünkü şek gitdi kamu geldi yakîn
Ma'rifetde bil ki bellü müftisin*

*Ârif oldun defter içre yazılı
Ma'rifet mihrâbına oldun ulu*

Şeriat, tarikat ve marifetle ilgili yapılan izahtan sonra sıra hakikat nedir? sorusunun cevabına gelir:

*Didi kim yıksan riyâ kapusını
Şirk evin kıldun harâb yapıdun dini*

*Çünkü ihlâs geldi gitdi hep riyâ
Bil muhakkıksun dinün de bî-riyâ*

*Anla ihlâs oldurur kılsan 'amel
Hiç garazdan olmaya anda zagal*

*Çün hakikatdan bu mikdâr yiyledün
Bil hakikat ehlidür levhde adun*

Burada dikkat çeken unsur tasavvuf ile âhilik arasında görülen paralelliktir. Fütüvvet ehli ile sûfilerin yaşayışları benzerlikler göstermektedir. Hatta fütüvvet bir süre sonra sûfilerde bulunması gereken bir vasıf, sûfilîğe giden yolda aşılması gereken bir merhale olarak değerlendirilmiştir. İbnü'l-Arabî de fütüvveti tasavvufun makamlarından biri olarak kabul etmiştir (Sarıkaya 2002:127).

Çalışmamızda genel olarak fütüvvet-nâmelerde ele alınan, fütüvvetle ilgili unsurlar dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Eşref bin Ahmed eserini şu beyitlerle tamamlamaktadır;

*Dinle anla kim iresin Tanrıya
Bunu iden yarın oda girmeye*

*Dinleye çün gözün uyak gerek
Akl u gönöl dinlemekte sak gerek*

*Anlayan gönölde olmaya gamâm
Anlarisen bunda oldu söz tamam*

KAYNAKÇA

Anadol, Cemal, 2001, *Türk- İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Önder, Mehmet, 1976, *Kırşehir Güldestesi*, Filiz Yayınevi, Ankara.

Sarıkaya, M. Saffet, 2002, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sayar, Kemal, 2001, *Sufî Psikolojisi*, İnsan Yayınları.

Soykut, Refik, 1976, *Ahi Evran*, Ankara.

Şeyh Eşref b. Ahmed, [Yayına Hazırlayan: Bilgin, Orhan].

HACI BEKTAŞ VİLÂYETNÂMESİ'NDE AHİ EVRAN

Harun YILDIZ *

Hacı Bektaş Vîlâyetnâmesi, kültürümüzdeki Menâkıbnâme geleneği içerisinde önemli yeri olan bir eserdir. Bektaşî Menâkıbnâmeleri içinde de en önemli ve en tanınmış olanıdır. Eserin önemi, tamamıyla bir tarikat pîri olan Hacı Bektaş Velî (669/1271)'nin yaşamı ile menkıbelerini ihtiva etmiş olmasından ileri gelir. Bundan dolayı *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî* ismiyle de anılır. Hacı Bektaş Velî, bilindiği gibi, XIII. yüzyıl Anadolu'sunun önde gelen mutasavvıflarından biri olup yapmış olduğu faaliyetler ve göstermiş olduğu kerametler dilden dile dolaşarak her tarafa yayılmıştır. Bu yüzden eser, Alevî-Bektaşî çevrelerde bir çeşit kutsallık kazanarak yüzyıllar boyunca okunmuştur. Hem Hacı Bektaş Velî ile ilgili bilgi ve rivayetlerin ana kaynağı olması, hem de onun Ahmed Yesevî ile ilişkisi bağlamında Yesevîlik ile ilgili an'ane ve menkıbelerin de ülkemizdeki ilk metinlerini ihtiva etmesi açısından eserin önemi büyüktür. Bilim dünyasında da değeri olan bir eserdir, zira yazılmış olduğu dönemin dinî inançları, sosyo-kültürel yapısı ve gelenekleri ile ilgili önemli bilgi ve malzemeler içermektedir. Bu anlamda orijinal ve otantik bir eserdir. Eserin müellifi ise, XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyılın başlarında yaşamış olan ve *Firdevsî-i Tavîl* (*Uzun Firdevsî*) lakabı ile bilinen Hızır b. İlyas'dır.¹

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SAMSUN. hyildiz@omu.edu.tr

¹ *Firdevsî-i Rûmî* veya *Uzun Firdevsî* diye de anılan Hızır b. İlyas (1453-??), Bursa'lı olup Sultan II. Bayezid adına yazmış olduğu Süleyman Peygamber'e ait rivayet ve hikayeleri içeren *Süleyman-nâme* isimli eseri ile tanınmış olan Osmanlı yazar ve şairidir. Bu eser, bir rivayete göre 380, başka bir rivayete göre de 360 cilttir. Eserinin 80 cildi beğenilmiş olup diğer ciltler, padişahın emriyle yok edilmiştir. Bundan dolayı üzülen Uzun Firdevsî, II. Bayezid'in aleyhine hicviyeler yazmıştır. Kendisine "Uzun" lakabının verilmesinin de, eserinin uzunluğundan ileri geldiği rivayet edilmektedir. Hayatının sonlarına doğru Horasan'a gitmiş ve orada ölmüştür. Uzun Firdevsî, Süleyman-nâme'nin dışında Daavât-nâme, Firâset-nâme, Hadîkatu'l-Hakâyık, Kutb-nâme, Hadîs-i Ahsen, Hayât ü memât ve Satranç-nâme gibi eserler de yazmıştır. Kutbnâme isimli eseri, İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır. Bkz., Bursalı Mehmet

Eserin ülkemizde değişik nüshaları bulunmaktadır. Bilim adamları, elimizdeki en eski vilâyet-nâme nüshasının, Hacı Bektaş Veli'nin vefatından bir hayli sonra, yaklaşık olarak 200-230 yıl sonra kaleme alınmış olduğunu, bunun da 1624 tarihinde yazılmış olduğunu bildirmektedirler.² Bu bağlamda Abdülbaki Gölpınarlı, eserin en eski nüshasının Hacı Bektaş tekkesinden gelen ve günümüzde Ankara (Milli) Kütüphanesinde bulunan nüsha olduğunu belirtir³ ki, bizim de kullandığımız nüshalardan biri budur.⁴ Bu nüsha, Ali Çelebi isimli bir kişi tarafından 1034 Rabîulevvel tarihinde (1624-1625) şu an elimizde olmayan daha eski bir nüshadan istinsah edilmiş ve yine Ali Çelebi tarafından Hacı Bektaş tekkesine bağışlanmıştır.⁵ Eserin tamamı, 217 varaktır. Kullanmış olduğumuz diğer nüsha ise, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdi Bey Koleksiyonu, 558/4 numarada kayıtlıdır. *Velâyetnâme* ismiyle geçmekte olup 80 sayfadır. İstanbul'da Tatyos Matbaasında H. 1288 tarihinde yayınlanmıştır. Ali Çelebi'nin istinsah ettiği nüshadan sonra eser, değişik dönemlerde yine istinsah edilerek çoğaltılmıştır.⁶ Bunlar, birbirinin benzeri olup hemen hemen aynı şeyleri ifade etmektedirler. Aralarındaki farklar ise, önemli ölçüde bazı kelimelerin sonraki dönemlerde aynı anlama gelen kelime ile değiştirilmesinden ibarettir.

Ahi Evran'ın kurucusu olduğu Ahilik ise, Anadolu'da ilk olarak XIII. yüzyılda görülmeye başlayan ve Türk-İslam kültür ve medeniyetinin oluşmasında önemli rol oynayan dinî-ictimai bir teşkilattir. Arapça "*kardeşim*" anlamındaki ahi kelimesinden gelen bu ismin, Türkçe'deki "*akı*" kelimesinden geldiğini savunanlar da vardır.⁷ Bu

Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İst. 1333, II, 357-359; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1982, s. 35-37; M. Fuat Köprülü, "Firdevsî-i Tavîl", *İA*, IV, İst. 1977, s. 649-651; Orhan F. Köprülü, "Uzun Firdevsî", *DİA*, XIII, İst. 1996, s. 127-129

² A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İst. 1983, s. 3-4; *Vilâyet-nâme Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İst. 1995, s. XXIII-XXIV.

³ Bkz., Gölpınarlı, *Vilâyet-nâme*, s. XXIII.

⁴ *Vilâyet-nâme-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, Milli Kütüphane, Yazma Eserler Bölümü, Kayıt no: 215.

⁵ Bkz., *Vilâyet-nâme*, vr. 217a.

⁶ Eserin değişik nüshalarıyla ilgili geniş bilgi için bkz., Gölpınarlı, *Vilâyet-nâme*, s. XXIX-XXXVIII; Ocak, "Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi", *DİA*, XIV, İst. 1996, s. 471-472.

⁷ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, AÜİF Yay., Ank. 1974, s. 3, 51-52; Sabahattin Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötügen Yay., İst. 1977, s. 18; Franz Taeschner, "Akhi", *El*, (New Edition), Leiden, 1979, s. 321-322.

bağlamda, cömert, yardımsever ve eli açık gibi anlamlara gelen bu kavramın Türk kültürünün orijinal kaynaklarından biri olan *Divânü Lügati't-Türk*'te geçmesinin önemli bir rolü olduğu görülmektedir.⁸

Ahiliğin Anadolu'da yayılması ve bir teşkilat haline gelmesinde fütüvvet teşkilatının⁹ önemli bir rolü vardır. Fütüvvet her toplumda görülebildiği gibi, Arap toplumunda da mevcut olan bir yiğitlik ülküsü idi. Bu ülkünün İslam'ın yayılmasına paralel olarak İran, Türkistan, Suriye, Irak, Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkarlar arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Türkler, İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsünü benimseyip kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla süslemişler¹⁰, böylece Ahilik, fütüvvet teşkilatının Anadolu'da kazanmış olduğu yeni şeklin adı olmuştur.

Tasavvufî bir yapılanma ve teşkilata dönüşmesi, Abbasîler döneminde olan fütüvvet grupları¹¹, Halife Nâsır Lidînillah (622/1225) tarafından Abbasî hilafetinin iyice zayıflayan siyasî otoritesini güçlendirmek ve bu grupları kontrol altına almak amacıyla devlete bağlı olarak yeniden yapılandırmıştır. Bu, olay Claude Cahen'in ifadesiyle bir

⁸ Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lügati't-Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yay., Ank. 1985, I, 90, 310.

⁹ Arapça "fetâ" kelimesinden türetilen "fütüvvet" kavramı, gençlik, yiğitlik, mertlik ve cömertlik anlamlarına gelmekte olup güzel ahlak, terbiye, nezaket ve fedakarlık gibi insani hasletleri de bünyesinde toplamaktadır. Esasını "diğerkâmlık, paylaşma ve ihtiyacı olanlara yardım etme" ilkeleri oluşturmaktadır. İslamiyet'le birlikte dinî bir anlam kazanan bu kavram, daha sonraki yüzyıllarda tasavvufî bir yapılanmaya dönüşmüş, tarihî süreç içinde bu anlam ve değer çerçevesi etrafında toplanan kişilerin oluşturduğu teşkilatın adı olmuş ve Anadolu'da Ahiliğin doğuşuna ciddi anlamda zemin hazırlamıştır. Bkz., M. Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlarda Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bak., Ank. 2002, s. 27; Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İst. 1996, s. 259-261.

¹⁰ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *DİA*, I, İst. 1988, s. 540.

¹¹ Fütüvvet telakkisinin menşei konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bkz., M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank. 1999, s. 91-93; Çağatay, 3-6; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 3-5; Sarıkaya, 33-34, 49-50; Taeschner, "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", (Çev. Fikret İşıltan), *İÜİFM*, XV/1-4, İst. 1953-1954, s. 11-15; Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", (Çev. Semahat Yüksel), *Belleten*, XXXVI/142, Ank. 1972, s. 207, 229-230; Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İÜİFM*, XI/1-4, İst. 1952, s. 83-85; Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *AÜİFD*, I/1, Ank., 1952, s. 59-68; Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II", *AÜİFD*, I/2-3, Ank., 1952, s. 61-84; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (Çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197, Ank. 1986, s. 592; A. Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İst. 1996, s. 261.

fütüvvet reformudur.¹² Nâsır, fütüvvet birliklerini yeniden örgütlerken yazılan fütüvvetnâmeler'le bu birliklerin ilke ve kurallarını tanzim etmiş, diğer müslüman hükümdarlara da elçi, ferman ve fütüvvet libasları gönderip kendilerini fütüvvet teşkilatına girmeye davet etmiştir.¹³ Bu faaliyetin bir parçası olarak ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti'yle I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında temas kurmuş, bunun üzerine Keyhüsrev, hocası aynı zamanda ünlü sûfî Sadreddin Konevî'nin de babası olan Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a halife Nâsır'a elçi olarak göndermiştir.¹⁴ Mecdüddin İshak, Anadolu'ya dönüşünde Keyhüsrev'in isteği üzerine halife Nâsır tarafından gönderilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), Evhadüddin Kirmanî (635/1237) ve Şeyh Nasîruddîn Mahmud el-Hoî (659/1261) gibi büyük mutasavvıfları da Anadolu'ya getirmiştir. Bundan sonra Anadolu'da artık çok sayıda tekke ve zaviye açılmış, daha sonraları I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alaaddin Keykûbât'ın bu teşkilata girmeleriyle Anadolu'da Ahiliğin kuruluşu tamamlanmıştır. Özellikle Keykûbât zamanında halife Nâsır'ın meşhur mutasavvıf Şihâbüddin Ömer Sühreverdî (632/1234)'yi Anadolu'ya göndermesinin, Ahi teşkilatının kurulmasında önemli bir yeri olduğu görülmektedir.¹⁵ Böylece XIII. yüzyılın sonlarında Konya dışında Ankara ve Niğde gibi şehirlerde de Ahilerin varolduğunu söyleyebiliriz.¹⁶ Bu yüzden XIV. yüzyıl ortalarında Anadolu'yu baştan başa dolaşan Faslı ünlü seyyah İbn Batûta (770/1369), Ahilerin Anadolu'nun pek çok şehrinde faaliyette bulunduğundan övgü dolu ifadelerle söz etmektedir.¹⁷

Anadolu Ahiliğinin kurucusu olarak bilinen ve sonraları Ahi Evran (Evren) ismiyle anılan Şeyh Nasîruddîn Mahmud, İran'ın Batı Azerbaycan tarafındaki Hoy Kasabası'na XI. yüzyılda gelip yerleşen

¹² Cahen, 591.

¹³ Çağatay, 23-24, 36-43; Sarıkaya, 32; Ocak, 261-262; İsmet Kayaoğlu, "Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu", *AÜİFD.*, XXV, Ank. 1981, s. 221-229.

¹⁴ İbn Bibî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuk-Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, I, 175-176.

¹⁵ Kazıcı, 540; Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II", s. 62-63.

¹⁶ Cahen, 594.

¹⁷ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bak. Yay., Ank. 1999, s. 5; Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya göre Anadolu'nun Sosyo-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı, Ank. 2001, s. 71-87; yine bu çerçevede Konya'daki Ahilerin lideri olan *Ahi Ahmedşah*'ın, 15 Muharrem 694/1294 tarihinde öldüğü zaman cenaze törenine 15 bin kişinin katılması ve bu yüzden şehirdeki dükkanların da kırk gün boyunca kapalı kalması, Ahiliğin Anadolu'da ne kadar etkili olduğunu gösteren önemli bir örnektir. Bkz., Cahen, 599.

Türkmen bir ailenin evladı olarak dünyaya gelmiştir. Esas adı Mahmud b. Ahmed olup doğduğu kasabanın isminden dolayı başlangıçta “Hoî” diye anılmıştır. Künyesi hakikatlerin babası anlamına gelen *Ebû'l-Hakâyık*, lakabı ise İslam’a ve Müslümanlara yaptığı hizmetlerden dolayı *Nasiruddîn*’dir. Onun yaptığı hizmetlerin ve verdiği mücadelenin büyüklüğüne göre hakkında bilinenler çok azdır ve gerçek kişiliği menkıbeler arasında kaybolmuştur. Bu bağlamda, “gök, kâinat” ve “yılan, ejderha” anlamlarına gelen Evran ismi, efsanevi kişiliğinin bir işareti sayılabilir. Ahi Evran, zamanının meşhur hocalarından ders alarak yetişmiştir; ders aldığı hocalardan biri de, meşhur Eş’arî kelamcısı Fahreddin Râzî (606/1210)’dır. Türkistan’ın manevi pîri Ahmed Yesevî’nin yetiştirdiği talebeler vasıtasıyla tasavvufu tanımış, fütüvvet nizamının marifet pîri ve kurucusu olan Şihâbüddin Sühreverdî’den istifade etmiş, sohbetlerine katılmıştır. Gönül ilmi olan tasavvuf yanında tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi İslami ilimler ile tıp gibi müsbet ilimlerde zamanın sayılı alimleri arasında yer almıştır. Ahi Evran, büyük bir halk düşünürü olup pek çok eser vermiş bir ilim ve fikir adamıdır.¹⁸ Onun devrinin siyasî ve fikrî akımları içerisinde çok önemli ve etkili faaliyetler icra etmiş bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

XIII. yüzyıl başlarında Anadolu’ya gelen Ahi Evran, bir müddet Denizli ve Konya’da ikamet etmiş, bu sürede Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykûbât’ın iltifatına nail olmuş, ona eserlerini takdim ederek¹⁹ Sultan’ın maddî ve manevî desteğine kavuşmuştu. Daha sonra Ahi Evran, hocası ve kayınpederi Evhadüddin Kirmânî ile birlikte Anadolu’yu şehir şehir, kasaba kasaba gezerek Ahilik teşkilatının kuruluşunda ve yayılışında çok önemli rol oynamıştır. O, aslında Anadolu’da Ahilik teşkilatını, o dönemde İslam dünyasında yaygın olan fütüvvet anlayışı çerçevesinde örgütlemiş ve Selçuklular’ın da destek vermeleri ile tüm Anadolu coğrafyasına yaymıştır. Hocasının vefatı üzerine Kayseri’ye yerleşmiş, onun yerine geçmişti. Hem esas mesleği ve geçim kaynağı olan debbağlık (deri işçiliği)la uğraşmaya, hem halkı irşada, hem de Ahilik teşkilatını geniş çapta yaymaya devam etmiş, sonradan Kırşehir’e

¹⁸ Bu bağlamda Mikail Bayram, onun Selçuklular dönemi Anadolusunun en güçlü filozofu olduğunu ifade ederek İhvân-ı Safâ risalelerine çok iyi vakıf olduğunu belirtir. Bkz., Bayram, “Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yay., Konya, 2003, s. 66.

¹⁹ Ahi Evran’ın bildiğimiz eserleri şunlardır; *Tabsiretü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehâ*, (Nuru Osmaniye Ktp. Nr. 228), *Metâliu'l-İman*, (Konya Yusufağa Ktp., Nr. 4866, *İmanın Boyutları* şeklinde Mikail Bayram tarafından çevrilerek 1996 yılında yayınlanmıştır), *Menâhic-i Seyfî*, (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, Nr. 92), *Letâifu'l-Hikme*. Bkz., Bayram, *a.g.m.*, s. 64-66.

yerleşmiş ve ölümüne kadar burada kalmıştı. Bu arada Türkmenler tarafından Ulu Alaaddin diye anılan ve Ahiliğin Anadolu'da yayılmasında önemli katkıları olan Alaaddin Keykûbât'ın, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesi, Ahilerin bu sultana karşı tepki göstermelerine ve karşısına geçmelerine yol açmıştı. Sultan da iktidarına karşı oldukları ve kendisini devirmeyi planlayan veziri Sadedin Köpek ile işbirliği içinde oldukları gerekçesi ile pek çok Ahi ve Türkmen zümresini öldürtüp bazı ileri gelenlerini tutuklatmıştı. Ahi Evran da beş sene müddetle (637-642/1240-1245) tutuklu olarak kalmış ve sonuçta Kırşehir emiri Nurettin Caca tarafından 659/1261 tarihinde öldürülmüştü. Doksan üç yıl yaşadığı rivayet edilmektedir.²⁰ Kendisi ile ilgili rivayetlerden hareketle, çok iyi bir mutasavvıf olduğu, pek çok kerametinin bulunduğu²¹ ve bu çerçevede hakkında bir menâkıbın da yazıldığı anlaşılmaktadır.²²

Ahi Evran, Anadolu'da hem Hacı Bektaş-ı Velî hem de Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (672/1273) ile aynı dönemde yaşamıştır. O'nun debbağlık mesleğini icra ettiğine dair an'ane, debbağ esnafının pîri olarak yüceltilmesine sebep olmuştur. Bu bakımdan Türk debbağlarının silsilenâmeleri kendisine dayandırılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde

²⁰ Kerimüddin Aksarâyî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr ve Müsâyeratü'l-Ahyâr*, (Çev. F. N. Uzluk, M. N. Gençosman), Ank. 1943, s. 75; Bayram, *Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, s. 73-110; Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ank. 2001, s. 1-4; Çağatay, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran", *Belleten*, CLXXXII, Ank. 1982, s. 423-435; Bayram, "Ahi Evren Kimdir?", *Türk Kültürü*, XVI/191, Ank. 1978, s. 658-668; Bayram, "Ahi Evren ile Alâüddin Çelebi'nin Öldürülmesi", *İstem*, II/3, Konya, 2004, s. 37-57; Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", *CÜİFD.*, VII/1, Sivas, 2003, s. 265; İlhan Şahin, "Ahi Evran", *DİA*, I, İst. 1988, s. 529-530.

²¹ Örnek olarak, işlediği deri mamûlü mallardan isteyenlere istedikleri kadar verdiği halde hiç azalmadığını görenler, bunu kerametine yormuşlardır. Yine gemilere binip açık denizlere açılanlar, fırtına ve korkunç dalgalar yüreklerini hoplattığa zaman yanlarında onu görmüşler ve o, Hızır'la imdada yetişmiştir.

Bunlarla birlikte o, kervan ve kafilelerle hacca gitmediği halde hacılar tarafından Kâbe'de görülmekteydi. Yine sabah namazını Kudüs'te, öğle namazını Şam'da, ikindiye Medine'de, Yatsı'yı Kâbe'de kıldığı sonra tekrar memleketine geldiği anlatılır. Bkz., Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehir-Gölşehir*, İst. 1948, s. 78-80; Çalışkan, İkiz, 5; ayrıca Ahilerin arasında ve Ahi Evran'ın yanından uzun yıllar hiç ayrılmayan ve Kırşehir'deki tekkesinin de kendisinden sonraki şeyhi olan Ahmed Gülşehirî, *Ahi Evran'ın Kerametleri* isimli 166 beyitlik mesnevisinde onun evliyadan olduğunu söyleyerek değişik kerametlerini anlatmıştır. Bkz., Köprülü, *Kuruluş*, s. 97.

²² Bunu Vilâyet-nâme'de geçen şu ifadeden anlıyoruz: "Bundan sonra Ahi Evren, Kırşehir'ne geldi, orada yerleşti; birçok kerametler gösterdi, isteyenler menakıbında bulabilirler". Bkz., Vilâyet-nâme, vr. 110b-111a.

Ahi Evran'ın esnaf zümresi arasında pîr olarak kazandığı itibar, bütün Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'a kadar yayılmıştır. Ahi Evran zaviyesi, XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf zümrelerinin üzerindeki manevi tesirini devam ettirmiştir.²³

Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilatın mensupları, şehirlerden en ücra köşelere kadar teşkilatlanarak şehirlerde olduğu gibi, köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuşlardır. Ahiler, sadece şehirlerde değil, köy ve kasabalarda da zâviyeler kurarak faaliyetlerini sürdürmüşler; böylece cemiyet nizamını sağlamada, gençlerin eğitimi ve üretime katkılarında ve meslek gruplarının gelişmesinde önemli katkıları olmuş, ayrıca göçebe Türkmenler'in yerleşik hayata geçmelerini ve bu hayata uyumunu kolaylaştırmışlardır. Anadolu'da köylere kadar yayılan Ahilik, pek çok devlet adamını, askeri zümre mensuplarını, kadı ve müderrisleri, tarikat şeyhlerini bünyesinde toplamıştır.²⁴ Bu durum, XIV. yüzyıla kadar sürmüştü; Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük rol oynamış²⁵, bundan sonra ise, özellikle Fatih devrinden itibaren, fütüvvet ehlini bünyesinden atarak tamamen bir meslek teşekkülü/lonca haline

²³ Bayram, *Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, s. 135-136; Şahin, 530; bunun yanında hanımı olan *Fatma Bacı* da *Bâciyân-ı Rûm* isimli kadınlara ait bir teşkilat kurarak Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasında önemli katkıları olmuştur. Bu teşkilatın Ahiliğin kadınlar kolu olduğu anlaşılmaktadır. Bkz., Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âli Osman*, (Nşr. Âli Bey), İst., 1332/1914, s. 205; Köprülü, *Kuruluş*, s. 93-94; Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, Marifet Yay., İst., 1981, s. 143-144; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Der.*, II, Ank. 1942, s. 282, 302-303; Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum*, Konya, 1994; Ethem Cebecioğlu, "Bâciyân-ı Rum", *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., III, Ank. 1991, s. 651-655; Bayram, "Bâciyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler*, (Ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., VI, Ank. 2002, s. 365-379; Nejat Birdoğan, "Anadolu Aleviliğinde Kadın Bacılar, Bâciyan-ı Rum", *Folklor Halkbilim*, IV/36, Ank., 1988, s. 9-12; Özköse, 270-273; Orhan F. Köprülü, "Bâciyan-ı Rum", *DLA*, IV, 415.

²⁴ Köprülü, *Kuruluş*, s. 63-64; bu bağlamda, ilk Osmanlı padişah ve vezirlerinin çoğunun bu teşkilata üye olduğu, I. Murad'ın şed kuşandığı ve teşkilattan fetihlerde askeri bir güç olarak faydalandığı bilinmektedir. Bkz., Kazıcı, 541.

²⁵ Öyle ki dönemin önde gelen tarihçisi Âşıkpaşazâde, Ahileri bu süreçte önemli rol oynayan dört zümre arasında zikretmektedir. Bkz., Âşıkpaşazâde, 205; yine bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli bir rolü olan Şeyh Edebali'nin Babaî şeyhi olduğu kadar bir Ahi olarak da gösterilmesi ve Çandarlı ailesinin Ahi olduklarını ifade eden rivayetler de önemlidir. Bkz., İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank. 1982, I, 105-106; Barkan, 282-283; Galip Demir, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Ahilerin Rolü", *II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Ank. 1999, s. 95-112.

gelmiş ve artık ekonomik faaliyetler ön plana çıkmaya başlamıştı.²⁶ Tüm bunlarla birlikte köylerdeki müstakil misafir odaları, yârân teşkilatı ve sohbetleri ile bazı şehirlerde yapılan “sıra geceleri” gibi sosyo-kültürel oluşumlarla etki ve izlerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir.²⁷

Ahi Evran ile ilgili vilâyetnâme’deki pasajlara bakıldığında konunun Hacı Bektaş Velî’nin Ahiler’le ilişkileri bağlamında ele alındığı görülür. Bu çerçevede Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran arasında çok yakın, sıcak ve samimi bir ilişki olduğu, ikisinin birbirini çok sevdiği ifade edilir. Böylece ikisinin arasında sıkı bir dostluk ve gönüldaşlık bulunduğu anlaşılr. Öyle ki Hacı Bektaş Velî’nin en yakın dostlarından biri, Ahi Evran’dır. Vilayetname’de zaman zaman ifade edilen bu ilişki, Ahi Evran’ın bir sohbet esnasında “kim bizi şeyh edinirse onun şeyhi, Hacı Bektaş Hünkâr’dır” diyecek kadar dostane ve samimidir.²⁸ Bunun yanında yine vilâyetnâme’de Ahi Evran’ın başka menkıbevî şahıslarla münasebetleri efsanevi bir tarzda, mitolojik bir dille ifade edilir.

Hacı Bektaş Velî, eski ismiyle Karahöyük, bugünkü adıyla Hacıbektaş’a geldiği zaman Kırşehir’in adı *Gülşehri* olarak eserde belirtilir.²⁹ Kırşehir, o dönemde camiler, mescitler ve medreselerle dolu gelişmiş bir şehirdir. Şehirde bilginler, müderrisler ve ahlak sahibi dürüst insanlar yaşamaktadır. Bunların içinde Ahi Evran adlı bir kişi de vardır ki, Anadolu’ya geldiğinde önce Denizli’de kalmış, ardından Konya ve Kayseri’ye geçmiş; sonunda da Kırşehir’e gelerek oraya yerleşmişti.³⁰ Velâyet erenlerinden olup kerameti çoktu. O, aynı zamanda vilâyetnâme’deki ifadesiyle, Fütüvvet-dârların serveri ve serçeşmesi (Fütüvvet ehlinin ulusu) idi.³¹ Bununla birlikte aslını, neslini, memleketini ve nerede doğduğunu kimse bilmezdi; çünkü o, gayb erenlerindendi, bu yüzden onun sırrını kimse bilmezdi. Anadolu’da onun tanınıp bilinmesini sağlayan kişi, meşhur sûfî Sadreddin Konevî (673/1274) idi.³² Yine Ahi Evran’ın gün gibi açık birçok kerameti vardı,

²⁶ Güllülü, 124-149; Sarıkaya, 45-49; G. G. Arnakis, “Futuwwa Traditions in the Ottoman Empire Akhis Bektashi Dervishes and Craftsmen”, *Journal of Near Eastern Studies*, XII, Chicago, 1953, s. 232-247; Kazıcı, 541.

²⁷ Çağatay, 159-171; Sarıkaya, 40.

²⁸ *Vilâyet-nâme*, vr. 107b.

²⁹ *Vilâyet-nâme*, vr. 107b.

³⁰ Ahi Evran, Hünkâr Hacı Bektaş Velî, Hacıbektaş’a geldiğinde Kırşehir’de değildir. Bkz., *Velâyetname-i Hacı Bektaş Velî*, (Haz. Sefer Aytekin), Ank. Trz., s. 153, 175.

³¹ *Vilâyet-nâme*, vr. 107b.

³² *Vilâyet-nâme*, vr. 107b; ayrıca bkz., Bayram, “Sadrü’-din Konevî ile Ahi Evren Şeyh Nasirü’-din Mahmud’un Mektuplaşması”, *S.Ü.Fen-Ed. Fak. Der.*, II, Konya, 1983, s.

bu yüzden de eserde ona sık sık *Ahi Evran Padişah* denilerek yüceliği belirtilir.³³

Vilâyetnâme, Ahi Evran'ı ilk olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile ilgili bir meselede ele alır. Bu çerçevede onun Anadolu'da tanınması ile ilgili olarak şu olay anlatılır:

"Molla Celâleddîn'i Konya'da Şems-i Tebrizî, derviş yaptı. Nasıl derviş yaptığını anlatırsak anlatmayı istediğimiz şeyleri (burada) anlatamayız. İsteyen Molla'ya ait menakıpta bulur. Molla, derviş olunca şehrin bütün bilginleri, Kılıçarslan'ın oğlu Sultan Alaaddin Keykûbât'a gidip, *"Molla Celâleddîn, ulu alimlerdenidir. Bir derviş geldi, ne yaptıysa yaptı; Molla Celâleddîn'i bizden ayırdı, kendisine çevirdi. (Bu yüzden o) ulema ile ihtilât etmekten (içli dışlı olmaktan) uzaklaştı, fukara ile içli dışlı olur hale geldi. Emret yine bize katılsın"* dediler. Sultan ise, *"O, bunca kitap okumuş, bunca bilgili bir kişi; erenlerden biri gelmiş, onu derviş yapmış; o da dervişlere katılmış; şimdi ben, gel dön, onlara katılma diyemem; bu doğru bir şey değil"* dedi.

Bilginler, padişahın bu sözüne incinerek sultanın (bu tavrından alındılar) yanından çıktılar, *"Böyle zalim bir padişahın hükmettiği bir şehirde oturmamız doğru değildir"* dediler. Hepsi birden, bir Perşembe günü Konya'dan çıkıp Arabistan'a doğru yola koyuldular.

Ertesi Cuma günü, Konya'da hiç bir yerde ezan verilmedi. Bu durumu sultana bildirdiler. Sultan Alaaddin, bir adam göndererek olayı Şeyh Sadreddin Konevî'ye bildirdi. *"Bilginleri geri getirmek için bir çare bulsun"* dedi. O sırada Sadreddin'in tekkesinde bir topluluk vardı; türlü türlü yemekler hazırlanmış, pilav ve yemekler pişirilmişti; Konya'da ne kadar yoksul varsa oraya toplanmıştı. Sadreddin Konevî, sultanın gönderdiği adamdan olayı öğrenince hemen nakîbini çağırdı; *"Tez katırına bin, Denizli'ye git; bağda bir bağcı var, şu şekilli, şu kılıkta kimsedir; varıp ona bizden selam söyle, 'Şeyh sizi davet etti' de; ikiniz de katıra binip hemen gelin"* dedi.

Nakîb, katıra binip gidince Sadreddin Konevî, yemekleri indirterek yalnız bir kişilik yemek ayırttı. Katır, kırk adımda Denizli'ye vardı; önce bir bağın kapısının önünde durdu. Nakîb, katırdan inince bağcı onunla

51-75; yine burada Gölpinarlı, kendi elindeki nüshada Sadreddin Konevî isminin Sadreddin-i Semerkandî olarak geçtiğini ifade ederek *"acaba böyle bir zat mı var ve o, Ahi Evran hakkında bir menâkıb mı yazdı?"* diye sorar. Bkz., Gölpinarlı, *Vilâyet-nâme*, s. 121.

³³ *Vilâyet-nâme*, vr. 107b.

görüştü. Nakīb, içeri girip bağcıya, şeyhin selamını söyledi, davetini bildirdi. Bağcı (bahçıvan), Ahi Evran Padişah idi. Ahi Evran, bağ sahibine gidip, *"Bize sefer düştü, gel bağına sahip ol"* dedi. Bağ sahibi, *"Bu gelen kimseye şu falan asmadan üzüm devşir (ver) de yesin"* dediğinde Ahi Evran Padişah, *"O söylediğın asma nerededir, ben bilmezem"* dedi. Bağ sahibi, *"Bunca zamandır bu bağın bağcısısın, asmayı bilmiyor musun?"* deyince bu kez Ahi Evran, *"Ben bağ beklemeye söz verdim; asmayı dikmeye bellemeye söz vermedim"* dedi. Bunun üzerine bağ sahibi, kendisi gidip o asmadan bir nice salkım üzüm getirdi, yediler. Sonra ikisi de katıra binip yine kırk adımda Konya'ya geldiler. Sadreddin Konevî, Ahi Evran'a *"hemen git, o danışmendleri (bilginleri) geri çevir; Cuma'nın vakti geçmeden gelsinler"* dedi.

Ahi Evran, Şeyh'in izniyle hemen kalktı, üç adımda Çarşamba Suyu'nun üst yanındaki bilginlere yetişti, onların önüne geçti, *"dönün geri, buradan öteye size gitmeye yol yok"* dedi. Bilginler, Ahi Evran'ın sözünü dinlemediler. Ahi Evran Padişah, *"Ey yer, bunları tut"* dedi. Yer, bütün bilginlerin atlarını, develerini, katırlarını dizlerine kadar tuttu.

Bilginler, aman dilediler, *"yer bizi salıversin, dönelim"* dediler. Ahi Evran, *"Ey yer bırak bunları"* deyince yer, hemen bunları salıverdi. Bunun üzerine yine gitmeye kalkıştılar. Ahi Evran, yine *"Ey yer, tut bunları"* dedi. Yer, bu sefer de atlarıyla onları dizlerine kadar tuttu. Bilginler, yine aman dileyip *"söyle bizi salıversin sözünü tutalım"* dediler. Ahi Evran, yere salıver deyince yine salıverdi. Ama yine gitmeye koyuldular. Ahi Evran, bu defa hiddetle onları çağırıp *"yer tut bunları"* dedi. Bu sefer yer, hepsini memelerine kadar (sıkı bir şekilde) tuttu. Özür dileyip *"inat etmeyelim sözünü tutalım"* dediler. Ahi Evran, tekrar yer bunları salıver deyince yer, yine salıverdi, çaresiz bir şekilde döndüler. Ahi Evran, *"Çabuk olun, Cuma'nın vakti geçmesin"* diye seslendi. Bilginler, *"Şimdi kaba kuşluk, nerden varacağız"* dediklerinde Ahi Evran, *"gözlerinizi yumun"* dedi, hepsi gözlerini yumdular, *"açm"* dedi, açtılar; bir de baktılar ki Konya'nın içindeler. Hepsi yerli yerine vardı, böylece Cuma vakti geçmedi, namaz kılındı.

Bunun üzerine Şeyh Sadreddin Konevî, Ahi Evran'ın beline üstadlık şeddini bağladı; ona icazet ve inabet verdi. Bundan sonra Ahi Evran, bir müddet Konya'da kaldı sonra Kayseri'ye gitti.³⁴

Bu menkıbedeki dağınık bilgileri tarihsel çerçevesine oturtacak olursak Ahi Evran'ın I. Alaaddin Keykübât (1220-1237)'ın çağdaşı

³⁴ *Vilâyet-nâme*, vr. 107b-110a; Gölpinarlı, *Vilâyet-nâme*, s. 50-51; Aytekin, 154-157.

olduğu ve dolayısıyla XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın ikinci yarısı arasında yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu tespit, tarihsel gerçeklerle örtüşmektedir. Ayrıca Denizli’de bahçıvanlıkla meşgul olan Ahi Evran’ın daha sonra geçtiği Kayseri’de debbağlık yani deri işçiliği yaptığı, büyük bir deri imalathanesi açtığı ve burada çok işçi çalıştırdığı görülmektedir.

Ahi Evran, Kayseri’de kimsenin yapamadığı türden renk renk sahtiyan (derileri) işlemiştir. Bunları, üstü örtülü bir kapta muhafaza etmekteydi Biri gelip kendisinden deri istese besmeleyle elini atar, ne renkte ve kaç tane deri istiyorsa çıkarır verir parasını alırdı. Ne kadar deri istenirse istensin verirdi. O zaman her zanaat ehlinden ve her dükkandan vergi (yevmü’l-kıst) almak âdetti. Gammazlar (kendisini çekemeyenler), Kayseri sancak beyine gelip *“Burada ulu bir üstad tabbâk var, işçileri çırakları çok; her gün dilediği kadar deri satıyor, malı çok fakat vergi vermiyor, ondan da vergi alsanız yerinde olur”* diyerek onu şikayet ederler. Bunun üzerine Kayseri Beyi, *“varın o da şu kadar mal versin. Yoktur derse bu şehre geleli işlediği derinin vergisini versin”* diyerek birkaç adam gönderir. Görevliler, gelip görürler ki imalathanenin kapısı kapalı, ortada kimse görünmüyor. Kapıyı açıp içeri bakarlar. Bir de ne görürler? İmalathanenin içi evren (ejderhalar)la dolu. Hepsinin gözleri, külhan alevi gibi parlıyor (ateş saçıyor); ağızlarını açıp kendilerine karşı kükrüyorlar. Bunun üzerine akılları, başlarından gider, korkarak kaçıp beye gelirler gördüklerini haber verirler ve anlarlar ki Ahi Evran, kuvvetli bir vilâyet eridir (keramet ehlidir).³⁵ Bundan sonra Ahi Mahmud, “ejderha” anlamına gelen ejderin ateş gibi parlayan gözlerinden kinaye olarak “Evrân” lakabını alır Ahi Evran olur.

Bu olaydan sonra Ahi Evran, Kırşehir’e gelmiş oraya yerleşmiş ve yine bir çok keramet göstermişti. Ahi Evran’ın Hacı Bektaş ile gerçekleşen ilk görüşmesi burada olmuştur ki şöyledir:

“Ahi Evran’ın huzurunda muhipler cem olup sohbet ederlerdi. Bir gün Ahi Evran’a Hünkâr’dan bahsetmişler, pek çok kerameti olduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine Ahi Evran, Hünkâr’ı görmek onunla görüşmek istemiş ve Sulucakarahöyük (Karayol)’e doğru yola çıkmıştı. Bu durum, Hünkâr’a malum olmuş, o da oturduğu yerden kalkıp Kırşehir’e doğru yola çıkmıştı. Kırşehir’in yakınında bir tepe vardı, oradan tüm şehir görünürdü. O tepenin üstünde birbirleriyle buluşmuşlar;

³⁵ *Vilâyet-nâme*, vr. 110a-110b; Gölpınarlı, *Vilâyet-nâme*, s. 51; aynı menkıbe, biraz farklı bir tarzda Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*’nde de geçmektedir. Bkz., Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Yay., Zuhurî Danışman), İst. 1314, II, 280.

oturup muratlarınca biraz sohbet etmişlerdi, sonra vedalaşmışlar, arkasından Hünkâr, Sulucakarahöyük'e; Ahi Evran da Kırşehir'e dönmüşlerdi.³⁶

Bundan sonra Ahi Evran ile Hacı Bektaş pek çok kez yine bir araya gelmişler, görüşmüşlerdir. Örnek olarak bir defasında Hacı Bektaş, Ahi Evran'ı görmek için Kırşehir'e hareket etmiş; bu hal, Ahi Evran'a malum olmuş; sonra o da gelip aynı tepenin üstünde birbirleriyle buluşmuşlar, oturup sohbet etmişler, bu sırada Ahi Evran, "*Erenler Şahı, ne olurdu burada bir pınar olsaydı da abdest almaya, içmeye yarasaydı*" demiştir. Bunun üzerine Hünkâr, eliyle işaret edip bir yeri eşmiş; arı duru güzelim bir su çıkmış ve akmaya başlamıştı. Ahi Evran, bu defa "*Erenler Şahı, bir gölgelik ağaç da olsa, sıcak günlerde gölgelenilirdi*" dediğinde Hünkâr ululuğu, "*Ne ola Ahi'm*" demişti. Ahi Evran'ın kavak ağacından kesilmiş bir sopası vardı, bunun üzerine bir yeri kazmış, onu da alıp oraya dikmiş, bir anda ortalık yeşerip yapraklanmıştı. Bu olaydan sonra bir müddet daha sohbet etmişler, sonra vedalaşmışlardı.³⁷

Bundan sonra da istedikleri zaman birbirleri ile buluşup aynı yerde sohbet ederlerdi. Vilâyetnâme'ye göre bu kavak ağacı, büyümüş büyük gölgelik bir ağaç haline gelmiş ve uzun yıllar yaşamış, ayrıca o pınar da uzun zaman akmıştır. Sonra Kırşehir'e biri gelip o ağacı kesmiş ve evinde kullanmış; Ahi Evran oğulları, durumu anlayıp ona "*İyi etmedin, bu yaptığın sana hayır getirmez, orası Ahi Evran Padişah ile Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin oturup sohbet ettikleri yerd, orası âşıkların, muhiplerin ziyaret yeri*ydü" demişlerdi. Gerçekten de bir süre sonra o adam ölmüş, evi de yıkılmıştı, bununla birlikte ağacı kesenler için de iyi olmamış, onlara da bu iş, iyilik getirmemiş, aradan bir zaman geçtikten sonra pınar da kurumuştü. Fakat yeri, vilâyetnâme'ye göre bugün hâlâ bellidir.³⁸

Daha sonra Hacı Bektaş Velî, bir kez daha Ahi Evran'ı ziyaret etmek için Kırşehir'e doğru yola çıkar. Yine bu durum, Ahi Evran'a malum olur ve Hacı Bektaş'ı karşılar buluşur, görüşürler. Oturup biraz sohbet ettikten sonra Ahi Evran, "*Sultanım ne olur, bugün lütfetseniz de bize gitsek*" der, Hünkâr bunu kabul eder ve Ahi Evran'ın tekkesine gelirler. Bütün Kırşehir halkı bunu duyup gelir, Hünkâr ululuğu ile görüşürler; elini ayağını öper, duasını, himmetini alırlar.

³⁶ Vilâyet-nâme, vr. 110b-111a; Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, s. 51.

³⁷ Vilâyet-nâme, vr. 11b-112b; Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, s. 51; Aytekin, 175-177.

³⁸ Vilâyet-nâme, vr. 112b; Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, s. 51-52.

Bu esnada Kırşehir’de bir olay olur ve bunu teftiş etme görevi de Sultan’ın emriyle Kal’acuk kadısına verilir. Kadı, Kırşehir’e teftişe gelip Ahi Evran’ın tekkesine uğrar; erenlerin bir araya toplanmış olduğunu, yüksek bir meclis kurulduğunu görür. Hünkâr’ın elini öper, yer gösterirler geçip oturur. Hünkâr, kadıya *“Ne için geldiniz?”* diye sorar. Kadı, *“Bu şehirde bir olay olmuş, Sultan emretti onu araştırmaya geldim”* der. Hünkâr, *“Bari adamakıllı araştırabilecek misin?”* diye sorunca kadı, *“adamakıllı araştıramasaydım beni görevlendirmezlerdi”* der. Bu kez Hünkâr, *“İyi bari, siz adamakıllı araştırırsınız. Biz bunca zamandır araştıralım dedik, bu düşünceyi götüktük, fakat sonucunda şaşırdık kaldık, künhüne vakıf olamadık”* der. Bu söz, kadıyı çok etkiler, o sırada Hünkâr’ın yüzüne bakınca kendisine bir hal olur, birden coşup yere düşer ve üç gün kendisine gelemez. Üç gün sonra da kendisine gelince artık kadılığı ve teftişi bırakır. Hünkâr’ın yanına gelir ona teslim olur, *“Biz, zâkire himmet eyle erenler şahı”* diyerek derviş olmayı ister. Hünkâr, yanındaki halifesine emreder; kadıyı traş edip taç ve kisve giydirebilirler, erkâna sokarlar.

Kadı, derviş olduktan sonra Kal’acuk’a gider ve orada Hünkâr’ın kerametlerini anlatır; birçok kimseyi de kendine muhip edinir. Sonra Hünkâr’ı ziyaret etmek için onların önlerine düşüp yola koyulurlar. Yolda otlu, sazlı bir alana gelirler. Orada bir bölük kara canavarının yatmakta olduğunu görürler. İçlerinden biri, üzerlerine varır; canavarcıklar ürküp kaçar; o adam, kaçamayan bir yavruyu yakalar. O esnada oradakilerden biri üstündeki çanı yavrunun boynuna takıp salıvermek ister. Kadı, *“Gelin etmeyin, erenler ziyaretine erenlerden himmet almaya gidiyoruz, bu doğru bir iş değil. Hayvanlar, bunun sesini duyunca korkudan kaçarak kendilerini helak ederler”* derse de sözünü dinletemez. Yavrunun boynuna çanı takarlar, hayvanı salıverirler; o, öbürlerine yetişeyim diye koştukça çan sesinden ürken canavarlar, kaçmaya başlarlar; adamlar da bunu görüp gülüşürler. Sonra yollarına devam edip Kırşehir’e gelirler.

O sıralarda Hünkâr da, Kırşehir’de idi. Ahi Evran’la yine Gölpınarı’nda sohbet ediyordu. Bunlar da Hünkâr’ın orada olduğunu duyup gelirler, Hünkâr’ın elini, ayağını öperler. Hünkâr, bunlara bakıp *“O hayvancıklar, size ne yaptı da o yavruyu tutup boynuna çan takarak bıraktınız; çanın sesini işiten hayvancıkların kimisi kaç kaç çok güçsüz düştü, kimisi neredeyse ölecekti. Hakka giden hak uğrum hakkı için, hiçbir yerde alnımız terlemedi, ancak o yavrucuğun ardından yetişip boynundan o çanı alıncaya dek alnımız terledi; işte o yavruya taktığımız çan”* der.

Hünkâr, çanı gösterince hepsi de şaşırıp kalır, elini ayağını öperek “*eksiklik ettik, eksiğimize kalma erenler şahı*” diyerek özür dilerler. Hünkâr, suçlarını bağışlar, kadılıktan dönüp derviş olana da “*Senden dervişlik kokusu gelmekte; derviş olanın hiçbir yaratılmışa eziyet etmemesi gerekir*” der. Tekrar safa nazar himmet edip kadıya icazet verir, sofralar kurulur, çırağlar sunulur ve ardından Hünkâr, “*O yerin beyine selam söyle, seni ona şirin gösterelim, dilinden biz söyleyelim de o köyü sana vakfetsin*” der.

Kadı, muhiplerle kalkıp yola düşer, Kal’acuk’a varınca beye Hünkâr’ın selamını söyler. Bey, Hünkâr’ın dediği gibi orasını kadıya vakfeder. Şimdi, onun soyundan gelenlere oralarda ‘Şeyhoğulları’ derler”.³⁹

Bir ara Hacı Bektaş Velî, Kırşehir’e gitmişti. O vakit Kırşehir’de Seyyid Salih isimli bir kişi vardı. Bu kişinin yerinde Hünkâr Hacı Bektaş, Ahi Evran, Şeyh Süleyman, İsa-ı Mücerred ve Seyyid Salih oturmuşlar sohbet ediyorlardı.⁴⁰ Oradan da bir ırmak geçirdi. Derken, ırmaktaki kurbağalar ötüşmeye başlamış, o derece ötüyorlardı ki erenlerin huzuru kaçmıştı. Bunun üzerine Hünkâr, “*A kurbağacıklar, ya biz söyleşelim siz dinleyin, ya da siz söyleşin biz dinleyelim*” demiştir.

Bu söz üzerine kurbağalar, hemen susmuşlardı. Vilâyetnâme, o derenin o kısmında bir ok atımı yerde kurbağa sesi gelmediğini, derenin diğer bölümlerinde ise böyle bir şeyin olmadığını belirtmektedir.⁴¹

Görüldüğü gibi, Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran pek çok defa bir araya gelmiş, görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerden biri de Molla Sadeddin isimli bir alim ve öğrencileri sebebiyle olmuştur ki şöyledir:

“Molla Sadeddin, Aksaray’da yaşayan önemli bir alimdir. Zira dört yüz molla kendisinden ders alırdı. Hacı Bektaş Velî’nin şöhretini duyan Molla Sadeddin, onunla görüşmeyi ister, görüştüğü zaman da ondan çok etkilenir. Onunla birkaç kez görüşür ve bunun üzerine sürekli görüşmeyi ister. Bir defasında yine onunla görüşmek için otuz molla ile yola düşer:

Yolda birine rastlayıp Hünkâr’ın nerede olduğunu sorarlar. O da, “*Kırşehir’de Ahi Evran derler bir derviş var, onunla görüşmeye gitti*”

³⁹ Vilâyet-nâme, vr. 112b-115b; Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, s. 52-53; Aytekin, 178-182.

⁴⁰ Vilâyet-nâme, Seyyid Salih’in şimdiki mezarının yakınlarında Kaya tekkesi adında bir Bektaşî tekkesi bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz., Vilâyet-nâme, vr. 118a.

⁴¹ Vilâyet-nâme, vr. 118a-118b; Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, s. 53-54; Aytekin, 185-186.

diye cevap verir. Bu sırada mollalardan biri, *"Ben hocaya uymak, onu yalnız bırakmamak için gidiyorum, yoksa Hacı Bektaş'da evlialık nerde? Adını anarsam karım boş olsun"* der. Bu sözü duyan diğer bir molla da aynı şeyi söyler. Böylece otuzu da *"adını anarsak karımız boş olsun"* derler.

O gün, gece oluncaya dek yürürler; gece vakti girince yatıp uyurlar. Sabahleyin yola düşerler, gide gide Kızılırmak'a varırlar. Irmağın kıyısına gelince mollalardan biri, *"benim yıkanmam lazım"* der. Diğerleri diğerleri derken otuzu da aynı şeyi söyler, hepsi elbiselerini çıkarıp suya girerler. Molla Said de *"dostlara uymak gerek"* diyerek katırdan iner, katırı bir yere bağlayıp elbiselerini çıkarır suya girer. Hepsisi, elbiselerini tek bir yere yığarlar.

O sırada Hacı Bektaş Velî, Ahi Evran'la daha önce sözünü ettiğimiz pınarın kıyısında o ağacın başında oturmaktaydı. Sohbet ederlerken *"Ahim, mollalar bizim adımızı anmamaya yemin ettiler; şimdi suya girdiler, kalk yürü de onları, adımızı anmadıkça sudan çıkarma"* der.

Ahi Evran, hemen ejderha donuna girer ve bir anda oraya varıp elbiselerin üstüne çöreklenir, başını da kuyruğunun üstüne koyar. Mollalar bir süre yıkandıktan sonra içlerinden birine, *"sudan çık da, elbiselerimizi getir, giyinelim"* derler. O bilgin sudan çıkar; ama bir de ne görsün? Elbiselerin üstünde gözleri ateş gibi parlayan koca bir ejderha var. Korkusundan kaçmak isterken beti benzi atmış tir tir bir vaziyette iken ırmağa düşer; Mollalar, *"Bu ne haldir"* diye başına üşüşürler. Molla, gördüğü şeyi onlara anlatır, hepsi de korkup Sadeddin'in yüzüne baka kalırlar.

Sadeddin, *"burası ejderha olacak yer değil"* der ve *"acaba katırımı da yutmuş mu?"* diye merak eder. Ejderhayı gören bilgin, *"yok, katır duruyor"* der. Bunun üzerine Sadeddin, *"bu olsa olsa, ziyaretine vardığımız erin işidir; bir de ben bakayım, göreyim"* diyerek sudan çıkıp ileri doğru gider. O anda ejderha, başını kaldırıp öyle bir kükrer ki Sadeddin, kendisini suya zor atar dar eder (zor atar). *"Hep birden gidelim, Hünkâr'ı çağıralım, o yardım etsin bize"* dediğinde mollalar, *"nasıl çağırırız, biz onu anmamaya yemin ettik"* derler. Said, *"işte, şimdi iş anlaşıldı"* der. *"Onu çağırmadıkça imkanı yok, bu işten kurtulamayız"*. Nihayet ister istemez, ejderhaya karşı durup hep birden *"Ya Hünkâr"* diye bağırlarlar. Ejderha, bir anda kaybolur, sanki hiç orada yoktur.⁴²

⁴² Vilâyet-nâme, vr. 130a-133b; Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, s. 55-58.

Bu menkıbede de Ahi Evran, bize eski Türk Şamanlarını hatırlatmaktadır. Zira onlar, böyle istedikleri zamanlarda istedikleri canlının kılığına girip düşmanlarını atletmişler, insanları etkilemişlerdir.⁴³ Ayrıca burada yeni bir sentezin ortaya çıktığı görülmektedir. O da Anadolu Aleviliğine temel yapısını kazandıran eski Türk inanışları ile İslamî değerlerdir. Burada önemli olan ne sadece eski Türk inanışları, ne de İslami değerlerdir. İkisinin de bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yeni bir durum söz konusudur. İşte Ahi Evran, menkıbevi kişiliği ile bu sentezi şahsında sembolize etmektedir. Bu da, hem eski göçebe Türk geleneklerini, hem de yerleşik İslami değerleri içermektedir.

Böylece anlaşılmaktadır ki, Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran, aynı dünya anlayışını ve aynı değerleri paylaşmaktadırlar. Bu yüzden Vilâyetnâme’de Ahi Evran’ın çok önemli bir yeri vardır. Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran arasındaki bu sıcak ve samimi ilişki, bu yakın dostluk, ister istemez Anadolu Aleviliği ile Bektaşilik üzerinde de etkili olmuş, Alevî/Bektaşî geleneğinde Ahiliğin derin etkileri ortaya çıkmıştır.⁴⁴

KAYNAKLAR

Aksarâyî, Kerimüddin, *Müsâmeratü'l-Ahbâr ve Müsâyeratü'l-Ahyâr*, (Çev. F. N. Uzluk, M. N. Gençosman), Ank. 1943.

Arnakis, G. G., “Futuwwa Traditions in the Ottoman Empire Akhis Bektashi Dervishes and Craftsmen”, *Journal of Near Eastern Studies*, XII, Chicago, 1953, (ss. 232-247).

⁴³ Kamların eski Türk toplumundaki konum ve işlevleri ile olarak bkz., Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1995, s. 72-90; Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Berkan, İmge Yay., Ank., 1999, s. 213-290; Köprülü, “İslâm Sufî Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri”, (Çev. Yaşar Altan), *AÜİFD.*, XVIII, Ank. 1970, s. 141-152; Harun Güngör, “Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri”, *Erdem*, VIII/22, Ank., 1996, s. 245-246; ayrıca Bektaşî Menâkıbnâmelerinde bulunan Şamanizm’den kaynaklanan motifler için bkz., Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmeleri*, s. 95-132.

⁴⁴ Örnek olarak kuşak bağlama, eşik öpme ve aynı kâsedan şerbet içme gibi bazı Alevî/Bektaşî gelenek ve âdetlerinin Ahilik’ten alındığı görülmektedir. Geniş bilgi için bkz., Baki Öz, *Alevilik Nedir?*, Der Yay., İst. 1996, s. 160-166; M. Saffet Sarıkaya, “Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi”, *İslamiyat*, VI/3, Ank. 2003, s. 94-95; Birdoğan, “Anadolu Aleviliğinin Bugününe Ahiliğin Etkileri”, *Yol*, XIII, Ank. 2003, s. 38-46.

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âli Osman*, (Nşr. Âlî Bey), İst., 1332/1914.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1982.

Baer, Gabriel, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", *International Journal of Middle East Studies*, I, New York, 1970, (ss. 28-50).

Barkan, Ö. Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Der.*, II, Ank. 1942, (ss. 279-386).

Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991.

Fatma Bacı ve Bacıân-ı Rum, Konya, 1994.

"Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yay., Konya, 2003, (ss. 58-70).

"Bacıân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler*, (Ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., VI, Ank. 2002, (ss. 365-379).

"Ahi Evren Kimdir?", *Türk Kültürü*, XVI/191, Ank. 1978, (ss. 658-668).

"Ahi Evren ile Alâüddin Çelebi'nin Öldürülmesi", *İstem*, II/3, Konya, 2004, (ss. 37-57).

"Sadrü'd-din Konevî ile Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-din Mahmud'un Mektuplaşması", *S.Ü.Fen-Ed. Fak. Der.*, II, Konya, 1983, (ss. 51-75).

Birdoğan, Nejat, "Anadolu Aleviliğinde Kadın Bacılar, Bacıyan-ı Rum", *Folklor Halkbilim*, IV/36, Ank., 1988, (ss. 9-12).

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-II, İst. 1333.

Cahen, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", (Çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197, Ank. 1986, (ss. 591-601).

Cebecioğlu, Ethem, “Bacıyân-ı Rum”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., III, Ank. 1991, (ss. 651-655).

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, AÜİF Yay., Ank. 1974.

“Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, *AÜİFD.*, I/1, Ank., 1952, (ss. 59-68).

“Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II”, *AÜİFD.*, I/2-3, Ank., 1952, (ss. 61-84).

“Anadolu’da Ahîlik ve Bunun Kurucusu Ahî Evran”, *Belleten*, CLXXXII, Ank. 1982, (ss. 423-435).

Çalışkan, Yaşar, M. Lütfi İkiz, *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ank. 2001.

Çetin, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu’da İslâmiyet’in Yayılışı*, Marifet Yay., İst., 1981.

Demir, Galip, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Ahilerin Rolü”, *II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Ank. 1999, (ss. 95-112).

Eliade, Mircea, *şamanizm*, Çev. İsmet Berkan, İmge Yay., Ank., 1999.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Zuhurî Danışman Yayını, 1972), İst. 1314.

Güllülü, Sabahattin, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yay., İst. 1977.

Gölpınarlı, Abdülbaki, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, *İÜİFM.*, XI/1-4, İst. 1952, (ss. 2-354).

Güngör, Harun, “Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında şamanlığın İzleri”, *Erdem*, VIII/22, Ank., 1996, (ss. 237-249).

İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi’nden Seçmeler*, (Haz. İsmet Parmaksızıoğlu), Kültür Bak. Yay., Ank. 1999.

İbn Bîbî, Hüseyin b. Muhammed, (683/1284), *el-Evâmiru’l-Alâiyye fî’l-Umûri’l-Alâiyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), I-II, Ank., 1996.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1995.

Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yay., Ank. 1985.

Kayaoglu, İsmet, "Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu", *AÜİFD.*, XXV, Ank. 1981, (ss. 221-229).

Kazıcı, Ziya, "Ahîlik", *DİA*, I, İst. 1988, (ss. 540-542).

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank. 1999.

"İslâm Sufî Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", (Çev. Yaşar Altan), *AÜİFD.*, XVIII, Ank. 1970, (ss. 141-152).

"Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/25,26,27, Ank. 1943, (ss. 379-521).

"Firdevsî-i Tavîl", *İA*, IV, İst. 1977, s. 649-651.

Köprülü, Orhan F., "Bacıyan-ı Rum", *DİA*, IV, (s. 415).

"Uzun Firdevsî", *DİA*, XIII, İst. 1996, (ss. 127-129).

Ocak, A. Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İst. 1983.

"Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi", *DİA*, XIV, İst. 1996, (ss. 471-472).

"Fütüvvet", *DİA*, XIII, İst. 1996, (ss. 261-263).

Özköse, Kadir, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü", *CÜİFD.*, VII/1, Sivas, 2003, (ss. 249-279).

Sarıkaya, M. Saffet, *XIII-XVI. Asırlarda Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bak., Ank. 2002.

Şahin, İlhan, "Ahî Evran", *DİA*, I, İst. 1988, (ss. 529-530).

Şeker, Mehmet, *İbn Batuta'ya göre Anadolu'nun Sosyo-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahîlik*, Kültür Bakanlığı, Ank. 2001.

Taeschner, Franz, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", (Çev. Fikret Işıltan), *İÜİFM.*, XV/1-4, İst. 1953-54, (ss. 1-32).

“İslam’da Fütüvvet Teşkilatının Doğu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, (Çev. Semahat Yüksel), *Belleten*, XXXVI/142, Ank. 1972, (ss. 203-235).

“Akhi”, *EI*, (New Edition), Leiden, 1979, (ss. 321-323).

Tarım, Cevat Hakkı, *Tarihte Kırşehir-Gölşehir*, İst. 1948.

Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, İst. 1996, (ss. 259-261).

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank. 1982.

Velâyetnâme, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdi Bey Bölümü, Kayıt no: 558/4.

Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli, (Haz. Sefer Aytekin), Ank. Trz.

Vilâyet-nâme-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyet-nâme, Milli Kütüphane, Yazma Eserler Bölümü, Kayıt no: 215.

Vilâyet-nâme Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İst. 1995.

DÜZENSİZLİĞİN İÇERİSİNDE DİRLİK VE DÜZENLİK ADAMI OLARAK AHİ EVREN VE AHİLİK

Adnan YILMAZ*

Fütüvvet, Ahilik ve Ahi Evren

İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren Araplar arasında kurulmaya başlayan ve zamanla Tasavvufi bir içerik kazanan fütüvvet (fityan) toplulukları, Ahiliğin kaynağı olarak çıkar karşımıza. Nitekim İslamiyet'in yayılmasına paralel olarak Irak, İran, Türkistan, Semerkant, Endülüs ve Mısır gibi ülkeler yanında Anadolu'da da yayılma imkânı bulan Ahilik, zamanla birçok devlet adamlarını, kadı, müderris ve tarikat şeyhlerini bünyesinde toplamış, köylere kadar yayılarak devlet otoritesinin zayıfladığı her yerde mahalli otoriteyi sağlamış, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük bir rol oynamıştır.¹

Hemen bütün araştırmacılar, Ahiliğin fütüvvet ile alâkasını üstü örtülü veya açık olarak kabul etmişlerdir. Ahilik, fütüvvet teşkilatı ile çok yakından ilgilidir. Ahilik, niçin fütüvvet kurumunun ortaya çıkışından önce değil de, sonra doğmuştur? Öyle ya da böyle, Ahilik, günümüzden tamamen farklı sosyo-ekonomik değer yargılarına ve şartlara bağlı bulunan İslam, Ortaçağ Müslüman toplumlarının ortaya çıkardığı bir kurumlaşmadır.²

Bu anlamda Ahi Evren, Ahiliğin kurucusu değil, 13.yüzyıl Anadolu'sunda Anadolu Ahiliğini belki yeniden sağlam bir örgütlenmeye kavuşturan şahsiyetlerden önemli birisidir.³

* Gazeteci-Yazar, KIRŞEHİR. gunha40@hotmail.com

¹ II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 1999 Ank. S. 23, "Manzum Bir Fütühname", Yrd. Doç. Dr. Nuran Altuner

² I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993 Ank.) Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996. "Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış" s.134-138, Prof. Dr. A. Yaşar Ocak.

³ Agy, s.135

Genç işçileri, başıboş şehir kabadayılarını, sosyal-ethik kurallar yönüyle terbiye etmeye çalışan fütüvvet; bu kuralları İslami müeyyidelerle güçlendirmeye çalışmış, işsizliği ve başıboşluğu reddetmiş, ustaya mutlak itaati, iş disiplini ve kanaatkârlığı öngörmüştür.⁴

Dericiler loncasının şeyhi olan Ahi Evren, loncalar hareketinde becerileri ile “veli” mertebesine çıkartılmış, şöhreti ve etkinliği çevreye yayılmıştır.

Kaynaklar, Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-din Mahmut'un Azerbaycan'ın Hoy kasabasından 1205 yılında Anadolu'ya geldiğine, ilk olarak Kayseri'ye yerleştiğine işaret etmektedir ki; Ahi teşkilatı bu yıldan sonra Kayseri'de kurulmuş, buradan Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına yayılmıştır. Ahi Evren'de ifadesini bulan toplumun refah ve mutluluğu için, her sanat kolunun teşvik ve himaye edilmesi, dahası bütün sanat kollarının, tüm sanat erbabının belirli bir yerde toplanması fikri, daha XIII. yy.'da erken bir sanayileşme hamlesidir.

Ahi Evren'in Siyaset-Name'sinde(Sultanlara ve Devlet adamlarına öğütler) geçen şu görüşler, böylesi bir ileri açılımın “yazım belgesi” niteliğindedir:

“Allah insanları, yemek, içmek, giymek, evlenmek, mesken edinmek gibi bir çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da bir takım alet edevatla yapılabileceği için, bu alet ve edevatı tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün sanat kollarını yaşatılması gerekir. O halde toplumun bir kesiminin sanatlara yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanatla meşgul olması gerekir ki toplumun ihtiyacı görülebilsin”⁵

Mikail Bayram'ın; Ahi Evren'in kayınatası Kirmani'nin yakınlarından biri tarafından kaleme alınmış olduğunu duyurduğu “Menakıb-ı Şeyh Evhadü-d-Din-i Kirmani” adlı eserde, Kayseri'de bir dericiler çarşısı bu çarşının bitişiğinde “külahdüzler çarşısı”, bu iki çarşı arasındaki cami ve zaviyeye bitişik olan evde de Kirmani'nin kızı Fatma

⁴ II. Uluslararası Ahi Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 1999 Ank. S. 193 “Ahilik, Toplum, Devlet”, Prof. Dr. Halil İnalcık.

⁵ Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildirileri- Antalya Valiliği Yayınları 1993 Antalya “Selçuklular zamanında Antalyada Ahiler” Doç. Dr. Mikail Bayram s. 45

Hatun'un ikamet ettiği evin bulunduğunu duyurmaktadır. Ayrıca bakırcılar, dokumacılar ve örgücüler çarşısından, İstanbul ve diğer Rum bölgelerine halı ve kilim ihraç ettikleri bildirilmektedir. Bu süreç, Ahilerin Selçuk Devleti tarafından benimsenip kabul gördüğü bir dönemdir.

Ahiliğin bir ortaçağ İslam fütüvvet hareketi içinde doğduğu ne kadar gerçek ise, Anadolu Selçuklular zamanında esnaf ve zanaatkarlar kuruluşu haline geldiği ve bir anlamda "Küçük Asya Fütüvvetçiliği" şeklini aldığı da bir gerçektir. Ahi Evren'in eşi ve Kirmani'nin kızı Fatma Bacı'nın başında bulunduğu Anadolu Bacıları da Örgütü (Bacıyan-ı Rum) Ahilik teşkilatı ile birlikte Kayseri'de kurulmuştur. Bir anlamda Ahiliğin kadınlar kolu olan bu örgütü meydana getiren Ahilerin kızları ve hanımları da, Kayseri'deki bu sanayi sitelerinde kendilerine uygun sanat dallarında hizmet vermişlerdir.

İktisadi esaslara dayanan, bir tür esnaf örgütlenmesi kuran Ahiler, Anadolu'da Türkmen kavimlerinin bulunduğu bütün vilayet, şehir ve köylerde örgütlenmişler, yabancıların korunması, doyurulmasını, yerleştirilmesini organize etmişler, evlenmemiş gençlerin sanat sahibi olanlarını toplayıp, içinden reis seçmişler. Cemiyetlerine "fütüvvet" denmiş, reisler zaviyeler kurmuşlar. Esnaf kazançlarıyla finanse edilen zaviyeler zamanın toplumsal yapısı içinde ciddi bir güç ve itibar oluşturmıştır.

Ahi Evren üzerinde tarihsel gerçeklere uymayan birçok seçere ve fütüvvetnâmelerde Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas'ın oğlu ve İmam Ali'nin damadı gibi, sözde bilgi dayatmaları, dahası "Evren" lakabının Ahi Evren'in Bedir gazasındaki başarılarından dolayı verildiği gibi uydurma bilgiler, konuyu kutsallaştırmak için efsanelerle süslemekten öte bir anlam taşımamaktadır.⁶

Ahi Evren'in hayat ve şahsiyetini anlatan şecerenâme özeti, kronolojik olarak gerçeklere uymaz. Çünkü XIII. yüzyılda doğduğu kesin olan Ahi Evren'in, Bedir savaşına katıldığını kabul etmek mümkün değildir. Şecerenâmelerde Ahi Evren'in Hz. Ali'nin kızıyla evlenmiş olarak gösterilmesi de öyledir.⁷ Burada yapılmak istenen kaynak fütüvvetnâmelere göre, fütüvvetin ilkin Hz. Muhammed'e gelmiş, ondan da Hz. Ali'ye geçmiş olmasıyla ilintilidir.

⁶ Kırşehir Tarihi, Cevat Hakkı Tarım, 2. Baskı Kırşehir il Basımevi, 1947 s.93

⁷ Ahilik, Dr. Yusuf Ekinci, 1989 Ank. s.27-28

Geniş halk kesimlerine nüfuz edebilmek için dönemin tarikat yapılarında olayları kutsallaştırmak yönünde mistik boyutlar hep öne çıkmıştır. Ahi Evren'in Kırşehir'de bulunduğu sıralarda Mekke'de kılınan namazları yönettiği bu noktada ilginç bir örnektir. Yine aynı şekilde bu örnekler, Alevi-Bektaşi inançlarında da görölür ki, bunlardan biri de bugünkü Ankara'ya bağlı ve Kırşehir'e yakın bir noktada bulunan Hasandede'nin Kâbe'yi Hasandede kasabasına getirdiği şeklindeir. Esasen insan ruhunun bedenden ayrılıp başka iklimlere gitmesi motifi Ahilerde de, Alevi-Bektaşiler'de de şaman'lıktan kalma izlerin bir ortak paydası gibidir.⁸

Babai İşyanında Ahi Evren ve Türkmenler

Kaynaklar Anadolu Selçuk dönemi boyunca, Ahiliğin en fazla rağbet ve himaye gördüğu dönemi Sultan Alaadin Keykubat dönemi olarak (1221-1237) göstermektedir. Zaten bundan sonrası II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemidir ki (1237-1245) Ahi Evren de dahil, tüm mutasavvıf Türkmen şeyhlerinin ve Türkmenler'in dirlik ve düzenlerinin bozulduğu, Selçuk Sultanlığı'nın kendi halkına yabancılaştığı ve hatta kırım ve kıyam yaptığı bir dönemdir. Bu dönemde Ahi Evren, Babai isyanı ile ilişkilendirilmiş, Konya'da 5 yıl hapis yapmış, eşi Fatma Bacı çaresizlikler içinde Hacı Bektaş'ı Veli'ye sığınmıştır. Babailerin, Ahilerin tekke ve zaviyelerine el konulup Mevlâna'ya ve Mevlevilere yakın şahıslara verilmiş, Türkmen dervişlerinin ve ileri gelenlerinin büyük kısmı da "uç"lara doğru göç etmek durumunda kalmışlardır.

II. Gıyasettin Keyhüsrev'in babası Sultan I. Alaaddin Keykubat, oğlu İzzettin Kılıçarslan'ı kendisine veliaht yaptığını ilan etmiş ve Selçuklu devlet adamlarına bunu kabul ettirmek için ant içirdiği bir şölen sırasında (30 Mayıs 1237) zehirlenip öldürölmüştür.⁹

Sultan I. Alaattin Keykubat'ın veliaht olarak II. Gıyasettin Keyhüsrev'i değil, diğer oğlu İzzettin Kılıçarslan'ı tayin etmesi yüzünden II. Gıyasettin Keyhüsrev'in babasının iradesine karşı gelerek tahta çıkmak için, babasını zehirlettiği iddiaları hep sürmüştür. Nitekim Osman Turan'ın, Anonim Selçuknâme ve Kiragos tarafından "mübalağlı bir şekil almış olmakla birlikte" diyerek aktardığı bu iddiaya göre; Köseadağ yenilgisinin ve Kayseri yağmalamasının ardından "yolları ok ve kılıç üzerine olsa da, memleketi sulha kavuşturmak için kendilerine bir vazife

⁸ Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı, Nejat Birdoğan, 1995 İşt. s. 165

⁹ Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Prof. Dr. Ali Sevim TTK Basımevi, 1993 Ank. s.180

düştüğünü, bunun için Allah'a sığınıp Moğol Baycu ile görüşmek gerektiğini düşünen ve görüşen vezir Mühezzibüddin Ali (ki bu vezir sonradan Kırşehir'de de etkili olacak Muiddiniddin Pervane'nin babasıdır) Moğol komutanına Anadolu'da sayısız asker olduğunu, fakat II. Gıyasettin Keyhüsrev'e karşı babası Sultan Alaaddin'i zehirlediği için askerlerinin muharebeden yüz çevirdiğini, eğer Anadolu askerleri müttefik olursa onlara hiçbir ordunun mukavemet edemeyeceğini söylemiştir."¹⁰

Nitekim Sultan Alaaddin Keykubat'ın 1237 yılında, oğlu II. Gıyasettin Keyhüsrev tarafından öldürölmesi üzerine, Ahilerle Türkmenler bu sultana karşı direnişe geçmişlerdir.¹¹

Ahiliğin bütün Anadolu'da yayılmasına olanak tanıyan Sultan Alaaddin'in, oğlu II. Gıyaseddin tarafından öldürölmesine karşı, bu sultana karşı direnişe geçen Ahiler ve Türkmenler'in bir çoğu, bu sultan tarafından öldürtölümüş, Ahiler'in ileri gelenleri tutuklanmış, Ahi Evren de 1240-1245 tarihleri arasında Konya'da tutuklu kalmıştır.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, rivayetlere göre kardeşleri İzzettin ile Rüknettın'ı de öldürümüş, anneleri Adiliye Hatun'u da yayın kirişiyle boğdurtarak öldürtümüştür.¹²

Dönemin resmi tarihçileriyle birlikte, dönemin dini zümreleri ve liderleri hakkında bilgiler sunan Mevlevi yazarlar da Türkmenler'e, Türkmen Babalar'a, Ahiler'e karşı olmuşlar, gerçeği yansıtmadıkları gibi tahrif etmişlerdir. Türkmenler'in hemen tüm hareketleri; harici, batini, ibahi, rafizi ve hatta dinsizlerin devlete karşı isyanları ve başıbozuk huruç hareketi olarak nitelendirilmiştir. Dönemin birer devlet memurları olan tarihçilerin ve yine dönemin egemenleriyle kaynaşan Mevleviler'in Türkmen isyanları karşısında tarafsız olmaları da zaten beklenemez.¹³

¹⁰ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan 5. Baskı 1998 İst. s.445

¹¹ Ahilik, Dr. Ömer Ulucay, 1. Baskı, Gözde Yayınevi, 1997 Adana s.5

¹² Türkiye Tarihi, Prof. Dr. Ali Sevim Prof. Dr. Yaşar Yücel TTK Basımevi, 1991 Ank. c.1 s.123

¹³ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Dr. Mikail Bayram, 1987 Konya, S. 14

Babai isyanlarına iştirak etmeleri nedeniyle Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından çok sayıda Ahiler de tutuklanmış, bu tutuklananlar arasında Ahi Evren de yer almıştır.¹⁴

Babai ayaklanmasının bastırılması Anadolu Türkmenlerini durdurmaya, onların söylemlerini unutturmaya yetmez. Baba İlyas müritlerinden Horasanlı Hacı Bektaş-ı Veli, kendi adını taşıyan tarikatı kurar.

Bektaşilikle ve daha öncesinde Babailikle barışık olmayan Mevlevi kaynakları bile "Horasanlı Hacı Bektaş, Anadolu'da zuhur eden ve taraftarlarınca Baba Resul Allah denilen Baba Resul'ün Halifesi idi." diyerek Babailikten Bektaşiliğe uzanan sürecin, birbirlerinin ardılı olduklarını doğrular.¹⁵

Hacı Bektaş vilayetnamesine göre, Suluca Karahüyük köyüne Hacı Bektaş'la birlikte gelen ilk müritlerinin Çepni¹⁶ olduğu öğreniliyor ki, bu Çepniler'in büyük kısmının niçin Kızılbaş olduğu böylece izah ediliyor. Bu Çepniler'in mühim bir kısmı herhalde 1240'taki Baba İshak Türkmenleri'nin isyanlarına katılmışlardır.¹⁷

Hacı Bektaş'ın, Babai İsyanı'nın hemen ardından Kırşehir yöresini yerleşme alanı olarak seçmesi kesinlikle tesadüfi olmamıştır.

Kaldı ki, bu bölgeye Babailer'den yalnızca Hacı Bektaş yerleşmemiş, yine onunla birlikte Baba İlyas'a bağlı olan Şeyh Edebali ve yine Baba İlyas'ın oğlu ve Âşık Paşa'nın babası olan Muhlis Paşa da Kırşehir yöresinde faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır.

Bunlardan Şeyh Edebali zaviyesini önce Larende'de (Karaman) açmış, sonra onu Bilecik'e göçürtmüş, Baba İlyas oğlu Mühlis Paşa da Kırşehir'de faaliyet göstermiş, sonradan torunu Elvan Çelebi tekkesini

¹⁴ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Dr. Mikail Bayram, 1987 Konya, S. 30

¹⁵ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr Osman Turan, 1998 İst. s.425

¹⁶ Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesinin hemen 3 km. kuzeyinde yer alan "Çepni" adlı bir köy bulunmaktadır. Bu köy Malya Ovası yakınlarındadır. Tam da bu noktada Cevat Hakkı Tarım'ın görüşlerine katılmamak mümkün değildir. Cevat Hakkı Tarım, Fuat Köprülü'nün Çepnilerin Babai Türkmenlerinin bakiyeleri dediğini hatırlatmakta, Babailerin Malya Ovasında kılıçtan geçirildiğine ve bu köyün Malya Ovasına yakınlığına dikkati çekmektedir. Nitekim Cevat Hakkı Tarım'ın da belirttiği gibi bu köy halkının Alevi oluşu bunların "Babai Türkmen topluluğunun bakiyeleri olduğundan şüphelenmez" (Kırşehir Tarihi, Cevat Hakkı Tarım, Kırşehir İl Basımevi, 1947, s.18).

¹⁷ Oğuzlar (Türkmenler), Prof. Dr. Faruk Sümer Ank. Üniv. Basımevi, 1967 s.318

Çorum Mecitözü'ne göçürtmüştür. Tüm bunlar Kırşehir ve çevresinde ciddi bir Babai Türkmen tabanı olduğunun da ciddi işaretleridir.

Moğol İstilas› Alt›nda Ahi Evren ve Ahilik

Araplar'ın yeni Rum Sultanlığı olarak tanıdığı ve Roma İmparatorluğu'nun varisleri saydığı Anadolu Selçuklu Devleti, kudretinin doruğunda XIII. yüzyıl'ın ilk yarısına kadar gelirken, Avrasya steplerinden kopup gelen Moğollar'ın akınlarıyla sarsılıyordu.

Anadolu'nun, Türkler'den önceki yerlileri Bizanslılar'la da takviyeli Selçuklu ordusu Sivas'la Erzincan arasındaki Köseadağ'da ciddi bir şekilde savaşmadan ağır bir yenilgi alıyor (1243), Anadolu tümüyle Moğol istilas› altına giriyor Selçuklu egemenliği de fiilen ortadan kalkıyordu.

Köseadağ'da Selçuklu ordusunu savaşmadan kaçıran bu yağma, step sürülerine karşı Selçuklu Sultan› II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğol Kumandan› Baycu ile temasa geçerek Moğol hakimiyetini yavaş yavaş kabul eden bir siyasetin içine girdi.¹⁸

Babai İsyan›ndan üç yıl sonra 1243'te Selçuklu ülkesinin üzerine yürüyerek Anadolu'yu yakıp yıkan Moğol istilas›ını ortaya çıkaran koşullar, Selçuklu Devleti'nin kendi kimliğinin dışına çıkarak manevi moral açasından zayıflamas› ile de yakından ilgilidir.

Köseadağ Savaş› ile başlayan Moğol istilas›, Moğollar'ın idareyi ellerine almasıyla devam etti. Selçuk Sultanları, Moğol istilas› süresince bütün itibarlarını kaybettiler. Son Selçuklu Sultan› II. Gıyaseddin Mesut'un 1308'de Kayseri'de ölümlü bile, Türkmenler için hiçbir heyecan uyandı Selçuklu Hükümdarları, Moğollara karşı Anadolu Türkmenlerini etrafında toplamak dirayetini bile gösteremezken Moğollar'a karşı mücadelede biricik unsur, Türk göçebe toplulukları, yani Türkmenler oldu.

Köseadağ Savaş›ndan itibaren, sözde Selçuk Sultanlarının, şehzadelerinin birbiriyle mücadeleleri, Moğollara karşı gelişen isyanlar, Moğolların intikam seferleri, mali sıkıntı, iktisadi çöküntü ve halkın perişanlığı manzarası içinde "Konya Sultanları gittikçe düşkünleştiler ve Moğolların uyrukları haline geldiler. Moğollar da onları Anadolu'nun mali sömürüşü açasından uygun bir araç olarak kullandılar."¹⁹

¹⁸ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.59

¹⁹ Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu, Paul Wittek, Pencere Yayınları, 1. Baskı İst. s.44

Moğol istilası ile birlikte çökmekte olan Selçuk Devleti'nin yıkıntıları üzerinde Pervane Oğulları, Sâhip-ata oğulları, Menteşe oğulları, Karasi oğulları, Germiyan oğulları, Saruhan oğulları, Aydın oğulları, Hemit oğulları, Eşref oğulları, İnanç oğulları, Çandar oğulları, Karaman ve Osman oğulları gibi Anadolu Beylikleri fişkırdı.²⁰

Her ne kadar Moğollar, Anadolu'ya bütünüyle hakimiyet sağladılarsa da, sarp yerlerde yurt tutan Türkmenler, faaliyetlerine asla son vermediler.

Sivas'ın Zara kasabası kuzeyindeki Köseadağ'da meydana gelen muharebede 80 bin kişilik²¹ Selçuklu ordusu, savaşmadan dağılıp gitmiş.²² Güçlkle kaçabilen Gıyaseddin Keyhüsrev, önce Tokat'a, sonra da Konya'ya gitmiş, önlerinde hiçbir engel kalmayan Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, Sivas önlerine geldiğinde Sivas Kadısı bulunan Kırşehirli Necmettin²³ Moğol katliamını önlemek amacı ile Sivas'ın teslimini kabul etmiş buna rağmen Sivas üç gün yağmalanmıştır.²⁴

Mikail Bayram'ın İbn Bibi'den aktardığı bilgilerde; Kayseri'nin surları içinde yer alan Debbağlar Çarşısı'ndaki Ahilerle, Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi civarında pusu kuran Ahiler, Moğollara karşı ciddi bir müdafaa içerisine girmiştir.²⁵

Moğollara karşı gelinemeyeceğini düşünen Kırşehirli kadı, şehrin ileri gelenlerini de yanına alarak pek çok mal ve hediye ile Moğolları karşılamıştır. Moğol Kumandanı Baycu Noyan, Kırşehirli kadının

²⁰ Selçuklu Tarihi, İbrahim Kafesoğlu, M.E.B yay. 1992 İst. s.70

²¹ Hoca Sadettin Efendi'ye göre, bu savaşta Rum diyarının padişahı olarak II. Keyhüsrev'in 75 bin kişilik ordusuna karşılık Moğol ordusu 45 bindir (Tacüt-Tevarih, Hoca Sadettin Efendi, Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu, 1999 Ankara, Cilt 1, S. 30).

²² Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Prof. Dr. Ali Sevim, TTK Basımevi, 1993 Ank. s.181

²³ Esasen Baycu Noyan Köseadağ'da Selçuklu ordusunu bulamayınca bir savaş hilesi sezerek süratle takibe koyulmuş ise de ne Sultana nede askerlerine rastlamış, böylelikle Sivas'a girmiştir. Zamanın büyük alimlerinde olan ve Sivas kadısı bulunan Kırşehirli Necmettin daha önceleri Moğol istilası sırasında Hârizm'de bulunmuş, orada Sultan Muhammed Hârizmşahın malubiyetinden sonra Türkistan şehirlerini nasıl tahrip ve toplu katliamlara uğratıldığını görmüş ve orada Moğollara giderek iltifatlarına nail olmuş. Birde yarlıg almıştı (Selçuklular zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.439-440).

²⁴ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.440

²⁵ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Mikail Bayram, 1987 Konya, s. 19

elindeki yarlığı alarak üç defa öpmüş, kadının isteklerini dinlemiş. Sivashılar, böylece canlarını ve mallarını önemli ölçüde kurtarıırken, şehir üç gün yağma edilmiş. Sultanın hazineleri, çarşı ve evlerdeki kıymetli eşyalar alınmış, muharebe aletleri ve silahlar yakılmış, Sivas surlarının bir kısmı da tahrip edilmiştir.²⁶

Sivas'tan Kayseri'ye yürüyen Moğollar, Sivas'ın aksine Kayseri'de ciddi bir direnişle karşılaşmış. Kayseri halkı ve örgütlü Ahiler (Feteyân) bir kısım askerlerle birlikte direnmişlerdir.²⁷ Şehir surları dışında buldukları insanları öldüren Moğol ordusu; Kayserililerin kararlı direniş ve taarruzuyla neredeyse ertesı yıl gelmek üzere dönmeye hazırlanırken, Kayseri idiş-başı bulunan bir Ermeni'nin ihaneti ve verdiği bilgilerle muharebeyi şiddetlendirmişler ve sonuçta Kayseri'yi teslim almışlardır.²⁸

Moğollar'ın ev ev Ahi ve Türkmen aradıkları bu dönemde Ahi Evren'le Hacı Bektaş'ın dostluğu belki de bu kara günlerin anılarında gizliydi.

Ahi Evren'in 1240 Babai İsyanı'nda tutuklanıp, 1245'te salıverildiği düşünöldüğünde, Moğollar'a karşı Kayseri savunmasında bulunmadığı anlaşılır. Ancak Ahi Evren'in eşi ve Baciyan-ı Rum örgütünün başı Kadıncık Ana, Kayseri savunmasında bilfiil yer almıştır.

Kayseri'de Debbaglar Çarşısı'nın Ahileri topluca kılıçtan geçirilip kırılırken, Moğolların gelişine alkış tutan ve Konya'da eski görkemli yaşantısına devam eden Mevlâna, gerek Moğollar, gerekse Anadolu'nun sömürüsünde araç haline getirilen Selçuklu sultanları üzerinde etkisini giderek artırmıştır.²⁹

Kayseri tarihinde görülmedik bir felaketi (kimi kaynaklara göre 10 binlerce insan ölmüştür) yaşamış halkın, tüm serveti, evleri yağmalanmış, gizli altınları çıkarmak için zenginler işkenceye çekilmiş ve bu ağır tahribattan sonra Azerbaycan'a yönelen Moğollar, Erzincan'da da benzeri yağma ve cinayetler yapmışlardır.

Babai İsyanı sırasında, Beyşehir Gölü'nde bir adaya, ya da Kubâd-âbâd'a kaçan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğol istilasında da kaçanların yine en başında olmuş, önce Tokat ve Ankara'dan Antalya'ya gitmiş,

²⁶ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.440

²⁷ age., s.440

²⁸ age., s.441

²⁹ Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı, Nejat Birdoğan, Ekim 1995 İst, S. 306

burada da kendini güvenli görmeyince, Menderes Havzası'na kaçmış, Moğollar'la yapılan barıştan sonra Konya'ya dönmüştür. Bu sıralarda Kayseri'ye gelen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in anası, cariyeye, hizmetçi ve hazinelerini yanına alarak, o da Kilikya'ya kaçmıştır.³⁰

Anadolu'da Moğol yağması başladığında dehşet ve korkudan Halep ve Şam'a doğru göçler alıp yürümüş, çoğu zengin olan Anadolu muhacirleri, yollarda Ermeni saldırılarına maruz kalmıştır.³¹

Küçük Asya'nın kapıları Moğollar'a açıldığında içeri giren çekik gözlü sert askerler, Anadolu'nun altını üstüne getirmiş bu kargaşalı ortamda vezir Mühezzibüddin Ali, yanına aldığı ileri gelen kişilerle birlikte Moğol General'i Baycu Noyan'a giderek Selçuklu Moğol egemenliğine girmesini, yani "il" olmasını istemiştir. Vergi ödeme ve hizmet sunma şeklindeki bu anlaşma Moğollar'ın Anadolu'ya ekonomik anlamda sömürgeleştirmeleri gibi ağır sonuçlar doğurmakla kalmamış, Moğollar siyasal anlamda "doğrudan yönetim" imkanı elde etmiştir.³²

Selçuklu Veziri Mühezzibüddin Ali'nin, Moğollar'la yaptıkları barış girişimleri sonucunda Selçuklular, Moğollar'a yılda 360 bin dirhem gümüş para, 10 bin koyun, 1000 sığır, 1000 deve ödemeyi (Arap kaynaklarına göre) taahhüt etmişlerdir.³³

13. yüzyılda bir ara Moğollar'ın kışlağı da olan Kırşehir, hem Moğol varlığına, hem de Selçuklular'ın yanlış kültür politikalarına karşı Türkmen ayaklanmalarının ve direnişlerinin de adeta merkezi olmuştur.³⁴

Anadolu Selçukluları, Moğol egemenliği altına girdikten sonra, Moğollar Anadolu'da para basan bir darphaneyi de Kırşehir'de kurmuşlardır.

Mehmet Önder, "Masameret-ül ahbar" adlı eserin yazarı Hamdullah Müstavfi'nin Kırşehir'in Moğol hazinelerine her yıl 57 bin dinar sağlayan önemli bir şehir olarak kaydettiğini duyurur.³⁵

³⁰ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.441-442

³¹ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.58

³² Antalya IV.Selçuklu Semineri Bildirileri, Antalya Valiliği Yayınları, 1993. Antalya s.86-87 (Babalı Ayaklanması sonrasındaki Anadolu Abdullah Tekin)

³³ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.445

³⁴ Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Türk Soy, Boy, Oymak ve Cemaatleri ile Kırşehir, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Günşen, 1997 İst. S. 63

³⁵ Kırşehir Güldestesi, Mehmet Önder, Filiz Yay. No:7 1976 Ank. s.46

Kösedağ Muharebesi sırasında Selçuk ordusu büyük çoğunlukla Babai İsyanı'nın bastırılmasında da görülebileceği gibi, "Sultan, divan ve emirlerin masraflarıyla ücretli askerlerden oluşuyor. Türkler hele de Türkmenler, asalet ruhunun bir ifadesi olarak ücretli askerliği kendilerine yakıştırmıyor. Sultana kul olmayı kabul etmiyorlardı. Böyle olunca da, Selçuk ordusunun çoğunluğu Türk ve Türkmenler'den oluşmuyordu."³⁶

Moğollar'la yapılan bu barışın, Moğol hanı nezdinde teminat altına alınması gerektiğinden, Selçuk elçileri Batu Han'ın huzuruna hediyelerle çıkmışlar, bu elçilerden Şemşettin İsfahânî'ye Moğol Han'ı "Nizâm ül mülk Salâh" ünvanını vermiş, barış da böylece garantilenmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Şemşettin İsfahânî'ye Moğol hanı nezdindeki başarısından dolayı kendisine hem vezirlik vermiş , aynı anda da Kırşehir İktâh Emirliği ve Subaşılığını da vermiştir ki, bu zamana kadar böylesi bir imtiyaza hiçbir vezir sahip olmamıştır.³⁷

Moğollar'la yaptığı barıştan dolayı Selçuk Sultanı Mühezzibiddin'in ölümünden sonra Naip Şemşettin İsfahânî'yi Kırşehir Valisi yaparak ödüllendirmiştir.³⁸

Kırşehir İktân Emirliği ve Subaşılığı verilen Şemşettin İsfahânî'nin vezir tayin edilmesinde de Moğol Hakanı tek seçici olmuştur.

Sonradan bu vezirin bütün düzeni, Ahmet isminde bir Türk'ün başını çektiği ayaklanma ile bozulmuş, bu ayaklanmanın üzerine gönderilen subaşılar ve ücretli askerler, hücum etmekten korkmuşlar, çaresiz kalan vezir İsfahânî, kendi "Kapu halkı"nı yardıma yollamış, vezir İsfahânî'nin rakibi bulunan Ebubekir Attar da, bu durumdan istifade ederek Kırşehir'i de elinde tutan Vezir İsfahânî bu kargaşada öldürtmüştür.³⁹

Moğol felakatinden sonra Selçuk idaresini vezirlere bırakıp eğlenceli yaşamına çekilen ve sekiz buçuk yıl saltanat süren II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1246'da öldüğünde geride üç evlat bırakır.

İzzettin Keykavus, onbir yaşında olup, annesi bir Grek papazının kızıdır. Rüknettin Kılıçarslan, Konyalı bir Türk kadınından olma ve

³⁶ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s. 32

³⁷ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.451

³⁸ Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. s.263

³⁹ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.154-155-156

dokuz yaşındadır. Alaaddin Keykubat ise Gürcü prensesin oğlu olup, yedi yaşındadır.⁴⁰

Moğol istilası altındaki Küçük Asya’da kardeşler arasındaki taht kavgasında Ahiler’le Mevlâna arasında derin taraf tutma farklılıkları görünür. Ahiler’in İzzettin’i tutmalarına karşın Mevlâna, IV. Kılıçarslan’ı desteklemiş ve Kılıçarslan, Moğol desteğiyle bu kardeş kavgasını kazanmıştır.

Bu Sultan çocuklarından Alaaddin Keykubat, sonradan lalası Hâdim Muslih vasıtasıyla zehirlenerek öldürölmüş.⁴¹ II. İzzettin Keykavus 1279’da Kırım kıyılarında öldüğünde de Selçuklu tahtında Rüknettın Kılıçarslan tek başına kalmıştır.⁴²

Moğol Hükümdarı Güyük Han’ın tahta çıkma törenine iç karışıklıkları bahane ederek kendisi gitmeyen İzzettin, yerine kıymetli eşyalarla birlikte kardeşi Rüknettın Kılıçarslan’ı göndermiştir.⁴³

Moğol egemenliği altında, Sultanın üç oğlu arasındaki taht kavgasından kimin galip geleceği noktasında Moğollar belirleyici olmuş, nitekim II. Alaattın Keykubat Moğol hanının huzuruna çıkarak halktan toplanan vergilerin arttırılması, ödenmeyen vergi borçlarının ödenmesi taahhüdünde bulunduğu için Moğollar’ın emriyle Selçuklu tahtına oturması istenmiş, yurda dönerken Erzurum’da kendisine verilen bir ziyafette yemeğine zehir katılarak öldürölmüştür (1257).

II. Gıyasettin Keyhüsrev’den geride sağ kalan iki oğlu II. İzzettin Keykavus ve IV. Kılıçarslan arasında, yer yer savaşa dönuşen taht kavgaları sürmüş, kardeşi Kılıçarslan’ı, Burdur Kalesi’ne hapsettiren İzzettin, Moğol icazetiyle Selçuk tahtına geçmiş, hemen ardından da Selçuk ülkesine halktan toplanmak üzere yeni ve ağır vergiler salınmıştır.

Moğollar, daha sonra Selçuk ülkesini iki kardeş arasında paylaştırıyor “tut birini vur ötekine” yaklaşımı içinde, daha sonraları tıpkı Osmanlı Sultanlarının Dulkadirli beylik tahtı için kardeşlerin, hatta baba, oğul, amca, yeğen çatıştırmasına benzer bir davranış sergilemiştir.

⁴⁰ Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. s.265

⁴¹ Türkiye Tarihi Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Yaşar Yücel, TTK Basımevi, 1991 Ank. s.129

⁴² age., s.131

⁴³ Büyük Osmanlı Tarihi, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, TTK Yayınevi, 6.baskı c4 s.12

İzzettin Keykavus'un Burdur Kalesi'ne hapsedtirdiği kardeşi VI. Kılıçarslan, Moğol Noyanı'nın da emriyle zorunlu ikametgahından alınarak, Selçuk tahtına çıkartılmış (1257), vezirliğine de Kırşehir ve bölge idaresi üzerinde hayli etkin olduğu gözlenen ve Kırşehirli Caca Bey'le de, Konya'da Mevlâna'yla da sıkı ilişkiler içerisinde bulunan Muiniddin Pervane atanmıştır.

Vezir Muiniddin Pervane'nin, Mevlâna ile, Caca Bey'le ve hatta Hacı Bektaş'la, farklı da olsa ilişkiler içinde olduğunu, Mevlevi fıkraları⁴⁴ da doğrulamaktadır.

Anadolu'nun Moğol istilasını süresince Moğol gölgesinde devam eden idareyi yıkmak noktasında Mevlâna Celalettini Rûmî, hangi tarafı tutmuştur?

Konya ve civarında Karamanoğulları sürekli bir ayaklanma halindeyken Mevlâna, Moğollar'a karşı nasıl bir tutum sergilemiştir?

Bu soruları, bugünün milliyet anlayışı içinde ele almak, elbetteki yanlıştır. Ama aslına bakılırsa, Mevlâna'da bir milliyet aramak mümkün olmaz. Çünkü o kendisini "Mânâ Âleminin Sultanı" yapmak istemekte, maddi âlemin sultanı kim olursa olsun, kendisine hürmet ettiği müddetçe taktir görmektedir. Mevlâna bu yüzden bazen Moğollar'ı, bazen de Moğollar'a karşı isyan halinde olan Türkler'i tutuyordu. Mevlâna kızdığı zaman Türkler'i yerici ifadelerde bulunmaktan çekinmemiştir. Kısaca Mevlâna için, Türk veya Moğol değil, sadece kendisine inanan, tarikatını kurmak yolunda ona hizmet eden hora geçiyordu.⁴⁵

Anadolu'da Moğol hakimiyetinin çökmekte olduğunu gören Olcayta Han'ın 1314'te Büyük Emir Çoban Bey'i Anadolu'ya

⁴⁴ Mevlevi kaynaklarındaki bir fıkraya göre Kırşehir Valisi Muiniddin Pervane'nin yakın dostu ve Mevlananın müridi olan Nureddin Caca bir gün Konya'ya gelmiş ve Hacı Bektaş'ın şeikle kıymet vermediğini, namaz kılmadığını, bir gün onun yanında kılmak gerektiğini ve ona su getirdiğini söylemiş "Hacı Bektaş meşrebeyi elime verdi ve dök dedi. Ben dökerken temiz suyun kan haline geldiğini gördüm ve hayret ettim." der. Bunun üzerine Mevlana "Kâşki kanı su yapsa idi; zira temiz suyu kirlletmek hüner değildir" cevabını vermiş (Eflaki-Menâkıb 1. S.497-498 – aktaran Osman Turan Selçuklular zamanında Türkiye İstanbul 1998 s.426/35). Burada suyun kan haline dönüşemeyeceğini belirtmeye bile gerek yok. Ancak Mevlevilerin Hacı Bektaş'ı tenkit ederek Babailere ve Babai İsyanına gönderme yaparcasına bir fıkraya uydurduğu ve Bektaşileri yermeye çalıştığı açık olmakla birlikte bu fıkradan Pervane'nin Nurettin Caca ile ilişkilerinin olduğu aynı dönemde Hacı Bektaşında Nurettin Caca ve Pervane ile temasları olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁴⁵ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.43-44

gönderdiğinde, Emir Çoban bütün Tükmen beylerini huzura çağırarak, Karamanlılar huzura çıkmakta direnmiş Karaman üzerine yürüyerek Konya, Moğollarca ele geçirilmiş tam da bu sırada Mevlevi Ulu Arif Çelebi açıkca Moğol taraftarlığı yapmıştır. Bu gelişmeler üzerine Karaman beyi, Arif Çelebi'ye, "Komşu ve dost olduğun halde bizi değil yabancı olan Tatarları tutuyorsun" dediğinde Arif Çelebi'nin yanıtı, "Biz derviş kimseleriz ve Allah'ın iradesiyle devlet kime tefviz edilmiş ise ona bakar ve iktidarının yanında yer alırız" olmuştur. Ulu Arif Çelebi'ye göre, "Allah memleketi Selçuklular'dan Cengiz Hanlılar'a ısmarlamıştır."⁴⁶

Konya'da Mevlâna Celalettin'le son derece iyi ve karşılıklı çıkara dayalı ilişkiler kuran Pervane, bir defasında ortaya çıkan bir hadise nedeniyle ahaliyi cezalandıracakken, Konyalılar Mevlâna'ya gelerek, Pervane'nin kendilerini affetmesi için aracılık yapmasını istemişler, Mevlâna'da Pervane'ye bir güzel şefaathane mektubu yazmış yollamış, Pervane de bu mektubu gözlerine sürüp şehir ahalisine kurtuluş vermiştir.⁴⁷

Hacı Bektaş'ı, Kırşehir hakimi Nurettin Caca'ya "Kadıncık Ana", dolayısıyla bir şikayet hadisesi de vardır.⁴⁸ Çepni beylerinden birinin karısı olan Kadıncık Ana'nın, Hacı Bektaş'la münasebetini öne sürerek, Kadıncık Ana'nın kayını tarafından Kırşehir'de bulunan Nurettin Caca'ya şikayeti⁴⁹ akla Çepniler ile Hacı Bektaş ocağı ilişkisini kesmeye yönelik bir tertip olabileceğini de getirmektedir.

Birçok kaynaklarda, adı geçen Kadıncık Ana, Fatma Nuriye olup Kırşehirli Ahi Evren'in eşidir. Ahi Evren, Caca Bey tarafından öldürülünce acıya ve baskıya dayanamayarak Sulucakaraöyük'e göçen Kadıncık Ana, Hacı Bektaş'a sığınmış, burada İdris'le evlenmiş, Vilayetname'ye göre; sonradan İdris'in kardeşi Sarı'nın, Hacı Bektaş'la Kadıncık Ana münasebetine ilişkin çıkarttığı dedikodu yüzünden bu hadisenin Caca Bey'e şikayeti söz konusu olmuş, bu olayla da Hacı Bektaş üzerindeki idari baskı daha da yoğunlaşmıştır. Yine

⁴⁶ Selçuklular Zamanında Türkiye, Osman Turan, 5. Baskı, 1998 İst. S. 639-640

⁴⁷ Mevlana Celâleddin, Prof. Dr. B. Füzünanfer, M.E.B. Basımevi, 1986 İst. s.188-189

⁴⁸ Bu Kadıncık Ana, Âşıkpaşaoğlu'nda bahsi geçen Bacıyan-ı Rum örgütünün başı olup, bu örgüt bacılarca (kadınlarca) kurulmuştur. Çoğu tarihçiler sunni İslam'ın etkisinde kalarak sözü edilen dönemde kadınların tarikat kuramayacağını iddia ederek Âşıkpaşaoğlu'nun abartılı davrandığını ileri sürerler.

⁴⁹ Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân, TTK Basımevi, 1998 Ank. s.139

Vilayetname'ye göre; Hacı Bektaş, kendisine gelen Caca Bey'e kızarak uzun bıyıklarını ve tırnaklarını göstermiş, ertesi gün tutuklanacağını söylemiş, dediği gibi de olmuş, Caca Bey zindandan çıkınca da bir uç'a vali olarak atanmış.⁵⁰

Hacı Bektaş ocağı, çok eski dönemlerde bir kısım Çepni oymaklarının bağlı olduğu bir ocak konumundadır. Ayrıca bu dönemde Babailer'in ardılı olan Bektaşiler'in Mevleviler'le iki ayrı siyasi parti gibi bulunduğu ve Caca Bey'in Mevlâna'yla ilişkilerinin çok iyi olduğu da hatırlanmalıdır.

Selçuklu sultanlarının atının üzengisini tutturarak Mevlâna, kendisine kesinlikle boyun eğmeyen ve ters düşen iki kırsal kesim önderine Hacı Bektaş'a ve Ahi Evren'a kızmaktadır. Nitekim Ahi Evren'ın, Mevlâna'nın övgüler yağdırdığı yakın dostu Caca Bey tarafından ortadan kaldırılmış olması da akılda tutulmalıdır.

Moğol istilası altında Selçuklu egemenliğinin zayıflayıp, beyliklerin kuruluş halinde olduğu 75 yıllık dönemde, bir yanda Mevlevilik, diğer yanda Bektaşilik yegâne hakim tarikatlar olmuşlar, kuvvet kazanarak toplumsal yaşamın bütün alanlarına ve de meslek örgütlerine girmişlerdir.⁵¹

Moğollar'ın Küçük Asya'da saltanat sürdüğü dönem, Selçuk hanedanının kim olacağı Moğol hanının buyruğuyla mümkün olabilmiş.⁵² Bu anlamda Selçuk Sultanları bu istila süresince Moğol temsilcilerinin elinde oyuncak olmuştur. 1261 yılında II. İzzettin Keykavus, IV. Kılıçarslan tarafından Moğol yardımıyla tahttan atılmıştır.⁵³

Moğol Hanı Gazan zamanında bütün Anadolu askeri, tümenlere göre dört bölüğe ayrılmış, umumi vali tek olduğu halde bölükleri dört divan azası kendi aralarında kurayla taksim ederek herbiri bir bölüğün "Müstevfi"si olmuş, bunlardan Kırşehir'le Niğde, 'Cenup Bölüğü' olarak anılmıştır.⁵⁴

⁵⁰ Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı, Nejat Birdoğan, Ekim 1995, S. 304, 305, 306, 307, 308

⁵¹ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.44

⁵² Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. 1 s.32

⁵³ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.34

⁵⁴ Umumi Türk Tarihine Giriş, Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan, İst. Üniv. Ed. Fak. Yayınları, 3. Baskı 1981 İst.s.238

Moğol Hanı Gazan Han, Anadolu'da kukla Selçuk Sultanı bulundurmayı görev bilmiş, yerine geçen Olcaytu, Anadolu'yu kendi hakimiyetine katarken, Konya'da bulunan Selçuk şehzadeleri ile Simre'de bulunan Mesut şehzadelerine geçim vasıtası olmak üzere bazı yerler bağışlamakla yetinmiştir.⁵⁵

Küçük Asya'nın Moğol istilası altında bulunduğu dönemde, Pervane, Süleyman Sahip Ata ve Fahreddin Ali'nin de Moğollar'ın emir ve destekleriyle Türkmenler'e karşı mücadele ettiği, Kayseri, Konya, Kırşehir, Çankırı, Sivas, Tokat ve Aksaray'da Ahi-Türkmen isyanlarını bastırđı, buralarda Ahiler'e ait tüm işyeri ve medreseleri Mevlâna ve yakınlarına verdiği, Mevlâna'ya bağlanmayı kabul eden Ahiler'e dokunulmadığı, direnenlerin öldürüldüğu bir süreçte Türkmen dervişlerinin büyük bir kesimi İçanadolu'dan uçlara doğru göç etmek durumunda kalmıştır.⁵⁶

Ahilerle dönemin Sulatanları ve Mevlâna arasındaki derin farklılığa bir örnek de Mevlâna'nın mektupları'nın tankitleri ile ortaya konmuştur ki, söz konusu bir olayda Mevlâna'nın dostu Hüsamü'd-Din Çelebi kendisi daha önce Ahi olduğu halde Ahi iken 'Haniah-i Ziya' üzerinde hak idda etmiş bu Hanıgahı Ahilerin elinden alamayınca, Mevlâna'nın dolayısıyla Devletin yanında saf tutarak 4. Kılıçarslan'ın iktidarı zamanında vezir tayin edilen Tacü-d Din Mü'tez'in marifeti ile ve Devlet zoru ile bu hanıgah Ahilerinin elinden alınıp Hüsamü-d-Din Çelebiye verilmiştir.⁵⁷

Ahi Evren'in ömrünün son yıllarında kaleme aldığı bildirilen "Ağaz-u Encam" adlı eserinde bu duruma tepki göstererek "Bu zamanın kurt tiğnetli Sultanları kişilerin mallarına el koymaktalar." Demiştir ki, bı ifadelerden, Devletin uygulamalarından Ahilerin mal ve mülklerinin ellerinden alınmakta olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸

Prof. Dr. Halil İnalçık, Mevlâna'nın müridi olan ve Kırşehir emaretine tayin olunan Caca Bey'in bölgede Moğol-Selçuk idaresine

⁵⁵ Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi Prof. Dr. Mustafa Akdağ Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.180

⁵⁶ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Mikail Bayram, 1987 Konya, S. 43

⁵⁷ age., s. 45

⁵⁸ age., s.44-45

karşı olan Türkmenler ve isyan eden Kırşehir Ahiler'ini şiddetle kırıp geçirdiğini, Ahi Evren'in da bu kırılıp öldürülenler arasında bulunduğu tahmin edildiğini belirterek bu noktada Mikail Bayram'ın çağdaş kaynakları tenkit ederek vardığı sonucun kabule değer olduğunu belirtir.⁵⁹

Mikail Bayram; Ahiler'in elinde bulunan işyerlerinin, medrese ve zaviyelerin Mevlâna'ya ve ona yakın kimselere verilmesi kararının alınması üzerine kırşehir'de Ahi Evren ve yakınlarının direnişe geçtiklerini, Mevlâna'nın müridi olan Caca Bey'in Kırşehir'deki bu isyanı bastırmaya memur edildiğini, sonuçta Ahi-Türkmen isyanının bastırıldığını ve Ahiler'in kılıçtan geçirildiğini, o sırada 90 yaşında olan Ahi Evren'in, babası ile arası açık olan Mevlâna'nın oğlu Alaladdin Çelebi ile birlikte öldürüldüğünü ciddi kaynakların tenkitleriyle birlikte ortaya kor.⁶⁰

Dönemin Tarihçilerinin ve yazarlarının Ahi Evren'in adını zikretmekten kaçındığına ve bunlardan birinin de Aksaray'lı Kerimüddin Mahmut olduğuna işaret eden Mikail Bayram bu Aksaray'lı tarihçinin 'Müsemmeretü'l-ahbar' adlı eserinde Ahi Evren Şeyh Nasirüd-Din Mahmut ve Mevlânanın oğlu Alaaddin Çelebinin öldürüldükleri olayı isimler zikretmeden şöyle anlattığını nakleder:

— *'Kırşehir emirliği Nureddin Caca'ya verildi. Ordu ile onun üzerine geldi. Bir süre muhasara edildi onu kaleden söküp attılar. Hariciler ki(Türkmenler) ona uymuşlardı. Kamilen öldürüldüler.'*⁶¹

Vezir pervane, Kırşehir emiri Cacaoğlu, Şems, Mevlâna, Mevlâna oğlu Alaaddin çelebi ve Ahi Evren ilişkilerinin boyutunu aydınlatmak döneminin Kırşehir'i'nin sosyal siyasal tarihinin aydınlatılmasıyla atbaşı gibidir.

Şems'in Konya'ya Mevlâna'nın yanına gelmiş olmasıyla birlikte, bir çok şey değişmiştir. Mevlâna'nın babasıyla birlikte Belh'den gelmiş olan eski halis bürütler vede Mevlâna'yı hakkın öncüsü gerçek Şeyh,zamanın kutbu olarak görenlerin bu inancı ciddi anlamda sarsılmaya başlamıştır.

⁵⁹ II. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 1999 Ank. S. 189

⁶⁰ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Dr. Mikail Bayram, 1987 Konya, s. 42, 43

⁶¹ age., s. 42, 43

Bir çok Kaynaklara göre Mevlâna Șems'le birlikte oldukatan sonra öğretimi ve vaaz etmeyi bırakıp sema ve raksa başlamış, sırtına hint alacasından hırka,başına da bal renginde yünden külah giyerek gece gündüz kendi aleminin içine girmişti. Konya halkı bu duruma karşı sokurdamaya başlamış, Șems'e karşı da ciddi düşmanlıklar gelişmiştir. Çoğu eski müritler Mevlâna'ya 'Deli' Șems'e de 'cadı' demeye başlamıştır.

İşte bu süreçtir ki, Mevlânanın oğlu Alaaddin, Mevlânanın düşmanlarıyla iş birliği yapmış, bir çokları Șems'in ölümünden Mevlâna'nın oğlu Alaaddin'i de sorumlu tutmuştu.

Mevlâna Șems yüzünden bütün akrabalarına bile yabancı olduğunu zikrettiği bir gazelinde şöyle demiştir:

'Senin canını kendi canım gibi gördüm' senin hatırın için bütün akrabalarımı yabancı oldum'.⁶²

Mevlâna'nın oğlu Alaaddin'in, Șems'in öldürölmesiyle ilgili iddialarda kaynaklar genellikle Eflaki'nin rivayetlerine dayanır. Mevlâna'nın bir diğeri oğlu Velede, ipdidanme'sinde bu görüşe mualiftir. Velede'e göre Șems alıp başını gitmiş giderken de 'bu sefer öyle bir gideceğim ki benim nerde olduğumu kimse bilmeyecek... Herhal de onu birisi öldürmüş diyecekler.' Demıştır kendisine...

Șems'in öldürölldüğü iddialarının tarihi 1247dir. Bu hadiseden sonra suçlanan Mevlâna'nın oğlu Alaaddin Çelebi Kırşehir'e gelip yerleşmiştir.

Bir çok araştırmacı, yine bir çok ciddi kaynakların tenkidi ile, Șems'in öldürölmesinde Ahi Evren'in parmağının bulunduğunu, beklide Ahi Evren tarafından öldürölldüğünü belirtir. Burada Mevlânanın oğlu Alaaddin Çelebi ile Ahi Evren arasında bir yakınlık aşıkardır. 1261 yılında Mevlânanın oğlu Alaaddin Çelebi ile Ahi Evren Kırşehir emiri Nureddin Caca tarafından öldürölldmüşlerdir.⁶³

Dönemin Küçük Asya'sında ve özellikle de Konya- Kırşehir hattında Caca oğlu Nureddin, Mevlâna bir cephe Ahi Evren Hacı Bektaş ve Türkmenler bir başka cephe

Cacaoğlu Nurettin'in, Mevlâna Celaleddin ile münasebetleri oldukça sıkıdır. Nitekim Cacaoğlu'nun yakın ilişkide olduğu Pervane'ye

⁶² Mevlana Celaleddin, Prof. Dr. B. Füzanfer, M.E. Basımevi, 1986 İst. s.(103)

⁶³ Şeyh Evhadü'd-din-Hamid El-Kirmani Evhadiyye Tarikatı-Mikail Bayram Konya 1993

de, ziyaretlerinde kusur işlemediğini, öğütlerinden yararlandığını ve hatta Mevlâna'nın mektuplarında da övgüyle bahsederek "Kutlu Uluğ Pervane, Uluğ Pervane, Pervane-i A'zam" diyerek hitab ettiğini Osman Turan aktarmaktadır.⁶⁴

Mevlâna'nın Caca Bey'le kurduğu ilişkilere en somut örneklerden biri de, kendi tuğracısı Nizamüddin'e yardım ve ihsanlarda bulunması için Caca Bey'e yazdığı mektuptur.⁶⁵

Pervane adı, bugüne kadar yazılmış Kırşehir tarihine ilişkin kitap, makale ve yazılarda çok geçmemesine rağmen, Cacaoğlu Nurettin'le olan

⁶⁴ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.524

⁶⁵ Cevat Hakkı Tarım, Dr. F.N. Uzluk'un "Mevlana'nın Mektupları" adlı eserindeki bu mektubu Türkçe'ye çevirenin B. Ahmet Remzi Akyürek olduğunu duyurarak mektubu yayınlamıştır. Mevlana bu mektupta şöyle demektedir:

"Kapıları açan Allah'tır. Cenabı Allah gûnahtan sakınıp kendinden korkanlarla ve ihsan edenlerle beraberdir.

Allah'tan korkan, hayır işleyen, temiz düşünceli, zahid, âbid, ahireti talip, iftihare lâıyk sıfatlar sahibi, Allah'ın emirlerine ta'zim ve hududunu muhafaza eden, işleri lâtif, sözleri şerif, iki alemde beylerin müstabir olduğu, en büyük emir (Nural-al devlet-i ved-din) hazretlerini âli meclisi safada olup Cenabıhak yüceliğini daim kılsın. Garip ve acip hayırlar, nadir iyilikler yaparak, hakka tazim ve hürmetin inceliklerine riayet ederek sayısız yıllar baki olsun. Saatlar yenilendikçe, vakıtlar birbiri ardınca geldikçe bu muhlis duacıdan çok selâm ve dua kabul buyursunlar ve (onların alametleri secde eserinden yüzlerindedir.) ayeti kerimesine mazhar olan, âleme zeynet veren simalarına mülakat arzumuzun galip olduğunu bilsinler, hayırlı mülakat husule gelsin.

Cenabıhak işlerini düzeltsin. İhlaslı oğlumuz Nizameddin'in hâli bildirilmek lâzım geldi: pek çok zararlara uğramıştır. Bundan dolayı da dostların gönlü yaralı ve hastadır. Taraf-ı âlinize yönelip gitti. Sizin yardımınızdan ve küçükleri okşamak adetinizden ve lutfunuzdan umulan odur ki geçmiş zamandaki kendi kaideniz vechile iltifat ederek elini tutup yardımda bulunula. Netekim bundan evvel de lutf buyurulmuştu. Ve Allah rızası için kendine acıtmıştı. Tanrı katında zayı'değildir. Ve kabul buyurulmuştur. Cenabıhak bir zerre mikdarı asla zulûmetmez. Dünya ahiretin ekeneğidir.

Allah yollarında mallarını sarf edenlerin hâli her biri yüz buğday verip yedi başak hasıl eden bir buğday danesine benzer. Ekme çağı geçmeden, orak vakti bitmeden pek fazla çalışarak işe başlamak ve hayır tohumlarını ekmek akıl ve iman yönünden vacib ve farzdır, Alelhusus aziz oğlumuz Nizameddin'in şehlerin Sultanı, hakkın ziyası, kalplerin nuru, zamanın cüneydi (Cenabıhak ömrünü uzatmakla Müslümanları failendirsın). Hüsameddin hazretlerini hısımlığı ve kArapeti vardır.

Cenabıhakkın bir takım şerefli kulları vardır. Onların yer yüzündeki mahal ve mevkileri yağmur gibidir, karaya düşerse buğday, denize düşerse inci çıkarır.

Umarım ki bütün muhtaçlar hakkında meşur ve marut olup onları şakir ve zâhir kılan terbiye ve ihsanınızla Nizameddin oğlumuz dahi hıfız ve himayeniz ve aşırı derece inayetiniz sayesinde sevinçle, selâmetle ve ganimete nailiyetle geri gelsin de bu daiye ve fukaranıza minnetler, size de hadsiz hesapsız sevap ve sena hasıl olsun. İnşaaallah-ı Taalâ."

aynı siyasal çizgisi; özellikle de başlangıçta Moğollar'la iyi geçinme noktasında da, Memlük Sultanı Baybars'ın gelişi sırasındaki tavır ve tutumda da örtüşmektedir. Bu Pervane Moğollar'a elçi giderek sulh yapan Vezir Mühezzibüdin Ali Bin Muhammed'in de oğludur.⁶⁶

Mevlâna'nın sesine daima kulak vermiş olan bu vezir pervane'nin aile çevresinde de Mevlevilere öylesine bir ailesel bir bağlılık oluşmuştur ki; Amasya'daki Mevlevihâne, pervanenin oğlu tarafından yaptırılmıştır.⁶⁷

Pervane'nin babası olan bu vezir, Baycu Noyan'ın Sivas'ı teslim alıp Kayseri'yi yağmalamasından sonra peşinden giderek Muğan'a varıp Noyan ile sulh yapmıştır.

Pervane'nin babası bu vezir, İran asıllı olup⁶⁸ öldükten sonra yerine vezir olarak İsfahanlı Şemsettin atanmış, İsfahanlı'ya özel bir ödül olarak da Kırşehir Valiliği verilmiştir. İsfahanlı Şemsettin, II. Gıyasettin Keyhüsrev'in annesiyle evlenince daha da güçlenmiştir.⁶⁹

Baybars, Anadolu'ya geldiğinde Moğol kumandanlarının hemen hepsini öldürüp tutsak ederken, Baybars'a karşı savaş düzenine geçen Moğol-Selçuk ordusu içinde, Moğollar'ın güvenmeyerek savaşın dışında tuttuğu Pervane'nin ordusu da Baybars'ın gözünde bu yenilgiye dahil edilmiş, kendisi ve oğullarıyla 16 Nisan 1277'de tutsak alınmıştı.⁷⁰ Ki bu savaşa ileride görüleceği gibi Pervane'yle birlikte katılıp yenilgiye dahil edilen Nurettin Caca ve kardeşi Sıracettin de, Baybars tarafından esir alınıp Şam'a götürülmüş, kardeşi orada kalırken Nurettin Caca, tutsakların serbest bırakılmasıyla tekrar Kırşehir'e dönmüştür.

Caca Bey Vakfiyesi'nin şahitleri arasında görülen Samagar, Nabci, Samdagı, Tuhu ve diğer noyanlar gerek Anadolu'da gerekse komşu ülkelerde büyük askeri ve siyasi roller oynayan ünlü İlhanlı şahsiyetleriydi.⁷¹

Ahmet Temir 1272'de Caca Bey Vakfiyesi'nde birçok Moğol noyanlarıyla birlikte şahit olarak gösterilen Baynal'ın, daha öncesinde

⁶⁶ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.522

⁶⁷ Kastamonu Tarihi-Talat Mümtaz Yaman, İst. 1935 s.87

⁶⁸ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.332

⁶⁹ Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. s.263-265

⁷⁰ age., s.282

⁷¹ Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur EL-DİN'in 1272 Tarihli Arapca – Moğolca Vakfiyesi, Dr. Phil. Ahmet Temir, TTK Basımevi, 1959 Ank. s.157

1262'de Aksaray civarında Sultan IV. Kılıçarslan'ın öldürülmesiyle sonuçlanan hadisenin içinde olduğunu, Caca Bey'in de bu olaya Pervane'nin ısrarıyla ve Moğol noyanlarıyla birlikte katıldığını belirtmektedir.⁷²

Pervane, IV. Rükneddin Kılıçarslan'la anlaşmazlığa düşmüş, bu sultanın öldürülmesi için İlhanlı Sarayı'ndan gizli bir emir de gelmiş, Sultan Baybars'la gizli gizli haberleşmede bulunarak Pervane'ye karşı suikast hazırlamakla itham edilmiştir. Pervane'nin Moğol komutanlarını iknasıyla, Kırşehir dolaylarında bulunan Nabci Noyan askeri kıtasıyla Aksaray'a hareket etmiş, bu muharebede IV. Rükneddin Kılıçarslan öldürülmüş, Caca Bey'de bu savaşta Moğol tarafını tutmuştur.⁷³

Mevlâna'ya yakın Eflaki, Sultan IV. Kılıçarslan'ın, tatarın yurttan defedilmesi meşvereti için çağrıldığını, bu arada Sultan Kılıçarslan'ın Mevlâna'ya geldiğini, Mevlâna'nın Sultan Kılıçarslan'a 'Bu işe girme, gitmesen iyi olur' dediğini, Mevlâna'nın, sultanı tatar hakimiyetine son vermek kavgasından vazgeçirmek için çaba harcadığını, Sultan'ın Mevlâna'nın sözünü dinlemediğini ve varıp Aksaray'a çıktığını, orada da yakalanarak yay'ın kirişi ile boğularak öldürüldüğünü aktarır. Aynı benzer kaynaklar da Mevlâna öldürülen Sultan'ın arkasından yazdığı gazelde 'Sana demedim mi ki, oraya gitme çünkü senin aşınan benim' demiş... Bir başka gazelinde de 'Sana demedim mi ki, oraya gitme ki seni müptela ederler, bir bakışta seni bela okuna amaç ederler' demiştir.⁷⁴

Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velîdi Togan, Moğollarla birlikte yahut onların zamanında gelmiş olduklarından kendilerine "Tatar" denilmiş olan, sonra da kalabalık oldukları halde, Türkmen zümreleri arasına giren Eskişehir ve Ankara civarında dağınık yaşayan "Turgutlular"dan bahsetmekte, bu "Turgutlular"ın bir Tatar uyruğu ya da Moğollar zamanında gelen Türk uyruğu kabul edildiğini belirtmekte ve en önemlisi bunların "Cacaoğlu" denilen mahalli beylerin idaresinde yer aldığını belirtmekte, Caca Bey'in Vakıfnâmesi'nde bu zatın Ankara, Konya ve Kırşehir'de efkafı da zikredildiği bildirilmekte, bu vakfiyelerin efkaf müzesindeki nüshasının arkasında İlhanlılar zamanında Uygur harfleriyle

⁷² age., s.180-181

⁷³ age., s.199

⁷⁴ Mevlana Celeleddin, Prof. Dr. B. Füzünanfer, M.E. Basımevi, 1986 İst. s.184

yazılan bir kayıttan bahsetmekte, Eskişehir'in de İlhanlılar'ın naipliğine tabi olduğundan şüphe duymadığını belirtmektedir.⁷⁵

Ayrıca A. Zeki Velîdi Togan'ın eserinde, Vakıf Cebra'il bin Câca "Emir ve Sipehsalar-i kapir" Tesmiye edilmiş ve Selçuk emiri olması icab ettiği söylenmekte ve devamla babasının ismi olan "Caca"nın halis Moğol ismi olduğu da bildirilmektedir.⁷⁶

Nitekim Kırşehir'de Caca Bey tarafından 1272 yılında yapılan Caca Bey Medresesi Vakfiyesi'nin de Uygur harfleriyle yazılan Moğolca kısmı ve de Moğol noyanlarının şahit olarak gösterilmiş olması da akılda tutulmalıdır. Bir yandan kendilerini yurtlarından eden Moğollar'a, diğer yandan Selçuk devletinin önemli ölçüde kolladığı Rum esnaf ve sanatkarlarının mallarıyla rekabet etmeye ve varlıklarını devam ettirmeye çalışan Ahiler'in, kendi aralarında bir örgütlenme gerçekleştirerek dayanışma sağlamaları, onları ülke çapında saygın bir konuma getirmiş, sosyal, iktisadi ve yer yer askeri nüfuzunu artırmıştır.

Kırşehir'de Kayabaşı Mahallesi'nden ve Kılıçözü çayına yakın bir noktada yer alan ve halk arasında öteden beri 'Kaya Şeyhi Türbesi' diye nitelenen bir harabe vardır.

Hacı Bektaş Vilayetnamesi'nde, Hacı Bektaş'ın Kırşehir'deki bu Kaya Şeyhi ile adı geçen noktada sık sık buluştuklarına değinilir ve şöyle denir.

'Rivayettir ki, Hacı Bektaş Horasini Kadesallahu Sırrehülazizin Salih adlı aziz ile mülakat olduğunu ayan ve beyan eder:

Bir vakit Sultan Hacı Bektaş Veli Kırşehri'ne varmışlar idi. Ol vakit Kırşehri'nde Seyyid Salih adlı bir er var idi. Ol Seyyid Salih mezarı yakınında bir tekye dahi var meşhurdur. Kaya tekyesi derler. Bektaşihanedir.

Hazreti Hünkar ve Ahi Evren Padişah Şeyh Süleyman ve İsa mücerred ve Seyyid Salih mezarı yerindeki halvette oturup sır sohbetini ederken, meğer o aradan bir ırmak geçirdi. Ol ırmağın kurbağaları ötmeye başladılar. Şöyle kim, erenlerin sohbetine onların öttüğü hali bir huzurluk verdi, incindirler.⁷⁷

⁷⁵ Umumi Türk Tarihine Giriş, Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velîdi Togan, İst. Üniv. Ed. Fak. Yayınları, 3. Baskı 1981 İst. s.318-319

⁷⁶ a.g.e., s.484/20

⁷⁷ Vilayetname-i Hacı Bektaş- Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı, 2. Kitap emek basım Yayın Evi 1959 Ankara

Bu rivayet ırmaktaki kurbağaların ötmesi, huzursuz olmaları ve Hacı Bektaş'ın kerâmet gösterip kurbağaların sesini kesmesiyle devam eder.

Burada geçen 'Kaya Tekkesi'nin vilayetnâme de 'Bektaşihâne' olarak zikredilmesi kayda değer bir bilgidir.

Büyük zenginlikleri elinde toplayan Mevlevilerle Ahiler arasında sürekli olarak çatışma hep mevcut olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti Moğol kuşatması altında, kukla duruma düşünce, Kuran'ı kaynak gösterip Moğol hanlarını destekleyen ve düzenin dinsel fetva ayağını oluşturan Mevlevi sultan Veled, vaktiyle Ahi zanaatkarların cephesini kasdederek 'Soyu olmayanlar yükselecek ve en önemli makamlar aşağı düzeyde kişilere verilecektir.' diyerek 1. Alaaddin Keykubat'ın bir düşünüyü yorumlamıştır ki, aslında bu tedirginlik bile Ahiler'in yüzünden Mevlevilerin zaafa uğratılması kaygısının ta kendisidir.

Aslına bakılırsa Ahiler; çeşitli sanat dallarıyla ve zanaatkarlıklarıyla feodal bir düzen içinde kaçınılmaz olarak gelişecek, üretim ve paylaşım ivmesi yönüyle, feodal sisteme karşı bir mücadele cephesi açmıştır.

Nitekim Ahiler, feodallere karşı savaşım yürütürken Hristiyan zanaatçıları da yanına almışlardır. Daha önemlisi ayinleri Sünnilikten kopan Ahiler'in kişiliğinde Hristiyanlar, Ahileri ekonomik ve dinsel müttefik yakınlığı içinde görmüşlerdir.

Öldürülünceye kadar Moğol istilasına ve Moğol-Selçuk işbirliğinde ifadesini bulan yönetime karşı mücadele eden Ahi Evren'in mücadele azmi ve de Karaman, Denizli, Niğde ve Kırşehir'deki Türkmen hareketlerinin varlığı, Osmanlı Devleti'ni ortaya çıkartan ciddi bir temel olmuştur.⁷⁸

Kaynaklarda bir dönem Ahiliğin Denizli'de yaygınlaştığını görüyoruz. Mikail Bayram'ın ciddi kaynakların tenkitlerini yaparak ulaştığı bir saptamaya göre, Ahi Evren'in, Babai İsyanı'ndan sonra Konya'da 5 yıl hapsedilmesinin ardından devrin yöneticilerine küsererek bir uç kenti olan Denizli'ye gelmiştir. Nitekim Ahi Evren tutsaklıktan kurtulduktan sonra Denizli'de bulunduğu yıllar, Antalya'daki Ahi Yusuf Mescidi'nin yapıldığı yıla da rastlamaktadır. II. Gıyaseddin'in ölümünden

⁷⁸ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Dr. Mikail Bayram 1987 Konya, S. 20

sonra işbaşına gelen yöneticiler, Sadru'd-Din Konevi'yi ricacı olarak Denizli'ye gönderip Ahi Evren'i Konya'ya davet etmişlerdir. Ahi Evren 1248 yılında Denizli 'den ayrıldığında yerine Ahi Sinan'ı vekil olarak bırakmıştır. Aynı dönemde Antalya'daki Ahi Yusuf'un da Ahi Evren'in Antalya'daki vekili olduğu ve hatta Ahi Evren'in kayınatası Kirmani'nin talebeleri arasında yer aldığı bildirilmektedir.

İşte tam da bu dönemde Ahi Evren “Mehdi Fakr u Zemmi Dünya” (Dünyanın kınanması, varlıktan uzak durmanın öğülmesi) adlı Celalettin Karatay'ın isteği üzerine kaleme aldığı kitapta bu hapislik yıllarından bahseder. Ve şöyle der:

“O'nun (Karatay'ın) bu emrini uyulması gerekli olan bir vecibe olarak kabul ettim. Fakat düşündüm ki, beş seneden beri, bigünah ve hatam olmaksızın feleğin okundan almış yara ve zamanın insanlarından gördüğüm zulüm ile iradem elden çıkmış, fikir hayatım yıkılmış, perişan bir gönül ve dağınık bir düşünceyle, gönül sahipleri tarafından sevilen bir zorlukta ve zevk-i selimi olanların beğeneceği bir üslupta bir eser yazmayı imkansız gördüm. Az kalsın azmim yıkılacak, teşebbüsüm neticesiz kalacakken Allah'a yalvarmam ile, ilahi inayet imdadıma yetişti. O'nun yardımına nail olunca, bu işi başardım”

Karamanoğulları'nın Konya Tahtını Basması Sırasında Ahiler

Karamanoğlu Mehmet Bey, Baybars'ın Anadolu'ya gelişini fırsat bilerek aynı yıl içinde 1277'de Konya üzerine yürüyordu.⁷⁹

Karamanoğulları; Eşrefoğulları ve Menteşe'den yardım görerek Konya'ya saldırdıklarında Memluk Sultanı Baybars'la doğrudan ilişki kurmuşlardı.⁸⁰

Moğollar'ın Kayseri'den Erzurum'a kadar olan bölgede 200 bini aşan insan katliamı, Karamanoğlu Mehmet Bey'in harekete geçmesine neden olmuş, Siyavuş adında bir şehzadeyi Hükümdar atayarak zaptettiği Konya'nın tahtına oturtmuştur.⁸¹

Selçuknameler “Bu şehzadeyi II. İzzettin Keykavus'un oğlu değil” diyerek kabul etmemiş, bu yüzden de adını “Cimri” koymuşlardır.⁸²

⁷⁹ Oğuzlar (Türkmenler), Prof. Dr. Faruk Sümer, Ank. Ün. Basımevi, 1967 s.159

⁸⁰ Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. s.281

⁸¹ Büyük Osmanlı Tarihi, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, c.1 s.16

⁸² age., c.1 s.16

Karamanoğlu isyanının bastırılmasından sonra başta Konya ve çevre bölge olmak üzere Moğol-Selçuklu ittifakı, Karamanoğulları'na ve Karamanoğulları'yla işbirliği yapan Türkmenler'e karşı acımasız bir yıldırma hareketine girişmiştir.

"Cimri" olayında Konya halkının Karamanoğlu Mehmet Bey'e karşı bir direniş içinde olmadığı görülürken Konya valisinin Karamanlar'a karşı şehrin savunmasında Ahiler'e güvenmediğini, yine Claude'den öğreniyoruz.⁸³ Mustafa Akdağ, İbn Bibi'ye dayanarak aktardığı bilgilerde Ahiler'in Karamanoğulları'nın Konya'yı basması olayı karşısında takındığı tutum biraz daha aydınlanmaktadır.

Karamanoğulları'nın ele geçirdiği Konya'yı Sultan Gıyasettin Keyhüsrev, Moğol yardımları sayesinde geri alarak Konya'ya girmiş, bu sırada "Fityan" (genç işçiler) ve başlarındaki "Ahiyan" Ahi esnaf reisleri bu defa sultanı iyi karşılar görünmüşlerdir.⁸⁴

Karamanoğlu Mehmet Bey, Konya'yı bastığında halka hitaben yayınladığı ilk fermanında "bundan sonra divanda, dergahta ve bârgâhta (saray ve resmi daireler), mecliste, meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır."⁸⁵ demiştir.

Esasen Türkçe'nin bir yönetim dili olarak 1277'de Konya'da hüküm süren Karamanoğlu Mehmet Bey'in girişimiyle oluşu dikkate değer bir yeniliktir.⁸⁶

Karamanoğlu Mehmet Bey'in fermanı, Türkçe'nin Anadolu'da yönetim dili olması yönüyle bir iltir. Nitekim İslam tarihi uzmanlarından Claude Cahen bile bu konuda şaşkınlığını saklamamaktadır. "Bütün bunların arasında en çok şaşılacak şey ise, Türkmenler'in Arapça'yı ve hatta Farsça'yı bilmemeleri nedeniyle Rum'daki Selçuklular'ın tarihinde ilk kez Türkçe'yi kullanan bir divan kâtipliği kurmuş olmalarıdır."⁸⁷

Esasen Türçe'nin resmi dil olarak ilan edilişi olayı, doğrudan doğruya Karamanoğlu Mehmet Bey'le de sınırlı değildir. Karamanoğulları'nın atası Nuri Sufi aynı zamanda bir Babai şeyhi olup,

⁸³ Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. s.282

⁸⁴ Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Cem Yayınevi, İst. 1995 c.1 s.160

⁸⁵ Selçuklular Zamanında Türkiye, Prof. Dr. Osman Turan, 5. Baskı 1998 İst. s.562

⁸⁶ Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Robert Mantran, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.2 s.381

⁸⁷ Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri, Claude Cahen, E Yayınları, 1979 İst. s.283

Baba İlyas'ın halifesidir. Dilleri saf Türkçe'dir. Baba İlyas'ın oğlu Aşıkpaşa'nın babası Baba Muhlis, bu hadiselerde etkin bir rol oynamıştır. Türkçe'nin dönemin resmi yönetimine karşı ayaklananlar tarafından resmi dil ilan edilmesine giden sürecin yegane dinamiği, Baba İlyas'ın kurduğu ve filizlendirdiği ocaktır. Bu yüzdendir ki, Kırşehirli araştırmacı Cevat Hakkı Tarım, "Meşhur Cimri vakasında Konya'yı zaptettikten sonra 1277 yılında çıkarttığı bir fermanla Türkçe'nin resmi dil olarak ilan edilişinin en büyük şeref payı, Muhlis Paşa'ya ve Babailer'in karargâhı olan Kırşehir'e düşer" der.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in; Kuran dili olduğu için medreseler vasıtasıyla vücut bulan Arapça'ya ve işlenmiş bir edebiyat dili olan Farsça'ya karşı tutumu Türkçe'nin vücut bulması doğrultusunda ilk siyasi çıkıştır. Zira söz konusu dönemde Arap, Fars ve Türk kültürleri arasındaki savaş; Türkçe adlar yerine eski İran isimleri almaya başlayan, Şehnâmeler yazdıran, Farsça ve Arapça ünvanlar alan Selçuk sarayına karşı, kendi kültürlerine inatla sahip çıkan geniş Türkmen kesimleri arasındadır.⁸⁸

Nitekim Sarı Saltuk Menkibesi, ayrıca Baba İlyas, Hacı Bektaş, Seyyid Mahmut Hayrani, Hacı İbrahim Sultan, Hacim Sultan, Ahi Evren, Seyyid Harun gibi şahsiyetler hakkında yazılan menâkip-nameler halk tarafından büyük ilgiyle okunurken, Fars edebiyatı Selçuk sultanlarının destek ve himayelerinde büyütölmüştür.⁸⁹

Karamanoğlu Mehmet Bey'in bu fermanı, Türk kültür tarihi bakımından mühim bir olaydır. Konuşulması istenmeyen dilin Farsça olduğu muhakkaktır. Bu karar, herhalde yalnız Karamanoğlu Mehmet Bey'in değil, o zaman sayısı epeyce fazlalaşmış bulunan aydın Türklerin duygusunu ifade etse gerektir. Zira bu esnada Klasik Türk Edebiyatı da ilk mahsullerini vermeye başlamıştır.⁹⁰

XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında Anadolu Türk Edebiyatı açılıp serpilişe tanık olur. Küçük Asya'da Selçuk Devleti'nin yıkıntıları üzerinde Türk beyliklerinin ortaya çıkışı, Türkleşmiş bir jeopolitik bütönlökle kültür ve düşünce etkinliklerinin gelişmesine de uygun şartlar doğurmuştur.⁹¹

⁸⁸ Selçuklu Tarihi, İbrahim Kafesoğlu, 1992 İst. s.118

⁸⁹ age., s. 117-119

⁹⁰ Oğuzlar (Türkmenler), Prof. Dr. Faruk Sümer, Ank. Ün. Basımevi, 1967 s.159

⁹¹ Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Robert Mantran, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.2 s.383

Moğollara karşı mücadelenin başlıca temsilcileri olan Karamanlılar üç çeyrek asırlık bir mücadele içinde korkunç zararlara uğramış, sık sık ezilmiştir. Ne var ki, etrafı diğer başkaca beyliklerle çevrili olduğundan genişleme şanslarını yitirmişlerdir. Bu duruma karşılık Marmara sahillerini fetheden ve hızla Balkanlar'a ayak basan Osmanlı Beyliği'nin zaferleri; Anadolu'nun dört bir yanından gelen gaziler, alimler, şeyhler, babalar ve dervişlerle desteklenmiştir. Başlangıçta Osman Gazi'nin Bizans'a ilerleyerek zaferler kazanması, Anadolu'da Gazi ruhunu canlandırmış, Moğol istilası altında ezilen geniş bir kesim Osmanlılar'a koşturmuştur. Böyle olunca da Türkistan'dan başlayan Selçuklular ve Danişmentliler ile Anadolu'da gelişen cihat ruhu Bursa'da tekerrür etmiş, Osmanlılar bir Gazi devlet olup çıkmıştır.⁹²

Gerek Anadolu Selçukluları, gerekse Köseadağ Savaşı'nın hemen ardından Anadolu'nun Moğollarca işgale uğramasının yıkıntıları üzerinde, aynı ya da yakın zaman dilimlerinde buluşan Baba İlyas'lar, Baba İshak'lar, Âşık Paşa'lar, Hacı Bektaş-ı Veli'ler, Ahi Evren'ler, Taptuk ve Yunus Emre'ler Anadolu'yu bizim yapanlardır. Bizi el kapılarına muhtaç etmeden bir orman gibi kardeşçe bir arada koyun koyuna yaşamayı öğretenlerdir.

Kaynağı Türkler'in ilk dini olan Şamanlıktan alan Babailer ile bu kaynaktan doğan Türkmenler, gerek Anadolu Selçukluları döneminde gerekse Moğol istilası sırasında ulusal özümüzü kollayan ve ayakta tutan yegâne dayanaklar olmuştur.

Osmanlı'nın ilk yıllarında Anadolu'da genişleme politikalarının süreçleri içinde Bektaşiler ve Ahiler çok önemli katkılar sağlamışlardır.

Selçuklu sarayı resmi dilinin ve edebiyatının Farsça olduğu devirde, Türk halkı arasına girerek kadınlı erkekli toplantılarda Türk dilinin, müziğinin, şiirinin, geleneklerinin korunması ve gelişmesinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin, bu Türk bilim ve düşün adamının büyük emeği geçmiştir.⁹³

Eski Türk gelenek ve göreneklerine karşı dönemin egemenlerinin öylesine resmi bir karşı koyuş yaşamıştır ki Ahi Evren'in kayınbabası Kirmani'nin kadınlarda bir arada oturması eleştirilmiş, Niğdeli Kadı Ahmet, bu durumu garazkörlük numunesi göstererek Niğde, Aksaray

⁹² Selçuklular Zamanında Türkiye, Osman Turan, 1998 İst. S. 651, 652, 653

⁹³ 1. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993 Ank.) Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996. "Ahiliğin Ortaçağ Toplumuna Etkileri, Prof. Dr. Neşet Çağatay s.39

çevresindeki Tapduklular'ın kadınlı erkekli Tasavvufi sohbet meclislerinde bulunmalarını, kız ve karılarını başkalarına piş-keş etme şeklinde anlatmış, Salih peygamber zamanındaki kötülüklerin bu Taptuklar arasında devam ettiğini bile öne sürmüştür... Ahi Evren'in kayınbabası Kirmani ve benzer Türkmen dervişlerine yönelik bu saldırılar aslında Arap-Acem cephesinden bir saldırdır.

Nitekim 'Hacı Bektaş vilayetname'sinde bunun tersine Kirmani'nin kızı ve Ahi Evren'in eşi Fatma Hatun için 'Büyük bir Murşide olduğu, yalnız genç kızları va hanımları değil, erkekleri de işaret ettiği' anlatılmış keşif ve kerametlerinden bir çok örnekler verilmiştir. Kadınlı erkekli bir arada zikir ve meclislerde bulunma adetleri, eskiden bu yana Türkmen Mutasavvıfları'nın adet ve gelenekleri olmakla kalmamış, Anadolu Selçukluları zamanında Türkmenler arasında da yaygınlık arz edilmiştir. Ahi Evren'in kayınbabası ve eşi Baciyan-ı Rum örgütünün başı Fatma Bacı'nın (Kadıncık Ana) babası Evhadu'd-Din Kirmani de bu meşrebin öncüleri arsında olmuş, bu yüzden de dönemin egemenleri ve Mevlâna'nın ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Mevlâna'ya Kirmani'nin genç delikanlılarla Sema durduğu fakat çok iffetli davrandığı söylendiği zaman Mevlâna 'Keşke o kötülüğü yapsaydı da bu adet sona erseydi kötü yol olduğu bir an önce anlaşılmış olsaydı.' demiştir.⁹⁴

Osmanlı'da Ahiler

Osmanlı kuruluş döneminin Türkmen aristokrasisi; Ahiler, Muharrip Gaziler, Alpler ve Türkmen kabilelerine dayanan Osmanlı Beyliği'nde "egemenlik" unsurları olmasına karşın, sonraları İslami nitelikte bir "Sultan" kimliği kazanılmasıyla Osmanlı padişahları her türlü siyasi gücü kendi ellerinde toplamışlardır.⁹⁵

Ahiler'in Osmanlı devletinin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar vezirlikleri elde tuttukları Çandarlılar'ın da Ahi ve de Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebali'ye akraba olduğu bilinmektedir.⁹⁶

⁹⁴ Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Dr. Mikail Bayram, Gümüş Matbaası, 1987 Konya

⁹⁵ Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık 2. Baskı 1994 Ank. s.162-163

⁹⁶ "Çandarlı". Uzunçarşılı, İA c.3 s.351-357 Aktaran Toktamış Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı s.138

Kırşehir ve Ankara, Osmanlılar tarafından ilk defa Sultan Orhan zamanında Osmanlı mülküne katılır. Osmanlılar'ın Kırşehir ve Ankara'daki iktidarının bu dönemde çok sağlam olmadığı Ahiler'in bölgede kendilerine özgü bir idare kurdukları bilinmektedir.⁹⁷ Sonradan I. Murat döneminde, bu bölge ikinci defa ve kesin olarak Osmanlı mülküne geçmiştir (1362).

Ahiler'in Ankara'yı Osmanlılar'a tesliminde oynadığı rol "Düzme Mustafa" olayında Bursa'da oynadıkları rolün aynısıdır.⁹⁸

Karamanoğlu Alaaddin Bey, Osmanlı Hükümdarı I. Murat'ın kızı Melek Hatun'la evlenerek, Osmanlı hanedanıyla akraba olmuşsa da Osmanlı'nın Rumeli'den başka Orta Anadolu'ya doğru yayılarak, Karamanoğulları'na komşu olacak kadar ilerlemeleri Karamanoğlu Alaaddin Bey'i tedirgin etmiş. Karamanlılar, Sultan Orhan zamanında nüfuz edilen Ankara ve Kırşehir yöresini Orhan'ın ölümü üzerine Osmanlı'dan tamamıyla alma yoluna giderek bölgede etkin olan Ahileri bu işte kendilerine yandaş etmeye çalışmışlardır. Ahiler, bu bölgede bir süre iktidar kurmuşlar, sonra da I. Murat'a karşı tutunamayıp 1362'de Ankara'yı yeniden Osmanlı'ya teslim etmişlerdir.

Ankara'nın Osmanlılar'ca ele geçirilmesinden önce, bu bölgede bir Ahi Cumhuriyeti'nin varlığından bile söz edilmektedir. Esasen Ankara'nın Osmanlılar'ca Ahiler'in elinden alındığı da bilinmektedir.⁹⁹

Bahsi geçen Ahi Cumhuriyeti'nin başı da Ahi Serafeddin ve Ahi Hüseyin Efendi'ler olmuş, Ahiler bu bölgede, 50-60 yıl varlık göstermişlerdir.¹⁰⁰

Yine bazı kaynaklara göre, Ankara Ahiler'i, Sultan Murat'ı tanımayarak, Ankara'da Osmanlı muhafızlarını kovmuşlar, Karamanoğulları da bu durumdan kendileri lehine yararlanmaya çalışmış, Sultan Murat bu gelişmeler üzerine Ankara Kalesi'ne saldırarak kenti ele geçirmiştir.¹⁰¹

⁹⁷ Devlet teşkilatı olmayan yerlerde yönetim işlerini de birçok yerde Ahiler üstlenmişlerdir (Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Fuat Köprülü s.216/45).

⁹⁸ Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Fuat Köprülü s.216/45

⁹⁹ Aktaran Toktamış Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Ümit Yayıncılık 2. Baskı 1994 Ank. s.139

¹⁰⁰ II. Uluslararası Ahi Kültürü Sempozyumu Bildirileri, S. 72, "Günümüz Ankara'sında Ahilik'ten Kalan Gelenekler", A. Esat Bozyiğit

¹⁰¹ Bu Mülkün Sultanları, Necdet Sakaoğlu, Ocak 2000, S. 45

Hoca Sadettin Efendi'ye göre, Ahi adını taşıyan topluluk istiklal davasına düşerek Ankara Kalesi'ni ve çevresini ele geçirmiş, sonra da Osmanlı'ya karşı direnemeyeceğini anlayınca da boyun eğip kalenin anahtarını Osmanlı'ya teslim etmişlerdir.¹⁰²

Ahiler yeni fetih edilen kentlere, Türkmenler'in yerleştirilmesinde sayısız yararlılıklar göstermiş, bu kentlerde lonca üyeleri olarak oluşturdıkları manevi yardımlaşma topluluğu ile yerlerini almışlardır. Nitekim bu zamanda Ahi Şeyh Edebalı'nın yeğeni Ahi Hasan, öne çıkar. Ahi Hasan, Osman Bey'in seferlerine katılır. Bursa'ya yerleşerek bir tekke yaptırır. Osman Bey öldükten sonrada mirasın bölüşümünde hazır bulunur.¹⁰³

Âşıkpaşazade, Osman Gazi zamanında ulemâdan Dursun Faki'yi dervişlerden de Baba Muhlis'i, Osman Gazi'nin kayınatası Şeyh Edebalı'yi ve de Ahi Hasan'ı kerametleri olan duaları makbul azizler olarak gösterir.¹⁰⁴

Âşık Paşa oğlunun “duaları makbul ve kerametleri zâhir olmuş azizler” dediği bu kimseler, Osmanlı ile Anadolu'yu birbirine bağlayan yegâne köprüdür.

Şeyh Edebalı son zamanlarda kızı ve torunu Alaaddin'le birlikte Bilecik'te oturmuş. Bilecik'e bağlı Kozagaç köyünün öşür, hasılat ve bunların iâşesi de kendilerine tahsis edilmiştir.¹⁰⁵ Şeyh Edebalı'nın kızı ve Osman Bey'in karısı Rabiya veya Bal Hatun, kendilerine verilen köyü tekkeye vakfetmiştir.¹⁰⁶

Sapanca bölgesinde Süleyman Paşa, bir köprünün yapımı için topraklar vakfetmiş, yönetimine de Ahiler'i getirmiştir. Orhan'ın oğlunun anısına İznik'te yaptırdığı zaviye, Karaoğlan takma adını taşıyan Osman İbn Yusuf'ça yönetilir. Onun bir oğlu olan Ahi Mustafa da, yöneticilik görevini babasının ölümünden sonra üstlenmiş, Orhan'ın kızı Hatice de Ahi Turca yararına bir zaviye yaptırmıştır. İbn Batû da Anadolu'yu

¹⁰² Tacüt-Tevarih, Hoca Sadettin Efendi, Hazırlayan İsmet Parmaksızoglu, 1999 Ank. C. 1, S. 110

¹⁰³ Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Robert Mantran, Cem Yayınevi, 1995 İst. c.1 s.37

¹⁰⁴ Âşık Paşaoğlu Tarihi, Atsız, M.E.B 1992 Ank. s.163

¹⁰⁵ Büyük Osmanlı Tarihi, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, TTK Yayınevi, 6. Baskı c.1 s.261

¹⁰⁶ age., c.1 s.561/1

dolaşırken Balıkesir'e, Güre'ye ve Geyve'ye gelerek Mudurnu'da da Ahilerin baktıkları bir zaviyede kalmıştır.¹⁰⁷

Ahiler, Osmanlı toplumunun kuruluş döneminde işin bizzat içinde ve güçlü bir konumda olup, ölen hükümdarın yerine kimin geçeceği noktasında da söz sahibi olmuşlardır. Nitekim Orhan Bey'i beylik makamına Ahiler getirmiştir.¹⁰⁸

Bektaşilik, Sunniliğe ve medrese iskolastiğine karşı cephe almış, Haydariler, Abdallar, Kalenderiler gibi benzer düşünceye sahip kitleler arasında yayılmıştır. Bektaşî edebiyatında da görülebileceği gibi toleranslı bir ruha sahip olması nedeniyle de kalabalık taraftarlar bulmuş, Horasan'a erenlerinin savaşçı vasfı dolayısıyla da askeri zümre tarafından kendilerinden faydalanılmış, Osmanlı'nın ilk kuruluş yıllarında bunların ileri gelenlerinin birçoğu savaşlara katılmış ve "Alperenler" diye anılmıştır ki, söz konusu Alperenler Ahilik örgütlenmesiyle de alâkalıdır.¹⁰⁹

İslamdan önceki dönemlerde Türkler arasındaki savaşçı kahramanlara Alp ya da Alp-eren denilirdi ki, bu niteleme Türk halkının adeta model kahramanıdır. İslam'dan sonra bu Alplik yerini Gazi'liğe bırakmış, fetihleri İslamla da siyasa eden bir niteliğe bürünmüştür.¹¹⁰

Trakya ve Balkan ülkelerinin Türkleştirilmesinde ve İslamlaştırılmasında dervişlerin önemli katkıları oldu. Savaşlar sonrası, fethedilen yerlerin yeniden inşası ve işletilmesi gerekiyordu. Dervişlerin asıl faaliyetleri o zaman başlıyordu. Onlar düzenleyici ve insancıl davranışlarıyla halkın gönlünü kazanıyorlar, askerlerin gücüne olan ihtiyacı azaltıyorlardı. Hoşgörülü ve uzlaştırıcı bir davranış içinde oldukları için başarılı oluyorlardı. Kolonizatör dervişler, çoğu zaman Bektaşî tarikatına bağlıydılar. Ya da Bektaşilere yakın olan Ahi ve Abdal gruplarından geliyorlardı.¹¹¹

¹⁰⁷ Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Robert Mantran, Cem Yayınevi., 1995 İst. c.1 s.37-38

¹⁰⁸ Orhan Bey, Tayyip Gökbilgin, İA c.9 s.399-408 Aktaran Toktamış Ateş. Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı Ümit Yayıncılık 2. Baskı 1994 Ank. s.138

¹⁰⁹ Selçuklu Tarihi, İbrahim Kafesoğlu, 1992 İst. s.114

¹¹⁰ II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 1999 Ank. S. 25, "Manzum Bir Fütühname" Yrd. Doç. Dr. Nuran Altuner

¹¹¹ Yol. Bilim, Kültür Araştırma Dergisi, Mart – Nisan 2000. 4, Irene Melikof "Bektaşiler ve İlk Osmanlılar" s.2. I. Melikof'un XIII. Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmanın özetinden alınmıştır.

Osmanlı'nın ilk yıllarında birçok yüksek görevler için Anadolu kentlerinden yardımcıları getirilmiş, bu kentlerin başında da Kayseri, Konya ve Sivas'la birlikte Kırşehir de yer almıştır.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi Anadolu tapu (tahriş) kayıtlarında, Anadolu'da 623, Karaman'da 272, Rum'da 205, Diyarbakır'da 14, Dulkadir'de 57, Paşa Livası'nda 67, Silistre'de 20, Çime'de 4 olmak üzere toplam 1262 Ahi ve Bektaşî zaviyelerinin faaliyette bulunduğu gözlenmektedir.¹¹²

Osmanlı kuruluş yıllarında Anadolu'da yaygın bir şekilde rastlanan Heterodoks tarikatların siyasal üst yapı üzerinde ciddi bir etkileri bulunduğunu düşünmek gerekir. Ortaçağın bütün Türk-İslam devletlerinde görüldüğü gibi bir kapıkulu yaratmak çabasına girilmiş, bu kapıkulu beylik, imparatorluğa dönüştükçe kendi halkının geleneği, dili, kültürü ile değil, Osmanlı sarayıyla kaynaşmış, böylece Anadolu dokusunda başlangıçta egemen olan etkin güçler, saf dışı edilmiş, Türkmen aristokrasisinin de, Ahiler'in de ağırlıkları ve fonksiyonları ortadan kaldırılmıştır.¹¹³

Her ne kadar Ahiler'in Anadolu'ya beraberinde getirdiğı kültür, şeriat noktasında İran izleri taşıyorsa da, Türkler'in eski dinleri olan Şaman kültürü ile de Anadolu'nun eski uygarlık kültürleriyle de komple bir sentezdir.

Anadolu'da bugün artık tarihe mal olan tekke ve dergahların iç dünyası, sosyal yaşamı, tarihsel süreç içinde oynadıkları rolleri, objektif bir şekilde incelendiğinde Arap-Acem kültür zorlamalarında sunulduğu gibi ahiretlik bir kurum olmadıkları çıkar ortaya.

Her ne olursa olsun, Ahilik kökleri Türk yurdunda, Orta Asya'dan gelen İran'da biraz da şeriat kaidelerinden etkilenecek ve sonuçta Anadolu'da devleşerek gerek Selçuklu Hükümdarları iktidarlarında, gerekse Moğol istilası ve sonrasında Türk kavminin zaruretleri ve ihtiyaçlar karşısında yarattığı sosyal, kültürel ve hatta siyasal bir mevzilenme biçimidir.

Aynı tarihsel sürecin farklı ekolleri de olsa aynı topraklarda yeşeren Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evren, Tabduk ve Yunus Emre'yi,

¹¹² 1. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993 Ank.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, "Anadolu Aleviliğinin bugününe Ahiliğin Etkileri", Nejat Birdoğan s.18

¹¹³ Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık 2. Baskı 1994 Ank. s.172

Âşıkpaşa'yı, kısaca Anadolu'nun ve Kırşehir'in bu ışık tomarlarını birbirinden bütünüyle koparmak etle tırnağı ayırmak gibi bir yanlış olsa gerek. Selçuklu devrinin ağır basan Farsça ve Arapça dil ve kültürüne karşı, sonuçta Türk kültürü ile dikilen bu büyük insanları Kırşehir sürekli anmakta ve unutmamaktadır.

**I. AHİ EVRAN-I VELİ
ve
AHİLİK ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU**

GENEL PROGRAM

12 - 13 Ekim 2004

AHİ EVRAN KAMPUSU

KIRŞEHİR

12 EKİM 2004**AÇILIŞ PROGRAMI**

09.30

Sempozyum Açılıőı
(Kırşehir MYO Konferans Salonu)
Saygı Duruőu ve İstiklâl Marşı
Protokol Konuşmaları:

- **Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL** - G.Ü. Ahilik Kùltürünü Araştırma Merkezi Müdürü
- **Prof. Dr. Mehmet GÜNAY** - G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakùltesi Dekanı
- **Halim ÇAKIR** - Kırşehir Belediye Başkanı
- **Selahattin HATİPOğLU** - Kırşehir Valisi

AÇILIŞ OTURUMU**(C SALONU: Kırşehir MYO Konferans Salonu)****Başkanlar:**

Prof. Dr. Mehmet şEKER - Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

10.30 - 10.45

Prof. Dr. Osman HORATA, "*Osmanlı Toplum Yapısının Temel Dinamikleri: Mevlevîlik, Ahilik ve Bektaşılık*"

10.45 - 11.00

Muharrem BAYAR, "*Bolvadin Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi şeceresinin Tanıtımı*"

11.00 - 11.15

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL, "*Ahilik Geleneğinde Ticaret Ahlâkı*"

11.15 - 11.30

Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI, "*Kayseri'de Ahi Zâviyeleri (XV. - XVI. yy.)*"

11.30 - 11.45

Mustafa KARAGÜLLÜ, "*Ahilik Kùltürünün Kurumlaşması ve Kırk Yıllık Serüveni*"

11.45 - 12.00

Sorular ve Tartışma

- ÖğLE YEMEğİ -

A SALONU OTURUMLARI**(Kırşehir Eğitim Fakóltesi D Blok)****A SALONU I. OTURUM - 12 Ekim 2004**

Başkanlar:	Doğ. Dr. Ahmet GÖKBEL - Yard. Doğ. Dr. Dursun Ali TÖKEL
13.30 - 13.45	Yard. Doğ. Dr. Hasan KÖKSAL, " <i>Ahilik Kurallarının Kavşak Noktası: Kışalanmız</i> "
13.45 - 14.00	Okt. Mahmut SEYFELİ, " <i>Ahi Evran-ı Veli İle İlgili Kırşehir'de Anlatılan Efsane ve Menkabeler</i> "
14.00 - 14.15	Ar. Gör. Haluk GÖKALP, " <i>Ahi Evran-ı Veli'nin Menkıbevi Kişiliği</i> "
14.15 - 14.30	Dr. Harun YILDIZ, " <i>Hacı Bektaş Velâyetnâmelerinde Ahi Evran</i> "
14.30 - 14.45	Sorular ve Tartışma

(ARA)**A SALONU II. OTURUM - 12 Ekim 2004**

Başkanlar	Prof. Dr. Osman HORATA - Yard. Doğ. Dr. Ahmet GÜNŞEN
15.00 - 15.15	Prof. Dr. Sadettin KOCATÖRK, " <i>Fütüvvet ve Ahilik</i> "
15.15 - 15.30	Doğ. Dr. Ahmet KARTAL, " <i>Gölşehir'i'nin Mantıku't - Tayr'ında Yer Alan Fütüvvetle İlgili Manzumesi</i> "
15.30 - 15.45	Yard. Doğ. Dr. Dursun Ali TÖKEL, " <i>İbni Batuta ve Evliya Çelebi'ye Göre Ahilik</i> "
15.45 - 16.00	Ar. Gör. Adnan ŞİMŞEK, " <i>Yunus Emre'nin Kardeşlik Anlayışı ve Ahi Redifli İki Şiiri</i> "
16.00 - 16.15	Sorular ve Tartışma

(ARA)

A SALONU III. OTURUM - 12 Ekim 2004**Başkanlar**

Doç. Dr. Ali AKPINAR - Yard. Doç. Dr. İbrahim KOCABAŞ

16.30 - 16.45

Yard. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI, "*Ahilik ve Ahiliğin Günümüze Yansıması*"

16.45 - 17.00

Âlim GERÇEL, "*Kayseri'de Yaşayan Ahilik*"

17.00 - 17.15

Yard. Doç. Dr. Mustafa SEVER, "*Küreselleşme Bağlamında Ahilik*"

17.15 - 17.30

Dr. İhsan SOYSALDI, "*Fütüvvet ve Ahilik Ekseninde Günümüze Bir Bakış*"

17.30 - 17.45

Sorular ve Tartışma

A SALONU IV. OTURUM - 13 Ekim 2004**Başkanlar:**

Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN - Yard. Doç. Dr. Aygün ÜLGEN

09.00 - 09.15

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY, "*Ahi mi, Akı mı?*"

09.15 - 09.30

Yard. Doç. Salih DEMİRBİLEK, "*Ahi Kelimesinin Kökeni*"

09.30 - 09.45

Ar. Gör. Aslıhan DİNÇER, "*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde Ekonomi İle İlgili Kavramlar ve Bunlara Dilbilimsel Açından Bir Yaklaşım*"

09.45 - 10.00

Yard. Doç. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ, "*16. Asır Tahrir Defterlerinde Geçen "Ahi" Kelimesine Adbilimsel Bir Yaklaşım*"

10.00 - 10.15

Sorular ve Tartışma

(ARA)

A SALONU V. OTURUM - 13 Ekim 2004**Başkanlar:**

Prof. Dr. Hasanbala SADIKOV - Yard. Doç. Dr. Emin KIRKİL

10.30 - 10.45

Prof. Dr. Recep DİKİCİ, "*Ahi Evran ve Çağdaş Bazı Meşhur Şahsiyetler*"

10.45 - 11.00

Baki Yaşa ALTINOK, "*Ahi Evran'ın Şehâdetiyle İlgili Yeni Belgeler*"

11.00 - 11.15

Osman AKKUŞ, "*Ahilik Teşkilatlarına Tarihi Perspektiften Bir Bakış*"

11.15 - 11.30

Yard. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, "*Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasî ve Sosyal Rolü*"

11.30 - 11.45

Yard. Doç. Dr. Ayhan PALA, "*Türkiye'de Ahilik Tarihi Araştırmaları*"

11.45 - 12.00

Sorular ve Tartışma

- ÖĞLE YEMEĞİ -

A SALONU VI. OTURUM - 13 Ekim 2004

- Başkanlar:** Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU – Yard. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK
- 13.30 - 13.45 Doç. Dr. Ali AKPINAR, "Fütüvvetin Dini Temelleri"
- 13.45 - 14.00 Ar. Gör. Dr. İhsan KAHVECİ, "Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi Özelinde Fütüvvet ve Ahilik Müessesesi'nin Yazılı İlkelerini İçeren Fütüvvetnâmelerin Dini Dayanakları"
- 14.00 - 14.15 Yard. Doç. Dr. M. Akif KILAVUZ, "Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı"
- 14.15 - 14.30 Yard. Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE, "Ahiliğin Tasavvufi Boyutu"
- 14.30 - 14.45 Sorular ve Tartışma

(ARA)

A SALONU VII. OTURUM - 13 Ekim 2004

- Başkanlar:** Doç. Dr. Erol SEYFELİ - Yard. Doç. Dr. Erol ÜLGİN
- 15.00 - 15.15 Öğr. Gör. Dr. Nihat ÇALIŞKAN - Yard. Doç. Dr. Rüştü YEŞİL, "Evrensel Değerler Açısından Ahi Evran'ın Didaktik Anlayışı ve Türk Mesleki Eğitim Sistemine Yansımaları"
- 15.15 - 15.30 Prof. Dr. İsmail DOĞAN, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Ahilik"
- 15.30 - 15.45 Yard. Doç. Dr. Durdu Mehmet BURAK - Yard. Doç. Dr. Nazmi ÖZÇELİK, "Ahiliğin Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitimine Yansıması"
- 15.45 - 16.00 Yard. Doç. Dr. Mehmet GÜRDAL, "Ahilik Kültür ve Felsefesinin Meslek Etiği"
- 16.00 - 16.15 Sorular ve Tartışma

(ARA)

A SALONU VIII. OTURUM - 13 Ekim 2004

- Başkanlar:** Prof. Dr. Eyüp BEDİR - Yard. Doç. Nazmi ÖZÇELİK
- 16.30 - 16.45 Yard. Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN, "Garib - nâme'de Ahilik İzleri"
- 16.45 - 17.00 Yard. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK, "XV - XVI. Yüzyıllarda Ankara Sancağında Ahiliğin İzleri"
- 17.00 - 17.15 Dr. Abdurrahim TUFANTOZ, "Orta Asya Türk Kültürünün Anadolu ve Balkanlar'da Yansımaları"
- 17.15 - 17.30 Doç. Dr. Erol SEYFELİ, "Kırşehir'de Ahilik ve Ahiliğin Günümüz Ahlâkına ve Gençliğe Yansımaları"

DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ

- Katılım Belgelerinin Takdimi -

C Salonu

(Kırşehir MYO Konferans Salonu)

B SALONU OTURUMLARI**(Kırşehir Eğitim Fakültesi D Blok)****B SALONU I. OTURUM - 12 Ekim 2004**

Başkanlar:	Doç. Dr. Kenan İNAN - Yard. Doç. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU
13.15 - 13.30	Şevket Bülent YAHNİCİ, "Ankara Ahi Hükümetinden Cumhuriyet Ankara'sına"
13.30 - 13.45	Yard. Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN, "Bursa'da Ahi Zaviyeleri (Fetihten XVII. Asra Kadar)"
13.45 - 14.00	Yard. Doç. Dr. Bilgehan PAMUK, "XVII. Asırda Ahilik Çerçevesi İçerisinde Erzurum Esnafına Dair Bazı Bilgiler"
14.00 - 14.15	Necla GÜNAY, "Bursa'da Meslekler ve İş Kolları"
14.15 - 14.30	Sorular ve Tartışma

(ARA)**B SALONU II. OTURUM - 12 Ekim 2004**

Başkanlar:	Doç. Dr. İsmet ÇETİN - Yard. Doç. Dr. Kadir ÖZDAMARLAR
14.45 - 15.00	Dr. Yusuf EKİNCİ, "Ahi Birliklerinin Düşündürdükleri ve Eğitim Faaliyetleri"
15.00 - 15.15	Öğr. Gör. Dr. Bilal ELBİR – Hatice SARGIN, "Çankırı Yârenlik Kültürü İle Ahilik Arasındaki İlişkiler"
15.15 - 15.30	Yard. Doç. Dr. Selahaddin BEKİ, "Ahiliğe Giriş Törenlerinin Bilmecelerle İlişkisi"
15.30 - 15.45	Yard. Doç. Dr. Turhan KAYA - Suna KORHAN, "Erzincan'da Ahi Kültürü ve Esnaf Şairler"
15.45 - 16.00	Sorular ve Tartışma

(ARA)**B SALONU III. OTURUM - 12 Ekim 2004**

Başkanlar:	Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN - Doç. Dr. Ahmet KARTAL
16.15 - 16.30	Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN, "Orhan Pamuk'un 'Cevdet Bey ve Oğulları' Adlı Romanında Esnaf Zihniyeti"
16.30 - 16.45	Ar. Gör. Öznur ÖZDARICI, "Ahmet Hamdi Tanpınar'da İktisadî Zihniyet Meselesi"
16.45 - 17.00	Doç. Dr. Şaban SAĞLIK, "Kemal Tahir'e Göre Ahiler ve Ahilik"
17.00 - 17.15	Ar. Gör. İbrahim TÜZER, "Anlamlı Çalışma Alanı Olarak Ahilik ve 'Dönemeçte' Romanının Fakir Halit'i"
17.15 - 17.30	Sorular ve Tartışma

B SALONU IV. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar:	Prof. Dr. Ali ACAR– Yard. Doç. Dr. Akın MARŞAP
09.00 - 09.15	Öğr. Gör. Dr. Orhan ERDEN, "Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları"
09.15 - 09.30	Yard. Doç. Dr. Süleyman ERSÖZ - Öğr. Gör. Dr. Ali ERBAŞI, "AB Programına Uyum Çerçevesinde KOBİ'lerin Rekabet Gücü ve Kalitesindeki Artı Değerler Adına: Ahilik"
09.30 - 09.45	Yard. Doç. Dr. İbrahim KOCABAŞ, "Çağdaş Yönetim Düşüncesi Işığında Ahilik Teşkilatı"
09.45 - 10.00	Ar. Gör. Muhammed TURHAN, "Toplam Kalite Yönetiminin Temel İlkeleri Bağlamında Ahilik Teşkilatı"
10.00 - 10.15	Dr. Ramazan ERDEM, "Ahilik Sisteminin Yönetmelik Sonuçları - Bugün İçin Alınacak Dersler -"
10.15 - 10.30	Sorular ve Tartışma

(ARA)

B SALONU V. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar:	Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL - Yard. Doç. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ
10.45 - 11.00	Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU, "Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname"
11.00 - 11.15	Doç. Dr. Metin AKKUŞ, "Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesinde Ahi Tipinin Özellikleri"
11.15 - 11.30	Doç. Dr. Ömür CEYLAN, "Fütüvvetnâme Muhtevalı Bir Manzume Şerhi"
11.30 - 11.45	Yard. Doç. Dr. Nuran ALTUNER, "Süleymaniye Kütüphanesinde Yazma Üç Fütüvvetname"
11.45 - 12.00	Ar. Gör. Işıl Pınar YILDIRIM, "Eşref B. Ahmed'in Fütüvvet - Nâmesi"
12.00 - 12.15	Sorular ve Tartışma

- ÖĞLE YEMEĞİ -**B SALONU VI. OTURUM - 13 Ekim 2004**

Başkanlar:	Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN - Yard. Doç. Dr. Mustafa SEVER
13.30 - 13.45	Doç. Dr. Ahmet GÖKBEL, "Sivas'ta Ahilik Geleneği"
13.45 - 14.00	Fehmi GENÇ, "Ankara Ahiliği ve Kültür Etkinliklerimiz"
14.00 - 14.15	Ali Rıza GÖNÜLLÜ, "Alanya'da Yemenicilik Zenaati"
14.15 - 14.30	Şükür Tekin KAPTAN, "Ahi Evran'ın Öğrettiği Meslek: Yeşilyuva'da Debağat ve Ayakkabıcılık"
14.30 - 14.45	Sorular ve Tartışma

(ARA)

B SALONU VII. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar: Prof. Dr. Recep DİKİCİ – Yard. Doç. Dr. Nuran ALTUNER

- 15.00 - 15.15 Doç. Dr. Metin BOZKUŞ., "Ahilikte Mezhep Olgusu ve Ahi Evran'ın Mezhebi Görüşleri"
 15.15 - 15.30 Yard. Doç. Dr. Emin KIRKIL, "Ahilik Kurumunun Dinî - Mistik Boyutu"
 15.30 - 15.45 Ar. Gör. Dr. Muharrem ÇAKMAK, "Ahiliğın Dinî - Tasavvufî Temelleri"
 15.45 - 16.00 Sorular ve Tartışma

(ARA)

B SALONU VIII. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar: Prof. Dr. İsmail DOĞAN - Dr. Yusuf EKİNCİ

- 16.15 - 16.30 Prof. Dr. Ali ACAR, "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirimi"
 16.30 - 16.45 Yard. Doç. Dr. Ahmet KOLBAŞI, "Türk Kültür Turizmi Açısından Ahilik"
 16.45 - 17.00 Yard. Doç. Dr. Akın MARŞAP, "Ahi Evran-ı Veli ve Evrensel İş Etiğında Yeni Gelişmeler"
 17.00 - 17.15 Öğr. Gör. İsmail GÖKTÜRK, Ar. Gör. İsmail YILMAZ, "Hayatın Anlam Bilgisine Dair Yahut Çağımız Ahi Kişiliğı Üzerine Bir Deneme"
 17.15 - 17.30 Sorular ve Tartışma

DEĞERLENDİRME ve KAPANIŞ

- Katılım Belgelerinin Takdimi -

C Salonu

(Kırşehir MYO Konferans Salonu)

C SALONU OTURUMLARI
(Kırşehir MYO Konferans Salonu)

C SALONU I. OTURUM - 12 Ekim 2004

Başkanlar:	Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL - Yard. Doç. Dr. Selahaddin BEKKİ
13.30 - 13.45	Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, " <i>Şamanlıktan Bugüne Ahilik</i> "
13.45 - 14.00	Doç. Dr. İsmet ÇETİN, " <i>Ahi Tipi ve Fonksiyonları</i> "
14.00 - 14.15	Yard. Doç. Dr. Namık ASLAN, " <i>Don Değişirme Motifi ve Ahi Evran'ın Yılan Donuna Girmesi</i> "
14.15 - 14.30	Mikâil ARSLAN, " <i>Ahiliğin Türk Kültürüne Katkıları</i> "
14.30 - 14.45	Sorular ve Tartışma

(ARA)

C SALONU II. OTURUM - 12 Ekim 2004

Başkanlar:	Doç. Dr. Metin AKKUŞ - Yard. Doç. Dr. Rüştü YEŞİL
15.00 - 15.15	Prof. Dr. Mehmet ŞEKER, " <i>Fütüvvet - nâmeler ve Ahilik</i> "
15.15 - 15.30	Doç. Dr. Kenan İNAN, " <i>XVII. yy. Ortalarında Trabzon'da Ahiler ve Faaliyetleri</i> "
15.30 - 15.45	Doç. Dr. Ömer DEMİREL, " <i>Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri</i> "
15.45 - 16.00	Hüsamettin TAT, " <i>Ahilik ve Denizli Tarihinde Ahiler</i> "
16.00 - 16.15	Sorular ve Tartışma

(ARA)

C SALONU III. OTURUM - 12 Ekim 2004

Başkanlar:	Prof. Dr. Harun GÜNGÖR - Yard. Doç. Dr. Namık ASLAN
16.30 - 16.45	Prof. Dr. Hasanbala SADIKOV, " <i>Azerbaycan'daki Ahiliğe Bir Bakış</i> "
16.45 - 17.00	Yard. Doç. Dr. Rabia UÇKUN, " <i>Gagauz Halk Kültüründe Yer Alan Meslek Adları ve Kullanımı</i> "
17.00 - 17.15	Dr. Muvaffak DURANLI, " <i>Saha Türklerinde Şaman ve Üstlendiği Mesleki Fonksiyonlar</i> "
17.15 - 17.30	Zofie YÜKSELOVA, " <i>Orta Avrupa Ülkelerindeki Mesleki Yapılanma ve Anadolu Ahilik Sistemiyle Benzerlikleri</i> "
17.30 - 17.45	Sorular ve Tartışma

C SALONU IV. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar: Doç. Dr. Metin BOZKUŞ - Yard. Doç. Dr. Rabia UÇKUN

- 09.00 - 09.15 Dr. Adil ŞEN, *"Toplam Kalite Yönetimi Açısından Ahilik"*
 09.15 - 09.30 Ar. Gör. Murat ÖZAYDIN, *"Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı"*
 09.30 - 09.45 Yard. Doç. Dr. Erol ÜLGEN, *"Kırşehirli Şairlerin Şiirlerinde Ahilik"*
 09.45 - 10.00 Yusuf Turan GÜNAYDIN, *"Meslek Gazetesinde Yayınlanmış Ahilik Konulu Yazı Dizisi ve Değerlendirmesi"*
 10.00 - 10.15 Dr. Bayram DURBİLMEZ, *"Türk Kültüründe ve Fütüvvetnamelerde Sayılar"*
 10.15 - 10.30 Sorular ve Tartışma

(ARA)

C SALONU V. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar: Prof. Dr. Kemal YAVUZ - Yard. Doç. Dr. Hasan KÖKSAL

- 10.45. - 11.00 Prof. Dr. Harun GÜNGÖR, *"Kayseri'deki İşyeri İsimlerinin İnaniő Boyutu"*
 11.00 - 11.15 Yard. Doç. Dr. Aygün ÜLGEN, *"Ahi Evran Zaviyesi ve Türbesi"*
 11.15 - 11.30 Yard. Doç. Dr. M. Emin ERTAN, *"Şanlıurfa'da Yaşayan Ahilik Kültürü ve Günümüzde Uygulanan Boyutları"*
 11.30 - 11.45 Yard. Doç. Dr. Kadir ÖZDAMARLAR, *"Kahramanmaraş'ta Ahilik Teşkilatının Uzantıları"*
 11.45 - 12.00 Sorular ve Tartışma

- ÖĞLE YEMEĞİ -

C SALONU VI. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar: Doç. Dr. Şaban SAĞLIK - Yard. Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

- 13.30 - 13.45 Yard. Doç. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU, *"Ortaçağ Erzurum'unda Ahilik Teşkilâtı"*
 13.45 - 14.00 Yard. Doç. Dr. Naci ŞAHİN, *"Ahilik Kültürünün Çorum Sancağı'ndaki Sosyo - Ekonomik Etkileri"*
 14.00 - 14.15 Dr. Cem TÜYSÜZ, *"Hasan-ı Harrakanî ve Civanmerdlikle İlgili Sözleri"*
 14.15 - 14.30 Mahmut BOLAT, *"Şer'iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Antakya'da Ahilik"*
 14.30 - 14.45: Sorular ve Tartışma

(ARA)

C SALONU VII. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar:	Doç. Dr. Ömür CEYLAN - Yard. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI
15.00 - 15.15	Prof. Dr. Kemal YAVUZ, " <i>Gölşehrî'nin Ahi Bış Hikâyesi</i> "
15.15 - 15.30	Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL, " <i>Klâsik Türk Şiirinde Ahi Evran, Ahiler, Ahilik ve Fütüvvet</i> "
15.30 - 15.45	Vedat Ali TOK, " <i>Ahilik Prensipleri Açısından Risâle-i Bey' u Şirâ</i> "
15.45 - 16.00	Kâmil Ali GIYNAŞ, " <i>Sıdkı Bey'in Eserine Göre Gedikler ve Gedik Kurumu</i> "
16.00 - 16.15	Sorular ve Tartışma

(ARA)

C SALONU VIII. OTURUM - 13 Ekim 2004

Başkanlar:	Prof. Dr. Sadettin KOCATÜRK - Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI
16.30 - 16.45	Yard. Doç. Dr. Erkan PERŞEMBE, " <i>Günümüz Türk Toplumunda Meslek Ahlâkını Geliştirmede Ahilik Kùltürünün Önemi</i> "
16.45 -	Kâmil BÜYÜKER, " <i>Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Ahilik ile Alakalı İki</i>
17.00	<i>Belge</i> "
17.00 - 17.15	Ar. Gör. Dr. Mustafa TEKİN, " <i>Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri</i> "
17.15 - 17.30	Adnan Yılmaz, " <i>Düzensizliğin İçinde Dirlik ve Düzenlik Adamı Olarak Ahi Evren ve Ahilik</i> "

DEĞERLENDİRME ve KAPANIŞ

- Katılım Belgelerinin Takdimi -

C Salonu

(Kırşehir MYO Konferans Salonu)

SOSYAL PROGRAM**12 Ekim 2004 Salı**

12.30	Öğle Yemeği (G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakóltesi tarafından)
18.30	G.Ü. Ahilik Araştırma Merkezi'ni ziyaret
19.30	Akşam Yemeği (İl Özel İdare tarafından)
20.30	Özel Program

Gösteri : Karagöz (Hayalî Mehmet SAYLAN)

Konser : T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Abdallar Müzik Topluluğu

Yer: Kırşehir MYO Konferans Salonu

13 Ekim 2004 Çarşamba

12.30	Öğle Yemeği (G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakóltesi tarafından)
19.30	Akşam Yemeği (Kırşehir Belediyesi tarafından)
20.30	Özel Program

Gösteri : şed Kuşatma Töreni (Kırşehir Esnaf Odaları Birliği)

Gösteri : Kaman Davul Zurna Topluluğu

Yer: Kırşehir MYO Konferans Salonu

14 Ekim 2004 Perşembe

09.00	Gezi
•	Mucur
•	Hacıbektaş
•	Gölşehir
•	Nevşehir
•	Ürgüp
•	Göreme
•	Avanos
18.00	Otobölle Ankara'ya hareket

KATILIMCILAR

- Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniv.)
Prof. Dr. Ali ACAR (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniv.)
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR (Erciyes Üniv.)
Prof. Dr. Hasanbala SADIKOV (Yüzüncü Yıl Üniv.)
Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU (Gazi Üniv.)
Prof. Dr. İsmail DOĞAN (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Kemal YAVUZ (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER (Dokuz Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniv.)
Prof. Dr. Osman HORATA (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Recep DİKİCİ (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Sadettin KOCATÜRK (Emekli Öğr. Üyesi)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet KARTAL (Kırıkkale Üniv.)
Doç. Dr. Ali AKPINAR (Cumhuriyet Üniv.)
Doç. Dr. Erol SEYFELİ (Gazi Üniv.)
Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN (Kırıkkale Üniv.)
Doç. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniv.)
Doç. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniv.)
Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL (Gazi Üniv.)
Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI (Atatürk Üniv.)
Doç. Dr. Metin AKKUŞ (Atatürk Üniv.)
Doç. Dr. Metin BOZKUŞ (Cumhuriyet Üniv.)
Doç. Dr. Ömer DEMİREL (Cumhuriyet Üniv.)
Doç. Dr. Ömür CEYLAN (İst. Kültür Üniv.)
Doç. Dr. Şaban SAĞLIK (Ondokuz Mayıs Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Ahmet KOLBAŞI (Balıkesir Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Aygün ÜLGİN (Doğu Akdeniz Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Ayhan PALA (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Bilal ELBİR (Celal Bayar Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Bilgehan PAMUK (Atatürk Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Durdu Mehmet BURAK (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN (Ege Üniv.)

- Yard. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL (Ondokuz Mayıs Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Emin KİRKİL (C. Bayar Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Erkan PERŞEMBE (Ondokuz Mayıs Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Atatürk Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Erol ÜLGEN (Lefke Avupa Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN (Uludağ Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Hasan KÖKSAL (Lefke Avrupa Üniv.)
Yard. Doç. Dr. İbrahim KOCABAŞ (Fırat Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Kadir ÖZDAMARLAR (K. S. Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE (Cumhuriyet Üniv.)
Yard. Doç. Dr. M. Akif KILAVUZ (Uludağ Üniv.)
Yard. Doç. Dr. M. Emin ERTAN (Sakarya Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Mehmet GÜRDAL (Muğla Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Naci şAHİN (Kocatepe Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Namık ASLAN (Niğde Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Nazmi ÖZÇELİK (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Nuran ALTUNER (Sakarya Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Rabia UÇKUN (Ege Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Rüştü YEŞİL (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK (Ondokuz Mayıs Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Selahaddin BEKKİ (Gazi Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK (Kırıkkale Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Süleyman ERSÖZ (Kırıkkale Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Turhan KAYA (Atatürk Üniv.)
Dr. Abdurrahim TUFANTOZ (100. Yıl Üniv.)
Dr. Adil şEN (Tarihçi / Ankara)
Dr. Akın MARşAP (Emekli Öğr. Üyesi)
Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniv.)
Dr. Cem TÜYSÜZ (Atatürk Üniv.)
Dr. Harun YILDIZ (Ondokuz Mayıs Üniv.)
Dr. İhsan KAHVECİ (Sakarya Üniv.)
Dr. İhsan SOYSALDI (Fırat Üniv.)
Dr. Muharrem ÇAKMAK (İnönü Üniv.)
Dr. Mustafa TEKİN (Dicle Üniv.)
Dr. Muvaffak DURANLI (Ege Üniv.)
Dr. Nihat ÇALIşKAN (Gazi Üniv.)
Dr. Orhan ERDEN (Gazi Üniv.)
Dr. Ramazan ERDEM (Fırat Üniv.)
Dr. Yusuf EKİNCİ (Eski Afyon Milletvekili)

- Ar. Gör. Adnan ŞİMŞEK (Kırıkkale Üniv.)
Ar. Gör. Aslıhan DİNÇER (Kırıkkale Üniv.)
Ar. Gör. Haluk GÖKALP (Çukurova Üniv.)
Ar. Gör. Işılay Pınar YILDIRIM (Kırıkkale Üniv.)
Ar. Gör. İbrahim TŪZER (Kırıkkale Üniv.)
Ar. Gör. Mehmet YILMAZ (Ankara Üniv.)
Ar. Gör. Muhammed TURHAN (Fırat Üniv.)
Ar. Gör. Murat ÖZAYDIN (Dicle Üniv.)
Ar. Gör. Öznur ÖZDARICI (Kırıkkale Üniv.)
Öğr. Gör. İsmail GÖKTŪRK (K. SŪtçü İmam Üniv.)
Okt. Mahmut BOLAT (Gazi Üniv.)
Okt. Mahmut SEYFELİ (Gazi Üniv.)
Okt. Necla GŪNAY (Gazi Üniv.)
Adnan YILMAZ (Gazeteci / Kırşehir)
Ali ERBAŞI (İktisatçı / Kırıkkale)
Ali Rıza GÖNŪLLŪ (Öğretmen / Antalya)
Âlim GERÇEL (İnő. Yük. Müh. / Kayseri)
Baki Yaşa ALTINOK (Araştırmacı - Yazar / Ankara)
Fehmi GENÇ (Es.ve San. Ahi Vak. Gen.Bők. / Ank.)
Hatice SARGIN (Öğretmen / Çankırı)
HŪsamettin TAT (Öğr. / Denizli)
Kâmil Ali GIYNAŞ (Öğretmen / Konya)
Kâmil BŪYŪKER (Diyanet Görevlisi / İstanbul)
Mikâil ARSLAN (Kırşehir Milletvekili)
Muharrem BAYAR (Araştırmacı-Yazar / Afyon)
Mustafa KARAGŪLLŪ (Kırő Esnaf Kef. Koop. Bők. / Kırőehir)
Osman AKKUŞ (MEB ÇYE Daire Bők. / Ankara)
Suna KORHAN (YL Öğrencisi / Erzincan)
Őevket BŪlent YAHNİCİ (Eski Ankara Milletvekili)
ŐŪkŪr Tekin KAPTAN (Arařtırmacı-Yazar / Denizli)
Vedat Ali TOK (Öğretmen / Kayseri)
Yusuf Turan GŪNAYDIN (Öğretmen / Ankara)
Zofia YŪKSELOVA (Ege Üniv.)

www.ahilik.gazi.edu.tr

ISBN 975-6151-07-2

9 799756 151074

ISBN 975-6151-07-2